

COMITETUL DE CULTURĂ ȘI EDUCAȚIE SOCIALISTĂ
MUZEUL JUDEȚEAN CĂLĂRAȘI

CULTURA ȘI CIVILIZAȚIE LA DĂVINA DE JOS

**CULTURĂ
ȘI
CIVILIZAȚIE
LA DUNĂREA DE JOS**

COLECTIV DE REDACȚIE:

Marian NEAGU
Mihai IONESCU
Răzvan FILIP
Pavel SUȘARĂ
Paul DAMIAN

REDACTOR RESPONSABIL:

Marian NEAGU

AU MAI COLABORAT:

Nicolae TĂUTU, Chelefa FERNANDA, Mircea
ISTRATE (Traduceri)
Liliana ALEXANDRU, Ilona SCARLAT (Dactilo-
grafieri)

Corespondența se va adresa
Muzeului Județean Călărași
str. Progresului, nr. 90, Călărași 8500
tel. 911/13161

Toute correspondance sera envoyée à
l'adresse suivante: Muzeul Județean Călărași,
90, rue Progresul, Călărași — 8500
Romania, Tel. 911/13161

**COMITETUL PENTRU CULTURĂ ȘI EDUCAȚIE SOCIALISTĂ
AL
JUDEȚULUI CĂLĂRAȘI
MUZEUL JUDEȚEAN CĂLĂRAȘI**

**CULTURĂ
ȘI
CIVILIZAȚIE
LA DUNĂREA DE JOS**

||

**CĂLĂRAȘI
1986**

COPERTA:

Marcel ACIOCOIȚEI

-

MACHETA GRAFICĂ ȘI TEHNOREDACTARE:

Gheorghe MATEI

I. ARHEOLOGIE

1. George TROHANI (Muzeul de istorie al R. S. România): <i>Noi cercetări arheologice de suprafață pe Valea Mostiștei</i>	15
2. Pulu HAȘOTTI (Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța): <i>Influențe tardenoisienne la uneltele din silex ale culturii Hamangia</i>	37
3. Dr. Eugen COMȘA (Institutul de arheologie București): <i>Date despre harpoanele din epoca neolitică din Muntenia</i>	43
4. Dr. Eugen COMȘA (Institutul de arheologie București): <i>Considerații cu privire la pieptănătura în cursul epocii neolitice pe teritoriul României</i>	51
5. Dr. Eugen COMȘA (Institutul de arheologie București): <i>Sancturile de apărare ale așezărilor neolitice de la Radovanu</i>	61
6. Prof. dr. doc. Vladimir DUMITRESCU (București): <i>A doua coloană de lut ars din sanctuarul fazei Bolan-Spanțov de la Căscioarele (Jud. Călărași)</i>	69
7. Prof. dr. doc. Vladimir DUMITRESCU (București): <i>Stratigrafia așezării tell de pe Ostrovul de la Căscioarele</i>	73
8. Dr. Silvia MARINESCU-BÎLCU (Institutul de arheologie București): <i>O statueta cicladică de « gînditor » și eventualele sale legături cu piese similare din România</i>	83
9. Marlan NEAGU (Muzeul Județean Călărași): <i>Aspecte ale plasticii neoeneolitice din os în sud-estul Munteniei</i>	91
10. Marlan NEAGU (Muzeul Județean Călărași), Dan BASARAB Nanu (Complex muzeal Galați): <i>Considerații preliminare asupra așezării eponime de la Grădiștea Coslogeni</i>	99
11. Niculae CONOVICI (Institutul de arheologie București): <i>Repere cronologice pentru datarea unor așezări geto-dacice</i>	129
12. Dr. Maria COMȘA (Institutul de arheologie București): <i>Un cuptor getic de ars oale descoperit la Radovanu. Contribuții privind olăritul la geto-daci</i>	143
13. Liviu FETCULESCU (Muzeul de Istorie al R. S. România): <i>Contribuții la coifurile ornamentale și garniturile de armură romane din Dacia</i>	153
14. Alexandru AVRAM (Institutul de arheologie București): <i>Un fragment de mortarium ștampilat descoperit la Histria</i>	163
15. Dr. Radu OCHEȘANU (Institutul de arheologie București): <i>Încercare de clasificare a produselor tomitane cu etalon, MNA</i>	167

16. Dr. Alexandru SUCEVEANU (Institutul de arheologie București): <i>Quelques aspects de la romanisation dans la Dobroudja romaine</i>	177
17. Dr. Mihail ZAHARIADE (Centrul de studii și istorie militară București): <i>Ripa Legionis XI Claudiae la sfârșitul secolului III și în secolul IV</i>	182
18. Valeriu SÎRBU (Muzeul Brăilei): <i>Despre unele probleme de arheologie și istorie ale Cîmpiei Brăilei în secolele I—III e.n.</i>	189
19. Dr. Mircea Șt. UDRESCU (Institutul Victor Babeș — Laboratorul de antropologie București), Mihaela Evdochia REBREANU: <i>Considerații zooarheologice în legătură cu mentalitatea unor comunități umane din secolul III e.n.</i>	199
20. Dr. Petre DIACONU (Institutul de arheologie București): « <i>Satul Carpilor</i> » sau « <i>un sot al Carpilor</i> »	205
21. Crișan MUȘTEȘANU (Muzeul de istorie al R. S. România): <i>Necropola din secolul al IV-lea e.n. de la Copuzu</i>	209
22. Dr. Petre DIACONU (Institutul de arheologie București): <i>Considerații generale asupra așezărilor cu caracter urban de la Dunărea de Jos (sec. X—XI)</i>	223
23. Dr. Maria COMȘA (Institutul de arheologie București): <i>Tipare pentru turnat bumbi și piese de podoabe din epoca feudalismului dezvoltat descoperite la Radovanu</i>	227

II. ISTORIE

24. Dr. Panait I. PANAIT (Muzeul de istorie și artă al municipiului București): <i>Considerațiuni privind geneza orașelor dunărene</i>	233
25. Constantin TUDOR, Petre VLĂDILĂ (Arhivele statului Călărași): <i>Aspecte ale evoluției așezărilor de la cotul Borcel (Călărași) în perioada 1541—1821</i>	239
26. Răzvan FILIP (Muzeul Județean Călărași): <i>Elemente sociale în Tara Românească desprinse din «Insemnare a călătorii mele» a logofătului Dinicu Golescu</i>	247
27. Constantin TUDOR (Arhivele statului Călărași): <i>Mișcări și frământări țărănești în județul Ialomița în anii 1878—1887</i>	255
28. S. Gh. IORDACHE (Arhivele statului Galați): <i>Instaurarea regimului de port-franc la Galați</i>	263
29. Stoica LĂSCU (Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța): <i>Manifestări ale solidarității populației din Călărași cu înfăptuirea idealului unității naționale..</i>	273
30. Dr. Nicolae PETRESCU (Muzeul de istorie al R. S. România): <i>Acțiuni revoluționare la Dunărea de Jos la sfârșitul anului 1918 și începutul anului 1919</i>	285
31. Constantin TUDOR (Arhivele statului Călărași): <i>Contribuții privind studierea structurii proprietății agrare și a regimului de muncă în agricultura județului Ialomița în perioada interbelică</i>	291
32. Petre VLĂDILĂ (Arhivele Statului Călărași): <i>Aspecte documentare privind evoluția cultivării pământului în județul Ialomița în perioada interbelică</i>	297
33. Constantin TUDOR (Arhivele statului Călărași): <i>Publicații ale cadrelor didactice în perioada interbelică: «Școala Ialomiței»</i>	303
34. Nicolae SCĂUNAȘ (CALĂRAȘI): « <i>Avîntul</i> » — revista liceului Știrbei Vodă Călărași. <i>Încercare monografică</i>	307

I. ARCHEOLOGIE

1. George TROHANI: « Nouvelles recherches archéologiques de surface sur la Vallée de Mostiștea »	15
2. Puiu HASOTTI — « Influences tardenoisennes aux outils en silex appartenant à la culture de Hamangia »	37
3. Eugen COMȘA — « Données concernant les harpons néolithiques sur le territoire de la Muntenie »	43
4. Eugen COMȘA — « Considérations sur la coiffure pendant l'époque néolithique sur le territoire de la Roumanie »	51
5. Eugen COMȘA — « Les fosses de la défense des agglomérations néolithiques de Radovanu »	61
6. Vladimir DUMITRESCU — « La deuxième colonne en terre glaise culte du sanctuaire de la phase Bolan-Spanșov de Căscioarele (département de Călărași)..... »	69
7. Vladimir DUMITRESCU — « La stratigraphie de la station Tell de Căscioarele »	73
8. Silvia MARINESCU-BÎLCU — « A propos d'une statuette cycladique d'un penseur et ses éventuelles relations avec les pièces similaires de Roumanie »	83
9. Marian NEAGU — « Aspects de la plastique néoénéolithique en os du sud-est de la Muntenie »	91
10. Marian NEAGU, Dan BASARAB NANU — « Considérations préliminaires sur l'agglomération éponyme de Grădiștea — Coslogeni »	99
11. Niculae CONOVICI — « Répères chronologiques pour la datation d'agglomérations géto-daciques »	129
12. Maria COMȘA — « Four de potier gétique découvert à Radovanu. Contributions concernant le métier de potier chez les Géo-Daces »	143
13. Liviu PETCULESCU — Contributions aux casques ornements et aux appliques de cuirasse de Dacie »	153
14. Alexandru AVRAM — « Un fragment de mortarium scellé découvert à Histria »	163
15. Radu OCHEȘANU — « Essai de classification des poids romains à l'étalon MNA »	167
16. Alexandru SUCEVEANU — « Quelques aspects de la romanisations dans la Dobroudja romaine »	177
17. Mihail ZAHARIADE — « Ripa Legionis XI Claudiae à la fin du III-ème siècle et IV-ème siècle »	182

18. Valeriu SIRBU — « Quelques problèmes d'archéologie et d'histoire concernant la Plaine de Brăila aux I-er — III-ème siècles n.è. »	189
19. Mircea UDRESCU, Mihaela Evdochia REBREANU — « Considérations zooarchéologiques sur la mentalité de quelques communautés humaines du III-ème siècle de n.è. »	199
20. Petre DIACONU « Le village des Carpes » ou « Un village des Carpes ».	205
21. Crișan MUȘTEȘANU « La nécropole du IV-ème siècle de Copuzu »	209
22. Petre DIACONU « Considérations générales sur les agglomérations à caractère urbaine du Bas-Danube »	223
23. Maria COMȘA « Moules pour couler des boutons et des pièces pour les bijoux appartenant à l'époque féodale développée découverts à Radovanu (département de Călărași) »	227

II. ISTORIE

24. Panait I. PANAIT « Considérations sur la genèse des villes danubiennes »	233
25. Constantin TUDOR, Petre VLĂDILĂ « Aspects de l'évolution de l'agglomération du coude de Borcea (Călărași) entre les années 1541—1821 »	239
26. Răzvan FILIP « Eléments sociaux du Muntenie extraits de « Notes de mon voyage » du logopète Dinicu Golescu »	247
27. Constantin TUDOR « Mouvements et frémissements paysans dans le département de Ialomitza, dans les années 1878—1887. »	255
28. S. GH. IORDACHE « Instauration du régime port-franc à Galați »	263
29. Stoica LASCU « Manifestations de la solidarité de la population de Călărași avec l'accomplissement de l'idéal de l'unité nationale »	273
30. Nicolae PETRESCU « Actions révolutionnaires au Bas-Danube à la fin de l'année 1918 et au début de 1919 »	285
31. Constantin TUDOR « Contributions concernant l'étude de la propriété agraire et du régime de travail dans l'agriculture du département de Ialomitza, entre les deux guerres ».	291
32. Petre VLĂDILĂ — Aspects documentaires concernant l'évolution de la culture de la terre dans le département de Ialomița, entre les deux guerres	297
33. Constantin TUDOR « Publications des enseignants entre les deux guerres: « L'Ecole de Ialomitza ».	303
34. Nicolae SCĂUNAȘ — « Avîntul » — revue du lycée Stirbei Vodă de Călărași. Essai monographique	307

CONTENTS

I. ARCHAEOLOGY

1. George TROHANI (History Museum of the S. R R): <i>New archaeological researches on the surface of the Mostiștea Valley</i>	15
2. Pulu HAȘOTTI (Museum of National History and Archaeology Constanța). <i>Tardenoisian Influences on the tools made of limestone of the Hamangia Culture</i>	37
3. Dr. Eugen COMȘA (Archaeological Institute Bucharest): <i>Information about the harpoons of the Neolithic in Wallachia</i>	43
4. Dr. Eugen COMȘA (Archaeological Institute Bucharest): <i>Considerations regarding the hair-do on the Romanian territory during the Neolithic</i>	51
5. Dr. Eugen COMȘA (Archaeological Institute Bucharest): <i>The defence ditches of the Neolithic settlement of Radovanu</i>	61
6. Prof. dr. doc. Vladimir DUMITRESCU (Bucharest): <i>The second pillar (column) of burnt loam from the shrine of the Bolan-Spanțov Phase at Căscioarele (Călărași)</i>	69
7. Dr. Silvia MARINESCU-BÎLCU (Archaeological Institute Bucharest): <i>A cycladic statue of a „thinker” and its possible link with similar pieces found on the territory of Romania</i>	73
8. Prof. dr. doc. Vladimir DUMITRESCU (Bucharest): <i>The stratigraphy of the “Tel” settlement on the Island of Căscioarele</i>	83
9. Marian NEAGU (District Museum Călărași): <i>Aspects of the Neo-Enolithic art of modelling in the South — East of Wallachia</i>	91
10. Marian NEAGU (District Museum Călărași), Dan BASARAB Nanu (Galați): <i>Preliminary considerations on the settlements having the same meaning of Grădiștea Coslogeni</i>	99
11. Niculae CONOVICI (Archaeological Institute Bucharest): <i>Chronological landmarks used to date some Gethan Dacian settlements</i>	117
12. Dr. Maria COMȘA (Archaeological Institute Bucharest): <i>A Gethan oven used to burn pots which was discovered at Radovanu. Contributions to the Gethan-Dacian pottery</i>	143
13. Liviu PETCULESCU (History Museum of the S. R R): <i>Contributions regarding the ornamental helmets and the trimmings of the Roman armour from Dacia</i>	153
14. Alexandru AVRAM (Archaeological Institute Bucharest): <i>A fragment of stamped mortar discovered at Histria</i>	163

15. Dr. Radu OCHEȘANU (Archaeological Institute Bucharest): <i>An attempt to classify the Tomithan products bearing the mark MNA</i>	167
16. Dr. Alexandru SUCEVEANU (Archaeological Institute Bucharest): <i>Some aspects regarding the Romanisation of the Romanian Dobrudja</i>	177
17. Dr. Mihail ZAHARIADE (Centre for Studies and Military History Bucharest): <i>Ripa Legionis XI Claudia at the end of the third and the beginning of the fourth century</i>	182
18. Valeriu SÎRBU (District Museum Brăila): <i>About some archaeological and historical aspects of the Brăila Plain during the 1st, the 2nd and the 3rd century of our era</i>	189
19. Dr. Mircea Șt. UDRESCU (The "Victor Babeș Institute") (The Laboratory for Anthropology), Mihaela Evdochla REBREANU: <i>Archaeological considerations concerning the mentality of some human communities of the 3rd century of our era</i>	199
20. Dr. Petre DIACONU (Archaeological Institute Bucharest): <i>The Carps Village or the Village of the Carps</i>	205
21. Crișan MUȘTEANU (History Museum of the S. R. R.): <i>The 4th century of our era necropole of Copuzu</i>	209
22. Dr. Petre DIACONU (Archaeological Institute Bucharest): <i>General considerations regarding the urban settlements on the lower part of the Danube (the 10th – 11th century)</i>	223
23. Dr. Maria COMȘA (Archaeological Institute Bucharest): <i>Casting moulds for buttons and pieces of adornment during mid-feudalism discovered at Radovanu</i>	227

II. HISTORY

24. Dr. Panait I. PANAIT (Bucharest): <i>Considerations on the genesis of the Danubian towns</i>	233
25. Constantin TUDOR, Petre VLĂDILĂ (Central Board of the State Archives): <i>Aspects regarding the evolution of the settlement at the bend of the "Borcea" river (Călărași) during 1541–1821</i>	239
26. Răzvan FILIP (District Museum Călărași): <i>Social elements in Wallachia taken from the work entitled "Notes (Notings) of My Voyage" written by the Chancellor Dinicu Golescu</i>	247
27. Constantin TUDOR (Central Board of the State Archives): <i>Peasant's movements and worries in the Ialomița District during 1878–1887</i>	255
28. S. Gh. IORDACHE (States Archives Galați): <i>The instauration of the free regime in Galatzi</i>	263
29. Stoica LASCU (Museum for National History and Archaeology Constanța) <i>Manifestations of solidarity of the people from Călărași as regards the carrying out of the ideals of national unity</i>	273
30. Dr. Nicolae PETRESCU (History Museum of the S. R. R.): <i>Revolutionary actions on the lower part of the Danube at the end of 1918 and the beginning of 1919</i>	285
31. Constantin TUDOR (States Archives Călărași): <i>Contributions to the (regarding the) studying of the structure of agricultural peculiarities and of the working conditions in agriculture in the Ialomița district during the inter-war period</i>	291
32. Petre VLĂDILĂ (State Archives Călărași): <i>Documentary aspects regarding the evolution of the cultivation of land during the inter-war period</i>	297
33. Constantin TUDOR (State Archives Călărași): <i>Publications of the teaching staff during the inter-war period: the „Ialomița School”</i>	303
34. Nicolae SCĂUNAȘ (Călărași): <i>A monographical attempt. "Avântul"-the magazine of the "Știrbei Vodă" Highschool Călărași</i>	307

I. ARCHÄOLOGIE

1. George TROHANI (Museum für Geschichte Rumäniens): <i>Neue Felduntersuchungen im Mostișteea Tal</i>	15
2. Pulu HASOTTI (Museum für Nationale Geschichte und Archäologie Constanța): <i>Tardenoisische Einflüsse auf die Feuersteinwerkzeuge der Hamangia Kultur</i>	37
3. Dr. Eugen COMȘA (Archäologisches Institut Bukarest): <i>Angaben über die Jungsteinzeitlichen Harpunen aus Muntenien</i>	43
4. Dr. Eugen COMȘA (Archäologisches Institut Bukarest): <i>Betrachtungen zur Haarpflege während des Neolithikums auf dem Gebiete Rumäniens</i>	51
5. Dr. Eugen COMȘA (Archäologisches Institut Bukarest): <i>Die Schutzgraben der neolithischen Siedlungen von Radovanu</i>	61
6. Doz. Prof. Vladimir DUMITRESCU (Bukarest): <i>Die zweite Säule aus verbranntem Ton aus dem Heiligenschrein der Bolan-Spanțov — Phase von Căscioarele (Kr. Călărași)</i>	69
7. Doz. Prof. Vladimir DUMITRESCU (Bukarest): <i>Die Stratigraphie der Tell-Siedlung auf der Insel von Căscioarele</i>	73
8. Dr. Silvia MARINESCU-BÎLCU (Archäologisches Institut Bukarest): <i>Eine zykladische „Denker“-Statuette und ihre eventuellen Beziehungen zu gleichartigen Stücken aus Rumänien</i>	83
9. Marlan NEAGU (Kreismuseum Călărași): <i>Aspekte der neoäolithischen Knochenplastik im Süd-Osten Munteniens</i>	91
10. Marlan NEAGU (Kreismuseum Călărași), Dan Basarab NANU (Museum-Komplex Galați): <i>Vorläufige Betrachtungen zur eponymen Siedlung von Grădișteea Coslogeni</i> ..	99
11. Niculae CONOVICI (Archäologisches Institut Bukarest): <i>Chronologische Anhaltspunkte zur Datierung einiger geto-dakischen Siedlungen</i>	129
12. Dr. Maria COMȘA (Archäologisches Institut Bukarest): <i>Ein in Radovanu entdeckter getischer Topferofen Beiträge zur geto-dakischen Topferei</i>	143

13. Liviu PETCULESCU (Museum für Geschichte Rumäniens): <i>Belträge zu den römischen verzierten Helmen und Panzerbeschlägen aus Dakien</i>	153
14. Alexandru AVRAM (Archäologisches Institut Bukarest): <i>Fragment eines gestempelten Mortarium aus Histria</i> “.....	163
15. Dr. Radu OCHEȘANU (Geschichte und Kunstmuseum Bukarest): <i>Versuch einer Klassifizierung der tomitanischen Erzeugnisse aus der MNA-Sammlung</i>	167
16. Dr. Alexandru SUCEVEANU (Archäologisches Institut Bukarest): <i>Einige Aspekte der Romanisierung in der römischen Dobroudsha</i>	177
17. Dr. Mihai ZAHARIADE (Zentrum für Militärstudien und Militärgeschichte Bukarest): <i>Ripa Legionis XI Claudiae am Ende des 3. und im 4. Jh.</i>	182
18. Valeriu SÎRBU (Kreismuseum Brăila): <i>Zu einigen archäologischen und geschichtlichen Fragen der Brăila-Ebene in den 1. — 3. Jahrhunderten u.Z.</i>	189
19. Dr. Mircea St. UDRESCU („Victor Babeș“-Institut; Anthropologie — Laboratorium Bukarest), Mihaela Evdochia Rebreanu: <i>Zooarchäologische Bemerkungen zur Mentalität einiger menschlichen Gemeinschaften aus dem 3. Jh. u.Z.</i>	199
20. Dr. Petre DIACONU (Archäologisches Institut Bukarest): „Das Karpendorf“ oder „Ein Dorf der Karpen“?.....	205
21. Crișan MUȘTEȘANU (Museum für Geschichte Rumäniens): <i>Das Gräberfeld aus dem 4. Jh. u. Z. von Copuzu</i>	209
22. Dr. Petre DIACONU (Archäologisches Institut Bukarest): <i>Allgemeine Betrachtungen zu den Siedlungen städtischen Charakters an der unteren Donau (10.-11. Jh.)</i>	223
23. Dr. Maria COMȘA (Archäologisches Institut Bukarest): <i>Hochmittelalterliche Gußformen für Knöpfe und Schmuckgegenstände aus Radovanu</i>	227

II. GESCHICHTE

24. Dr. Panait I. PANAIT (Geschichte und Kunstmuseum Bukarest): <i>Bemerkungen zur Entstehung der Donaustädte</i>	233
25. Constantin TUDOR, Petre VLĂDILĂ (Staatsarchiv Călărași): <i>Aspekte der Entwicklung der Siedlung von Cotul Borsei (Călărași) Zwischen 1541 und 1821</i>	239
26. Răzvan FILIP (Kreismuseum Călărași): <i>Soziale Elemente in der Țara Românească (Wallachei) im Lichte der „Aufzeichnung meiner Reise“ des Würdenträgers („logofăt“) Dinicu Golescu</i>	247
27. Constantin TUDOR (Staatsarchiv Călărași): <i>Bäuerliche Aufstände und Unruhen im Kreise Ialomița in den Jahren 1873—1881</i>	255
28. S. Gh. IORDACHE (Staatsarchiv Galați): <i>Die Einführung des „porto franco“ — Regimes in Galați</i>	263
29. Stoica LASCU (Museum für Nationale Geschichte und Archäologie Constanța): <i>Ausdrücke der Solidarität der Bevölkerung aus Călărași mit der Durchführung des Ideals der nationalen Einheit</i>	273
30. Dr. Nicolae PETRESCU (Museum für Geschichte Rumäniens): <i>Revolutionäre Handlungen an der unteren Donau am Ende des Jahres 1918 und zu Beginn des Jahres 1919</i>	285

31. Constantin TUDOR (Staatsarchiv Călinești): Beiträge zur Struktur des Grundbesitzes und des Arbeitsregimes in der Landwirtschaft des Kreises Ialomița in der Zwischenkriegzeit	291
32. Petre VLĂDILĂ (Staatsarchiv Călărași): Urkundliche Aspekte der Entwicklung der Bodenbebanung im Kreise Ialomița in der Zwischenkriegzeit ..	297
33. Constantin TUDOR (Staatsarchiv Călărași): Publikationen der Lehrer in der Zwischenkriegzeit: „Școala Ialomiței“ (Die Ialomitzer Schule)	303
34. Nicolae SCĂUNAȘ (Călărași): „Avîntul“ — die Zeitschrift des „Știrbei Vodă“ Lyzeums Călărași. Ein monographischer Versuch.....	307

NOI CERCETĂRI ARHEOLOGICE DE SUPRAFAȚĂ PE VALEA MOSTIȘTEI

George TROHANI

Prezentarea și publicarea cercetărilor arheologice efectuate pe Valea Mostiștei¹ au omis, din motive mai mult sau mai puțin obiective, unele porțiuni. De aceea ne propunem ca în cele ce urmează să ne referim la acestea, pentru ca în cele din urmă să fie posibilă formarea unei impresii generale asupra unei microzone intens locuită din cele mai vechi timpuri.

1. Zona Codreni — Siliștea, jud. Călărași

Cercetată sporadic în trecut², este supusă astăzi unor intense transformări prin construirea unor lacuri de acumulare. Malul drept al Mostiștei, între satele Codreni și Preasna este relativ înalt cu pante abrupte, doar în dreptul satului Pavlicheni panta fiind mai lină, prezentând din loc în loc terasări. În schimb malul stâng are pantele foarte line, cuprinzând la est satul Codreni și un ostrov foarte puțin înalt față de nivelul apei (fig. 1).

1. Pe acest ostrov³, doar pe malul situat vis-à-vis de fostul schit Codreni (fig. 8/2), se află rare fragmente ceramice geto-dace (sec. II—I î.e.n.), din sec. IX—X e.n. (cultura Dridu) și feudale (sec. XVIII). Pe baza unui fragment ceramic s-a putut stabili și existența unei efemere locuri neolitice din timpul culturii Gumelnița (fig. 2/1).

2. Pe dealul situat la sud de schitul Codreni⁴, până în digul-pod de pe pârâul Corița se află urmele unor întinse așezări aparținând geto-dacilor (sec. II—I î.e.n.), sec. IV e.n. și în special culturii Dridu (sec. IX—X e.n.)⁵.

3. Pe platoul teraselor de la nord-est de digul de peste Corița s-au descoperit fragmente ceramice aparținând epocii bronzului — mai multe fragmente atipice, dar și câteva pe care le putem atribui culturii Coslogeni —, perioadelor geto-dace (sec. II—I î.e.n. și culturii Dridu⁶).

4. La sud-vest de satul Pavlicheni, care este în curs de părăsire, și la sud-est de un rezervor de apă⁷, pe malul drept al Mostiștei, se află un salvan. La sud de acesta, pe la mijlocul pantei lină în acest loc și terasată, s-a constatat existența unei foarte mari cantități de chirpic și a câtorva fragmente ceramice relativ recente (sec. XIX—XX). Ele trebuie să provină din fostele locuințe ale satului Pavlicheni.

5. La sud-est de satul Preasna și la nord-est de Pavlicheni, panta dealului, ce înconjoară pe la nord, est și sud satul Pavlicheni, prezintă pe la mijlocul ei o terasare. În zona de nord s-au descoperit rare fragmente ceramice aparținând sec. IV e.n. și culturii Dridu,

6. La nord de satul Preasna⁸, malul stâng al Mostiștei este relativ înalt dar cu pante line. În dreptul unui mic „golf”, după care cursul apei se modifică spre sud-est, se află

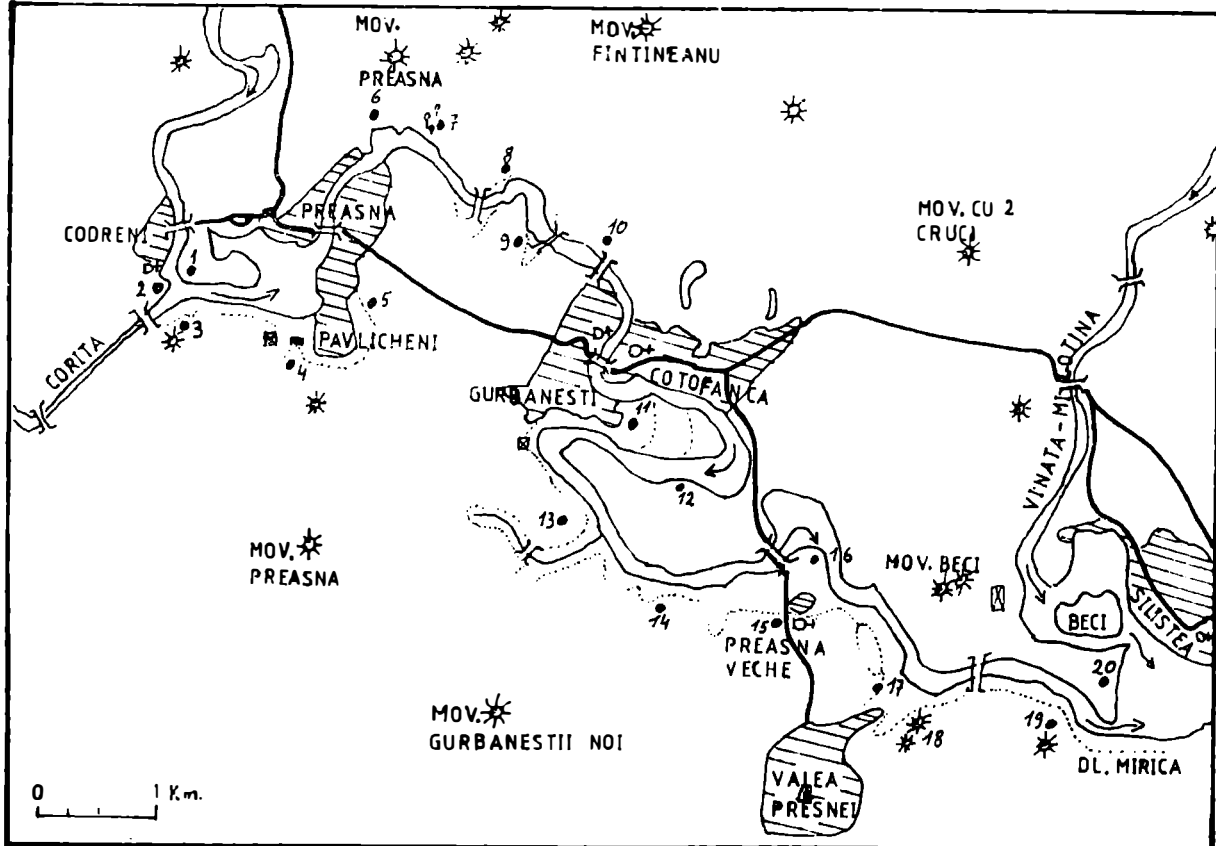

FIG. 1. ZONA ARHEOLOGICĂ CODRENI-SILIȘTEA.

o bornă ce marca un vechi hotar de moșle. La nord-vest de această bornă, între stîlpii de înaltă tensiune se observă urmele unei întinse și bogate așezări geto-dace din sec. II—I î.e.n. (fig. 2/5, 10) precum și de la sfîrșitul epocii bronzului (fază tîrzie a culturii Tel) (fig. 2/8).

7. Imediat după cotul pe care-l face apa spre sud-est, la nord-est de satul Preasna, pe malul stîng, se află o livadă de cireși situată pe o locuire Dridu.

8. Mai la sud-est de punctul precedent, pe o lungime de circa 500 m, la est de digul de peste pîriu, pînă în dreptul unei văloage, s-au adunat din arătură numeroase fragmente ceramice de la sfîrșitul epocii bronzului (Tel IV—V) (fig. 2/2—3) și din sec. IV e.n. (fig. 3/1).

După frecvența materialului arheologic din sec. IV e.n. se pare că locuințele erau situate la circa 10 m una de alta. Într-un anume loc, fiind săpată o groapă, s-a observat că grosimea stratului arheologic este de circa 1 m.

9. La circa 1 km nord-est de comuna Gurbanesti se află un dig. La sud de acesta, pe malul drept, se află o văloagă pe a cărei pantă de vest se văd urmele unei așezări de tip Dridu.

10. În colțul de nord-est al comunei Gurbanesti, atestată documentar pentru prima dată la 4 iulie 1541—1543⁹, se află un dig peste Mostiștea. Pe malul stîng al apei, la est

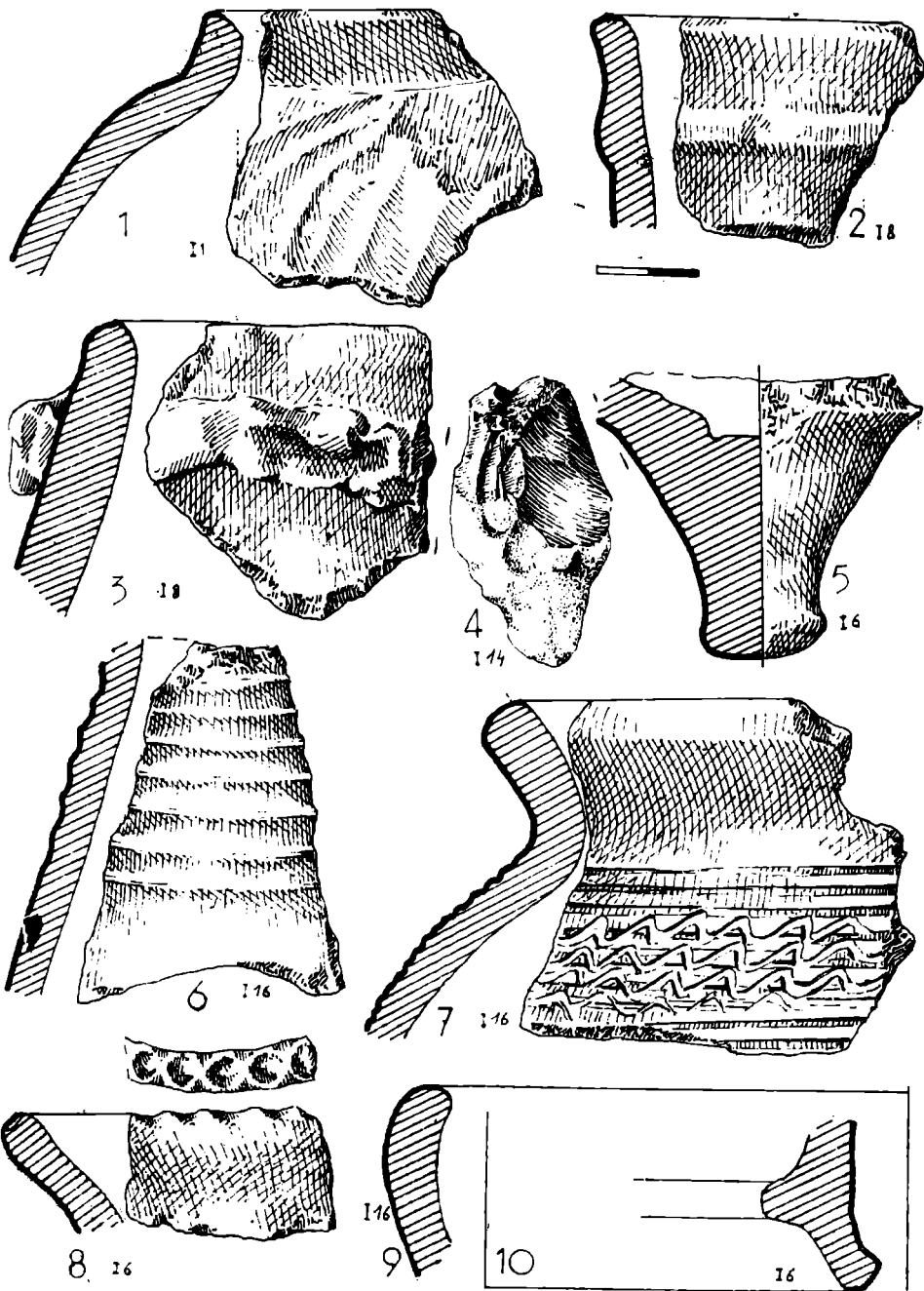

FIG. 2. DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DIN ZONA CODRENI-SILIȘTEA

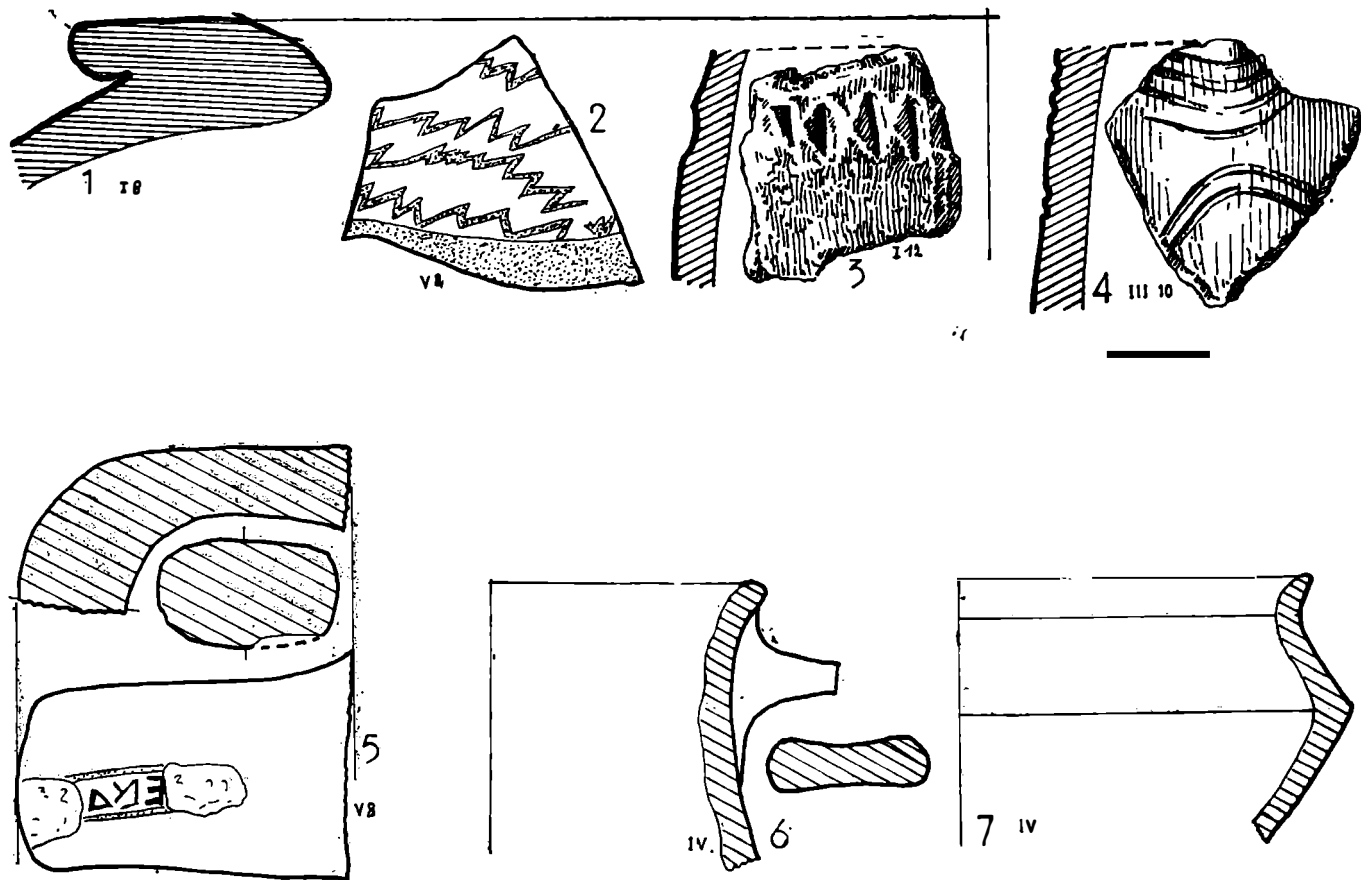

FIG. 3. DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DIN ZONA CODRENI-SILIȘTEA (1, 3), VALEA COLCEAGULUI (4), DRĂGOIEȘTI — VALEA BISERICII (6—7) ȘI LIVEDEA-MATARAUĂ (2, 5).

de acest dig și de cabanele șantierului de hidroameliorații s-au depistat urmele unor așezări geto-dace (sec. II—I î.e.n.), din sec. IV e.n., de tip Dridu (sec. IX—X e.n.) și din epoca feudală (sec. XVII—XIX)¹⁰.

11. Satul Gurbănești este situat pe malul drept al Mostiștei, relativ înalt în zona respectivă și cu pante foarte abrupte. La est de sat Mostiștea face un mare meandru ocolind o întinsă porțiune de teren terasată și plantată cu viță de vie și pomi fructiferi. Pe terasa superioară a dealului, ce se prezintă ca o „acropole”, pe panta lui de sud, vest și nord-est se află numeroase fragmente ceramice geto-dace (sec. II—I î.e.n.) ce probează existența pe aceste locuri a unei importante așezări. De asemenea s-a putut identifica și existența unei așezări din sec. IV e.n. în special pe panta de sud, dar nu de mărimea celei geto-dace.

După mărimea și situarea în teren bănuim că aici trebuie să fi fost centrul unei grupări de așezări geto-dace¹¹. Respectiva grupare se întindea spre est și sud-est pînă la pîrîul Vinăta-Milotina ce forma hotarul cu gruparea ce își avea centrul la Vlădiceasca, iar spre vest pînă pe valea Corița, de unde începea gruparea cu centrul la Sărulești sau Polcești.

12. Pe ostrovul situat la sud de Gurbănești, pe malul stîng, și la vest de drumul Coțofanca — Preasna Veche, înconjurat în proporție de 90% de un mare meandru al Mostiștei, s-au descoperit, în special în partea de nord și nord-est, numeroase fragmente ceramice din epoca bronzului (fig. 3/3), geto-dace (sec. II—I î.e.n.), sec. IV e.n. și de tip Dridu¹².

La sud de Gurbănești malul drept al Mostiștei devine înalt și este prevăzut cu pante abrupte.

13. La circa 1,5 km sud de stația pentru pomparea apei situată la sud de Gurbănești, de pe toată suprafața dealului situat la nord-vest de un mic curs de apă, s-au adunat numeroase fragmente ceramice geto-dace (sec. II—I î.e.n.) și feudale (sec. XVIII—XIX). S-a observat prezența a numeroase bucăți de chirpic și a unei mari cantități de oase.

14. La circa 1 km vest de satul Preasna Veche, la est de o mică văloagă, s-a descoperit un vîrf de silex (fig. 2/4) și cîteva fragmente ceramice geto-dace (sec. II—I î.e.n.). Menționăm și o toartă de amforă dintr-o pastă cărămizie.

15. La vest de biserica satului Preasna Veche, situată pe deal și menționată pentru prima dată la 3 iulie 1832¹³, se află vechiul cimitir cu cruci de piatră. O mare cruce de piatră se află și în curtea actualei biserici zidită în anul 1911 (fig. 8/4).

16. Satul Preasna Veche se compune astăzi doar din trel gospodăriilor. La est de ele se află un grind cu urme de locuire din prima epocă a fierului — ceramică neagră canelată de tip Mediaș (fig. 2/6) —, din perioada geto-dacă (sec. II—I î.e.n.) (fig. 2/9), sec. IV e.n., sec. IX—X e.n. (cultura Dridu (fig. 2/7), precum și din epoca feudală — desigur urmele construcțiilor din vechiul sat. Mai la est și nord-est de acest grind, pînă în malul apei, sînt doar fragmente ceramice geto-dace și Dridu. Pe o toartă de amforă se văd urmele unei ștampile.

Spre sud-est și mai apoi spre est malul drept al Mostiștei este înalt și prevăzut cu pante abrupte.

17. La circa 500 m nord-est de satul Valea Presnel și la sud-est de via C.A.P.-lui s-au găsit cîteva fragmente ceramice geto-dace (sec. II î.e.n.) — un fragment din buza unei căni lucrate la roată și o apucătoare plată, semicirculară.

18. La sud-est de punctul precedent, pe malul drept al unei mici șuvițe de apă ce curge din satul Valea Presnel și se varsă în Mostiștea, sînt urmele unei mici așezări din perioada feudalismului timpuriu — cultura Dridu. Pe terasa superioară, pe platou, sînt doi tumuli aplatizați.

19. La 1,5 km est de satul Valea Presnel, în dreptul unui mic cot al apei, s-au descoperit cîteva fragmente ceramice geto-dace (sec. II—I î.e.n.).

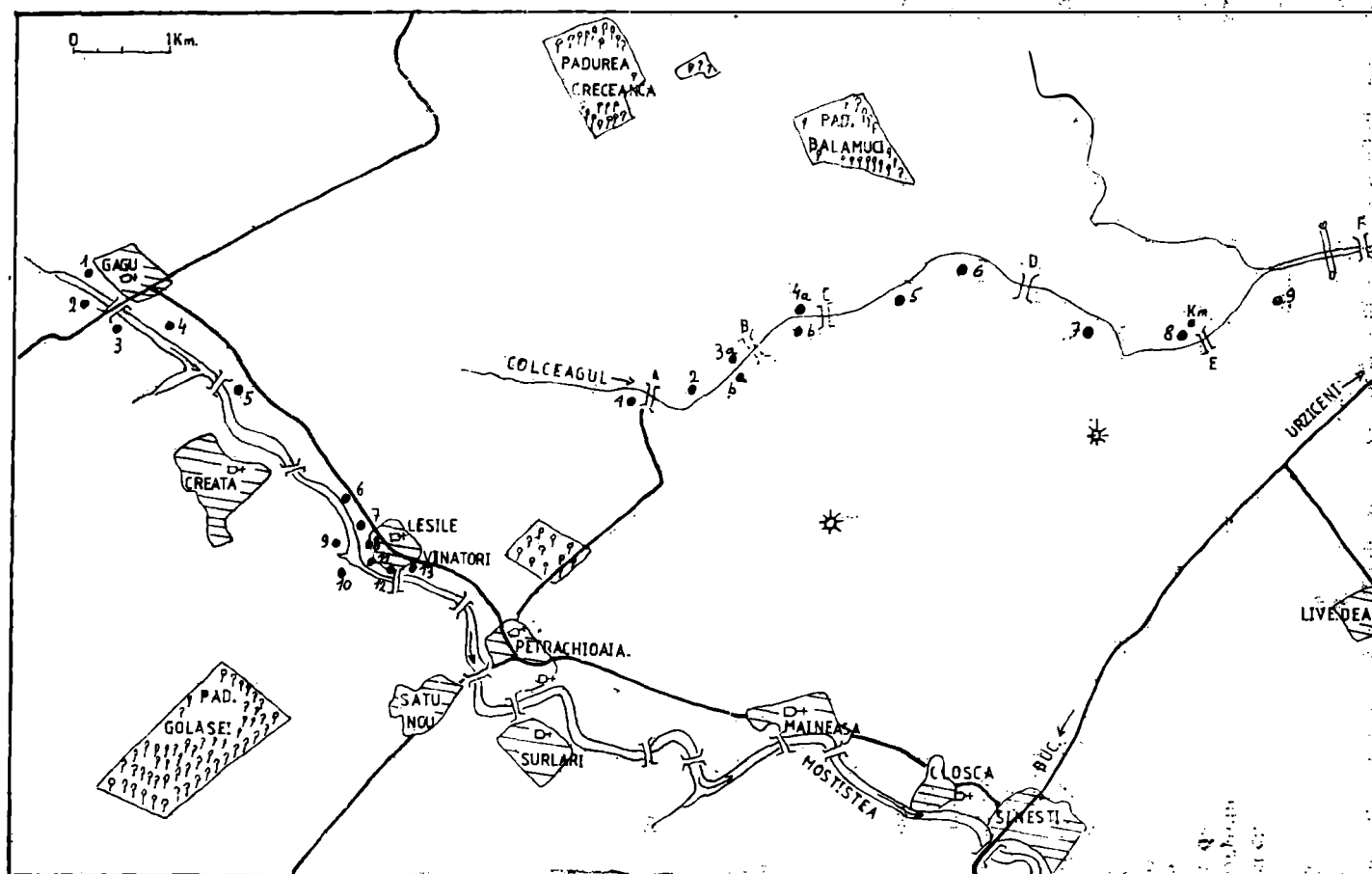

FIG. 4. ZONA ARHEOLOGICĂ GAGU — PETRĂCHIOAIA ȘI VALEA COLCEAGULUI

20. Pe malul stîng al Mostiștei, în dreptul confluenței cu Vinăta-Milotina, se află un grind relativ întins. Din partea sa orientală s-au putut aduna cîteva fragmente ceramice geto-dace, din sec. IV e.n. și din sec. IX—X e.n.

În încheierea prezentării acestor prime părți a Mostiștei trebuie să menționăm că Dealul Beci, pe care se află urmele unui vechi conac brâncovenesc, s-a transformat într-o insulă datorită amplelor lucrări de hidroameliorații.

În continuare vom prezenta descoperirile făcute pe cursul superior al Mostiștei precum și pe Valea Colceagului.

II. Zona Gagu — Petrăchioala, sectorul agricol Ilfov

Deși mică ca lungime, circa 6 km., zona a fost extrem de intens locuită din neolitic pînă în pînă epocă feudală. Majoritatea descoperirilor sînt situate pe malul stîng al Mostiștei, puțin înalt, cu pante lungi și line. Nu lipsesc însă și descoperiri pe malul drept, mal înalt și cu pante mal abrupte. În acest din urmă caz s-au preferat însă pantele adiacente îndreptate spre sud-est și sud-vest mai expuse soarelui și apărute de vînt (fig. 4).

1. În marginea de vest a satului Gagu — înființat după unii în anul 1839 de către paharnicul Stanciu Predescu, dar cu biserică de lemn de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea (fig. 8/3) și menționat în 1835 cu numele de Gaga de Jos avînd 27 case¹⁵ — se întîlnesc numeroase fragmente ceramice din sec. IX—X e.n. (cultura Dridu).

2. La sud-vest de Gagu, pe malul drept, la circa 200 m vest de șosea, pe o distanță de circa 800 m, se întîlnesc răspîndite fragmente ceramice din sec. IX—X e.n. (fig. 7/3) și XVIII.

3. La sud-est de Gagu, pe malul drept, între șoseaua Gagu-Vărăști și o vilcea, zonă ce cuprinde pe o distanță de circa 1 km două dealuri, se află așezări intens locuite în epoca bronzului (cultura Coslogeni) (fig. 5/1—3), de către geto-daci (sec. III—II î.e.n.) (fig. 5/7), precum și în sec. IV e.n. (fig. 6/2, 4) și IX—X e.n.

4. La circa 500 m sud-est de Gagu, pe malul stîng, se întîlnesc răspîndite din loc în loc, dar foarte intens, pe o distanță de 250—300 m paralelă cu apa, urmele unor locuințe geto-dace (sec. II—I î.e.n.), din secolele IV e.n., VI—VII e.n. și IX—X e.n. (fig. 7/4).

Suprafața respectivă se leagă topografic de marginea de vest a punctului următor, de care este însă despărțită printr-o viroagă mlăștinoasă.

5. La nord de colțul de nord-vest al satului Creața — menționat pentru prima dată în 1754 și denumit uneori de localnici Golășel¹⁶ — a apărut un fragment ceramic aparținînd culturii Boian (?). Numeroase sînt însă urmele materiale aparținînd geto-dacilor (sec. II—I î.e.n.) (fig. 5/5, 6), din secolele IV e.n. (fig. 6/1, 5—7), VI—VII e.n. (fig. 7/1—2) și IX—X e.n. (fig. 7/5). În afara numeroaselor fragmente ceramice se remarcă două pietre de rîșniță, de formă rectangulară cu marginile arcuite, cu cîte un orificiu central, datînd din sec. I î.e.n. (fig. 8/1).

Toate aceste urme se întind pe o suprafață de circa 400×75 m, pînă în dreptul unui dig peste apă. Dar dacă urmele geto-dace și de tip Dridu (sec. IX—X e.n.) sînt mai numeroase în partea de est, cele din sec. IV și IV—VII e.n. predomină în vest.

6. La circa 500 m nord-vest de satul Leșile, pe stînga drumului Leșile-Gagu, vis-à-vis de grajdurile din Creața, și la circa 150 m nord de apă, se află o întinsă sîlște feudală. Fragmentele ceramice, datînd din sec. XVI—XVII, sînt extrem de numeroase. Pe baza acestor constatări înclinăm a localiza aici fostul sat Bîrsești ot (de pe) Mostiștea.

Prima menționare a acestui sat se întîlnește într-un document din 10 septembrie 1493 prin care Vlad Călugărul întărește, printre altele, jupanului Neag gramatic, precum și fiicelor sale Stana și Maria, trei părți din sat „pentru că sînt veche și dreaptă ocină, dedină¹⁷”. O a doua menționare a satului nu se mai întîlnește, poate doar în docu-

mentul din 26 iunie 1626 în care un anume Otea din Birzești este martor la întărirea unor ocini¹⁸.

7. La 100—200 m nord-vest de Leșile, pe malul stîng, în dreptul unui cot al apei, au apărut puține și nesemnificative urme materiale geto-dace (sec. II—I î.e.n.).

8. În satul Leșile — înființat pe la 1843 de paharnicul Petrache Caribolu¹⁹ —, pe malul apei, printre curțile gospodăriilor, sînt răspîndite relativ numeroase fragmente ceramice din sec. IX—X e.n.

9. Vit-à-vis de satul Leșile, pe malul drept al apei, pe panta vestică a unei coline, s-au descoperit cîteva fragmente ceramice din sec. IV și IX—X e.n.

10. La est de punctul precedent și vis-à-vis de zona de contact dintre satele Leșile și Vinători, pe panta de vest a unui deal, s-au identificat urmele unor așezări din secolele IV (fig. 6/3) și IX—X e.n. Se remarcă numeroase bucăți de zgură și pămînt ars.

11. În zona de contact a satelor Leșile și Vinători s-au descoperit puține fragmente ceramice geto-dace (sec. II—I î.e.n.) și din sec. IV e.n. În schimb sînt numeroase urme din sec. IX—X e.n.

12. În marginea de sud-vest a satului Vinători au apărut în arătură fragmente de vase din sec. IX—X și XVI—XVIII (fig. 7/7 = brătară de sticlă).

13. La circa 300 m est de satul Vinători²⁰, pe malul stîng, în dreptul unui cot al apei, sînt numeroase urme materiale ale unor locuitori geto-dace (sec. II—I î.e.n.) (fig. 5/4), secolele IV, VI—VII, IX—X și XVI—XVII e.n. (fig. 7/6).

Înainte de a încheia prezentarea acestei zone nu putem să nu facem constatarea că studierea ei arheologică se leagă, prin hazard, și de evoluția sa istorico-administrativă în perioada modernă și contemporană. Astfel dacă Atanasie Commen Ipsilanti situa, în 1764—1765, regiunea respectivă în căpitănia Gherghița²¹, Gheorghe Bibescu VV, în proiectul său de reorganizare administrativă din 21 decembrie 1844, o stabilea în plasa Mostiștea cu reședința la Grecii de Mijloc sau Mîcșunești²². Din această plasă a Mostiștel (ante 1 aprilie 1882 sau post 1 noiembrie 1892) sau Dîmbovița—Mostiștea (1 aprilie 1882 — 1 noiembrie 1892) va face parte pînă la începutul secolului al XX-lea formînd comuna Creța-Leșile cu satele dintre Surlari și Gagu-Merlășeasca. În 1911 zona de la Leșile spre sud-est va fi atribuită plasei Haglești, iar cea de la nord-vest plasei Băneasa²³. Iar mai apoi, între anii 1926—1938 plasa Băneasa va cuprinde toată zona pînă la est de Surlari²⁴. În prezent, după cîteva fluctuații administrative, aparține sectorului agricol Ilfov.

III. VALEA COLCEAGULUI

La circa 1,5 km nord de satul Leșile se află izvoarele Colceagului, un mic pîrîu care, după o șerpuire de 27—30 km, se varsă în Mostiștea la est de satul Mărluța. Cursul său se află aproape în întregime pe teritoriul județului Ialomița. Deși debitul său este foarte scăzut, numeroasele zăgazuri i-au transformat cursul într-o salbă de iazuri. Pînă în dreptul satului Bălașu (Valea Colceagului), pendinte de comuna Movilița, malurile sale sînt puțin înalte și prevăzute cu pante line și lungi. (fig. 4,9)

1. La 2,5—3 km nord de satul Petrăchioala se află un prim dig A peste apă. Pe malul drept, la vest de dig și de drum, s-au observat urmele unei mici așezări geto-dace (sec. II—I î.e.n.).

2. La circa 200 m sud-est de digul A pîrîul face un mic cot spre nord-est. Din dreptul acestui cot, pe o distanță de 300 m paralelă cu apa, sînt urmele unor așezări geto-dace (sec. II—I î.e.n.) și în special din sec. IV e.n. (fig. 11/6).

3—4. La nord-est de punctul precedent, pe o lungime de 1—1,3 km, pînă în dreptul digului C, pe ambele maluri, se află o întinsă așezare Dridu. Se observă însă anumite grupări de locuințe. Astfel pe malul stîng, la sud-vest de un dig B vechi și dezafectat (3a),

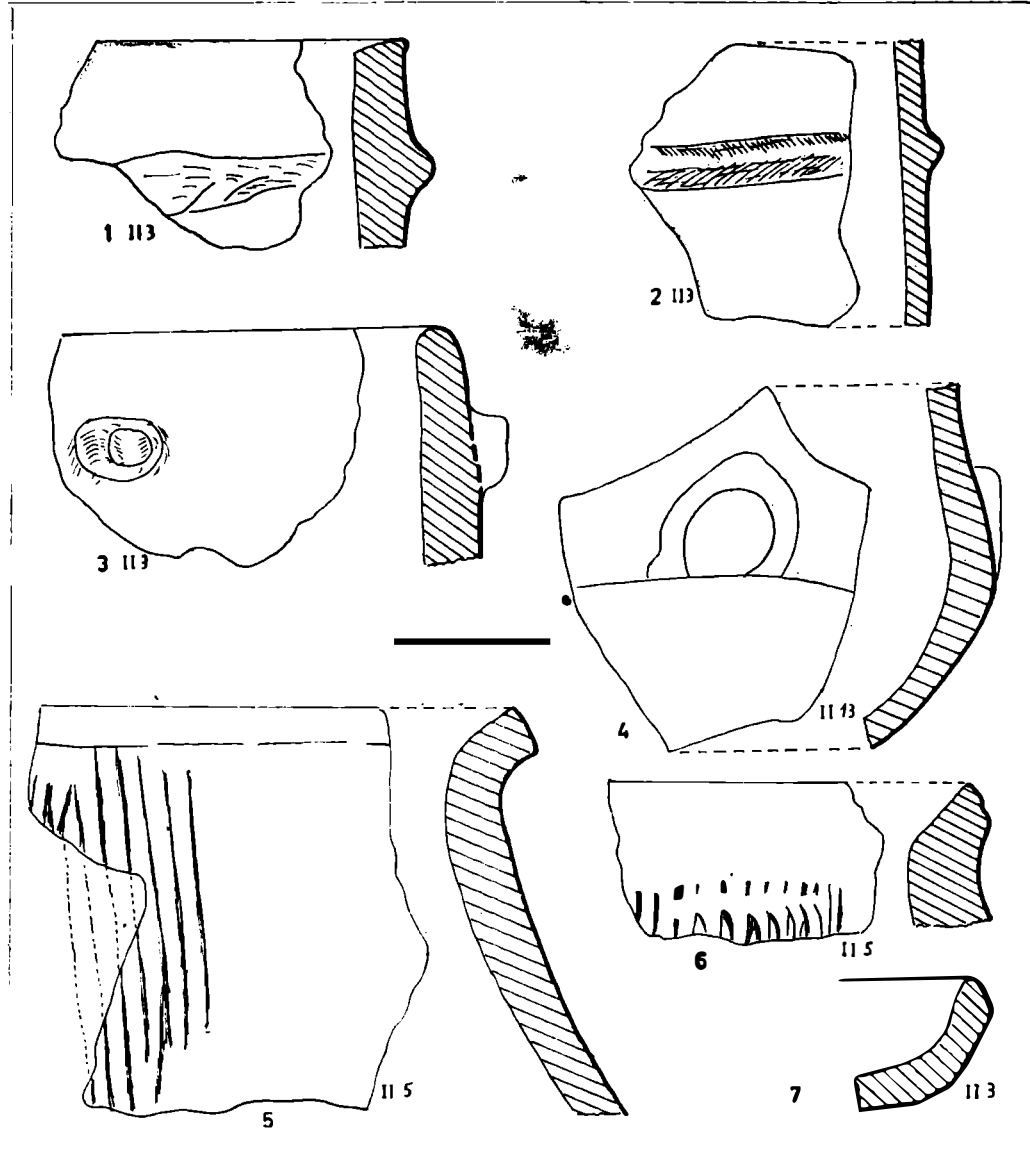

FIG. 5. DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DIN ZONA GAGU-PETRĂCHIOAIA

pe o lățime de 50—150 m și o lungime de 500 m, se află o astfel de grupare de locuințe. Vis-à-vis de ea, pe malul drept, la 25 m de apă și din 25—30 m în 25—30 m se văd clar în arătură urmele unor locuințe (10—15 la număr) reprezentate prin mari cantități de chirpic (3 b) (Fig. 10/7). În zona de sud-vest a acestora s-a aflat și o așezare din sec. IV e.n.

Mal departe, spre nord-est, pînă în digul C, pe ambele maluri, continuă locuirea de tip Dridu reprezentată prin mari cantități de chirpic provenit din locuințele dărîmate.

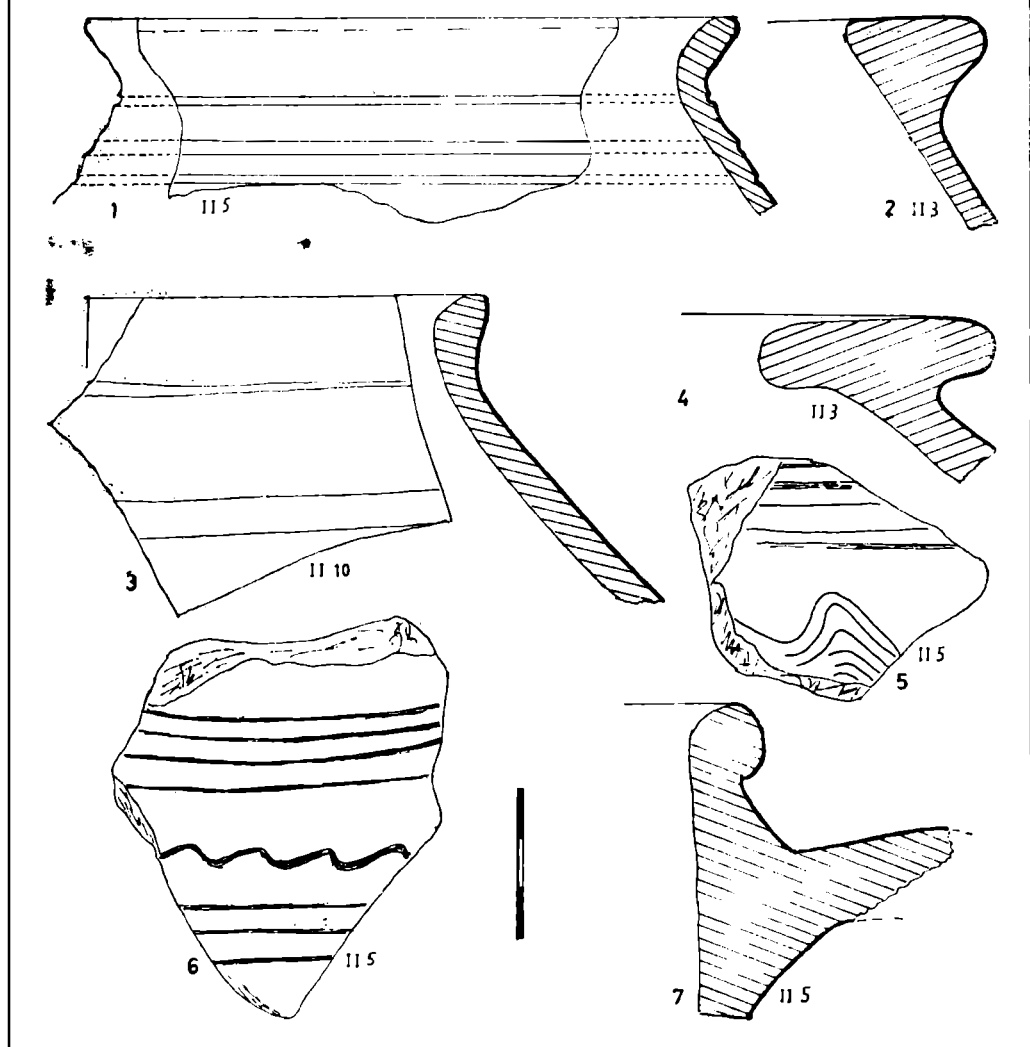

FIG. 6. DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DIN ZONA GAGU-PETRĂCHIOAIA

O aglomerare de chirpic și de multe fragmente ceramice se constată în dreptul unui mic „golf” — probabil fost izvor (4a și 4b) — precum și la nord-vest de digul C (4a) (fig. 10/1,3,5; 11/5).

5—6. Pe malul drept așezarea de tip Drîdu se continuă pe încă aproape 1,5 km pînă după cotul pe care-l face Colceagul spre sud-est, mal precis pînă pe la 500 m nord-vest de digul D. La est de digul C sînt însă urmele și unei așezări din sec. IV e.n. (5), iar la sud-est de cotul apei (6) a uneia geto-dace (sec. II—I î.e.n.) (fig. 11/2).

7. La circa 700 m sud-est de digul D, pe malul drept, s-au observat urmele unei așezări din perioada fazelor III—IV ale culturii Tei din epoca bronzului.

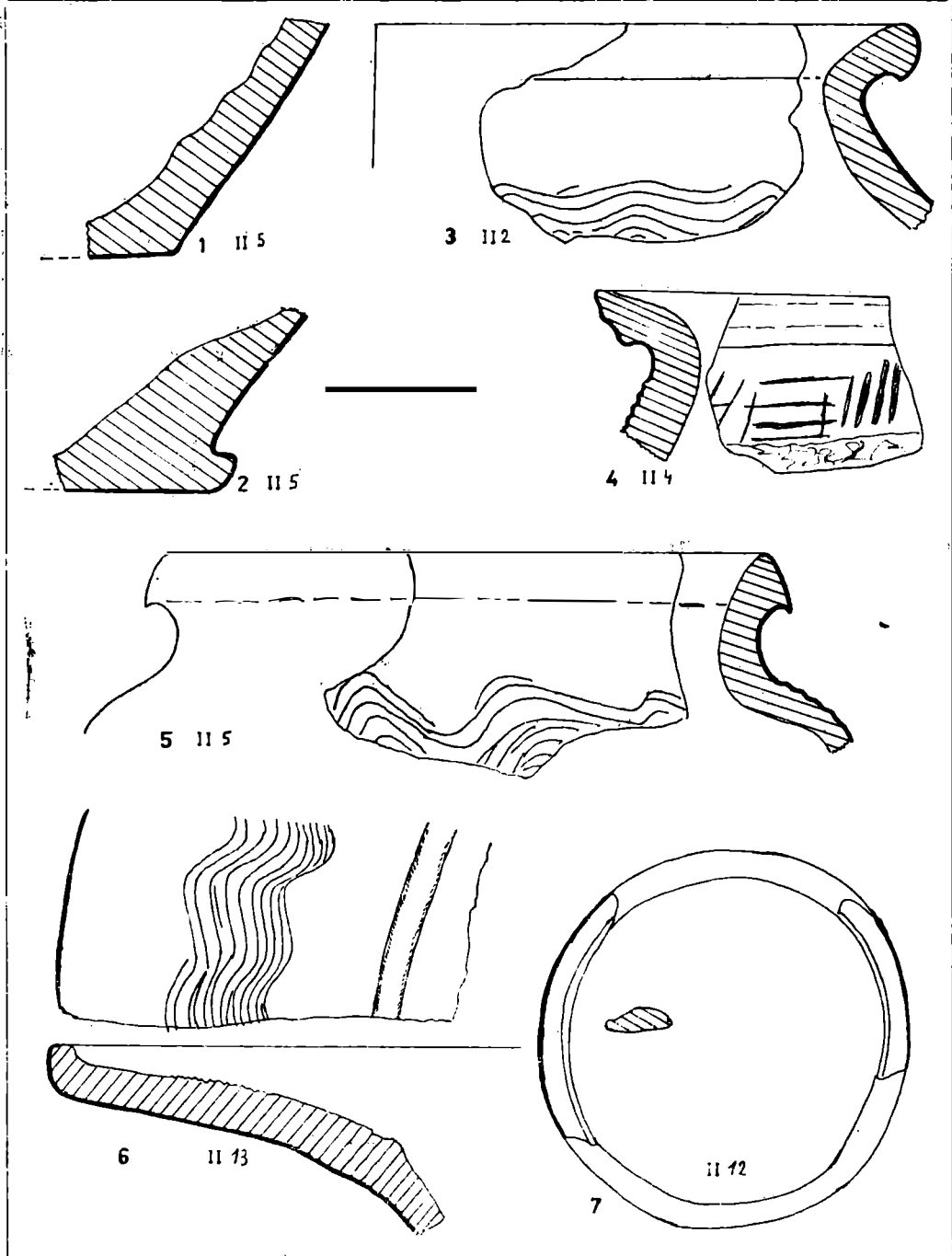
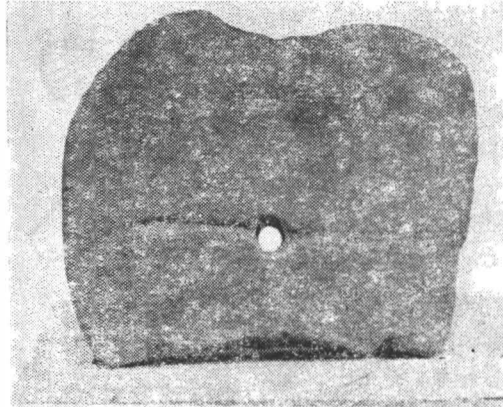

FIG. 7. DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DIN ZONA GAGU-PETRĂCHIOAIA

1
2

3
4

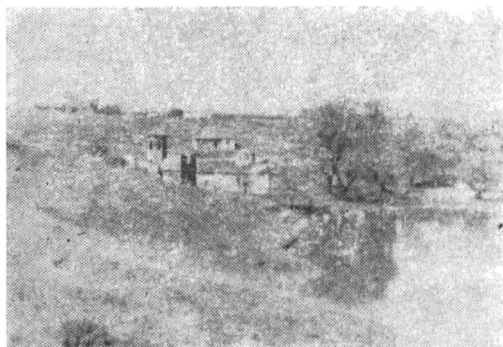

FIG. 8. RÎȘNIȚĂ DE PIATRĂ (PUNCTUL II 5) (1), SCHITUL CODRENI (2), BISERICA DE LEMN DIN GAGU (3), BISERICA DIN PREASNA VECHĂ (4)

8. La 750 m sud-vest de confluența cu un mic curs de apă ce vine dinspre nord-vest se află digul E străbătut de un fost drum comunal. Pe malul stîng, pe marginea acestui drum, se află o bornă kilometrică. În jurul ei și în special la vest de ea, pe circa 50×100 m se întindea o așezare din sec. IV e.n. (fig. 12/3) și o alta de tip Dridu. Aceasta din urmă, reprezentată prin bucăți de chirpic, se întindea și mai spre vest.

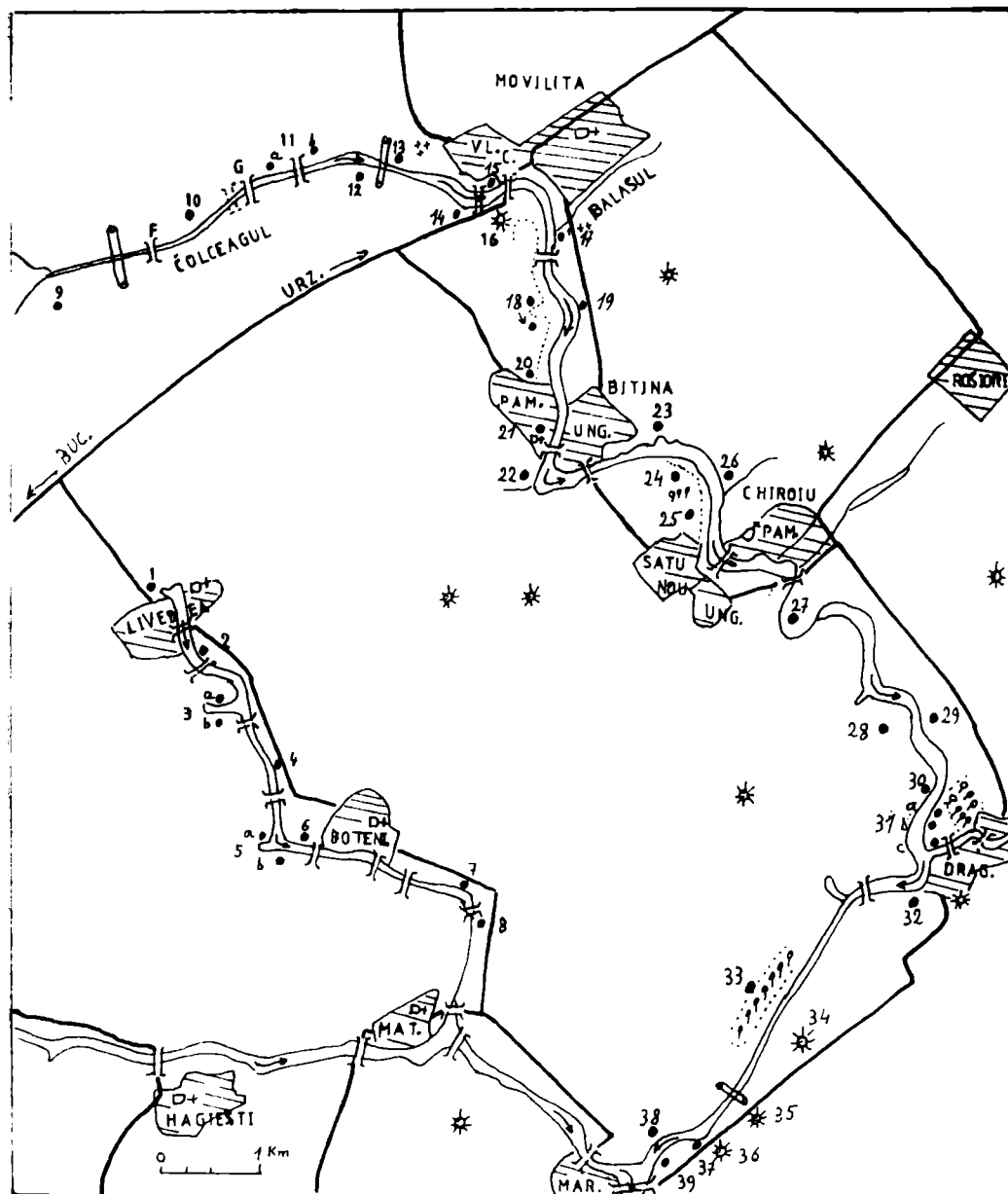
9. Vis-à-vis de confluența Colceagului cu micul curs de apă amintit mai sus, între digurile E și F, pe malul drept, se află o întinsă așezare de tip Dridu. Deși se întinde pe mal bine de 2 km și are o lățime de 0,5 km, maximumul de locuințe se observă chiar vis-a-vis de confluență, într-o „depresiune” apărată de vînt.

10—11. Așezarea Dridu se continuă și pe malul opus între digurile F și H. (fig. 3/4; 10/4; 11/8). Dar dacă la est de digul G (11a) se observă și urmele unei așezări geto-dace, în jurul digului H sînt urmele unei așezări din sec. IV e.n. (11b) marcată printr-o mare cantitate de chirpic (fig. 10/6 ; 11/1).

12—13. Așezarea de tip Dridu se continuă apoi pe malul drept pe circa 600 m est de digul H, pînă în dreptul unei conducte (12), pentru ca în continuare să se mute din nou pe malul stîng, la sud de cimitirul satului Bălașu (Valea Colceagului) (13). În acest din urmă loc se află și o așezare geto-dacă din sec. II—I î.e.n. (fig. 10/2).

14—15. Noi grupări de locuințe aparținând culturii Dridu se constată pe malul drept la nord-vest de Km. 40 de pe șoseaua București—Urziceni (14) la vest de digul I și în dreptul unui cot al apei, precum și vis-à-vis (15), pe malul stâng, la sud de sat. În acest din urmă loc sînt urmele și unei așezări din sec. IV e.n.

FIG. 9. ZONA ARHEOLOGICĂ VALEA COLCEAGULUI ȘI LIVEDEA-MATARAU

La sud de șoseaua București — Urziceni, până la vărsarea Colceagului în Mostiștea, în dreptul satului Măriuța, tot malul drept este relativ înalt și cu pante abrupte, ele devenind mai line doar în dreptul confluenței. În schimb malul stîng este mult mai jos și prevăzută cu pante line, în multe locuri chiar orizontale. Doar între Drăgolești și Măriuța el se înalță iar panta se accentuează.

16. Pe malul drept al Colceagului, în dreptul marelui meandru de la intrarea în comuna Movilița, la sud de șosea, pe creasta terasei, se află un tumul înalt.

17. Pe malul stîng, în colțul de sud-est al satului Movilița, pe cele două maluri ale unui mic curs de apă ce se varsă în Colceag, precum și la sud-est de cimitirul din acest loc, s-au descoperit urme materiale din sec. IV e.n.

18. La sud-est de tumulul de pe malul drept, pe marginea terasei, se află pe o lungime de circa 800 m o întinsă vie. La sud de aceasta, pe cele două maluri de nord și sud ale unei mici văioage din dreptul unui mic meandru al Colceagului, s-au descoperit câteva fragmente ceramice geto-dace (sec. II—I î.e.n.) și ceva mai multe din sec. IV e.n.

19. Pe malul stîng, în dreptul unui cot al apel, la jumătatea distanței dintre cimitirul de la sud-est de Movilița și satul Bițina Ungureni s-au descoperit câteva fragmente ceramice ce par a aparține culturii Cernavoda I (?) (fig. 11/4), apoi sec. IV e.n. și culturii Dridu — ceramică decorată cu roțița și care ar putea data din sec. XI e.n.

20. La nord de satul Bițina Pămînteni, pe malul drept, sînt urmele unor așezări geto-dace (sec. II—I î.e.n.), din sec. IV e.n. și de tip Dridu (puține fragmente ceramice). Trebuie menționat și faptul că pe o distanță de circa 300 m la nord de satul actual erau numeroase locuințe contemporane ce s-au demolat de curînd.

21. La nord-est de biserica Sf. Nicolae din satul Bițina Pămînteni — în curtea căreia sînt numeroase cruci de piatră — s-au descoperit câteva fragmente ceramice atribuite unei faze târzii a culturii Tei (fig. 12/2).

22. La sud de satul Bițina Pămînteni panta terasei este lină dar foarte lungă. Pînă în dreptul unei mici vilcele sînt urmele unor întinse așezări geto-dace (sec. II—I î.e.n.) și Dridu — unul dintre fragmentele ceramice este decorat cu roțița, putînd fi astfel datat în sec. XI e.n. Tot în această zonă sînt și numeroase fragmente ceramice feudale (sec. XVIII—XIX) care probează extinderea, într-o anumită perioadă, a satului Bițina și pe aceste locuri.

23. La est de Bițina Ungureni, pe malul stîng, pînă în dig, s-au descoperit fragmente ceramice geto-dace (sec. II—I î.e.n.), de tip Dridu și feudale (sec. XVIII—XIX).

24. La circa 500 m sud-est de satul Bițina Ungureni se află un dig peste apă. La sud-est de acesta, pe malul drept și pe panta nordică a unei mici văioage, s-au observat urmele unei așezări dintr-o fază târzie a culturii Tei. S-au descoperit și câteva fragmente ceramice geto-dace (sec. II—I î.e.n.).

25. La nord de Chiroiu-Sat Nou și la sud de o livadă se află o așezare din sec. IV e.n. (fig. 11/9—10; 12/1).

26. La nord-vest de Chiroiu Pămînteni se află un mic curs de apă ce se varsă în Colceag. Pe malul nordic al acestuia s-a identificat o bogată așezare din sec. IV e.n., (fig. 11/3) precum și una de tip Dridu (fig. 11/7). Urme arheologice s-au descoperit și pe malul sudic, pînă în dreptul bisericii din Chiroiu Pămînteni ²⁵.

27. La sud-est de Chiroiu Pămînteni se varsă în Colceag un pîrîu ce își are izvoarele în preajma satului Roșiori. La sud de confluență Colceagul face un mare meandru. Pe malul stîng se află un izlaz cu numeroase fragmente ceramice din sec. XIX—XX.

28. La sud-est de o mică văioagă situată la 1,8 km nord-vest de comuna Drăgolești, pe malul drept, sînt urmele unei așezări geto-dace din sec. II—I î.e.n.

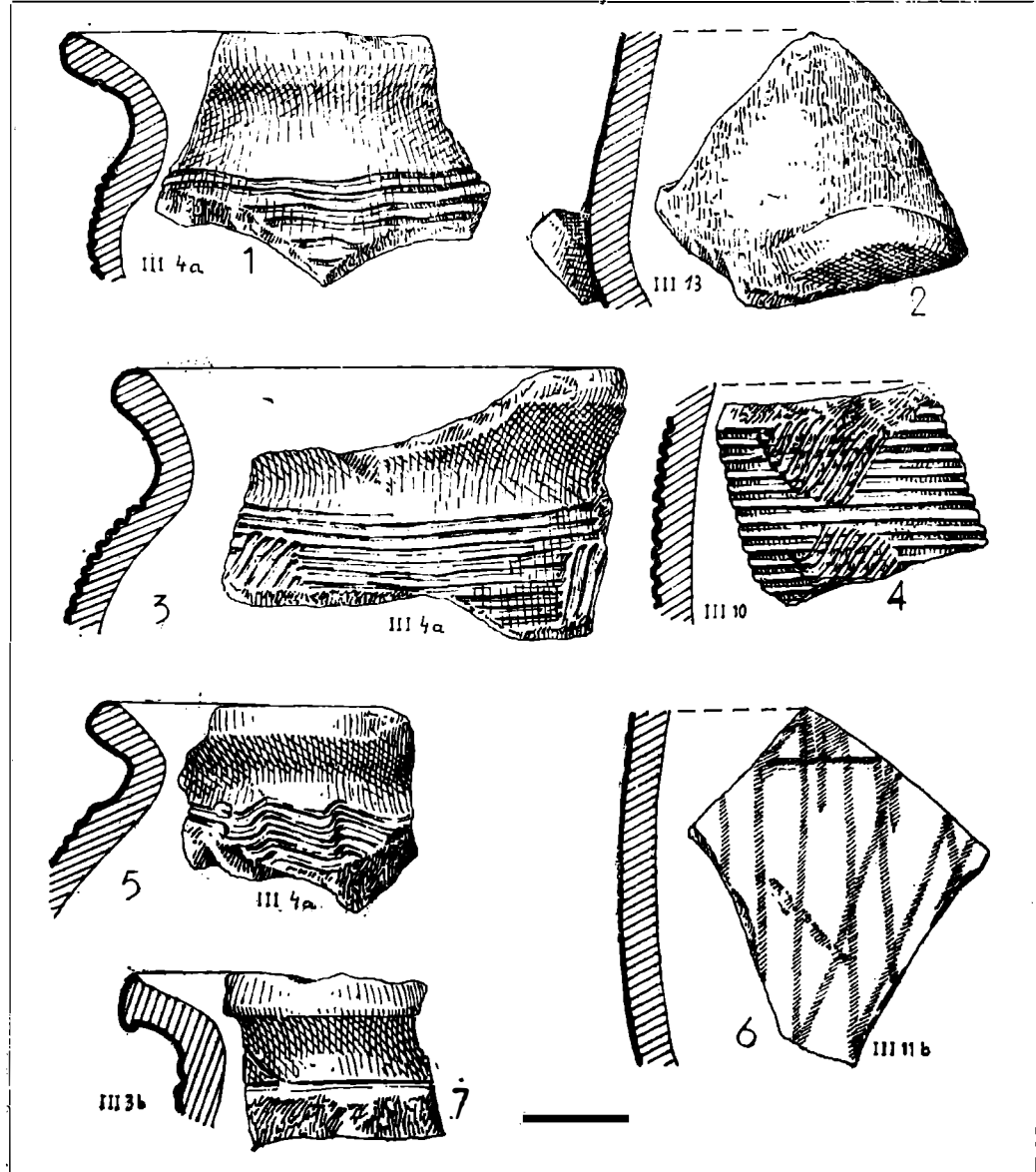

FIG. 10. DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DE PE VALEA COLCEAGULUI

29. Vis-à-vis de punctul precedent, pe malul stîng, pînă aproape de livada de la vest de Drăgoiești, se întîlnesc în arătură fragmente ceramice de tip Drîdu. Ele sînt foarte răsfirate, neputîndu-se stabili o zonă precisă de locuire.

30. Urmele unei mici așezări de tip Drîdu s-au descoperit și la 700 m nord-vest de Drăgoiești și la nord-est de o vie terasată, pe malul drept al apei.

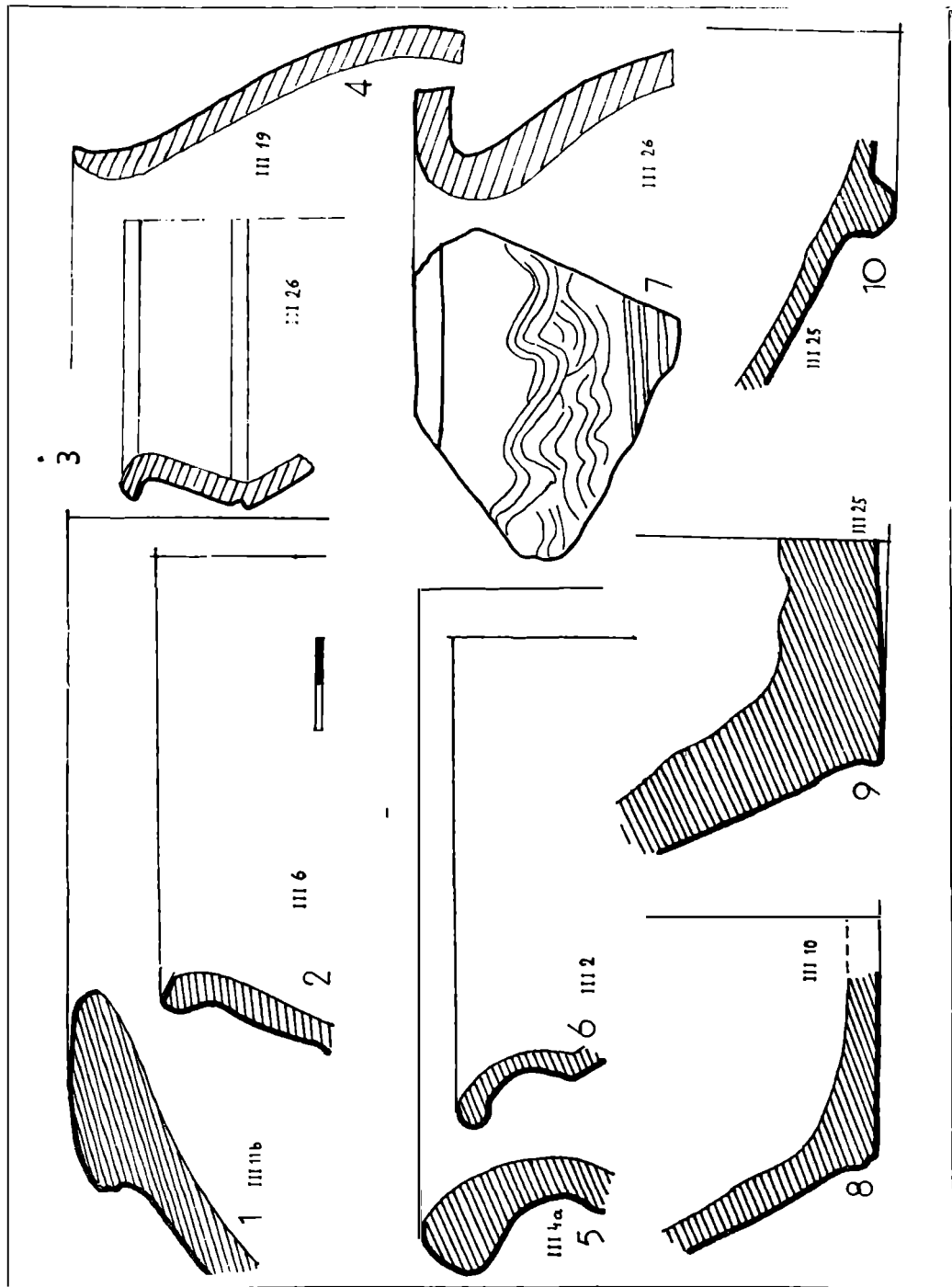
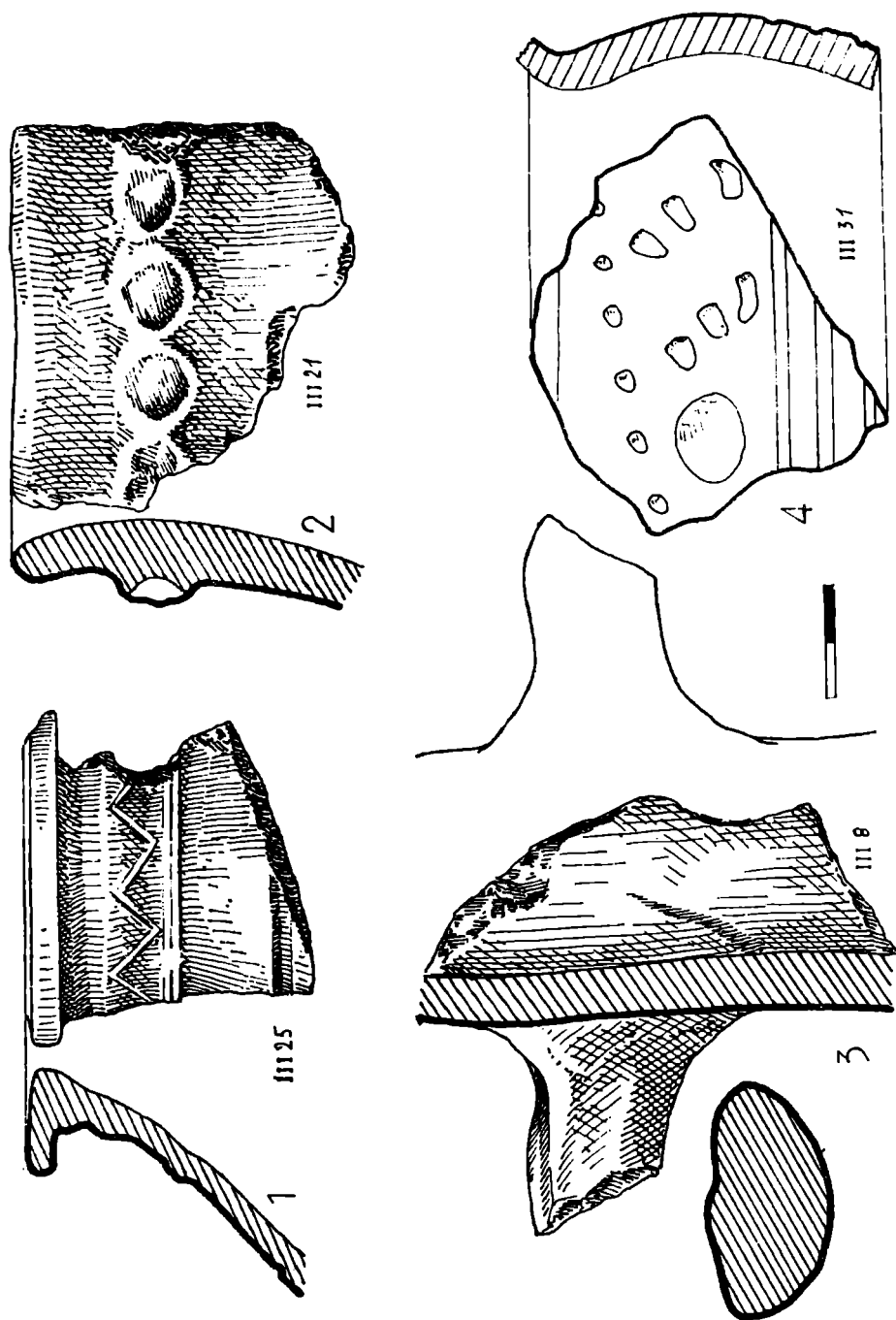

FIG. 11. DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DE PE VALEA COLCEAGULUI

FIG. 12. DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DE PE VALEA COLCEAGULUI

31. La vest de Drăgoiești (de cătunele Olari-Deleni) se află, după cum am mai spus, o livadă. Toată zona de la sud de aceasta se prezintă ca o peninsulă datorită confluenței Colceagului cu un curs de apă ce vine dinspre nord-est, de mai sus de satul Valea Bisericii. Pe malul dinspre Colceag sînt urmele unui așezări de tip Dridu (31 a,b) (fig. 12/4). În apropierea livezii (31 a) se află multă zgură precum și cîteva fragmente ceramice dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, lucrate la roată. Atribuirea lor epocii secolelor II—I î.e.n. sau IV e.n. poate fi doar ipotetică. În schimb în partea dinspre confluență (31 c) sînt numeroase fragmente ceramice din sec. XVIII—XX.

32. La sud de satul Drăgoiești Snagov ²⁶, pe malul stîng al Colceagului, după cotul pe care-l face apa spre sud-vest, s-au descoperit cîteva fragmente ceramice de tip Dridu,

33. La 750 m sud-vest de satul Drăgoiești Snagov se află un dig. Pe malul drept al apei, la sud de o mică văioagă situată la 200 m sud-vest de dig se află o mică pădure. De pe toată liziera acesteia s-au putut aduna mai multe fragmente ceramice geto-dace (sec. II—I î.e.n.) și de tip Dridu.

34—36. Pe malul stîng al Colceagului, în preajma confluenței cu Mostiștea, se află pe partea înaltă trei tumuli.

37. La vest de tumulul cel mai sudic (36), pe malul stîng, s-au descoperit cîteva fragmente ceramice din epoca bronzului (?) și din sec. IV e.n.

38. Pe malul drept al Colceagului, în dreptul confluenței cu Mostiștea, se află o întinsă așezare de tip Dridu (sec. IX—X e.n.).

39. Pe malul stîng, chiar în dreptul confluenței, au apărut cîteva fragmente ceramice nedefinite.

IV. Zona Drăgoiești — Valea Bisericii, jud. Ialomița

La nord de satul Drăgoiești Olari, într-o zonă cu vechi terasări pentru vița de vie, pe o lungime de circa 1 km, numeroasele urme de chirpic atestă existența unor locuințe de suprafață. Chirpicul continuă și după primul dig, accentuîndu-se în zona celui de al doilea dig și continuînd pînă la un al treilea dig situat la sud-est de satul Valea Bisericii. Urme de locuire se întîlnesc și pe malul stîng al apel. Deși mai rare, ele dovedesc locuirea concomitentă a celor două maluri în cursul sec. IV e.n. (fig. 3/6—7). Remarcăm numărul relativ mare de amfore.

V. Zona Livedea — Mataraua, jud. Ialomița

În partea de nord a satului Livedea se află izvoarele unui mic pîrîu ce curge spre sud-est și care se varsă în Mostiștea în marginea de est a satului Mataraua. Malul drept al acestui pîrîu este relativ înalt și cu pante abrupte, în timp ce cel stîng are pantele line.

1. În marginea de nord a satului Livedea, pe toată zona dintre drum și biserică, s-au găsit numeroase fragmente ceramice feudale și moderne (sec. XVIII—XIX).

2. La sud-est de Livedea și la sud de o livadă aflată lîngă o mică pădure, pe malul stîng, s-au găsit cîteva fragmente ceramice ce par a aparține sec. VI e.n., precum și epocii feudale (sec. XVIII—XIX). Se constată și prezența unei cantități relativ mari de oase.

3. La 750 m sud-est de Livedea, pe malul drept, se află o văioagă. De pe malurile de nord (3a) și sud (3b) ale ei s-ău adunat cîteva fragmente ceramice geto-dace (sec. II—I î.e.n.).

Pe malul de sud al acestei văioage (3b) se află și un tumul aproape complet aplatizat. În dreptul lui, spre mal, se observă urmele unei așezări din epoca bronzului — faza finală a culturii Tel. Se remarcă un fragment ceramic decorat cu romburi incizate.

4. La circa 900 m nord-vest de satul Boteni și la nord de un dig, de pe o suprafață de 150×50 m s-au putut aduna cîteva fragmente ceramice aparținînd epocii bronzului

(?), sec. II—I î.e.n. și sec. IV e.n. Se constată și prezența a unui chirpîc, precum și a unor oase calcinate.

5. Pe malul drept al apei, la vest de satul Boteni, în dreptul unui cot al pîrîului, se află o văioagă. Pe malurile de nord (5a) și sud (5b) ale ei se află o mică așezare din sec. IV e.n.

6. În marginea de vest a satului Boteni, sînt fragmente ceramice din sec. IV e.n., precum și din sec. XVIII—XIX.

7. La sud-est de Boteni, între diguri, aproape de cotul pe care-l face apa spre sud, s-au descoperit cîteva fragmente ceramice ce pot aparține epocii bronzului. Mai numeroase sînt cele din sec. IV e.n. precum și cele din sec. XVIII—XX (foarte multe smălțuite).

8. La sud de punctul precedent și la sud de dig s-a descoperit o mare cantitate de fragmente ceramice aparținînd culturii Tei din epoca bronzului, sec. II—I î.e.n. — Remarcăm o țicartă ștampilată de amforă cnidiană (?) (fig. 3/5), sec. III—IV e.n. (fig. 3/2) și VI—VII e.n.

★

Prin prezentarea sumară a tuturor acestor descoperiri sperăm să fi contribuit la o cunoaștere cît mai detaliată a bazinului hidrografic al Mostiștel din punct de vedere istoric. Dorim ca cercetările viitoare, care trebuie asociate și cu săpături arheologice, să aducă noi dovezi la permanența noastră istorică pe aceste locuri.

TABELE RECAPITULATIVE

I. ZONA CÔDRENI — SILIȘTEA

Punctul	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Epoca																				
Gumelnița	x																			
Tumul																		x		
Tei						x		x				?								
Cesiogeni			x									?								
Hallstatt																x				
Geto-dacă (sec. II—I î.e.n.)	x	x	x			x				x	x	x	x	x		x	x		x	x
Sîntana (sec. IV e.n.)		x			x			x		x	x	x				x				x
Dridu	x	x	x		x		x		x	x		x				x		x		x
Feudala	x									x			x			x				
Sec. XIX				x											x					

III. VALEA COLCEAGULUI

Epoca	Punctul	1	2	3a	3b	4a	4b	5	6	7	8	9	10	11a	11b	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
Cernavodă I																						x									
Tumul																				x											
Tei										x															x			x			
Geto-dacă (sec. II—I i.e.n.)		x	x						x									x				x		x		x	x	x			
Sîntana (sec. IV)			x		x			x			x			x	x				x		x	x	x						x	x	
Dridu				x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x				x	x		x	x			x	
Feudală																										x	x				x

	28	29	30	31a	31b	31c	32	33	34	35	36	37	38	39
Tumul									x	x	x			
Ep. bronzului												!		
Geto-dacă (sec. II—I i.e.n.)	x							x						!
Sîntana (sec. IV)												x		
Dridu		x	x	x	x		x	x					x	
Feudală						x								

II. ZONA GAGU – PETRACHIOAIA

Epoca \ Punctul	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Boian					?								
Geto-dacă Sec. III–II î.e.n.			x										
Sec. II–I î.e.n.				x	x		x				x		x
Sîntana (sec. IV e.n.)			x	x	x				x	x	x		x
Sec. VI–VII e.n.				x	x								x
Drîdu	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x	x
Feudală		x				x						x	x
Coslogeni			x										

IV. ZONA DRAGOIȘTI – VALEA BISERICII

Sec. IV. e.n. x

V. ZONA LIVEDEA – MATARAUĂ

Epoca \ Punctul	1	2	3	4	5	6	7	8
Bronz				x			x	
Tei								x
Geto-dacă sec. II–I î.e.n.			x	x				x
Sîntana (sec. IV.)				x	x	x	x	x
Sec. VI–VII e.n.		x						x
Feudală	x	x				x	x	
Sec. XIX	x	x				x	x	
Tumul			x					

1. D. Șerbănescu și G. Trohani, *Ilfov* — *File de istorie*, București, 1978, p. 17—42.
2. D. V. Rosetti, *Materiale*, VI, 1959, p. 791—816; relativ recent s-a descoperit în Gurbănești un interesant tezaur cu monede thaslene din sec. II î.e.n. — informație D. Șerbănescu.
3. D. Șerbănescu și G. Trohani, op. cit., p. 34, punctul 65 (doar Dridu).
4. N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I, Țara Românească*, I, 1970, p. 185 cu bibliografia; C. Moiseșcu, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, I, Călărași, 1985, p. 123—128; A. Camariano, *Cioran, L'Épître et les pays roumains*, Jânnina, 1984, p. 40.
5. vezi nota 3, punctul 64. x x
6. ibidem, punctul 62 (doar sec. IV e.n.).
7. ibidem, punctul 62, greșit marcat pe hartă. x
Sînt menționate urme de locuire Coslogeni, Hallstatt, sec. IV e.n. și Dridu.
8. N. Stoicescu, op. cit., vol. 2, p. 513 — biserică de lemn Adormirea, începutul sec. XIX, iar din zid din 1860; în privința numelui I. Iordan, *Toponimia românească*, 1963, p. 119 — din bulg. proaspăt, recent, nou.
9. N. Stoicescu, op. cit., vol. 1, p. 358; I. I. Drăgoescu, în *Muzeul Național*, V, 1981, p. 123—129 — obiceiul arhaic, precreeștin, gurban de sacrificare a unui miel alb.
10. D. Șerbănescu și G. Trohani, op. cit., p. 32, punctul 61.
11. G. Trohani și D. Șerbănescu, în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, II, Bucarest, 1980, p. 55—59. x
12. D. Șerbănescu și G. Trohani, op. cit., punctul 60 care n-a mai putut fi identificat pe teren; satul Cosofancea este pomenit în documente pentru prima dată pe 13 ianuarie 1585 cf. N. Stoicescu, op. cit., vol. 11, p. 204—biserică Sf. Nicolae din 1802 (lemn) și 1876—1881 (zid).
13. N. Stoicescu, op. cit., vol. 2, p. 513, nota 189.
14. C. Alessandrescu, *Dicționar geografic al județului Ilfov*, București, 1892, p. 193—215.
15. C. C. Giurescu, *Principalele românești la începutul sec. XIX*, București, 1957, p. 242.
16. C. Alessandrescu, op. cit., p. 149; pentru unele descoperiri mai vechi din această zonă vezi și R. Vulpe, *Așezări getice în Muntenia*, București, 1966, nr. 72 pe hartă; E. Comșa, *Istoria comunităților Bolan*, București, 1974, p. 43, nr. 33. n.s. II V—IV 1992
17. D. R. H., I, 1966, doc. 244, p. 397.
18. D. H. R., XXI, doc. 99, p. 106. ubin
19. C. Alessandrescu, op. cit., p. 247—248.
20. D. Șerbănescu și G. Trohani, op. cit., p. 39, punctul 128.
21. O. Cicanci, *Studii*, 19, 1966, 2, p. 353.
22. T. G. Bulat, *Revista de istorie*, 27, 1974, 10, p. 1510.
23. cf. *Harta Județului Ilfov*, editată de Ministerul Lucrărilor Publice, 1911, desenator I. G. Stoicescu.
24. cf. *Enciclopedia României*, II, București, 1938, p. 247—254.
25. N. Stoicescu, op. cit., vol. 1, p. 156 — ~~sat pomenit/ două biserici din lemn din sec. XVIII, refăcute din zid în 1844—1847 și 1852—1859.~~ n.s. VI 1992
26. ~~satul aminit în 1513 cînd era al Măn. Snagov.~~ cf. N. Stoicescu, op. cit., vol. 1, p. 289.

ALAGIHOARZII UDAB AMOS V

8 5 6

5 7

100000

* NOUVELLES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE SURFACE SUR LA VALLÉE DE LA MOSTIȘTEA

(Résumé)

On présente des découvertes archéologiques dans des zones qui jusqu'à présent ont été insuffisamment étudiées. Les découvertes, datant du néolithique au XIXe siècle, et qui peuvent être

aperçues dans les tableaux récapitulatifs, contribuent à une meilleure connaissance d'une microzone intensivement peuplée aux cours des siècles.

INFLUENȚE TARDENOISIENE LA UNELTELE DIN SILEX ALE CULTURII HAMANGIA

Amintim în continuare, faptul că uneltele din silex din cadrul culturii Hamangia, ca de altfel și cel din alte perioade, au fost confecționate din așa-zisul silex „balkanic” — destul de răspândit în Dobrogea. El este o calcedonă⁴ cafenie, de diferite nuanțe și clivează în mod regulat. Cercetările paleolitice efectuate de C. S. Nicolaescu-Plopșor, au identificat în Dobrogea circa 20 de puncte cu zăcăminte din silex⁵.

Problematika moștenirilor tardenoisienelor, în utilajul din silex al culturilor neolitice, a fost în general sumar dezbătută și părerile sînt împărțite pentru răspunsul la întrebarea dacă a existat sau nu o moștenire tardenoisiană (epipaleolitică, opitardenoisiană), în cadrul uneltelor din silex neolitice. Este evident faptul că necesitatea folosirii unor anumite tipuri de unelte a fost dictată atât de ocupațiile și cunoștințele tehnice, cît și de flora și fauna înconjurătoare. Dar, aceste aspecte nu exclud moștenirile tardenoisienelor, cu atât mai mult cu cît între anii 7000—4000 î.e.n. nu s-au petrecut schimbări climatice care să modifice flora și fauna și deci implicit o serie de caracteristici ale uneltelor. Cît privește faptul că uneltele au fost dictate și de ocupații, nu trebuie uitat că, mai ales în primele faze ale culturilor neolitice vînătoria, pescuitul și culesul jucau un rol destul de important. Pe de altă parte, cum este și firesc, (acest lucru se va vedea mai jos), sînt sesizabile și o serie de diferențe între uneltele epipaleolitice tîrzii și cele neolitice timpurii.

În rîndurile de mai jos, vom relua o problemă mai veche — influențele tardenoisiene asupra uneltelor din silex ale unor culturi neolitice (în cazul nostru, cultura Hamangia) —, ce va fi abordată mai amănunțit ca urmare a cercetărilor ce le-am întreprins într-o serie de așezări Hamangia.

Descoperirile de la Medgidia „Cocoșe”² și Duranculac³ (R. P. Bulgaria), au demonstrat faptul că începutul culturii Hamangia trebuie plasat imediat după mijlocul mileniului V î.e.n. și că această cultură face parte din același orizont al ceramicii negre cu caneluri fine, lustruite în care se încadrează și culturile Vinca A, Dudești și Karanovo II, III.

Amintim în continuare, faptul că uneltele din silex din cadrul culturii Hamangia, ca de altfel și cel din alte perioade, au fost confecționate din așa-zisul silex „balkanic” — destul de răspândit în Dobrogea. El este o calcedonă⁴ cafenie, de diferite nuanțe și clivează în mod regulat. Cercetările paleolitice efectuate de C. S. Nicolaescu-Plopșor, au identificat în Dobrogea circa 20 de puncte cu zăcăminte din silex⁵.

Problematika moștenirilor tardenoisienelor, în utilajul din silex al culturilor neolitice, a fost în general sumar dezbătută și părerile sînt împărțite pentru răspunsul la întrebarea dacă a existat sau nu o moștenire tardenoisiană (epipaleolitică, opitardenoisiană), în cadrul uneltelor din silex neolitice. Este evident faptul că necesitatea folosirii unor anumite tipuri de unelte a fost dictată atât de ocupațiile și cunoștințele tehnice, cît și de flora și fauna înconjurătoare. Dar, aceste aspecte nu exclud moștenirile tardenoisienelor, cu atât mai mult cu cît între anii 7000—4000 î.e.n. nu s-au petrecut schimbări climatice care să modifice flora și fauna și deci implicit o serie de caracteristici ale uneltelor. Cît privește faptul că uneltele au fost dictate și de ocupații, nu trebuie uitat că, mai ales în primele faze ale culturilor neolitice vînătoria, pescuitul și culesul jucau un rol destul de important. Pe de altă parte, cum este și firesc, (acest lucru se va vedea mai jos), sînt sesizabile și o serie de diferențe între uneltele epipaleolitice tîrzii și cele neolitice timpurii.

Se mai ridică încă o problemă — anume faptul că primele populații neolitice sînt pe anumite teritorii să fi venit cu uneltele lor din silex specifice (de exemplu Stracevo-Crlș, cum s-a arătat recent de către Gh. Lăzarovici)⁶. În această privință avem date insuficiente și în plus remarcăm faptul că, materia primă, silexul, diferă în privința calităților

și abundenței sale de la zonă la zonă și în consecință diferă și anumite tehnici de prelucrare ale lui.

Posibilitatea ca unele comunități tardenoisiene să dăinuască ⁷ pînă la sosirea primelor populații neolitice, poate chiar puțin și după aceea, ni se pare verosimilă și această ipoteză am putea-o admite și pentru Dobrogea, mai ales în urma noulor descoperiri de la Medgidia „Cocoașe” și Duranculac, care au coborît vechimea culturii Hamangia și lasă să se întrevadă și posibilitatea existenței unor etape mai vechi ale culturii.

În analiza pe care o vom face, ne vom folosi de metoda tipologico-statistică, căci ea este singura posibilă de a fi utilizată, întrucît nu am avut ocazia să cercetăm așezări Hamangia cu mai multe nivele de locuire ⁸, iar despre alte astfel de așezări nu avem date suficiente, cel puțin în ce privește uneltele din silex. Nu vom lua în discuție nici descoperirile din peștera „La Adam” ⁹, care au fost probabil făcute în urma unor observații bazate pe o stratigrafie deranjată ¹⁰. Așezări în care nivelul Hamangia să suprapună imediat unul tardenoisian nu s-au descoperit. Vom face o paralelă între uneltele din silex găsite în așezămintele tardenoisiene ¹¹ din Dobrogea (ele vor fi prezentate cumulat) și cele găsite în așezările cercetate de noi.

Trebuie specificat faptul că, din punct de vedere cronologic, cea mai veche așezare este cea de la Medgidia-Satu Nou, corespunzătoare nivelului inferior de la Golovița. Așezarea de la Tîrgușor „Urs”, se datează în faza Ceamurlia de Jos.

NR. CRT.	TIP UNELTE	%			
		TURDENOISIAN	MEDGIDIA „COCOAȘE”	MEDGIDIA- SATU NOU	TÎRGUȘOR „URS”
1.	Gratoare pe așchii	24,59	41,25	41,26	17,69
2.	Gratoare pe virf de lame și lamele	1,63	1,66	3,10	3,78
3.	Răzuitoare	3,26	11,25	11,58	19,15
4.	Lame și lamele retușate	37,70	39,16	34,37	45,22
5.	Piese geometrice	3,26	2,68	2,38	—
6.	Piese componente	—	1,66	4,30	8,42
7.	Alte unelte (pe așchii)	29,59	2,91	4,01	5,67
8.	Total unelte (pe așchii)	42,59	44,98	43,12	58,94
8.	Total unelte (pe așchii)	57,41	55,02	56,98	41,05
9.	Total unelte (pe lame și lamele)	42,59	44,98	43,12	58,94

Pe baza analizei tabelului și a graficului (Pl. 1) se pot face o serie de observații :

1. Procentajul mic (24,59%) al gratoarelor pe așchii din așezările tardenoislene poate fi pus pe seama cercetărilor sumare din Dobrogea, pentru că în așezări contemporane din alte zone (Lapoș¹², Ripiceni-Izvor¹³, Ecușeni¹⁴) procentajul de astfel de unelte este mult mai mare — peste 50%.

2. Gratoarele pe vîrfuri de lame sau lamele, unelte mai greu de realizat, ce vor cunoaște o mare răspîndire în cultura Gumelnița¹⁵, se înmulțesc odată cu evoluția culturii Hamangia. Procentajul acestor unelte este aproape identic pentru așezările tardenoislene și pentru cea mai veche așezare cunoscută pînă în prezent a culturii Hamangia.

3. Procentajul de răzuitoare în așezările mai vechi ale culturii Hamangia este mai apropiat de cel al așezărilor tardenoislene.

4. Piese geometrice sînt prezente doar în așezările timpurii ale culturii Hamangia. Trapezul și burinul dublu descoperite la Cemurlia de Jos¹⁶ sînt apariții accidentale și considerăm că făceau parte din nivelul inferior de aici. Mai remarcăm faptul că în această așezare grupa „lame + lamele” este cel mai bine reprezentată¹⁷, întocmai ca la Tîrgușor „Urs” și că lamele macrolitice capătă o pondere sporită.

5. Cum este și firesc, piesele componente pentru seceri sînt din ce în ce mai numeroase, odată cu evoluția culturii Hamangia, ele lipsind din așezările tardenoislene.

6. Asemănări procentuale între așezările tardenoislene și cele timpurii ale culturii Hamangia, se mai pot observa la grupele generale de unelte pe așchii și unelte pe lame și lamele.

Mal subliniem faptul că din grupa „lame și lamele”, la Medgidia „Cocoase” și Medgidia-Satu Nou, lamele sînt mai bine reprezentate, iar lamele, fapt valabil în general pentru întreaga cultură Hamangia, sînt de mici dimensiuni. Microlitele de formă geometrică (triunghiul, segmentul de cerc, trapezul) sînt mai puțin folosite în neolitic, datorită faptului că acum vînătoarea ocupa un loc mai puțin important¹⁸, (aceste unelte erau folosite și ca vîrfuri de săgeți).

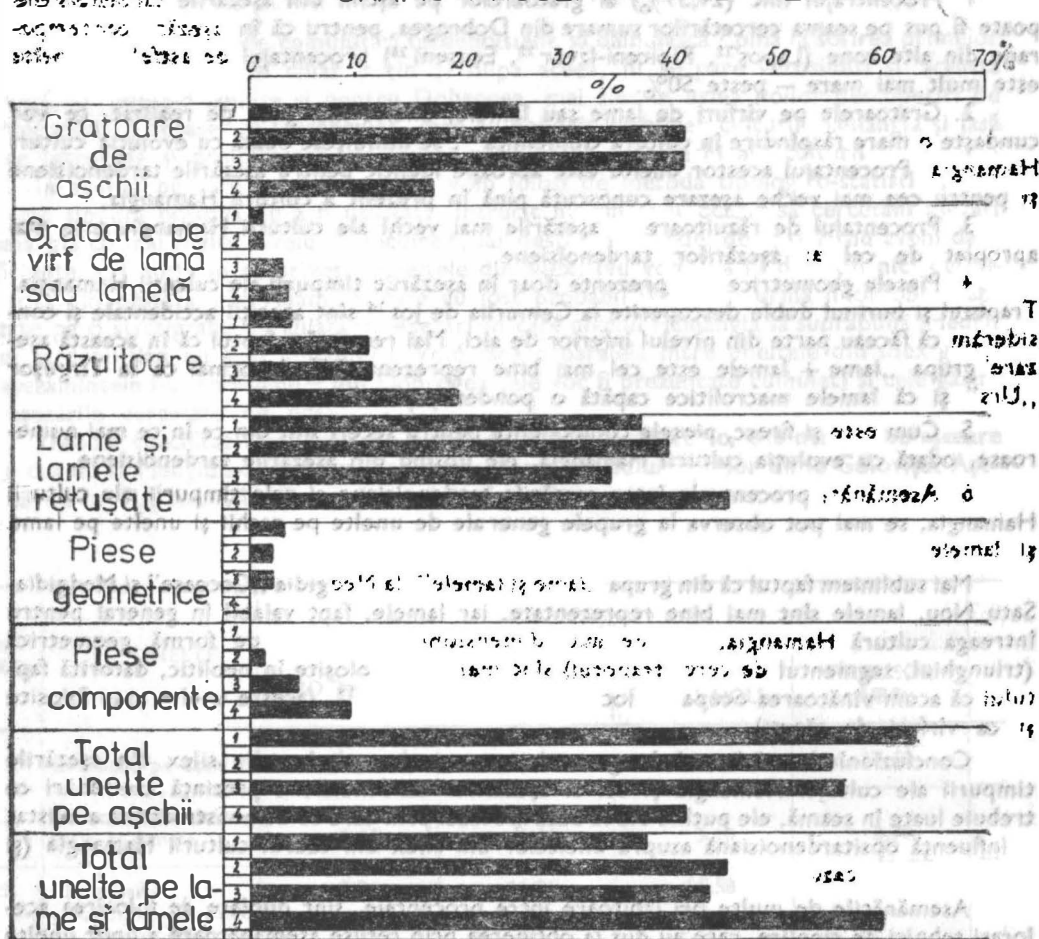
Concluzionînd, arătăm că în general, Inventarul uneltelor din silex din așezările timpurii ale culturii Hamangia și cel al așezărilor tardenoislene prezintă asemănări ce trebuie luate în seamă, ele putînd sta la baza ipotezelor prin care se demonstrează că a existat o influență opsitardenoislană asupra uneltelor din silex din cadrul culturii Hamangia (și nu numai în cazul ei).

Asemănările de multe ori izbitoare între procentaje, sînt dublate de folosirea aceluiași tehnici de cioplire, care au dus la obținerea prin retușe asemănătoare a unor unelte asemănătoare. Ne referim în primul rînd la tehnica „encochurilor” adînci la folosirea retușurilor abrupte și fine. Sigur că, pe o de parte, tipurile și dimensiunile uneltelor, impun executarea lor prin anumite tehnici și retușe iar pe de altă parte, așa cum am mai arătat, unelte răspund unor necesități de mediu (floră, faună), dar numeroasele asemănări și chiar similitudini, ne obligă să nu tratăm problema numai din aceste puncte de vedere.

Pentru o influență tardenoisiană mai pledează încă două aspecte. Primul este acela că în așezările mai vechi ale culturii Hamangia și în cele tardenoislene, nu s-au descoperit unelte din cuarțit, pe cînd la Cemurlia de Jos¹⁹, s-au descoperit piese dintr-o astfel de rocă, iar la Tîrgușor „Urs”²⁰, cîteva așchii indică o prelucrare; al doilea, încă și mai important, este acela că tot în așezarea de la Tîrgușor „Urs”²¹ s-au descoperit două nuclee fusiforme, identice cu tipicele piese de acest fel din așezările tardenoislene din nord-estul Moldovei²² (Ripiceni, Erbiceni, etc.).

În sfîrșit, arătăm că microlitismul este mai accentuat în așezările mai timpurii ale culturii Hamangia (80—90%). Dar și în așezările din faza Cemurlia, el este destul de

GRAFIC PROCENTUAL AL PIESELOR

1. Așezări tardenoiene 3 Medgidia - Satu Nou

2 Medgidia „Cocoasă” 4 Tîrgușor „Urs”

GRAFICUL PROCENTUAL AL PIESELOR DIN AȘEZĂRILE

pronunțat²³ (40%). În așezarea eponimă ultimei faze, s-au descoperit o serie de unelte, între care și răzuitoare discoidale²⁴, ce amintesc de aceiași tradiție tardenoișiană.

Pe de altă parte, ne întrebăm dacă nu cumva, prezența în necropola de la Cernavoda a unor elemente antropologice vechi europoide, mai ales cele asemănătoare variantei Predmost²⁵, pe lângă altele anatóliene, mediteraneene, egeice²⁶, nu ar pune în evidență asimilarea culturală și etnică a epipaleoliticilor de către populația neolitică a culturii Hamangia.

În cauza unor condiții naturale ce au ținut de încălzirea climei, fenomen petrecut la începutul holocenului, înapoierea vinatului mare etc. asistăm la divizarea în grupe mici a comunităților epipaleolitice de vînători-pescari-culegători, care în deplasările lor

ajung să viețuiască pe teritorii restrânse, unde pe lângă uneltele tradiționale, adoptă și alte tipuri de unelte și arme ce răspundeau mai bine noilor necesități²⁷.

Descoperirea în Dobrogea a unor așezări paleolitice târzii (epipaleolitice), sau mezolitice de tip tardenoisian, atestă locuirea acestei zone de către grupuri umane corespunzătoare, care au viețuit într-o formă „pură”, până la venirea primelor comunități neolitice, sudice, reprezentate în Dobrogea, la stadiul actual al cercetărilor de cultura Hamagia. Ipoteza unui neolitic „aceramic”²⁸ nu poate fi susținută, cel puțin în prezent, cu nici un argument²⁹, ca de altfel nici supraviețuirea într-o formă „aceramică”³⁰ a comunităților tardenoisiene.

NOTE

1. P. Hașotti, Pontica, 16, 1983, p. 29—61.
2. *Idem*, Materiale, Alba Iulia, 1984, sub tipar.
3. T. Dimov, Arheologia, Varna, 1, 1982, p. 34—48.
4. Eug. Comșa, Peuce, 4, 1975, p. 6.
5. C. S. Nicolăescu-Plopșor, Materiale, 5, 1959, p. 16.
6. Gh. Lazarovici, Acta Musei Porolissensis, 8, 1984, p. 74.
7. Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București, 1970, p. 39 și urm.; *Idem*, SCIVA, 35, 3, 1984, p. 254.
8. P. Hașotti, *op. cit.*, (Medgidia „Cocoase”); *Idem*, Pontica, 13, 1980, p. 199—215; *Idem*, Materiale, Tulcea, 1980, p. 58—66; *Idem*, Materiale, Brașov, 1981, p. 41—44 (Medgidia-Satu Nou); *Idem*, Materiale, Vaslui, 1982, sub tipar, (Tirgușor „Urs”).
9. C. Rădulescu, P. Samson, Zeitschrift für Tierzüchtung und Züchtungsbiologie, 76, 1962, p. 262—270.
10. Vi. Dumitrescu, SCIV, 21, 2, 1970, p. 187—199.
11. Al. Păunescu, SCIVA, 29, 2, 1978, p. 277—282; *Idem*, SCIVA, 30, 4, 1979, p. 507—512.
12. *Idem*, SCIVA, 30, 4, 1979, p. 514—515.
13. *Idem*, SCIVA, 32, 4, 1981, p. 459—502.
14. *Idem*, SCIVA, 30, 2, 1979, p. 241—243.
15. D. Galbenu, SCIV, 13, 2, 1972, p. 290 fig. 13/9—19; Al. Păunescu, *Evoluția...*, p. 342.
16. Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 47, 172 Anexa 7E.
17. *Ibidem*.
18. *Idem*, SCIVA, 31, 4, 1980, p. 536.
19. D. Berciu, *Cultura Hamangia*, 1, București, 1966, p. 177; Al. Păunescu, *Evoluția...*, p. 47—48.
20. P. Hașotti, *op. cit.*
21. *Ibidem*, Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 48, 259 fig. 29/11; *Idem*, SCIVA, 29, 2, 1978, p. 281.
22. *Idem*, *Evoluția...*, p. 31 și anexele 1/9A—9G.
23. D. Berciu, *op. cit.*, p. 60; Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 47—48; *Idem*, SCIVA, 29, 2, 1978, p. 180—181; P. Hașotti, Pontica, 16, 1983, p. 31.
24. D. Berciu, *op. cit.*, p. 60, 181 fig. 87-4, p. 184 fig. 89/5.
25. Olga Necrasov, Maria Cristescu, Hierasus, 1, 1979, p. 100.
26. Olga Necrasov, Probleme de antropologie, 3, 1959, p. 21—41; D. Berciu, *op. cit.*, p. 83.
27. Al. Păunescu, SCIVA, 31, 4, 1980, p. 536.
28. D. Berciu, SCIV, 9, 1, 1958, p. 91—89.
29. Vi. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 187—199.
30. Al. Păunescu, SCIVA, 29, 2, 1978, p. 280.

INFLUENCES OPSITARDENOISIENES AUX OUTILS EN SILEX APARTENANT A LA CULTURE DE HAMANGIA

(Résumé)

En analysant les types d'outils, le pourcentage et les techniques d'usinage, nous argumentons le fait qu'il a existé une influence opsitardenoisienne aux outils en silex appartenant à la culture de Hamangia.

DATE DESPRE HARPOANELE DIN EPOCA NEOLITICĂ DIN MUNTENIA

Eugen COMȘA

Pescutul a fost, în cursul întregii epoci neolitice, una din ocupațiile principale practicate de către membrii comunităților, care își duceau traiul în vecinătatea Dunării și a lacurilor din preajma fluviului. Un rol de seamă îl juca pescutul și în viața comunităților care trăiau lângă râurile mai importante, cum sînt Ialomița și Argeșul.

Dintre uneltele de pescuit folosite în acea epocă îndepărtată, prin săpăturile arheologice se cunosc numai două categorii de piese și anume: cîrligele de undiță (lucrate din corn de cerb sau din sîrmă de aramă, în perioada de sfîrșit a epocii) și harpoanele (lucrate din corn de cerb sau din os).

În lucrarea noastră ne vom ocupa cu problema clasificării tipologice și cronologice a harpoanelor, din epoca neolitică, descoperite pe teritoriul Munteniei și cu interpretarea lor din punct de vedere istoric.

După cum se știe harpoanele sînt unelte de pescuit, relativ complicate, întrebunțate la prinderea peștilor mari (de ex. a somnilor), formate din două părți. O tijă de lemn similară ca lungime și grosime celor de sulță și un vîrf din corn de cerb sau din os.

Primele harpoane neolitice au fost descoperite pe teritoriul Munteniei, la începutul deceniului trei al secolului nostru¹. Arheologii din generația vîrstnică au fost impresionați de numărul apreciabil de harpoane scoase la iveală, în cursul primelor lor campanii de săpături arheologice, din așezările neolitice, înșirate de-a lungul Dunării. Pentru exemplificare, menționăm că: numai într-o singură campanie de săpături, pe „Ostrovelul” de la Căscioarele, Gh. Ștefan a descoperit „șapte harpoane întregi, dintre care doar unul lucrat în parte și alte 17 fragmente mai mult sau mai puțin mari”². Tot atunci s-au găsit astfel de piese (nu atît de numeroase) și în alte așezări similare. În deceniile ce au urmat, pe întinsul Munteniei, prin săpăturile arheologice din stațiunile neolitice aparținînd purtătorilor culturii Gumelnița, s-au scos la iveală și alte piese destul de rare.

Harpoanele neolitice au fost lucrate, de obicei, toate plesile mari, din coarne de cerb și mai rar, numai în cazul unor piese de dimensiuni mai mici, din os.

Un harpon găsit la Căscioarele este interesant prin aceea că este o plesă a cărei prelucrare fusese de-abia începută³. Din cercetarea ei rezultă că mai întîi „începea schișarea harponului pe bucata mare de corn de cerb. Barbelurile se detașau treptat prin îngustarea corpului harponului”⁴, prin crestare, operațiune care dura destul de multă vreme. Prin urmare, sînt indicii că harpoanele puteau fi lucrate în fiecare așezare.

În general, în cursul epocii neolitice din țara noastră, în cuprinsul arealelor diferitelor culturi sînt documentate harpoane cu unul sau două șiruri de colți (barbeluri). Harpoanele

cu două şiruri de colţi, dispuşi pe 2 şi 4 şiruri, în dreptul (un colţ în dreptul altuia) sau colţii din cel de al doilea şir s-au făcut în dreptul intervalelor dintre colţii din celălalt şir. De obicei, harpoanele au vârful bun, prevăzut alături de unul sau cu doi colţi simetrici. Corpul harpoanelor este plat, prismatic (în majoritatea cazurilor) sau arcuit, aproape cilindric. Colţii (barbelurile) de pe corpul harpoanelor aveau două forme principale: la unele piese barbelurile sînt în unghi ascuţit, altele au o latură dreaptă şi cea exterioră arcuită (dobîndind forma unor cîrlige, cu vârful subţiat sau lat). Partea de care se lega harponul de tijă avea două „aripioare” simetrice sau două mici prelungiri laterale. Rar, partea respectivă are forma conică.

★

În stadiul actual al cercetărilor, cel mai vechi harpon neolitic descoperit în Muntenia, este cel de la Radovanu (jud. Călăraşi). Este o piesă scoasă la iveală prin săpăturile din anul 1984, din stratul de pămînt corespunzător nivelului 3, din aşezarea datînd din faza de tranziţie de la cultura Boian la cultura Gumelniţa, din punctul „La Moscalu”⁵.

Harponul amintit este fragmentar şi a fost lucrat, cu deosebită grijă, din corn de cerb. S-a păstrat numai partea dinspre vîrf. Se cuvine remarcat că vârful său este ascuţit şi harponul are numai un singur şir de colţi ascuţi. Corpul piesei are secţiunea ovală regulată.

Harponul de la Radovanu constituie o dovadă clară că membrii azelei comunităţii pescuiau peşti mari, în ape aflate la o distanţă destul de mare de aşezarea lor. Distanţa pînă la Argeş, ca şi pînă la lunca Dunării, este de circa 8 km. Se cuvine sublinia că ei pescuiau în ape aflate pe teritoriul altor comunităţi înrudite.

Faptul că harpoane similare nu s-au găsit şi în alte aşezări contemporane din zonă, dovedeşte că astfel de unelte de pescuit erau rare în acea perioadă.

Comunităţile din faza de tranziţie de la cultura Boian la cultura Gumelniţa, din partea de nord-est a Munteniei, au contribuit la formarea aspectului cultural Aldeni II

Fig. 1 Harpon din faza de tranziţie de la cultura Boian la cultura Gumelniţa: RADOVANU.

Fig. 2 Harpoane gumelniţene: 1—7 ULMENI „GUMELNITZA” (2—5 Gumelniţa A; 1, 6, 7 Gumelniţa B; 1=21 cm; după V. Dumitrescu, OP. CIT., Dacia, II, 1925, p. 88, fig. 66/20—26); 8—13 VÂRĂŞTI „BOIAN B” (12=19 cm; după V. Christescu, OP. CIT., Dacia, II, 1925, p. 284, pl. XXV/16—21).

Fig. 3 Harpoane gumelniţene: 1—13 CASCIOARELE „OSTROVEL” (1=26 cm; după Gh. Stefan, OP. CIT., Dacia, II, 1925, p. 191, fig. 45/1—13).

Fig. 4 Harpoane de tip Aldeni II: 1. LIŞCOTEANCA III „MOVILA OLARULUI” (12,5 cm; după Ion T. Drăgomir, OP. CIT., 1983, fig. 14/29); 2. LIŞCOTEANCA I „TERASA CĂLMĂTULEU” (3,5 cm; IBIDEM, fig. 18/25).

Harpoane gumelniţene: 3. CHISELET „GRĂDIŞTEA FUNDEANCA” (14,5 cm; după H. Dumitrescu, OP. CIT., Dacia, III—IV, p. 152, fig. 2/4); 4. ULMENI „GUMELNITZA” (6,7 cm; după V. Dumitrescu, OP. CIT., Dacia, I, 1924, p. 339, fig. 10/13); 5. PIETRELE „GORGANA” (4 cm; după D. Berclu, OP. CIT., Materiale, II, 1936, p. 529, fig. 44/4).

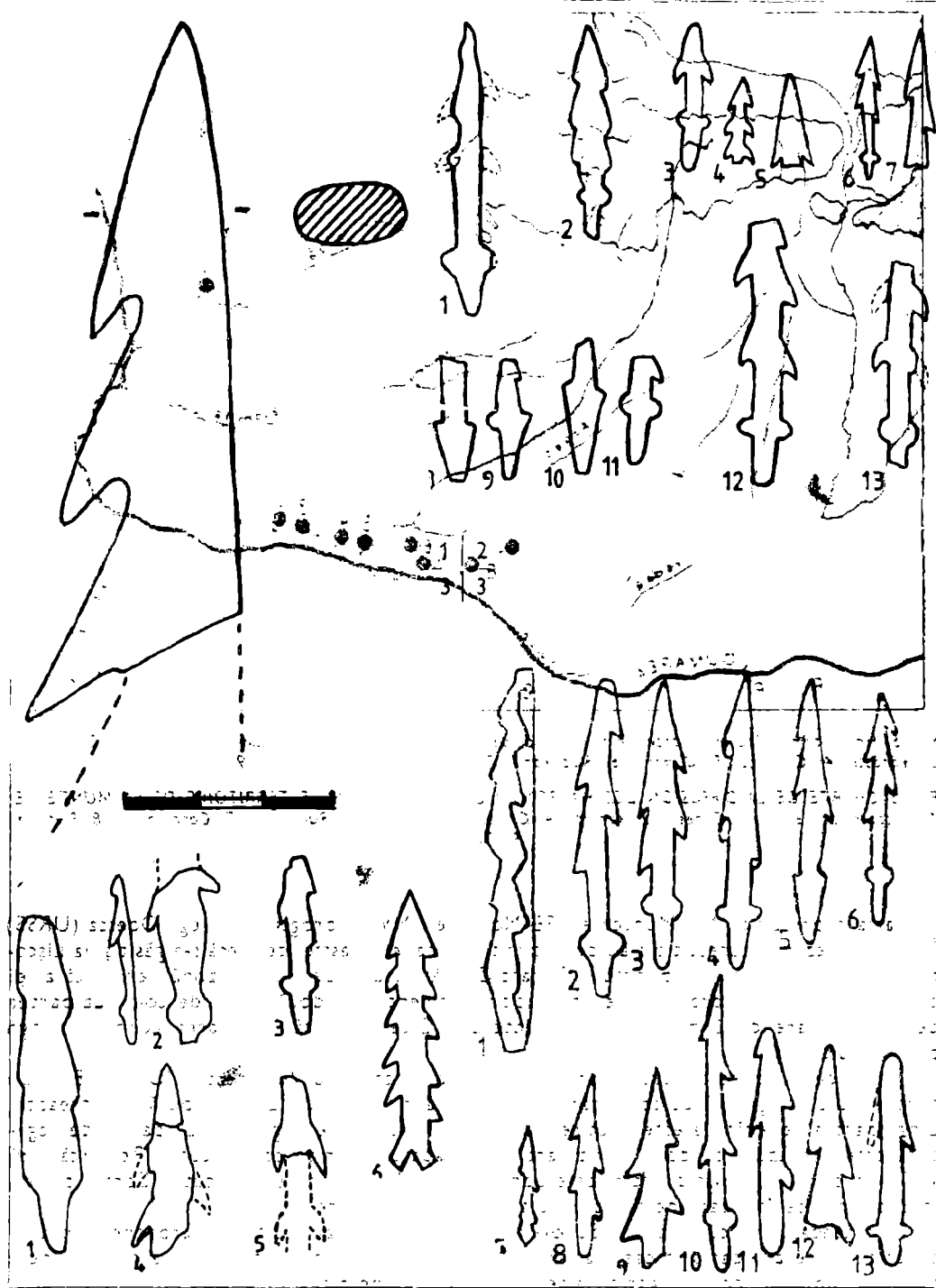
Fig. 1 HARPON APPARTENANT A LA PHASE DE TRANSITION DE LA CULTURE DE BOIAN A LA CULTURE DE GUMELNITZA: RADOVANU.

Fig. 2 HARPONS DE LA CULTURE DE GUMELNITZA: 1—7 ULMENI „GUMELNITZA” (2—5 Gumelniţa A; 1, 6, 7 Gumelniţa B; 1=21 cm; d’après V. Dumitrescu, OP. CIT., Dacia, II, 1925, pp. 88, fig. 66/20—26); 8—13 VÂRĂŞTI „BOIAN B” (12=19 cm; d’après V. Christescu, OP. CIT., Dacia, II, 1925, p. 284, pl. XXV/16—21).

Fig. 3 HARPONS DE LA CULTURE DE GUMELNITZA: 1—13 CASCIOARELE „OSTROVEL” (1=26 cm; d’après Gh. Stefan, OP. CIT., Dacia, II, 1925, p. 191, fig. 45/1—13).

Fig. 4 HARPONS DE TYPE ALDENI II: 1. LIŞCOTEANCA III „MOVILA OLARULUI” (12,5 cm; d’après Ion T. Drăgomir, OP. CIT., 1983, fig. 14/29); 2. LIŞCOTEANCA I „TERASA CĂLMĂTULEU” (3,5 cm; IBIDEM, fig. 18/25).

HARPONS DE LA CULTURE GUMELNITZA: 3. CHISELET „GRĂDIŞTEA FUNDEANCA” (14,5 cm; d’après H. Dumitrescu, OP. CIT., Dacia, III—IV, p. 152, fig. 2/4); 4. ULMENI „GUMELNITZA” (6,7 cm; d’après V. Dumitrescu, OP. CIT., Dacia, I, 1924, p. 339, fig. 10/13); 5. PIETRELE „GORGANA” (4 cm; d’après D. Berclu, OP. CIT., Materiale, II, 1936, p. 529, fig. 44/4).

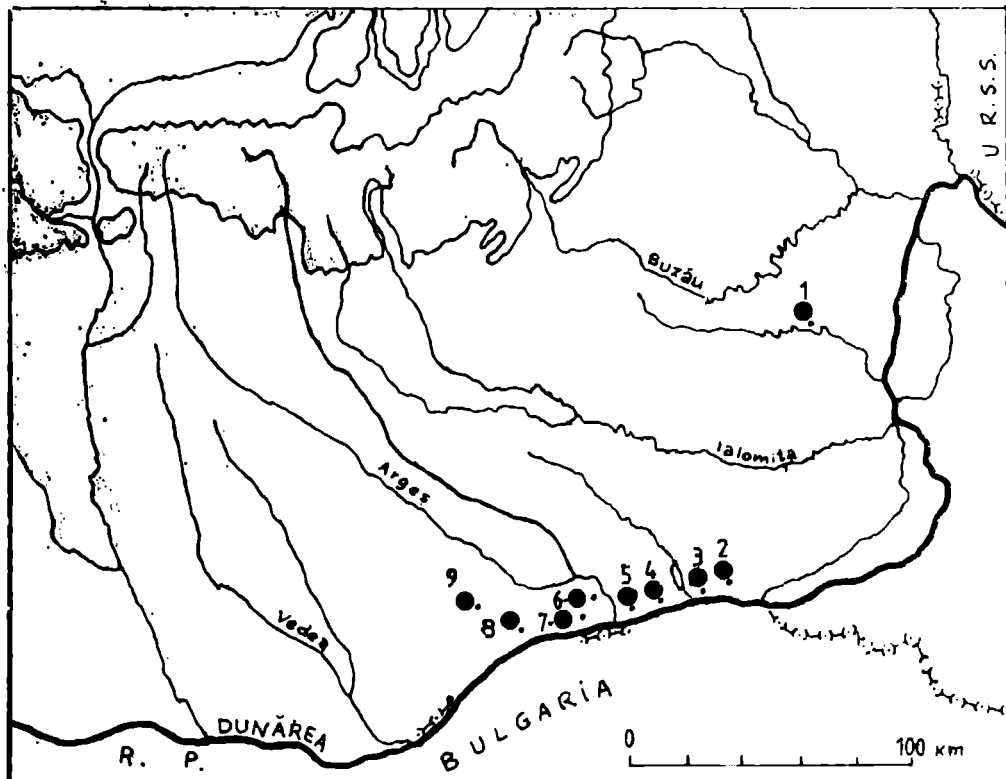

Fig. 5. Harta de răspândire a harpoanelor neolitice de pe teritoriul Munteniei: 1. Lișcoteanca I și III; 2. Cunești; 3. Vărăști; 4. Chiselet; 5. Ulmeni; 6. Radavanu; 7. Căscioarele; 8. Pietrele; 9. Tangîru.

Fig. 5 CHARTE DE LA DIFFUSION DES HARPONS NÉOLITHIQUES SUR LE TERRITOIRE DE LA MUNTÉNIE: 1. Lișcoteanca I et III; 2. Cunești; 3. Vărăști; 4. Chiselet; 5. Ulmeni; 6. Radavanu; 7. Căscioarele; 8. Pietrele; 9. Tangîru.

(cu aria cuprinzînd: NE Munteniei, SE Moldovei, NV Dobrogei și V reg. Odessa (URSS) În cîteva așezări de acest tip s-au descoperit harpoane. O astfel de piesă s-a găsit și la Lișcoteanca I (jud. Brăila), în punctul „Terasa Călmățuiului”, deci într-o zonă periferică ariei de răspîndire. Este vorba tot de un harpon fragmentar cu două șiruri de colți. La partea de legătură are două mici prelungiri laterale. Este specifică îngroșarea corpului, lîngă primii colți.

Cel de al doilea tip este reprezentat în stațiunea de la Vulcănești⁷ (URSS). Este un harpon cu un singur șir de colți mari, alăturați (ca la ferestruu). Latura opusă este dreaptă. Lîngă partea de legătură este o lățire a corpului, în formă de unghi obtuz, partea de legătură este prevăzută cu două „aripioare”, iar capătul inferior este ascuțit. Remarcăm că vîrfurile harponului, privit din față, este bont, pe cînd în secțiune este ascuțit. Corpul piesei, în secțiune, se îngroașă destul de mult în spre „aripioare”

În aceeași arie culturală, la Suceveni⁸ (jud. Galați) s-au găsit atît harpoane obișnuite cu colți bilaterali, dar și piese masive, de două tipuri, cu colții arcuiți și ascuțiți. Unele au colții doi cîte doi, simetrici, altele au colții asimetrici

Majoritatea harpoanelor neolitice din Muntenia s-au descoperit în așezările purtătoarelor culturii Gumelnița. Astfel de unelte s-au scos la iveală atât din complexe dateate din faza Gumelnița A, cât și din cele din faza Gumelnița B.

Un lot de patru harpoane (din care două întregi și două fragmentare) s-a găsit în cursul primelor săpături de la Gumelnița⁹ (satul Ulmeni, jud. Călărași). În legătură cu aceste piese sînt de făcut unele observații. Reținem, la început, faptul că una din piesele întregi este neterminată. I s-a făcut vîrfu și partea de legătură (Indicii privind ordinea în care se delimitau diferitele părți), cu cele două „aripioare”, iar colții sînt de-abia schițați. Reținem și observația că din cele patru piese amintite trei erau cu colții bilaterali. Al patrulea harpon din care s-a păstrat numai vîrfu, putea fi și el cu colții bilaterali. Două din piese au colții arcuți și dispuși de o parte și de alta, simetric.

Din stratul din faza Gumelnița B de la Gumelnița¹⁰ provin trei harpoane: unul cu colții rupți, altul este relativ scurt. Colții lui sînt asimetrice și partea de legătură obișnuită, prevăzută cu două „aripioare”

În cuprinsul „Măgurii Cuneștilor” din marginea satului Cunești¹¹ (jud. Călărași), prin săpăturile mai vechi, s-au scos la iveală două harpoane, din corn de cerb, cu cîte două șiruri de colți. Pieseile nu au fost reproduse. Ca urmare săpăturilor recente se poate preciza că depunerile (respectiv și piesele amintite) din tellul „Măgura Cuneștilor” datează din faza Gumelnița B. La cele de mai sus se adaugă două harpoane fragmentare găsite în timpător, în ultimii ani, în malurile tellului de la Cunești¹². Un fragment provine din corpul unui harpon cu colți bilaterali. Celălalt fragment are doi colți, pe o singură parte și nu se poate preciza dacă el provine dintr-o piesă cu unul sau cu două șiruri de colți,

Alte șase harpoane s-au găsit în tellul gumelnițean Bolan B, de la Vărăști¹³ (jud. Călărași). Datarea lor nu este precizată de autorul săpăturilor mai vechi. În funcție de rezultatele săpăturilor din decenul șase, sîntem în măsură să spunem că stratul respectiv datează din faza Gumelnița B. Toate acele piese sînt de același tip, au cîte două rînduri de colți asimetrice și „aripioare” pe porțiunea de legătură.

O piesă similară, cu două șiruri de colți, s-a scos la lumină prin săpăturile de pe „Grădiștea Fundeanca” de lingă satul Chiselet¹⁴ (jud. Călărași). Colții sînt relativ mici.

Un fragment dintr-un harpon descoperit în „Gorgana” de la Pietrele¹⁵ (jud. Giurgiu) a avut și el două șiruri de colți.

Cel mai bogat lot de harpoane (fără precizări stratigrafice) este cel de la Căscloarele¹⁶ (jud. Călărași) unde pe „Ostrovel” s-au găsit, numai în cursul primelor săpături, 24 piese întregi sau fragmentare. Toate sînt cu cîte două șiruri de colți asimetrice, ascuțiți. Lotul respectiv a fost completat prin săpăturile din anii 1961 și 1962 cînd se menționează că s-au găsit, printre altele și „multele harpoane”¹⁷.

Harponul de la Tangiru¹⁸ (jud. Giurgiu) este întreg, are vîrfu foarte ascuțit, cîte patru colți bilaterali asimetrice și partea de legătură, fapt deosebit, despicată în două. Obiectul datează în faza Gumelnița B.

Harpoanele reprezintă o unealtă de tradiție mult mai veche decît epoca de care ne ocupăm. Ele au fost născocite și folosite încă de oamenii din paleoliticul superior. La noi harpoanele sînt documentate începînd cu gravetian, prin piesa de la Cotul Miculinți¹⁹, din nord-estul Moldovei.

Pînă în prezent, deci dispunem de date despre zece complexe din epoca neolitică, de pe teritoriul Munteniei, în cuprinsul cărora s-au descoperit harpoane și anume: 1. Lișcoteanca I (jud. Brăila) „Terasa Călmățuiului” și Lișcoteanca III „Movila Olarului”; 2. Cunești „Măgura Cuneștilor”; 3. Vărăști „Boian B”; 4. Chiselet „Grădiștea Fundeanca”;

5. Ulmeni „Gumelnița”; 6. Radovanu „La Moscalu” și 7. Căscioarele „Ostrovel” (jud. Călărași); 8. Pietrele „Gorgana” și Tangîru (jud. Giurgiu). Fără îndoială că și în alte stațiuni similare, situate mai cu seamă în preajma Dunării și cursurilor principale de apă, se vor găsi astfel de piese.

Se cuvine subliniat că, pînă acum, în nici o așezare din perioada timpurie a epocii neolitice, din regiunea studiată, nu s-a găsit nici un harpon, deși astfel de unelte ar trebui să existe, pentru că ar fi normal ca prin intermediul acelor comunități să se transmită urmașilor modul preluat de la mezolitic de a pescui cu harponul. Lipsa lor s-ar putea explica prin aceea că toate așezările neolitice timpurii (de tip Starčevo-Criș) sînt documentate pînă acum, numai în ținuturile din nordul Munteniei.

De asemenea, nici în așezările purtătorilor culturii Dudești nu s-au aflat încă harpoane, cu toate că stațiunile lor sînt situate și în preajma Dunării, chiar pe unele grinduri din mijlocul lacurilor de lîngă fluviu.

Nici în așezările purtătorilor culturii Boian nu s-au descoperit harpoane. Considerăm că problema existenței lor rămîne deschisă pentru perioada fazelor Giulești și Vidra. În această privință avem în vedere faptul că în așezarea de pe „Măgura Fetelor”, de la Vădastra, în stratul Vădastra II, deci într-o zonă foarte apropiată și într-o perioadă corespunzătoare fazei Giulești, s-a găsit un harpon întreg și unul fragmentar²⁰.

Subliniem constatarea că harponul cel mai vechi, cunoscut pînă acum, din neoliticul Munteniei, datează din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița și că este de tipul cu un singur șir de colți, ca și cele mai vechi harpoane din Oltenia, de la Vădastra.

Reținem variabilitatea destul de mare a tipurilor de harpone din arealul aspectului cultural Aldeni II, unde sînt reprezentate — este drept în zone deosebite, poate sub influențe diferite — patru tipuri de harpoane: în sud-vest (la Lișcoteanca I)²¹ harpon cu colți bilaterali, asemănător cu cele din aria vecină a culturii Gumelnița, apoi în est (la Vulcănești²²) piese cu un singur șir de colți prelungi și, în sfîrșit, în zona de nord-vest a arealului (la Suceveni²³) sînt harpoane masive scurte cu două rînduri de colți simetrici sau asimetrice.

Harpoanele din aria de răspîndire a culturii Gumelnița sînt de obicei de același tip, anume au cîte două șiruri de colți simetrici sau asimetrice. Subliniem că harpoane similare sînt documentate în așezările gumelnițene din Dobrogea (de ex. la Hirșova²⁴), ca și la sud de Dunăre în Bulgaria (de ex. la Ruse)²⁵.

În aria de răspîndire a culturii Vinča (de ex. pe Ostrovu Corbului²⁶) s-a găsit un harpon obișnuit cu două șiruri de colți: Harpoane cu colți bilaterali s-au descoperit și în așezările de tip Vinča din Banat, de la Pața²⁷ și un fragment de harpon de același tip provine din stațiunea de la Liubcova²⁸.

Piese similare se întîlnesc și în așezările de tip Vinča din Jugoslavia. Unele din ele prezintă un element caracteristic anume porțiunea inferioară, dintre „aripioarele” părții de legătură de formă aproximativ patrată.²⁹

Dacă vom compara harpoanele gumelnițene cu cele din aria culturii Tisa vom constata că și purtătorii acelei culturi au folosit, în special, harpoane cu două șiruri de colți, pe cînd cele cu un singur șir sînt destul de rare.³⁰

În schimb, în cuprinsul arealului culturii Lengyel, din așezarea de la Aszod s-a scos la iveală un harpon cu colți bilaterali, cu partea de legătură avînd „aripioare”. Piesa este cu totul asemănătoare celor gumelnițene. Harponul de la Aszod este considerat ca fiind o consecință a unei influențe din partea purtătorilor culturii Tisa³¹.

Acestea au fost principalele probleme, oglindind stadiul actual al cercetărilor cu privire la harpoanele din epoca neolitică de pe teritoriul Munteniei.

1. Prima mențiune a unui harpon neolitic din Muntenia s-a făcut în anul 1916, cînd Grigore Antipa, într-unul din volumele sale despre pescuit, a reprodus „un vîrf de ostie de os cu «urechi» găsit în movila de la Cunești”.
2. Gh. Ștefan: *Les fouilles de Căscloarele*. In: *Dacia*, II, 1925, p. 191—192.
3. *Ibidem*, p. 191, fig. 45/1.
4. *Ibidem*, p. 192.
5. Săpături Eugen Comșa.
6. Ion T. Dragomir: *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stolcani-Aldenl*. București, 1983, p. 142, fig. 18/2 (din punctul Lișcoteanca I „Terasa Călmățului”). Mai este menționată și o altă piesă, în curs de prelucrare p. 138, fig. 14/28, din punctul Lișcoteanca III „Movila Olarului”.
7. *Ibidem*, p. 142, fig. 18/1.
8. *Ibidem*, p. 142, fig. 18/3—6.
9. Vladimir Dumitrescu: *Fouilles de Gumelnița*. In: *Dacia*, II, 1925, p. 94 și p. 88, fig. 66/20—26. Un alt harpon fragmentar cf. *Idem*, *Découvertes de Gumelnița*. In: *Dacia*, I, 1924, p. 339, fig. 10/13.
10. *Idem*, op. cit., *Dacia*, II, p. 88, fig. 66/20—22.
11. Dorin Popescu: *Les fouilles de Cunești*. In: *Dacia* V—VI, 1935—1936, 1938, p. 117.
12. Găsite de elevi și păstrate în colecția Școlii generale din sat prin grija prof. Mihai Dragomir.
13. Vasile Christescu: *Les stations préhistoriques du lac de Bolan*. In: *Dacia*, II, 1925, p. 284, pl. XXV/16—21.
14. Hortensia Dumitrescu: *Rapport sur les sondages de Grădișteo Fundeanco*. In: *Dacia*, III—IV, 1927—1932, 1933, p. 152, fig. 2/4.
15. D. Berclu: *Săpăturile de la Pietrele, raionul Giurgiu* (1943 și 1948). In: *Materiale*, II, 1956, p. 523, fig. 44/4.
16. Gh. Ștefan, op. cit., *Dacia*, II, 1925, p. 191—192.
17. Vladimir Dumitrescu: *Principalele rezultate*

- ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică de la Căscloarele*. In: *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 227.
18. D. Berclu: *Săpăturile arheologice de la Tanăglu* (1934). *Raport preliminar*. In: *BMJV*, I, 1935, p. 33, fig. 39.
19. M. Brudiu: *Prelucrarea oaselor și coarnelor de ren în așezarea paleolitică de la Cotu Miculinți*. In *SCIVA*, 31, 1980, 1, p. 17, fig. 5/3.
20. Corneliu N. Mateescu: *L'industrie de l'os à Vădastra durant la phase Vădastra II (Néolithique Moyen)*. In: *Proceedings VII th International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences*, Tokyo, III, 1970, p. 142—144.
21. Ion T. Dragomir, op. cit., p. 142, fig. 18/2.
22. *Ibidem*, p. 142, fig. 18/1.
23. *Ibidem*, p. 142, fig. 18/3—6.
24. Dolna Galbenu: *Așezarea neolitică de la Hirșova*. In: *SCIV*, XIII, 1962, 2, p. 301, fig. 13/2—3.
25. Georgi Georgiev și Nikola Angelov: *Razkopki na selishtnata mogila do Ruse prez 1949—1950 g.* In: *Izvestia-Institut*, XVIII, 1952, p. 134, fig. 104 și 105.
26. D. Berclu: *Catalogul Muzeului arheologic din Turnu Severin* In: *Materiale*, I, 1953, p. 653, p. fig. III/18.
27. Ioachim Miloia: *Săpăturile de la Porța (Campania 1931)*. In: *Analele Banatului*, 4, 1931, p. 182, fig. 7.
28. Eugen Comșa: *Données concernant la civilisation Vinča du Sud-Ouest de la Roumanie*. In: *Dacia*, NS, 13, 1969, p. 24, fig. 9/2.
29. Bogdan Brukner in *Prelistorio Vojvodine*, p. 75, pl. V/19. De la Gomolava.
30. Mircea Rusu: *Cultura Tisa*. In: *Banatca*, I, 1971, p. 79.
31. V. Titov: *Arheologija Vengrii. Kamennii vek*. Moscova, 1980, p. 388.

DONNÉES CONCERNANT LES HARPONS NÉOLITHIQUES DE LA MUNTÉNIE

(Résumé)

Jusqu'à présent il y a neuf complexes archéologiques néolithiques où ont été trouvés des harpons en corne de cerf ou en os.

Le plus ancien harpon connu jusqu'à présent provient de l'agglomération de Radovanu. Il a des barbelures seulement sur l'une des côtés.

Dans l'airel culturel Aldenl il y a quelques types des harpons avec des barbelures disposées symétriquement ou asymétriquement.

Les harpos appartenant à la culture de Gumelnița ont eu en général des barbelures sur ces deux côtés disposées de même soit symétriquement soit asymétriquement.

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA PIEPTĂNĂȚURA ÎN CURSUL EPOCII NEOLITICE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Eugen COMȘA

Studiarea figurinelor antropomorfe din diferitele culturi din timpul epocii neolitice de pe teritoriul României, ne-a permis, cu timpul, să aprofundăm, până în prezent, unele probleme referitoare la îmbrăcămintea și la încălțăminte a oamenilor din acea epocă îndepărtată, dar atât de interesantă din istoria veche a Patriei noastre.

În lucrarea de față vom încerca să strângem la un loc datele despre modul cum își aranjau părul femeile și bărbații din epoca neolitică, bazându-ne pe redarea părului, în special, pe diverse figurine antropomorfe de lut ars. Numărul unor astfel de figurine este relativ redus, dat fiind faptul că în unele culturi capul figurinelor era stilizat mult, fiind redat — după anumite „canoane” — adesea chiar fără amănuntele anatomice obișnuite. De asemenea, vom folosi și unele date oferite de o serie de capace cu chip omenesc și de indicii rezultate din observații făcute asupra unor morminte.

Pe teritoriul țării noastre, până în prezent, una din cele mai vechi figurine de lut ars, din categoria celor care ne interesează în legătură cu tema studiată, este o piesă descoperită la începutul secolului, în așezarea aparținând purtătorilor culturii Starčevo-Criș, de lângă Beșenova Veche (azi Dudeștii Vechi), din județul Timiș.

Figurina este fragmentară, foarte stilizată și probabil reprezintă un bărbat. Capul și gâtul înalt au împreună forma cilindrică. Pe față sînt redați numai ochii, ca două liniuțe înclinate, orizontale și nasul ca o proeminență micuță. Partea de sus a capului este arcuită și pe ea, de la frunte spre creștet sînt trasate mai multe linii subțiri, paralele și dese, care redau părul plețnat. Corpul figurinei este și el cilindric, partea inferioară fiind ruptă din vechime. Prin două proeminențe laterale sînt probabil înfățișate șoldurile, iar în față este o prelungire¹ (fig. 1/1).

Alte cîteva piese interesante au fost scoase la iveală tot din așezarea de tip Starčevo-Criș menționată. Mă refer la încă patru figurine foarte stilizate (fig. 1/2, 3,4,6) de lut, cu partea de jos netedă, pentru a fi așezate în picioare, iar cea de sus este arcuită pentru a reda capul. Pe fiecare din ele sînt indicați foarte sumar ochii, nasul și pe una gura. Pe trei din cele patru figurine părul este înfățișat prin cîteva linii paralele, de la frunte pînă pe spate² (fig. 1/1, 2, 6). Pe cea de a patra este reprezentat un alt mod de a aranja părul anume despărțit pe mijloc printr-o „cărare” și plețnat în părți, după cum rezultă din linia înclătă trasată pe mijloc și din liniuțele laterale³ (fig. 1/4).

În ținuturile vecine din Ungaria, într-o așezare aparținînd tot culturii Starčevo-Criș, de la Kotacpart din punctul Vata-tanya, s-a găsit o figurină feminină, importantă pentru tema noastră. Din ea s-a păstrat numai porțiunea de la piept în sus. Lîngă marginea infe-

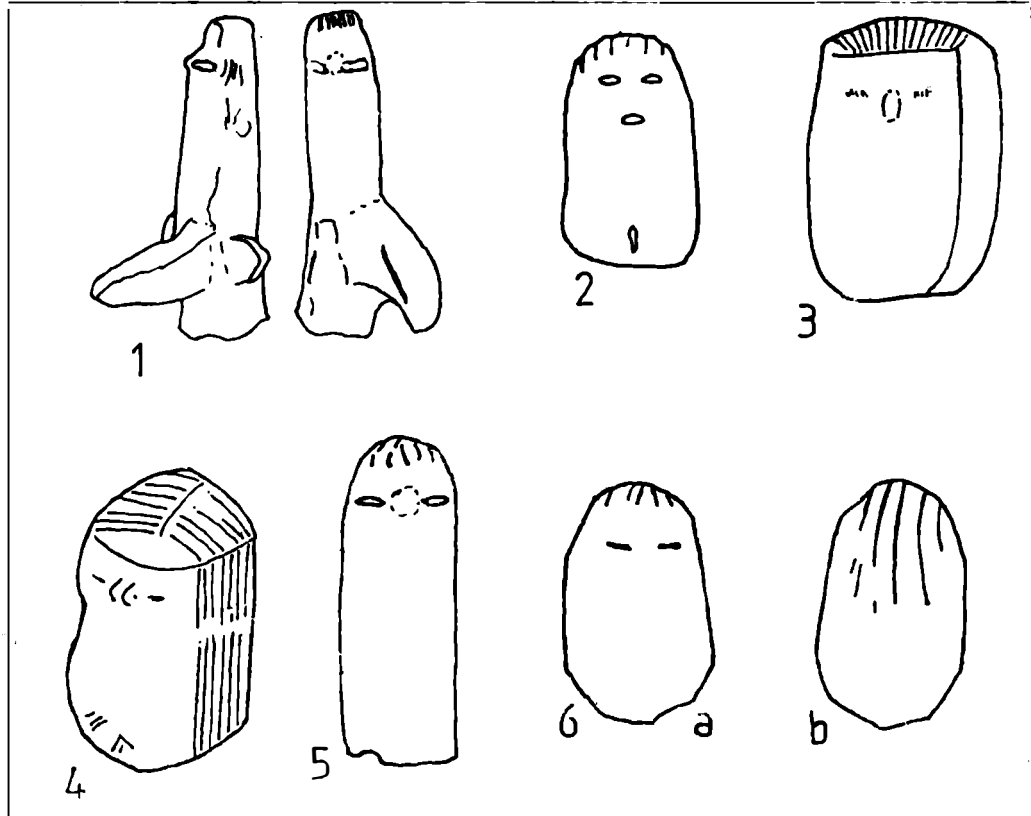

Fig. 1 CULTURE STARČEVO-CRIȘ: 1—4, 6. Beșenova Veche (= Dudeștii Vechi 1 = d'après I. Kutzian, *OP. CIT.*, pl. XLIV/4 a, b; 2—4, 6 = d'après Gh. Lazarovici, *OP. CIT.*, pl. X/A/3, 7. 6, 4—5); 5 = d'après I. Kutzian, *OP. CIT.*, pl. XLIII/7).
I. Kutzian, *OP. CIT.*, pl. XLIII/7).

rioară se văd părți din sîni. Brațele erau scurte și masive. Figurina avea gîtul gros și relativ înalt. Capul fusese arcuit deasupra și puțin lărgit în părți. Ochiul sînt redați prin linii incizate orizontale, iar nasul ca o proeminență mică, spartă. Bărba este reliefată, aproape ascuțită. De la frunte spre creștet și pe spate, pînă în dreptul pieptului, sînt trasate linii incizate aproximativ paralele reprezentînd părul lung, pleptănat, resfirat pe spate și puțin în față, pe umărul drept ⁴ (fig. 2).

O altă figurină din Ungaria, din cadrul așezării de la Kopáncs-Zsoldos-tanya are forma de coloană cilindrică, cu gîtul înalt. La partea superioară sînt indicați ochii și nasul, iar spre creștetul arcuit sînt trasate cîteva linii incizate, redînd părul ⁵ (fig. 1/5).

Am amintit mai sus și pieșele descoperite în estul Ungariei, deoarece considerăm că același mod de a-și aranja părul îl aveau și femeile din arealul culturii Starčevo-Criș, din vestul țării noastre.

Din analiza tipologică a pieșelor descrise rezultă că purtătorii culturii Starčevo-Criș din vestul țării noastre și din regiunile vecine, obișnuiau să-și pleptene și să-și aranjeze părul în diferite moduri. În mai multe cazuri se vede că intenția era de a reda pe figurine

părul pleptănat peste cap, fără cărare. În unele cazuri probabil femeile mai tinere, își pleptăneau părul peste cap și îl resfira pe spate și pe un umăr în față. Pe o singură figurină feminină părul este reprezentat ca fiind pleptănat cu o „cărare” pe mijloc. Din cele relatate se cuvine subliniață observația că în aceeași așezare a culturii Starčevo-Criș, de la Dudeștii Vechi, după cum o indică figurinele menționate, femeile obișnuiau să-și pleptene părul peste cap, pe spate, dar și cu „cărare” pe mijloc. Bărbații din cultura analizată obișnuiau și ei să-și pleptene părul spre spate, tot fără cărare.

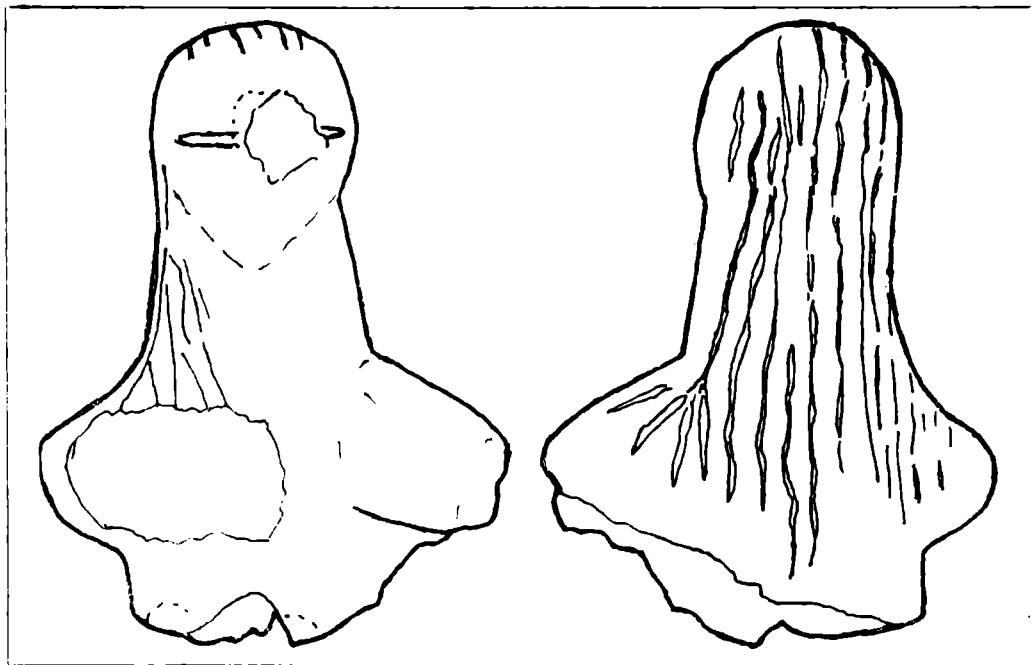
Purtătorii culturii Vinča din Banat au modelat și folosit numeroase figurine de lut ars. După părerea noastră, pe chipul acelor figurine era reprezentată câte o mască, avînd o anumită formă în fiecare fază de evoluție a culturii. De aceea este ușor de înțeles de ce pe capul lor este, atît de rar, redat părul.

Presupunem că pe două figurine, datînd din perioada de început a culturii, din faza Zorlențu Mare, descoperite în așezarea de la Zorlențu Mare (Jud. Caraș-Severin) este reprezentată pleptănătură prin cîteva liniițe incizate.

Din prima figurină s-a păstrat numai capul și gîtul, ca o clipercă. Planul feței fiind înclinat oblic. Pe mască, de formă aproximativ triunghiulară (cu o latură arcuită mult), sînt trasate două linii orizontale înfățișînd ochii și o proeminență mică rotundă, redînd nasul. Mai sus sînt două grupuri oblice de linii înegale, paralele prin care probabil cel care a modelat și ornamentat figurina a vrut să redea părul împărțit în două printr-o cărare⁸ (fig. 3/1).

Din cea de-a doua figurină s-a păstrat tot numai capul și gîtul masiv și înalt. Maska este puternic înclinată și are forma triunghiulară cu colțurile rotunjite. Ochii și nasul sînt reprezentați ca și la plesa precedentă, iar mai sus sînt, de asemenea, două grupuri oblice

Fig. 2 CULTURE STARČEVO-CRIȘ: Kotacpart — Vata-tanya (d'après I. Kutzian, OP. CIT., p. XLIV/8, a, b).

de linii încizate, care presupunem că redau părul despărțit printr-o „cărare” la mijloc ⁷ (fig. 3/2).

Amintim și câteva figurine găsite în așezarea de la Vinča. Atrage atenția o figurină feminină masivă (găsită la 6,4 m adâncime), fragmentară, căreia îi lipsesc capul cu gîtul și partea inferioară a picioarelor. Pe spate sînt trasate o serie de linii încizate, verticale, dese, la fel și în față este cite un grup de linii, pe fiecare umăr. Este evident că pe această figurină a fost reprezentat părul pleptănat spre spate și răsfirat, atît pe spate, cit și pe umeri ⁸ (fig. 4). Prin urmare, pleptănătura de pe figurina descrisă se aseamănă mult cu cea de pe figurina feminină de tip Starčevo-Criș din Ungaria, descrisă mai sus.

Mai amintim și o altă figurină fragmentară, tot de la Vinča. Din ea s-a păstrat numai capul și gîtul. Pe cap sînt indicați ochii prin două linii, și nasul relativ proeminent, iar pe creștet și în părți sînt trasate linii dese, chiar cu porțiuni onduate, redînd părul ⁹ (fig. 3/3).

Din datele prezentate reiese că și femeile din arealul culturii Vinča din sud-vestul țării noastre și din ținuturile vecine, obișnuiau să-și pleptene părul și să-l aranjeze cu „cărare” pe mijloc, dar și dat pe spate și resfirat pe spate și pe umeri, ca și femeile din aria răspîndire a culturii Starčevo-Criș.

Din cuprinsul complexelor de tip Bucovăț din nord-vestul Banatului sîntem în măsură să semnalăm doar o figurină fragmentară din care s-a păstrat numai capul și gîtul. Pe față sînt indicați ochii prin linii încizate și nasul ca o proeminență mică. Părul este redat prin linii distanțate, ca fiind pleptănat spre spate, fără „cărare” ¹⁰ (fig. 3/4).

Pe fondul reprezentat de cultura Vinča, în sud-vestul Transilvaniei, s-a format cultura Turdaș. Prin săpăturile, de la sfîrșitul secolului trecut, din așezarea eponimă, s-au scos la iveală numeroase materiale arheologice, inclusiv figurine. Pentru problema noastră, în cazul de față, sînt utile două categorii de obiecte: capacele și figurinele.

Un fragment de capac reprezintă un chip, uman, cu nas proeminent, ochii indicați prin două linii oblice și gura printr-o linie arcuită. Părul este redat prin două grupuri de linii paralele, distanțate, indicînd că era despărțit prin „cărare” ¹¹ (fig. 5/1). Un alt fragment de capac înfățișă tot un chip stilizat, cu ochii ca două linii, iar mai sus era redat părul sub forma a două grupuri de linii paralele, distanțate și oblice, ca și la piesa precedentă ¹² (fig. 5/2). Din aceeași categorie de capace mai sînt și alte fragmente care pot fi considerate că reprezintă chipuri umane cu amănuntele anatomice și cu părul ¹³.

Tot din așezarea de la Turdaș provin mai multe figurine feminine, unele cu cite o prelungire a capului spre spate, care, după părerea noastră, ar putea reprezenta părul aranjat în „coc” ¹⁴ (fig. 5/7, fig. 5/8).

Expresiv este un cap de figurină modelat realist. Ochii sînt ca două alveole de formă ovală, nasul prelung, gura ovală și urechile mici. Pe cap este indicată „cărarea” și firele de păr prin linii încizate, trasate lateral ¹⁵ (fig. 5/3).

O altă figurină mult stilizată, de formă cilindrică, are capul delimitat jos prin două linii în unghi, ochii redați prin două linii, iar nasul ca un buton rotund. Pe cap este indicat părul despărțit în două, deci pleptănat cu „cărare” ¹⁶ (fig. 5/4).

Dintr-o figurină fragmentară s-a păstrat numai capul de formă ovoidală, cu gîtul masiv și un umăr. Fața este plană, cu nasul prelung, cu ochii și gura indicați prin adîncituri. Pe cap sînt două grupuri de linii, arătînd că și în acest caz, părul era pleptănat cu o „cărare” ¹⁷ (fig. 5/6).

O figurină feminină fragmentară este cu totul deosebită. Din ea s-a păstrat capul, gîtul și o parte din corp. Gîtul îi are masiv, capul rotund reliefat, cu nasul ca o liniuță. Ochii și gura sînt redați prin înțepături. În jurul capului are ca o „aureolă” de lut, pe care sînt trasate o serie de linii încizate, radiale. S-ar putea să reprezinte un mod de aranjare a părului, legat de o anumită manifestare magico-religioasă ¹⁸ (fig. 5/9).

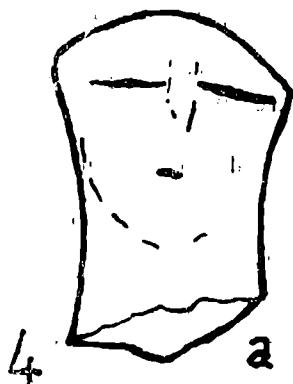
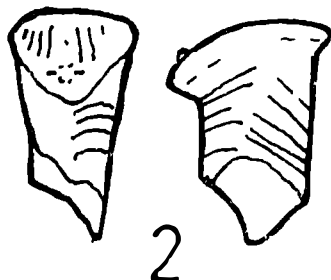

Fig. 3 CULTURE VINÇA: 1—2. Zarlențu Mare (d'après Eug. Comşa și Oct. Răuș, OP. CIT., p. 5, fig. 1/10, 11); 3. Vinča (d'après M. Vasić, OP. CIT., pl. IX/25; 4. GRUPUL BUCOVĂȚ: Fratelia (d'après Gh. Lazarovici, OP. CIT., pl. XXI/J/17).

Nu este exclus ca și chipul uman, fixat pe un fragment ceramic, din așezarea de la Turdaș, să reprezinte o femeie cu corpul ca o coloană, cu brațele îndolite din coate, în jos, cu capul mic de la care pornesc oblic, în două părți, două prelungiri groase, ce ar putea reda părul împletit în două cozi scurte¹⁹ (fig. 5/10).

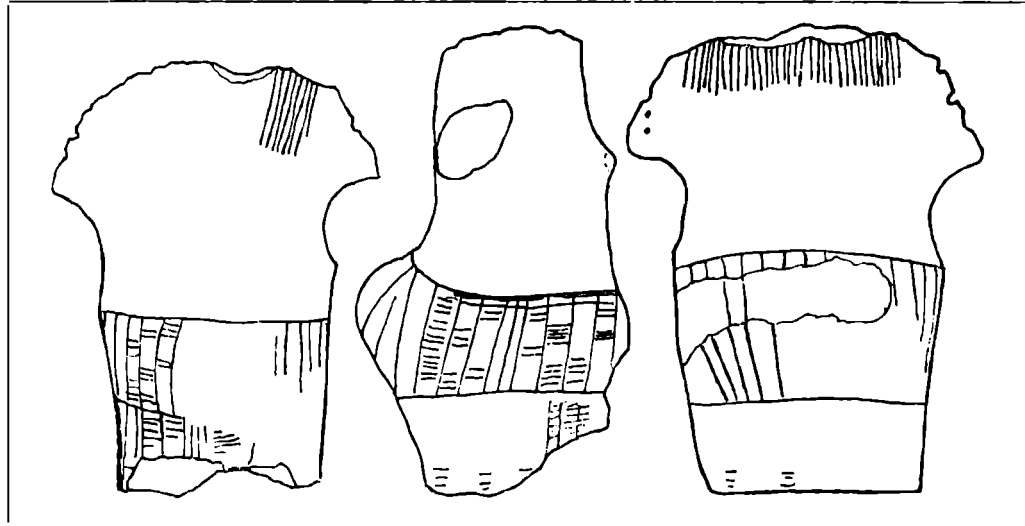

Fig. 4 CULTURE VINČA: Vinča (d'après M. Vasić, OP. CIT., pl. XXXII).

Din prezentarea făcută cu privire la capacele și figurinele din așezarea Turdaș, respectiv cultura cu același nume, rezultă că pînă acum sînt date clare că purtătorii culturii, în special, femeile, pleptănuau părul cu „cărare” pe mijloc.

Prin săpăturile de la Tărtăria (Jud. Alba) s-a descoperit în stratul inferior, corespunzător culturii Turdaș, o figurină fragmentară, avînd pe față o mască triunghiulară, cu obișnuitele linii redînd ochii și proeminența micuță a nasului. Pe cap sînt trasate linii paralele oblice, care arată că părul era despărțit prin „cărare”²⁰.

Dintr-o altă plesă din stratul Petroști-Turdaș, în aceeași așezare, s-a găsit numul capul cu amănunte anatomice și sus cu o margine îngroșată și crestată, indicînd, desigur, părul pleptănat pe spate²¹.

Din aria culturii Boian, datele despre modul de a aranja părul sînt cu totul sărace. Menționăm doar o figurină de lut ars, de la începutul fazei Giulești, descoperită în complexul de la Greaca (Jud. Giurgiu), în punctul „la Slom”, în pămîntul de umplutură al unei gropi de bordel. Figurina este fragmentară, are fața tocită, dar în spate capul este îngroșat și are forma rotundă, cu un ornament pe mijloc, alcătuit din linii înclinate.²² Considerăm că îngroșarea reprezintă oglindirea unui obicei al femeilor din acea vreme și arie culturală, de a aranja părul într-un fel de „coc” și de a-l acoperi cu un fel de căciuliță, ornamentată cu dungi de diferite culori.

Pe unele din figurinele din arealul aspectului cultural Aldeni II, a fost modelată pe cap o proeminență regulată, de formă rotundă, care presupunem că reprezintă părul aranjat în chip de „coc”²³ (fig. 6).

Din timpul neoliticului târziu datează numul cîteva plese cu indicarea pleptănăturii.

Din aria de răspîndire a culturii Cucuteni ne-au atras atenția numul trei figurine.

Una a fost descoperită în așezarea de la Trușești (Jud. Botoșani). Prin forma și decorul său este caracteristică pentru faza Cucuteni A, dar spre deosebire de alte figurine cucuteniene din aceeași fază, aceasta are pe piept reprezentate, în relief, trei șiraguri masive; succesive, iar pe spate, pînă mai jos de brîu este redat părul, ca o fișie lată, în relief

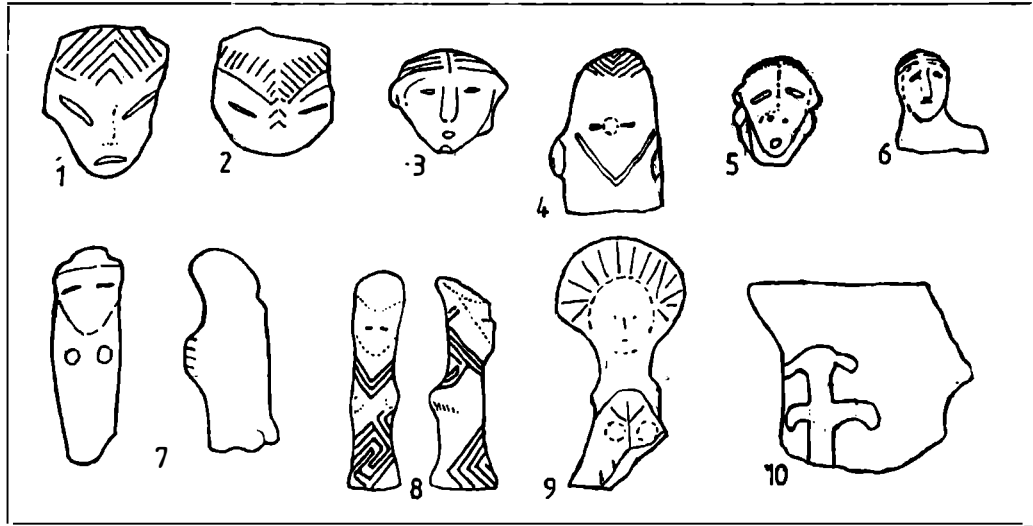

Fig. 5 CULTURE TURDAȘ: 1—10. Turdaș (d'après Roska M., OP. CIT., 1 = pl. CII/16; 2 = pl. CIII/1; 3—6, 8 = pl. CXXXIX/9, 20, 11, 15, 4); 7 = pl. CXXXVII/10; 9 = CXL/1; 10 = pl. CXLI/12).

(fig. 7). Nu este însă clar dacă sînt cozi împletite și alăturate sau de un alt mod de aranjare și legare a părului ²⁴.

Cea de a doua figurină feminină, descoperită tot la Trușești, are lipsă capul și partea de jos a picioarelor. Tot corpul ei este ornamentat cu obișnuitele grupuri de linii, specifice fazei Cucuteni A. Pe spate figurina are reprezentat părul împletit în patru cozi, în relief. Remarcăm și faptul că fiecare coadă are la partea inferioară cîte o podoabă de formă rotundă, cu un orificiu mic la mijloc ²⁵ (fig. 8).

Cea de a treia figurină feminină cucuteniană, datată din faza Cucuteni B, descoperită în Moldova, este cu locul de găsit neprecizat. Reprezintă un personaj feminin așezat. Îi lipsesc numai brațele și picioarele. Pe piept sînt indicații sînilor, iar în jurul gîtului este o linie înfățișînd un șirag. Capul este redat realist, cu fața reliefată, cu nasul puțin ciobit (cu două înfepături în dreptul nărilor), cu ochii ca două adîncituri rotunde și gura ca o creștătură. Lobii urechilor sînt perforați. În față, pe frunte este trasată o linie orizontală, care presupunem că reprezintă o legătură a părului, redat printr-o bombare accentuată a capului ²⁶ (fig. 9).

Din timpul culturii Gumelnița din Muntenia avem un alt fel de indicații cu privire la pieptănătura femeilor.

În deceniul al șaselea datorită unor inundații de primăvară mai puternice ale Dunării, nivelul apelor lacului Bolan a crescut și datorită vînturilor puternice, apele au distrus o fișe din malul de nord-vest al grindului Grădiștea Ulmilor. O cercetare de suprafață efectuată de Niță Anghelescu a dus la descoperirea primelor morminte din cuprinsul necropolei aparținînd purtătorilor culturii Gumelnița. Atunci la unul din schelete, lîngă creștet s-au găsit două ace de aramă, lungi, cu capul de forme diferite ²⁷. Este evident vorba de ace folosite la fixarea părului aranjat în chip de „coc” și la ornamentarea lui. Se pare, că obiceiul amintit era destul de răspîndit la femeile din aria culturii Gumelnița, după cum o dovedește și depozitul de ace de același tip descoperit la circa 100 m distanță de necropola menționată, în marginea tellului gumelnițean numit Bolan B, de pe grindul Grădiștea Ulmilor ²⁸.

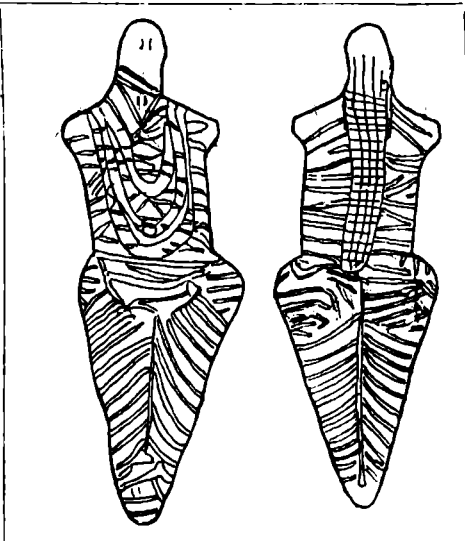
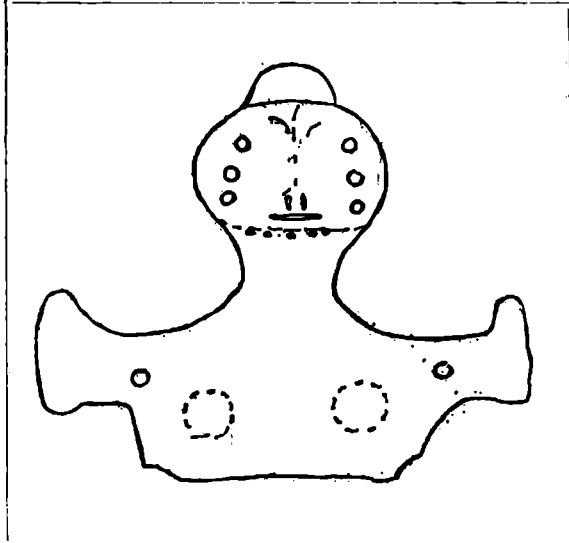

Fig. 6 ASPECT CULTUREL ALDENI II: Aldeni (d'après Vi. Dumitrescu, OP. CIT., fig. 85).

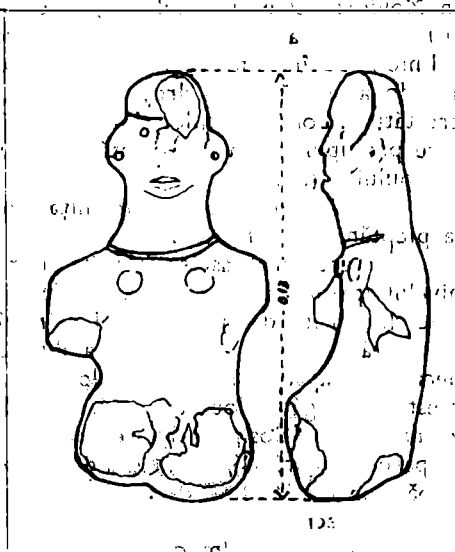
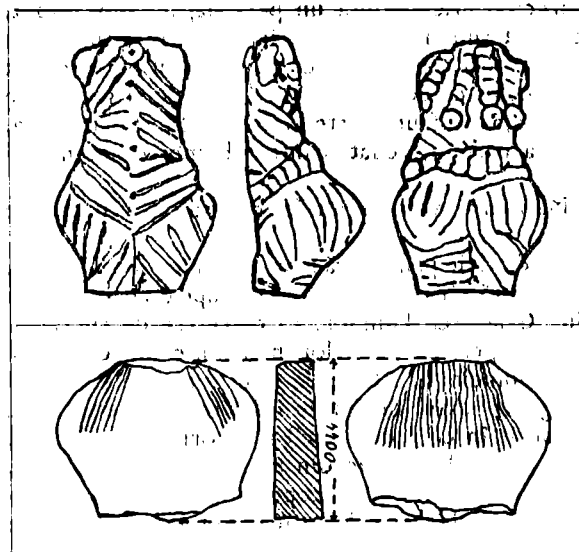
Fig. 7 CULTURE CUCUTENI: Truşeşti (d'après M. Petrescu-Dîmboviţa, OP. CIT., p. 14, fig. 5).

22 23

Fig. 8 CULTURE CUCUTENI: Truşeşti (d'après M. Petrescu-Dîmboviţa et collab., OP. CIT., p. 21, fig. 13/5).

Fig. 9 CULTURE CUCUTENI: Măldavie (d'après M. Berlescu, OP. CIT., p. 95, pl. XV/2).

Fig. 10 CULTURE SĂLCUȚA: Sălcuța (d'après D. Berclu, OP. CIT., p. 331, fig. 154/1).

În acea vreme, pe întinsul Olteniei, au viețuit comunitățile culturii Sălcuța. Din această arle a fost publicată o singură figură cu redarea modulului de aranjare a părului. Este o figurină de lut ars, reprezentând un personaj feminin în picioare. S-a păstrat numai partea de la brâu până la gât. Prin destul de multe linii incizate subțiri, în parte ondulate, este înfățișat părul pleptănat și răsfirat pe spate. Se cuvine subliniat că o parte din păr este redată și pe porțiunea din fața figurinei, sub forma unor linii resfirate în stînga și dreapta pleptului ²⁰ (fig. 10).

★

Datele prezentate permit să formulăm unele concluzii cu privire la modul cum își pleptănu și aranjau părul oamenii din timpul epocii neolitice de pe teritoriul României.

După cum s-a arătat dispunem de date clare și de unele indicii în acest sens din arealele culturilor: Starčevo-Criș, Vinča, Turdaș, Bolan, Cucuteni, Gumelnița și Sălcuța. Din ariile celorlalte culturi încă nu avem indicii privind pleptănătura.

În majoritatea culturilor amintite femeile pleptănuau părul peste cap. Probabil femeile mai tinere îl resfirau apoi pe spate și în față, numai pe un umăr sau pe amîndoi.

Un alt mod de pleptănătură este cel cu „cărare” pe mijloc cu părul destul de lung pleptănat în părți și lăsat pînă pe umeri.

Unele figurine au pe cap o proeminență (de ex. în aria Aldeni II) care reprezintă, după părerea noastră, părul aranjat în „coc” pe creștet.

Nu mai în aria culturii Cucuteni, în timpul fazei Cucuteni A, este documentat obiceiul de a împleti părul în cozi, lăsate să atîrne pe spate, pînă mai jos de brâu.

Un mod cu totul deosebit de pleptănătură femeiască este indicat pe o figurină din aria culturii Turdaș. În acel caz poate fi vorba de aranjarea părului ca un coc prelung sau de împodobirea capului cu un fel de cunună, cum sînt cele purtate de sărbători de femeile tinere din unele țări slave.

Acestea au fost principalele date despre pleptănătura din timpul epocii neolitice de pe teritoriul României, pe care le-am strîns pînă acum. Fără îndoială că documentarea în această privință se va îmbogăți poate cu unele piese inedite aflate în colecțiile muzeelor și prin cercetările viitoare.

NOTE

1. Ida Kutzian, *A Kőrös-Kultura, Táblák*, Dissertationes Pannonicae, S. II, nr. 23, Budapesta, 1944, p. XLIV/4.

2. Gheorghe Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Planșe, Cluj-Napoca, 1979, pl. X/A/3—5,7.

3. *Ibidem*, pl. X/A-6.

4. Ida Kutzian, op. cit., pl. XLIV/8.

5. *Ibidem*, pl. XLIII/7.

6. Eugen Comșa și Octavian Răuș, *Figurine antropomorfe aparținînd culturii Vinča, descoperite la Zorlențu Mare*, SCIV, 20, 1969, 1, p. 5, fig. 1/10.

7. *Ibidem*, p. 5, fig. 1/11.

8. Miloje Vasić, *Preistoriska Vinča*, I, Beograd, 1932, pl. XXXII.

9. *Ibidem*, pl. IX/25.

10. Gh. Lazarovici, op. cit., pl. XXIV/17.

11. Roska Marton, *Die Sammlung Zsófia von Torma*, Cluj-Kolozsvár, 1941, pl. CII/16.

12. *Ibidem*, pl. CIII/1.

13. de ex. *Ibidem*, pl. CIII/3, 5, 11.

14. *Ibidem*, pl. CXXXVII/10, 12, 15.

15. *Ibidem*, pl. CXXXIX/9.

16. *Ibidem*, pl. CXXXIX/20.

17. *Ibidem*, pl. CXXXIX/15.

18. *Ibidem*, pl. CXL/1.

19. *Ibidem*, pl. CXLI/12.

20. N. Vlassa, *Chronology of the neolithic in Transylvania, in the light of the Tărtăria settlement's stratigraphy*, Dacia, NS, VII, 1963, p. 489, fig. 6/1.

21. *Ibidem*, p. 494, fig. 11 (coloana Petrești-Turdaș).

22. Eugen Comșa, *Săpături de salvare și cercetări de suprafață în regiunea București*, SCIV, VI, 1955, 3—4, p. 421, fig. 8/1.

23. Vladimir Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, București, 1968, fig. 85.

24. M. Petrescu-Dîmbovița și colab., *Șantierul arheologic Trușești*, SCIV, V, 1954, 1—2, p. 14, fig. 5.

25. M. Petrescu-Dîmbovița și colab., *Șantierul Trușești*, SCIV, IV, 1953 1—2, p. 21, fig. 13/5.

26. Natalia Berlescu, *Plastica cucuteniană din vechile colecții ale Muzeului de istorie a Moldovei*, *Arheologia Moldovei*, II—III, 1964, p. 95, pl. XV/2.

27. Informație de la Niță Anghelescu, cărula îi mulțumim și pe această cale.

28. Eugen Comșa, *Quelques données sur les*

aiguilles de cuivre découvertes dans l'aire de la civilisation Gumelnița, Dacia, NS, IX, 1965, p. 361—371.

29. D. Berclu, *Contribuții la problemele neoliticului în România. În lumina noilor cercetări*, București, 1961, p. 331, fig. 154/1.

CONSIDERATIONS SUR LA COIFFURE PENDANT L'ÉPOQUE NÉOLITHIQUE SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE

(Résumée)

Chez quelques figurines, appartenant aux cultures: Starčevo-Criș, Vinča, Turdaș, Balan, Cucuteni, Gumelnița et Sălcuța sont représentés les cheveux.

Dans la plupart des cas les femmes des cultures mentionnées plus haut, ont les cheveux peignés vers le dos. Les femmes plus jeunes ont porté des cheveux longs dispersés sur le dos et devant sur les épaules. Une autre coiffure est représentée par les cheveux divisés en deux parties, par une raie.

Quelques figurines ont sur la tête une proéminence, qui d'après nous représente les cheveux arrangés „en coque” sur le sommet de la tête.

Seulement dans l'aire de la culture de Cucuteni (phase Cucuteni A) les femmes ont porté les cheveux en tresses qui ont pendu sur le dos.

ȘANȚURILE DE APĂRARE ALE AȘEZĂRILOR NEOLITICE DE LA RADOVANU

Eugen COMȘA

Problemele sistemelor de apărare ale așezărilor neolitice de pe întinsul Munteniei, constituie o preocupare mai veche a specialiștilor noștri. De la începutul cercetării, prin săpăturile arheologice sistematice a diferitelor așezări din Cîmpia Română, de fiecare dată, se atrăgea atenția că sînt situate pe locuri înconjurate de ape sau de pante abrupte, ușor de apărat.

În literatura noastră de specialitate, prima încercare de căutare intenționată a unui eventual șanț de apărare din epoca neolitică se poate semnala în legătură cu așezarea de la Gîlna, unde Ion Nestor, în cursul săpăturilor din anii 1926—1927, a făcut o secțiune (evident cu intenția de a căuta șanțul de apărare) pe porțiunea îngustă dintre așezarea tell și terasa vecină. Datorită faptului că șanțul a fost săpat paralel și nu perpendicular pe direcția unui eventual șanț, rezultatul a fost nul.

Primul șanț de apărare neolitic a fost descoperit, pe întinsul Munteniei, de către Dinu V. Rosetti în anul 1929, în partea de legătură dintre terenul așezării gumelnițene de la Jilava și restul teraselor vecine. Atunci au fost măsurate dimensiunile șanțului, i s-a schițat profilul și a putut fi urmărit traseul, pe o porțiune de cîțiva metri lungime.³

De-abia după mai mult de două decenii este amintită o altă așezare neolitică fortificată, anume cea din punctul „Ostrov”, aflată între Greaca și Căscioarele, descoperită prin cercetări arheologice de suprafață.³

Problematika privind șanțurile de apărare neolitice din Muntenia s-a îmbogățit în urma cercetărilor și mai ales în urma săpăturilor, începînd din anul 1958, prin secționarea și studierea amănunțită a șanțurilor de la Vidra⁴, apoi a celor de la Telu⁵ (1959), Măgurele⁶ (1961) Radovanu⁷ (VIII 1962), Spanțov⁸ (XI 1962) și altora. Cu aproape două decenii în urmă a apărut prima sinteză despre șanțurile de împrejmuire și de apărare din aria culturii Gumelnița,⁹ urmată în timp de o altă sinteză privind șanțurile de acest fel din epocă neolitică de pe întinsul întregii țări.¹⁰

Prin cercetările amintite și mai ales în urma săpăturilor de la Vădastra¹¹ s-a putut preciza existența celor două categorii de șanțuri: de *îngrădire* specifice perioadelor timpurii și mijlocii ale epocii neolitice și cele de *apărare* specifice pentru perioada neoliticului târziu. Evoluția acestor șanțuri de la un tip la celălalt se datorește, în principal, unor cauze interne, fiind indisolubil legată și condiționată, ca și aceea a tipurilor de așezare și de locuință din epoca neolitică, de schimbările profunde din domeniul activităților economice ale comunităților. De asemenea, intensificarea săpăturii și amenajării șanțurilor de apărare din ținuturile răsăritene ale țării și în parte a celor din sud-estul ei, se datoresc — în bună măsură — și unor cauze externe.

Șanțurile neolitice de la Radovanu, la care ne vom referi pe larg în cele ce urmează, nu fac nici ele excepție de la această regulă general valabilă.

Complexul neolitic de la Radovanu, jud. Călărași, se află pe locul numit „La Muscalu”, la capătul Văii Coadelor, la o distanță de aproximativ 1,5 km spre vest de marginea de sud-vest a localității. Oamenii din vechime au ales drept loc de așezare o prelungire a terasei, mărginită din trei părți de pante abrupte și numai în porțiunea de vest se face legătura ușoară cu terasa alăturată.

Cu prilejul primei mele vizite a așezării în vara anului 1960, am observat o albieră de teren, care despărțea așezarea de restul teraselor. Am bănuț, încă de atunci, că albierea respectivă corespunde unui șanț de apărare din epoca neolitică.

Sondajele efectuate în același an în cuprinsul așezării au permis să se facă o serie de observații stratigrafice importante, în sensul că pe acel teren, stratul cu materiale arheologice are o grosime de 1,60 m. În funcție de rămășițele de lipitură arsă ale unor locuințe de suprafață și de resturile unor vetre *in situ*, descoperite suprapuse, la diferite adâncimi, am fost în măsură să împart scutul amintit în patru niveluri, fiecare corespunzător unei așezări deosebite. Materialele scoase la iveală s-au dovedit a aparține, în toate cele patru niveluri suprapuse, numai fazelor de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița.

Din motive obiective — bănuțala semnalată referitoare la existența unui eventual șanț de apărare la Radovanu — a putut fi verificată de-abia în anul 1962, când, după dezvelirea în întregime a tuturor resturilor de locuințe din așezarea corespunzătoare ultimului nivel, ne-am propus să secționăm, printr-un șanț perpendicular albierea de teren menționată.

Săpătura a fost făcută pînă la adîncimea maximă de aproape 5 m, unde s-a ajuns la solul steril din punct de vedere arheologic. Atingerea pămîntului viu, pe toată lungimea secțiunii, a permis observații stratigrafice clare, ca și interpretarea lor istorică.

Pe profil se vedea că depresiunea observată la suprafața terenului corespunde unei albiere naturale, cu o lărgime de peste 15 m la partea superioară și cu circa 4 m adîncime.

Analiza profilului umpluturii vîlcei ducea la concluzia că încă de la stabilirea primei comunități, din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, membrii ei au acționat intens asupra ambelor pante ale albiei (după cum o dovedesc diferitele denivelări) și mai cu seamă asupra celei dinspre așezare.

La piciorul pantei amintite, oamenii primei comunități au săpat un șanț de apărare, cu caractere specifice, deosebitoare față de alte fortificații din aceeași fază (de ex. așezarea de la Spanțov al cărei șanț a fost săpat pe teren neted). Locul a fost anume ales pentru a se realiza un șanț în contrapantă, astfel că malul dinspre terasa vecină să poată fi mai scund, în timp ce malul dinspre așezare să fie de aproape două ori mai înalt și prin diferența de nivel, realizată intenționat, pătrunderea unui eventual atacator în stațiune devenea mult mai grea. În secțiune șanțul de apărare are forma de U, cu fundul drept (de aproximativ 0,80 m înălțime) și malurile cu înclinări diferite, cel exterior este aproape vertical la partea inferioară și puțin înclinat la cea superioară (adîncimea în dreptul lui este de 1,40 m), iar cel dinspre așezare are o înclinare (față de orizontală) de ca. 60° (adîncimea lui măsurată oblic are aproape 4 m). Lărgimea reală a șanțului la gură (cuprinsă între cele două margini, aflate la adîncimi diferite) este de peste 3,60 m.

Trebule remarcat faptul că lîngă marginea malului dinspre așezare se observă o adîncitură îngustă și adîncă (de 0,60 m). Credem că nu este întîmpltătoare și (pînă la noi verificări) se poate presupune că ea corespunde părții inferioare a unei palisade (un fel de gard, alcătuit din trunchiuri de copac groase, în cazul nostru, de 0,30—0,40 m), care servea la înăvîrirea marginii interioare a șanțului de apărare, în această porțiune din dreptul teraselor vecine, cea mai ușor accesibilă. Lîngă adîncitura menționată, terenul spre interior era amenajat în două trepte, al căror rost nu-l putem ști.

Semnalam că și panta exterioară a depresiunii naturale a fost amenajată, în oarecare măsură, tot de către membrii primei comunități. Pe profilul studiat se văd două trepte, nu prea adânci.

În ansamblu, cercetarea profilului din dreptul vilcele și a șanțului de apărare, duce la câteva constatări. Pământul viu din porțiunea dată este reprezentat prin sol de culoare cafenie închisă, roșcat, cu multe concrețiuni calcaroase. Stratul de pământ vegetal străvechi a fost distrus și răscollit de oamenii neolitici.

Șanțul de apărare deschis, ca și amenajările alăturate, au fost astupate încă din timpul locuirii corespunzătoare celui mai vechi nivel din faza de tranziție la cultura Gumelnița. Prin urmare, nu după mult timp de la realizarea sistemului de apărare (compus din șanț și probabil palisadă) descris s-a renunțat la folosirea lui și nu este exclus ca în porțiunea dată, șanțul să fi fost astupat, în parte, intenționat de oameni. Pământul de umplutură este de culoare cafenie deschisă-cenușie, de aspect făinos și conține puține materiale arheologice, inclusiv fragmente ceramice specifice. Pe profil se observă și astuparea parțială, naturală, a pantei exterioare a vilcele. Umplerea acestora s-a continuat și în timpul locuirii din așezarea nivelului 3. Stratul de pământ corespunzător este relativ subțire (de numai 0,40—0,50 m grosime). Pe profil se observă o situație curioasă. În porțiunea de adâncime maximă a vilcele, stratul de pământ depus în timpul nivelului 4 a fost înălțat pe o porțiune de ca. 2 m, ajungându-se pînă la pământul viu. Solul depus în vilcea, în timpul nivelului 3, este de culoare cenușie, bogat în cenușă, de aspect făinos, conține în amestec rare bucățele de cărbune. După aceea (în perioada nivelului 2) umplerea treptată a vilcele s-a continuat mai ales în mod natural, deși se observă, pe panta dinspre așezare, o ridicătură de pământ. În răstimpul dat s-a depus un strat de pământ de culoare cafenie, pigmentat cu numeroase bucățele de lipitură arsă la roșu. Cea mai mare parte din adâncimea vilcele s-a umplut, în mod natural, în timpul ultimului nivel și în milenile următoare. Pe profil sînt marcate și două maluri intermediare, cruțate intenționat, în timpul săpăturilor, din prevedere, pentru a se evita accidente, posibile din cauza lungimii și adîncimii mari a malurilor secțiunii și datorită solului nu prea compact.

Pînă la acea dată, în privința tipului de așezare descris se credea că în Jurul lor există cîte un șanț de apărare cu traseu drept, cu rolul de a despărți și de a apăra terenul așezării de un atac venit dinspre terasă, iar pantele abrupte erau considerate ca fiind suficiente pentru a apăra așezările de atacurile din afară. De altfel, cu prilejul publicării primului plan general al stațiunii de la Radovanu, am schițat traseul șanțului ca fiind drept, unind cele două văi alăturate. Cercetările ulterioare de la Radovanu au demonstrat că părerea de mai sus nu corespunde cu realitatea istorică.

Curînd după descoperirea șanțului de apărare descris (în anul 1964) Maria Comșa, cu prilejul studierii unor obiective din epoca feudală timpurie, din imediata apropiere, de pe panta lină a Văii Coadelor, a efectuat, printre altele, și un sondaj la poalele teraselor pe care se află așezarea neolitică și la piciorul pantei respective a descoperit urmele unui șanț, din umplutura căruia au fost scoase la iveală numai fragmente ceramice neolitice contemporane celor din așezarea de sus. Am fost chemat în grabă și cercetarea a confirmat datarea făcută. La prima vedere părea să fie vorba de două șanțuri: unul cel descris, aflat sus pe terasă, spre vest de așezare și altul, jos spre est de ea. Acesta din urmă avea la gură peste 3 m lărgime, dar adîncimea nu l s-a putut cunoaște cu exactitate, căci din motive obiective am fost nevoiți să ne întrerupem activitatea.

Într-o altă campanie, săpăturile din zona așezării neolitice s-au început mai devreme, curînd după efectuarea arăturilor, cînd pământul era încă afinat. Într-o dimineață, cercetînd terenul proaspăt arat, la lumina razelor oblice ale soarelui, am fost mirat că în zona albiei de teren, dîra de pământ de culoare mai închisă, care părea să indice traseul șanțului de apărare neolitic, în loc să unească, în linie dreaptă cele două văi alăturate, prezenta, în

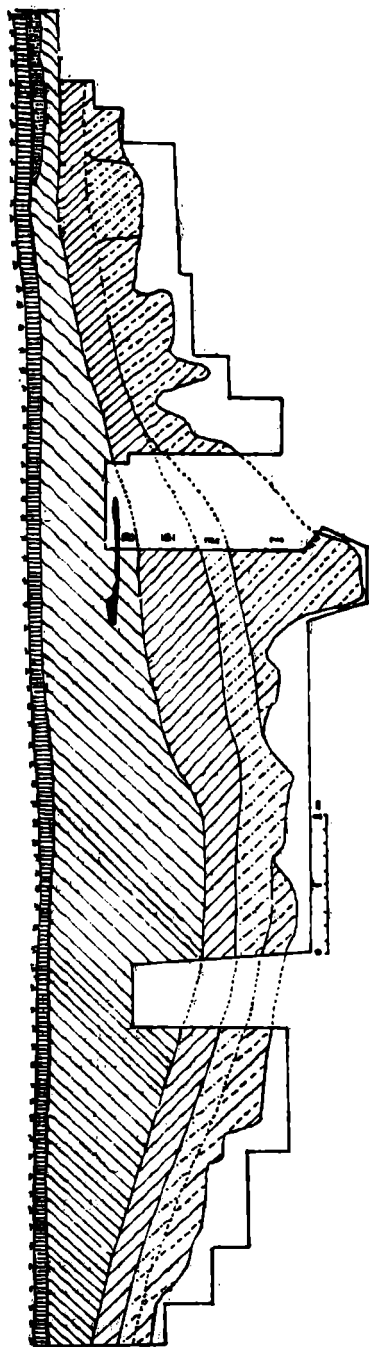

FIG. 1 RADOVANU. PROFILUL MALULUI DE NORD AL SECŢIUNII PRIN PARTEA DE VEST A ŞANTURII DE APĂRARE (1—4 = straturi de pământ corespunzătoare nivelurilor din aşezare; a = resturi din epoca feudală tîrzie)

spre partea de nord, o arcuire regulată. Curînd după aceea s-a efectuat un sondaj perpendicular pe acea dîră și în zona de NV a așezării, am dat din nou peste șanț. Astfel situația devenea tot mai clară.

Arcuirea amintită permitea să presupunem că fortificația din epoca neolitică nu a avut un traseu drept cum s-a crezut, ci înconjură terenul ocupat de locuințele așezării, avînd o parte sus, pe deal, spre vest, de unde șanțul cobora treptat, pînă la piciorul pantei spre est, în realitate, deci avea un traseu oval alungit. Pentru a ne convinge, în ultimii ani, au fost săpate încă trei secțiuni: una pe panta de nord, la aproximativ jumătatea pantei și altele două simetrice, pe panta de sud, care au confirmat pe deplin cele arătate mai sus și au dus la observații noi.

S-a observat că pe panta de nord, șanțul de apărare a fost de asemenea, săpat în contrapantă, cu o diferență de nivel apreciabilă între cele două maluri. Adîncimea lui maximă de la nivelul de săpare a ajuns la 4 m, iar lărgimea la gură de ca. 3 m. Săpătura fiind dusă pînă la o adîncime mare (de peste 6 m de la nivelul actual al solului nu am avut posibilitatea să prelungim prea mult secțiunea în spre așezare, spre a controla dacă a avut sau nu și în acea porțiune o palisadă sau alte amenajări.

Pe panta de sud situația este puțin deosebită. În cele două secțiuni săpate s-au găsit urmele a două șanțuri, unul mai mare, altul mai mic, apropiate între ele, dar aparținînd unor niveluri deosebite. Cel de dimensiuni mai mari face parte din traseul șanțului descris, iar celălalt corespunde în timp cu cea de-a doua așezare.

Săpăturile din 1976 au permis încă o precizare, anume că în spre SV traseul șanțului studiat este neregulat, prezentînd o lărgire asimetrică, un fel de colț. Încă nu sîntem în măsură să explicăm cauza acestei abateri a șanțului. Poate avea rostul de a delimita un teren unde erau ținute vitele.

Cercetările îndelungate din cadrul complexului de la Radovanu au dus la unele descoperiri și observații importante privind fortificațiile din timpul fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, din zona de centru-sud a Munteniei. S-a precizat că:

— Complexul a avut patru așezări suprapuse din timpul fazei amintite — din acelea numai două au fost fortificate și anume primele două (cele mai vechi).

— În fiecare din cele două perioade a existat cîte un singur șanț de apărare.

— Așezarea cea mai veche a fost în întregime înconjurată printr-un șanț cu traseu oval, neregulat, a cărui parte de sus era pe deal și trecea pe lîngă mijlocul unei vîlcele naturale, iar partea de jos trecea pe la poalele dealului, la o distanță apreciabilă (de peste 60 m măsurați pe pantă) de marginea terenului ocupat de locuințe. Subliniem asimetria traseului din partea de SV a traseului șanțului, care prezenta o abatere în afară.

— Șanțul a fost săpat în contrapantă, pentru a folosi cît mai mult avantajele terenului. Malul exterior este scund, iar cel dinspre stațiune este cu mult mai înalt. O astfel de metodă de a realiza șanțul de apărare presupune, fie o preluare a sistemului de la alte comunități cu practică îndelungată în realizarea unor astfel de fortificații (cu acumulare treptată de îmbunătățiri) sau născocirea lui de către localnici. Semnalăm că pînă acum, în Muntenia, nu se cunosc alte șanțuri de apărare neolitice săpate în contrapantă.

— Șanțul descris, credem că era dublat, cel puțin în parte, de o palisadă alcătuită din trunchiuri groase, alăturate (înfipite pe o adîncime de 0,50—0,60 m). Subliniem însă că urmele eventualei palisade sînt în porțiunea înaltă, vestică a șanțului, alăturate lui, iar în partea de est ele sînt mai sus pe pantă la circa 10 m distanță de șanț.

— Din motive obiective nu am fost încă în măsură să studiem și să rezolvăm problema intrării în așezare, adică dacă în dreptul intrării șanțul era întrerupt și întărit, sau trecerea se făcea peste un pod, care putea fi ridicat noaptea sau în caz de pericol.

— Săparea unui astfel de șanț destul de complicat, dublat probabil cu palisadă, pe o lungime foarte mare, a cerut un efort deosebit din partea membrilor comunității. Se știe doar că nici o colectivitate omenească nu își irosește forțele fără un anumit rost practic.

Faptul că traseul șanțului înconjură din toate părțile așezarea este ușor de explicat. El o apără de un atac din afară. În schimb, încă nu reușim să explicăm de ce, spre est, șanțul cobora pînă la poalele dealului, în loc să ocolească din apropiere întinderea așezării. O explicație ar putea fi aceea că terenul lăsat liber pe pantă (unde nu se puteau construi locuințe) și înconjurat de șanț și de palisadă, servea drept țărc în timpul nopții pentru vitele comunității.

— În privința așezării corespunzătoare nivelului 3, știm că era mărginită pe latura de sud (în cele două secțiuni) printr-un șanț de apărare de dimensiuni mici. Poate și în marginea de vest întreruperea observată în stratul de pămînt al nivelului 4, corespunde cu același șanț mic. Pe laturile de nord și de est încă nu s-au găsit urmele acestui al doilea șanț.

Fortificațiile neolitice de la Radovanu se încadrează în chip firesc în evoluția diferitelor categorii de șanțuri din sudul țării noastre.

La începutul seriei se plasează șanțurile simple de îngrădire cu traseu oval sau rotund, cum este cel cercetat, cu deosebită grijă, de către Corneliu N. Mateescu, la Vădastra, din jurul așezării de pe „Măgura Fetelor” datînd din faza Vădastra I¹².

A urmat perioada cînd șanțurile s-au făcut mai adînci, dar este totuși greu de afirmat că au servit, în mod sigur, ca șanțuri de apărare. Aceasta se întîmpla în cursul fazei Vidra a culturii Bolan¹³.

În răstimpul corespunzător fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, pe baza elementelor specifice șanțului mare, cu traseu oval de la Radovanu poate fi considerat, în mod cert, că reprezintă un sistem de apărare, propriu zis. Șanțul următor, de dimensiuni mici, pare să indice faptul că în timpul fazei de tranziție s-au mai amenajat și șanțuri de îngrădire, nu numai cele de apărare.

Dacă facem o comparație, cît de sumară, a elementelor specifice și a dimensiunilor șanțurilor de apărare din cursul fazei de tranziție la cultura Gumelnița, vom constata că în acea perioadă nu existau reguli precise — valabile pentru o zonă sau pentru întregul areal — conform cărora să se realizeze sistemele de apărare. Compararea datelor ne duce la concluzia că fiecare șanț de apărare din faza de tranziție are: un traseu, o formă (în secțiune) și dimensiuni diferite, nu în funcție de anumite reguli, ci ținîndu-se seama de mărimea, pantele și mediul locului ales pentru așezare.

În cazul sistemului de apărare al așezării de la Radovanu mai remarcăm că nu se observă (în partea de vest) grija de a realiza șanțul la o distanță cît mai mare de locuințe, care, fiind la numai cîțiva metri distanță de șanț și de palisadă, puteau fi foarte ușor incendiate de vrăjmași.

Am socotit necesar să insistăm asupra prezentării amănunțite a sistemului de apărare al așezărilor neolitice de la Radovanu, deoarece sîntem convinși că și în alte complexe similare se vor descoperi, dacă se vor căuta cu grijă, șanțuri de apărare cu traseu oval sau rotund.

NOTE

1. Ion Nestor, *Fouilles de Glina*, în *Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 228.

2. Observațiile făcute și materialele descoperite de Dinu V. Rosetti, în anul 1929, la Jilava, au fost publicate de Eugen Comșa, *Quelques considérations sur la culture Gumelnița (L'agglomération*

Măgura Jilavei), în *Dacia*, NS, XX, 1976, p. 105—127.

3. Eugen Comșa, *Săpături de salvare și cercetări de suprafață în regiunea București*, în *SCIV*, VI, 1955, 3—4, p. 425.

4. Dinu V. Rosetti și Sebastian Morintz, *Săpă-*

turile de la Vidro, în *Materiale*, VII, 1961, p. 70—76.

5. Ion Nania, *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în *Studii și articole de istorie*, IX, 1967, p. 7—23.

6. Petre Roman, *O așezare neolitică la Măgurele*, în *SCIV*, XIII, 1962, 2, p. 259—262.

7. Eugen Comșa, *Quelques problèmes relatifs au complexe néolithique de Radovanu*, în *Dacia*, NS, XVI, 1972, p. 44—45.

8. Sebastian Morintz, *O așezare Bolan fortificată (Șanțurile de apărare ale așezării de la Spanțov)*, în *SCIV*, XIV, 1963, 2, p. 265—282.

9. Idem, *Tipuri de așezări și sisteme de fortificații și de împrejmuire în cultura Gumelnița*, în *SCIV*, XIII, 1962, 2, p. 273—282.

10. Florin Marinescu, *Așezări fortificate neolitice din România*, în *Studii și comunicări*, Sibiu, 14, 1969, p. 7—30.

11. Corneliu N. Mateescu, *Der Graben der Niederlassung von Vădostra. Beitrag zum Studium der neolithischen Graben an der unteren Donau*, în *Dacia*, NS, XVI, 1972, p. 29—37.

12. *Ibidem*, p. 29—37.

13. Dinu V. Rosetti și Sebastian Morintz, *op. cit.*, p. 70—76.

LE FOSSE DE DÉFENCE DES AGGLOMÉRATIONS NÉOLITHIQUES DE RADOVANU

(Résumée)

Le fossé de défense des agglomérations néolithiques de Radovanu (découvert en 1962) au commencement, a fait l'impression qu'il réunit seulement deux vallées latérales. Pendant les fouilles ultérieures l'auteur a pu préciser que ce fossé a un tracé oval. Cette fortification a été fouillée dans la contre-pente. Le bord qui se trouve vers les agglomérations est plus haut, tandis que l'autre bord, qui se trouve vers l'extérieur est moins haut.

Il y a des indices que vers les agglomérations la fosse a été flanquée par des troncs d'arbres rapprochés, enfoncés dans la terre (vers 0,50—0,60 m). Jusqu'à présent on n'a pas trouvé l'entrée dans les agglomérations et on ne peut pas savoir si vers l'entrée le fossé a été interrompu ou il a continué ayant au dessus construite une sorte de pont volant.

A DOUA COLOANĂ DE LUT ARS DIN SANCTUARUL FAZEI BOIAN-SPANŢOV DE LA CĂSCIOARELE (JUD. CĂLĂRAŞI)

Vladimir DUMITRESCU

Aşa cum am menţionat cu prilejul publicării articolului privind sanctuarul descoperit printre dărîmăturile din stratul Bolan-Spanţov al aşezării neo-eneolitice de pe Ostrovelul de la Căscioarele¹, pe lângă coloana cea mare, ale cărei formă şi decor au putut fi reconstituite — dîndu-ne astfel posibilitatea să realizăm o copie în mărime naturală, aflată astăzi în Muzeul Judeţului Călăraşi — şi în imediata apropiere a ei, s-au găsit şi resturile unei coloane mai subţiri. Nu am putut descrie atunci şi această a doua coloană din cauza stării ei foarte proaste de conservare, şi totodată pentru că, la acea dată, credeam că vom reuşi să o restaurăm.

Ca şi cealaltă coloană, şi aceasta constituie, cel puţin pînă în prezent, o descoperire unică în cuprinsul culturilor neolitice şi eneolitice de la noi din ţară, chiar dacă, între timp, în urma descoperirii impunătorului sanctuar al culturii Vinca-Turdaş de la Parţa, sanctuarul de la Căscioarele n-a mai rămas singuratic.

Din multe fragmente în care a fost spartă coloana cu prilejul incendiului care a distrus sanctuarul, şi cu toate lipsurile — căci lipsesc cu siguranţă mai multe porţiuni decît acelea care au putut fi recuperate din această coloană — rezultă că ea a avut mai mult de 1 m înălţime (punînd cap în cap fragmentele descoperite ele însumează 1,08 m). Forma ei nu a fost însă cu adevărat cilindrică, căci era mai groasă la bază, subţindu-se treptat pe măsură ce se apropie de capătul superior. Baza porţiunii păstrate are un diametru de cca. 16 cm, iar partea superioară unul de numai 12 cm.

Fireşte, nu se poate şti cît de înaltă va fi fost această coloană înainte de distrugerea sanctuarului, dar înclin să cred că, fiind într-o oarecare măsură un pendant al celeilalte coloane, în imediata apropiere a căreia se aflau toate fragmentele pe care le-am putut aduna, va fi avut şi ea tot cca. 2 m înălţime. Grosimea pereţilor de lut ars ai coloanei (care era goală în interior) este de cca. 1 cm.

Resturile descoperite de noi reprezintă de fapt numai un fel de înveliş gros al unui stilp de lemn — căci altfel ar fi fost cu neputinţă ca această coloană să stea „în picioare”, — înveliş făcut dintr-un lut amestecat cu multă pleavă şi nu prea îngrijit frămîntat, avînd aspectul pe care îl au bucăţile arse ale chirpicului pereţilor locuinţelor incendiate.

În afară de faptul însuşi că această coloană întregeste imaginea interiorului sanctuarului de la Căscioarele, care era o construcţie destul de complexă din punctul de vedere al elementelor legate desigur de practicile de cult — două coloane şi o masă-altar, pictată şi ea şi situată în imediata lor apropiere — ea poate fi considerată o piesă importantă şi prin decorul ei.

După felul cum se prezintă acum fragmentele, sîntem înclinați să credem că suprafața coloanei nu a avut slip, meșterul mulțumindu-se să o netezească destul de sumar, deoarece nu credem că actualul aspect zgrunțuros al suprafeței s-ar datora urmărilor incendiului care a distrus sanctuarul, sau al condițiilor în care resturile coloanei au răscut timp de atîtea milenii în apa diferitelor inundații ale lacului infiltrate destul de mult în pămîntul Ostrovelului, în special la baza lui.

Judecînd din ceea ce se mai poate vedea, pare sigur că pe suprafața roșie cărămizie a coloanei au fost pictate două benzi albe, verticale, diametral opuse, care secționau suprafața în două zone egale. Pentru restul decorului, pictat tot cu aceleași benzi albe, late de cca. 1 cm., problema este mult mai complicată. La data cînd am examinat prima oară pictura fragmentelor împreună cu regretatul nostru colaborator Mironescu, el era înclinat să creadă că ar fi fost vorba de o bandă ce se răsucea helicoidal în jurul coloanei, de sus pînă jos. Ulterior, după reconstituirea unei porțiuni a coloanei, Elena Becheș a socotit că decorul trebuie reconstituit ca o serie de cercuri orizontale ce înconjoară coloana la o anumită distanță unul de altul. Totuși, ductul arcuit și nu orizontal al unora dintre benzile albe și chiar faptul că în anumite puncte unele dintre benzi se bifurcă, ne determină să credem că decorul — chiar dacă nu era helicoidal — era în orice caz ceva mai complex și nu se mărginea numai la benzi circular-orizontale.

Oricum, ceea ce este sigur este că — așa cum am spus — toate fragmentele aflate în situ, într-o poziție care, chiar de la început, ne-a indicat că ne aflăm în fața resturilor unei coloane subțiri, constituiau, de fapt, învelișul gros de cca. 1 cm al unui suport care nu putea fi decît de lemn, desigur un stîlp de lemn, netezit, ce se subția treptat de la baza (subțire și ea) spre partea superioară. Nu ni se pare util să încercăm diferite ipoteze în legătură cu felul cum se vor fi prezentat în realitate cele două capete ale stîlpului și respectiv ale coloanei. Ceea ce ni se pare sigur este că acest stîlp a fost înfipt în pămînt destul de adînc pentru a l se asigura stabilitatea — indiferent dacă va fi avut sau nu un fel de soclu de lut — și după aceea a fost învelit cu stratul de lut, pictat apoi cu alb. În ceea ce privește capătul de sus, nu se poate ști cît de mult se va fi prelungit, dar, ținînd seama de diametrul porțiunilor celor mai subțiri, este puțin probabil să fi depășit înălțimea totală a coloanei celei mari.

Însuși faptul că aceste două coloane, apropiate una de alta, aveau diametrele și chiar forma generală atît de diferite (căci coloana cea mare era perfect cilindrică) ne îndreptățește să socotim — așa cum am spus în articolul amintit — că ele nu aveau o funcțiune arhitectonică, ci exclusiv una de cult; eventual un cult al coloanei, ipoteză sprijinită și pe faptul că nu s-a găsit nici o statueta în interiorul sanctuarului. Singurele elemente de plastică descoperite în încăperea cercetată a sanctuarului sînt două mici protome de cornute, cu gît destul de lung, care, fie că provin de la vase zoomorfe (ipoteză mai puțin probabilă), fie că au decorat pereții pictați, ca și discul cu pictură tricromă publicat. De altfel, este puțin probabil ca înălțimea încăperii respective să fi fost de numai 2 m, căci atunci indivizii mai înalți ar fi trebuit să stea în sanctuar cu capetele la cîțiva centimetri de tavan.

Ar fi fost desigur preferabil să se fi putut dezveli resturile întregului sanctuar — care mai avea încă o încăpere, în afară de aceea cu pereții pictați (în care se aflau coloanele și masa-altar) (?), dar la sfîrșitul campaniei din anul 1968 acest lucru nu a mai fost posibil: să nu se uite că resturile sanctuarului erau situate la aproape 5 m adîncime, imediat deasupra nivelului din acel an al apelor lacului Cătălui și fondurile erau terminate. Iar în toamna aceluiași an, interesele gospodăriei colective a comunei au determinat deschiderea zăgazului construit cu prilejul secării aproape totale a lacului, întreaga zonă din jurul Ostrovelului fiind din nou inundată. În felul acesta, numai cca. 2—3 m — partea superioară a Ostrovelului — a rămas deasupra apelor, tell-ul prezentîndu-se din nou așa cum era în 1925, cînd regretatul nostru coleg și prieten Gh. Ștefan a descoperit așezarea și a în-

treprins săpăturile sale², și tot așa cum era și în anul 1962—1963, când noi am degajat resturile întregului strat superior (III) — nivelul apei fiind scăzut — iar apoi, în 1964, am tălat diametral o secțiune lungă de 116 m și adâncă de 5 m iar în 1965—1968 am săpat importante porțiuni din straturile I și II ale așezării.

Chiar așa, credem că nu putem fi învinuiți de subiectivism când afirmăm că descoperirea sanctuarului de la Căscioarele, alături de macheta de sanctuar din stratul Gumelnița A2 — publicată de Hortensia Dumitrescu³ — aruncă lumini noi asupra unora dintre aspectele vieții comunităților epocii neo- și eneolitice din țara noastră, asupra gândurilor lor despre lume și viață, dându-ne nouă posibilitatea să ne apropiem cu un pas mai mult de o reală și completă cunoaștere a epocii, într-un chip cel puțin tot atât de concludent ca acela pe care ni-l poate oferi studiul tipologiei uneltelor și a ceramicii.

Iar pentru a încheia această scurtă prezentare, mă simt dator să spun, după mai bine de șase decenii de activitate arheologică, că săpăturile de mică întindere ce se întreprind — din motive atât obiective cât și subiective — de cei mai mulți colegi, nu pot fi considerate decît cercetări preliminare, în vederea efectuării unor săpături exhaustive, ce trebuie să aibă ca obiectiv dezvelirea completă a unor așezări reprezentative ale diferitelor culturi pre- și protoistorice. Căci numai acestea ne pot da într-adevăr posibilitatea unei reconstituiri reale și mai complete a vieții, a gândurilor și a realizărilor predecesorilor noștri de acum multe milenii de pe aceste tărîmuri.

În această ordine de idei mă gîndesc ce ar putea însemna pentru arheologia românească și chiar pentru întreaga arheologie sud-est europeană dacă s-ar da posibilitatea să se dezvelească în întregime cele două straturi suprapuse ale marii așezări de la Gumelnița — una dintre cele mai întinse și importante așezări preistorice din țara noastră, cu o suprafață de cca. 2 ha. Pentru Gospodăria de Stat de la Ulmeni, această suprafață are o importanță cu totul minoră, mai ales că resturile chirpiciului locuințelor din stratul superior împiedică o bună lucrare a pămîntului, pe cînd pentru arheologia românească degajarea unei mari suprafețe din stratul inferior și integrală a stratului superior ar da rezultate cu siguranță excepționale, cunoscută fiind bogăția materialelor din această așezare. Tot astfel, săparea necropolei vecine ar putea aduce cele mai plăcute surprize, chiar dacă nu ar da la iveală bogății ca acelea din necropola de la Varna.

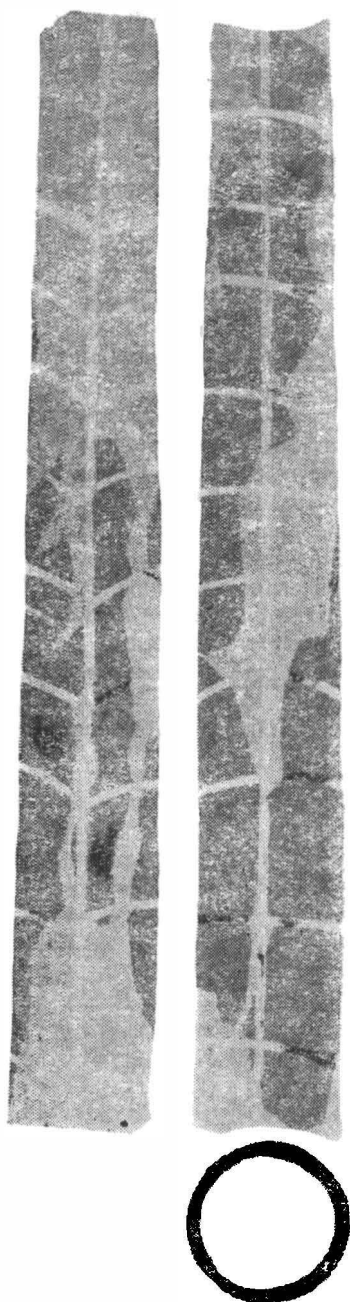
Închei în speranța că aceste sugestii vor putea deveni realități nu peste prea multă vreme.

NOTE

1. VI. Dumitrescu, SCIV, 16, 2, 1965, p. 215—238.
2. Gh. Ștefan, Dacia, II, 1925, p. 138—197.
3. Hortensia Dumitrescu, Dacia, N.S., XII, 1963, p. 387—394.

FIG. 1 CELE DOUĂ FETE ALE COLOANEI
SUBȚIRI DE LA CĂSCIOARELE

FIG. LES 1 DEUX FACES DE LA DEUXIÈME
COLONNE DU SANCTUAIRE DE CĂSCIOARELE.

LA DEUXIÈME COLONNE DÉCOUVERTE DANS
LE SANCTUAIRE DE LA PHASE BOIAN-SPANȚOV
DE CĂSCIOARELE (DÉPT. DE CĂLĂRAȘI)

(Résumé)

Cette colonne n'a pu être reconstituée à cause de l'état de conservation des fragments découverts. On peut cependant affirmer que ces fragments représentent seulement les restes d'un enduit en argile, mêlée de la bûle, qui recouvrait un poteau en bois, haut d'à peu près 1 m. aux diamètres de 16 cm à sa base et de 12 cm à sa partie supérieure. Le poteau était certainement enfoncé dans le sol du sanctuaire, à moins d'un mètre de l'autre colonne. Cette deuxième colonne était décorée de deux bandes peintes en blanc, larges d'à peu près 1 cm, qui la sectionnaient verticalement en deux moitiés égales, ainsi que de bandes similaires, plutôt courbes qu'horizontales et parfois bifurquées.

La présence de ces deux colonnes à l'intérieur du sanctuaire — où on n'a pas trouvé en échange aucune statuette — indique l'existence d'un culte de la colonne.

STRATIGRAFIA AȘEZĂRII—TELL DE PE OSTROVELUL DE LA CĂSCIOARELE

Vladimir DUMITRESCU

Se știe, în linii generale, din unele studii și articole publicate de noi¹ și de unii dintre ceilalți membri ai colectivului — compus din semnatarul acestor rânduri, Hortensia Dumitrescu² Silvia Marinescu-Bîlcu³, Ersilia Tudor⁴ și Barbu Ionescu — care au întreprins săpături ample în așezarea-tell de pe Ostrovelul de la Căscioarele, că între 1962—1968 inclusiv, în cursul celor opt campanii de activitate aici, s-au dezvoltat în întregime resturile stratului superior de cultură, săpîndu-se apoi și porțiuni destul de cuprinzătoare din straturile situate pînă la adîncimea de cca. 5 m adîncime. Identificarea acestora s-a făcut în 1964 printr-un sondaj stratigrafic lung de 107 m, căci apele lacului au ros permanent malurile acestuia de-a lungul celor peste 5 000 de ani de cînd datează primul strat de cultură la care am putut ajunge; acum, în general, suprafața Ostrovelului se află la cca. 1,60—1,80 m deasupra nivelului apelor și deci este mult mai redusă decît în timpul așezării reprezentată prin acest strat prim de cultură.

Pe de altă parte, ținînd seama de faptul că noi am putut scoate din apă și multe resturi arheologice care nu provin neapărat din eventuale gropi săpate din acest strat, s-ar putea ca mai la adînc să se afle și resturile altui strat, și mai vechi. Dar, fără un utilaj tehnic special, această problemă n-a putut fi lămurită.

Pentru reconstituirea stratigrafică a acestui tell neo-eneolitic, vom lua deci ca punct de plecare constatările făcute în tranșeea-sondaj stratigrafic (S. I. pe planurile săpăturilor), precizînd însă de la început că nici straturile de pămînt, nici diferitele depuneri succesive și nici acelea de dărîmături păstrate sub formă de chirpic ars nu erau toate absolut orizontale pe toată întinderea sondajului nostru și nici nu constituiau, toate, depuneri compacte, continue și uniforme. În linii generale, de altfel, ele erau situate puțin mai sus la mijlocul Ostrovelului decît spre margini.

S-a putut preciza în chip cu totul clar și fără nici o posibilitate de îndoială că pe Ostrovel — începînd de jos în sus, respectiv de la nivelul permanent al apelor la sfîrșitul anului 1968 — se aflau resturile masive a *trei locuiri principale*, care au ocupat întreg Ostrovelul.

Stratul I cuprinde resturile puternic arse ale unor construcții incendiate, cu nivelul de bază între — 4,20 m și aproape — 5 m : grosimea acestor dărîmături arse depășea, pe alocuri, chiar 1 m (indicînd construcții care aveau multă lemnărie), dar — bine înțeles — masele de chirpic ars nu erau nici uniforme, nici absolut continue, între ele existînd și goluri în profilul nostru. Unele goluri se datorau faptului că locuințele distruse de in-

cendiu nu vor fi fost prea înghesuite, altele din cauza gropilor săpate ulterior de locuitorii aşezării din stratul următor, gropi al căror profil se vede uneori şi în acela al sondajului nostru. Dar unele întreruperi au putut fi rezultatul inundaţiilor succesive provocate de creşterea apelor, legate permanent de acelea ale Dunării. Ceramica descoperită în acest strat aparţine ultimei faze — *Spanţov — a culturii Boian*, pe care noi o datăm la sfârşitul neoliticului dezvoltat şi la începutul eneoliticului, iar unii cercetători o consideră faza de tranziţie de la cultura Boian la cultura Gumelniţa.

Al doilea strat masiv de chirpic ars (*Stratul II*), care — cu întreruperi fireşti — a fost descoperit în toate porţiunile săpate de noi, nu numai în tranşea-sondaj — avea pe alocuri o grosime de 60 cm; în general însă masele de chirpic ars aveau 30—40 cm, nivelul lor de bază situându-se între — 2,60 m şi peste 3 m., tot din cauză că nivelul de călcare al aşezării de la care provin aceste dărâmături arse nu fusese perfect orizontal. Bine înţeles că toate adâncimile indicate de noi au fost permanent măsurate de la orizontala de ± 0 m din centrul tellului. Spre cele două capete ale şanţului-tranşee de control, unde straturile superioare de depuneri de pe Ostrovel fuseseră distruse de ape, iar terenul cobora în pantă accentuală, resturile acestor locuinţe incendiate ale stratului II apăreau destul de aproape de suprafaţa actuală a pantel dinspre lac.

Acesta este, în fapt, stratul „inferior” de cultură (A) pînă la care au ajuns săpăturile lui Gh. Ştefan din 1925 ⁶, la acea dată nivelul apelor fiind la mai puţin de 3 m sub nivelul platformei Ostrovelului.

Toate materialele descoperite în acest strat — fie în locuinţe, fie în preajma lor — sînt caracteristice fazei *Gumelniţa A2*.

În sfîrşit, *stratul III* de resturi de locuinţe incendiate a fost identificat pe aproape toată întinderea actuală a Ostrovelului, prin săparea exhaustivă a acestui strat. Cele 16 locuinţe, ale căror suprafeţe au fost dezvelite, erau răspindite destul de neregulat pe aproape întreagă această arie, cu excepţia unei zone ceva mai întinse din vestul aşezării, unde resturile de locuinţe lipseau, deşi fireşte nu lipseau celelalte materiale arheologice. Este însă posibil ca locuinţele, ale căror dărâmături, etc., au fost dezvelite de noi, să nu fi fost singurele ale aşezării respective, căci şi în porţiunile rupte de valurile apelor de inundaţie de-alungul mileniilor au putut exista altele. Sigur este că şi toate locuinţele din acest strat au fost distruse de incendiu şi — cu toate că masele de chirpic ars erau mai puţin compacte decît în celelalte straturi principale, fiind uneori răvăşite de locuirile sporadice şi de activităţile ulterioare ale oamenilor, etc — ele au putut fi bine delimitate. Baza dărîmăturilor arse din acest strat era, în general, între —0,40 şi —0,60 —0,70 m, pe alocuri unele resturi fiind găsite şi mai la adînc.

Materialele aflate *in situ*, ca şi marea majoritate a aceloră răvăşite din acest strat, sînt caracteristice pentru faza *Gumelniţa B 1*. Printre ele s-au descoperit însă împrăştiate şi materiale mai tîrzii: ceramică lucrată din pastă cu scoici şi cu decor în şnur, tipică pentru cultura *Cernavodă I*, puţine resturi din epoca bronzului, multe gropi rituale cu ceramică *hallstattiană timpurie*, *neagră*, două-trei fragmente ceramice tip *Basarabi* din *Hallstattul mijlociu*, puţine resturi *Latène*, inclusiv monede dacice şi *hallenistice*, torţi de amforă greceşti şi, în sfîrşit, foarte puţine fragmente ceramice prefeudale.

Trebuie însă precizat şi aici — aşa cum am făcut şi în articolul nostru despre săpăturile din 1962—1963 ⁶, că aceste resturi *post-gumelniţene* nu au format *nicăieri* un ade-vărat strat propriu de cultură (deşi gropile *hallstattiene timpurii* erau răspindite aproape pe toată suprafaţa Ostrovelului), fiind numai depuneri răvăşite şi în general sporadice. E suficient să menţionăm că nu s-a găsit nici o locuinţă — de suprafaţă sau de tip bordei — aparţinînd culturii *Cernavodă I* sau epocilor următoare. Gropile *hallstattiene-timpurii* despre care am amintit erau destul de adînci, pătrunzînd uneori şi sub nivelul de bază al stratului III şi fiind pline cu vase sparte ritual şi cu fragmente ceramice. De asemenea,

uneori fragmentele ceramice Cernavodă I pătrunseseră foarte rar și sub dărămăturile stratului Gumelnița B 1. Concluzia firească este că aceste ultime resturi indică o locuire sporadică, evident post-gumelnițeană și de scurtă durată, care n-a dus la constituirea unui nivel propriu-zis și cu atât mai puțin a unui strat, concluzie valabilă și pentru toate resturile post-eneolitice. În ceea ce privește populația hallstattiană timpurie care a săpat gropile rituale, ea nu a locuit pe Ostrovel, ci își va fi avut probabil sălașurile pe undeva prin apropiere, probabil pe terasa vecină, deși pînă acum nu au fost semnalate acolo astfel de urme.

Puținele resturi din epoca La Tène trebuie puse, destul de probabil, în legătură cu așezarea din această epocă descoperită în 1925 de Gh. Ștefan pe un bot de terasă plantat cu vie (în punctul numit de localnici „De cea parte”), de pe malul golfului în care se află Ostrovelul ?.

★

Totuși, dacă pe Ostrovel sînt trei straturi principale de depuneri și un număr de depuneri posterioare ultimului dintre acestea, atît între depunerile masive ale straturilor I și II, cît și între acelea ale stratului II și III a fost constatată existența unor depuneri intermediare, care nu se întindeau pe toată suprafața săpată de noi (și, foarte probabil, nici pe toată întinderea Ostrovelului). Deși aceste depuneri nu erau continui, ele indicau locuiri gumelnițene de foarte scurtă durată, în răstimpurile dintre locuirile principale amintite: foarte frecvent, fișli de mil, arsură și cenușă și uneori de cărbune, ca și resturi de vetre *in situ*, la diferite adîncimi, stau mărturie, alături de celelalte materiale arheologice, pentru aceste locuri mai puțin temeinice. De cele mai multe ori fișlile de arsură alternau cu fișli de mil verzu, depuse de apele inundațiilor care i-au silit pe locuitorii Ostrovelului să părăsească grabnic așezarea, întrerupînd pentru anumite răstimpuri viața pe Ostrovel și împiedicînd astfel constituirea unor straturi mai continui și mai compacte de locuire. Chiar dacă aceste locuiri sporadice intermediare s-au terminat uneori și ele tot în urma unor incendii, acestea nu au fost așa de puternice încît să prefacă în chirpic ars masiv pereții locuințelor.

Această imagine rezumativă a stratigrafiei tell-ului Ostrovel poate fi completată cu cîteva detalii.

În legătură cu depunerile dintre masa de chirpic ars a stratului I și a stratului II, poate fi menționat faptul că la 3,40 adîncime, între m. 1—3 al tranșei-profil, au fost întîlnite urme foarte slabe și subțiri de arsură și de cărbune, iar între m. 18,50 și 26, la adîncimea de 3,60 m, se afla o fișle groasă de 7—8 cm de mîltură provocată de inundație. Iar între m. 21,30 și 23,20, la adîncimea de 3,80 m, sub milul amintit mai sus, se afla o fișle groasă de 5—7 cm de chirpic ars și cărbune. Toate acestea sînt resturile unei (sau ale unor) locuiri de scurtă durată în intervalul de timp scurs între distrugerea, prin incendiu, a așezării Boian-Spanțov din stratul I și resturile masive ale chirpicului ars ale stratului II, și aparțin, ca și acestea din urmă, fazei Gumelnița A 2, judecînd după ceramica și după celelalte materiale descoperite împreună cu ele.

Totodată, în privința diferitelor materiale descoperite între stratul II de arsură masivă (faza Gumelnița A 2) și resturile mai puțin masive de chirpic ale locuințelor incendiate din stratul III (faza Gumelnița B 1), sînt de amintit cîteva constatări înregistrate atît în cursul săpării tranșei de control stratigrafic (S.I), cît și în cele două mari suprafețe degajate în centrul și în zona de NV a Ostrovelului. Precizăm însă, înainte de aceasta, că prelungirile dinspre NV ale S.I, care depășeau astfel lungimea inițială a acestuia de la începutul săpăturilor noastre, au fost numerotate cu minus (—), astfel: m. —5, m. —7, etc., spre deosebire de semnul — pus înaintea cifrei și litera m. după cifră (care indică adîncimile). Am adoptat această soluție deoarece nu se putea renumera S.I, căci s-ar fi produs o confuzie față de notările anterioare din carnetele de săpături, planuri, pachete, etc.

Între m. —4 și m. —5, la 2,20 m adâncime, se afla puțin chirpic ars, iar sub el cărbune și o piatră; între m. —3 și m. —2, la cca. 2 m adâncime, se aflau resturi de chirpic ars. La aceeași adâncime (cca. —2—2,20 m), între m. 6—7 și 8—9, straturi subțiri de cenușă și destule fragmente ceramice; între m. 2 și m. 10,50, la adâncimea de 1,20—1,30 m, era chirpic ars, iar între m. 11—12, arsură neagră, suprapusă de o vatră numai între m. 10,90 și 11,80. Aceste ultime resturi se leagă de ceea ce vom numi mai jos nivel intermediar aflat imediat, sau la mică adâncime, sub dărîmăturile arse ale locuințelor stratului III.

Mai departe, între m. 28—29, începînd de la adâncimea de 2,20 m și ridicîndu-se pînă la 1,50 m, s-a descoperit o mare vatră *refăcută de șase ori*, cu straturi groase intermediare de arsură roșie și de cenușă. Este clar că această vatră a fost construită pe un nivel de călcare situat la cca. 2 m adâncime, fiind apoi folosită timp îndelungat. La m. 42—43, la adâncimea de 1,30—1,80 m, o grămadă de chirpic ars se afla pe un strat gros de cenușă.

În diferite puncte și la diferite adâncimi nu lipseau depuneri de scoici mari, masate cîteodată pe suprafețe relativ mari, ele fiind uneori sigur resturi menajere (cele două valve erau desfăcute), dar altele fiind foarte probabil depuse de apele de inundație și rămase astfel pe uscat după retragerea acestora. Pe de altă parte, între m. 3 și 11, între cca. 2,60 și 3,20 m adâncime, cîteva fișii de mil alternau cu fișii de arsură, constituind două depuneri separate una de alta printr-un strat subțire de pămînt.

O altă constatare ce se cuvine menționată, făcută exact în zonele în care ulterior noi vom degaja locuințele stratului II (adică în centrul și în zona de NV a așezării), la o adâncime variînd între —1,75 și 2 m și în general la cca. 10 cm deasupra masei de chirpic ars al stratului II, iar alteori mult mai aproape de acesta, este prezența unei pinze subțiri de praf de arsură, despărțită de chirpic printr-o fișie de pămînt verzui de inundație. În primul moment am presupus că această arsură prăfoasă ar putea indica un alt nivel de locuire. Dar, faptul că în zonele degajate de noi, ea ocupa exact aceleași porțiuni de teren și prezenta exact aceeași formă ca a dărîmăturilor arse aflate imediat sub ea, în stratul II, și fiind totodată total lipsită de adevărate bucăți de chirpic ars în zona de NV, în timp ce, în zona centrală a Ostrovului, rarele bucăți de chirpic din această pătură de arsură se legau direct de masa de dărîmături arse de sub ele, rezultă că nu putea fi vorba de un alt nivel de locuire. Pare deci mult mai probabil că această fișie de arsură prăfoasă a rezultat din fărîmițarea părții superioare a masei de chirpic ars a stratului II, fărîmițare provocată de valurile apelor de inundație, care — în lungul răstimp cît resturile arse ale acestui strat au rămas descoperite — au spălat în chip repetat chirpicul, fărîmițîndu-l și apoi depunîndu-l, atunci cînd se retrăgeau, amestecat cu mil. Cît privește puținele obiecte descoperite în zona de NV și care *păreau in situ*, ele ar putea fi totuși explicate ipotetic prin intervenții ulterioare. Desigur, dacă după anul 1968 am fi putut continua săpăturile de pe Ostrovel observațiile ce s-ar fi făcut în alte zone ale așezării, la același nivel, ar fi putut înlătura îndoielile privind interpretarea acestor fișii de arsură prăfoasă.

Mai trebuie adăugat că, în caseta deschisă în zona de NV, deasupra resturilor masate ale chirpicului ars al locuințelor din stratul II, se vede o fișie neagră orizontală care, pe alocuri, secționa partea de sus a dărîmăturilor și dădea impresia unei mici nivelări intenționate a terenului. Poate că tocmai acestui nivel i-a aparținut și vatra relativ izolată (în orice caz exterioară, nu în interiorul vreunei locuințe), descoperită între locuințele 3 și 4/1964, despre care vom vorbi mai pe larg în capitoul privind locuințele din monografia noastră.

Cît privește depunerile arheologice masate și în zonele în care nu s-au întîlnit resturi de chirpic ars, cel mai bogat dintre nivelurile ce pot fi numite intermediare este acela situat aproape imediat sub dărîmăturile incendiate ale stratului III, între cca. 0,80 și 1,25 m adâncime.

Trebuie subliniat însă că pe Ostrovel nu se poate vorbi de un strat de pământ absolut steril, fără resturi arheologice, așa încât cel puțin unele dintre întreruperile minore, cauzate de incendii și de inundații, nu vor fi fost de prea lungă durată și de aceea nu s-au acumulat depuneri de pământ și de ml cu totul sterile, chiar dacă între cea mai veche dată C 14 pentru stratul I și cea mai veche pentru stratul II s-au scurs multe secole.

De altfel, aproape la fiecare pas se descopereau materiale arheologice, și nu toate proveneau din gropi sau intervenții ulterioare din stratul de deasupra, deși, firește, am întâlnit și multe gropi care secționau diferitele niveluri. Este deci vorba, în linii generale, de o continuitate de viață pe Ostrovel. Singura excepție o formează stratul intermediar situat deasupra stratului I, în care resturile arheologice sînt foarte puțin numeroase, constatare cu totul în concordanță cu faptul că pe Ostrovel nu s-au găsit resturi ce ar putea fi atribuite fazei Gumelnița A 1 ; între faza Bolan-Spanțov și începutul fazei Gumelnița A 2 a trecut deci un răstimp mai îndelungat, în cursul căruia Ostrovelul nu a fost locuit.

Totuși, înainte de a încheia descrierea stratigrafiei așezării-tell de pe Ostrovelul lacului Cătălul, ni se pare util să mai spiculm unele observații din carnetele de săpături privind descoperirile din tranșeea de sondaj stratigrafic (S.I), pentru a aduce amănunte în plus în legătură cu diferitele nivelări și spre a sublinia și în acest fel bogăția și varietatea materialelor arheologice descoperite și importanța lor pentru cunoașterea culturilor Gumelnița și Boian.

În primul rînd, deși nu le-am menționat pînă acum, în timpul celor opt campanii de săpături s-au descoperit un număr considerabil de resturi osteologice, care vor forma studiul detaliat al colaboratoarei noastre Alexandra Bolomey și vor constitui un capitol cuprinzător al monografiei despre așezările de pe Ostrovel, pe care o pregătim.

Amintim totuși aici că în □ 20, la —95 m, adică aproape imediat sub baza stratului III de cultură, s-au descoperit două maxilare de cal; deși nu s-a putut observa nici o groapă; este aproape sigur că ele trebuie puse în legătură mai de grabă cu sporadicele resturi Cernavodă I, unele fragmente ceramice ale acestei culturi pătrunzînd uneori și sub stratul III.

În □ 29, 1a —1,15 m, adică în ultimul nivel intermediar care precede stratul III, a fost descoperit un mic depozit de 3 topoare de silex și de 7 bulgări din aceeași materie primă; nu este vorba însă de un atelier — ca acela descoperit în locuința nr. 2 din stratul III, publicat mai de mult⁸, atît pentru că lipseau așchile de prelucrare, cît și pentru că toate aceste piese erau îngrămădite, constituind deci un adevărat mic „depozit” casnic de unelte și materie primă.

Iar □ 24—26, cam la aceeași adîncime de —1,15—1,25 m. adîncime, într-o grămadă de pietre se afla și o rîșniță mare de piatră, spartă și răsturnată, sub care zăcea un topor de silex. Tot aci erau și un polizor de piatră, o săpăligă mare de corn de cerb și bucăți mari de coarne de cerb, toate acestea indicînd vecinătatea unei locuințe nesecționate de șanțul nostru de sondaj stratigrafic.

Toate aceste descoperiri sînt de atribuit ultimului strat intermediar, anterior stratului III. În schimb, cele situate la adîncimi mai mari aparțin unor niveluri mai vechi, tot posterioare depunerilor de chirpic ars ale stratului II.

Astfel, □ în 11—13, la cca. 1,35—1,40 m adîncime, s-a găsit un alt mic complex de pietre și de coarne de cerb, inclusiv două săpăligi din acest material. Și mai jos, la —1,50 m, în □ 5, sub arsura și puținul chirpic al stratului intermediar amintit, se afla un craniu de om, așezat cu fața înspre SV, căruia îi lipsea maxilarul inferior și care nu mai păstra nici una dintre vertebrele cervicale. Este probabil tot un craniu îngropat ritual, întocmai ca cele două cranii din locuința nr. 1 din stratul III. Sub acest craniu, la —1,65 m, se aflau un corn de cerb cu ramificațiile sale, diferite oase și o piatră; deși pare sigur că toate acestea făceau parte din cuprinsul unei gropi, nu s-a putut observa conturul acestela.

În □ 17—20, la —2,40 m, sondeajul a întâlnit resturile arse ale unei mari locuințe din stratul II, în cuprinsul căreia (în porțiunea secționată de noi) se aflau 7 topoare și mai multe lame de silex, capace de vase, etc. Toate acestea aparțineau uneia dintre locuințele degajate ulterior complet, de unde s-a recoltat și mult cărbune de lemn, folosite apoi de noi pentru datarea pe baza metodei C 14.

La adâncimi ușor variabile sub baza chirpicului ars al stratului II s-au descoperit în sondeajul stratigrafic resturile scheletice a cinci copii mici, toți în poziție chirpică, cel mai mulți cu genunchii aduși aproape sub bărbie, mâinile, îndoit, fiind ridicate în dreptul capului. Toate scheletele nederanjate — ca și alte șase descoperite ulterior în zona centrală a așezării — zăceau pe o parte, orientate în aceeași direcție, cu capul în special spre ENE și cu picioarele spre VSV, cu fața spre S. Unele dintre ele aveau o orientare absolut identică, ceea ce înseamnă că toate înmormintările copiilor morți în vîrstă fragedă se făceau în funcție de o anumită poziție a soarelui. Ele fuseseră îngropate de locuitorii așezării din stratul II, sub locuințele lor, în gropi săpate de la nivelul de bază al acestora și ajungînd uneori pînă la chirpicul ars al stratului I.

Între straturile I și II de chirpic resturile arheologice erau ceva mai rare, fragmentele ceramice specifice fazei Bolan-Spanțov începînd să apară pe la —3,80 m, continuîndu-se apoi pînă sub masa de chirpic ars a stratului I. În □ 21, la —4 m, a fost descoperit un mic inel de aur cu secțiune circulară, deschis la capete. S-ar putea ca el să aparțină stratului II și se va fi strecurat mai la adînc printr-o mică groapă.

În dărîmăturile masive — chirpic ars — ale stratului I — care, pe alocuri, aveau o grosime de multe zeci de centimetri și chiar aproape de 1 m, — ca și sub ele, s-a descoperit ceramică specifică ultimei faze — Spanțov — a culturii Bolan. Pe de altă parte, deoarece în modestele niveluri intermediare dintre straturile I și II nu s-au descoperit materiale caracteristice fazei Gumelnița A1, trebuie să admitem, așa cum am mai spus, că — după distrugerea prin incendiu a locuințelor stratului Bolan-Spanțov — așezarea a fost temporar părăsită în răstimpul fazei Gumelnița A 1. Iar existența unei așezări gumelnițene, avînd și materiale vechi, pe terasa vecină a lacului — care însă n-a putut fi cercetată temeinic, fiind plantată cu viță de vie —, arată că un anumit timp locuitorii Ostrovelului s-au putut refugia acolo, întorcîndu-se pe Ostrovel numai la începutul fazei A 2, cînd terenul fusese nivelat, fie pe cale naturală (depunerea mîlului adus de Inundații, etc.), fie de mîna omului.

Sub masa de chirpic ars a stratului I, în □ 5—6 (locuința nr. 11/1986), sub 4 m adîncime, se aflau în situ cîteva vase mari, crăpate sau sparte și un bulgăre de lut, pregătît probabil pentru a fi folosit la modelarea unor vase sau în alte scopuri. Toate vasele descoperite aici sînt tipice pentru faza Bolan-Spanțov. Baza chirpicului ars al acestui strat I se afla uneori chiar la nivelul actual (1968) al apei, iar alteori la abia 10—20 cm deasupra apei. Dar atît sub acest strat de chirpic ars, cît și din apă, sondeajele noastre au scos fragmente ceramice din această fază, indicînd poate existența unui alt nivel de locuințe mai vechi, pentru a cărui cercetare ar fi fost nevoie de pompe, etc. Iar aflarea resturilor sub nivelul actual al apelor nu este un fenomen izolat, la Ostrovel; într-adevăr, în lungul întregului curs al Dunării inferioare, cel puțin unele dintre nivelurile inferioare ale așezărilor situate chiar pe malul fluviului sînt și astăzi sub apă și nu pot fi cercetate decît în perioadele de secetă îndelungată.

Deși datele C 14 obținute pe materiale descoperite în timpul săpăturilor noastre au fost toate publicate⁹, credem util să menționăm aici cîteva dintre ele, pentru a indica mai clar răstimpul în care Ostrovelul a fost intens locuit de purtătorii culturilor Bolan (faza Spanțov) și Gumelnița.

Începutul aşezării din faza Boian-Spanțov de pe Ostrovelul de la Căscioarele se situează în jurul datei 4036 ± 100 î.e.n. (Bl n — 335) — cea mai veche dintre cele 10 date C 14 de care dispunem pentru această fază, — iar ultima dintre aceste date pe la 3620 ± 100 (Bl n — 796). Este însă puțin probabil că această aşezare să fi dăinuit cca 400 de ani, așa încît este probabil că datele cele mai înalte (anterioare anului 4000 î.e.n.) să fi fost obținute pe cărbune de lemn provenind de la copaci bătrîni. Presupunerea aceasta este întemeiată și pe faptul că amprente lăsate de lemnărie în chirpicul ars al pereților locuințelor dovedește folosirea unor copaci foarte groși, și deci bătrîni, foarte probabil chiar seculari, pentru construirea locuințelor. Pe de altă parte, cea mai veche dată pentru stratul de chirpic al fazei Gumelnița A2 este aceea de 3915 ± 150 (Bl n — 332), urmată de alta de 3725 ± 100 (Bl n — 605) și de cîteva spre sfîrșitul sec. 36 î.e.n. — acestea din urmă aproape identice cu cea mai tîrzie dată pentru stratul fazei Bolan-Spanțov. Întrucît este evident că începutul fazei Gumelnița A2 de la Căscioarele — și nu numai de aici — nu poate să fi fost anterior resturilor fazei Boian-Spanțov aflată la destul de mare adîncime sub acelea ale fazei Gumelnița A2, este evident că și cele mai înalte date C 14 pentru această fază se datoresc, cel puțin în parte, vechimii copacilor de la care proveneau cărbunii examinați. Cu atît mai mult cu cît între stratul I și II de la Căscioarele trebuie situat și răstimpul ocupat de faza Gumelnița A1 — chiar dacă nivelul acesteia este absent pe Ostrovel — și cea mai tîrzie dată C 14 pentru această fază se situează la 3450 ± 100 (Bl n 608); și nici pentru aşezarea din această fază nu credem că se poate presupune o durată de mai bine de patru secole.

Oricum ar fi, este regretabil că nu avem date C 14 pentru stratul III (Gumelnița B1) de la Căscioarele; și, dacă nu greșesc, date pentru această fază nu se cunosc din nici o altă aşezare gumelnițeană. Dar, ținînd seama de grosimea depunerilor dintre resturile stratului II și stratul III la Căscioarele, răstimpul dintre distrugerea prin foc a aşezărilor respective trebuie să fi fost destul de îndelungat, fără ca, deocamdată cel puțin, să putem indica o dată relativă pentru începutul fazei Gumelnița B1. Pe de altă parte, datele incerte pentru cultura Cernavodă I din aşezarea eponimă (între 2600 ± 100 și 2320 ± 100 ; Bl n — 61 a, 61 și 62), chiar dacă ar fi fost obținute pe materiale aparținînd sigur acestei culturi — și nu alteia dintre cele trei culturi Cernavodă — nu ne pot indica nici măcar data de sfîrșit a aşezării din faza Gumelnița B1 de la Căscioarele¹⁰.

Trebuie deci să ne mulțumim să admitem, deocamdată, că începutul aşezării stratului I de la Ostrovel se situează, în linii mari, înainte sau în preajma sfîrșitului mileniului V î.e.n., iar al aşezării din stratul II cel mai de vreme în primele secole ale mileniului IV î.e.n., Firește, aceste date vor trebui coroborate cu toate celelalte date C 14 obținute pentru faza Gumelnița A2 — destul de puține, de altfel, în afară de cele de la Căscioarele — și pentru faza Spanțov-Boian — foarte puține și exclusiv de la Căscioarele.

Sincronismele cu celelalte culturi din România și din țările vecine, pentru care dispunem de date C 14, vor forma și ele unul dintre temeliile pe care se vor sprijini concluziile noastre definitive în această privință, în cadrul monografiei despre săpăturile din Ostrovelul lacului Cătălui de la Căscioarele.

NOTE

1. Vl. Dumitrescu, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din aşezarea neolitică tîrzie de la Căscioarele*, SCIV, 16/2, 196, pp. 215—237; *idem*, *Edifice destiné au culte, découvert dans la couche Boian-Spanțov de la station-tell de Căscioarele*, Dacia, NS., XIV, 1970, pp. 5—24, pl. III

2. Hortensia Dumitrescu, *Un modèle de sanctuaire découvert dans la station néolithique de*

Căscioarele, Dacia, N.S., XII, 1968, pp. 381—394.

3. Silvia Marinescu-Bîlcu, *Un „atelier” néolithique pour la taille des haches en silex*, Arch. Rezh., XVII, 1, 1965, pp. 48—53.

4. Ersilia Tudor, *Ceramica aparținînd culturii Cernavodă, descoperită la Căscioarele*, SCIV, 16/3, 1965, pp. 555—561.

5. Gh. Ștefan, *Les feuilles de Căscioarele*, Dacia,

- 11, pp. 138—197.
6. SCIV, 16/2, 1965, loc. cit.
7. Ibidem.
8. Silvia Marinescu-Bilcu, op. cit.
9. Toate datele C 14 menționate aici au fost publicate în articolul nostru *Cronologia absolută a eneoliticului românesc în lumina datelor C 14*, *Apulum*, XII, 1964, p. 23—39.

10. Ținând seama de faptul că Cernavodă a fost o cultură contemporană cu faza Cucuteni B2 (datată, la Valea Lupului, la 2980 ± 100 (B1n—1982), se poate admite că și această cultură exista la acea dată și ca atare pare sigur că faza Gumelnița B1 nu va fi depășit sfârșitul mileniului III î.e.n.

LA STRATIGRAPHIE DE LA STATION-TELL DE CĂSCIOARELE

(Résumé)

L'auteur décrit d'une manière succincte la stratigraphie de la station-tell néo-et énéolithique de Căscioarele, où il a dirigé les fouilles pendant sept campagnes (de 1962 à 1968). Après avoir dégagé (en 1962 et 1963) les restes de la couche supérieure de culture (n° III), on a pratiqué une coupe de plus de 100 m de longueur, en sectionnant toute la station, pour établir la stratigraphie, et on a dégagé d'importantes portions des autres couches. On a précisé aussi l'existence de deux autres couches, la plus ancienne se situant immédiatement au-dessus du niveau des eaux du lac, dans le golfe duquel se trouve cette station. Ces couches ont été numérotées de I à III (de bas en haut).

La couche inférieure (n° I) appartient à la dernière phase (Spanțov) de la civilisation de Boian, datant de la fin du néolithique; la couche intermédiaire (n° II) date de la phase A2 de la civilisation néolithique de Gumelnița, tandis que la couche supérieure (n° III) date de la phase B1 de cette dernière civilisation.

Il faut mentionner que les habitations de ces trois couches ont été détruites par le feu, les restes des parois calcinés des couches I et II ayant parfois plus de 50 cm d'épaisseur.

Entre ces trois couches des débris calcinés par les incendies qui ont mis fin aux habitots respectifs, il y avait de minces couches de limon et de moules

d'eau douce — laissées par les inondations qui avaient obligé les habitants des sites à les abandonner pour un certain temps — ainsi que, par là, des couches très minces et discontinues de crêpi. Ceci indique que les mêmes populations revenaient de temps en temps provisoirement sur l'île.

D'autre part, sur un promontoire de la rive voisine on a trouvé les restes d'une autre station de la civilisation de Gumelnița (phase A2), où se réfugiaient les habitants de l'île pendant les inondations.

Du point de vue de la chronologie absolue, les dates C14 obtenues sur des charbons de bois de la couche Boian-Spanțov se situent entre 4036 ± 100 (B1n—335) et 3620 ± 100 BC (B1n—796). Pour la couche Gumelnița A2 les dates C14 vont de 3915 ± 150 (B1n—332) à 3450 ± 120 BC (B1n—680). Mais, bien entendu, il n'est pas possible de dater le commencement de la phase Gumelnița A2 avant la fin de la civilisation de Boian; il s'agit donc de charbons provenant d'arbres très vieux. Le fait que, entre les restes de la phase Boian-Spanțov et ceux de la phase Gumelnița A2, on n'a pas trouvé des restes pouvant être attribués à la phase Gumelnița A1, prouve que, pendant ce laps de temps, les habitants de l'île l'ont abandonnée. Malheureusement, on n'a pas trouvé aucun charbon de bois dans les restes incendiés de la couche n° III (Gumelnița B1).

O STATUETĂ CICLADICĂ DE „GÎNDITOR” ȘI EVENTUALELE SALE LEGĂTURI CU PIESE SIMILARE DIN ROMÂNIA*

Silvia MARINESCU-BÎLCU

Adeseori încercarea arheologilor de a încadra în tipare riguroase și a trata pe tipuri tradiționale manifestările plastice ale conceptelor de ordin magico-religios ale populațiilor preistorice s-a lovit de fantezia creatoare a unora dintre meșterii vremii (care au reușit să realizeze și capodopere), sau (ceea ce ni se pare esențial) de ruperea „canoanelor” dictată sigur de o necesitate sau alta a comunităților respective. De cele mai multe ori, din rațiuni care ne scapă (și a căror semnificație este sigur că nu se va putea lămuri pe deplin), în diverse culturi materiale ne este dat să întâlnim în reprezentările plastice gesturi similare, figurînd poate concepte similare, gesturi care însă uneori sînt identice pe spații mari și depărtate apreciabil din punct de vedere cronologic. Și nu odată, simplele analogii au dus la crearea unor false cronologii (mai ales relative, dar implicit și a acelora absolute), ajungîndu-se totodată și la o arbitrară și rigidă interpretare a acestor manifestări, unii preistoricieni desprinzîndu-se cu greu de schemele în care vor, și cred, că pot înseria evoluția materială și spirituală a unei comunități date.

Am arătat cu alt prilej cum analogiile de forme au generat mari erori cronologice, mai ales atunci cînd ele au fost folosite în mod special pentru a servi la demonstrarea unuia sau altuia dintre cronologiile de „birou”¹.

Sîntem acum din nou în situația de a semna o astfel de descoperire, — care prin similitudinea cu alte reprezentări — ar putea fi socotită în măsură să răstoarne fie cronologia relativă și absolută a unora dintre principalele culturi neolitice de pe teritoriul țării noastre, fie pe aceea a importantului grup de insule din marea Egee (adică a Cicladelor).

Dar să prezentăm mai întîi faptele.

Cu ocazia unei expoziții organizate la Bruxelles au fost prezentate circa 210 obiecte din colecția lui N. P. Goulandris, provenite din Insulele Ciclade, colecție care a constituit și obiectul altor cîtorva expoziții speciale în America, Europa și Japonia².

Piesa care ne-a reținut în mod special atenția este o statueta de piatră (fragmentară) așezată pe un scăunel. Partea superioară a corpului, o parte a brațelor și a antebrăzilor, ca și labele picioarelor, sînt rupte din vechime. Potrivit descrierii lui Chr. Doumas, „figurina așezată pe un taburet cu patru picioare pare să se fi aflat în următoarea poziție: coatele sînt sprijinite pe genunchi, în timp ce minile susțin figura. Genunchii, mult mai înalți decît scăunelul, ajung la înălțimea coatelor” Și autorul mai sus menționat conchide: „În ansamblu, această statueta îl amintește extraordinar pe gînditorul de la Cernavoda, din Dobrogea, o figurină de lut ars din epoca bronzului vechi din regiunea Dunării. Tema gînditorului nu se limitează numai la regiunile Cicladelor și Dobrogei: de pildă o figurină de lut din epoca Nagada II recent (Egipt) din colecția Robert și Lisa Sainsbury (Norwich),

o statueta de piatră în poziție chirică din Costa Rica păstrată în Museum für Völkerkunde din München și figurina însărcinată, tălătită în lemn, de la Eliander River din sud-vestul Noli Gulnee, păstrată la rîndul ei la Völkerkunde Museum din Bâle". Reținem însă că piesa pe care a prezentat-o Chr. Doumas provine din Attica și că, spre deosebire de statuetele cicladice, ea n-a fost lucrată din marmoră albă, ci din piatră gri. În plus, reconstituirea făcută de el (fig. 1/1)³ ni se pare că are o poziție nefirească a spatelui și mai ales a capului, acesta fiind totodată mic și necaracteristic tipului cicladic. Deasemenea și poziția piciorului drept pare oarecum forțată⁴.

Acesta este motivul pentru care am socotit, pornind de la reproducerea fotografică⁵ de foarte bună calitate, din catalog, să încercăm o reconstituire (fig. 1/2) pe care o credem mai fidelă tipului de statueta respectiv.

Pe de altă parte, ni se pare ciudat că Chr. Doumas nu face aluzie la binecunoscuta statueta precucuteniană de la Tîrpești (fig. 1/4), care, ca și exemplarul din colecția N. P. Goulandris, se apropie cel mai mult, ca mod de reprezentare, de „gînditorul” de la Cernavoda.

În plus, credem a nu fi lipsită de importanță nici apariția în aria culturii Gumelnița a unui tip de figurină reprezentată deasemenea în poziție așezată, fie pe un scăunel (cum este cazul exemplarului de la Vulcănești⁶ — fig. 1/5), fie pe umărul vaselor, ca de pildă la Vidra⁷, Căscioarele⁸ și în alte așezări gumelnițene de pe ambele maluri ale Dunării. Toate aceste statuete au de obicei un braț așezat pe genunchi, iar celălalt, îndoit din cot, sprijină bărbia.

Dealtfel și din Grecia se cunoaște o statueta cu mîna dreaptă dusă la cap și cu palma mîinii stîngi așezată pe piciorul stîng. La această piesă surprinde atît disproporția dintre brațe cît și modelarea (destul de grosieră) a întregii piese. Statueta, înaltă de 48 cm., a fost găsită în Tessalia, în împrejurimile Larisei, dar atît locul cît și condițiile de descoperire sînt necunoscute⁹.

Același tip de reprezentare îl întîlnim și în neoliticul final din China, unde, la Cha-Kia la T'ien men, în Houpei, a fost descoperită, în anul 1955, o statueta de lut ars, de culoare roșie, înaltă de 7 cm, modelată pentru a fi așezată pe un scăunel. Brațul stîng, întins, se sprijină pe genunchiul stîng (spre deosebire de figurinele din aria culturii Gumelnița), în timp ce dreptul, cu cotul așezat deasupra genunchiului, este îndoit și ține pumnul sub bărbie (fig. 1/6)¹⁰.

Pe lîngă aceste două tipuri, să le spunem clasice de reprezentare a ceea ce am putea numi figurarea ideii de „meditație”, în arile unor culturi neolitice și eneolitice (Precucuteni, Gumelnița, Cucuteni) au fost descoperite adeseori vase antropomorfe sau statuete modelate în picioare, avînd un braț îndoit din cot și palma fie lipită de obraz, fie sprijinind bărbia. Cum însă toate aceste piese au făcut obiectul unor preocupări anterioare ale noastre¹¹, nu vom mai reveni asupra lor. Am aminti numai o descoperire posterioară apariției articolului nostru, și anume o statueta precucuteniană găsită într-un complex de cult de la Poduri (Jod. Neamț)¹² și care, spre deosebire de exemplarele precucuteniene cunoscute înainte, este redată în poziție așezată, avînd modelate — deasupra celor două proeminențe laterale care de obicei reprezintă brațele — și cele două mîini: stînga îndoită din cot și cu laba mîinii lipită de obraz, iar dreapta, arcuită, sprijină cotul celuilalt braț. În plus, figurina a fost pictată cu deosebită grije.

Dacă toate aceste statuete (și în unele cazuri chiar vase antropomorfe) întruchipează una și aceeași idee, atunci reprezentarea acestora ar fi destul de variată. Trebuie totuși să remarcăm că cea mai reprezentativă și totodată cea mai sugestivă formă de redare este aceea a statuetelor culturilor Hamangia și Precucuteni, precum și recent cunoscuta statueta „cicladică”, pe care totuși le-am considera un grup aparte, cu atît mai mult cu cît aceste trei piese sînt aproape sigur statuete macsuline.

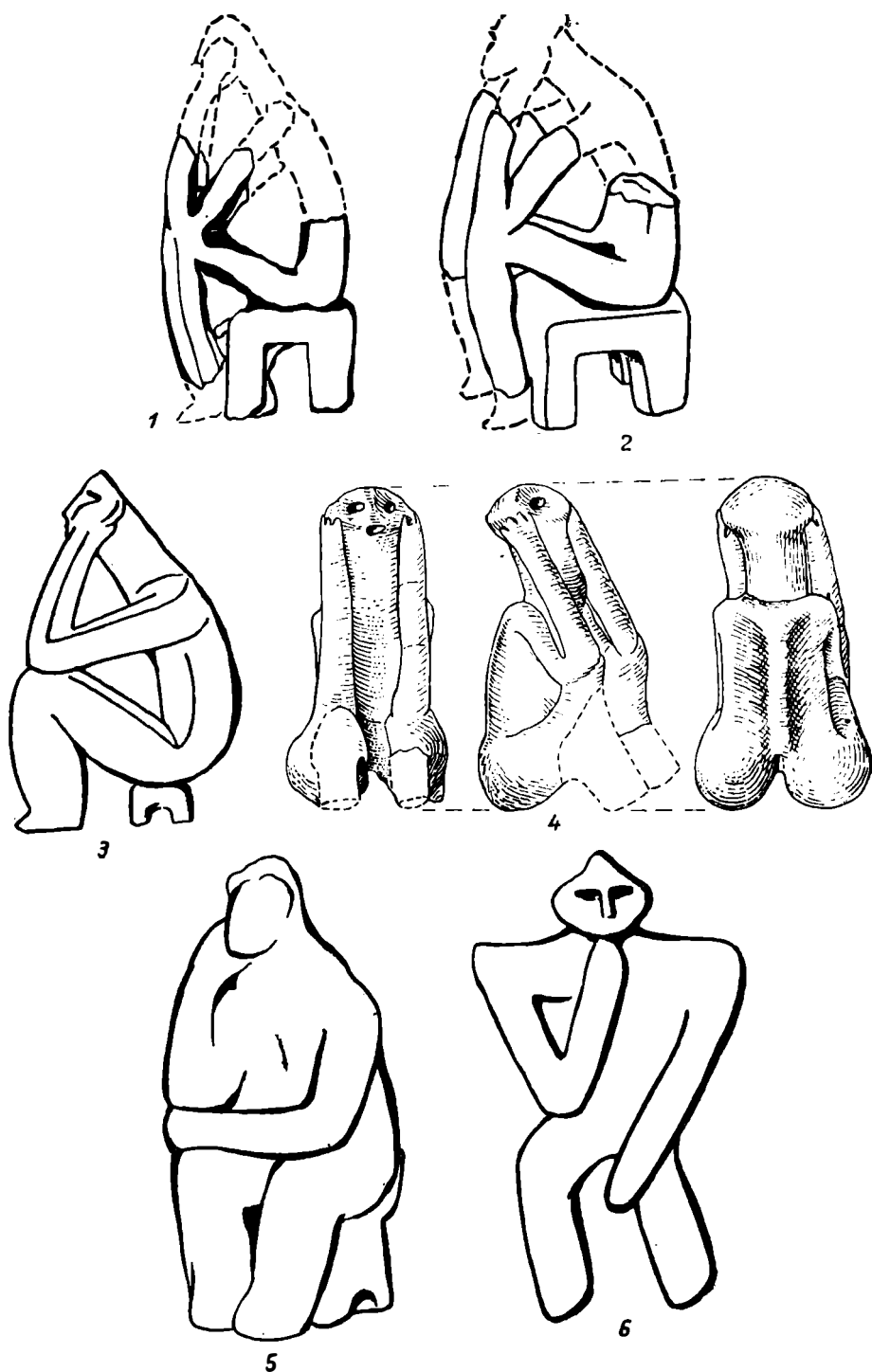

FIG. 1. STATUETE DE „GÎNDITORI”: 1. DIN ATTICA (RECONSTITUIRE CHR. DOUMAS); 2. ACEEAȘI PIESĂ (RECONSTITUIREA NOASTRĂ); 3. CERNAVODA; 4. TÎRPEȘTI; 5. VULCĂNEȘTI; 6. CHINA.
 FIG. 1. STATUETTES DU „PENSEUR”: 1. ATTIQUE (RÉCONSTITUTION DE CHR. DOUMAS); 2. LA MÊME PIÈCE (NOTRE RÉCONSTITUTION); 3. CERNAVODA; 4. TÎRPEȘTI; 5. VULCZNEȘTI; 6. CHINE.

Statueta din colecția N. P. Goulandris ridică însă o serie de probleme.

1. Nu a fost descoperită în insule, ci în Attica, nefiind lucrată din marmoră, ci din piatră gri. Ne întrebăm, deci, în ce măsură aparține cu certitudine culturii Cicladice, deși Chr. Doumas, din rațiuni asupra cărora vom reveni, nu ezită să o atribuie artei cicladice, cu atât mai mult cu cât statuetele tipic cicladice au mai fost găsite și în alte teritorii din afara insulelor. În plus, potrivit părerii lui C. Renfrew, aceste sculpturi ar fi un fenomen tipic cicladic¹³, deși unele au fost lucrate și în Creta¹⁴.

2. Pentru a se putea fixa cronologia și a se stabili relații cu zonele noastre (unde se cunoaște totuși pînă în prezent cea mai veche statueta de acest tip) Chr. Doumas datează statueta de la Cernavodă în epoca bronzului¹⁵ (fie ea și timpurie), deși cultura Hamangia este deocamdată cea mai veche cultură neolitică cunoscută în Dobrogea, iar „gînditorul” de la Cernavodă și perechea lui aparțin cu certitudine acestei culturi.

3. Pot fi într-adevăr considerate statuetele cicladice ca derivînd din plastica neoeoliticului egeean?

Chr. Doumas, care a efectuat săpături sistematice în Ciclade, susține că statuetele de tip cicladic descoperite în afara acestor insule se pot datora în egală măsură importurilor, sau copierii lor în cadrul culturilor în care au fost descoperite. Același autor socotește că aceste descoperiri din afara insulelor pot indica și faptul că civilizațiile Mării Egee au avut nu numai contacte, dar și legături la nivelul credințelor și al obiceiurilor. Mai mult decît atît, prezența statuetelor în afara locului lor de origine dovedește relațiile pe care insularii le-au stabilit cu vecinii lor, menținîndu-le fie prin frecvența prezenței navigatorilor, fie chiar prin crearea de „factorii” comerciale în străinătate. După părerea lui, locuitorii insulelor, mari navigatori, devin principalii intermediari (sau chiar artizani) ai schimburilor culturale¹⁶.

Acest fapt ar implica însă stabilirea (într-o zonă sau alta) pe termen mai lung sau mai scurt, a anumitor indivizi veniți din insule și deci și crearea unor fenomene de cultură mixtă.

De fapt, Patricia Preziosi (la lucrările căreia Chr. Doumas face dese referiri) este de părere că unele dintre statuetele colecției N. P. Goulandris au fost făcute de același artist¹⁷, în conformitate cu ipotezele sale anterioare, după care fiecare dintre grupele de statuete cicladice sînt creația aceluiași sculptor sau a atelierului acestuia. Această ipoteză oasăzîntă, susține C. Renfrew, ar sugera fie ideea unui sculptor itinerant, făcînd lucrări la comandă (ca sculptorii timpurilor clasice), fie un comerț cu figurine de la o insulă la alta. În oricare dintre aceste ipoteze, producția specializată este documentată¹⁸.

Chr. Doumas arată la rîndul lui că insulele Egeei nu au abolit numai barierele puse de apă, ci au realizat în egală măsură și o apropiere între populațiile și ideile dintre est și vest, nord și sud. Aceste insule mici și stîncoase n-au putut favoriza o civilizație bazată pe o economie agricolă și nici n-au permis stabilirea unei puteri centralizate (ca în Anatolia sau Grecia continentală), astfel că, în insule, s-au constituit două culturi diferite, una în nord, alta în sud, ambele fiind (sau putînd fi) leagănul propriilor lor civilizații. Dar, în timp ce insulele din nordul Mării Egee, datorită situației lor geografice (aproape de coastele Asiei Mici) n-au putut dezvolta o cultură proprie —, așezările bronzului vechi fiind fie abandonate, fie contaminate de elemente continentale —, și-au pierdut caracterul insular, Cicladele, mai îndepărtate de continent și bine protejate natural, au reușit să-și continue înfloritoarea lor cultură materială. De aceea Chr. Doumas consideră că aceste insule devin o sursă nepulzabilă, care se va dezvolta în cursul culturii cretanq-micenele și vor da naștere ulterior culturii Greciei clasice¹⁹.

Așa cum s-a arătat, statuetele cicladice s-au descoperit atît pe continent (în Attica) cît și în restul insulelor egeice, iar în Creta cele de tip Keros-Syros (deci Cicladice Vechi II) au fost sigur copiate la fața locului, artiștii avînd aici la dispoziție și marmoră albă locală (deși, evident, pe lîngă aceste piese s-au aflat și altele de import)²⁰.

Data fiind multitudinea importurilor și imitațiilor de statuet cicladice descoperite în zonele menționate mai sus, se cuvine credem acceptată ideea apartenenței „gînditorului” descoperit în Attica la arta cicladică, poate însă lucrat la fața locului căci; așa cum am văzut, el a fost tăiat din piatră gri și nu sculptat în marmoră, deși această materie primă nu lipsește nici din Grecia continentală. Nu știm însă dacă îl va fi făcut un artist din Ciclade și nici care va fi fost prototipul său. Aceasta nu înseamnă însă că excludem posibilitatea ca el să fi fost lucrat de un meșter din Ciclade, mai ales că reputata cerdcețitoare Pat. Gétz Preziosi vorbește despre „Le maitre de Goulandris” cînd se referă la colecția în discuție.

Cu aceasta, ajungem la problema cronologiei piesei din Attica.

După cum se știe, epoca bronzului vechi din Ciclade începe spre finele mileniului IV, acoperind în întregime și mil. III î.e.n., subdivizîndu-se în trei perioade: Cicladic timpuriu I (3200—2800 î.e.n.); Cicladic timpuriu II (2800—2300 î.e.n.) și Cicladic timpuriu III (2300—2000 î.e.n.)²¹. Din păcate însă, pentru obiectele din colecția N. P. Goulandris (avem în vedere în mod special statuetele) nu se cunosc nici locul de proveniență, nici condițiile de descoperire. Chr. Doumas crede totuși că ele au constituit depozite funerare, deoarece majoritatea statuetelor descoperite în cursul săpăturilor sistematice recente provin din morminte²². S-ar putea deci ca și „gînditorul” din Attica să provină, ca și acela de la Cernavoda dintr-un mormînt? Desigur, acest lucru ar fi fost interesant de știut, dar întrucît acela de la Tirpești a fost descoperit în cuprinsul așezării respective²³, orice ipoteză privind condițiile de găsire ale piesei din Attica ar fi hazardată. Indiferent însă de contextul descoperirii, între cele două piese neolitice de pe teritoriul României și aceea din Attica nu se pot stabili nici un fel de relații cronologice, chiar dacă civilizația Cicladică începe înainte de sfîrșitul eneoliticului final egeic și anatolian²⁴.

Ca și celelalte piese sculptate pe scăunele din arta Cicladelor, și statueta în discuție va fi ocupat un loc mai special în cuprinsul manifestărilor respective, loc pe care vom încerca (în măsura posibilităților) să-l definim. Despre o tradiție mai veche, păstrată și transmisă, nu poate fi vorba, dată fiind tocmai raritatea acestor piese, precum și apariția lor în vremuri și locuri diferite.

Este adevărat că, în urma cercetărilor întreprinse la Saliagos, tot în Ciclade, C. Renfrew încearcă să derive sculpturile epocii bronzului cicladic dintr-un anumit tip de statueta neolitică, modelată în poziție așezată, cu brațele pe pîntec. Acesta ar fi prototipul care ar evolua în Cicladic vechi I (cultura Grota Pelos), pentru ca, mai apoi, din el să se continue una din serile culturii Keros-Syros (Cicladic vechi II), la capătul căreia s-ar plasa binecunoscutul cîntăreț cu lira²⁵, de data aceasta așezat pe un scăunel. În paranteză fie spus, am mai atrage deocamdată atenția și asupra rarității statuetelor așezate pe scăunele din aria culturii cicladice, precum și asupra faptului că fiecare dintre aceste piese (spre deosebire de rigiditatea aceloră sculptate cu brațele încrucișate) are o anumită gestică (pahar ridicat în mînă, cîntăreți la liră, „gînditor” etc.).

Potrivit deci schemei lui C. Renfrew, care, așa cum am văzut, pune statueta așezată a cîntărețului la capătul evoluției unui anumit tip de statuete cicladice, ar urma ca „gînditorul” din colecția lui N. P. Goulandris să facă și el parte din seria Keros-Syros, deci Cicladic vechi II (2800—2300 î.e.n.)²⁶, neputînd exista nici un fel de relație cronologică cu binecunoscuta statueta de la Cernavoda.

Semnificația statuetelor în general, și a aceloră cicladice în special, a făcut obiectul multor discuții, iar interpretarea lor este de o diversitate remarcabilă; nu ne vom opri însă asupra tuturor acestor interpretări, întrucît ele depășesc cadrul articolului de față.

Acum cîțiva ani, preocupăți fiind de anumite gesturi redate de meșterii neolitici, am emis — cu prudență — ipoteza că așa numita atitudine de meditație ar putea reprezenta mai degrabă un gest ritual, legat probabil de anumite practici magico-religioase²⁷. Căci este foarte greu de presupus (așa cum scriam și cu alt prilej) că populațiile neo-eneolitice

ajunseseră la un stadiu atât de avansat de abstractizare, încît să reprezinte plastic ideea de meditație în sine²⁸.

Dealtfel Chr. Doumas susține și el că „ipoteza după care figurinele cicladeice reprezintă nimfe sau eroi în extaz nu pare concludentă. Este greu de imaginat că într-un stadiu atât de inițial al dezvoltării artistice, sculptorii au vrut să redea stări psihice”²⁹.

Din păcate, întreaga serie de statuete așezate din Ciclade (muzicanți, renumitul personaj cu un pahar în mînă, piesă unică deocamdată în arta cicladică³⁰) nu sînt în măsură să ducă la încheieri mai concludente, datorită tocmai condițiilor fortuite de descoperire (fapt la care ne-am mai referit).

Reîntorcîndu-ne la „gînditori”, nu credem de asemenea nici în interpretarea lor ca reprezentîndu-l pe păzitorii focului, deoarece umanitatea depășise de mult stadiul unei astfel de necesități, fiind capabilă în orice moment să aprindă focul.

Rămînem deci la mai vechea noastră părere, potrivit căreia modelarea anumitor gesturi și atitudini nu poate sta decît în legătură cu anumite practici magico-religioase, din momente deosebite ale ritualului.

Apariția așa zîșilor „gînditori” în zone, epoci și culturi diferite, s-ar putea lega eventual de un ritual similar, de o identitate de idei, fără să fie obligatorie existența unui prototip inițial care să fi fost copiat.

Nu ar fi poate lipsit de interes să atragem totuși atenția că statuete de piatră (evident nu de acest tip) s-au mai descoperit în Grecia continentală și că, așa cum subliniam și mai sus, în zona Larissel a apărut și o piesă modelată cu o mînă la cap. Statueta din Attica fiind tăiată în piatră gri, poate că n-ar trebui exclusă complet ipoteza datării ei într-o epocă mai veche (neo-eneolitică) și, implicit, nici legăturile posibile (în această eventualitate) cu „gînditorul” de la Cernavoda. Am mai adăuga la aceasta că atît piesa mai sus menționată din China de la Cha-Kia la T'ien men, din Houpei, cît și aceea din Nagada II, aparțin epocii neolitice. Sperăm că descoperirile viitoare vor fi în măsură să aducă noi deslușiri multiplelor probleme ridicate de tipul de statuete discutate aici.

NOTE

*. Articolul a fost publicat într-o altă variantă în Dacia, N.S., XXIX, 1985, dar am socotit necesară reluarea problemei în urma apariției unui nou și amplu catalog al colecției N. Goulardis care include și cîteva studii ale unor reputați cunosători ai culturii Cicladelor — C. Renfrew, Ch. Doumas, P. Getz-Preziosi.

1. S. Marinescu-Bîlcu, *Unele aspecte ale legăturilor dintre neo-eneoliticul românesc și culturile egeice și microasiatice*, Pontica, XIII, 1980, p. 57—65.

2. Ch. Doumas, *Art des Cyclades*, Collection N. P. Goulardis, Europalia, 1982, Grèce; v. deasemenea *L'art des Cyclades*. Dans la collection N. P. Goulardis, Paris, 1983. Expoziția de la Paris (la Grand Palais) a constituit ultima etapă din seria de expuneri ale acestei colecții în afara teritoriului Greciei, urmînd ca la Atena ea să fie găzduită definitiv într-un muzeu propriu, care poate în momentul de față a și fost construit.

3. Ch. Doumas, *op. cit.*, p. 120, fig. 138. Din catalogul parizian lipsește reconstituirea, în

schimb reproducerea fotografică este excepțională (v. *L'art des Cyclades*, p. 137, fig. 168). Statueta de la Cernavodă a fost publicată pentru prima dată de D. Berciu, *Deux chefs-d'œuvre de l'art néolithique en Roumanie: le „couple” de la civilisation de Hamangia*, Dacia, N.S., IV, 1960, p. 423—441.

4. Ch. Doumas, *op. cit.*, p. 120—121.

5. *Idem*.

6. T. Passek, M. Gherasimov, *Novaia statuetka iz Vulkanești*, *Kratkie soobščenia*, 111, p. 38—42, fig. 13—14. Am aminti în plus partea inferioară a unei alte statuete descoperite la Rusești (niv. II), modelată tot pe un scăunel și păstrînd urma unui cot sprijinit pe genunchi. Reconstituirea făcută de colegii sovietici este de tipul „gînditorului” de la Cernavoda, adică cu obrazul sprijinit pe ambele mîini. Ea se bazează pe faptul că din aceeași stațiune provine și un cap de figurină cu amprente de pumni (?) de o parte și de alta a bărbiei. În acest caz s-ar putea să ne aflăm în fața aceluiași prototip întîlnit la Cernavoda și Tîrpești, dar din păcate piesa aceasta (din pricina

stării de conservare) rămâne sub semnul incertitudinii.

7. D. V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*, IPEK, XII, Berlin, 1938, pl. 19/2.

8. Piesele sînt inedite, dar tipul este aproape identic cu statueta de la Vidra.

9. A.J.B. Wace și M. S. Thompson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge, 1912, p. 57, fig. 30; D. Theodoris, *Neolithic Greece*, Atena, 1973, fig. 55. Primii autori datează statueta în perioada a IV-a din Tessalia, adică în epoca bronzului, în timp ce D. Theodoris o atribuie neoliticului timpuriu, aceasta fiind dealtfel datarea ei corectă și după părerea noastră.

10. Statueta se află expusă în Muzeul de artă chineză de la Paris, dar nu am reușit să obținem nici o informație bibliografică în legătură cu ea.

11. S. Marinescu-Bîlcu, *Die Bedeutung einiger Gesten und Haltungen in der jungsteinzeitlichen Skulptur der Ausserkarpatischen Gebiete Rumäniens*, Dacia, N.S., XI, 1967, p. 47—58.

12. D. Monah, *O importantă descoperire arheologică*, Arta, anul 29, nr. 7—8, 1982, p. 11—13 (p. 13, figura din dreapta, sus). Este deosebit de semnificativă (după părerea noastră) această dublă reprezentare a brațelor. Pe de o parte, modelatorul a respectat „canonul” precucutenian, pe de altă parte a figurat un gest obligatoriu, Impus desigur de o anumită practică rituală. Relese deci cu claritate dorința modelatorului de a reda un anumit gest (de meditație?) cu clare semnificații magico-religioase.

13. C. Renfrew, *Le monde cycladique et son art*, in *L'art des Cyclades*, Paris, 1983, p. 9.

14. *Ibidem*, p. 17. Dealtfel autorul subliniază că tipul Koumasa este exclusiv cretan.

15. Ch. Doumas, *op. cit.*, p. 120—121; v. și *L'art Cyclades*, p. 137.

16. Ch. Doumas, *op. cit.*, p. 13—23. Autorul vorbește despre existența unor „sculptori particulari” sau chiar ateliere locale, fiecare cu caracterele lui specifice.

17. P. Getz-Preziosi, *Le maître de Goulondris*, in Ch. Doumas, *Art des Cyclades*, p. 41—44.

18. C. Renfrew, *The Emergence of Civilisation*, Londra, 1972, p. 344.

19. Ch. Doumas, *Art des Cyclades*, p. 13—26. Creta și Thera constituie cazuri speciale pe care nu le vom discuta, tocmai datorită aspectului cultural nelegat de civilizațiile celorlalte insule. Explicația pe care o dă Ch. Doumas acestui fenomen nu ni se pare suficient de convingătoare. El susține că insula Creta a fost un caz special, grație unui pămînt fertil care l-a permis să dezvolte ușor o cultură unitară și uniformă, în care influențele străine se dovedesc a fi restrînse (v. Ch. Doumas, *op. cit.*, p. 13). Dar același autor, publicînd excepționalele desco-

periri făcute în insula Thera, situată între Creta și Ciclade (v. Ch. Doumas, *Thera. Pompeii of the Ancient Aegean*, Londra, 1983), atrage atenția asupra relațiilor pe care locuitorii Therei le vor fi avut cu cei ai Cicladelor, la un moment dat. Dealtfel, chiar Ch. Doumas (v. *Art des Cyclades*, p. 13) consideră că permanența contactelor cu Creta minoică a dat Cicladelor forță să progreseze fără să-și piardă identitatea.

20. C. Renfrew, *op. cit.*, p. 199. Nu trebuie însă neglijat nici faptul că tipul Koumasa este tipic cretan. Vezi și nota 14.

21. Ch. Doumas, *Art des Cyclades*, p. 15. Deoarece însă nu se poate ști pînă la ce grad diferențele între anumite grupe culturale din Ciclade (și grupe mari restrînse care se pot subdiviza) reprezintă și diferențe cronologice, și nici pînă la ce punct grupele regionale au avut o existență simultană în culturi și insule diferite, C. Renfrew preferă (spre deosebire de Ch. Doumas) să utilizeze pentru fiecare regiune nume culturale diferite (v. C. Renfrew, in *L'art des Cyclades*, p. 12—13). Întrucît pentru articolul de față acest lucru nu este de o importanță majoră, nu vom insista asupra acestei subîmpărțiri, dealtfel bine argumentată de C. Renfrew și printr-un tabel culturalo-cronologic, sincronizat cu lumea egeică și cu cronologia absolută (v. C. Renfrew, *op. cit.*, p. 14).

22. Ch. Doumas, *op. cit.*, p. 23.

23. S. Marinescu-Bîlcu, *Reffets des rapports entre les civilisations de Hamangia et de Precucuteni dans la plastique précucutenienne de Tirpești*, Dacia, N.S. VIII, 1964, p. 307—312.

24. C. Renfrew, *The Emergence of Civilisation*, tabel 13.III și p. 221, tabel 13.VI.

25. *Ibidem*, p. 184, fig. 11.8 (Saliagos, II—IV. A—IV. F—V).

26. C. Renfrew (v. *L'art des Cyclades*, p. 23—24) consideră statuetele așezări stau mai aproape de grupa Spédos (datată în preajma anilor 2400—2100 î.e.n.). Dar, din păcate, nu există nici un indiciu care să permită o datare mai precisă. Pe de altă parte autorul, bazat pe marea libertate de execuție a pieselor, pare să încline spre o datare mai timpurie, în interiorul secvenței în care au fost încadrate. În același timp însă, formele rotunjite îl îndreaptă spre analogii cu variantele vechi ale grupei Kapsala (apărută către 2800 î.e.n.). Dilema, ni se spune în continuare, nu va putea fi rezolvată decît în urma unor viitoare descoperiri făcute în contexte și straturi arheologice certe. În final, el le atribuie grupei Keros-Syros (2800—2100 î.e.n.).

27. S. Marinescu-Bîlcu, *Die Bedeutung . . .*, Dacia, N.S., XI, 1967, p. 47—58.

28. *Ibidem*.

29. Gh. Doumas, *op. cit.*, p. 25.

30. *Ibidem*, p. 111, fig.—130.

A PROPOS D'UNE STATUETTE CYCLADIQUE
DÉCOUVERTE EN ATTIQUE ET SES ÉVENTUELLES
RELATIONS AVEC LES PIÈCES SIMILAIRES DE
ROUMANIE

(Résumé)

L'auteur discute une statuette cycladique découverte en Attique, faisant partie de la collection N. Goulandris, pièce qui a appelé l'attention du pr. Chr. Dumas et d'elle même sur sa ressemblance avec les statuettes du type des „penseurs” de Roumanie (Cernavoda et Tîrpeşti).

Après avoir mentionné les pièces similaires découvertes jusqu'à présent surtout dans les aires de diffusion de certaines civilisations néolithiques et énéolithiques du Sud-Est de la Roumanie, mais aussi dans des régions très éloignées, comme, par exemple, un exemplaire découvert en Chine, on n'exclut pas la possibilité — toujours avec prudence — que la statuette de l'Attique soit datée de l'époque néolithique, même si ce type ait pu apparaître d'une manière indépendante dans des régions et des périodes différentes. Quant au geste en lui-même, il doit être mis en relation avec certaines pratiques magico-religieuses, car on doit exclure l'interprétation selon laquelle les populations de ces époques aient pu rendre en sculpture l'idée même d'une attitude méditative.

ASPECTE ALE PLASTICII NEO-ENEOLITICE DE OS DIN SUD-ESTUL MUNTENIEI

Marian NEAGU

Osul a jucat aprioric un rol ritual în gândirea populațiilor preistorice. În acest context figurinele neo-eneolitice din os au o semnificație aparte în cadrul manifestărilor magico-religioase.

Progresele remarcabile de la sfârșitul neoliticului înregistrate în domeniul economic au provocat transformări spectaculoase și pe plan spiritual. Astfel, alături de avântul extraordinar al plasticii în lut cunoaște o dezvoltare rapidă plastica antropomorfă din os. La început, puternic influență de plastica din lut, apoi găsiindu-și modalități proprii de exprimare, figurinele antropomorfe din os răspundeau mai bine tendințelor unui schematism tot mai abstract care își făcea loc în plastica balcano-dunăreană a vremii.

Osul ca material de prelucrare permitea în același timp, contopirea ideii de sacralitate cu cea de simbol. Se cunoaște îndeosebi că osul plat obligă la redarea contururilor în detrimentul reliefulor figurii umane.¹ Fără îndoială la dezvoltarea vertiginoasă a figurinelor antropomorfe din os au contribuit într-o anumită măsură și impulsurile sudice care se făcuseră simțite atât în ceramică, cât și în plastica din lut. Penetrația la nord de Dunăre s-a produs probabil prin importuri sub forma unor podoabe antropomorfe, așa cum este așa-numitul „colier” de mărgelă de la Andolina, com. Clocănești, descoperit într-un mormânt datat de cercetătorul E. Coșma în faza Vidra a culturii Bolan.² Ținând cont de forma și de cele două orificii diametral opuse practicate la capetele fiecărei plăcuțe, credem că avem de-a face nu cu niște simple mărgelă ale unui colier ci cu niște plăcuțe antropomorfe care formau mai curînd două brățări (fig. 1 și 2): Confecționate din scoica *Spondylus*³, cele 24 de plăcuțe sînt în secțiune triunghiulare și reprezintă o divinitate bicefală. Capul figurinelor este în general de formă dreptunghiulară cu colțurile ușor rotunjite, dar există și figurine cu capul pentagonal care anunță figurinele din os cu aceeași formă a capului din cadrul culturii Gumelnița. Cele 24 de figurine se împart în două categorii: Din prima categorie fac parte 16 figurine care au corpul împărțit în două părți (fig. 1), iar din cea de-a doua 8 figurine care au corpul delimitat în trei segmente (fig. 2), din nou un element care prefigurează plastica din os gumelnițeană.

Dacă destinația inițială a celor 24 de plăcuțe antropomorfe poate fi pusă în discuție, în schimb utilizarea lor în cadrul unui ritual funerar nu poate fi pusă la îndoială. Dacă luăm în considerare faptul că în cea mai mare necropolă a comunităților Vidra, descoperită la Valea Orbului, sat Sultana, com. Minăstirea, au fost găsite în morminte figurine din os depuse ritual⁴, este posibil ca în această perioadă plastica antropomorfă din os să fi avut doar un rol strict funerar, fiind probabil de un anumit cult al morților.

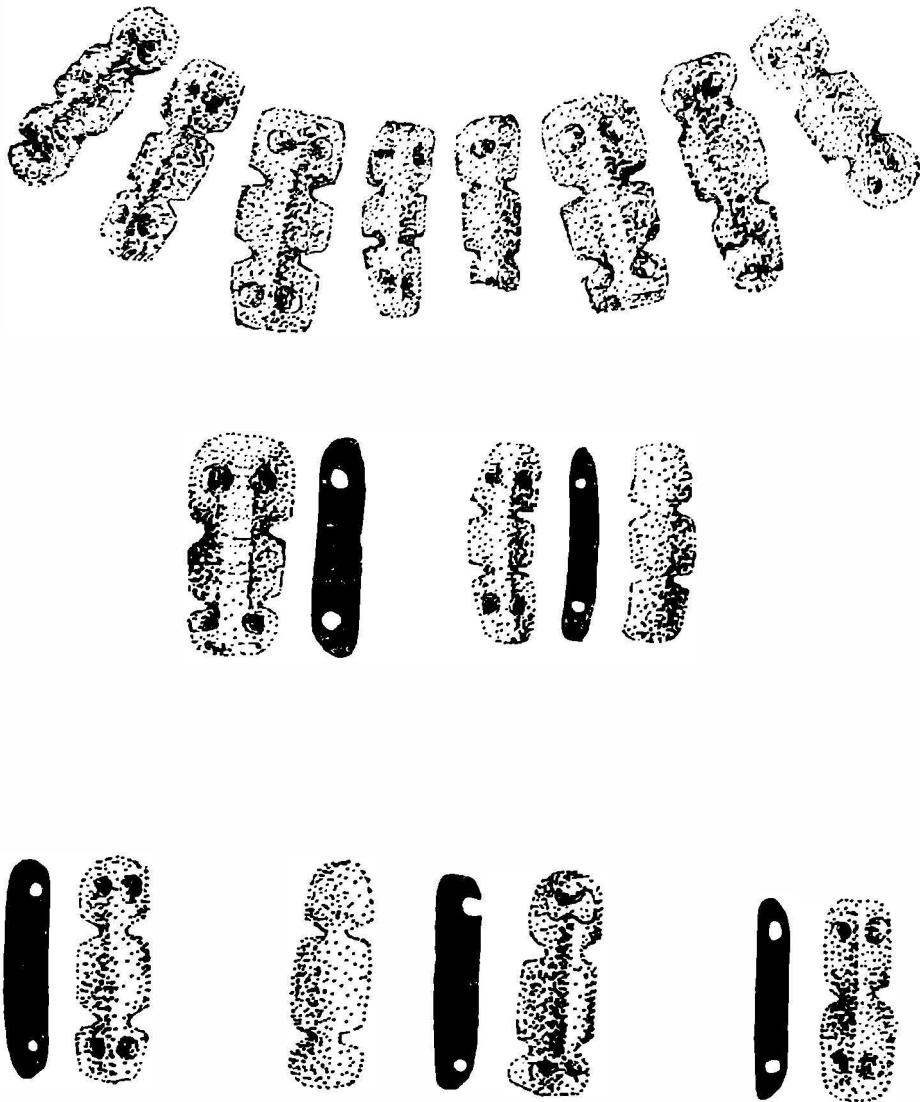

Fig. 1—2 FIGURINE ANTROPOMORFE CONFECTIONATE DIN ȘCOICA SPONDYLUS DESCOPERITE LA ANDOLINA, COM. CIOCĂNEȘTI. CULTURA BOIAN.

Figurinele antropomorfe din os descoperite la Sultana, com. Minăstirea și Măgura Cunești, com. Grădlîștea, aparțin civilizației Gumelnița și provin din cercetări de teren.

Prima mare împărțire pe care o propunem este aceea prin care delimităm figurinele de os în relief de cele plate.

Categoria figurinelor de os lucrate în relief este extrem de rară. Exemplarul nostru constă dintr-un cap lucrat din os, descoperit în 1955 la Măgura Cunești⁵. Capul are formă

1, 2 — ANTHROPOMORPHE FIGUREN AUS MUSCHELN HERGESTELLT DIE SPONDYLUS MUSCHELN, DIE BEI ANDOLINA, IM DORF CIOCĂNEȘTI GEFUNDEN WURDEN UND DIE DER BOIAN — KULTUR ANGEHÖREN.

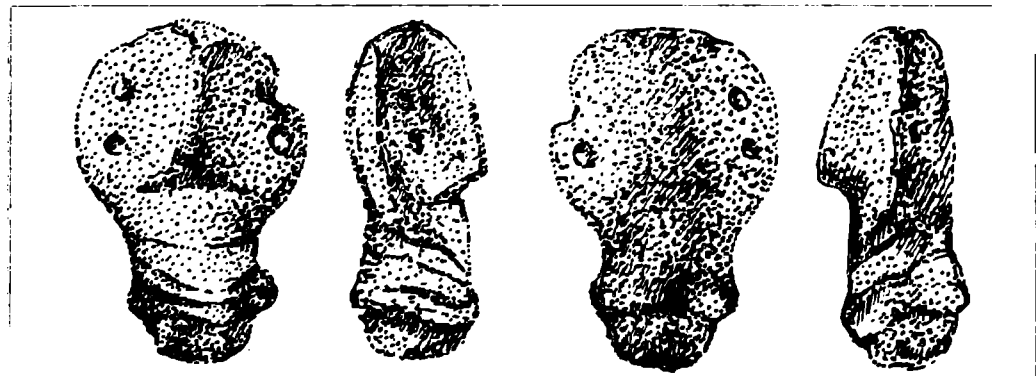

FIG. 3 CAP DISCOIDAL LUCRAT ÎN RELIEF, DESCOPERIT LA MĂGURA CUNEȘTI, COM. GRĂDIȘTEA. CULTURA GUMELNIȚA.

3. DISCOIDALER KOPF AUS KNOCHEN IM RELIEF GEARBEITET DER PEI MĂGURA CUNEȘTI, IM DORF GRĂDIȘTEA GEFUNDEN WURDE — ER GEHÖRT DER GUMELNIȚA KULTUR AN.

discoidală cu nasul „en bec d'oiseau”, ochii sînt marcați prin două perechi de perforații laterale, iar gura este redată printr-o creștătură subliniată de puncte incizate. Gîtul este gros și are linii incizate de jur împrejur, reprezentînd probabil un colier (fig. 3). Figurina este o transpunere fidelă a unui adevărat canon gumelnițean de redare a capului în cadrul plasticii antropomorfe din lut. Reprezentări din lut de același tip au fost descoperite la Sultana, Căscioarele și Gumelnița, în sud-estul Munteniei, iar în sudul Dunării la OBCE-

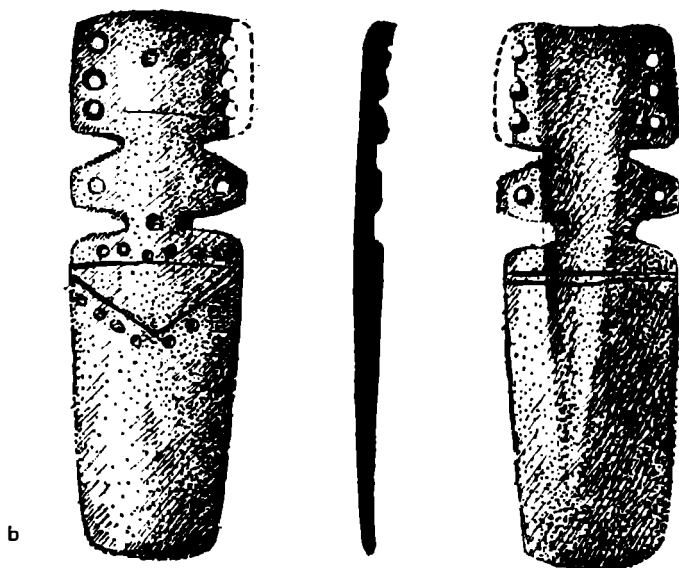
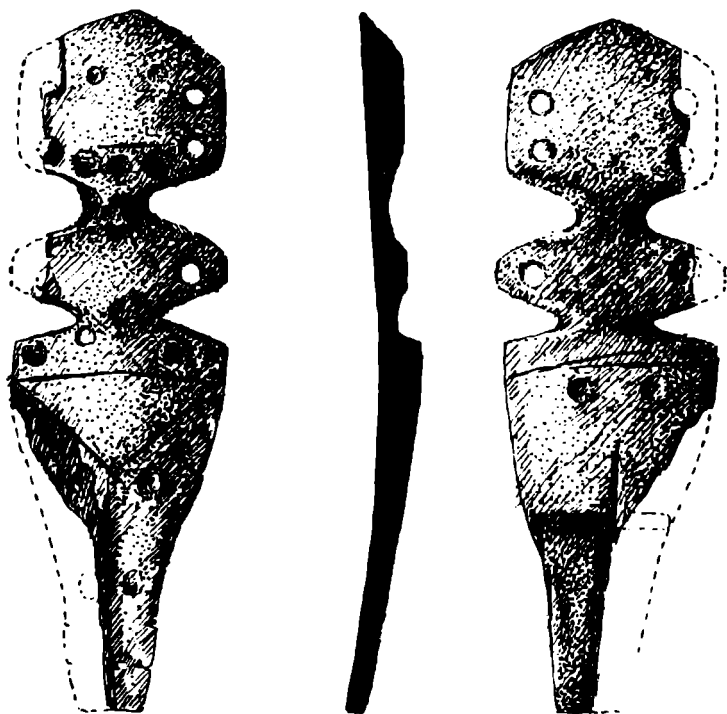

FIG. 4 FIGURINE ANTROPOMORFE LUCRATE DIN OS PLAT MĂGURA CUNEȘTI CULTURA GUMELNIȚA

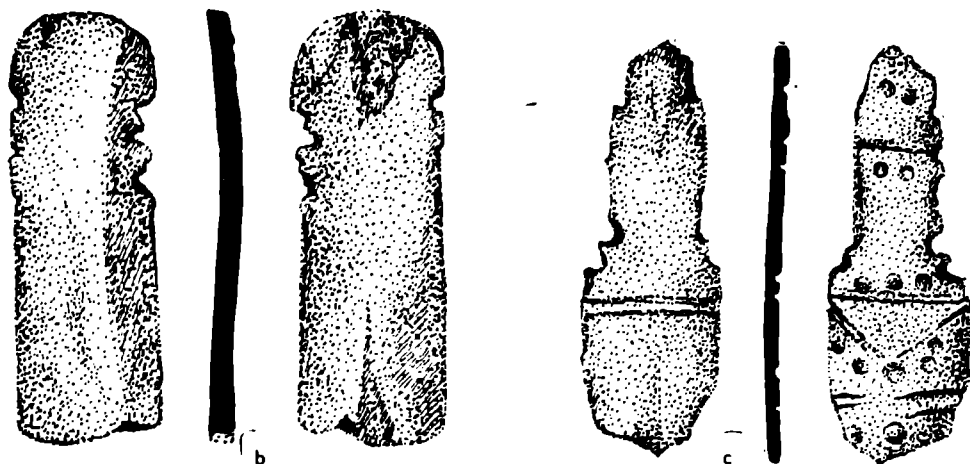
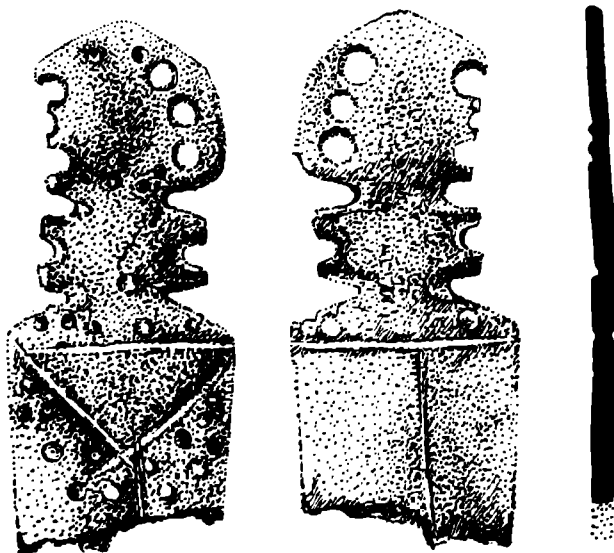

FIG. 5 FIGURINE ANTROPOMORFE LUCRATE DIN OS PLAT. MĂGURA CUNEȘTI, CULTURA GUMELNIȚA

FIG. 4 — 5 FLACHE ANTROPOMORPHE FIGUREN BEI MĂGURA CUNEȘTI ENTDECKT UND DER GUMELNIȚA KULTUR ANGEHÖREND.

ROVO ⁶. Spre deosebire de celelalte figurine din lut, capul descoperit la Măgura Cunești a fost lucrat din os și a constituit o piesă de sine stătătoare, așa cum ne-o arată terminația gâtului retezată și lustruită. Nu excludem posibilitatea utilizării lui cu rol de cap mobil la statuetele de tip tesalian.

Marea majoritate a figurinelor din os gumelnițene sînt plate și au fost confecționate după anumite canoane foarte rar încălțate de autorii lor. Astfel corpul este delimitat în trei segmente simetrice: cap, brațe și trunchi.

Capul prezintă întotdeauna perforații laterale simetric practicate de o parte și cealaltă a feței. Ochii sînt redați prin două găurele, iar gura printr-o mică incizie orizontală sau printr-un șir de mici găurele, iar uneori întîlnim ambele modalități de redare a gurii la aceeași figurină. Brațele se termină și ele invariabil cu cite o perforație. Trunchiul este marcat prin clasicul triunghi incizat accentuat nu de puține ori de șiruri de găurele; la unele figurine redarea picioarelor s-a făcut printr-o creștătură verticală (fig. 4/a; fig. 5/a). Unii cercetători au încercat chiar să delimiteze cronologic aceste tipuri de figurine prin prezența sau absența prezentării picioarelor. Figurinele cu picioare au cîteodată marcați genunchii și chiar etichete. Spatele figurinelor este în general nedecorat sau este evidențiat talia printr-o linie incizată orizontal, în rare cazuri sînt marcate fesele prin două gropițe, așa cum este cazul la una din figurinele descoperite la Măgura Cunești (fig. 4/a). Decorarea corpului cu mici găurele a fost interpretată drept tatuaj, sau redarea unor elemente de vestimentație.

Redarea capului la figurinele din os a pus probleme deosebite cercetătorului din ziua de azi. Forma sa trapezoidală, pentagonală sau dreptunghiulară, disproporția evidentă între mărimea capului și restul elementelor corpului a ridicat și incită numeroase semne de întrebare. Credem că atît forma deosebit de precisă a capului, aproape geometrică, cît și modalitatea de redare a elementelor anatomice ale feței pledează pentru redarea unui personaj cu mască. Astfel ar putea fi ușor explicate șirurile de cîte două, trei sau chiar patru perforații situate de o parte și de cealaltă a capului, ce ar putea semnifica orificiile folosite la legarea măștii. În acest fel lipsa nasului la toate aceste figurine ar părea firească. Folosirea măștii în așezarea de la Măgura Cunești este clar atestată de un cap antropomorf din lut, care nu are redat nici un element anatomic al feței, dar pe a cărui ceafă se pot observa clar legăturile de la o mască⁷. Reprezentarea măștii este mult mai veche, ea fiind sesizată la figurinele Vinca de către cercetătorul E. Comșa.⁸ Dacă un animal se reduce la totalitatea corpului său, cmul se identifică cu fața sa. Simbol al ființei umane, masca permitea ceremoniile unor relații între individul mascat și ființa metafizică absolută⁹. Deși figurinele din os gumelnițene cu capul pentagonal și dreptunghiular sînt caracteristice sud-estului Munteniei unde apar în stațiunile de la Vidra, Gumelnița, Sultana, Măgura Cunești, aceste tipuri se întîlnesc și la sud de Dunăre, la Ruse.¹⁰

Ultima problemă asupra căreia ne-am oprit sînt figurinele așa zis „neterminate”, aflate în curs de prelucrare, sau după unii autori rebuturi la care s-a renunțat. Ținînd cont de prezența frecventă în principalele stațiuni gumelnițene a figurinelor de acest tip credem că este posibil ca ele să reprezinte profile umane (fig. 5/b). În sprijinul acestei afirmații vine descoperirea unei figurine din os la GMILIANE,¹¹ care redă indiscutabil un profil antropomorf.

Nu știm în ce măsură am reușit să facem pași înainte pe drumul alunecos și labil al ipoteticului, în acest domeniu spinos al problematicei figurinelor antropomorfe din os. Intenția noastră a fost de a atrage atenția asupra importanței studierii acestor figurine și de a oferi eventual cîteva puncte de plecare noi în studierea acestui fascinant domeniu.

NOTE

1. Vladimir Dumitrescu, *Figurinele antropomorfe din os din civilizația eneolitică balcano-danubiană*, „Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani”, Cluj, 1931, p. 4
2. Eugen Comșa *Mormîntul neolitic descoperit*

lingă satul Andolina, SCIV, 12/2, 1961, p. 359—363

3. Această scoică se găsea doar în M. Mediterană și probabil a ajuns la nord de Dunăre în urma unor schimburi intertribale
4. Informație Done Serbănescu

5. Vezi Marian Neagu, *Figurine gumele negre descoperite în Bărăgan*, PONTICA 1980, p. 294 fig. 1/6 și p. 295
 6. H. Todorova, OVCAROV, Sofia, 1976, fig. 6, p. 113
 7. Inedit aflat în colecțiile Muzeului județean Călărași
 8. E. Comşa, *Elements Méridionaux de la plastique anthropomorphe néolithique en territoire roumaine*, APULUM, XIII, 1975, p. 9

9. Problematika rolului simbolic al măștii a fost abordată de TARO OKAMOTO, *L'esthétique et le sacré*, Ed. Seghers, 1976, Paris, p. 120—122
 10. Gh. Gheorghiev și N. A. Anghelov, *Razkopki na selisnata movila do Russ prez 1948—1949 god*, *Izvestia Institut*, XVIII, 1952, Sofia, fig. 156, 1-6
 11. V. Petkov, *Klasirika jis, na ploskite kastni idoli v Balkano-Dunavska-tasblast*, *Godijnik, Plovdiv*, II, 1950, p. 28, fig. 3/7

BLICKPUNKTE (ASPEKTE) DIE NEO-ENEOLYTHISCHE KNOCHENPLASTIK IM SÜD-OSTEN MUNTENIENS BETREFFEND

(Zusammenfassung)

Der Autor bringt gewisse Aspekte der Knochenplastik im Süd-Osten Munteniens zu Gestrich indem er einige antropomorphen Figuren darstellt. Diese Figuren wurden im Kreis Călărași gefunden. Dementsprechend werden die Spondylos Haltsketten von Andolina — Dorf Ciocănești — Kreis Călărași als antropomorph angesehen.

Den allgemein archäologischen (Kontext) Zusammenhang der mit diesen antropomorphen Knochenfiguren in Verbindung gebracht wird in Betracht ziehend, erarbeitet der Autor eine Theorie aus daß diese Figuren ausschließlich einem bestimmten Toteskult gewidmet waren. Die außergewöhnlich genau Form des Kopfes man könnte fast sagen geometrisch, der antropomorphen Knochenfiguren, sowie die Art der Wiedergabe der anatomischen Elemente des Gesichtes erlauben die Annahme daß es sich um ein Wesen mit einer Maske handelt.

Was die „unvervollständigten“ Figuren betrifft, die außergewöhnlich häufig in den wichtigsten rumänischen Ortschaften vorkommen, erarbeitet der Autor die These daß diese menschliche Profile darstellen könnten. Zu Unterstützung dieser Idee greift der Autor zur Knochenfigur von Gmiliane zurück.

CONSIDERAȚII PRELIMINARE ASUPRA AȘEZĂRII EPONIME DE LA GRĂDIȘTEA COSLOGENI, JUDEȚUL CĂLĂRAȘI¹

Marian NEAGU
Dan BASARAB NANU

CADRUL NATURAL:

Așezarea eponimă a culturii Coslogeni a fost identificată pe un grînd situat în Balta Ialomiței, la 1,5 km nord de Dunăre și 5 km sud de Brațul Borcea. Orientată paralel cu linia Dunării, Grădiștea Coslogeni se ridică peste 5 metri deasupra nivelului zonei înconjurătoare, dominînd autoritar porțiunea de luncă cuprinsă între Gura Borcii și Brațul Rău (fig. 1).

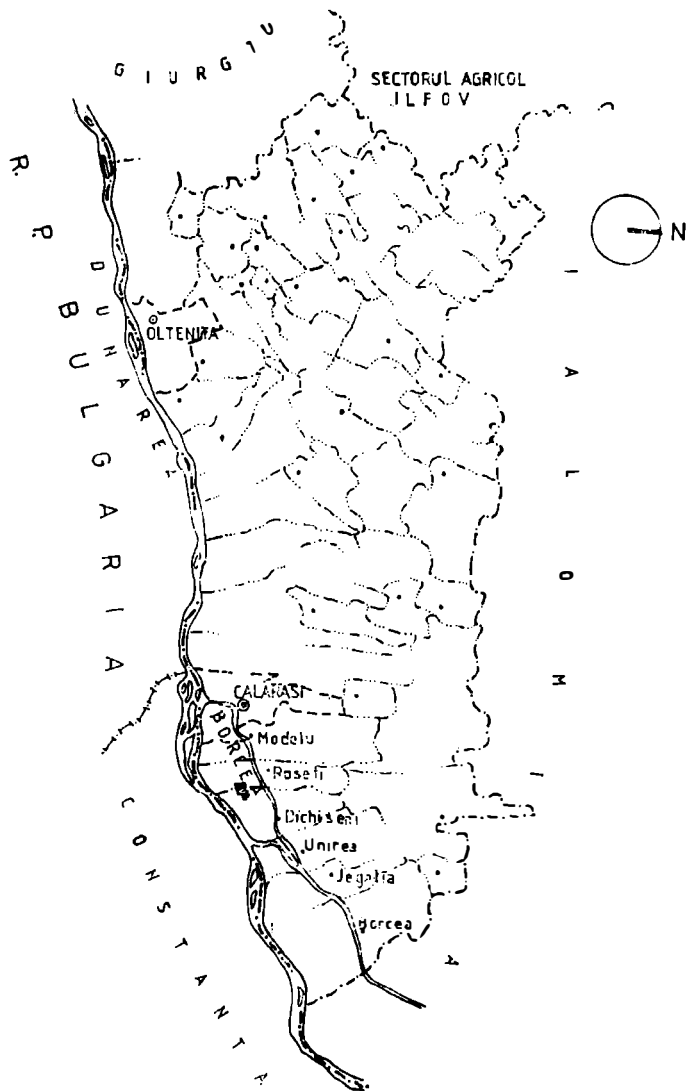
DESCRIEREA SĂPĂTURILOR:

Lucrările de amenajare complexă a solului întreprinse în această zonă au dat ceretărilor noastre un caracter de salvare. Săpăturile arheologice întreprinse în zona Grădiștei Coslogeni în anul 1986 au avut drept scop obținerea unui profil magistral pentru stabilirea stratigrafiei². Pentru aceasta s-a trasat o secțiune orientată NV—SE care taie grădiștea pe lățimea ei, cu dimensiunile de 244×2 m. S-au mai executat și alte două secțiuni dispuse perpendicular pe șanțul magistral, notate S_a (20×1 m) și S_b (50×1 m). (fig. 2).

STRATIGRAFIA:

Humusul vegetal a cărui grosime nu depășește 0,25 m, conține un bogat material arheologic aflat în condiție secundară, datorită arăturilor adînci efectuate în această regiune. În acest strat au apărut împreună cu artefacte Coslogeni cîteva fragmente ceramice Latene și feudale tirzile. Singura descoperire Latene mai însemnată din așezarea studiată de noi constă într-o groapă sub formă de pilnie ce străpunge un complex din ultimul nivel de locuire Coslogeni. Chiar dacă fragmentele ceramice geto-dacice databile în sec. II—I î.e.n. au mai fost semnalate în tranșeele Sa și Sb, nu se poate vorbi de un nivel propriu-zis de locuire Latene în perimetrul stațiunii Coslogeni. De fapt, așezarea geto-dacică a fost identificată la aproximativ 100—150 m SSV de așezarea Coslogeni. În capătul nord-vestic al secțiunii magistrale, aproape de extremitatea nordică a grădiștei au fost interceptate patru morminte de înhumăție dintr-o necropolă geto-dacică care datează după forma vaselor și a inventarului funerar (fundul unui bol atît decorat cu patru palmete imprimate) în sec. V—IV î.e.n. (fig. 3).

Stratul Coslogeni are o grosime ce variază între 0,40—0,80 m. El nu mai este deranjat de lucrările agricole începînd de la adîncimea de 0,35—0,45 m. Actualul stadiu al cercetărilor pune deocamdată în evidență prezența sigură a cel puțin două nivele de locuire aparținînd populației de tip Coslogeni. (fig. 4)

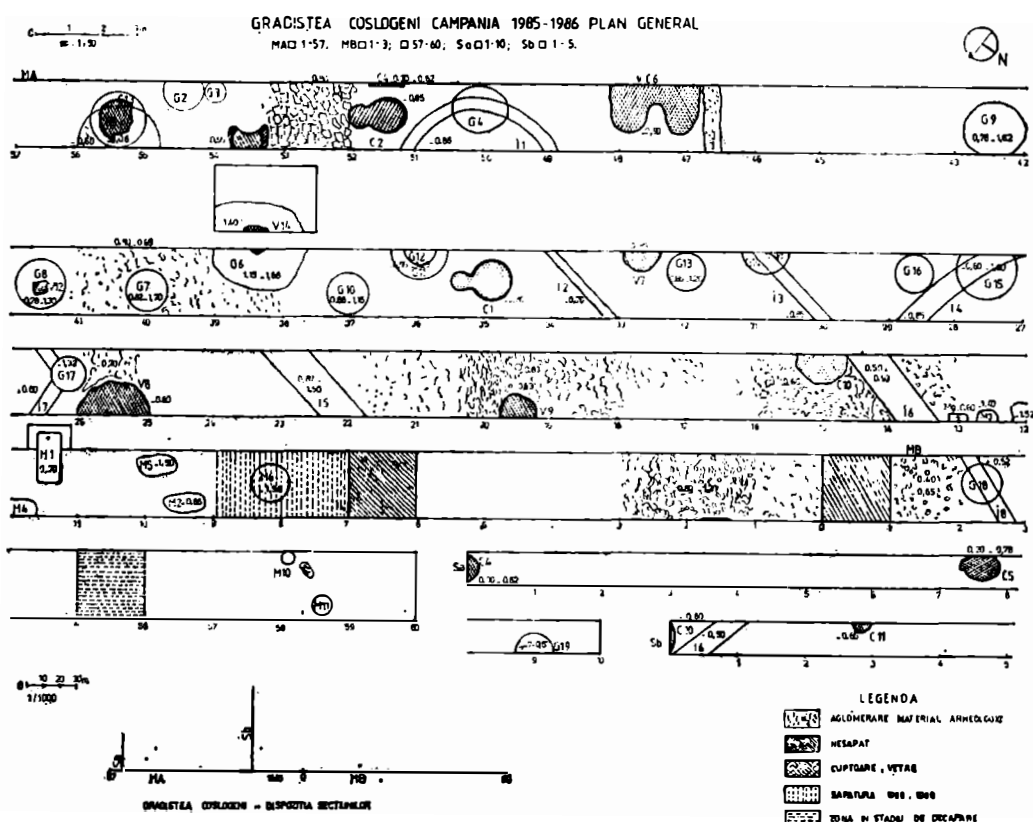

LOCALIZAREA ASEZĂRII EPONIME A CULTURII COSLOGENI
IN AREALUL DUNĂRII DE JOS

SCARA 1 350.000

Fig. 1.

FIG. 1 HARTA CU LOCALIZAREA AȘEZĂRII EPONIME DE LA GRĂDIȘTEA COSLOGENI
FIG. 1 LA CARTE DU HABITAT EPONYME DE GRĂDIȘTEA COSLOGENI
FIG. 1 MAP LOCATING THE EPONYM SETTLEMENT AT GRĂDIȘTEA COSLOGENI IN
THE AREA OF THE LOWER DANUBE

FIG. 2 PLANUL SĂPĂTURILOR ARHEOLOGIE DIN CAMPANIA ANULUI 1986
FIG. 2 LE PLAN DES FOUILLES ARCHÉOLOGIQUES DE LA CAMPAGNE DE 1986
FIG. 2 THE PLAN OF THE 1986 ARCHEOLOGICAL DIGGING CAMPAIGN

Primul nivel de locuire Coslogeni este situat deasupra stratului de cultură Hamangia și are o culoare cenușie deschisă cu aspect omogen prăfos, fiind identificat la adâncimi cuprinse între 0,60—1 m. Acest nivel îi aparțin majoritatea gropilor descoperite în secțiunea magistrală. Gropile au forma de clopot cu gura mică și diametrul fundului aproape dublu în raport cu cel al gurii. Dacă în cel de al doilea nivel au fost săpate un număr de 88 gropi, în primul nivel au apărut nu mai puțin de 18 gropi. În afara vetrei portative din groapa nr. 8, remarcăm descoperirea în groapa nr. 5 a unei construcții din lut prevăzute cu un sistem de tuburi cu găuri necesare probabil pentru reglarea și obținerea unei temperaturi mai ridicate decât la celelalte cuptoare și vetre dezvelite în campania arheologică din acest an. Groapa în care au fost depuse fragmentele acestui cuptor neobișnuit a apărut la 1,08 m adâncime.³

Un caz aparte îl constituie complexul din carourile 39—41, care a apărut la 0,80 m adâncime sub forma unei gropi mari ovale, lângă peretele vestic al secțiunii. Caseta practică a dat la iveală mai multe straturi de depunere constând din cantități însemnate de material ceramic și un foarte bogat material osteologic, dintre care o parte reprezintă urme puternice de arsură. Probabil, incinerarea a avut loc pe vatra descoperită la — 1,40m. Tot la această adâncime a apărut și un pumnal de bronz.

Ultimul nivel Coslogeni situat între 0,30—0,65 m adâncime are o culoare cenușiu zgrunțuroasă.

Iată pe scurt descrierea celor șase complexe interceptate în acest nivel de secțiunea magistrală:

Complexul A a fost surprins în carourile 47—53. Cuprinde un cuptor cu calotă săpat în lut cruțat avînd în față o aglomerare de pietre arse secundar, iar lateral un cuptor cu dimensiuni mai mici, o incintă semicirculară perforată de o groapă, două vetre cuptor alăturate.

Complexul B a apărut în carourile 39—41. Se prezintă sub forma unei aglomerări de fragmente ceramice, material osteologic, resturi chirpice, pietre. Este bine marcat între 0,35—0,65 m.

Complexul C a fost surprins în caroul 32—33; se prezintă sub forma unei alveolări puternice, lungă de 5 m, în care a fost săpat un cuptor.

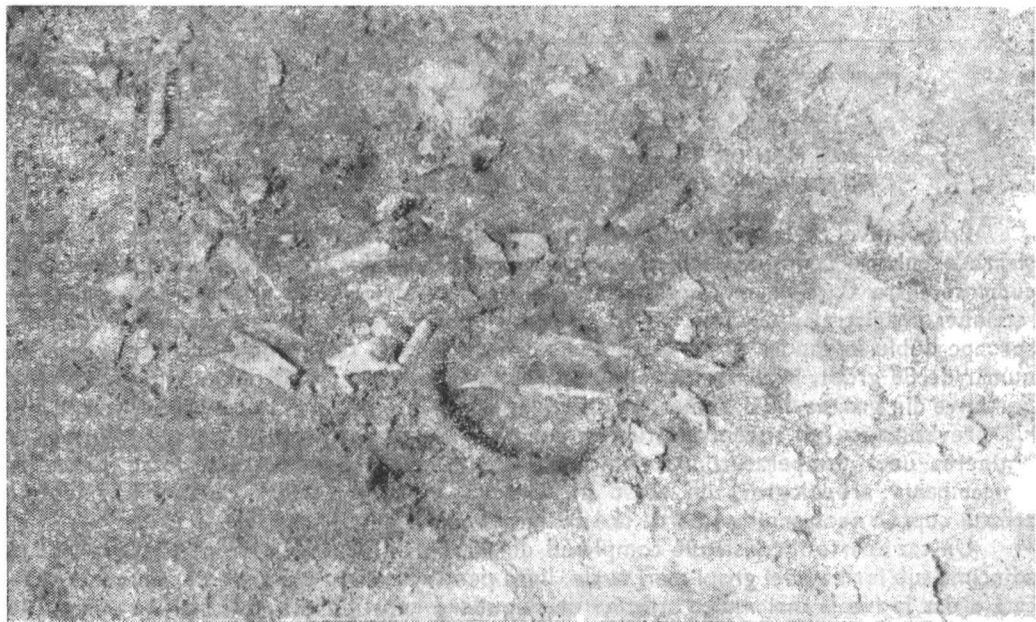

FIG. 3 ASPECTE DIN NECROPOLA DE INCINERAȚIE GETO-DACĂ (SEC. V—IV î.e.n.)
 FIG. 3 ASPECTS DE LA NÉCROPOLE D'INCINÉRATION GÉTO-DACE (V—IV AVANT J.C.)
 FIG. 3 ASPECTS OF THE GETHO-DACIAN BURNING NECROPOLIS (5th—4th b.c.)

Complexul D A fost secționat în dreptul caroului 25 și constă într-o aglomerare de material ceramic, osteologic și pietre, împreună cu o vatră (posibil cuptor) care se pierde în mal.

Complexul F se prezintă sub forma unei aglomerări de material arheologic în intervalul careurilor 17—20. Alături de fragmente ceramice și material osteologic au fost identificate elemente de construcție din peretele unei locuințe, constând din fragmente

b

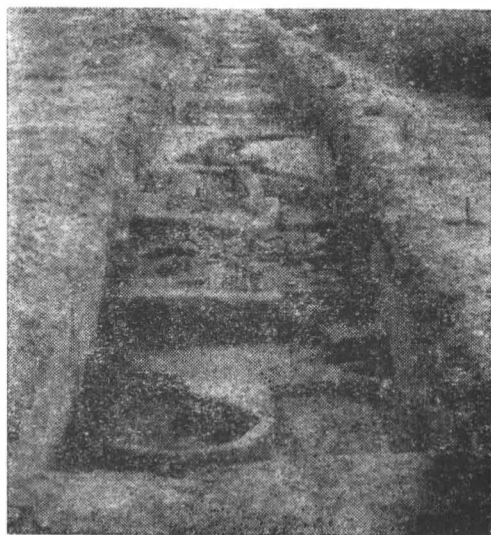

FIG. 4 SECȚIUNEA MAGISTRALĂ: a) ULTIMUL NIVEL (NIVELUL SUPERIOR) DE LOCUIRE COSLOGENI; b) PRIMUL NIVEL DE LOCUIRE COSLOGENI (NIVEL INFERIOR).

FIG. 4 LA SECTION DU GRAND FOSSÉ. a) LE NIVEAU SUPÉRIEUR D'HABITATION COSLOGENI. b) LE NIVEAU INFERIOR D'HABITATION COSLOGENI

FIG. 4 MAIN SECTION COSLOGENI a) THE UPPER LEVEL; b) THE LOWER LEVEL.

de chirpic cu urme de nulele și pietre. Tot celul de-al doilea nivel îi mai aparțin încă două cuptoare interceptate de Sa și Sb la adâncimea de 0,50—0,55 m.

La 1,10—1,15 m apare stratul de cultură aparținând populației Hamangia.

Referitor la așezarea aparținând populației Coslogeni s-a observat că pe măsură ce înalțăm spre extremitatea nord-estică a secțiunii magistrale după ce a fost depășită cota maximă a acestei grădiști, nivelul de locuire devine tot mai subțire, între caroul 1 și caroul 8 nu mai avem decât un singur nivel de locuire pentru că din caroul 22 până la capătul nord-vestic al secțiunii să nu mai întâlnim nici un fragment ceramic Coslogeni, locul lor fiind luat de urmele de incinerare aparținând necropolei geto-dacice.

În această zonă ne-a atras atenția o porțiune de aproximativ 20 m (carourile 74—94), de culoare neagră compactă care se decupează clar atât în profilurile secțiunii magistrale, cât și pe teren sub forma unei văi formate probabil ca urmare a adâncirii unui șanț preexistent.

De remarcat că în carourile în care au apărut urnele funerare terenul este plat dând impresia unei amenajări, în contrast cu relieful accidentat din jur.

a

Fig. 5 CUPTORUL NR. 1 a) VEDERE DIN FAȚĂ;
b) VEDERE DIN SPATE;

FIG. 5 LE FOUR NO. 1. a) VUE FRONTALE.
b) VUE DE DERRIÈRE

FIG. 5 FURNANCES NR. 1 a) FRONT VIEW;
b) BACK VIEW

b

În cadrul campaniei din 1986 s-a ajuns doar pe unele porțiuni pînă la stratul Hamangia, în timp ce pe alte sectoare, investigația se află în stratul de cultură aparținînd culturii Coslogeni.

De asemenea în extremitatea de NV, secțiunea magistrală nu depășește adîncimea de 0,60 m.

DESCRIEREA DESCOPERIRILOR :

1. Locuințele

În cursul săpăturilor arheologice de la Grășiștea Coslogeni, au fost descoperite 8 aglomerări de material arheologic pe suprafețe varînd între 4 și 10 m, trei dintre aceste aglomerări de artefacte prezintă amenajări sumare constînd în alveolări ale solului ce nu depășesc 5 m lungime și 45 cm adîncime. Patru din aceste complexe conțin vetre sau cuptoare, iar celelalte patru sînt puternic marcate de straturi de cenușă de culoare albicioasă.

Deși nu au fost depistate podine, platforme de lut sau alte elemente asemănătoare, credem totuși că ne aflăm în fața unor locuințe. Astfel în spațiul dintre carourile 18—20, în afară de ceramica specifică culturii Coslogeni au fost identificate și bucăți de chirpic puternic arse cu urme de nulele și pietre, provenite probabil din dărîmătura pereților ce mărgineau suprafața pe care o putem considera ca parte dintr-o locuință, cu atît mai mult cu cît aici a fost descoperită vatra nr. 9. (fig. 13/b)

O atenție deosebită am acordat-o complexului din ultimul nivel Coslogeni apărut între carourile 48—53 format din nu mai puțin de 4 vetre și cuptoare, grupate două cîte două și despărțite între ele de o construcție sub forma unui șanț de formă semicirculară perforat pe mijloc de o groapă (fig. 14). În fața cuptoarelor 2 și 4 a fost decopertată o

b

Fig. 6 a) VEDERE GENERALĂ A CUPTORULUI 2 ȘI 3 (PERETELE NORD-ESTIC); b) CUPTORUL NR. 2
FIG. 6 a) VUE GÉNÉRALE DES FOURS NO. 2 ET 3. b) LE FOUR No. 2
FIG. 6 a) GENERAL VIEW OF FURNACE Nr. 2 AND Nr. 3; b) FURNACE Nr. 2

a

FIG. 7 CUPTORUL NR. 2, ÎN IPOSTAZE DIFERITE ALE CERCETĂRII ARHEOLOGICE

FIG. 7 LE FOUR No. 2, TEL QU'IL PARAÎT DANS LES DIFFÉRENTS STADES DE LA RECHERCHE ARCHÉOLOGIQUE
FIG. 7 FURNACE Nr. 2-VARIOUS ASPECTS

porțiune de $2,5 \times 2$ m cu pietre de dimensiuni mijlocii foarte puternic arse. De o parte și de alta a acestui complex au fost descoperite gropi de parl cu diametre variind între 15 și 20 cm, ceea ce ne face să credem că toată această zonă (carourile 48—53) a fost acoperită de purtătorii culturii Coslogeni.

2. Instalații de ardere⁴

În cursul campaniei din acest an au fost dezvelite sau interceptate nu mai puțin de 16 cuptoare și vetre a căror descriere succintă o vom expune în continuare.

Cuptorul nr. 1 (C_1) a fost surprins în secțiunea magistrală în carourile 35—36 între 0,60—0,80 m. Face parte din categoria cuptoarelor simple cu calotă. Este de formă aproximativ circulară cu pereții arși puternic la roșu, avînd deschiderea laterală alungită orientată spre SE. Din calotă, datorită distrugerilor ulterioare s-a păstrat numai nivelul de pornire al boltirii (fig. 5). Vatra cu diametrul de 1 m coboară în pantă accentuată depășind cu 0,70 m marginile pereților ce formează gura instalației. Cuptorul a fost amenajat într-un strat de lut crușat surprins de noi pe o distanță de aproximativ 4 m. În interiorul lui au apărut fragmente din calota prăbușită și cîteva cioburi Coslogeni. Acestea sînt prezente și în zona aferentă obiectivului. Sub nivelul cuptorului apar fragmente ceramice aparținînd culturii Hamangia.

Cuptorul nr. 2 (C_2) a fost descoperit în secțiunea magistrală, caroul 52 între 0,42—0,85 m. Este săpat în lut crușat sub forma unei boltiri cu diametrul de 0,77 m, avînd vatra lungă de 1,22 m, depășind extremitatea gurii de acces orientată NV—SE 310, aproximativ pe aceeași direcție cu C_1 . În interior pereții sînt puternic arși, aceasta cunoscîndu-se pe o grosime de circa 6 cm.

Remarcăm prezența în fața cuptorului la nivelul vetrei pe o suprafață de $2,30/2$ m a unei aglomerări de pietre arse puternic la roșu cărămiziu, aflată într-o puternică alveolare surprinsă pe o suprafață de 4,5 m. Alveolarea apare la adîncimea de 0,50 m și ajunge pînă la 1—1,10 m. (fig. 6 și 7).

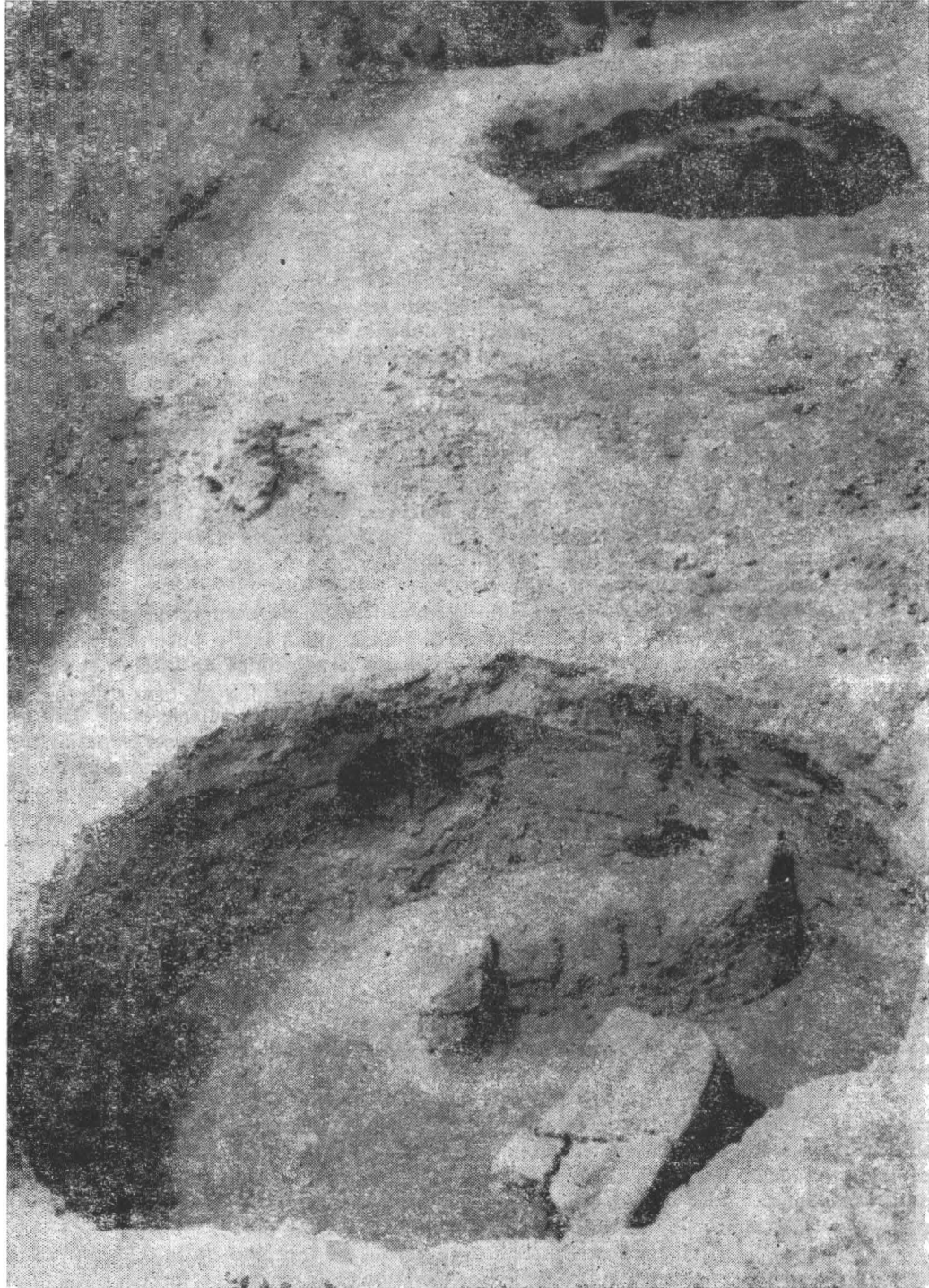
Cuptorul nr. 3 (C_3) a apărut în primul nivel de locuire la adîncimea de 0,80 m. Vatra cu deschiderea de 0,90 m se termină în partea de SV cu un prag ușor supraînălțat. Pe ea au fost descoperite resturi de material osteologic ars laolaltă cu fragmentele din pereții și gardina cuptorului.

Cuptorul nr. 4 (C_4) a fost descoperit în peretele de SV al secțiunii magistrale, în dreptul lui C_2 , cu care este contemporan. Prin executarea lui S_4 a fost surprinsă continuarea cuptorului săpat în lut crușat cu gura de ardere amplasată pe direcția ENE. Cuptorul a fost surprins începînd de la 0,40 m adîncime. Calota este de formă sferică cu diametrul de 0,60 m și înălțimea de 0,50 m.

Cuptorul nr. 5 (C_5) a fost descoperit în S_4 caroul 9 între 0,20—0,75 m. Are calota de formă semicirculară cu gura orientată spre NE. Diametrul maxim este de 1 m. Pereții sînt arși inegal. Într-o latură a vetrei a fost surprinsă o gaură de par care făcea probabil parte dintr-un ansamblu de protecție. Pe centrul său calota este prevăzută cu un orificiu de aerisire. La baza cuptorului au fost descoperite fragmente ceramice reprezentative pentru cultura Coslogeni (fig. 11).

Vatra cuptorului nr. 6 (C_6) se prezintă sub forma unei suprafețe de circa $2,5/1,7$ m din lut ars puternic la roșu cu urme de cenușă și materie carbonizată. Între 0,60—0,80 m adîncime, în stadiul actual al cercetării nu putem avea o imagine definitivă asupra acestui complex. Analizînd profilul malului de SV al secțiunii magistrale s-ar putea lansa ipoteza că ne aflăm în fața a două cuptoare avînd în șanț numai partea din vatra scursă în exterior și prăbușiri ale straturilor de lutuală succesive.

Cuptorul nr. 10 (C_{10}) a fost descoperit în caroul 14 începînd de la 0,50 m. Vatra aproximativ circulară cu diametrul de 0,95 m este mărginită de pereții ce formau ansamblul

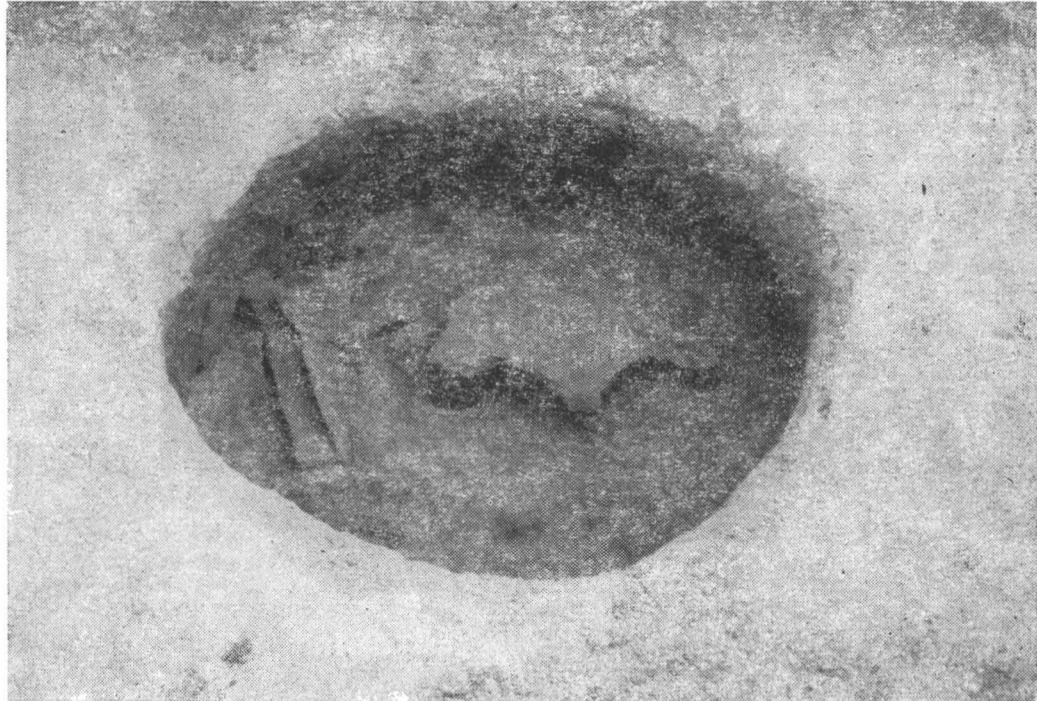

Fig. 8 GROAPĂ CU VATRĂ PORTATIVĂ
 FIG. 8 LA FOSSE AVEC L'EMPLACEMENT PORTATIVE
 FIG. 8 HOLLOW WITH PORTABLE HEARTH

cupolei, prăbușite din vechime. S-au observat mai multe straturi de lutulală. În S_b a fost surprinsă continuarea cuptorului. (fig. 10)

Cuptorul nr. 11 (C_{11}) a apărut în S_b caroul 3 sub forma unei părți a calotel ce continuă în malul de SE.

Vetrele 7, 8, 9, descoperite la adâncimi cuprinse între 0,45—0,60 m, se prezintă sub forma unor platforme din lut ars puternic, devenit foarte dur. Ele au fost surprinse parțial în șanț avînd continuarea în maluri.

Vatra nr. 12 este o vatră portabilă ce a fost depusă din vechime în groapa nr. 8. Vatra este de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și are dimensiunile de 62,5 cm lungime, 54 cm lățime, 10—11,5 cm. înălțime, 2,5—3,5 cm grosime. (fig. 8, 9)

Vatra nr. 14 a fost descoperită în complexul din carourile 39—41 și are un diametru de 0,65 m. Ea a servit probabil la arderea de pe urma căreia au rezultat materialele osteologice calcinate descoperite aici.

Cuptorul nr. 13 (C_{12}) este o instalație de ardere cu posibilități de reglare a temperaturii. Resturile instalației depuse în groapa nr. 5 sînt compuse dintr-un sistem de tuburi care se îmbină cu bucăți cu perforații identice dispuse la intervale regulate unele de celelalte. Această structură alcătuia probabil partea inferioară a acestei ingenioase instalații din lut care se prindea organic de pereții groapei de 4,5 cm al unui ansamblu ce se aseamănă cu un vas de provizii de marl dimensiuni ce are buza ușor adusă spre interior. (fig. 12)

În afara celor 14 vetre și cuptoare descrise mai sus, semnalăm descoperirea a încă unul fragment de vatră portabilă V_{14} , apărut împreună cu vatra nr. 12 tot în G_0 și a unui fragment prevăzut cu perforații identice cu instalația de ardere descrisă mai sus (C_{12}), ceea ce ridică la 16 numărul vetrelor și cuptoarelor descoperite în așezarea Coslogeni.

3. *Materialul osteologic*³ alcătuiește o parte însemnată din Inventarul locuințelor și complexelor studiate. Majoritatea oaselor identificate aparține unor bovine de talie mare și mijlocie. Au mai fost descoperite într-o cantitate apreciabilă oase de porc, cal, capre și cline. De remarcat că cea mai mare parte a lor apar în Inventarul gropilor, iar o parte din ele prezintă puternice urme de ardere, uneori pînă la incinerare. Astfel, în cuptorul nr. 3 (C_3) a fost identificat un porc ars în întregime aflat în conexiune anatomică. Un lucru mai puțin obișnuit pentru populațiile din această perioadă îl constituie descoperirea, aproape în fiecare complex a unor oase de pește, cu precădere în gropile din primul nivel de locuire Coslogeni. O cantitate foarte mare de oase și solzi de pește a fost descoperită în groapa nr. 8 împreună cu fragmente de vetre portative.

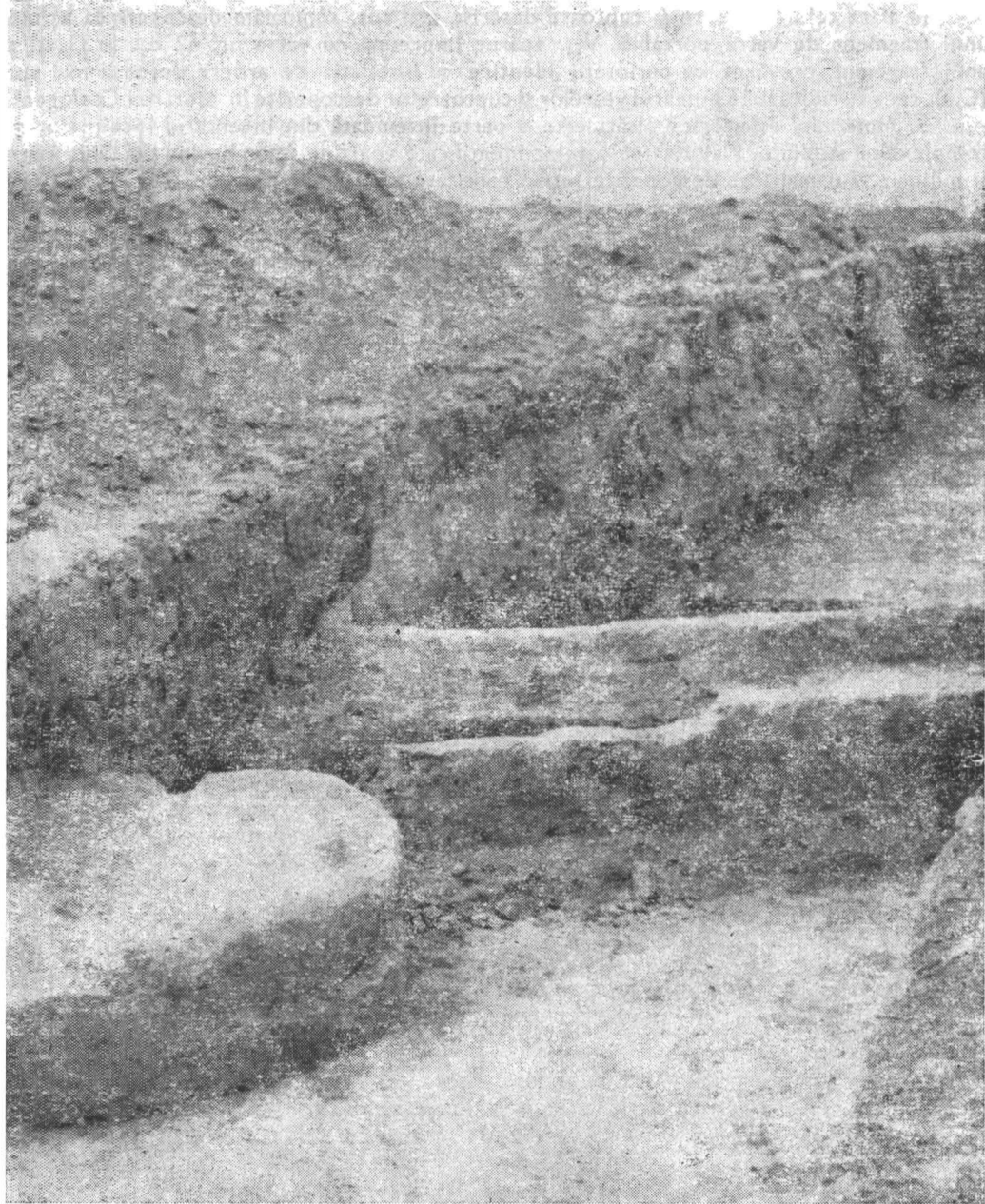
4. *Unelte*

În afara citorva străpungătoare din os au mai fost descoperite trei pieșe de harnașament sub forma unor psalii (două întregi și una în stare fragmentară) prevăzute cu o gaură de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, dispusă central și alte două perforații circulare la capete. Pieșele sînt deosebite de îngrijit lucrate din coarne de cerb. (fig. 15 și 19)

În cadrul așezării Coslogeni au fost scoase la lumină un număr de opt fragmente de rîșniță și 5 zdrobitoare, descoperite toate în locuințe. Tot într-o locuință din ultimul

FIG. 9 GROPI DIN PRIMUL NIVEL DE LOCUIRE COSLOGENI
FIG. 9 FOSSES DU PREMIER NIVEAU D'HABITATION COSLOGENI
FIG. 9 HOLLOW IN THE FIRST DWELLING LEVEL COSLOGENI

nivel de locuire Coslogeni a apărut și un tipar bivalv din piatră pentru turnat harpoane și celturi. (fig.) 16 și 20).

Celtul aparține tipului caracterizat prin ornamentarea suprafețelor cu linii verticale în relief, ce pleacă de sub bordură (fig. 16/a). Cealaltă față este un tipar pentru turnarea unui harpon dublu (fig. 16/b). Celtul avea lungimea de 10,5 cm, iar lățimea lamelor de

4,4 cm, în timp ce harponul măsoară 11,5 cm lungime și 3,5 cm. deschiderea maximă a arliploarelor.

O altă plesă interesantă, descoperită întâmplător pe teritoriul așezării Coslogeni o constituie un tipar pentru turnat inele. Tiparul este de formă paralelipipedică lucra din mlașist și are dimensiunile de 5/3,6 cm, diametrul inciziei care reprezintă un inel fiind de 2,7 cm. Partea propriu-zis funcțională se compune dintr-un cerc săpat în suprafața plesii reprezentând spațiul de turnare. Acesta este prevăzut cu un canal de scurgere. Pe o latură s-a realizat o șanțuire adâncă, iar pe partea opusă tiparului propriu-zis s-a realizat prin incizare un motiv ornamental sub forma unor ramuri de brad (fig. 21).

5. Arme.

În groapa complexului din carourile 39—41, între două depuneri masive de cenușă, la adâncimea de 1,40 m a fost descoperit un pumnal de bronz folloform, prevăzut cu o nervură mediană, iar vârful este rupt din vechime. Pumnalul are următoarele dimensiuni: lungimea totală: 28,2 cm, lungimea lamei: 21,3 cm, lățimea maximă a lamei: 6,4 cm, lungimea limbii: 6,9 cm, lățimea pedunculului 2,8 cm. (fig. 17 și 22).

FIG. 10 CUPTORUL NR. 10 a) VEDERE GENERALĂ A CONSTRUCȚIEI FORMATĂ DINTR-O ȘANȚUIRE ÎN TREPE b) DETALIU

FIG. 10 LE FOUR No. 10. a) VUE GÉNÉRALE DE LA CONSTRUCTION FORMÉE DE FOSSÉES TRANCHÉS TERRASSÉS. b) DÉTAIL

FIG. 10 FURNACE Nr. 10 a) GENERAL VIEW, THE CONSTRUCTION IS MADE IN STEPS; b) DETAIL

b

Într-o locuință din ultimul nivel de locuire Coslogeni a mai fost descoperit un obiect din bronz sub forma unui vîrf care se lățește spre partea sa terminală, unde probabil avea o gaură. Piesa are formă triunghiulară și are înălțimea de 5 cm, iar lățimea maximă este de 0,9 cm. (fig. 23)

6. *Podobe*

Lângă vatra cuptorului nr. 3 din primul nivel de locuire a părut o fibulă cu arc simetric simplu lucrată din bronz⁷. Resortul are o dublă spirală, iar acul se subțiază pe măsură ce înalțează spre vîrf (fig. 18 și 24).

În actualul stadiu al cercetărilor constatăm că în primul nivel de locuire Coslogeni, au fost descoperite trei elemente importante de datare: fibula, psalile, pumnalul.

Fibula este de tip „BOGENFIBEL” și are analogii în Grecia (Vrokastro⁸, Kera-meikos-Atena⁹, Jolkos¹⁰, Karphi¹¹, Hagios Ioannes¹², Fortetsa¹³) Italia (Timmari, Allumiere¹⁴, Pantalica II, Pianello II¹⁵, Albania (Patos La Fieri¹⁶, ducatul Vlores¹⁷) în zona răsăriteană a M. Mediterane, zona adriatică și Balcanii vestici¹⁸. Acest tip de fibulă este datată pentru Grecia în sec. XI—X²⁰ î.e.n.

J. Bouzek²¹ și E. Sapouna-Sakellarakis²² cred că „BOGENFIBEL.” s-a dezvoltat din „VIOLINBOGENFIBEL”, primul pledînd chiar pentru originea nordică a acestui tip de fibulă²³.

FIG. 11 CUPTORUL NR. 5. a) DETALIU b) VEDERE DIN SPATE
FIG. 11 LE FOUR No. 5. a) DÉTAIL. b) VUE DE DERRIÈRE
FIG. 11 FURNAE Nr. 5 a) DETAIL; b) BACK VIEW

Psalile din corn de cerb au apărut împreună cu fibula și își găsesc foarte bune analogii în aria culturii Belogradovka.²⁴

Pumnale folioforme asemănătoare cu cel de la Grădiștea Coslogeni au mai fost

descoperite la Pletroiu ²⁵, Coslogeni ²⁶ (Jud. Călărași), Duda ²⁷ (Jud. Vaslui), Băleni ²⁸ și Rogojeni ²⁹ (Jud. Galați) și datate de autori în bronzul final.

Un tip asemănător de pumnal mai apare și în aria culturii Sabatinovka.

a.

FIG. 12 a) GROAPA CU RESTURILE CUPTORULUI NR. 13; b.c.d. ELEMENTE ALE CONSTRUCȚIEI PENTRU REGLAREA TEMPERATURII DIN CUPTORUL NR. 13.

FIG. 12 a) LA FOSSE AVEC LES RESTES DU FOUR No. 13; b.c.d) LES ELEMENTS DE LA CONSTRUCTION POUR LE REGLAGE DE LA TEMPÉRATURE DU FOUR No. 13.

FIG. 12 HOLLOW WITH FURNACE Nr. 13 REMAININGS; b, c, d) CONSTRUCTION ELEMENTS FOR RAISING AND CONTROLLING THE TEMPERATURE INSIDE FURNACE Nr. 13

b.

c.

d.

Pumnalul descoperit în așezarea de la Coslogeni face totuși parte dintr-o serie mai evoluată a acestui tip de origine răsăriteană situându-se în epocă mai aproape de cultura Belogradovka³⁰.

Ținând cont de racordările cronologice, aria de răspîndire și elementele de datare a complexelor în care au apărut piese similare cu fibula, psalmele și pumnalul descoperite la Grădiștea Coslogeni, credem că primul nivel de locuire din așezarea Coslogeni se plasează în sec. XII—XI î.e.n. Pentru cel de-al doilea nivel de locuire de la Coslogeni nu avem în actualul stadiu al cercetărilor ca element de datare decît tiparul bivalv. Celtul care se turna pe una din fețe apare la nord de Dunăre la Orodol³¹ (jud. Dolj), Radovanu³² (jud. Călărași), Frătești³³ (jud. Giurgiu) fiind localizat în sudul României. În nordul Bulgariei descoperirile de asemenea culturi sînt relativ frecvente, unele fiind aproape identice cu exemplarul nostru. Dintre cele mai reprezentative le amintim pe cele de la Varbica II (reg. Plevna)³⁴, Leskovec (reg. Vraca)³⁵ și Gorsko Kosovo (reg. Sevllevo).

Dacă pentru tiparul de celt analogiile sînt numeroase, în schimb pentru fața în care s-a turnat harponul cu dublă aripioară nu cunoaștem, după știința noastră piese similare. Tiparul de celt caracterizat prin decorarea suprafeței cu linii verticale săpate în relief este încadrat cronologic de specialiști la sfîrșitul bronzului final și începuturile hallstattului timpuriu,³⁷ dăinuind o perioadă relativ întinsă, ceea ce ne îngreunează posibilitatea de a data precis cel de-al doilea nivel de locuire de la Grădiștea Coslogeni.

Contextul stratigrafic clar în care a fost descoperit tiparul pentru turnat harpoane, care nu apare în așezările aparținînd bronzului final, la care se adaugă descoperirea unor fragmente de fier prelucrat sau aflat într-un anumit stadiu de prelucrare³⁸ ne face să avansăm ipoteza datării celui de-al doilea nivel de locuire al așezării Coslogeni în cursul sec. al XI-lea î.e.n.

Deși ne aflăm într-un stadiu incipient al cercetării arheologice de la Grădiștea Coslogeni, descoperirile din campania anului 1986 impun cîteva reconsiderări majore asupra populației de tip Coslogeni:

1. Așezările de tip Coslogeni, departe de a fi sezoniere, au un caracter stabil, bine definit. Ele aparțin, așadar, nu unei populații seminomade ci sedentare în adevăratul înțeles al cuvîntului.

2. Dispunem în actualul stadiu al cercetării de o așezare Coslogeni de mari dimensiuni, cu cel puțin două nivele de locuire.

3. Descoperirea tiparelor certifică practicarea metalurgiei în stațiunea eponimă a culturii Coslogeni.

4. Elementele de datare descoperite plasează așezarea de la Grădiștea Coslogeni în perioada de sfîrșit a epocii bronzului și cea de început a primei epoci a fierului, ceea ce presupune că în această parte din sud-estul Munteniei hallstattul timpuriu este reprezentat, în fapt, de populația de tip *Coslogeni*.

NOTE

1. În acest articol ne-am propus să aducem la cunoștința specialiștilor actualul stadiu al cercetărilor din stațiunea eponimă aparținînd populației Coslogeni, în urma descoperirilor arheologice din campania anului 1986. Săpăturile au fost conduse de dr. P. DIACONU

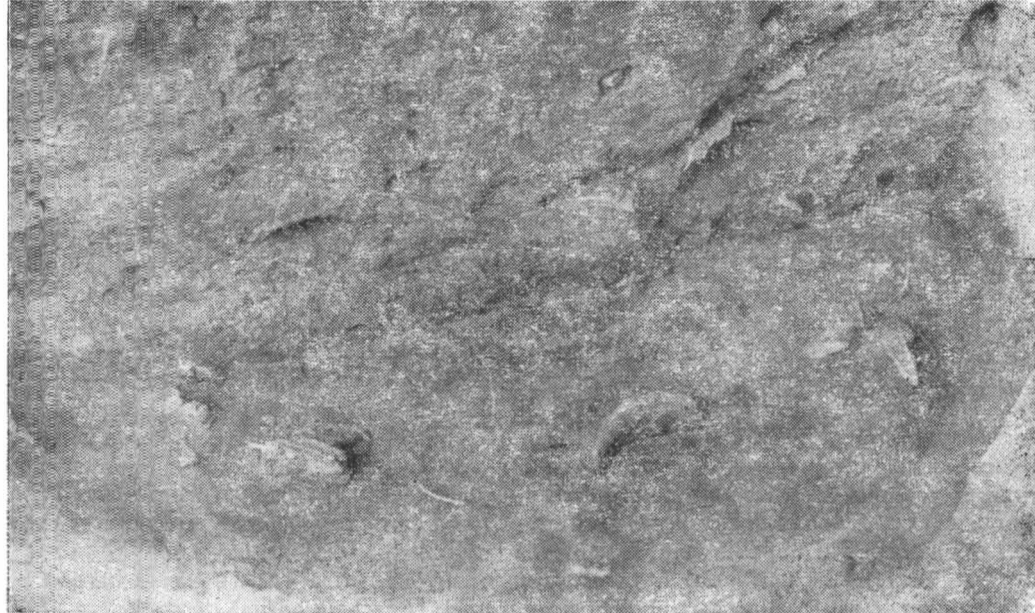
2. Grădiștea Coslogeni a fost depistată pentru prima dată de Niță Angheliescu, *Cercetări și descoperiri în raloanele Călărași și Slobozia* SCIV 1—2/VI 1955. p. 314, fig. 2/a

3. Construcții asemănătoare din lut au mai apărut la Bugeac, v.M. Irimia *Cîteva observații privind epoca bronzului în Dobrogea*, SCIVA, 32, 3, 1981, p. 353 și urm., fig. 6/3—5.

4. Au fost luate probe din pereții cuptoarelor care vor fi analizate de fizicianul Geo Ralçki (Laboratorul M.I.R.S.R.)

5. Materialul faunistic a fost analizat de biologul M. Udrescu (Laboratorul de antropologie Bucu-

a

FIG. 13 COMPLEXUL DIN CAROURILE 39—41; FRAGMENTE DE BUCATĂ CU URME DE NUIELE DIN PERETELE UNEI LOCUINȚE COSLOGENI.

FIG. 13 a) LE COMPLEXE DES CARERAUX 39—41; b) FRAGMENTS D'ÉLEVATION AVEC DES TRACES DE BRANCHES DU MUR D'UNE HABITATION DE COSLOGENI.

FIG. 13 THE SQUARES COMPLEXES 39—41. ELEVATION FRAGMENTS WITH DITCH REMNANTS OF A COSLOGENI LEVELLING WALL

b

a

FIG. 14 CONSTRUCȚIE SEMICIRCULARĂ DE LÎNGĂ CUPTORUL NR. 2; a) GRUNDISS; b) ȘĂNȚUIREA PROPRIU-ZISĂ.

FIG. 14 LA CONSTRUCTION DEMI-CIRCULAIRE PRÈS DU FOUR No. 2. a) GRUNDISS; b) LA TRANCHE PROPREMENT-DITE

FIG. 14 THE SEMICIRCULAR BUILDING NEAR FURNACE nr. 2 a) PLASTER ROUGH CAST. b) MOAT

b

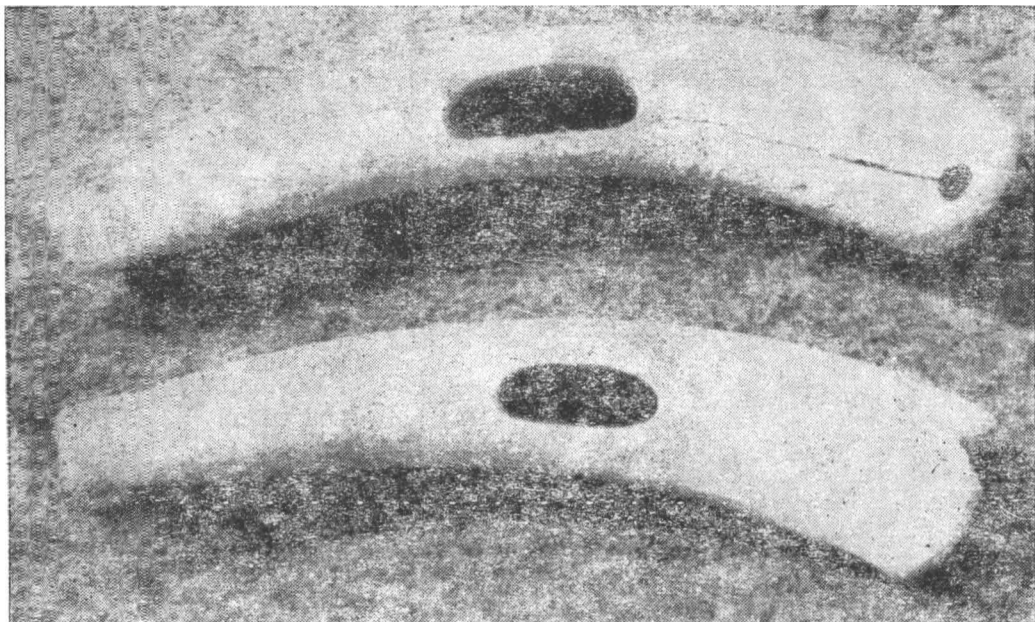
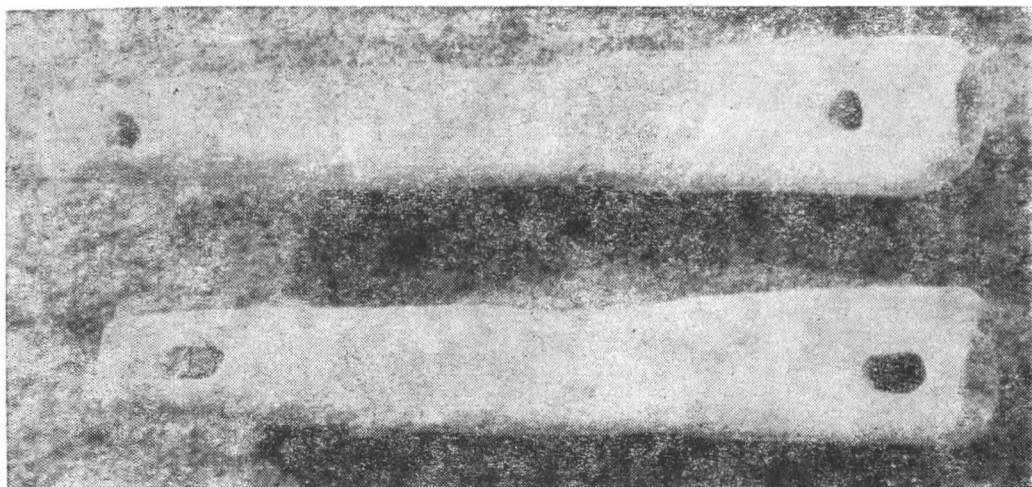

FIG. 15 PSALIILE DIN OS. a) VEDERE LATERALĂ; b) VEDERE FRONTALĂ
 FIG. 15 LE MORS EN OS. a) VUE LATÉRALE; b) VUE FRONTALE
 FIG. 15 TOOLS MADE OF GONES a) SIDE VIEW, b) FRONT VIEW

b.

rești), prezent la săpăturile arheologice din campania 1986.

6. Mulțumim și pe această cale colegului Tiberiu Bader care ne-a indicat bibliografia de specialitate referitoare la acest tip de fibulă.

7. Materialul ceramic este în curs de restaurare.

8. Chr. Blin kenberg, *Fibules greques et orien-*

tales, Copenhaga, 1926, p. 60 și următoarele. tipul II 1 a „Fibules à arc symétrique”, fig. 30.

9. H. Müller — Karpe, *Die Metallbeigaben der frühgeschzeitlichen Kerameikos-Gräber*, in *Jahrbuch des Deutsch. Arch. Inst.*, 77, 1962, p. 60 f. morm. 20, fig. 1. 3—6, nr. 46, fig. 2. 4. 12. 15, nr. 27, fig. 3. 2. nr. 47, fig. 6. 4.

10. K. Killan, *Fibeln in Thessalien vor der mykenischen bis zur archaischen Zeit*, P.B.F., XIV, 2, 1975, p. 20, Bogenfibel A I a

11. F. Sapouna, Sakellarakis-Die Fibeln der griechischen Inseln, P.B.F., XIV, 4, 1978, p. 41 și următoarele TIPUL II a, pl. 3, 52—55

12. Ibidem, pl. 3, 56—57.

13. Ibidem, pl. 3, 59.

14. J. Sundwall, *Die älteren italischen Fibeln*, Berlin, 1943, p. 80; același tip de fibule dar ornamentate.

15. H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Berlin, 1959, p. 35, fig. 32.

16. Frano Prendi, *Die Bronzezeit und der Beginn der Eisenzeit in Albanien*, in *Sudesteuropa zwischen 1600 und 1000 v. chr.*, Berlin, 1982, p. 226, fig. 13/7—8 și N. Bodinaku, *Fibulat horkore prej bronzit të Hekurit të hershëm*, in *Iliria* 2/1984, p. 57, fig. 1/3—5.

17. N. Bodinaku, *Fibulat horkore prej bronzit të Hekurit të hershëm*, in *Iliria* 2/1984, p. 57, fig. 1/2.

18. J. Bouzek, *Homerisches Griechenland*, Praga, 1969, p. 93, fig. 36, 5, 11, 12

19. Chr. Blinkenberg, *op. cit.*; J. Bouzek, *op. cit.*; E. Sapouna-Sakellarakis, *op. cit.*; H. Müller-Karpe, *Die Metallbeigaben*... fig. 33.

20. J. Sundwall, *op. cit.*; p. 19, ff.; H. Müller-Karpe, *Beiträge*... p. 35.

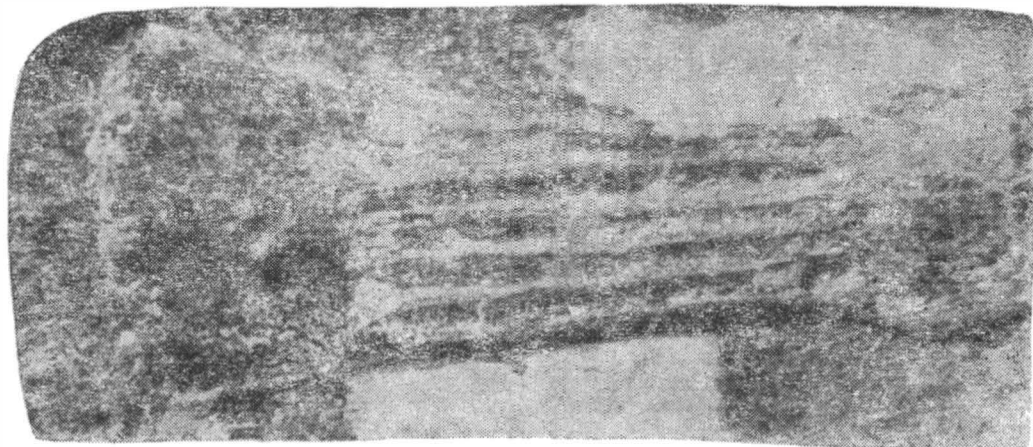

FIG. 16 TIPAR BIVALV a) CELT; b) HARPON

FIG. 16 MATRICE BIVALVE a) CELTE; b) HARPON

FIG. 16 BIVALVE MOULD a) CELT b) HARPOON

b.

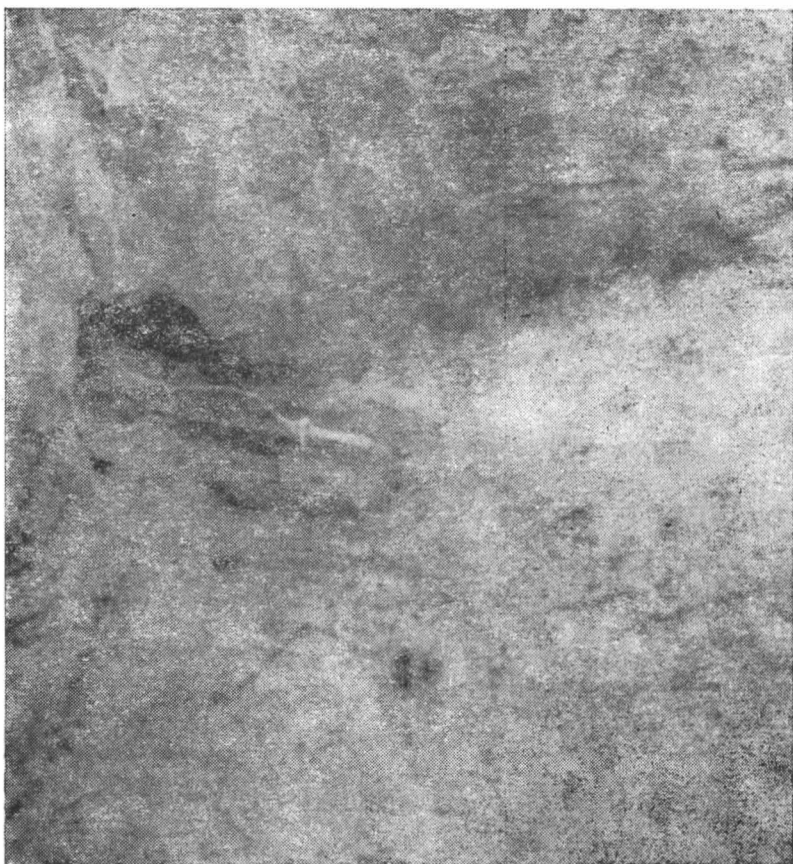

FIG. 17. a) PUMNAL DIN BRONZ: b) CONDIȚIILE DESCOPERIRII
 FIG. 17 a) POIGNARD EN BRONZE b) LES CONDITION DE LA DÉCOUVERTE
 FIG. 17 a) BRONZE DAGGER b) DISCOVERY CONDITIONS

21. J. Bouzek, *op. cit.*

22. E.S. — Sakellarakis, *op. cit.*

23. J. Bouzek, *op. cit.*

24. Informație S. Morintz.

25. Inedit, aflat în colecțiile Muzeului județean Călărași, cercetări de teren Marian Neagu, V. Oprea, I. Munteanu.

26. S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, București, 1978, p. 179, 180, fig. 100/4.

27. M. Petrescu Dîmbovița, *Dispozitul de obiecte de bronz de la Duda (ralonul Huși, regiunea Iași)*, *Arheologia Moldovei*, IV, 1966, p. 346.

28. I. T. Dragomir, *Danubius*, I, 1967, p. 89—94.

29. Idem, *Materiale IX*, p. 507—508, fig. 5/3

30. M. Petrescu Dîmbovița, *op. cit.* p. 349.

31. D. Berclu, *Arhiva preistorică a Olteniei*, p. 138, fig. 174.

32. S. Morintz și D. Serbănescu, *Rezultatele cercetărilor de la Radovanu, Traco-Dacica*, VI, 1—2, 1986, p. 16, fig. 15/1.

33. Ibidem, p. 19.

34. S. Morintz, *Contribuții...*, p. 176 și 177, fig. 99/1, p. 175, fig. 97/7

35. Ibidem, p. 176 și p. 177, fig. 99/12.

36. Ibidem, p. 178 și 177, fig. 99/7.

37. Ibidem, p. 178

38. Analizele efectuate de specialiștii laboratorului chimic al Combinatului Siderurgic Călărași au arătat că procentajul de Fe_2O_3 atinge 82,99%.

(Résumée)

Les auteurs communiquent les plus importants résultats des découvertes archéologiques de la campagne de 1986, organisée dans le habitat éponyme de la culture de type Coslogeni, situé à Grădiștea Coslogeni, la commune de Dichiseni, le département de Călărași.

On décrit ce qu'on a découvert dans chacun de ces complexes, en insistant sur les 16 installations de chauffage-foyers et fours-qu'on a trouvés. On a intercepté 8 habitations ayant un riche matériel ceramique et ostéologique.

On est en train de restaurer la céramique.

Les fragments paléologiques animaliers découverts consistent en os de bovine (de grande et de moyenne taille) de cochon, chevre, cheval et chien. Les auteurs remarquent l'apparition des os de poisson dans la plupart des complexes.

Le stade actuel des recherches demontre la présence évidente de deux niveaux d'habitations.

On a daté le premier niveau (le niveau inferior) d'habitation à la suite de la découverte de trois mars en corns de cerf, une fibule à l'arc symétrique et un poinard folioforme en bronze.

Les mars ont des analogies dans le périmètre de la culture de Belogradovka.

Quant au polgnard, quoique'il ressemble à ceux qu'on a trouvés sur l'espace culturel de Sobotinovka il appartient pourtant à une série plus évoluée de ce type d'origine nord-pontique.

Des formes similaires ont paru en Roumanie à Pietrariu et Coslogeni (le département de Călărași), Duda (le département de Vaslui), Băieni et Rogojeni (le département de Galatzi).

Le complexe où on a trouvé les mars nous a réservé la découverte d'une fibule de type « Bogenfibel ».

La fibule a des analogies très bien marquées en Grèce Vrocastro, Kerametikos-Athens, Jolkos, Kar-

FIG. 18 FIBULE DIN BRONZ CU ARC SIMETRIC
FIG. 18 FIBULE EN BRONZE AVEC UN ARC SYMÉTRIQUE-BOGENFIBEL
FIG. 18 BRONZE FIBULA WITH A SYMETRICAL ARCH (BOGENFIBEL)

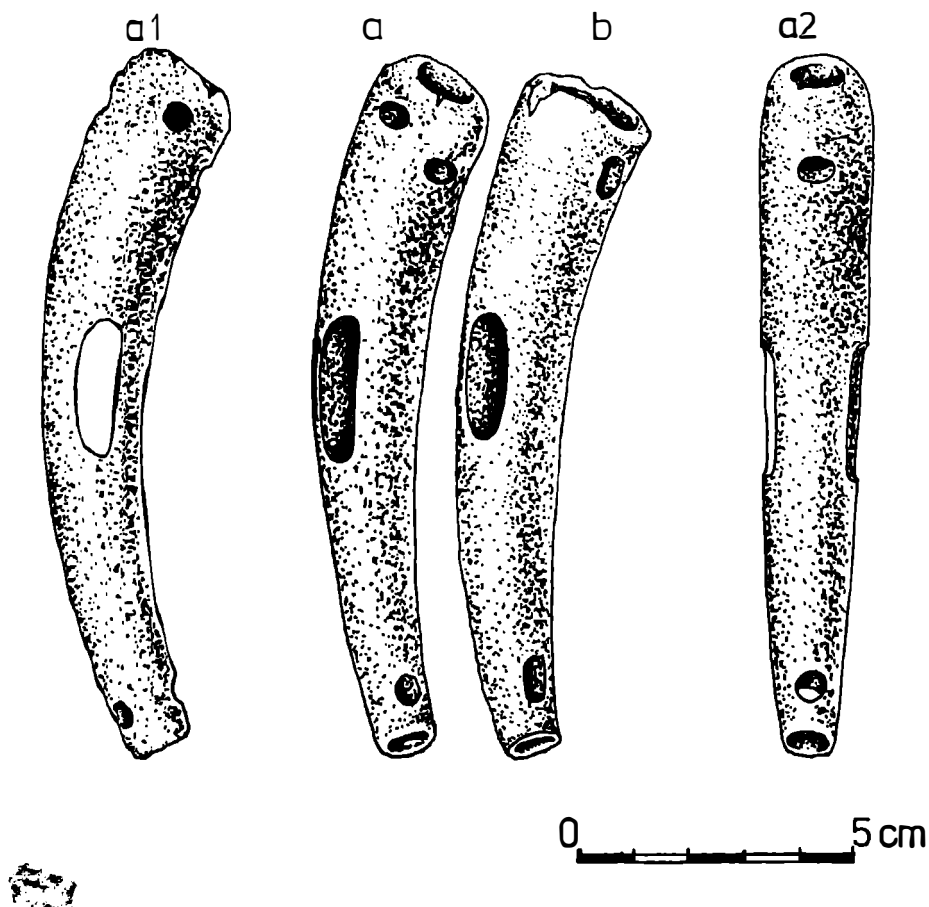

Fig.19. PSALII DE OS

GRĂDIȘTEA COSLOGENI-1986

a. Psalia nr.1. vedere generală.

b. Psalia nr.2. vedere generală.

a1.Vedere laterala ; a2.Vedere frontală.

FIG. 19 LES MORS EN OS (ESQUISSE)

FIG. 19 HARNESS PIECE (DRAWING)

FIG. 20 MATRICE BIVALVE (ESQUISSE)

FIG. 20 BIVALVE MOULD (DRAWING)

FIG. 21 MATRICE POUR LES BIJOUX (ESQUISSE)

FIG. 21 MOULD FOR CASTING ORNAMENTS (DRAWING)

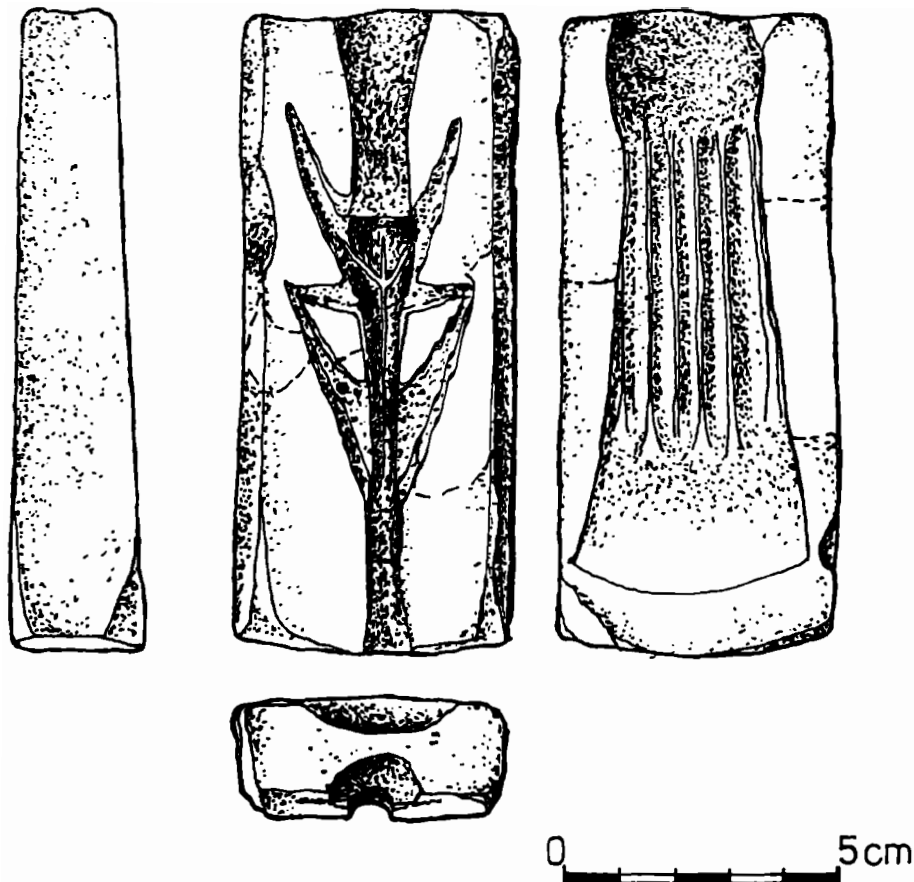

Fig.20. TIPAR BIVALV
GRĂDIȘTEA COSLOGENI-1986

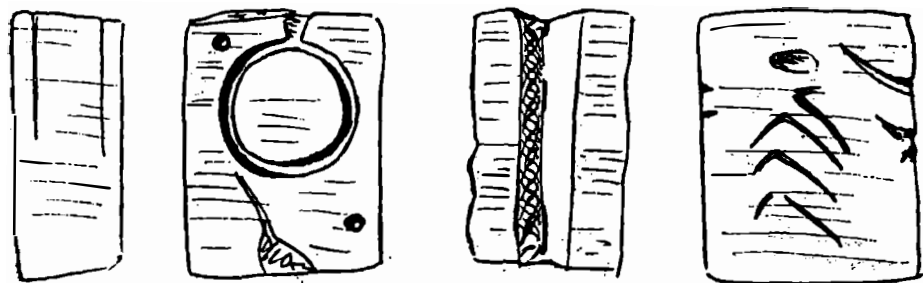

Fig. 21

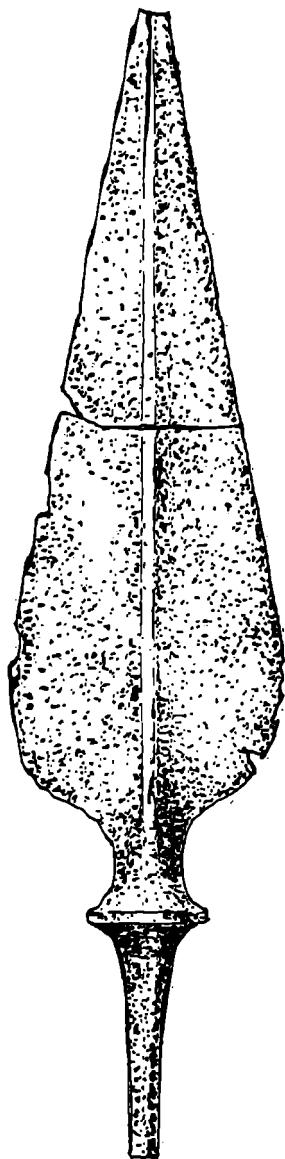

Fig. 22. SPADĂ-PUMNAL
GRĂDIȘTEA COSLOGENI-1986

phl. Hegios Ioanes, Fortetsa), en Italie Timari. Aliumfre, Pontolica II, Pianilio II), en Albanie et en général, dans toute la zone orientale de la Méditerranée de L'Adriatique et des Balkans occidentaux.

Tous ces éléments ont déterminé les buteurs de dater le niveau inférieur comme appartenant au XIII—XIème siècle av. j.c.

Dans le dernier niveau d'habitation (le niveau supérieur) on a découvert deux matrices réservées à la foute des objets en bronze. La première servait à faire des bijoux, la deuxième (bivalve) à des celtes décoré de nervures parallèles verticales (sur une face) et à des harpons à deux petites ailes (sur l'autre).

La matrice du celle représente un important élément de dotation. Si pour le celte on peut trouver des analogies assez fréquentes au sud de la Muntenia et au nord de la Bulgarie, analogies qui datent de l'époque du bronze final et de celle de halstatt primaire, le harpon à deux ailes est jusqu'à présent unique.

Le niveau supérieurs d'habitation appartenant à la population de Coslogeni est daté par les auteurs au XIème siècle av. j.c.

La découverte dans les deux niveaux d'habitation d'un très grand nombre de foyers et de fours de matrices pour la foute du bronze, les outils, les armes et les pièces en bronze, et encore les fragments de machefer et même de fer dont les spécialistes ont établi l'appartenance, aux différents stades d'usinage, tout cela a déterminé les auteurs de formuler l'hypothèse de l'existence à Grădiștea Coslogeni, d'un grand centre métallurgique des paléothraces qui avait fonctionné durant les XII—XIIIème siècle av. j.c., c'est-à-dire à la fin de l'âge de bronze et de halstatt primaire.

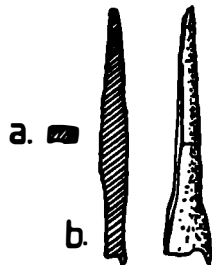
PRELIMINARY CONSIDERATIONS ON THE EPONYMIC SETTLEMENT AT GRĂDIȘTEA COSLOGENI. CĂLĂRAȘI DISTRICT

(Summary)

The authors communicate about the most important results of the archeological discoveries made in the year 1986 in the eponymic settlement of Coslogeni located at Grădiștea Coslogeni, Dichiseni village, Călărași district.

The discoveries are described in complexes, insisting on the 16 fireplaces and furnaces found in the three troced sections. There have been found 8 dwellings with a rich ceramic and archeologic material.

The potteries are being restored at present. The paleo-faunal material consists of bones belonging to big and middle sized cattle, swine, horses, goats and dogs.

a. secțiune.
b. profil.

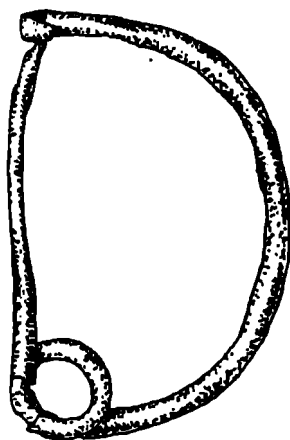
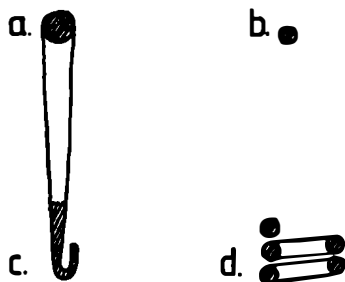
AC, BRONZ.

Fig.23. GRĂDIȘTEA COSLOGENI — 1986

FIG. 23 PIÈCE EN BRONZE —FRAGMENT (ESQUISSE)
FIG. 23 BRONZE PIECE —FRAGMENT (DRAWING)

FIG. 24 FIBULE EN BRONZE — GRĂDIȘTEA COSLOGENI, 1986 (ESQUISSE)
FIG. 24 BRONZE FIBULA —GRĂDIȘTEA COSLOGENI 1986 (DRAWING)

a. secțiune prin arc.
b. secțiune prin ax.
c. secțiune prin picior.
d. secțiune prin resort.

Fig.24. FIBULĂ, BRONZ.

GRĂDIȘTEA COSLOGENI — 1986

desene executate de arh Ciupercă Liza.

The authors point out the appearance of bones in most complexes as well.

In the present stage of research the obvious presence of two levels of living has been distinguished.

The first level of living (the inferior) is dated by the discovery of three harness pieces made of deer horn, a fibula with a symmetric spring and a bronze dagger.

The harness pieces find good analogues in the area of the Belogradovka while the dagger, though similar to the ones met in the area of the Sabatinarka culture nevertheless belongs to a more developed series of this eastern origin type. In Romania similar forms appeared at Pietroiu and Coslogeni (Călărași district), Duda (Vaslui district), Băleni and Rogojeni (Galați district).

The fibula discovered in the same complex with the harness pieces is a „Bogenfibel” type, developed from the „Violin Bogenfibel” type.

The fibula finds good analogues in Greece (Vrakastro, Kerameios-Atena, Jolkos, Karphi, Hagios Ioannes, Fortetsa), Italy (Timari, Allumiere Pantalica II, Pianello II) Albany, generally in the forth eastern area of the Mediterranean Sea, the Adriatic area and the western Balkans.

These elements made the authors propose the dating of the lower level at Grădișteța Coslogeni

in the 12th—11th centuries B.C. In the latter level of living (the superior level) two moulds for casting bronze-things were found.

The first mould was intended to cast ornaments. The second, a bivalve one, represents an important element in dating the highest level of living at Grădișteța Coslogeni.

On one side there is the mould of an axe decorated with parallel, vertical nervures and on the other side a harpoon with a double fin. If the axe has rather pregnant analogies in the south of Wallachia and in the North of Bulgaria, being met in the final bronze age and in early hallstatt, the double-winged harpoon represents a unique thing nowadays.

The authors date the second layer of living as belonging to the Coslogeni type population in the 11th B.C. The discovery in both levels of living of an unusually great number of fireplaces and furnaces, the moulds for casting bronze pieces as well as the slag fragments and even iron fragments reported by experts as being in different stages of processing, entitle the authors to est the idea of the existence at Grădișteța Coslogeni of a big metallurgic centre of the early Tracians, which was in use in the 12th—11th B.C. namely in the last period of the final bronze age and in the early hallstatt.

REPERE CRONOLOGICE PENTRU DATArea UNOR AŞEZĂRI GETO-DACICE

Niculae CONOVICI

Stabilirea unei cronologii cât mai precise a siturilor arheologice constituie una dintre preocupările constante şi de cea mai mare importanţă ale arheologilor. În ceea ce priveşte valoarea istorică, cele mai importante metode de datare sînt acelea care permit obţinerea unor datări cât mai exacte. Pentru civilizaţia geto-dacică am enumera aici în primul rînd obiectele de import: ceramica elenistică şi romană (mai ales ceramica de lux şi recipientele şampilate), monedele, articole din metale preţioase, unele obiecte metalice cu o datare mai restrînsă (în general piese de port, legate de moda vremii), la care se pot adăuga anumite categorii de ceramică locală de lux ale căror prototipuri elenistice sau romane pot fi detectate¹.

În comunicarea de faţă ne vom opri asupra unora din aceste categorii de materiale şi anume amforele şampilate.

Amforele — principalele ambalaje pentru transportul mărfurilor lichide ale antichităţii (în primul rînd al vinului şi uleiului) au ajuns în mari cantităţi în aşezările geto-dacice, începînd încă din sec. VI î.e.n.² De la sfîrşitul sec. V î.e.n. şi pînă către sfîrşitul erei vechi, o parte a centrelor elenistice exportatoare de vinuri sau ulei (Thasos, Heraclea Pontica, Sinope, Chersones, Rhodos, Cos, Paros, Cnidos, Samos, Panticapalon ş.a.) au practicat — în intervale de timp variabile — marcarea acestor recipiente sau a unui anumit procent din ele cu ajutorul unor ştampe pe care figurau numele oraşului, al olarilor, al unor magistraţi însărcinaţi cu controlul producţiei sau chiar al magistraţilor eponimi ai oraşelor respective precum şi cu o mare varietate de simboluri³. Valoare cronologică au doar ştampilele care conţin mai multe elemente, în primul rînd numele unor magistraţi aleşi anual. Prin stabilirea succesiunii acestor magistraţi se poate ajunge la datarea precisă a fiecărei amfore purtătoare de şampilă. În această situaţie nu se află însă decît puţine centre exportatoare, şi anume Thasos, Rhodos şi Cnidos din Marea Egee, Heraclea Pontica, Sinope şi Chersones din Marea Neagră.

Datorită eforturilor mai multor generaţii de savanţi din diferite ţări, astăzi dispunem de scheme cronologice din ce în ce mai bine puse la punct pentru ştampilele centrelor amintite, în primul rînd ale celor egeice. În ciuda unor eforturi susţinute şi îndelungate, ştampilele centrelor pontice se lasă mai greu ordonate, cu toate progresele importante înregistrate⁴. Nu vom stărui aici nici asupra metodelor prin care au fost realizate aceste ordonări, nici asupra cronologiei în sine a ştampilelor diferitelor centre. Vom menţiona doar că unul din procedeele cele mai fructuoase de fixare a cronologiei absolute este acela al stabilirii sincronismelor existente între ştampilele diferitelor centre cu ajutorul comple-

xelor închise, în special al acelor a căror datare este cunoscută din alte surse: izvoare scrise coroborate cu datele stratigrafice ⁵.

În alte cazuri, și asupra acestora dorim să ne oprim, tocmai sincronismul diferitelor categorii de ștampile ne ajută în stabilirea cronologiei absolute a complexelor arheologice în care ele apar. Este de la sine înțeles că datarea unor stațiuni geto-dace, fie ele cercetate prin săpături sistematice sau doar prin recoltări de materiale apărute la suprafață, este posibilă doar în cazul acelor, încă puține la număr, unde numărul ștampilelor amforice este suficient de mare pentru a permite o astfel de cercetare. În această situație se numără și câteva așezări din județul Călărași, de care va fi vorba mai jos. Firește că aceste datări nu sînt întotdeauna suficiente dar, după cum se va vedea, valoarea lor probatorie este destul de mare.

Vom prezenta în continuare datările unor așezări geto-dacice, realizate pe baza ștampilelor de amfore. Drept etalon ne vor servi descoperirile noastre (în colaborare cu M. Irimia) din așezările fortificate de la Satu Nou-„Valea lui Voicu” și Satu Nou-„Vadu Vacilor” (com. Oltina, jud. Constanța), așezări aparținînd aceleiași comunități umane, unde numărul mare de ștampile amforice bine datate permit o încadrare cronologică destul de precisă.

1. SATU NOU — „VALEA LUI VOICU” (săpături 1981—1985).

Locuirea getică de aici cuprinde două faze distincte: prima databilă cu precădere în a doua jumătate a sec. III î.e.n. și a doua în sec. I î.e.n. pînă la începutul sec. I e.n. Aici au fost descoperite pînă în prezent 87 ștampile pe amfore, repartizate astfel: 47 Sinope, 26 Rhodos, 11 Heraclea Pontica, 2 Chersones și 1 — centru necunoscut. Li se adaugă o toartă ștampilată de lagynos de Chios, databilă în sec. III î.e.n. Lipsesc cu desăvîrșire amforele de Thasos, al căror import în bazinul Mării Negre se știe că încetează către 250 î.e.n. ⁶ — ceea ce ne furnizează un prim reper cronologic. Elementul cel mai sigur de datare îl reprezintă aici amforele rhodiene. Toate au torșile cu curbură amplă, caracteristică perioadei timpurii (sec. III î.e.n.). 11 ștampile rhodiene aparțin unor eponimi și anume 4 din grupa I (sf. sec. IV — circa 240 î.e.n.), 5 grupei II (circa 240—205 î.e.n.) și 1 grupei III (circa 205—175 î.e.n.). Ștampilele din grupa I aparțin sfîrșitului perioadel, deoarece folosesc prepoziția ἐν ⁷. Ștampilele de producători se datează și ele cu precădere în a doua jumătate a sec. III î.e.n. ; una sigură, aparținînd olarului Ἀριστοκράτης ar putea fi datată la începutul sec. II î.e.n., ea figurînd în depozitul de la Pergam și avînd profilul torșii aprobat de al amforelor din acest secol ⁸. Ea nu poate depăși însă primul deceniu al sec. II î.e.n. Din ultimii ani ai sec. III î.e.n. (după profilul torșii) pare a data ștampila circulară a eponimului Καλλιμαρτίδας (simbol cornucupla). Datarea ștampilelor rhodiene de la „Valea lui Voicu” poate fi delimitată între 260±190 î.e.n.

Ștampilele Heracleei Pontica, în număr de 11, au fost imprimate 3 pe gît și 8 pe torșii. 6 ștampile, toate pe torșii, poartă numele olarului Ἀριστοκράτης. Toate ștampilele aparțin grupei IV tipologice după Brașinski ⁹ (un singur nume, de cele mai multe ori la genitiv, doar în două cazuri la nominativ (Μήνης și Καλλισθένης), fără prepoziție. Avînd în vedere lipsa acestui gen de ștampile la Tanais, oraș întemeiat la circa 250 î.e.n., se consideră că ele se datează în prima jumătate a sec. III î.e.n. ¹⁰. Din perioada timpurie a acestor grupe ar face parte și ștampilele figurate (un exemplar în formă de frunză a apărut pe gîtul unei amfore întregi din nivelul cel mai vechi de la „Valea lui Voicu”). După V. I. Pruglo, datarea acestei grupe de ștampile exclusiv în prima jumătate a sec. III doar în funcție de situația de la Tanais nu este concludentă ¹¹. Din cele 6 nume de olari prezente în așezarea noastră, două (Ἀριστοκράτης și Μήνης) apar și la Grădiștea Elizavetovskoe (cite un exemplar în totalul de 495 heracleene) ¹². Se știe că această stațiune din delta Donului își încetează existența către mijlocul sec. III î.e.n., coexistînd cel puțin un deceniu cu orașul Tanais, recent întemeiat (după cum o dovedește coincidența unor ștampile de amfore

descoperite în cele două aşezări. Majoritatea ştampilelor heracleene de acolo sînt de tipurile II şi III (cu două nume). Olarul Μῆνης este atestat şi la Pletrolu (com. Borcea, jud. Călăraşi)¹³, în asociere cu ştampile din prima jumătate a sec. III î.e.n., iar Ἀριστοκράτης este bine reprezentat la Tyras¹⁴, Istros¹⁵, Tomis¹⁶, Callatis¹⁷, Odessos¹⁸ cu ştampile aplicate pe gît, iar la Bizone¹⁹ şi cu ştampile aplicate pe torţi. Avînd în vedere că peste 70% din ştampilele noastre sînt aplicate pe torţi, deducem că acestea se pot data şi în a doua jumătate a sec. III î.e.n. sau măcar în al treilea sfert al acestui secol, datare care nu se opune cronologiei complexelor arheologice de la „Valea lui Volcu”.

Peste 54% din ştampilele descoperite în staţiunea noastră aparţin amforelor de Sinope. De fapt, ponderea acestui centru între importurile amforice de la Valea lui Volcu este mult mai mare, dacă ţinem seama că se ştampila cu aproximaţie o amforă din 5—6²⁰. Din cele 47 ştampile sinopeene, 2 poartă doar numele olarului, 2—doar pe al astynomului, 3 nu au fost determinate, iar restul de 40 prezintă asocierea astynom-producător. Toate ştampilele aparţin grupelor V şi VI cronologice după B. N. Grakov, redată recent de I. B. Braşinski între circa 183—150 şi 150—100 î.e.n.²¹, iar de B. A. Vasilenko între circa 230—190 şi 190—circa 150 î.e.n.²². Primul care a propus ca dată a încetării ştampilării amforelor la Sinope în jurul anului 183 î.e.n., ca urmare a cuceririi oraşului de către regele Pharnaces I al Pontului, a fost V. I. Tehmistrenko²³. Recent, pe baza constatărilor prezenţei unor ştampile sinopeene din grupa a VI-a în complexul de la Middle Stoa din Athena (care încetează la 183 î.e.n.), V. Grace admite şi susţine această din urmă datare²⁴. Elementul nou adus de cunoscuta cercetătoare americană este ideea posibilităţii ca astynomii de la Sinope, care nu erau magistraţi eponimi al cetăţii, să nu-şi fi exercitat funcţia pe durata unui an întreg (asemenea frurahilor de la Cnidos). Doar aşa s-ar putea explica numărul mult prea mare de astynomi (circa 220) care trebuie „înghesuţi” în circa 177 ani (circa 360—183 î.e.n.) începutul ştampilării amforelor de Sinope nu poate fi pus la sfîrşitul sec. V sau începutul sec. IV î.e.n., cum propunea Vasilenko²⁵, deoarece în Agora Athenei (şi în alte complexe prezentate de I. B. Braşinski) trecerea de la grupa I la grupa a II-a are loc în jurul datei de 325 î.e.n.²⁶. În baza cronologiei ştampilelor rhodiene de la „Valea lui Volcu” sîntem obligaţi să admitem această nouă cronologie, respectiv datarea grupelor V şi VI de la Sinope cu precădere în a doua jumătate a sec. III î.e.n. şi primul an al sec. II î.e.n. De altfel, în urma unui studiu efectuat de noi asupra combinaţiilor de nume de astynomi şi producători din cele două grupe, am ajuns la concluzia că separarea celor două grupe pe baza asocierilor amintite nu mai corespunde realităţii, astfel că ordonarea lor va trebui să fie refăcută.

Contemporaneitatea dintre astynomii grupelor V şi VI de la Sinope cu eponimii din grupele I şi II de la Rhodos a mai fost constatată şi în alte aşezări: Semenovka în Crimeea²⁷, Samaria în Israel²⁸ (unde alături de ştampile rhodiene din primele cinci grupe nu apar decît ştampile sinopeene din grupele V şi VI); în Neapolele scitic întemeiat către sfîrşitul sec. III î.e.n., ştampilele de Thasos, Heraclea Pontica şi Sinope lipsesc cu totul, în vreme ce acele rhodiene încep cu grupa a III-a (circa 205—175 î.e.n.)²⁹; la Nikonium (Grădiştea Roxolani); care încetează la începutul ultimului sfert al sec. III î.e.n. (cel mai tîrziu), lipsesc amforele de Rhodos, Cnidos, Cos precum şi cele sinopeene din grupele V şi VI³⁰.

Ştampilele de Chersones din aşezarea noastră se încadrează în grupa I tipologică după Katz (sf. sec. IV—începutul sec. III î.e.n.)³¹, dar această ultimă cronologie nu a fost încă bine pusă la punct.

În baza celor de mai sus, putem conchide că aşezarea de la Satu Nou—„Valea lui Volcu” are prima fază datată între al doilea sfert al sec. III şi primul deceniu al sec. II î.e.n., cu posibilităţi de restrîngere a acestor perioade.

2. *Aşezarea de la Satu Nou — „Vadu Vacilor”* este situată la circa 800 m în aval de „Valea lui Volcu”. Nu s-au făcut săpături sistematice, dar de aici provin 11 torţi ştampilate de

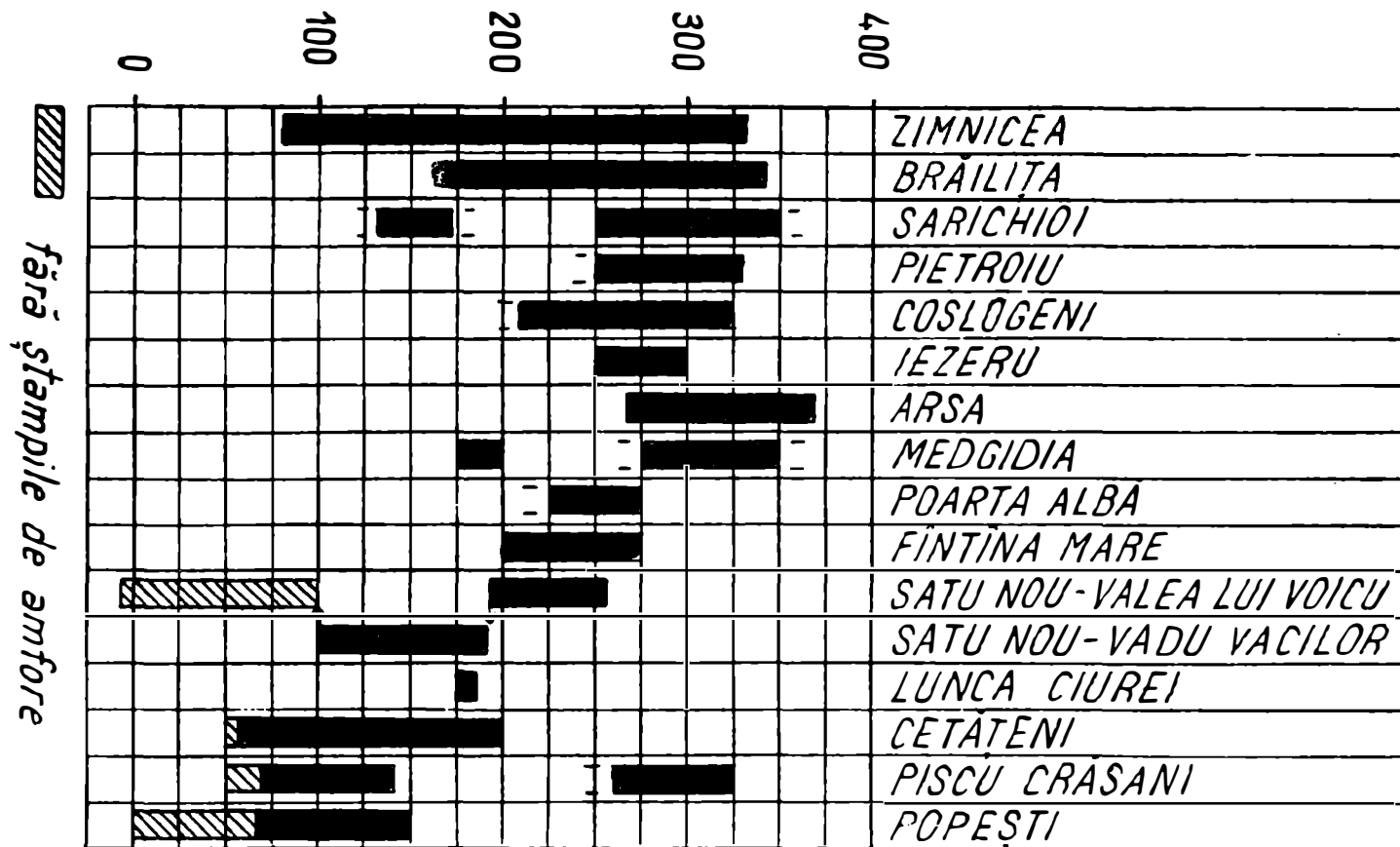

FIG. 1. CRONOLOGIA UNOR AȘEZĂRI GETO-DACICE, DATATE PE BAZA AMFORELOR ȘTAMPILATE (CU EXCEPȚIA CELEI DE LA LUNCA CIUREI, BASTARNĂ).

FIG. 1 LA CRONOLOGIE DE QUELQUES SITES GÉTO-DACES D'APRÈS LES TIMBRES AMPHORIQUES (SAUF LUNCA CIUREI, AGGLOMÉRATION BASTARNE).

amfore: 8 Rhodos, 1 Cnidos, 1 Sinope (ilizibilă) și 1 Cos. Lipsește amforele de Thasos Heraclea Pontica și Chersones. Ștampilă de Cnidos (eponim Τελεχρέων) face parte din grupa IV B (167—146 î.e.n.)³². Torțile de amfore rhodiene au toate profil unghiular, specific secolului II î.e.n., iar dintre ele 3 aparțin unor eponimi și 5 unor producători. Eponimul Νικασαγόρας — cunoscut în complexe de la Pergam și Middle Stoa din Athena — a fost datat recent în anul 185 î.e.n.³³. Eponimul Ἡραγόρας nu apare în complexe amintite dar este cunoscut la Olbia, Tanais și Phanagoria și aparține grupei a IV-a (175—146 î.e.n.)³⁴. Olarii Ἀντίμαχος și Ἰππόκρατης apar în complexul de la Middle Stoa asociați cu ultimii eponimi, din 184 și 183 î.e.n.³⁵ Toarta cu numele olarului Ἰππόκρατης (ștampilă circulară cu floare de rodie) mai deține și ștampilă suplimentară cu o literă aproape ștearsă, care o datează înainte de eponimatul lui Νικασαγόρας (185 î.e.n.)³⁶. Cele două ștampile ale olarului Κάλλων (simbol hermă, una cu litere cursive) lipsește din complexe de la Pergam (închelat 175 î.e.n.) și Carthagina (închelat 146 î.e.n.), dar apare la Samaria (închelat 108 î.e.n.), așadar se datează între 145—108 î.e.n.³⁷

Ștampilă de Cos (olar Πάμπος) se datează prin context tot în sec. II î.e.n. Așezarea de la „Vadu Vacilor” se poate data astfel cu precizie între ±190 — ±108 î.e.n. Cum stratul arheologic de aici se arată a fi foarte subțire și cum, pe de altă parte, în sec. I î.e.n. începe a doua fază a locuirii la „Valea lui Volcu”, avem temeliuri puternice să presupunem că locuitorii au „pendulat” între cele două așezări în intervalele amintite.

3. *Pietrolu, com, Borcea, jud. Călărași*. Așezarea getică este amplasată în apropierea Borcel, în sudul satului, spre Gildău³⁸. Nu s-au făcut săpături sistematice, dar de aici au fost culese de-a lungul timpului 38 ștampile de amfore: 10 Thasos, 9 Heraclea Pontica, 5 Rhodos, 12 Sinope și 2 Cos³⁹. Un depozit cuprinzând 6 amfore întregi sau întregibile avea structura următoare: 3 Rhodos, 2 Cos și 1 Sinope fără ștampilă. Amforele rhodiene poartă ștampilele a 3 eponimi (Ἀγέστρατος, Πολύκράτης și Τιμόστρατος) și a doi olari (Ἱεροτέλης și Ὀνάσιμος — ultimul cunoscut și la Satu Nou-Valea lui Volcu. El marchează un răstimp cronologic de 3 ani, probabil succesivi, către sfârșitul perioadei I, posibil ante 250 î.e.n.⁴⁰. Ștampilele thasene de la Pietrolu se datează, în lumina ultimelor cercetări⁴¹, după cum urmează: Πουλῦς — circa 327—325⁴², Πύθων III — circa 298—294,⁴³ Ἀριστοφῶν II — circa 293—290⁴⁴, Κύχρις — circa 293—290⁴⁵, Δημάλκης și Ἰδνάδης (prezenți la Koroni) — circa 273—262⁴⁶, alți doi Πύθων și unul nedeterminat — sigur sec. III î.e.n. Ștampilele thaslene indică așadar intervalul ±327 — ±262 î.e.n.

Toate cele 9 ștampile heracleene sînt aplicate pe gîtul amforelor și aparțin grupelor IV (cu un singur nume) și V (cu prescurtări), ambele fiind date în prima jumătate a sec. III î.e.n., pînă către mijlocul secolului⁴⁷. Olarul Μένης (3 ex.) este semnalat și la Valea lui Volcu, iar Ἐτυμος la Gr. Elizavetovskala⁴⁸, Nikolaevka⁴⁹, Pivdennoe⁵⁰ și Medgidia⁵¹. O ștampilă pe o amforă heracleeană de tip Islam-Geaferca se încadrează în aceeași perioadă⁵². Lipsa ștampilelor pe torți ne oprește să prelungim existența așezării și în a doua jumătate a sec. III î.e.n.

Ștampilele rhodiene aparțin exclusiv grupei I, una fiind de tip vechi, fără prepoziție, celelalte 4 mai recente, apropiate de mijlocul sec. III, sigur post 269-ante 240⁵³ î.e.n. Ștampilele de Cos, apărute în context cu cele rhodiene, au aceeași datare, ca și un picior de amforă de Chersones⁵⁴.

Ștampilele de Sinope aparțin grupelor III (3 ex.), IV (5 ex.) și V (2 ex., astynom Ἀντίπατρος ὁ Νίχονος), 1 este cu monogramă și 2 nedeterminate. Datarea grupelor III și IV de la Sinope în prima jumătate a sec. III î.e.n. este confirmată în mod indirect, pe de o parte prin complexe amintite anterior în legătură cu grupele V—VI, iar pe de altă parte prin asocierile specifice ale amforelor de Sinope din grupele I—II. Astfel, în așezarea de la Andreevka lujnaia, în nivele date în secolele IV și III î.e.n. predomină amforele de Heraclea Pontica și Sinope, pe lângă care mai apar Thasos, Chios, Soloha I, bosporane și

1. Cos, dar lipsește Rhodos. Ștampilele sinopeene aparțin grupelor I—IV, una singură fiind din gr. V (Ποσειδῆος ὁ Θεαρίωνος, prezent și la Valea lui Volcu) ⁶⁶. În săpăturile de la Chersones, efectuate la NV de teatrul antic, a fost cercetat un complex cu ștampile din Heraclea Pontica, Thasos, Amphipolis, Sinope (grupele I și II) și nedeterminate, dar unde lipsește ștampilele rhodiene și cele din Chersones — indicu că acestea din urmă nu începuseră a fi ștampilate ⁶⁸. Aceași asociere se întâlnește în așezările de la Nikolaevka ⁶⁷, Pivdennoe ⁶⁸ și în tumulul 8 din grupa „Cinci Frați” de la Gr. Elizavetovskoe ⁶⁹, datat de I. B. Brașinski în al treilea sfert al sec. IV î.e.n.

Pe aceste baze, așezarea de la Pietrolu se datează între $\pm 327 - \pm 250$ î.e.n., sfârșitul ei fiind foarte apropiat sau contemporan cu începutul așezării de la Satu Nou-Valea lui Volcu. 4. *Sarichloi, jud. Tulcea*. În sudul localității, pe o lungime de 2,5 km au fost surprinse în cercetările din 1976—1978 urme de locuire getică și din alte epoci ⁶⁰. Sondajul efectuat în punctul „La grădină” a furnizat o ștampilă thasiană pe care se mai citesc 3 litere: TEA. Din colecția școlii și cercetări de suprafață pe malul lacului Razelm în zona amintită de 2,5 km s-au mai adunat încă 44 ștampile de amfore și alte materiale, între care monede istriene cu roata și monede istriene de bronz din sec. II î.e.n. (provenind dintr-un tezaur. Ștampilele de amfore se repartizează astfel: 4 Heraclea Pontica (3 din grupa IV și una de tip Islam-Geaferca), 23 Thasos (dateabile circa 350 — ante 260 î.e.n.) ⁶¹, 5 Sinope (dintre care 2 din gr. III și 2 din gr. IV cu astynomul Κρατιστάρχος), 7 Rhodos (3 eponimi — 2 din gr. III și 4 olari, 3 activând în primul sfert și 1 în al doilea sfert al sec. II î.e.n.); 1 Amphipolis, 3 Chersones și 2 nedeterminate. Datarea ștampilelor din Heraclea Pontica, Thasos și Sinope este convergentă, pe cînd ștampilele rhodiene sînt mai recente cu peste 6 decenii. Datarea celorlalte nu este asigurată. Cum cel puțin jumătate din ștampilele rhodiene provin din punctul „La Bursuci”, situat la sud de cel în care s-au efectuat sondeje, nu putem împărtăși opinia autorilor privind existența la Sarichloi a unei singure așezări ⁶²; cel mai probabil este vorba de o așezare care și-a mutat progresiv vatra spre sud, sau de două așezări separate în timp de intervalul amintit. Amfora de tip Islam-Geaferca, magistratul thasian Πινδιων III și astynomul sinopean Μνησιπλῆς se regăsesc în așezarea de la Pietrolu, iar thasianul Ἡρακλεῖτος a apărut și la Brăilița ⁶³, vădindu-se astfel contemporaneitatea, măcar parțială, a celor trei așezări. Așezarea din punctul „La Bursuci” are un pendant la Medgidia (vezi mai jos), prin eponimul Τιμασαγόρας și olarii Δαμοκράτης și Δίος. Activitatea lui Δαμοκράτης se desfășoară în primul sfert al sec. II î.e.n., iar fiul său Ἀριστοκλῆς — reprezentat la Sarichloi — activează între circa 183—150 î.e.n. ⁶⁴

5. *Medgidia, jud. Constanța*. Din zona carierei Fabricii de cărămidă au fost publicate mai multe ștampile de amfore, ⁶⁵ după cum urmează: 3 Thasos (dateabile 305—273 î.e.n.) ⁶⁶, 2 Sinope din grupa III (astynomul Μνησιπλῆς fiind atestat și la Pietrolu și Sarichloi), 6 Heraclea Pontica din grupele II, și III—IV (primul sfert al sec. IV—prima jumătate a sec. III, cu olarul Ἐτυμος prezent și la Pietrolu); 1 Cos și 8 Rhodos (3 eponimi din gr. III și 4 olari din aceeași vreme, unli prezenți și la Sarichloi — vezi mai sus). Cezura constatată la Sarichloi se repetă și aici: ștampile din a doua jumătate a sec. IV — primul sfert al sec. III î.e.n. (Heraclea Pontica, Thasos, Sinope) și un alt grup datat în primul sfert al sec. II î.e.n. Rhodos, probabil Cos). Necunoscînd contextul arheologic în care au apărut nu putem preciza dacă este vorba de o singură așezare (cu două faze separate prin hiatus ca la Valea lui Volcu) sau de două așezări distincte.

6. *Poarta Albă, jud. Constanța*. Din așezarea getică de aici ⁶⁷ provin 2 ștampile de Heraclea Pontica-grupa IV (între care Μῆνης de la Pietrolu și Valea lui Volcu), 1 Rhodos din grupa I (Pausanias I) și 6 Sinope (1 din gr. IV, celelalte din grupele V și VI). Astynomii Ἰχέσιος ὁ Βαχχιου (gr. V) și Μαντιθέος ὁ Πρωταγόρου (gr. VI) apar și la Valea lui Volcu. Datare probabilă $\pm 275 - \pm 225$ î.e.n.

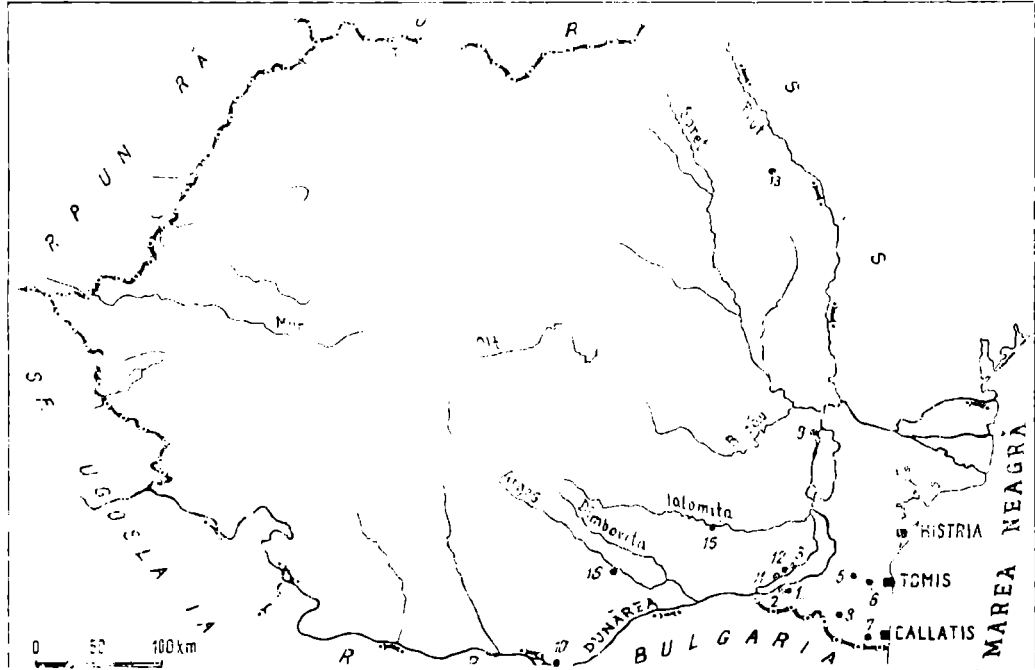

FIG. 2. HARTA AȘEZĂRILOR DATATE PE BAZA AMFORELOR ȘTAMPILATE: 1. SATU NOU — VALEA LUI VOICU; 2. SATU NOU — VADU VACILOR; 3. PIETROIU; 4. SARICHIOI; 5. MEDGIDIA; 6. POARTA ALBĂ; 7. ARSA; 8. FÎNTÎNA MARE; 9. BRĂLIȚA; 10. ZIMNICEA; 11. COSLOGENI — Km. 80; 12. IEZERU; 13. LUNCA CIUREI; 14. CETĂȚENII DIN VALE; 15. PISCU CRĂSANI; 16. POPEȘTI.

FIG. 2 LA CARTE DES SITES DATÉS D'APRÈS LES TIMBRES AMPHORIQUES.

7. Arsa (com. Albești, Jud. Constanța). Din această localitate au fost publicate ⁶⁸ o șampilă de Heraclea Pontica din grupa a II-a (cu 2 nume, fără prepoziție — al doilea și al treilea sfert al sec. IV î.e.n.) ⁶⁹, 4 Sinope din grupa IV (astynomul *Ἀστυνόμενος* este atestat și la Poarta Albă), 1 Amphipolis și o posibilă șampilă rhodiană timpurie. Datare probabilă: $\pm 370 - \pm 270$ î.e.n.

8. Fîntîna Mare (com. Independența, Jud. Constanța). Au fost publicate ⁷⁰ 2 ștampele Heraclea Pontica (1 cu *Ἀριστοκράτης* din gr. IV, aplicate pe gît) și 1 de Sinope, gr. VI (*Ποσειδῆος ὁ Θεαρίωνος*). Ambele nume apar la Valea lui Voicu, dar ștampla heracleeană de la Fîntîna Mare poate fi ceva mai veche. Datare propusă: $\pm 275 - \pm 200$ î.e.n.

9. Brălița (Jud. Brăila). Din această așezare au fost publicate ⁷¹ 7 ștampele de Thasos (data-bile 339—263 î.e.n.) ⁷², 1 Heraclea Pontica din grupa V (cu monogramă), databilă către mijlocul sec. III î.e.n., 8 Rhodos (3 eponimi și 5 olari, toți din gr. III) ⁷³ și 4 Sinope (2 grupa IV și 2 gr. VI). Pe această bază așezarea se poate data între $\pm 340 - \pm 175$ î.e.n. (Eponimul rhodian *Τεισαγόρας* este datat în mod obișnuit în grupa a V-a, dar se cunoaște și un *Τεισαγόρας* la Pergam (gr. III) ⁷⁴.

10. Zimnicea (Jud. Teleorman). Din săpăturile mai vechi efectuate în așezarea întărită de alci au fost publicate ⁷⁵ 2 ștampele de Thasos (*Ἀριστοφάνης* I-databil circa 328 î.e.n., ⁷⁶

cealaltă incertă), Rhodos (grupele III, V și VI, respectiv 205—88 î.e.n.), 1 Heraclea Pontica (gr. III-al doilea și al treilea sfert al sec. IV î.e.n.), 5 Sinope (grupele I b, II, V și VI), 1 Kos ('Αδάιου — apărut și la Piscu Crăsani și Popești, ultimul sfert al sec. II-începutul sec. I î.e.n.) și 2 nedeterminate. Intervalul sugerat de ștampilele de amfore, ±328—±88 î.e.n. corespunde cu încadrarea generală a așezării și necropolei de la Zimnicea, făcută cu alte metode ⁷⁷.

11. *Coslogeni* — km. 80 (com. Dichiseni, jud. Călărași). Din așezarea getică aflată în acest punct au fost publicate 3 ștampile de Thasos (între care Κύχρις apărut la Pietrolu și Medgidia și 'Απολλοδώρος prezent la Sarichioi, ambii datați în primul sfert al sec. III î.e.n.), 2 de Sinope (1 din gr. IV și una din gr. VI — Πόσις ὁ Δαίσκου, prezent la Valea lui Volcu) și una-centru nedeterminat, presupus Thasos ⁷⁸. Date probabile: ±300—±200 î.e.n., cu posibilități de restrângere a perioadel finale.

12. *Iezeru* (com. Jegălia, jud. Călărași). Din punctul „Valea Ochinesii” au fost publicate ⁷⁹ 2 ștampile rhodlene din grupa I timpurie, fără prepozițiile, 1 Heraclea Pontica din gr. IV ('Αριστοκράτης — pe git) atestat și la Valea lui Volcu și Fintina Mare), 1 Sinope ilizibilă și 1 — centru nedeterminat. Date propuse: ±300—±250 î.e.n.

13. *Lunca Ciurei*, jud. Iași. Din așezarea getică și apoi bastarnă de aici s-au publicat ⁸⁰ 7 ștampile rhodlene și 2 din centre nedeterminate. Cel 3 eponimi rhodieni de aici se datează între 184—176 î.e.n., perioadă când au activat și olarii Δαμοκράτης și Δίος, reprezentați aici, la Sarichioi și Medgidia. Cellaiți 2 olari — 'Αριστάρχος și Σαράπιων datează din aceeași perioadă, primul fiind atestat și la Valea lui Volcu. Este vorba deci de un lot de amfore pătruns în așezarea getică de aici la sfârșitul primului sfert al sec. II î.e.n.

14. *Cetățenii din Vale* (jud. Argeș). Din cunoscuta așezare getică de aici au fost publicate circa 100 ștampile de amfore grecești, ⁸¹ dintre care 5 Cnidos (grupele III—IV, IV B și V, adică post 220—108 î.e.n. ⁸² 91 Rhodos (62 eponimi, 29 producători) și 2 presupuse de Sinope (nume de producători.) Ștampilele rhodlene se datează în tot sec. II î.e.n., începând cu eponimii 'Ιέρων (198 î.e.n. ⁸³), Νικασαγόρας (185 î.e.n., prezent și la „Vadu Vacilor” ⁸⁴), 'Αρατοφάνης (181 î.e.n.) 'Αριστείδας (180 î.e.n.) și 'Αρίστων (178 î.e.n.) — ultimii 3 lipsind din complexul de la Middle Stoa dar prezenți la Pergam ⁸⁵ și terminând cu eponimi din grupa VI (108—88 î.e.n.). Descoperirile monetare indică o continuare a locuirii getice la Cetățeni până cel puțin la mijlocul sec. I î.e.n. ⁸⁶

15. *Piscu Crăsani* (com. Balaciu, jud. Ialomița) În așezarea de aici s-au descoperit până în prezent ⁸⁷ 4 ștampile thaslene (magistrații 'Ισίδικος, Δεάλκος și Κρατιστόναξ, databili între 324—319 î.e.n. ⁸⁸, Sinope (gr. IV, 'Αυτίμαχος) 9 Rhodos (6 eponimi, 3 producători, toți din gr. V și VI, circa 146—88 î.e.n. ⁸⁹, 1 Cos ('Αδαίου — prezentă și la Zimnicea și Popești), 1 ștampilată cu o gemă și 3 anepigrafice, locale. Se pot distinge două perioade distincte: ultimul sfert al sec. IV-prima jumătate a sec. III î.e.n. (așezare deschisă) și ultimul sfert al sec. II-prima jumătate a sec. I î.e.n. (așezare fortificată), datări confirmate și de celelalte descoperiri.

16. *Popești* (com. Mihăilești, jud. Giurgiu). Din cunoscuta așezare de la Popești s-au publicat ⁹⁰ 10 ștampile rhodlene (4 eponimi, 6 producători, toți din grupele V și VI), 3 ștampile de Cos și 2—centre necunoscute Eponimul rhodlian Κληνόστρατος, împreună cu olarii Δώρος, Αίνος și Σώτας apar și la Cetățenii din Vale, iar olarul 'Αδαίος din Cos se cunoaște la Zimnicea și Piscu Crăsani. Ștampilele descoperite aici confirmă plasarea datelor de început a așezării în a doua jumătate a sec. II î.e.n. În ultimii ani a fost identificat la Popești și un nivel mai vechi, datat în secolele IV—III î.e.n. ⁹¹

Stabilirea cronologiei absolute a unor așezări geto-dacice este de mare importanță pentru aprofundarea cunoașterii culturii materiale locale — pentru intervale cât mai scurte de timp (50—75 ani) — încă un deziderat al arheologiei românești. Pe de altă parte, devine astfel posibilă o estimare mult mai exactă a duratei de existență a așezărilor și a densității de locuire în anumite perioade. Studiul nostru a arătat că, alături de unele așezări getice cu o vîlețuire îndelungată în același loc (Zimnicea, Brăilița, Cetățeni), cele mai multe au o durată mai scurtă, între 50—100 ani (2—3 generații). Această durată scurtă se arată a fi doar aparentă, putem observa în multe cazuri o „pendulare” a așezărilor în limitele unui teritoriu restrîns, uneori cu revenire în același loc. Așa s-a întîmplat cu așezările de la Satu Nou, punctele „Valea lui Volcu” și „Vadu Vacilor”, de la Sarichioi (posibil 3 așezări, una nidentificată), Medgidia (cel puțin două așezări, una nidentificată), Piscu Crăsan. Durata scurtă a așezărilor de la Poarta Albă, Fintîna Mare, Arsa și Iezer u poate avea aceeași semnificație. De altfel, așezarea de la Poarta Albă, nu departe de Medgidia, acoperă în mare parte tocmai perioada lipsă la Medgidia. Necropola II de la Satu Nou, datată în sec. IV—III î.e.n. se află la mai puțin de 1 km nord de „Valea lui Volcu”⁹³ și aparține unei așezări ceva mai vechi, încă nidentificată.

Pendularea de care vorbeam a mai putut fi surprinsă și în cazul altor așezări geto-dacice, în care ștampilele de amfore nu ne sînt de folos. Este vorba de cele două așezări fortificate de la Bîzdîna (jud. Dolj) și de așezarea de la Răcătău (jud. Bacău). La Bîzdîna, așezarea din punctul „Cetate” (datată în sec. IV—III î.e.n.) se mută de la sfîrșitul sec. III pînă la sfîrșitul sec. II î.e.n. în punctul „Cuculoava”, de unde va reveni apoi pe vechea vatră în secolele I î.e.n.—I e.n.⁹⁴ La Răcătău, de unde au fost publicate recent toate fibulele descoperite, se înregistrează numai prezența aceloră din sec. III și I î.e.n.—I e.n., lipsind complet fibulele din sec. II î.e.n.⁹⁵, astfel că putem presupune și aici existența unui hiatus.

Cu tot caracterul provizoriu al observațiilor noastre, determinat de lipsa unor săpături exhaustive în majoritatea așezărilor menționate, „pendularea” a numeroase așezări geto-dacice în cadrul unei zone restrînse (ținînd fără îndoială de limitele teritoriului tribal) nu poate fi pusă la îndoială și vor trebui găsite explicațiile acestui fenomen, constatat și în alte epoci. De aceea, o cartare a așezărilor getice dintr-o perioadă determinată (1—2 secole) va trebui să țină seama de acum înainte de durata exactă a fiecărei așezări în parte, pentru a nu se ajunge la aprecieri demografice eronate. Și a se putea urmări eventualele legături existente între diferite așezări (economice, politice etc).

O altă concluzie care se degajă din studiul nostru este aceea că publicarea atentă a descoperirilor de amfore, în primul rînd a celor ștampilate, din așezările sau complexele cu o durată mai scurtă de locuire, poate contribui la perfecționarea cronologiei ștampilelor înseși (pentru Heraclea Pontica, Sinope, Chersones ș.a.), prin sincronizarea ștampilelor aparținînd unor centre diferite.

Aceste gînduri au și determinat redactarea prezentel comunicări.

NOTE

1. M. Babeș, *Dacia*, N.S., 19, 1975, p. 125—139; P. Alexandrescu, *Thraco-Dacia*, București, 1976, p. 117—126; Idem, *Dacia*, N.S., 21, 1977, p. 113—137.

2. A. C. Florescu, *RMM—MIA*, XLIX, 1980, 1, p. 16 și fig. 8; E. Moscalu, *CercArh*, 2, MIRS, 1976, p. 275—286.

3. I. B. Brașinski, *Методы исследования античной торговли (на примере Северного При-*

черноморья), Leningrad, 1984, p. 26—50 și passim.

4. Idem, *Греческий керамический импорт на Нижнем Дону в V—III вв. до н.э.* Leningrad, 1980, p. 38—41 (Heraclea Pontica), 44—45 (Chersones), 41—44 (Sinope), cu bibliografie critică; pentru Chersones vezi și V. I. Kac, *VDI*, 3 1979, p. 127—146.

5. V. Grace, M. Savvatiou-Petropoulakou,

- Delos, XXVIII, 1970, p. 291—293; I. B. Braşinski, *Методы...*, p. 128—147; V. Grace, *Hesperia*, 54, 1985, 1, p. 24 şi urm.
6. M. Lazarov, Actes du II-e Congrès international de Thracologie (Bucarest, 4—10 sept. 1976) II, 1980, p. 31; Gh. Poenaru Bordea, BCH, Suppl. XIII, Recherches sur les amphores grecques, Paris, 1986, p. 339.
7. V. Grace, M. Savvatiou-Petropoulakou, *op. cit.*
8. D. B. Şelov, *Керамические клейма из Та-наиса III—I веков до н.э.*, Moscova, 1975, p. 87, nr. 285.
9. I. B. Braşinski, *Греческий керамический импорт...*, p. 38—41.
10. Idem, Numizmatika i epligrafika, 5, 1965, p. 26.
11. V. I. Pruglo, SA, 1971, 3, p. 88.
12. I. B. Braşinski, *op. cit.*, nr. 153, 219.
13. C. Muşţeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, Dacia, N.S., 22, 1978, p. 174, nr. 9—11.
14. E. M. Staerman, KS, 35, 1951, p. 30.
15. V. Canarache, *Importul amforelor ştampilote la Istria*, Bucureşti, 1957, nr. 461.
16. M. Gramatopol, Gh. Poenaru Bordea, SCIV, 18, 1968, 1, p. 59, nr. 78.
17. Idem, Dacia, 13, 1969, nr. 807—808.
18. M. Mirčev, *Амфорните печати от музея във Варна*, Sofia, 1958, nr. 238—254.
19. M. Mirčev, G. Tončeva, D. Dimitrov, *Izvestija-Varna*, 13, 1963, p. 39, nr. 6—12.
20. I. B. Braşinski, *Методы...*, p. 54—55, tab. 1 şi 2.
21. Idem, *Antičnij gorod*, Moscova, 1963, p. 133.
22. B. A. Vasilenko, SA, 1971, 3, p. 245—250; vezi şi replica lui I. B. Braşinski, *Керамический импорт...*, p. 42—44.
23. V. I. Cehmlstrenko, SA, 1960, 3, p. 75.
24. V. Grace, *op. cit.*, p. 20 şi n. 50.
25. B. A. Vasilenko, *op. cit.*
26. I. B. Braşinski, *Eirene*, 4, Praga, 1965, p. 89—110; idem, *Методы...*, p. 138—140; V. Grace, *op. cit.*
27. I. T. Kruglikova, KS, 116, 1969, p. 93—97.
28. J. W. Crowfoot, *The objects from Samaria*, Londra, 1957, p. 379—307.
29. A. S. Golencov, V. K. Golenko, KS, 159, 1979, p. 74—84.
30. B. A. Vasilenko, *op. cit.*, p. 247.
31. V. I. Kas, in *Материалы III всесоюзного симпозиума по Древней истории Причерноморья на тему «Эллинизм и Причерноморье»*, Kkhaltubo, 21—27. mai 1982, p. 41—44.
32. V. Grace, *op. cit.*, p. 31.
33. *Ibidem*, p. 8—9.
34. D. B. Şelov, *op. cit.*, p. 54, nr. 114
35. V. Grace, *op. cit.*
36. *Ibidem*.
37. D. B. Şelov, *op. cit.*, p. 107, nr. 379; J. W. Crowfoot, *op. cit.*, p. 383.
38. C. Muşţeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *op. cit.*, p. 174.
39. *Ibidem*, p. 174 şi urm., unde se publică 36 ştampile; restul sînt inedite, la Muzeul Judeţean Călăraşi.
40. *Ibidem*, p. 181, n. 24; I. B. Braşinski, *Методы...*, p. 141; V. Grace, *Hesperia*, 32, 1963, 2, p. 324, n. 12 şi p. 327 n. 20 pentru ştampilele olarului Ἱεροτέλης.
41. Pentru cronologia ştampilelor thaslene din grupa recentă (cu un singur nume, etnicon şi simbol) am folosit în paralel studiile lui M. Deblidour şi Gh. Poenaru Bordea din BCH, Suppl. XIII, p. 311—334 (cu anexa de la p. 330—334) şi respectiv p. 335—351. Prin micile deosebiri dintre ele în ceea ce priveşte ordonarea grupelor de ştampile acestea permit o datare mai strînsă a diferitelor nume.
42. Deblidour — cca 327 î.e.n., Poenaru — cca 325—315 (citînd la p. 346, n. 75 pe Y. Garlan care o datează cca 325 î.e.n.)
43. Deblidour — cca. 298—294; Poenaru — cca. 305—290 î.e.n.
44. Deblidour — cca 293—269; Poenaru cca. 305—290 î.e.n.
45. Deblidour — cca 293—269; Poenaru — cca. 305—290 î.e.n.
46. Deblidour — cca. 263—262; Poenaru — cca. 273—270 î.e.n.
47. I. B. Braşinski, *Греческий керамический импорт...*, p. 39—40 cu ultimele datări — se opreşte la sfîrşitul primului sfert al sec. III î.e.n., ceea ce contravine situaţiei de la Satu-Nou — Valea lui Voicu.
48. *Ibidem*, nr. 183—194. Acest olar activează sigur în prima jumătate a sec. III î.e.n., înaintea lui Ἀριστοκράτης
49. B. N. Grakov, MIA, 36, 1964, p. 88, n. 10.
50. A. G. Salnikov, MASP, 4, Odessa, 1962, p. 68.
51. M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 40.
52. C. Muşţeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *op. cit.*, p. 176, nr. 16 cu bibliografia.
53. Prima ştampilă, cu numele ΕΟΙΙΥ/ΡΟΥ, în cartuş dreptunghiular, este inedită. Pentru celelalte vezi *ibidem*, p. 181—183; lectura Ὀνασι/μου a fost propusă de V. Grace, şi corespunde mai bine grupei cronologice din care face parte amfora.
54. C. Muşţeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *op. cit.*, p. 188—189 cu o datare prea tîrzie.
55. I. T. Kruglikova, lu. G. Vinogradov, KS, 133, 1973, p. 44—54.
56. A. A. Zedgenidze, KS, 145, 1976, p. 28—34.
57. A. I. Meliukova, *Поселение и могильник скифского времени у села Николаевка*, Moscova, 1975, p.
58. A. G. Salnikov, *op. cit.*
59. I. B. Braşinski, *op. cit.*, p. 43.
60. Irina şi Ernest Oberländer Târnoveanu, Peuce, 8, 1980, p. 77—142.

61. Cea mai veche este ștampilă nr. 29, care tre-buie reconstituită T]η[λη/φ]άνης/Ηρα/κλειδ[ης. După Y. Garlan, ea se încadrează la sfârșitul perioadei timpurii (gr. G), numele eponimului Telephanes aparținând în complexele de la Kalonero și Keramidi (cu alte nume de olari): Y. Garlan, BCH, Suppl. XIII, 1986, p. 233 (tab. A). Reconstituirea ștampilei a fost făcută după carnetele lui Y. Garlan, care ni le-a pus cu bunăvoință la dispoziție în 1985, fapt pentru care-l mulțumim. Cele mai recente ștampile thaslene poartă numele „eponimului” Εὐαγόρης databil cca. 270—269 î.e.n. (293—269 după Debildour, 270—260 după Poenaru).

62. I. și Oberländer-Târnoveanu, op. cit., p. 8.

63. V. Sirbu, Istros, 1, 1980, p. 144, nr. 7; idem, Pontica, 15, 1982, p. 99.

64. V. Grace, op. cit., p. 8—9.

65. Al. Popea, SCIV, 18, 1967, 3, p. 509—512; M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 35—42.

66. Κύρις și Σκύμνος I, databili cca. 305—290 î.e.n., Βίωv I — cca. 290—273 (sau 268—266 după Debildour).

67. M. Irimia, op. cit., p. 29—35.

68. M. Gramatopol, Gh. Poenaru Bordea, Dacia, N. S., 13, 1969, nr. 1179; M. Irimia, op. cit., p. 52—53.

69. Ștampilă pe două rinduri cu numele Παίρι/Φανά.

70. M. Irimia, op. cit., p. 21—25.

71. V. Sirbu, Istros, 1, p. 143—149 (nr. 1—8, 17—26, 27—30, 34).

72. „Eponimi”: Αινέας, Κύρις, Σάτυρος, Θεοκόμπος, Πολυνείκης, Ἡρακλείδης.

73. Eponimi: Κρατίδας, Ξενοφάνης. Ἀριστ(ε)ίδας Πρατοράνης, Τεισαγόρας; olari: Κ της, Σωκράτης, Στράτων, Ἀγοράναξ.

74. Ștampilă s-ar putea reconstitui mai bine Ἐπι[Τι]μα/σα[γ]όρα / Δαλλου decît Ἐπι[Τει]σα/κα[γ]όρα/Δαλλου. Pentru Timasagoras vezi E. I. Levi, în Оливия — теменос и агора, Moscova-Leningrad, 1964, p. 267, nr. 158 cu bibliografia.

75. D. Tudor, ArhMold, 5, 1967, p. 70—73, nr. 125—139.

76. M. Debildour, op. cit., p. 331.

77. A. D. Alexandrescu, Thracia, 3 m, Sofia, 1974, p. 47—64; eadem, Dacia, N.S., 24, 1980, p. 19—126.

78. I. Barnea, RM, 3, 1966, 2, p. 162—165.

79. N. Conovici, C. Mușețeanu, SCIVA, 26, 1975, 4, p. 541—550.

80. D. Tudor, op. cit., p. 52, nr. 1—10.

81. Ibidem, p. 53—67; I. Glodaru, Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană, Cluj, 1974, p. 184—190, cu câteva piese inedite pînă atunci.

82. Eponimii Διονύσιος, Ἀθηναίος Δαμοκράτης, Ἐρμόφαντος, cf. V. Grace, op. cit., p. 31—32.

83. Ibidem, p. 23, n. 60.

84. Ibidem, p. 8—9.

85. Ibidem, p. 8.

86. I. Glodaru, op. cit., p. 280, nr. 71.

87. N. Conovici, C. Mușețeanu, op. cit., nr. 1—10; în ultimii ani au fost descoperite încă două ștampile thasiene (Δέαλκος, Κρατίς[τ ναξ]), una rhodiană, una de Sinope, cea ștampilată cu gemă și două anepigrafice, rămase încă inedite.

88. Ștampilele thasiene fac parte din grupa III (cu crab) a ștampilelor tirzii și aproape se succed — cf. Debildour, op. cit., p. 331.

89. Datarea ștampilelor rhodlene se face după numele eponimilor și olarilor, prezenți în grupele menționate, cu excluderea omonimilor mai timpurii pe baza profilului torților.

90. I. Glodaru, op. cit., p. 198—199, nr. 79, unele ștampile nu sînt precis atribuite.

91. Olarii Ἄλφος și Σῶτας ar putea aparține acestui nivel, deoarece primul aparține grupei a III-a, iar al doilea este cunoscut în grupa I, cf. Iu. S. Badalian, SA, 1980, 2, p. 163—165.

92. B. Mitrea, C. Preda, N. Angheliescu, Materiale, 7, 1961, p. 283.

93. C. M. Tăulea, Thraco-Dacia, 5, 1984, p. 92—110.

94. V. Căpitanu, Carpica, 16, 1984, p. 61—83.

REPÈRES CHRONOLOGIQUES POUR LA DATATION DES SITES GÊTO-DACES

(Résumée)

L'état actuel de la chronologie relative et absolue des timbres omphoriques grecs permet de mieux dater les contextes archéologiques où ils apparaissent, grâce aux synchronismes qu'on peut établir entre les diverses catégories de timbres bien datés. L'auteur propose ici des limites chronologiques plus précises pour quinze sites gétodaces et un site barstane.

1. Satu Nou — „Valea lui Volcu” (commune d'Oltina, dép. de Constanta) — station fortifiée, habitée à deux étapes: environ 260—190 av. n.è. et 1er siècle av. n.è. — commencement du 1er

siècle de n.è. Dans cette station on constate le synchronisme entre les timbres rhodiens (26 ex.) des périodes I et II (établies par V. Grace) et les timbres sinopéens des Ve et VIe groupes chronologiques (établis par B. N. Grakov — synchronisme sésisé ailleurs par d'autres chercheurs aussi. Les 11 timbres d'Héraclée Pontique — dont 3 sur le col et 8 sur les anses — appartiennent aux groupes IV et VI de I. B. Braschinsky, qui doivent être datés par conséquent jusqu'à la deuxième moitié du IIIe siècle av. n.è. L'absence des timbres thrasiens nous empêche de dater ce

site avant le milieu du IIIe siècle av.n.è.

2. Satu Nou — „Vadu Vacilor” — site fortifié, voisine à la précédente, datable d'env. 190—108 av.n.è.; 8 timbres de Rhodes des périodes III et IV, une de Cnide — groupe IV B (V. Grace), 1 de Sinope, illisible, 1 de Cos. A la fin du IIe siècle av.n.è., les habitants retournent à „Valea lui Voicu”.

3. Pietroi (comm. de Borcea, dép. de Călărași) — agglomération ouverte, datable d'env. 330—250 av.n.è.: 10 de Thasos (env. 327—262 av.n.è.), 9 d'Héraclée Pontique (groupes IV et V), 5 de Rhodes (I-ère période), 12 de Sinope (groupes III—V), 2 de Cos (avant 250 av.n.è.).

4. Sarichioi (dép. de Tulcea) — site ouvert, habitée à deux reprises env. 350—260 av.n.è. (23 de Thasos, 4 d'Héraclée Pontique, 1 d'Amphipolis, 5 de Sinope (groupes III—IV), 3 de Chersonèse taurique env. 200—150 av. n.è.: 7 de Rhodes des périodes III et IV;

5. Medgidia (dép. de Constanța) — station ouverte, habitée à deux reprises env. 350—270 av.n.è. (3 de Thasos, 2 de Sinope — IIIe groupe 6 d'Héraclée Pontique — groupes II, III, IV) et env. 205—175 av.n.è. (8 de Rhodes — IIIe période, 1 de Cos).

6. Poarta Albă (dép. de Constanța) — station ouverte, datable env. 275—225 av.n.è. (2 d'Héraclée Pontique — IVe groupe, 1 de Rhodes — Ière période, 6 de Sinope — groupes IV, V, VI).

7. Arsa (comm. d'Albești, dép. de Constanța) — site ouverte, env. 370—270 av.n.è. (1 d'Héraclée Pontique — IIe groupe, 1 d'Amphipolis, 4 de Sinope — IVe groupe, 1 de Rhodes).

8. Fintina Mare (comm. d'Independența, dép. de Constanța) — station ouverte, env. 275—200 av.n.è. (2 d'Héraclée Pontique — IVe groupe, 1 de Sinope — VIe groupe).

9. Brăilă (dép. de Brăila) — station ouverte, env. 340—160 av.n.è. (1 de Thasos, de 339—263 av.n.è. 1 d'Héraclée Pontique — V^e groupe, 8 de Rhodes — IIIe période, 4 de Sinope — groupes IV et VI).

10. Zimnicea (dép. de Teleorman) — station d'abord fortifiée, ensuite ouverte, datable env. 328—88 av. n.v. (2 de Thasos, 4 de Rhodes —

périodes III, V, VI, et VI, 1 d'Héraclée Pontique — IIIe groupe, 5 de Sinope — groupes Ib, II, V et VI, 1 de Cos, 2 non-déterminés).

11. Coslogeni — Km. 80 (comm. de Dichiseni, dép. de Călărași) — station ouverte, datable d'en 300—200 av.n.è. (3 de Thasos, de 300—275 av.n.è., 2 de Sinope des groupes IV et VI, 1 non déterminé).

12. Iezeru — „Gura Ochnessil” (comm. de Jegaia, dép. de Călărași) — site ouverte, env. 300—250 av.n.è. (1 d'Héraclée Pontique, du IVe groupe, 2 de Rhodes — Ière période, 1 de Sinope, illisible, 1 non-déterminé).

13. Lunca Clurei (comm. de Clurea, dép. de Iași) — station bastonne, timbres datables vers 185—175 av.n.è. (7 de Rhodes, de 184—176 av.n.è., 2 non-déterminé).

14. Cetățeni din Vale (dép. d'Argeș) — station ouverte, près d'une citadelle dac, datable pendant le IIe siècle et le premier quart du Ier siècle av.n.è. (91 de Rhodes, des périodes III—V, 5 de Cnide — groupes III—IV, IV B et V, 2 de Sinope et timbres anépigraphiques locales. Les découvertes monétaires permettent une datation jusque vers le milieu du Ier siècle av.n.è.

15. „Piscul Crăsani” (comm. de Balaciu, dép. de Ialomița) — station d'abord ouverte, ensuite fortifiée, habitée, à deux reprises, env. 325—260 av.n.è. (4 de Thasos, de 324—319 av.n.è., 2 de Sinope, du IVe groupe et env. 146—50 av.n.è.: 9 de Rhodes, des périodes V et VI, 1 de Cos, 1 non-déterminé, 3 timbres locaux anépigraphiques).

16. Popești (comm. de Mihăilești, dép. de Giurgiu) — site fortifié, datable d'env. 146 av.n.è., jusqu'au règne d'Auguste (10 de Rhodes des périodes V et VI, 3 de Cos, 2 non-déterminés; timbres anépigraphiques locales, monnaies).

L'auteur a mis en évidence, à côté des agglomérations habitées pendant longtemps (Zimnicea, Cetățeni din Vale, Brăila, Popești), l'existence d'autres sites habités seulement pendant 50—100 années, et se déplaçant sur un territoire limité. On remarque aussi l'importance de l'analyse des synchronismes entre les timbres amphoriques d'origines diverses pour leur chronologie.

CHRONOLOGISCHE FUSSRPUNKTE FÜR DIE FESTLEGUNG EINIGER DAKO-GETISCHEN ANSIEDLUNGEN

(Zusammenfassung)

Die beständige Verbesserung der relativen und absoluten Chronologie der amphorischen Stempel ermöglicht heutzutage eine bessere Festlegung der archäologischen Komplexe in welchen diese erscheinen.

Dieses haben neu der Gleichheit verschiedener Kategorien von gut festgelegten Stempeln zu verdanken.

Ausgehend von diesen Daten bezeichnet des Autor mit Genauigkeit 15 Geto-Dakischen und 1 Bastarnische Ansiedlungen:

1. Satu Nou — Valea lui Voicu

(Dorf: Oltina, Kreis Constanța) — eine Festung mit zwei Wohnphasen: annähernd 260—190 v.u.z. und 1 Jh. v.u.z. — 1 Jh. u.z. Ein Gleichklang zwischen den Rhodosstemplen der (ersten) I und II Gruppe und denen von Sinope der V. und VI. Gruppe kann festgestellt werden. Dieser Gleichklang wurde auch von anderen Autoren in Angensein genommen; die Stempel von Heraclea Pontica aus der IV. Gruppe nach Braschinski, aber hauptsächlich obgedruckt auf Henkeln.

Den Ursprung dieser Stempel finden wir jetzt und in der zweiten Hälfte des 3 Jh. v.u.z. Das Fehlen des Stempel von Thasos macht eine Festlegung der Ansiedlung viel vor der Mitte des 3 Jh. v.u.z. unmöglich.

2. Satu Nou — Vadu Vacilor
Festung, benachbart mit der Vorhergehenden; annähernd 190—108 v.u.z. (Rhodos — III Gruppe; III Gruppe Knidos — IV B Gruppe 1 Sinope — unleserlich 1 Cos; am Ende des II Jh. v.u.z. kommt die Bevölkerung nach „Valea lui Voicu“ zurück.

3. Pletroliu; Dorf Borcea; Kreis Călărași
Offene Ansiedlung; annähernd 330—250 v.u.z. (10 Thasos 372—262, 9 Heraclea, IV—V Gruppe 5 Rhodos 1 Gruppe, 12 Sinope — III—V Gruppe 2 Cos — ante 250 v.u.z.)

4. Sarichloli, Kreis Tulcea
Offene Ansiedlung, mit zwei Wohnphasen; annähernd 350—260 (23 Thasos, 4 Heraclea, 1 Amphipolis, 5 Sinope — Gr. III—V, 3 Chersones) und annähernd 200—150 v.u.z. (7 Rhodos, Gr. III—IV).

5. Medgidia, Kreis Constanța
offene Ansiedlung, mit zwei Wohnphasen, annähernd 350—270 (3 Thasos, 2 Sinope — gr. III, 6 Heraclea — gr. II, III, IV und gleichentyp annähernd 205—175 (8 Rhodos — Gr. III, 1 Cos.)

9. Poarta Albă, Kreis Constanța
offene Ansiedlung annähernd 273—225 v.u.z. (2 Heraclea — gr. IV, 1 Rhodos Gr. I, 6 Sinope — Gr. IV, V, und VI.

7. Arsă, Dorf Albești, Kreis Constanța
offene Ansiedlung annähernd 370—270 v.u.z. (1 Heraclea — Gr. II, 1 Amphipolis, 4 Sinope — Gr. IV, 1 Rhodos)

8. Fintina Mare, Dorf Independența, Kreis Constanța
offene Ansiedlung annähernd 275—200 v.u.z. (2 Heraclea Gr. IV, 1 Sinope — Gr. V)

6. Brăilița, Kreis Brăila
offene Ansiedlung annähernd 340—160 v.u.z. (7 Thasos — ann. 339—263 v.u.z., 1 Heraclea Gr. V, 8 Rhodos, Gr. III, 4 Sinope, Gr. IV und VI)

10. Zimnicea, Kreis Teleorman
zuerst Festung, nachher offene Ansiedlung;

annähernd 328—88 v.u.z. (2 Thasos, 4 Rhodos Gr. III, V und VI, 1 Heraclea, Gr. III, 5 Sinope — Gr. Ib, II, V und VI, 1 Cos, 2 nichtfestgelegte
11. Coslogeni — km 80 (Dorf Dichiseni, Kreis Călărași)
offene Ansiedlung; annähernd 300—200 v.u.z. (3 Thasos, 300—275 v.u.z., 2 Sinope, Gr. IV und VI, 1 nicht festgelegter)

12. Iezeru — „Gura Ochlnesii“, Dorf Jegălla, Kreis Călărași
offene Ansiedlung; annähernd 300—250 v.u.z. (1 Heraclea, gr. IV, 2 Rhodos, Gr. I, 1 Sinope unleserlich, 1 nicht festgelegter).

13. Lunca Clurei, Dorf Ciurea, Kreis Iași
Bastarnische Ansiedlung annähernd 185—175 v.u.z. (7 Rhodos, 184—176 v.u.z., 2 nichtfestgelegte)

14. Cetățeni din Vale, Kreis Argeș
offene Ansiedlung und kleine Dakische Burg; ebenfalls im II. Jh. sowie in dem ersten Viertel des I. Jh. v.u.z. (5 Knidos, gr. III—IV, IVb und V, Rhodos, gr. III—IV, 2 Sinope und unepigraphische).
Die Entdeckung von Münzen erlaubt die Verlängerung der zeitlichen Festlegung bis zur Mitte des I. Jh. v.u.z.

15. Piscu Crăsan, Dorf Balaciu, Kreis Ialomița
offene Ansiedlung, nachher Festung, zwei Wohnphasen, annähernd 325—250 v.u.z. (4 Thasos 324—319 v.u.z., 2 Sinope, Gr. IV) und annähernd 146—50 v.u.z. (9 Rhodos, Gr. V und VI, 1 Cos, 1 nichtfestgestellte, 3 unepigraphische).

16. Popești, Dorf Mihăilești, Kreis Giurgiu
Festung, annähernd. 146 Augustus (10 Rhodos, gr. V, VI, 3 Cos, 2 nichtfestgelegte und unepigraphische) wie auch im Falle der vorhergehenden wurden die Daten nach anderen spezifischen Dokumenten verarbeitet.

Die Arbeit des Autors bezieht neben Ansiedlungen mit langer Lebensdauer (Zimnicea, Cetățeni din Vale, Brăilița), andere mit kurzer Lebensdauer (50—100 Jahre) welche zwischen einem begrenzten Territorium hin und her „pendelten“

Wichtig zu bemerken ist die Analyse der Gemeinsamkeiten der neuerschlossenen Arten von Stempeln für die Festlegung ihrer inneren Chronologie.

UN CUPTOR GETIC DE ARS OALE DESCOPERIT LA RADOVANU

Contribuții privind olăritul la geto-daci

Maria Comșa

În anul 1967, aflându-ne pe șantierul de la Radovanu (Jud. Călărași), unde lucram de mulți ani pe „Valea Coadelor”, am fost anunțați că în punctul numit de localnici „La Frații Dincă” s-a surpat un mal în care a apărut mult pământ ars¹.

În după masa aceleiași zile m-am deplasat la fața locului, împreună cu doi muncitori. În porțiunea din mal rămasă *in situ* se vedeau clar resturile unui cuptor de ars oale.

Malul în care mal rămăseseră resturile de cuptor, fiindu-se slab, am cercetat pentru a salva de la prăbușire și evident de la distrugere, ceea ce mal rămăsese din acest complex.

Cuptorul era scobit în panta malului care se afla spre nord de așezarea fortificată dacică, în malul de la periferia așezării nefortificate, care continua spre nord și nord-vest de *dava* amintită mai sus, în dreapta drumului care duce de la Radovanu spre satul Căscloarele. Acest drum trece prin fostul șanț care separa așezarea fortificată (*dava*) de așezarea civilă. Cuptorul de olar se afla pe panta teraselor înalte în partea dinspre sat, înainte ca drumul să intre în fostul șanț.

La venirea noastră se păstra numai o parte din fundul cuptorului. S-a putut totuși stabili că el avea camera de foc aproape rotundă, separată pe mijloc de un perete median, lat de 37 cm și înalt de 40 cm. Pereții camerelor de foc de jur împrejur erau arcuți. Cuptorul a avut foarte probabil o singură gură de foc. Groapa de acces a cuptorului nu s-a păstrat, dar este clar că ea s-a aflat în partea de est (fig. 1).

Din grătarul orizontal al cuptorului s-a păstrat doar o mică porțiune mai ales deasupra peretelui median. El era făcut din lut amestecat cu pleavă, depus umed pe un „pat” de nulele. Găurile grătarului erau făcute cu parli înfiți în „patul” de nulele. După depunerea plăcii de lut amestecat cu pleavă pe patul de nulele, grătarul a fost ars, devenind astfel o placă suficient de rezistentă pentru a suporta încărcătura de vase ce urmau a fi arse în cuptor.

Grosimea grătarului era de 22 cm. Pe o mică porțiune lângă peretele median am putut surprinde în grătar urmele unei găuri verticale. Grătarul fiind distrus în cea mai mare parte nu putem ști de câte găuri verticale era perforat și nici dispoziția acestora. După un calcul al nostru considerăm că ele trebuie să fi fost în jur de 16 sau 18, câte 8 sau 9 deasupra fiecărei jumătăți a camerelor de foc. Judecând după porțiunea de gaură păstrată diametrul găurilor verticale era de 5–6 cm.

Camera în care se puneau vasele pentru ars nu s-a păstrat. Făcând însă o corelare cu mărimea grătarului, care avea o formă rotundă cu diametrele de 1,30 x 1,28 m, credem că încăperea superioară în care se ardeau vasele avea înălțimea de aproximativ 1 m.

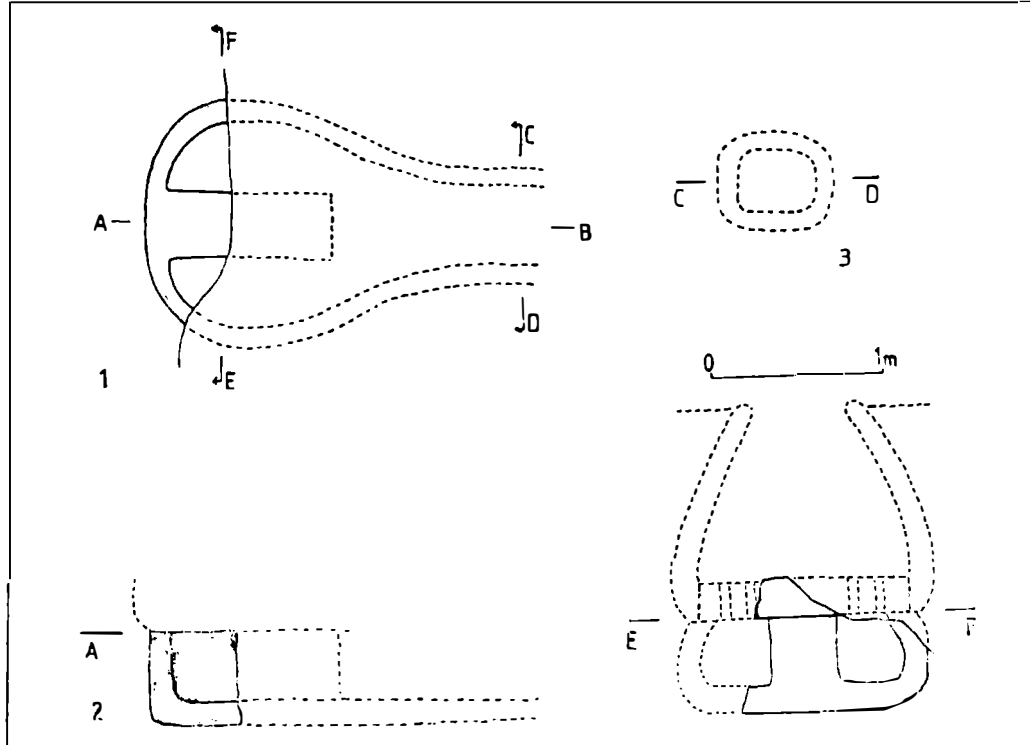

FIG. 1 RADOVANU „LA FRĂȚII DINCĂ”. CUPTORUL DE ARS OALE DIN I JUMĂTATE A SECOLULUI I î.e.n.
 1. Planul cuptorului; 2. Secțiune longitudinală; 3. Forma probabilă a gurii cuptorului; 4. Secțiune transversală.
 Fig. 1 RADOVEANU «LA FRATII DINCĂ». LE FOUR DE POTIER DU 4. MOITIÉE DU I SIÈCLE AV. N.È.:
 4. Plan; 5. Section longitudinale; 6. La forme probable du bouche à feu; 1. Section transversale.

În concluzie putem spune că în apropierea așezării civile getice se afla un cuptor de ars oale de formă tronconică, scobit în lut, cu grătar orizontal, sprijinit pe un perete median.

Cuptorul era adâncit într-un strat subțire de lut negru, din care au fost scoase câteva fragmente ceramice din epoca bronzului² și apoi pământul viu de culoare galbenă. Cuptorul a fost descoperit fără încărcătură de vase. În apropierea lui în pământul răvășit în urma dărîmării malului au fost adunate câteva fragmente ceramice din epoca bronzului (fig. 2), precum și fragmente din fructiere getice cenușii sau negricioase lucrate la roata rapidă, arse redusător. Mai amintim un fragment din piciorul unei fructiere (ars secundar în urma unei defecțiuni la închiderea „înfundarea” cuptorului, lucrat pe o roată mai înceată și câteva fragmente din vase lucrate cu mîna. Toate aceste fragmente după părerea noastră, sînt contemporane cu cuptorul de ars oale pe care l-am prezentat mai sus (fig. 3 și 4).

O atenție deosebită merită un vălătuc de lut, care a servit la separarea vaselor în cuptor în timpul arderii (fig. 4/1). Olarii care își ardeau vasele aici, după toate probabilitățile, aveau atelierele în așezarea civilă, spre periferia de sud-est a acestora.

Judecînd după arsura foarte puternică (de la 10—18 cm grosime) a pereților camerei de foc a cuptorului, putem deduce că în el fusese arsă ceramică de bună calitate, respectiv ceramică geto-dacică cenușie de aceeași factură cu fragmentele descoperite în pământul răvășit din preajma lui.

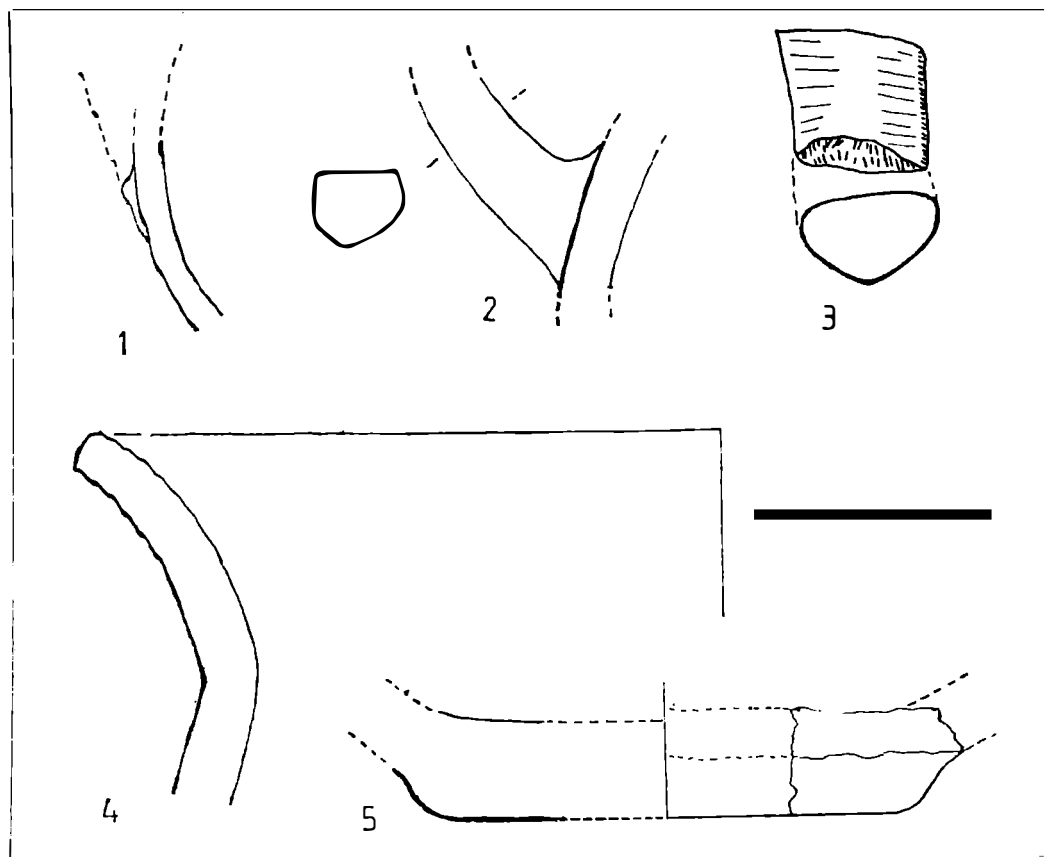
În ceea ce privește datarea cuptorului trebuie să avem în vedere datarea așezării getice din imediata apropiere, de care aparține. Expectatus Bujor, care a efectuat primele săpături în această așezare, în funcție de rezultatele preliminare obținute, a încadrat așezarea fortificată de la Radovanu, începând din a doua jumătate a sec. II î.e.n. și până la mijlocul sec. I e.n.³.

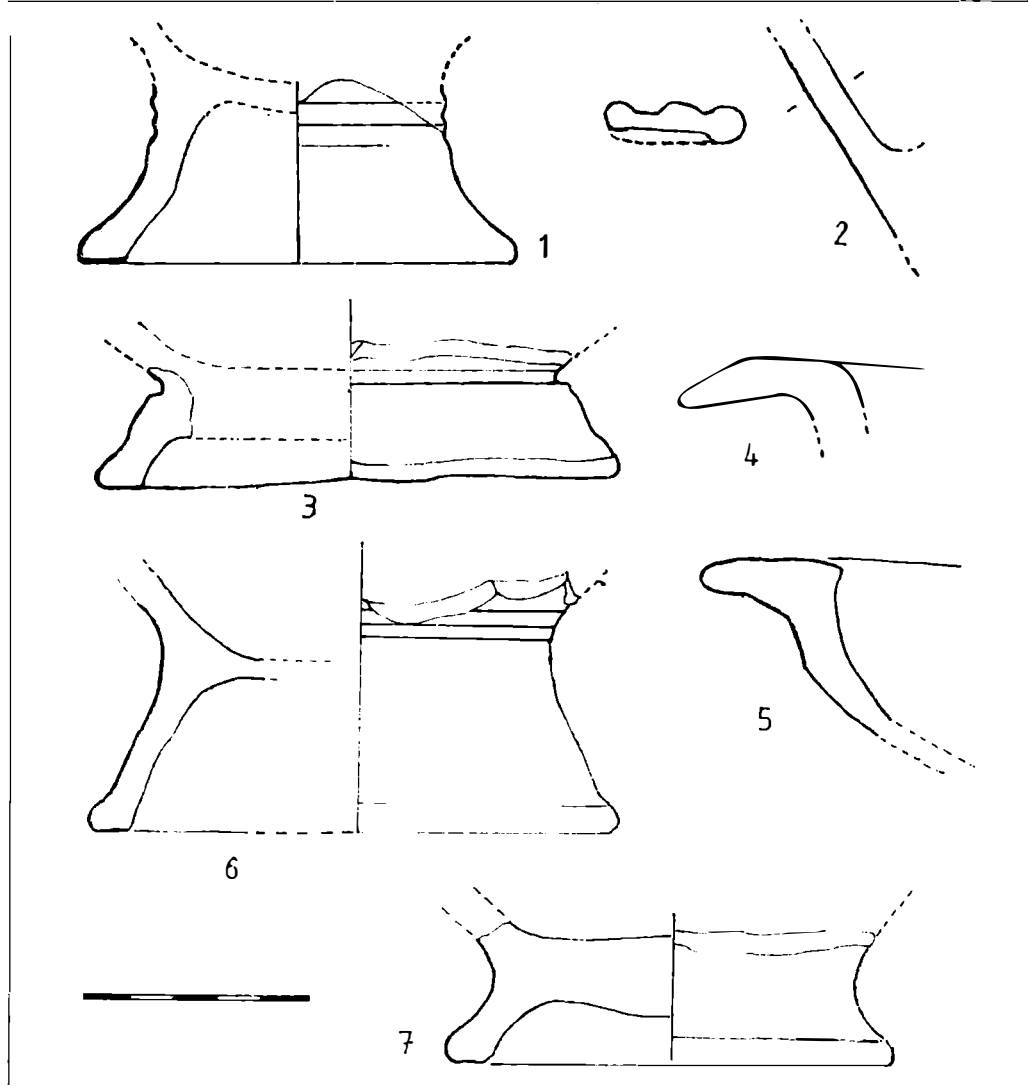
După părerea lui Sebastian Morintz și Done Șerbănescu, în urma cercetărilor mai noi, începutul așezării getice de la Radovanu, pe baza studiului ceramicii și a monedelor, a fost fixat în jurul anului 150 î.e.n., iar sfârșitul ei cel mai târziu până în anul 60 î.e.n.⁴

În funcție de datele expuse mai sus, ca și de fragmentele de fructiere de factură bună, cenușii sau negricioase, cuptorul de olar de la Radovanu poate fi datat în sec. I î.e.n., probabil în prima sa jumătate. Cuptoarele de ars oale, similare (cu peretele median) se cunosc la București-Cățelu Nou, Polana Tecuci și la Polana Dulcești punctul numit de localnici „Broșteanu” (jud. Neamț), datate de descoperitorii lor în sec. I e.n.⁵. Cuptoarele de ars oale, foarte probabil de același tip (cu perete median), au fost descoperite și la Acțiș Dobra (jud. Satu Mare) datate preliminar în sec. I î.e.n. — sec. I e.n.⁶.

Fig. 2 RADOVANU „LA FRĂȚII DINCĂ”. FRAGMENTE CERAMICE DIN EPOCA BRONZULUI APARTINÎND ASPECTULUI CULTURAL RADOVANU (DUPĂ DETERMINAREA FĂCUTĂ DE SEBASTIAN MORINTZ).

Fig. 2 RADOVANU «LA FRĂȚII DINCĂ»: FRAGMENTS CÉRAMIQUES DE L'ÂGE DU BRONZE, ASPECT CULTUREL DE RADOVANU (d'après Sebastian Morintz).

Fig. 3 RADOVANU „LA FRĂȚII DINCĂ”. FRAGMENTE CERAMICE GETICE LUCRATE LA ROATĂ DIN SEC. I î.e.n.
(cenușii: 2 și 6 din pastă fină; 4 din pastă cu mult nisip și bucățele de calcar; negricioase 1,5 din pastă fină și 7 din pastă cu mult nisip; 3 fragment gălbui roșietic ars secundar).

Fig. 3 RADOVEANU «LA FRĂȚII DINCĂ»: Fragments ceramiques gètes, travaillés au tour, du I siècle av.n.è. (no. 2, 6 grises en pâte fine et no. 4 en pâte contenant des grains de sable et des petit morceaux en calcaire; no. 1, 5 en pâte fine noirâtre et 7 ayant beau coup de sable dans la composition; 6 fragment en pâte fine jaune-roujâtre, couleur obtenue par une défetion pendant la cuisson)

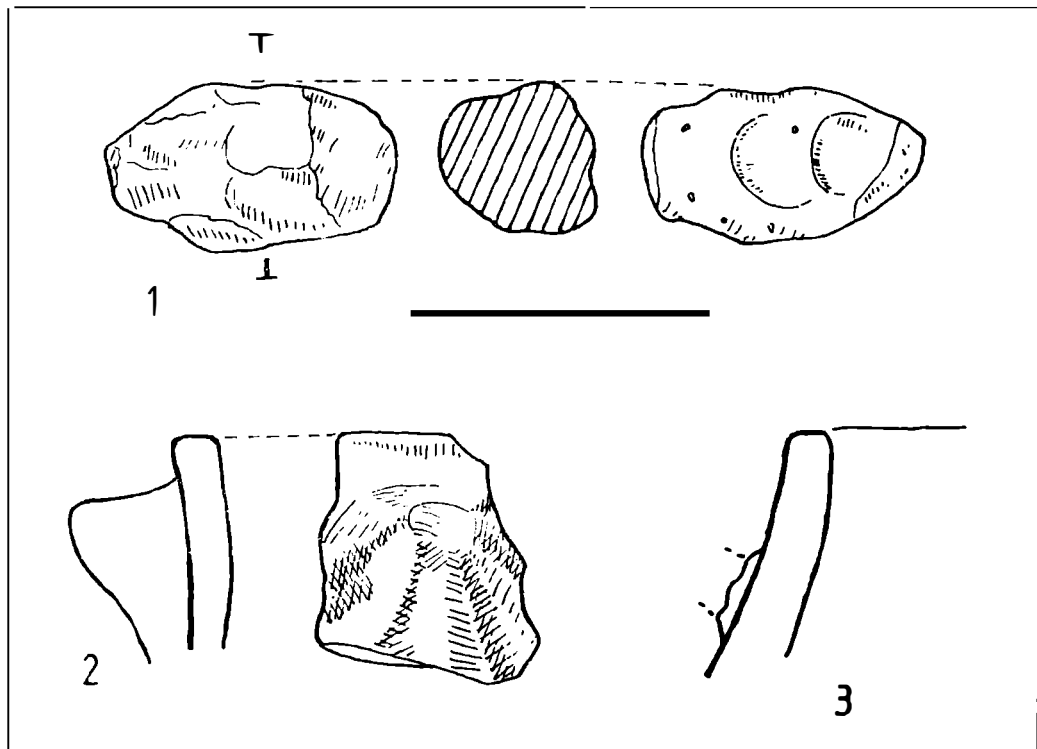
În afară de cuptoarele cu perete median mai există și cuptoare avînd grătarul sprijinit pe un pilon central. Astfel, cuptorul de la Deva, datat în sec. II—I î.e.n. are pilon central cu baza de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite⁷.

În cursul săpăturilor din vara anului 1984, în punctul numit „Fundătura Cosetel”, aflat la poalele pantelor ce duc la cetatea nr. 2 și 3 din complexul fortificat de la Ocnița (Buridava dacică) au fost descoperite patru cuptoare de ars oale, toate avînd grătarul sprijinit pe un pilon central. Pilonul central la cuptoarele nr. 1, 2 și 4 e format din lespezi de piatră locală așezate pe cant, peste care s-a dat cu un strat subțire de lutuală, iar la cuptorul nr. 3 el constă din două pietre mari de rîu așezate una peste alta. Cuptoarele de ars oale de la Ocnița au fost datate în secolele II—I î.e.n.⁸. Un alt cuptor de olar descoperit la Bîtca Doamnei în apropiere de Piatra Neamț, are grătarul sprijinit pe un pilon central, cu baza aproape circulară, datat în a doua jumătate a secolului I î.e.n. — sec. I e.n.⁹.

În sfîrșit, în afară de cuptoarele de olar cu perete median sau cu pilon central, amintite mai sus, la daci se întîlnește și tipul de cuptor la care încăperea inferioară, respectiv camera de foc este goală. În acest caz grătarul se sprijină de jur împrejur pe marginile peretelui camerei de foc, care formează în partea superioară o treaptă. Un astfel de cuptor a fost descoperit la Șura Mică punctul numit „Rișloava” (jud. Sibiu). La acest cuptor, în jurul grătarului, pe jumătatea în spre care se afla gura cuptorului, era amenajată un fel de bordură lată, mărginită de o gardină scundă, loc care, după părerea autorilor, ar fi

Fig. 4 RADOVANU „LA FRĂȚII DINCĂ”. VĂLĂTUC DE LUT PENTRU SEPARAREA VASELOR ÎN CUPTOR ÎN TIMPUL ARDERII (1) ȘI FRAGMENTE DIN VASE BORCAN GETICE LUCRATE CU MÎNA (2, 3) DIN SEC. I î.e.n.

Fig. 4 RADOVEANU «LA FRĂȚII DINCA». PISÉ EN TERRE CUITE POUR LA SÉPARATION DES VASES DANS LE FOUR À POTIER PENDANT LA CUISSON (1) ET FRAGMENTS CÉRAMIQUES DES VASES MODÉLÉES À LA MAIN DU I SIÈCLE AV.N.È.

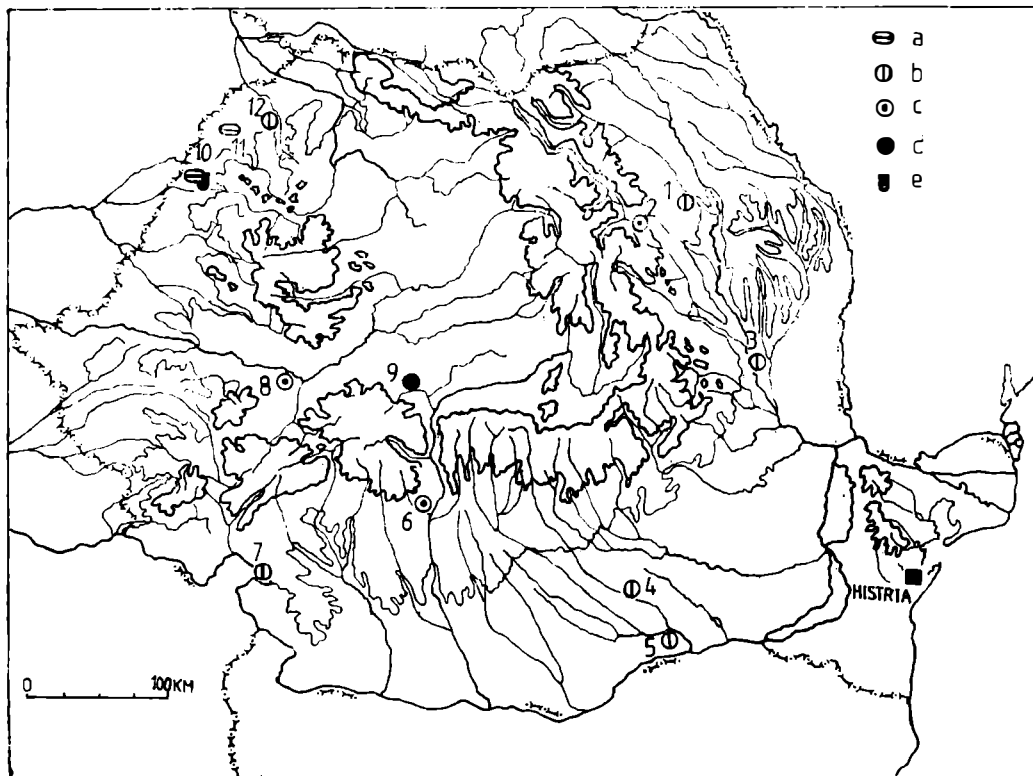

Fig. 5 ARIA DE RĂSPÂNDIRE A CUPTOARELOR DE OLAR DIN SECOLELE II î.e.n. — I.e.n. PE TERITORIUL ROMÂNIEI. (a. Cuptoare cu perete median, celtice; CUPTOARE GETO-DACE: b. Cuptoare cu perete median; c. Cuptoare cu pilon central; d. Cuptoare cu focăria goală; e. Cuptoare de olar în groapă simplă; 1. Poiana-Dulcești „Broșteanu”; 2. Bîlca Doamnei (Îngâ Piatra Neamț); 3. Poiana Tecuci (PIROBORIDAVA); 4. București Cățelu Nou; 5. Radovanu; 6. Ocnița (BURIDAVA dacică); 7. Ostrovul Șimian; 8. Deva (str. Petru Maior); 9. Șura Mică „Rișloava”; 10. Biharea; 11. Andrid; 12. Aclș-Dobra.

Fig. 5 L'AREA DE RÉPARTITION DES DIFFÉRENTS TYPES DES FOURS DE POTIER DU II SIÈCLE AV.N.È. — II SIÈCLE DE N.È. SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE. a. Four celtiques à deux chambres séparées par une sole horizontale s'appuyant sur un cloison en terre glaise, qui sépare le foyer en deux parties; FOURS DE POTIER (GETO-DACES): b. Fours à deux chambres séparées par une sole horizontale s'appuyant sur un piliér central; c. Fours avec sole horizontale s'appuyant sur un piliér central; d. Four à deux chambres séparées par une sole horizontale, ayant le foyer creux; e. Four de potier à une chambre, aménagée dans une fosse. 4. Poiana-Dulcești « Broșteanu »; 5. Bîlca Doamnei (auprès de Piatra Neamț); 6. Poiana-Tecuci (PIROBORIDAVA); 7. Ostrovul Șimian; 8. Deva (str. Petru Maior); 9. Șura Mică « Rișloava »; 10. Biharea; 11. Andrid; 12. Aclș-Dobra.

servit la uscarea vaselor înainte de a fi introduse în cuptor. Cuptorul a fost datat, pe baza ceramicii, în secolele II—I î.e.n.¹⁰.

Cuptoarele de ars oale dacice, cu perete median au la bază, după cum am mai arătat, cuptoare similare celtice¹¹ de tipul celor descoperite și în nord-vestul țării noastre la Andrid (jud. Satu Mare)¹², datate în secolele III—II î.e.n. și la Biharea (jud. Bihor) datate în secolul al II-lea î.e.n.¹³.

Cuptoarele cu pilon central s-au dezvoltat din tipuri de cuptoare similare grecești, asemenea cuptoare fiind cunoscute și pe teritoriul țării noastre la Histria¹⁴. Originea

cuptoarelor de olar fără pilon central și fără perete median se află tot în lumea greacă. Asemenea cuptoare se cunosc de asemenea la Histria și sînt răspîndite și în alte colonii grecești¹⁵.

Dacii însă foloseau și cuptoare mai simple fără grătar. Un astfel de cuptor adîncit în pămînt avînd formă de „butoi” a fost descoperit la Biharea. În fața gurii cuptorului se afla o prispă de lut ars. În groapa de acces a cuptorului au fost descoperite fragmente ceramice din epoca La Tène¹⁶.

Cuptoare de ars oale mai simple, partea inferioară a camerelor de ardere avînd fundul albiat, se întîlnesc și în lumea greacă la Histria¹⁷.

Dacă preluarea de către daci a cuptoarelor de olar mai perfecționate poate fi pusă în legătură fie cu influența celtică, fie cu influența veche grecească, cuptoarele simple fără grătar, deși cunoscute și în lumea greacă, pot constitui și o moștenire autohtonă mai veche. De altfel, după cum se poate constata chiar din sumara noastră descriere de mai sus, cuptorul fără grătar de la Biharea se deosebește din punct de vedere tipologic de cuptoarele grecești fără grătar de la Histria.

Cuptoarele de olar dacice de formă tronconică, cu grătar orizontal, sau cele tronconice simple fără grătar, deși încă relativ puține, constatăm totuși că au fost răspîndite pe întreg teritoriul țării noastre (fig. 5).

Numărul lor redus poate fi explicat, după părerea noastră, datorită faptului că pînă în prezent s-au făcut cercetări cu precădere în așezările dacice fortificate, sediul diferitelor căpetenii, iar meșteșugarii, printre care și olarii, își aveau atelierele, fie în așezările civile din preajma așezărilor fortificate, fie în așezările sătești din apropierea acestora¹⁸.

Merită subliniat faptul că toate cuptoarele de olar dacice, cunoscute pînă acum, au fost descoperite în afara așezărilor fortificate sau în așezări sătești.

În cuptoarele de olar perfecționate, cu grătar orizontal, după părerea noastră, se ardea ceramica cenușie de bună calitate. În asemenea cuptoare se ardea și ceramica dacică pictată considerată „de lux”¹⁹. În schimb, ceramica lucrată cu mina, care era rezultatul unui meșteșug canonic, se ardea în mod mai primitiv, în gropi de ars oale, în cuptoare de copt pîine și chiar în aer liber. Din păcate pînă acum nu avem dovada concretă a unor astfel de instalații de ars vase la o temperatură mai joasă, dar în orice caz ele sînt de presupus²⁰.

În concluzie putem afirma că olăritul ca meșteșug specializat s-a dezvoltat la daci pe de o parte sub influență antică grecească²¹, pe de altă parte datorită contactului cu celții²². Dacii însă au preluat experiența tehnică din afară în chip creator, dînd naștere unei civilizații originale²³.

NOTE

1. Expectatus Bujor, care efectuase un prim sondaj în așezarea dacică fortificată din acest punct, în momentul descoperirii cuptorului (vara anului 1967) se afla pe șantierul arheologic de la Porțile de Fier. În anul 1971, după o întrerupere de mai mulți ani, săpăturile din punctul „La Frații Dincă”, au fost reluate de către Sebastian Morintz și Done Șerbănescu.

2. Pentru diferitele faze și culturi din epoca bronzului reprezentate pe locul acropolei așezării dacice de la Radovanu cf. Sebastian Morintz, *Contribuții arheologice la istoria troicilor timpurii*, I, București, 1978, p. 19, 31, 56, 60, 75, 79, 119, 122, 143—147, 149, 150—152, 170, 188; Sebastian Morintz și Done Șerbănescu *Rezultatele cercetărilor de la Radovanu punctul „Gor-*

gano o doua” (jud. Călărași) 1. Așezarea din epoca bronzului; 2. Așezarea geto-dacică — *Studii preliminare*, Thraco-Dacica, VI, 1985, 1—2, p. 7—21 (partea redactată de Sebastian Morintz). Fragmentele noastre provin din partea în care se află așezarea dacică civilă.

3. Informații verbale primite de la Expectatus Bujor.

4. Sebastian Morintz și Done Șerbănescu, *op. cit.*, p. 27—28 (partea redactată de Done Șerbănescu).

5. Radu Vulpe și colab., *Evoluția așezărilor omenești în Moldova de Jos. Raport sumar despre activitatea șantierului arheologic Poiana-Tecuci*, 1949, SCIV, I, 1950, 1, p. 50; Idem, *Raport preliminar asupra activității șantierului arheologic Poiana Tecuci*, 1950, SCIV, II, 1951, I, p. 203;

- Maria Comșa, *Cuptoarele de ars oale din secolele I î.e.n. — IV e.n. în regiunile de la est și de la sud de Carpați*, Memoria Antiquitatis, IX—XI (1977—1979), Piatra Neamț, 1985, p. 171 și nota 2, p. 175; Valeriu Leahu, *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în 1960 la Cățelu Nou*, în *Cercetări arheologice în București*, I, București, 1963, p. 30 și 31, fig. 19, p. 33 și Gh. Bichir, *Șantierul arheologic Poiana Dulcești, jud. Neamț (1961—1970)*, în *Materiale și cercetări arheologice (în continuare Materiale)* X, București, 1973, p. 103. Idem, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 59.
6. *Cuptoarele dacice de la Acîș*, „Scintela”, XLIX, nr. 11702, din 5.4. 1980, p. 2.
7. Octavian Floca, *Cuptor dacic de ars vase descoperit la Deva, Apulum, IX*, Alba Iulia, 1971, p. 263—269.
8. D. Berciu, M. Iosifaru, S. Purice și Gh. Andreescu, *Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică III, Thracodacica, VI*, 1985, 1—2, p. 168—173. Autorii consideră că de la sfîrșitul secolului al II-lea în așezarea de la Ocnița se înfiripase un nucleu meșteșugăresc (*Ibidem*, p. 172).
9. M. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Piatra Neamț*, Materiale, VII, 1961, p. 340.
10. I. Glodariu, E. Iaroslavski, Th. Năgler, M. Rill, *Raport asupra cercetărilor arheologice întreprinse în 1978 la Țura Mică (jud. Sibiu)*, Materiale și cercetări arheologice. A XIII-a sesiune anuală de rapoarte, Oradea, 1979, p. 151.
11. Maria Comșa, *Cuptoare de ars oale din secolele I î.e.n. — IV e.n.* p. 173.
12. Ion Nemeti, *Cuptoare de ars ceramică din epoca La Tène de la Andrid (jud. Satu Mare)*, SCIVA, 25, București, 1974, 4, p. 579—584. Pentru cuptoarele cu perete median descoperite în afara țării noastre cf. p. 581; Gh. Bichir, ocupîndu-se de cuptoarele de olar din zona ocupată de carpi, făcea observația că în mediul celtic, celto-bastarnic și vandalic, toate cuptoarele de olar aparțin tipului cu perete median, cf. *Cultura Carpică*, p. 59.
13. Sever Dumitrașcu, *Raport asupra săpăturilor arheologice din anul 1978 de la Biharea, Materiale și cercetări arheologice. A XIII-a sesiune anuală de rapoarte*, Oradea, 1979, p. 297 și 303; Idem, *Două centre de prelucrat ceramică în Crișana: Biharea (jud. Bihor) și Medieșul Aurit (jud. Satu Mare)*, în *Studiul și comunicări de istorie a civilizației populare în România*, I, Sibiu, 1981, p. 231—237 și p. 240.
14. D. M. Pippidi și colab., *Raport asupra activității șantierului Histria în campania 1956*, Materiale, V, 1959, p. 302; Em. Condurachi și colab., *Șantierul Histria, Materiale*, VI, 1959, p. 284, 285 și pl. VI; Maria Coja, *Activitatea meșteșugărească la Histria în sec. VI—I î.e.n.*, SCIV, 13, 1962, 1, p. 26 și p. 27, fig. 5; Maria Coja și Pierre Dupont, *Histria, V. Ateliers céramiques*, București-Paris, 1979, p. 20—27 (cuptorul nr. 2/1973; cuptorul nr. 2/1957 și nr. 3/1974) și p. 36. Altele mai perfecționate cu doi plloni centrali, *Ibidem*, p. 27—33.
15. *Ibidem*, p. 17—20 și 22 (cuptorul nr. 4/1973, Secțiunea 6; cuptorul nr. 11/1970 sectorul Z 2).
16. Sever Dumitrașcu, *Raport . . .*, p. 297 și 303.
17. Maria Coja și Pierre Dupont, *op. cit.*, p. 23, și p. 24 fig. 5.
18. În cazul *Histriei*, ca și a altor orașe grecești, cuptoarele de olar se află atît înăuntru, cît și înafara așezării fortificate cf. Maria Coja și Pierre Dupont, *op. cit.*, p. 17—33, p. 40—44 și bibliografia indicată acolo, precum și pl. I—III (pl. III însă corelată cu pl. I trebuie privită invers). În acest sens a se vedea și amplasarea față de cetate a cuptoarelor de olar grecești de la *Argamum* (Capul Doloiman), cf. Maria Coja, *Cuptoarele antice descoperite în raza cetății de pe Capul Doloiman*, Peuce, VI, 1977, p. 163—164 și p. 167—168. Rămîne ca o problemă de studiat în viitor dacă în așezările întărite dacice, în preajma valurilor de pămînt se află cuptoare de olari, la fel ca și în colonile grecești de pe coasta de apus a Mării Negre sau acestea sînt numai în afara fortificației, în interiorul davelor fiind pericol de a incendia suprastructura lemnoasă a fortificațiilor și chiar locuințele.
19. Sever Dumitrașcu, *Raport . . .*, p. 303, unde sînt și fragmente ceramice pictate.
20. I. H. Crișan, în lucrarea sa, *În legătură cu cuptoarele de ars ceramică la daco-geții din epoca La Tène*, Apulum, VI, Alba Iulia, 1967, p. 111—118 admite existența la daci și a unor cuptoare de ars oale mai simple. El presupune chiar că unele gropi arse au putut servi pentru arderea vaselor. Această presupunere însă deocamdată nu a fost confirmată prin situații clare.
21. Această influență este surprinsă în epoca hellenistică în secolele II—I î.e.n., ea a început însă în zona extracarpatică a țării (Dobrogea, Muntenia și Moldova) mult mai devreme, încă din secolele VI—IV, odată cu apariția în mediul geto-dacic a ceramicii lucrată la roată, care imită forme de vase grecești.
22. Contactul dintre celți și daci și preluarea de către aceștia din urmă a unor procedee tehnice mai perfecționate s-a petrecut foarte probabil la sfîrșitul secolului al II-lea și la începutul secolului I î.e.n., odată cu dispariția celților în masa locală daco-getică.
23. O primă formă a acestei comunicări, împreună cu concluziile referitoare la meșteșugul olăritului la daci au fost expuse într-o comunicare (rămasă inedită) prezentată de noi la Sesiunea științifică a fostului Muzeu Județean Ilfov, la 4 iunie 1980. Pentru o parte a acestor concluzii cf. și Maria Comșa, *Cuptoare de ars oale din secolele I î.e.n. — IV e.n.*, p. 173—174. Ocupîndu-ne din nou de cuptorul de la Radovanu și recalculînd partea distrusă am ajuns la concluzia că el a avut dimensiuni mai mari decît cele publicate în lucrarea citată mai sus. Diametrele focăriei, măsurau 1,30 m lungime (nu 0,80 m) și 1,20 m lățime, iar lungimea peretelui median era de circa 1 m (nu 0,80 m).

FOUR DE POTIER GÉTIQUE DÉCOUVERT A RADOVANU
Contributions concernant le métier de potier chez les Gêto-Daces

(Résumée)

L'outrice présente un four de potier, découvert en 1967 à Radovanu (dép. de Călărași) au lieu dit „La Frații Dincă”. Le four se trouve dans la proximité du nord du site fortifié (= dava) gète.

Il s'agit d'un four de potier, creusé dans une terre argileuse, ayant deux chambres superposées, séparées par une sole horizontale. Le foyer est séparé en deux parties par un cloison en terre glaise. La partie antérieure, ainsi que sa fosse d'accès ont été détruites (fig. 1).

Autour du four, dans la partie détruite, ont été trouvés des fragments céramiques de l'âge du bronze, aspect culturel de Radovanu (d'après Sebastian Morintz) (fig. 2), provenant d'une

cauche perforé par le four et des fragments céramiques gètes travaillés au tour et modelés à la main datant du I siècle av. n. è. (fig. 3 et 4). Dans le même lieu a été trouvé un plâs en terre cuite employé pour la séparation des vases dans le four pendant la cuisson (fig. 4/1).

D'après les tessons gètes le four peut être daté pendant la première moitié du I siècle av.n.è.

En final sont faites quelques considérations concernant le métier de potier chez les Gêto-Daces et l'aire de diffusion des fours de potier à deux chambres séparées par une sole horizontale sur le territoire de la Roumanie (fig. 5).

CONTRIBUȚII LA COIFURILE ORNAMENTATE ȘI GARNITURILE DE ARMURĂ ROMANE DIN DACIA

Liviu PETCULESCU

Printre elementele componente ale echipamentului de paradă sînt în general considerate și coifurile, care deși nu au mască sînt însă confecționate dintr-o tablă subțire de bronz care le făcea destul de vulnerabile în luptă iar ornamentarea lor foarte bogată, realizată „au repoussé”, este asemănătoare cu cea a calotelor unor coifuri cu mască, a cnemidelor și a frontalelor de cal.

Coifurile de cavalerie ornamentate, mult mai rare decît cele cu mască au fost împărțite de J. Garbsch, a cărui tipologie o considerăm cea mai adecvată, în trei tipuri: coifuri oval-ascuțite, coifuri sferice, coifuri pseudo-atice¹.

În Dacia a fost descoperit un coif ornamentat în satul Lunca Mureșului² (fig. 1/1—4) și un obrăzar la *Sarmizegetusa Regia*³ (fig. 2/2).

Prin apărătoarea de frunte verticală și apărătoarea de ceafă îngustă, coiful de la Lunca Mureșului (jud. Alba) se încadrează în tipul pseudo-atic. Chiar și decorul său alcătuit din șerpi își găsește analogii mergînd aproape pînă la identitate tot la exemplarele aparținînd acestui tip. Descoperit întîmplător el nu a putut fi datat decît pe baza analogiilor sale, la începutul secolului III⁴.

La Lunca Mureșului s-au descoperit cîteva cărămizi cu ștampila legiunii *V Macedonica*⁵, iar în imediata apropiere, în satul vecin Războieni-Cetate, printre alte materiale arheologice romane, numeroase cărămizi ștampilate ale alei *I Batavorum milliaria*⁶. În cazul în care cifra XVIII, scrisă invers, zgîrlită la răscoiala apărătorii de ceafă se referă la numărul *turma*-ei, am avea o dovadă că proprietarul coifului a făcut parte dintr-o *ala milliaria*, probabil chiar cea menționată mai sus (fig. 2/1). Însă, deoarece castrul presupus a fi existat la Războieni-Cetate nu a putut fi localizat în teren⁷, nu putem fi siguri dacă proprietarul coifului a făcut parte din *ala I Batavorum milliaria*.

Prezentarea în relief a urechii și decorul constînd dintr-un vultur ținînd în ghiare un șarpe, permit atribuirea obrăzarului de la *Sarmizegetusa Regia* (Grădiștea Muncelului, jud. Hunedoara) unui coif de cavalerie ornamentat aparținînd tipului pseudo-atic. Întrucît o garnizoană romană a staționat aici probabil în intervalul 102—117, momentul pierderii obrăzarului trebuie plasat în această perioadă. Deoarece inscripțiile de pe blocurile de piatră din zidul de incintă de la *Sarmizegetusa* menționînd trei legiuni — *IV Flavia Felix*, *IV Ferrata*, *II Adiutrix*⁸ — nu documentează decît prezența acestor trupe la lucrările de construcție ale castrului, nu însă în mod necesar și componența garnizoanei, și în acest caz este imposibil de precizat unitatea din a cărei dotare făcea parte coiful cu respectivul obrăzar.

Deci, deși coifurile de cavalerie ornamentate sînt încă foarte rare, ele sînt prezente și în Dacia cu exemplare din tipul cel mai larg răspîndit, cel pseudo-atic.

Cea de a doua categorie de piese avută în vedere o reprezintă așa-numitele garnituri de armură (Panzerbeschläge)⁹. Confectionate din tablă de bronz aceste accesorii de echipament militar de formă patrulateră erau dispuse perechi la răscoiala pentru gît a armurilor de solzi (*loricae squamatae*) iar decorul lor realizat „au repoussé” are analogii tehnice și stilistice cu cel al echipamentului de paradă.

Astfel de garnituri de armură s-au descoperit în Dacia la *Porolissum*¹⁰ (fig. 3/1), Buciumi — o piesă¹¹ (fig. 3/2) plus un fragment¹² (fig. 4/1 a-b), Oltenia¹³ (fig. 4/2), Micia¹⁴ (fig. 4/3), *Potaissa* (patru exemplare)¹⁵.

În timp ce piesele de la *Porolissum* (Moigrad, jud. Sălaj), Buciumi (jud. Sălaj) și din Oltenia sînt de tipul cu decorul divizat în trei registre, avînd sus vulturul, central bustul unei divinități iar jos scutul, cea de la Micia (Veșel, jud. Hunedoara) are un singur registru ocupat de un bust de divinitate flancat la partea inferioară de un scut.

Printre problemele cele mai importante ridicate de garniturile de armură din Dacia este și cea a repertoriului decorativ. Situația este complicată de faptul că divinitatea reprezentată pe piesele de la *Porolissum*, Buciumi, Micia, Oltenia, nu poate fi identificată cu siguranță din cauza lipsei unui atribut specific. Vulturul și scutul sînt întîlnite pe unele garnituri de armură unde apar asociate cu divinități protectoare ale armatei romane, ca Marte sau Minerva. Ele sînt probabil nu numai un atribut al unui anumit zeu, vulturul desigur al lui Iupiter, ci și simboluri militare cu valoare protectoare. Acest fapt poate explica frecvența lor pe armele de paradă, romane, cu mult mai mare decît a celorlalte atribute divine strict „individualizate”. Deci, în principiu, pe piesele noastre ar putea fi reprezentate oricare dintre divinitățile romane protectoare ale armatei, înarmate cu coif și scut: Marte, Minerva, Dea Virtus, Dea Roma. Deoarece zeitatea figurată pe garniturile de la Buciumi și din Oltenia este îmbrăcată cu o tunică lăsînd liber sînul drept, putem exclude pe Minerva care poartă aproape întotdeauna *agis*-ul cu solzi¹⁶. În aceeași situație este și Marte figurat pe diferite monumente mai ales în armură sau nud¹⁷. În concluzie, pe cele două piese ar putea fi Dea Virtus sau Dea Roma, care apar îmbrăcate ca amazone, cu tunică scurtă lăsînd liber sînul drept și sînt înarmate cu coif și lance. O precizie mai mare este imposibilă, cele două zeități avînd o iconografie absolut identică¹⁸.

În cazul garniturilor de la *Porolissum* și Micia, din cauza stării precare de conservare nu putem ști care din cele patru divinități a fost reprezentată¹⁹.

O altă problemă este cea a unităților în care erau utilizate armurile de solzi avînd aplicate aceste garnituri. În ceea ce privește cele provenind din municipiul *Porolissum* și castrul *Micia* nu putem face nici o precizare întrucît în localitățile respective au staționat concomitent mai multe unități atît de infanterie cît și de cavalerie²⁰. Piesele din castrul de la Buciumi au aparținut probabil unui soldat din *cohors II Nervia Brittonum milliaria*²¹, iar cele din castrul *Potaissa* (Turda, jud. Cluj) au făcut parte din dotarea soldaților legiunii *V Macedonica*.

Prezența garniturilor în castrul *Potaissa* care a funcționat între 170—271, ne oferă un reper cronologic ferm. Adăugînd și faptul că piesele de la Micia și Buciumi²², prin condițiile lor de descoperire, par a se data în aceeași perioadă, putem concluda că utilizarea lor se plasează în mare între războaiele marcomanice și mijlocul, eventual al treilea sfert al secolului III.

Nu putem încheia prezentarea coifurilor decorate și a garniturilor de armură fără să arătăm că funcționalitatea lor exactă nu a fost încă deplin clarificată²³. Astfel Arrian în *Téchné Taktiké*, 33—34, care conține faimosul tratat descriind jocurile de cavalerie, *Hippika Gymnasia*, arată în mod explicit că în arenă călăreții utilizau coifurile cu mască iar în locul armurilor „haine cimmeriene”, care trebuie să fi fost confectionate din in,

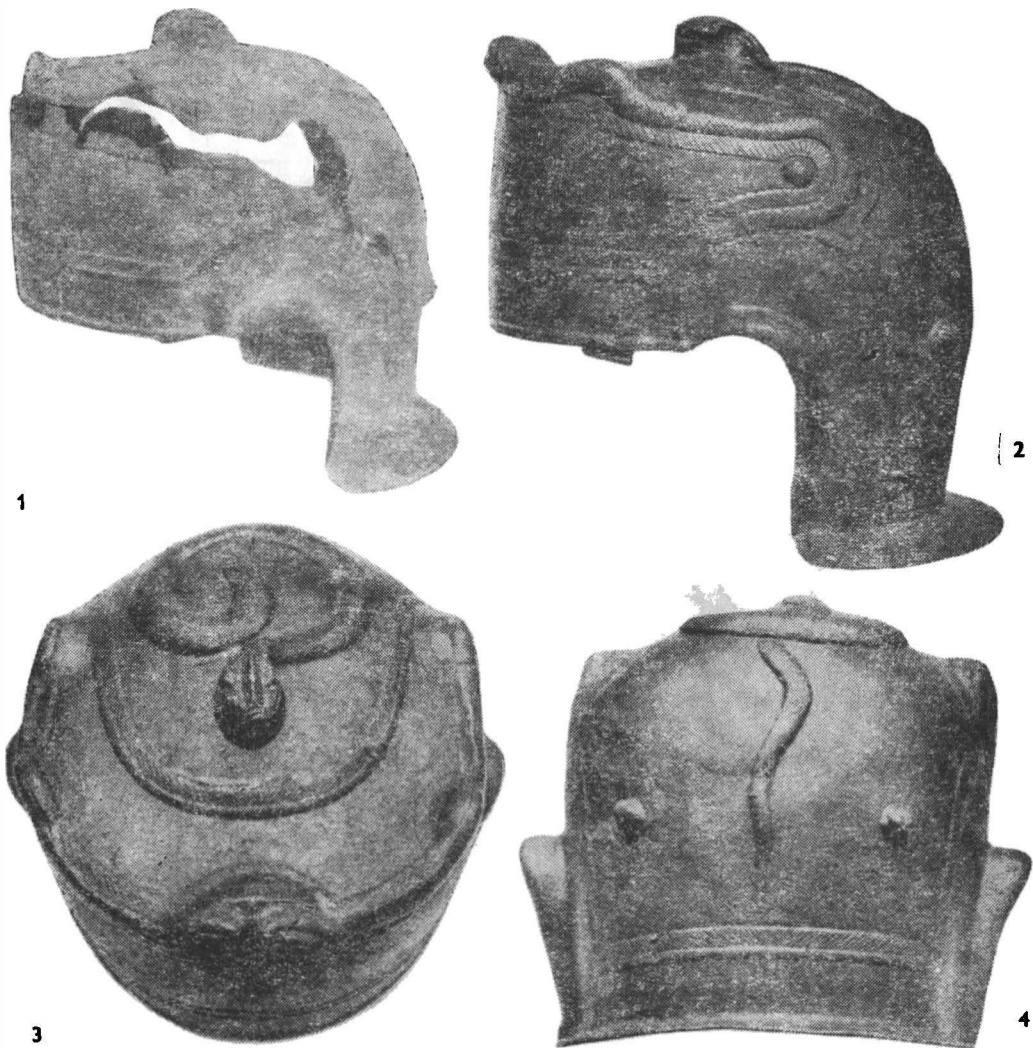
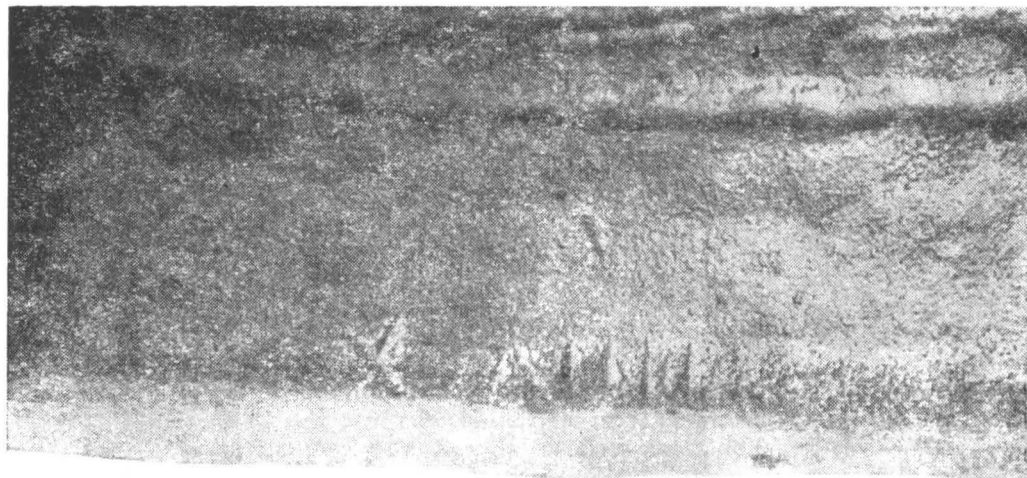

Fig. 1 1. Coif de la Lunca Mureșului (înainte de restaurare); 2—4. Coif de la Luca Mureșului (restaurat).
Fig. 1 1. Casque de Lunca Mureșului (avant la restauration); 2—4. Casque de Lunca Mureșului (restauré).

pîslă sau piele. Deci, ambele categorii de piese analizate par, cel puțin pentru prima jumătate a secolului II, excluse din cadrul echipamentului de paradă.

De asemenea, este semnificativă lipsa coifurilor decorate și a armurilor de solzi cu garnituri din marile depozite cu arme de paradă de la Rapolano și mai ales Straubing sau Eining.

În schimb la Tell Oum Hauran, în Syria, un coif sferic face parte din inventarul funerar al unui războinic alături de restul echipamentului său de luptă — armură de solzi,

1

2

două săbli, două pumnale, lănci, săgeți — și de paradă — coif cu mască, frontal de cal, aplică de harnașament²⁴. Deci, în această descoperire conținând întreg echipamentul unui călăreț, atât cel de luptă cât și cel de paradă, cu excepția doar a scutului, avem două coifuri. Întrucât coiful cu mască a făcut parte cu siguranță din echipamentul de paradă, în cazul în care coiful decorat ar reprezenta și el un element component al aceuiași echipament, inventarul funerar ar consta din două coifuri de paradă folosite alternativ și nici unul de luptă, ceea ce ni se pare neverosimil.

Ne punem așadar întrebarea dacă coiful decorat nu a făcut totuși parte din armamentul defensiv al înhumatului ce avusese probabil un grad de ofițer în armata romană. În cazul în care acceptăm această ipoteză ansamblul descoperirii capătă coerență funcțională: am avea deci o garnitură de echipament de luptă și una de paradă.

O situație asemănătoare este și la Ostrov (jud. Constanța) unde pe teritoriul necropolei orașului Durostorum au fost descoperite întimplător în anul 1964 două coifuri, unul cu mască și unul decorat²⁵. Așadar și în acest caz este verosimil ca decedatul, probabil călăreț al legiunii *XI Claudia* care își avea garnizoana la Durostorum în secolul II, când sînt datate coifurile, să fi fost înmormîntat nu cu două coifuri de paradă, ci cu unul de paradă, cel cu mască și cu unul de luptă.

La cele arătate mai sus se adaugă încă un fapt semnificativ. Așa cum a arătat G. Waurick, prezența masivă a coifurilor atice pe monumentele triumfale romane — Columna lui Traian, ceva mai puțin de 10% din coifuri, Columna lui Marcus Aurelius aproximativ 30% — este o reflectare a existenței coifurilor pseudo-actice în armata romană²⁶. Respectivul autor remarcă existența unei dificultăți în acceptarea explicației sale și anume că în timp ce pe monumentele figurate acest coif apare ca făcînd parte din armamentul de luptă, piesele reale descoperite ar aparține echipamentului de paradă. Însă, dacă considerăm, așa cum am arătat mai sus, că toate coifurile decorate reprezentau de fapt arme de luptă vom avea și în acest caz o deplină concordanță între monumentele figurate și descoperirile arheologice.

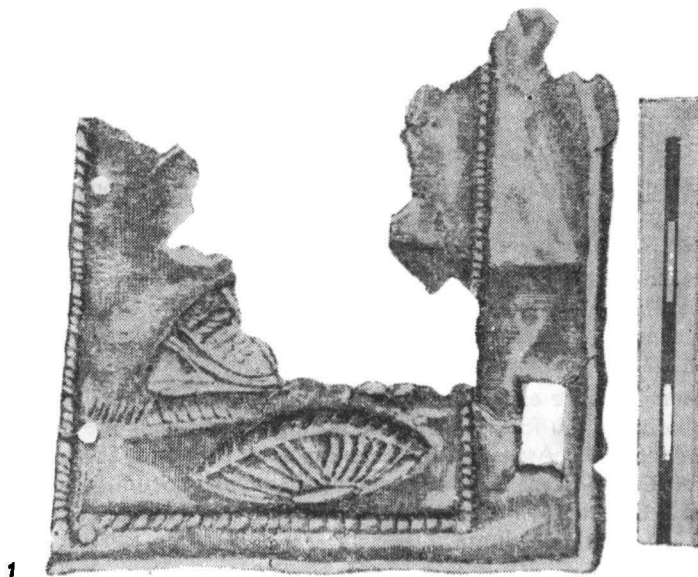
În plus trebuie menționat că rezistența coifurilor ornamentate este mai mare decît a celor cu mască. Astfel, spre exemplu, despre coiful decorat de la Tell Oum Hauran ni se spune în mod explicit că a fost confecționat dintr-o tablă mai groasă ca cel cu mască²⁷, o situație identică este și la Ostrov, iar în cazul celui de la Lunca Mureșului grosimea tablei variază între 1,2 și 1,5 mm²⁸.

Prin urmare, în ciuda analogiilor de decor ale coifurilor ornamentate cu elementele componente ale echipamentului de paradă, sîntem înclinați să credem că ele reprezintă mai degrabă arme reale aflate în dotarea călăreților. Piese de la Lunca Mureșului, Worthing (Norfolk)²⁹ și chiar obrazul de la *Ovllava* (Wels)³⁰ poartă inscripții reduse la un simplu număr care a fost considerat a desemna unitatea, în primele două cazuri evident *turma*. Astfel că în ceea ce privește cel puțin coifurile pseudo-actice, este probabil că ele au aparținut echipamentului decurionilor. Această ipoteză ar explica și raritatea pleselor decorate în comparație cu cele cu mască care erau purtate și de simpli călăreți ce își înscrisau pe ele atît numele lor cît și cel al decurionului din a cărui *turma* făceau parte.

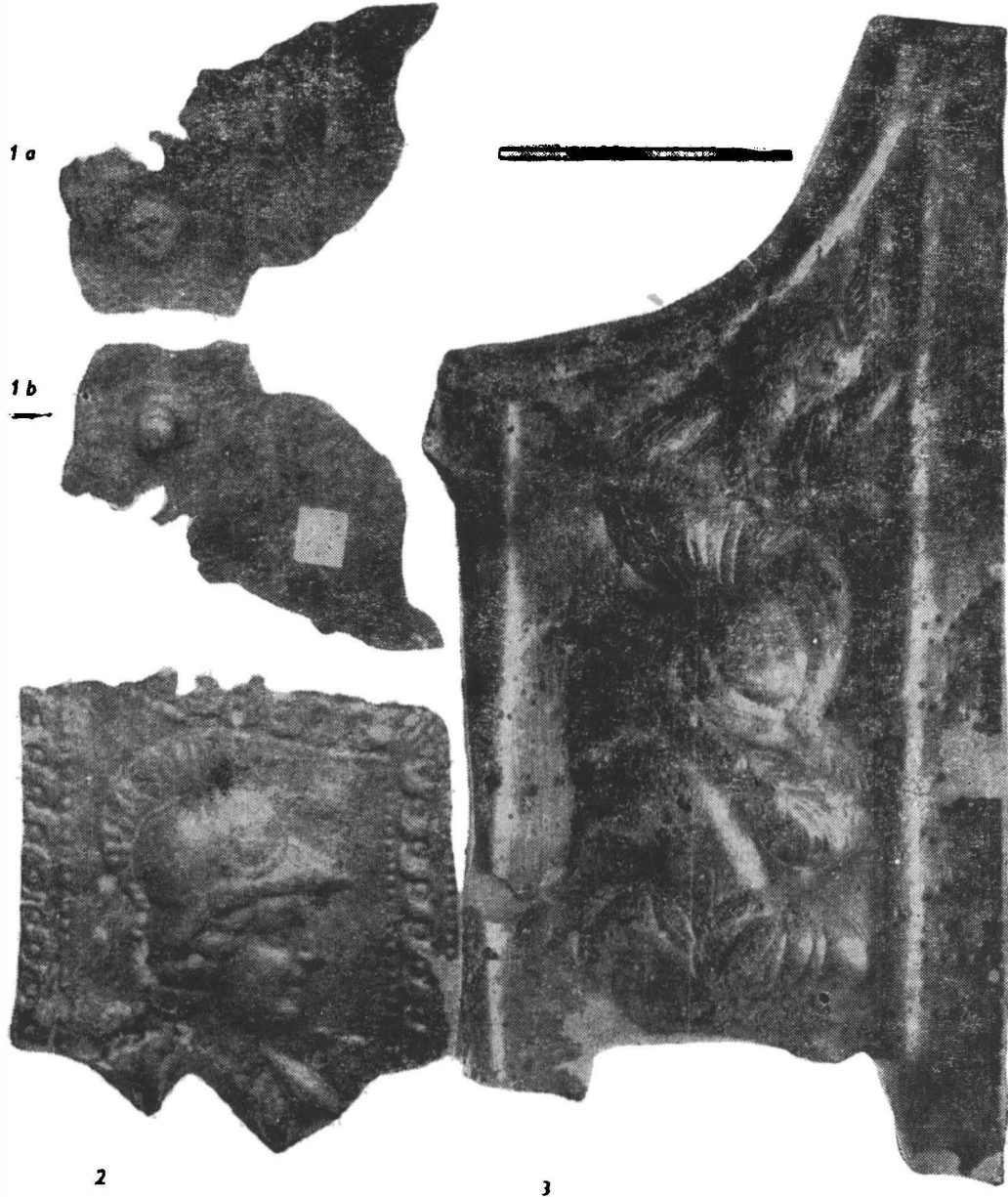
În ceea ce privește garniturile de armură, ele erau aplicate pe culrasele de solzi utilizate cu certitudine în luptele reale. De altfel chiar și garniturile de tipul Bertoldsheim, dintr-o singură bucată, mult mai rare și de care nu ne-am ocupat, erau fixate pe cămășile de zale care erau folosite tot ca arme de luptă³¹. Apoi, inscripțiile de pe un exemplar descoperit la Pfanz³², menționînd centurile, probează că armurile avînd aplicate garniturile

Fig. 2 1. Coif de la Lunca Mureșului — detaliu; 2. Obrăzar de la SARMIZEGETUSA REGIA (Grădiștea Muncelului), Scara 1/2.

Fig. 2 1. Casque de Lunca Mureșului — détail; 2. Couvre-joue de SARMIZEGETUSA REGIA (Grădiștea Muncelului), Echelle 1/2.

Fig. 3 Garnituri de armură. 1. POROLISSUM; 2. Buciumi. Scara 1/1.
Fig. 3 Appliques de cuirasse. 1. POROLISSUM; 2. Buciumi. Echelle 1/1.

Fig. 4 Garnituri de armură. 1. Buciumi (a față; b spate); 2. Oltenia; 3. MICIA. Scara 1/1.

Fig. 4 Appliques de cuirasse. 1. Buciumi (a — face; b — dos); 2. Olténie; 3. MICIA. ECHELLE 1/1.

respective făceau parte și din dotarea auxiliilor de infanterie. În aceeași ordine de idei se mai poate menționa faptul că un mare număr de asemenea garnituri au fost descoperite în castrale legionare — *Lauriacum*, *Carnuntum*, aici avînd chiar redat în registrul inferior capricornul, emblema legiunii, *Brigetio*, *Aquincum*³³, sau *Potalissa* — ceea ce ne sugerează că erau mai degrabă folosite de către infanteria legionară decît de către cavaleria de legiune foarte puțin numeroasă. În sfîrșit, armurile de solzi sînt întîlnite doar în cîteva descoperiri funerare — Hebron³⁴, Tell Oum Hauran — care cuprind alături de echipamentul de paradă și alte arme întrebuițate în lupte, iar garniturile de armură în depozitele din castră — Pfünz, Künzing³⁵ — alcătuite din obiecte de funcționalitate diversă.

Deci putem afirma că armurile de solzi cu garnituri decorate erau utilizate cu siguranță în luptele reale și că, pînă în prezent, nu avem nici un indiciu care să ne îndreptățească să le considerăm și ca elemente componente ale echipamentului folosit de cavalerie în exercițiile sale.

În concluzie, analogiile între tehnica de execuție și decorul coifurilor ornamentate și garniturilor de armură pe de o parte și piesele compunînd echipamentul de paradă pe de alta, nu reflectă decît unitatea de dotare și de ideologie a armatelor romane. În ceea ce privește însă stabilirea utilizării pieselor prezentate credem că răspunsul exact îl oferă analiza condițiilor lor de descoperire, respectiv în cazul garniturilor de armură a ansamblurilor din care făceau parte ca și izvoarele literare sau figurate și nu analogiile de decor cu alte arme a căror funcționalitate este cunoscută.

NOTE

1. J. Garbsch, *Römische Paraderüstungen*, München, 1978, p. 4—7.
2. Arch. Ert., 8, 1888, p. 184—185; CIL, III, 8079; J. Curle, *A Roman Frontier Post and its People. The Fort of Newstead*, Glasgow, 1911, p. 180, nr. 1; *Civiltă Romană în România*, Roma, 1970, p. 143, C 43, pl. XI; Chr. Vlădescu, SMMIM, 10, 1977, p. 33—35, cu concluzia eronată că ar aparține tipului Niederbleber; J. Garbsch, op.cit., p. 100, 0 60 a, fig. 6; L. Petculescu, Dacia, 24, 1980, p. 392, n. 9.
3. I. Micla, R. Florescu, *Strămoșii Românilor. Daco-romanii*, I, București, 1980, p. 93, nr. 189, cu locul de descoperire și funcționalitatea pieselor indicate greșit; L. Petculescu, ActaMN, 19, 1982, p. 292—299, fig. 1.
4. J. Garbsch, loc.cit.
5. I. I. Russu, ActaMN, 5, 1968, p. 453, nr. 37.
6. Idem, SCIV, 23, 1972, p. 65.
7. I. H. Crișan, ActaMN, 2, 1965, p. 63—75.
8. IDR, III/3, 259—270.
9. H. Klumbach, *Aus Bayerns Frühzeit. Friedrich Wagner zur 75. Geburtstag* (Schriftenreihe zur Bayerische Landesgeschichte), 62, 1962, p. 187—193; J. Garbsch, op. cit., p. 7—3.
10. A. Buday, Dolgozatok, Cluj, 5, 1914, p. 73, 91, fig. 5/1; F. Drexel, *Strena Buliciana*, Zagreb-Split, 1924, p. 53, A 7; H. Klumbach, op. cit., p. 193, nr. 26; L. Petculescu, SMMIM, 7—3, 1974—1975, p. 81—92, fig. 1/1; J. Garbsch, op. cit., p. 78—79, p. 16.
11. N. Gudea, C. Pop, în *Castrul roman de la Buclumii*, Cluj, 1972, p. 74—75, pl. 84—85;

- L. Petculescu, op. cit., p. 82—93, fig. 1/2, 2/1; J. Garbsch, op. cit., p. 78, P 15.
12. N. Gudea, C. Pop, op. cit., p. 77, nr. 16, pl. 116/12. Fragmentul provine de la o garnitură a cărei dator este executat prin gravare.
13. V. Părvan, *Getica*, București, 1926, p. 9, 26, fig. 15, pl. 5; H. Klumbach, op. cit., p. 193, nr. 27; L. Petculescu, op. cit., p. 83—84, fig. 2/2—3; J. Garbsch, op. cit., p. 79, P. 17.
14. Piesă inedită descoperită în săpăturile din 1977 în castrul Micla.
15. Inedit. Informație M. Bărbulescu.
16. Totuși pe o apărătoare de genunchi de la Straubling, Minerva apare nuda! În acest caz însă pentru a putea fi recunoscută s-a asociat bufnă; cf. J. Keim, H. Klumbach, *Der römische Schatzfund von Straubling*, München, 1951, piesa nr. 10, pl. 15.
17. Uneori Marte apare totuși pe armele de paradă semlnud, cu o mantie aruncată pe spate și ținută pe umăr, însă cu pieptul gol; vezi *Ibidem*, piesele nr. 16—17.
18. Pentru iconografia și cultul celor două zeițe vezi: Daremborg-Salio, DA, s.v. *Roma, Dea Virtus*; K. Latte, *Römische Religionsgeschichte. Handbuch des Altertumswissenschaft*, V, 4, 1960, p. 235—236; J. Beaujeu, *La religion romaine d'Apogée de l'Empire. I. La politique religieuse des Antonins*, Paris, 1955, p. 67, 93, 134, 136. Totuși, H. Klumbach, op. cit., p. 191, piesa nr. 27, identifică divinitatea reprezentată pe garnitura de armură descoperită în Oltenia, cu Minerva.

19. Pentru întreaga discuție asupra repertoriului decorativ al pieselor de la Porolissum, Buciumi, Oltenia, vezi L. Petculescu, *op. cit.*, p. 84—85.
20. Porolissum: *cohors I Brittonum milliaria, cohors V Lingonum, numerus Palmyrenorum Porolissensium*; cf. C. Dăicoviciu, *RE*, XXII, (1953), col. 265—270; I. I. Russu, în *Actes du IX Congrès International d'Études sur les Frontières romaines*, Mamaia, 1972 (București 1974), p. 221; Idem, *Dictionar de Istorie veche a României*, s.v. Porolissum; *Micla: cohors II Flavia Commagenorum equitatus sagittariorum, ala I Hispanorum Compagorum, Mauri Micienses = numerus Mourorum Miciensium*; cf. C. C. Petolescu, în *Studien zu den Militärgrenzen Roms. II*, Köln-Bonn, 1977, p. 369.
21. Unitatea venită în castru între 114—157/158; vezi E. Chirilă, N. Gudea, în *Castrul roman...*, p. 121—122; M. Roxan, *Roman Military Diplomas, 1955—1977*, Londra, 1978, p. 70—71, nr. 47.
22. N. Gudea, în *Castrul roman...*, p. 22—23, stratigrafia barăcii nr. 5 unde s-au descoperit ambele piese de la Buciumi.
23. Discuția asupra funcționalității garniturilor de armură cu concluzia că ele fac parte din armamentul de luptă la L. Petculescu, *op. cit.*, p. 85—86, și Idem, *Dacia*, 24, 1980, p. 391.
24. S. Abdul-Hak, *Annales arch. de Syrie*, 4—5, 1954—1955, p. 163—189, pl. I-10; J. Garbsch, *op. cit.*, p. 61—62.
25. A. Rădulescu, *Dacia*, 7, 1963, p. 535—551, fig. 1—11; J. Garbsch *op. cit.*, p. 73, O 56, pl. 27; O 58, pl. 32.
26. G. Waurick, *JahrbRGZM*, 30, 1983, p. 293—300, fig. 14—15.
27. S. Abdul-Hak, *op. cit.*, p. 175—176.
28. Conform informațiilor kolegei Matilda Takács, căreia îi mulțumim și pe această cale, grosimea tablei coifului de la Lunca Mureșului este de 1,4—1,5 mm la apărătura de ceafă, la răscoala pentru urechi 1,2—1,4 mm, iar la frunte 1,2—1,3 mm. Dacă se au în vedere și pierderile de material provenind din coroziune și din curățirea de oxid a plesei cu ocazia recentei restaurări, valoarea defensivă a coifului în timpul cât se găsea în stare de utilizare, trebuie să fi fost destul de importantă.
29. J. Garbsch, *op. cit.*, p. 74, O 61
30. *Ibidem*, p. 75, O 69
31. J. Garbsch, *Neuburger Kollektaneenblatt*, 136, 1984, p. 239—253.
32. *CIL*, III, 13558 = 15210; H. Klumbach, *op. cit.*, p. 192, nr. 2; J. Garbsch, *Römische Paraderüstungen*, p. 79, P 23.
33. J. Garbsch, *op. cit.*, P 22 (Lauriacum), P 1, 3 (?), 6, 24 (Carnuntum), P 3 (?), 4, 14 (Brigetio), P 28 (Aquincum).
34. *Ibidem*, p. 59, L 1—6.
35. F. R. Hermann, *Die Ausgrabungen in dem Kastell Künzing/Quintana*, *Kleine Schriften zur Kenntnis der römischen Besetzungsgeschichte Südwestdeutschlands*, 8, Stuttgart, 1972; J. Garbsch, *op. cit.*, p. 51—53, I 29

CONTRIBUTIONS AUX CASQUES ORNEMENTÉS ET AUX APPLIQUES DE CUIRASSE DE DACIE

Résumé

Les casques ornements de Dacie sont représentés jusqu'à présent par un seul casque ornementé et par un couvre-joue découverts l'un à Lunca Mureșului, et l'autre à Grădiștea Muncelului (Sarmizegetusa), les deux appartenant au type pseudo-atrique.

En ce qui concerne les appliques de cuirasse (Ponzerbeschläge) on connaît les exemplaires découverts à Porolissum, Buciumi (un exemplaire et un fragment), en Oltenie, à Micla, Potaisa (plusieurs exemplaires encore inédits).

La détermination de l'emploi précis des casques ornements et des appliques de cuirasse représente un problème difficile à résoudre. C'est ainsi qu'Arrien, dans *Téchné Taktiké* 33—34, qui contient le fameux traité décrivant les jeux des cavaliers — *Hippiko Gymnasia* — montre clairement que dans l'arène les cavaliers portaient des casques à visage et, à la place des cuirasses proprement-dites, des « vêtements cimmériens » qui devaient être confectionnés en lin, feutre ou cuir.

Donc, au moins pour la première partie du IIe siècle, les deux catégories de pièces présentées semblent exclues de l'équipement de parade. De même, un fait significatif est le manque des casques décorés et des cuirasses à écailles des grands dépôts d'armement de parade de Rapolano et surtout de Straubing ou Eining.

En partant de la découverte d'un casque ornementé à côté d'un casque à visage dans les découvertes funéraires de Tell Oum Hauran et de Durostorum, on considère que les premiers aient pu appartenir aux armées de guerre. De même, la présence massive des casques attiques sur les manuments romains — sur la Colonne de Trajan ils en représentent à peu près 10% et sur celle de Marc Aurelius approx. 30% — renforce cette hypothèse.

En ce qui concerne les appliques de cuirasse, elles étaient appliquées sur les cuirasses à écailles utilisées incontestablement dans les luttes réelles, quelque fois même par l'infanterie comme à Pfünz.

Le fait que plusieurs des appliques ont été découvertes dans les camps légionnaires est aussi significatif car il y a tout lieu de croire qu'elles étaient aussi employées par l'infanterie légionnaire.

Etant donné le fait qu'elles apparaissent uniquement dans les dépôts de camps comprenant d'objets divers — équipement de parade, armes, outils, etc. — on peut affirmer que les cuirasses à écailles avec appliques décorées étaient certainement utilisées dans les luttes réelles et que, jus-

qu'à présent, il n'y a aucun indice pour nous autoriser à les considérer comme des éléments faisant partie de l'équipement porté par les cavaliers dans leurs exercices.

En conclusion, les analogies entre la technique d'exécution et le décor des casques ornements et des appliques de cuirasse d'un côté et les éléments composants de l'armement de parade de l'autre, reflètent seulement l'unité d'équipement et d'idéologie de l'armée romaine.

UN FRAGMENT DE MORTARIUM ȘTAMPILAT DESCOPERIT LA HISTRIA

Alexandru AVRAM

În depozitul Institutului de Arheologie se găsește un fragment de *mortarium* provenit din săpăturile efectuate la Histria în epoca interbelică. Din nefericire, piesa nu poartă nici o indicație cu privire la condițiile concrete de descoperire, însă proveniența ei din cetatea de pe malul lacului Sinoe este certă. Acum obiectul în discuție poartă numărul de inventar 26 800.

Fragmentul care ne reține atenția este o buză dintr-un *mortarium* — vas de tipul mojarului sau al pivei binecunoscut în lumea romană¹ — pe care a fost aplicată transversal o șampilă păstrată aproape în întregime. Vasul fusese lucrat la roată din lut eterogen cu mulți oxizi metalici în compoziție. Șampila aplicată are forma unui cartuș dreptunghiular (7 × 4 cm) și este dispusă pe două rânduri (dimensiunile literelor: 1,1—1,2 cm) despărțite între ele de foarte frecventul simbol al ramurii de brad². Lectura nu pune nici o problemă (vezi fig. 1):

FILEMO[N]

ARETIO F[EC(IT)]

Un exemplar identic — astăzi dispărut — fusese semnalat acum un veac de Grigore Tocilescu la Durostorum³. De asemenea, sînt cunoscute din literatura de specialitate alte trei exemplare, de la Tyras⁴, Olbia⁵ și Oescus (Ghigen)⁶.

Piesa care ne preocupă nu vine numai să îmbogățească repertoriul destul de sărac al ștampilelor de *mortaria* atestate în Moesia Inferior⁷ — insuficiența datelor datorîndu-se, probabil, și interesului mai scăzut dovedit de cercetători față de această categorie de materiale — dar pune și cîteva mici probleme legate de locul de producție și aria de difuziune a pieselor din această serie.

După cum s-a remarcat în repetate rânduri, *mortaria* erau îndeobște produse în *figlinae* din preajma castrelor, fiind vehiculate mai cu seamă de militari⁸. Nu lipsesc însă nici descoperirile de acest tip din așezările civile⁹; chiar și la Histria exemplarul nostru nu este primul semnalat, întrucît cu ani în urmă fusese descoperit și publicat un fragment de *mortarium* purtînd șampila THEOTIMI / STEFANI¹⁰. Pentru a căuta să identificăm locul de producție al pieselor din această serie este necesar să avem în vedere aria de răspîndire a decoperirilor semnalate pînă acum.

Nu credem că Filemon Aretio de pe șampila adusă în discuție este identic cu Philemonos atestat la Tibiscum¹¹ și la Răcari¹². În acest fel, singurele exemplare care rămîn în discuție sînt cele deja menționate din Moesia Inferior: Durostorum, Oescus, Tyras, Olbia și Histria. Aceasta ne îndeamnă să ne gîndim la o *figlina* situată în apropierea unui

castru legionar din această zonă. Înclinăm, deocamdată, spre Durostorum, date fiind informațiile pe care le deținem despre activitatea înfloritoare a atelierelor de olari de aici ¹³.

O problemă nu lipsită de interes ar fi aceea dacă Filemon Aretio este înrudit cu Marcus Aretlo, atestat, la rîndul său, la Durostorum ¹⁴ și în mai multe centre din Dacia ¹⁵; aceasta cu atît mai mult, cu cît Marcus Aretlo a fost și el, foarte probabil, proprietarul unei *figlina* de la Durostorum ¹⁶.

Nedispunînd de datări precise (probabil, sec. al II-lea, eventual, începutul sec. al III-lea e.n.), nu putem aduce clarificări la această chestiune. Numele relativ rar de Aretio — care nu are însă nimic de a face, așa cum bănuise Tocilescu ¹⁷, cu originea aretină a purtătorilor săi —, dar, mai ales, ocupația comună a celor doi ar putea pleda pentru un răspuns pozitiv. Admițînd că cei doi erau frați sau tată-fiu, remarcăm faptul că unul poartă un *praenomen* grecesc (Filemon) celălalt latinesc (Marcus). Este posibil ca ambii să fi fost greco-orientali romanizați în mediul durosoran.

Prezența ștampilelor lui Filemon Aretlo în centrele menționate se înscrie în limita firescului. La Oescus, Olbia și Tyras sînt menționate trupe romane, iar la Histria o asemenea piesă a putut veni fie prin militarii legiunii XI Claudia, fie prin veteranii acestora. După cum s-a arătat recent, este foarte posibil ca Histria să fi găzduit detașamente ale legiunii XI Claudia ¹⁸. De asemenea, epligrafic, sînt atestați la Histria militari ai aceleiași unități, precum Ulpus Felix, aghiotant consular (*strator consularis legionis (XI Claudiae)*) ¹⁹ sau Iulius Saturninus, sutăș (*hekatontarchon legionis*) ²⁰. Pe această cale vedem vehicularea exemplarelor de *mortaria* cu ștampila lui Filemon Aretlo de la Durostorum la Histria și în celelalte centre. Se observă, în același timp, că celălalt Aretlo, Marcus, este atestat într-o zonă mai largă, cuprinzînd atît Moesia Inferior, cît și Dacia. Admițînd însă că *mortaria* făceau mai puțin obiectul unui comerț, circulînd mai cu seamă prin intermediul militarilor, nu se pot avansa considerații cu privire la „piețele” de desfacere a acestor produse.

NOTE

1. Despre acest tip de vase (*murtaria* sau *pelues*) există o literatură abundentă (cf. bibliografia din n. 1 la C. C. Petolescu, Pontica, 17, 1984, p. 67), însă nu s-au alcătuit până acum corpora mai ample. Aceste vase — frecvente și în epoca greacă — folceau fie la zdrobirea grăunțelor, fie la smântînirea sau închegarea laptelui; vezi Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, p. 46—49.
2. Optăm pentru interpretarea simbolului ca ramură de brad; cf. C. L. Băluța, Apulum, 15, 1977, p. 246, n. 9. D. Tudor vede în acest simbol un spic (Pontica, 13, 1980, p. 245), în vreme ce E. M. Ștaerman, KS, 36, 1951, p. 48 îl explică drept ramură de palmier.
3. Gr. Tocilescu, AEM, 19, 1886, 1, p. 85, nr. 19; cf. CIL III, 14 215, 14; G. Popa-Lisseanu, *Încercare de muncă în osuara cetății Dîrstarul-Silistra*, București, 1913, p. 49—50. C. C. Petolescu, op. cit., p. 73, nr. 11.
4. E. M. Ștaerman, op. cit., p. 48; C. C. Petolescu, op. cit., p. 74, nr. 19.
5. E. M. Ștaerman, op. cit., p. 48; C. C. Petolescu, op. cit., p. 74, nr. 20.
6. A. Frova, Izvestija-Sofia, 17, 1950, p. 55; C. C. Petolescu, op. cit., p. 72, nr. 1.
7. În recentul corpus datorat lui C. C. Petolescu, op. cit., p. 70—74 sînt înregistrate 20 de exemplare. Pentru descoperiri de *murtaria* cu ștampilă în Moesia Inferior și în Dacia vezi bibliografia citată *Ibid.*, p. 67—68, n. 3.
8. Sinteza discuțiilor: *ibid.*, p. 69.
9. Astfel de excepții sînt, pe lângă Histria, Pavlikeni (Moesia Inferior), *Ulpia Traiana* și *Mlcăsasa* (Dacia).
10. D. Tudor, op. cit., p. 245, nr. 27 (și fig. 2/13),

- lectură corectată de C. C. Petolescu, op. cit., p. 74, nr. 15.
11. IDR, III/1, p. 231—232, nr. 268.
  12. IDR, II, p. 94, nr. 172, corectat ulterior de editor; cf. C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 458, nr. 3 (= SCIVA, 32, 1981, 4, p. 603, nr. 31). Nici Philemonos de la Barboși, S. Sanie, I. T. Dragomir, Șeiva Sanie, SCIVA, 26, 1975, 2, p. 190—191, nr. 4 (și fig. 1/5—6 și 2/6) = S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei* (sec. II î.e.n.—III e.n.), Iași, 1981, p. 90—91, nr. 1, pl. 3/9 a—b și 37/6 nu poate intra în discuție, întrucît numele acestuia din urmă este scris cu litere grecești.
  13. V. Culică, SCIV, 16, 1965, 2, p. 376, idem, SCIV, 22, 1971, 2, p. 336; sintetic, despre atelierele ceramice de la Durostorum: C. Mușteanu, Dacia, N.S., 29, 1985, 1—2, p. 147—151 (la p. 151 se admite ipoteza confecționării de *murtaria* la Durostorum).
  14. V. Culică, SCIV, 16, 1965, 2, p. 373—377 și fig. 1—2; C. C. Petolescu, Pontica, 17, 1984, p. 73, nr. 10.
  15. C. L. Băluța, op. cit., p. 265—266 (cu bibliografie). Marcus Aretio este atestat la Ulpla, Tralana, Buridava, Romula.
  16. Idem, *ibid.*, p. 265.
  17. Gr. Tocilescu, op. cit., p. 85; cf. V. Culică, SCIV, 22, 1971, 2, p. 335—336.
  18. Al. Suceveanu, Rev. roum. d'histoire, 20, 1981, 4, p. 610; o dovadă în acest sens este țigla cu ștampila legiunii XI Claudia reprodusă la fig. 1.
  19. ISM I, nr. 278.
  20. *Ibid.*, nr. 292.

FRAGMENT EINES GESTEMPELTEN MORTARIUM AUS HISTRIA ZUSAMMENFASSUNG

In der Zwischenkriegszeit ist in Histria ein Fragment von einem Mortorium-Rand entdeckt worden (Inv. Nr. 26 800). Der Rand trägt die Inschrift:

FILEMO[N]
ARETIO F[EC(IT)]

Das vorliegende Exemplar, sowie die anderen bisher bekannten Stücke mit dem Namen desselben Meisters (Durostorum, Tyros, Olbio und Oescus-

Ghigen) sind höchstwahrscheinlich in den Werkstätten von Durostorum hergestellt worden; jedoch können sie nicht enger datiert werden (vermutlich Ende 2. — Anfang 3. Jh n. Chr.), wobei auch über die Beziehung Filemons Aretio zu Marcus Aretio, der seinerseits durch Funde aus Niedermoesien und Dakien belegt wird, nichts weiteres zu behaupten ist. Durch das Militärwesen sind solche Exemplare nach Histria, sowie in die anderen Orte, wo sie entdeckt wurden, gelangt.

ÎNCERCARE DE CLASIFICARE A PONDURILOR TOMITANE CU ETALON MNA

Radu OCHEȘEANU

Sînt semnalate astăzi, în literatura de specialitate, un număr relativ însemnat de ponduri de plumb, care, prin caracteristicile lor, au fost atribuite cetăților noastre vest-pontice, Histria, Tomis și Callatis.¹ Astfel că, în stadiul actual al cercetării, cele mai multe din propunerile de reconstituire a sistemelor ponderale utilizate în cele trei colonii grecești din Scythia Minor nu mai pot fi integral acceptate². Din păcate, chiar și unele din încercările mai recente din literatura română de specialitate s-au cantonat în acel așteptat „das Reich der Phantasie”, amintit de K. Pink în legătură cu un anumit mod defectuos de abordare metodologică a studiilor de metrologie ponderală³.

Ca pretutindeni în lumea greacă, atît în epoca de autonomie a cetăților, cît și în epoca romană, pînă în a doua parte a secolului III e.n., cînd în întreg imperiul se impune, ca unic etalon, libra,⁴ au fost folosite și pe piața tomitană, ca instrumente de măsurat, greutatea de plumb, a căror valoare ponderală era raportată la cîteva din sistemele minei grecești. Cum, pentru Tomis, este cunoscut un număr suficient de ponduri de plumb, se poate încerca, cu mai puține șanse de a greși, o clasificare cronologică relativă și absolută a măsurilor ponderale tomitane raportate la mină. Excluzînd ipoteza utilizării simultane a mai multor etaloane ponderale din sistemul minei la Tomis⁵, pentru reușita unei inserieri corecte, cînd se cunosc dificultățile de turnare în antichitate a unor măsuri identice ca masă cu etalonul de referință și alterările pe care le-au suportat apoi pondurile⁶, este necesar să fie corelate, cu mai multă atenție, elementele de metrologie ponderală și de tipologie a emisiunilor tomitane cu informațiile oferite de pondurile contemporane din Histria și Callatis.

S-a considerat, în literatura de specialitate, că un sistem metrologic ponderal propriu s-a organizat la Tomis spre anii 250—200 î.e.n., după înființarea atelierului monetar tomitan⁷.

Emisiunile de ponduri de epocă autonomă la Tomis, încă o neînsemnată cetate pe țărmul Pontului Euxin, se caracterizează prin forma lor triunghiulară⁸. Pentru epoca preromană sînt cunoscute la Tomis două tipuri de ponduri de plumb. Primului tip îi aparțin greutatea care au reprezentat în cîmpul pondului chipul unui din Dioscuri, protectorii divini ai coloniei milesiene și Παράσημον al cetății⁹, iar celui de al doilea tip îi corespund pondurile ce au imprimat în cîmp bustul ori capul lui Hermes, purtînd pe cap petasos, și însoțit, ori nu de atributul său kerykeion-ul¹⁰. Pentru pondurile de tip Dioscur, lipsa unor elemente suficient de clare nu permite a se preciza dacă aceste măsuri ponderale aparțin, ori nu, unui număr mai redus sau mai mare de emisiuni; pondul de o factură cu

totul deosebită, cu inscripția HPA și TETAP pe revers, poate rămâne încă de atribuit Heracleei Pontica¹¹. Dar, sîntem în situația de a decela mai multe emisiuni pentru pondurile de tip Hermes, chiar după ce două din măsurile ponderale de acest tip au fost, cu suficiente argumente, atribuite Histriei¹², și anume emisiuni cu bustul ori capul lui Hermes spre dr. și emisiunea ori emisiunile, din păcate reprezentările sînt mult prea deteriorate pentru a se putea stabili numărul lor, cu bustul lui Hermes spre st., cu sau fără kerykeion.

Stilistic, pondurile de tip Dioscur par a fi mai vechi, iar cele de tipul Hermes, cu o realizare mai puțin îngrijită, mai noi. Este aici de semnalat și faptul că trei din pondurile cu Hermes sînt contramarcate, din care cel puțin două în epoca romană, cu contramarca MENICKOY, în secolul II e.n.¹³, ori, chiar și mai tîrziu, cu steaua dioscurilor cu patru raze¹⁴. Considerăm că există acum suficient de multe argumente pentru a se putea accepta succesiunea celor două tipuri tomitane din epoca autonomă, așa cum a fost propusă aici. Cum seria cu Hermes este singura serie autonomă care, așa cum confirmă descoperirile, reușește să supraviețuiască, prin exemplare contramarcate, încă cîteva secole, în epoca romană, este firesc să explicăm în acest mod datele oferite de descoperiri, considerînd că seria cu imaginea zeului Hermes înlătură definitiv de pe piața tomitană seria Dioscur.

S-a observat strînsa legătură dintre măsurile ponderale histriote, ce poartă în cîmp imaginea lui Hermes Ἑρμοῦ cu emisiunile tomitane de ponduri triumphiulare de tipul Hermes și s-a considerat că pondurile din Tomis de acest tip au fost, cu multă probabilitate emise sub influența cetății de pe malul lacului Sinoe, a cărei producție de ponduri autonome, așa cum este cunoscută astăzi, este superioară artistic măsurilor ponderale tomitane¹⁵. Această constatare, importantă prin consecințele sale, oferă cercetătorilor posibilitatea de a surprinde mai bine unele din aspectele de metrologie ponderală vest-pontică, pînă acum obscure. Punerea în lumină a faptului, că cel puțin două din colonille grecești din Scythia Minor au utilizat, în același timp, un etalon ponderal identic, este o primă consecință. Așa cum sugerează materialul ponderal cunoscut, situația pare a se fi repetat de-a lungul istoriei cetăților de pe țărmul românesc al Mării Negre, care au fost obligate, în vremea primei ligi maritime atenlene, să adopte sistemul attic de măsuri și greutate, dacă nu au adoptat sistemul chiar mai devreme, așa cum pare a atesta la Histria un pond de platră, care, de fapt, reprezintă un stater attic-solonian¹⁶. Aceasta constituie, pentru întortocheatul labirint al cercetărilor de metrologie ponderală vest-pontică, al cărui aparent haos este, din păcate, puternic accentuat și de unele clasificări neinspirate, un adevărat fir al Ariadnei. Cum pondurile histriene cu Hermes, legate de emisiunile de monede purtînd efigia mesagerului divin¹⁷, au fost datate după anul 200 î.e.n.¹⁸, ar rămîne, în consecință, a se data și pondurile tomitane din seria Hermes în secolele II—I î.e.n., iar pondurile din seria Dioscur, mai vechi, în a doua parte a secolului III î.e.n..

Clasificînd materialul ponderal tomitan, atît cît era cunoscut la acea vreme, M. C. Sutz consideră că la Tomis a funcționat în epoca autonomă un etalon ponderal propriu cetății, care ar fi cîntărit 640 g. și care a fost numit de cercetător mina de Tomis¹⁹, iar L. Ruzicka, conform greutății fiecăreia din măsurile ponderale vest-pontice întabulate, atribula, fără a face o legătură între imaginea reprezentată pe pond și un anumit etalon, pondurile tomitane din seria Hermes vechii mine attice comerciale de 654,90 g, iar pondurile din seria Dioscur minei attice de comerț de 602,60 g.²⁰ Cum cetăților vest-pontice le-a fost impusă, în a doua jumătate a secolului V î.e.n., mina attică soloniană, iar staterii histrieni oferă informații metrologice sigure că și după destrămarea ligii delioattice, cetățile din Pontul Sîng au păstrat sistemul attic de greutate, greutatea monedelor histriene de argint variînd numai în funcție de raportul contemporan aur — argint, pondurile din seria Dioscur sînt de atribuit minei de 138 de drahme attice-soloniene —

μνᾶ ἑμπορικῇ — cîntărind 601,68 g., iar pondurile tomitane din seria Hermes, așa cum considera și L. Ruzicka ca și cum au fost atribuite și pondurile histriene similare cu imaginea protectorului divin al comerțului²¹, aparțin minei de 150 de drahme attice — solonieni — μνᾶ ἁγοραία — cîntărind 654,90 g.

Deci, se poate considera că, la Tomis, în epoca autonomă a funcționat, doar pentru scurt timp, așa cum arată numărul mic de ponduri de tip Dioscur ajuns pînă la noi, mina de 138 drahme, care apoi a fost înlocuită în agora tomitană cu mina de 150 drahme. O situație similară se întîlnește și la Athena, unde o inscripție, mult controversată, datată la sfîrșitul secolului II î.e.n. ne informează asupra înlocuirii minei de 138 drahme, folosită pentru scurt timp de cetate, cu mina de 150 drahme²². Schimbarea etalonului este explicată prin renunțarea la vechea mină de 138 drahme, nepractică în condițiile în care Roma și neguțătorii ei se instalau în estul Mediteranei și adoptarea minei de 150 drahme, mină care, în noile condiții istorice, avea văditul avantaj de a putea fi echivalată cu două libre romane²³. Este mai normal să acceptăm o aliniere a cetăților grecești din Pontul Stîng la acel sistem de greutate preponderent în lumea greacă la o anumită dată și o reacție rapidă la schimbarea etalonului și să socotim coincidența înlocuirii minei de 138 drahme cu mina de 150 drahme, spre sfîrșitul epocii elenistice, la Athena și la Tomis ca nefiind întîmplătoare, decît să considerăm că cele trei colonii din Dobrogea utilizau sisteme de greutate proprii, iar schimbarea lor se datora unor cauze interne, specifice fiecărei cetăți și fără legătură cu realitățile din olumenia greacă. Sîntem obligați, de realitățile istorice din ultimul veac al epocii elenistice, să revenim asupra datării pondurilor de epocă autonomă. Astfel, pondurile tomitane de tip Dioscur, a căror valoare ponderală se raportează la mina de 138 drahme, trebuiesc date în a doua parte a secolului II î.e.n., iar seriile histriene și tomitane cu chipul lui Hermes, aparținînd minei de 150 drahme, la sfîrșitul secolului II î.e.n. — secolul I î.e.n., greutatea cu chipul lui Hermes putînd fi folosite pe piața tomitană și după abolirea etalonului, datorită echivalării cu sistemul roman, μνᾶ ἁγοραία fiind o mină bilibrală.

Măsurile ponderale emise în epoca romană de cetățile din Pontul Stîng au fost mult timp împărțite, cronologic și tipologic, în două etape distincte. Primei etape, numită epoca de tranziție, care a durat de la cucerirea romană pînă la Augustus, ori, pentru Tomis, pînă în vremea la care cetatea a devenit Metropola Pontului²⁴, deși M. C. Sutz consideră că sistemul minei grecești a fost folosit în Pontul Stîng, ca pretutindeni în cetățile grecești din estul imperiului pînă sub domnia lui Diocletianus²⁵, fiindu-i atribuite toate pondurile de epocă romană din sistemul minei. Dar, în lumina datelor oferite de o măsură ponderală tomitană, care prin inscripțiile sale oferă elemente certe de datare, fiind emisă între anul 198 e.n., anul în care Caracalla a fost numit Augustus, iar fratele său Geta Caesar și anul 209 e.n., an în care și Geta a fost promovat Augustus²⁶, se dovedește că și pentru cele trei cetăți vest-pontice, Histria, Tomis și Callatis nu a existat o etapă de tranziție, pînă mijlocul secolului II e.n., perioadă în care agora cetății a folosit ponduri nelibrale, urmată apoi de o a doua perioadă, secolele I e.n. — III e.n., în care au fost utilizate numai pondurile de plumb din sistemul librel romane, alte etaloane ponderale fiind abolite.

În epoca romană, în același timp cu libra romană²⁷, s-au folosit și la Tomis în secolele I—III e.n. cîteva sisteme ponderale care aveau ca unitate mina. Analizînd elementele de tipologie și metrologie oferite de pondurile tomitane, vom încerca să propunem o succesiune cronologică plauzibilă a etaloanelor ponderale din Metropola Pontului Stîng, bazate pe mină. Conform tabelului cuprinzînd pondurile de epocă romană, bazate pe mină, la Tomis s-au succedat trei sisteme ponderale. Și anume mina romană de 20 de uncii (545,80 g.), mina de 16 uncii, vechea mină attică-soloniană — (436,50 g.), și mina italică de 18 uncii (491,20 g.). Un al patrulea sistem propus, pe care locuitorii Tomi-

sului l-iar fi considerat ca fiind propriu cetății și care este reprezentat printr-un singur exemplar, raportat la o mină grea tomitană — Τομῆ μνᾶ — de 2196 g.²⁸ nu s-a confirmat. Existența minei tomitane — Τομῆ μνᾶ — se bizuie pe lectura greșită a inscripției de pe singurul exemplar cunoscut²⁹. La o reexaminare mai atentă a ilustrației, colecția de ponduri a CNA nu mai este accesibilă cercetărilor, se poate observa că prima literă a inscripției este de fapt un [și nu un T. Se mai pot citi pe primul rînd, ultimile două litere TH. Pe al doilea rînd, unde se propunea lectura MNA, se distinge doar prima literă M și trăsături dintr-o altă literă, probabil tot un M. Considerăm că, pentru această inscripție, se poate mai degrabă propune, sub rezerva unei viitoare reexaminări a pondului, lectura CATH/MM — Σατή/ΣΣ — mai apropiată și de valoarea ponderală a măsurii, care reprezintă doi stateri = patru mine romane de 20 uncii³⁰.

În contextul măsurilor ponderale tomitane de epocă romană bazate pe mină ori libră, este interesant de semnalat o greutate în dublu etalon³¹. Pondul, o pătrime de mină, păstrat în colecția L. Ruzicka³², poartă în cîmp, alături de inscripția metrologică, în grecește, și cinci globule, care reprezintă cinci uncii, echivalentul în sistemul libral al unei pătrimi de mină romană.

Etalonul de 16 uncii, vechea mină attico-soloniană, așa cum arată măsura ponderală, amintită mai sus, era în uz în agora tomitană la vremea domniei împăratului Septimius Severus. Acestui etalon îi aparține și un alt pond, emis de agoranomii Δ IO și HP, care este identic cu o măsură ponderală din sistemul minei romane, emisă de agoranomul Δ IOΞ. Cum pe monedele cetății tomitane, nume de magistrați monetari nu apar decît pe monede anterioare secolului II e.n., există șanse de a avea o situație asemănătoare și pentru emisiunile de ponduri din Tomis, dacă agoranomul era și magistrat monetar³³. Cum și stilistic pondurile care aparțin minei de 18 uncii par mai timpurii, se poate considera, în concluzie, că sistemul minei romane era folosit la Tomis în secolul I e.n. În acest stadiu al cercetării, nu se poate preciza data adoptării sale, dar se poate presupune schimbarea etalonului cu cel al minei attice va fi fost efectuată sub magistratul Δ IO — Δ IOΞ, într-un moment datat către mijlocul primului secol al erei noastre³⁴.

Dacă forma și aspectul pondurilor pot fi acceptate drept criterii cronologice, în acest caz, măsurile ponderale care sînt de atribuit minei Italice, cu un stil frust și o slabă execuție, pot fi date în secolul III e.n., pînă în epoca la care se închid monetările locale și se renunță la utilizarea sistemelor de greutate ce au la bază mina, urmînd a se impune pe tot cuprinsul Imperiului un singur etalon, libra.

Cronologia relativă propusă pentru Tomis — mina de 20 uncii, urmată de mina de 16 uncii, iar mai apoi de mina de 18 uncii, este sprijinită și de materialul metrologic aflat la Histria și Callatis. Această situație dovedește că cele trei cetăți grecești din Pontul Stîng vor fi adoptat, în epoca romană, la același vreme, etaloane ponderale identice. Dacă la Histria nu se cunoaște decît un singur pond de 246 g., aflat în stratul de epocă romană timpurie³⁵ și care este de atribuit etalonului de 18 uncii, la Callatis, situația, datorită materialului pondreal, este mai complexă. Pondurile callatiene de tranziție, înțelegînd prin acest termen măsurile ponderale din sistemul minei, emise în epoca romană, pot fi atribuite minei de 16 uncii și minei de 18 uncii³⁶. Cum greutatea unor ponduri callatiene de tranziție, emise inițial în etalonul minei de 16 uncii, a fost alterată prin perforare și adăugarea unor bare de fier³⁷, considerăm că agoranomul callatian va fi încercat în acest mod transformarea lor, pentru a corespunde unui nou etalon adoptat de colonia magariană. Etalonul cel mai apropiat de greutatea actuală a pondurilor în cauză este mina de 18 uncii. Cronologia relativă oferită de pondurile callatiene de tranziție constituie un bun argument pentru acceptarea cronologiei relative, propusă aici, pentru pondurile tomitane de tranziție.

În acest stadiu al cercetării, rămân încă obscure cauzele care au produs la Tomis, în epoca romană, folosirea succesivă a citorva etaloane ponderale bazate pe mină. Se poate accepta ca ipoteză de lucru schimbarea etaloanelor ponderale în funcție de marile reforme monetare din Imperiu. Astfel trecerea în secolul I e.n. de la mina romană la mina attică este poate o consecință a reformei monetare neroniene, iar înlocuirea minei attice cu mina italică, la o dată ulterioară domniei lui Septimius Severus, o consecință a generalizării antoninianului în secolul III e.n. Schimbarea etaloanelor ponderale din sistemul minei la Tomis reflectă probabil noile raporturi între monedă și marfă pe piețele din Pontul Stîng, ca urmare a reformelor monetare și o tentativă de reglementare pe plan local a contradicțiilor, prin adoptarea unui nou etalon, adecvat noii situații.

Dat fiind stadiul actual al cercetărilor în domeniul metrologiei ponderale vest-ponice, încheierile noastre privind metrologia tomitană rămân, totuși, parțiale și provizorii, viitoare descoperiri putînd confirma, completa, dar și infirma clasificare propusă.

Clasificarea pondurilor tomitane, bazate pe mină, în raport cu unitatea etalon

Nr. crt.	Valoarea ponderală	Descriere	Greut. pondului în grame	Greut. minei coresp.	Diferența	%	Col
1	2	3	4	5	6	7	8

SERIA I

A doua jumătate a secolului II i.e.n.
 Μνᾶ ἐμπορικὴ (138 drahme) = 601,68 g.

1	ἡμιναῖον	TO (sus) H-M (jos) Cap Dioscur spre st.	291	582	-19,68	96,72	CNA
2	τετάρτη	T-O / TETAPTH (jos) Cap Dioscur din față	143	572	-26,68	95,06	CNA
3	τετάρτη	Cap Dioscur spre st. Rv. HPA/TETAP	129,5	—	—	—	CNA stricat

1. M. C. Sutz, *RBN*, 1896, pl. 10,4; = *Mémoires du Congrès de Num.*, 1900, p. 117, nr. 3; = *BSNR*, 1, 1904, p. 7, nr. 3; = K. Regling, *Die antiken münzen von Dacien und Moesien*, I, 2, p. 596, nr. 3; = L. Ruzicka, *NZ*, 50, 1917, p. 82, nr. 9; = G. Severeanu, *BSNR*, 1920, p. 7; = Gh. Cantacuzino, *Dacia*, 3-4, 1933, p. 604; = C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 283, nr. 43.
2. M. C. Sutz, *Mémoires du Congrès de Num.*, 1900, p. 119, nr. 4; = L. Ruzicka, *NZ*, 50, 1917, p. 82, nr. 10; = G. Severeanu, *BSNR*, 1920, p. 7; = G. Cantacuzino, *Dacia*, 3-4, 1933, p. 603; = C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 283, nr. 44; = O. Iliescu, *NAC*, 14, 1985, p. 152, nota 10, etalon persic;
3. M. C. Sutz, *RIAF*, 1884, p. 461, nr. 299, dar Dionysus; = E. Bormann, *AEM*, 14, 1895, p. 3, nr. 4, dar Heraclea Pontica; = E. Pernice, *Griechische Gewichte, Gesammelt Beschrieben und erläutert*, Berlin, 1894, p. 182-183, nr. 711; = K. Regling, *Die antiken münzen von Dacien und Moesien*, I, 2, p. 596, nr. 7, dar HPA, magistrat monetar; = L. Ruzicka, *NZ*, 50, 1917, p. 82, nr. 11; = G. Cantacuzino, *Dacia*, 3-4, 1933, p. 603; = C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 282, nr. 45, dar Dioscur.

Sfârșitul secolului II î.e.n. — secolul I î.e.n.

Μνᾶ ἀργεῖα (150 drahme) = 654,90 g.

1	2	3	4	5	6	7	8
4	μνᾶ	M. . . Bust Hermes spre st.	625	625	—29,90	95,43	CNA stricat
5	τρίτη	TPITH. . . ? Bust Hermes?	202,20	607,20	—47,70	92,71	L. Ruzicka
6	τετάρτη	TO (sus) TE (jos) contramarcă MENICKOY Bust Hermes spre dr	163	652	—2,90	99,55	CNA
7	τετάρτη	TE (jos) Cap Hermes spre dr. RV. incizat stea cu opt rațe	158	632	—22,90	96,50	CNA
8	τετάρτη	TO (sus) TE (jos) Cap Hermes spre st. cu caduceu	152,30	609,20	—45,70	93,02	L. Ruzicka
9	τετάρτη	? Bust Hermes cu caduceu spre st.	132	—	—	—	MIAMB stricat
10	ἑμπίτριον	TP. . . (jos) contramărci ΣΚΥΡ stea cu patru rațe Bust Hermes cu cadu ceu spre st.	107	642	—12,90	98,03	CNA
11	δγδοον	ΟΓΔΟ Bust Hermes spre st. contramarcă caduceu	78	624	—30,90	95,28	M. Pauker
12	δγδοον	ΟΓ. . . Bust Hermes spre st.	56,16	—	—	—	MIAMB stricat

4. M. C. Sutz, *Mémoires du Congrès de Num.*, 1900, p. 119, nr. 5; = BSNR, 1, 1904, p. 7, nr. 5; = K. Regling, *Die antiken münzen von Dacien und Moesien*, I, 2, p. 596, nr. 5; = L. Ruzicka, NZ, 50, 1917, p. 82, nr. 3; = G. Cantacuzino, *Dacia*, 3—4, 1933, p. 604; = C. Molsil, *SCN*, 1, 1957, p. 279, nr. 34.
5. R. Netzhammer, *Rev. Cat.*, 1914, p. 390; = L. Ruzicka, NZ, 50, 1917, p. 82, nr. 8; = C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 280, nr. 41.
6. M. C. Sutz, BSNR, 11, 1914, p. 1—3, contramarcă sec II î.e.n.; = L. Ruzicka, NZ, 50, 1917, p. 82, nr. 4; = G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 7; = C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 280, nr. 37, contramarcă la sfârșitul secolului I î.e.n. — secolul I î.e.n.
7. M. C. Sutz, BSNR, 12, 1915, p. 158; = L. Ruzicka, NZ, 50, 1917, p. 82, nr. 5; = G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 7; = G. Cantacuzino, *Dacia*, 3—4, 1933, p. 603; = C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 280, nr. 38.
8. R. Netzhammer, *Rev. Cat.*, 1914, p. 390; = L. Ruzicka, NZ, 50, 1917, p. 82, nr. 7; = G. Cantacuzino, *Dacia*, 3—4, 1933, p. 603; = C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 280, nr. 40.
9. G. Cantacuzino, *Dacia*, 3—4, 1933, p. 603, nr. 1.
10. M. C. Sutz, BSNR, 12, 1915, p. 158, contramarcă; *roată cu patru spîțe*; = L. Ruzicka, NZ, 50, 1917, p. 79, nr. 1, p. 82, nr. 6, contramarcă his-triană; = G. Severeanu, BSNR, 1920, p. 7; = G. Cantacuzino, *Dacia*, 3—4, 1933, p. 603; = C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 280, nr. 39; = R. Ocheșeanu, RBN, 1975, p. 89, nr. 5, contramarcă tomitană: *steaua dioscurilor*.
11. C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 283, nr. 42.
12. G. Cantacuzino, *Dacia*, 3—4, 1933, p. 603, nr. 2.

SERIA III

Prima jumătate secolului I e.n.
Mina romană (20 uncii) = 545,80g.

1	2	3	4	5	6	7	8
13	δύοστάθες	[TATH / MM	2191	549	+ 3,20	100,58	CNA
14	ήμιμναλον	HMI (sus) TOMI (jos) Stea cu opt roze	273	546	+ 0,20	100,03	CNA
15	τετάρτη	TOMI(sus) TETA (jos) Stea cu opt roze	137,50	550	+ 4,20	100,76	MINAC
16	τετάρτη	TE (jos) stea cu opt raze în- conjurată de cinci globule	140	560	+ 14,20	102,60	L. Ru- zicka
17	τετάρτη	TETA / T—O /ΔΙΟΞ pe trei registre, în registrul central stea cu opt raze.	132,85	531,40	— 14,40	97,37	Gotha

13. C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 284, nr. 51, TOMH? MNA.
14. M. C. Sutz, *BSNR*, 1, 1904, p. 6—7; = K. Regling, *Die aniken münzen von Dacien und Moesien*, I, 2, p. 596, nr. 6; = L. Ruzicka, *NZ*, 50, 1917, p. 82, nr. 12; = G. Cantacuzino, *Dacia*, 3—4, 1933, p. 604; = C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 284, nr. 47; = R. Ocheșeanu, *RBN*, 1975, p. 89, nr. 1.
15. R. Ocheșeanu, *SCN*, 6, 1975, p. 155—157; = *RBN*, 1975, p. 82, nr. 2.
16. L. Ruzicka, *Berliner Münzblätter*, 283/4, 1926, p. 1; = C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 284, nr. 48; = R. Ocheșeanu, *RBN*, 1975, p. 89, nr. 3.
17. R. Netzhammer, *BSNR*, 1913, p. 32, fig 5; = L. Ruzicka, *NZ*, 50, 1917, p. 82, nr. 13; = G. Cantacuzino, *Dacia*, 3—4, 1933, p. 603; = C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 284, nr. 49; = R. Ocheșeanu, *RBN*, p. 89, nr. 4.

SERIA IV

A doua jumătate a secolului I e.n. — începutul secolului III e.n.
Mina attică (16 uncii) 436,50 g.

1	2	3	4	5	6	7	8
18	μνᾶ	MNA / T—O /Δ ΙΟ $\frac{O}{\Xi}$ petrei registre, în registrul central stea cu opt raze	449	449	+ 12,50	102,86	CNA
19	μνᾶ	ΑΥΤ Κ Α CEIITI CEBHPOY IIPT [CE]BAC MN [A] bonetă de Dioscur Rv. M AYP ANTΩ- NINOC CEBAC KAI II [CE] [vETAC] MNA /	439,70	439,70	+ 3,20	100,73	MINAC
10a	τρίτ v	balanță cu două discuri pe mîner, contramarcă: steaua dioscurilor cu patru raze	107	428	— 7,50	98,05	CNA

18. M. C. Sutz, *BSNR*, 1913, p. 4, fig. 2; = L. Ruzicka, *NZ*, 50, 1917, p. 82, nr. 14; = G. Cantacuzino, *Dacia*, 3—4, 1933, p. 604; = C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 283, nr. 46; = R. Ocheșeanu, *RBN*, 1975, p. 89, nr. 6.
19. R. Ocheșeanu, *RBN*, 1975, p. 81 și urm.
10 a R. Ocheșeanu, *RBN*, p. 89, nr. 5; vezi și supra n. 10.

SERIA V

Secolul III e.n

Mina italică (18 uncii) = 491,20 g.

1	2	3	4	5	6	7	8
20	ἡμίνατον	TOMI / HMI	255,50	510,40	+ 19,20	103,90	CNA
21	ἡμίνατον	T-O-M-I-Δ-I-K-AI între razele unei stele	244	488	— 3,20	99,34	L. Ruzicka
6a	τρίτον		163	489	— 2,20	99,55	CNA

20. C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 284, nr. 52, LOW?; = R. Ocheșeanu, *RBN*, 1975, p. 90, nr. 8.
21. R. Netzhammer, *Rev. Cat.*, 1913, p. 166—167, roata Nemesldei; = M. C. Sutz, *BSNR*, 1913, p. 7; = L. Ruzicka, *NZ*, 50, 1917, p. 82, nr. 15; = G. Cantacuzino, *Dacia*, 3—4, 1933, p. 604; = C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 284, nr. 50; = R. Ocheșeanu, *RBN*, 1975, p. 90, nr. 9.

NOTE

1. C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 247—295, cu bibliografia anterioară, C. Preda, *SCN*, 1, 1957, p. 297—307; C. Preda, *Dacia*, NS, 2, 1958, C. Preda, *SCIVA*, 15, 1, 1964, p. 53—57; C. Preda, *SCN*, 7, 1980, p. 117—119; H. Naubar, 2, 1958, p. 367—380; Al. Popeea, *Pontica* 7, 1974, p. 247—249; R. Ocheșeanu, *SCN*, 6, 1975, p. 153. 157; R. Ocheșeanu, *Revue Belge de Numismatique*, 121, 1975, p. 81—90; R. Ocheșeanu și N. Georgescu, *BSNR*, 70—74, 1981, p. 455—457; R. Ocheșeanu, *SCN*, 9, sub tipar.
2. Clasificările propuse de M. C. Sutz, *BSNR*, 1, 1904; p. 7; L. Ruzicka, *NZ*, 50, 1917, p. 81—83; O. Iliescu, *SCIVA*, 15, 4, 1964, p. 687—690; O. Iliescu, *Actes du 8ème Congrès International de Numismatique New York-Washington*, Paris, 1976, p. 86—87.
3. K. Pink, *Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, 12, 1938, p. 11.
4. *Idem*, p. 30.
5. Pentru folosirea simultană a mai multor etaloane raportate la mină, vezi E. Babelon, *Mina*, DA, p. 1908.
6. *Idem*, p. 1908.
7. C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 279—283.
8. *Idem*, p. 279.
9. R. Netzhammer, *BSNR*, 10, 1913, p. 29—36; R. Netzhammer, *Stadtappen auf Münzen pontischer Städte*, VIIIe Congrès intern. des Sciences

histor., *Communications présentées*, I, Zürich, 1938, extras; Iorgu Stoian, *SCIVA*, 16, 3, 1965, p. 523—523.
10. C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 279—283.
11. E. Bormann, *AEM*, 14, 1893, p. 3; E. Michon, *Pondus*, DA, p. 553; dar K. Regling, *Die antiken münzen von Dacian und Moesien*, I, 2 Berlin, 1910, consideră pondul tomitan, iar HPA magistrat monetar și agoranom
12. C. Preda, *Dacia*, NS, 2, 1958, p. 456—457.
13. M. C. Sutz, *BSNR*, 11, 1914, p. 2.
14. R. Ocheșeanu, *RBN*, 121, 1975, p. 82; vezi și L. Ruzicka, *NZ*, 50 1917, p. 78, nr. 11, care consideră contramarca hlstriană: roata cu patru spițe.
15. C. Preda, *Dacia*, NS, 2, 1958, p. 457.
16. Suzana Dimitriu, O. Iliescu și Sylviu Comănescu, *BSNR*, 67—69, 1975, p. 213—225, un pond de piatră de 840 g. și atribuit de autori (p. 214) — minei babiloniene grele pentru aur —. În realitate pondul este un banal stater attic solonian. Pentru derivarea sistemelor ponderale, utilizate de greci pînă în epoca romană, din sistemul attic de greutate, vezi E. Michon, op. cit., p. 549, „Le premier, en outre, M. Pernice est arrivé, surtout en ce qui concerne les poids attiques, à substituer à la multiplicité des système proposés, encore admise par M. Hulstsch, multiplicité à priori inacceptable, un classement logiquement satisfaisant.

17. C. Preda, *Dacia*, NS, 2, 1958, p. 456.
18. *Idem*, p. 456, 460—461.
19. M.C., Sutz, *BSNR*, 1, 1904, p. 7.
20. L. Ruzicka, *NZ*, 50, 1917, p. 81.
21. Vezi *supra* nota 18.
22. E. Michon, *Pondus*, DA, p. 552; M. Lang, *Athenian Agora*, X, Princeton, 1964, p. 3.
23. M. Lang, *op. cit.*, p. 21.
24. C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 256 și 279.
25. M. C. Sutz, *BSNR*, 9, 1912, p. 13.
26. R. Ocheșeanu, *RBN*, 121, 1975, p. 82 și 85.
27. R. Ocheșeanu, *SCN*, 9, sub tipar, pentru pondurile unciale din Tomis.
28. R. Ocheșeanu, *RBN*, 121, 1975, p. 90, dar unde etalonul este echivalat cu patru mine.
29. C. Moisil, *SCN*, 1, 1957, p. 284, nr. 51, — TOMH/MNA.
30. Fr. Hultsch, *Griechische und Römische Metrologie*, Berlin, 1892, p. 143, nr. 2, unde 7 stateri sînt notați simbolic cu ΣΣΣΣΣΣΣΣ
31. Pentru greutatea cu dublu etalon, în epoca romană, vezi M. C. Sutz, *BSNR*, 9, 1912, p. 13;
- M. Lang, *Museum Notes (Am. Num. Soc.)*, 7, 1957, p. 91—92.
32. L. Ruzicka, *Berliner Münzblätter*, 283/4, 1926, p. 1.
33. K. Regling, *op. cit.*, p. 608.
34. R. Ocheșeanu, *RBN*, 121, 1975, p. 87.
35. C. Preda, *SCN*, 1, 1957, p. 301.
36. R. Ocheșeanu și N. Georgescu, *Un pond callatian din epoca romană*, mss.
37. Pentru ponduri perforate la Callatis vezi H. Nubar, *SCN*, 2, 1958, p. 367—369, dar fără inel de fier — greutate actuală 227 kg. = 454 g. mina, perforarea astupată cu plumb; C. Preda, *SCN*, 1, 1957, p. 298—300, pond perforat, fără inel de fier — greutate actuală 206 g. = 412 g. mina; R. Ocheșeanu, *SCN*, 6, 1975, p. 153—155, pond perforat, cu inel de fier — greutate actuală 472 g. = 472 g. mina; R. Ocheșeanu și N. Georgescu, *Un pond callatian din epoca romană*, mss, pond perforat, cu inel de fier — greutate actuală 453 g. = 453 g. mina.

ESSAI DE CLASSIFICATION DES POIDS TOMITAINS A L'ÉTALON MNA

(RÉSUMÉ)

Au bout d'une analyse typologique et métrologique des poids tomitains dérivés de la mine, l'auteur propose une chronologie relative et absolue des systèmes pondéraux de Tomis, à l'époque hellénistique et romaine. On peut consituer les séries suivantes:

Ière série: $\mu\nu\acute{\alpha}'\epsilon\mu\pi\omicron\rho\iota\kappa\acute{\eta}$ (138 drachmes); deuxième moitié du IIe siècle av.n.è.

IIe série: $\mu\nu\acute{\alpha}'\alpha\gamma\omicron\rho\alpha\nu\alpha$ (150 drachmes); fin du IIe siècle av.n.è. — Ier siècle av.n.è.

IIIe série: mine romaine (20 onces); première moitié du Ier siècle de n.è.

IVe série: mine attique (16 onces); deuxième moitié du Ier siècle de n.è. — début du IIIe siècle de n.è.

V^e série: mine italique (18 onces); IIIe siècle de n.è.

QUELQUES ASPECTS DE LA ROMANISATION DANS LA DOBROUDJA ROMAINE

Alexandru SUCEVEANU

Dès nos jours, le processus de la romanisation est interprété dans trois manières différentes. C'est d'abord l'opinion traditionnelle qui voit dans la romanisation un processus complexe — politique, économique, social, culturel et linguistique — opinion partagée par la plupart des historiens modernes. Comme une réaction à ce point de vue assez unilatéral — puisque en effet il ne tient compte que du côté romain, avec d'autres mots que de l'acculturation, on a vu apparaître d'abord la théorie suivant laquelle la romanisation n'a pas eu partout les mêmes effets, donc celle qui la contestait, partiellement ou totalement, ensuite, et elle est très en vogue maintenant, celle de la résistance à la romanisation. Quant à l'école „contestataire” — représentée par un A. Alföldy, E. Swoboda, B. Gerov, A. Mócsy etc — il faut dire que même si elle a parfois raison — la romanisation ne pouvant avoir partout la même efficacité, surtout si l'on pense à la zone grécophone de la péninsule Balcanique — elle donne quelquefois l'impression de surévaluer la situation postantique quand les peuples en migration ont anéanti, dans les provinces balcaniques de l'Empire Romain, une romanité parfois très solide. Des raisons encore plus éloignées en temps de la période romaine semblent avoir déterminé le pionier de la « résistance », M. Bénabou, à élaborer sa théorie. C'est Y. Thébert qui lui reproche d'avoir voulu, par cette « résistance », décoloniser l'Afrique, de la même manière que les anciens historiens voulaient la romaniser en vue de la coloniser¹.

Malgré la critique de A. Chastagnol, qui dans une récession² à mon livre « La vie économique dans la Dobroudja romaine Ier — IIIe siècles » me reproche d'obéir à une certaine mode souvent discutable, celle de la résistance à la romanisation (s'il serait ainsi, je deviendrais, injustement, le pionier de la résistance, puisque mon livre était déjà rédigé en 1973³), je me considère un adepte de la théorie traditionnelle de la romanisation, à quelques nuances près. Je faisais remarquer que la romanisation a été toujours interprétée du point de vue romain, sans s'intéresser sur ses résultats sur la population indigène. Là où l'urbanisation et la militarisation ont connu un grand développement (L'Afrique, l'artère rhéno-danubienne) l'élément indigène a été submergé par l'ordre politique économique, administratif et social romain. Il n'a pu absorber la culture romaine qu'en s'intégrant aux structures urbaines romaines, périssables historiquement.

Il faut donc distinguer entre une romanisation forcée et en même temps périssable et une romanisation spontanée — surtout culturelle — et durable⁴. Et s'il faut absolument trouver un précurseur à ces nuances, j'aimerais mieux les retrouver dans une brillante intervention d'A. Deman que je me permettrai de citer ici *in extenso* « Romanisation peut

signifier : a) ou bien établissement en pays étranger de citoyens romains venus de Rome ou d'Italie ; c'est l'exploitation coloniale (type A) ; b) ou bien ralliement des Indigènes à la culture, à l'organisation, à la langue romaine ; c'est l'intégration (type B) ». Et il ajoute « En Gallia Comata : a) *municipia* et *coloniae* sont très rares ; b) parallèlement, le pourcentage de sénateurs et de chevaliers venant de Gaule aux cadres dirigeants de l'Empire ne dépasse jamais, sous la Haut-Empire, 4% . . . ; c) mais le ralliement à la culture romaine se fait à la ville et à la campagne, dans toutes les classes, y compris, peut-on dire, les prolétaires. La non-municipalisation de la Gaule pourrait indiquer que l'intégration économique et politique dans l'Empire s'est faite avec plus de bonheur et d'harmonie ; ce fut d'ailleurs une œuvre durable »⁵.

Sans nous laisser influencés par la continuité romanique de l'Espagne, de la Gaule, d'une partie de la Bretagne et bien entendu du territoire actuel de la Roumanie (les provinces de Dacie et de la Mésie Inférieure) il faut reconnaître avec Deman que l'équilibre entre élément urbain et celui villageois a assuré une lente et profonde romanisation de ces contrées, ce qui ne fut pas le cas ni en Afrique où les villes ont presque assassiné les villages, ni dans les provinces rhéno-danubiennes où le militaire a réduit l'élément indigène en réservoir pour les troupes auxiliaires ou en main d'œuvre servile.

Bien que province de frontière, la Dobroudja (comme d'ailleurs toute la partie latino-phonique de la Mésie Inférieure, au Nord-Ouest de l'ancienne ligne Jirecek) nous offre un bon exemple d'un pays profondément romanisé. Précisons dès le début qu'à la veille de la conquête romaine la province n'était pas du tout dépeuplée, comme le pensent encore certains historiens ou archéologues. Les Gètes ont continué de vivre dans la Dobroudja du VIe siècle av. n.è. jusqu'au moins le IVe siècle de n.è., ainsi que le précisent les sources écrites (de Hérodote jusqu'à Strabon, Ovide, Pline l'Ancien, Dion Cassius, Solin etc.), les études onomastiques (dire que la plupart des noms indigènes des inscriptions dobroudjiennes sont sud-thraciques c'est commettre une grave faute ; on les rencontre aussi dans le nord de la Mer Noire faisant donc partie d'une *χολωνή* thracique, sans avoir le droit de parler des colonisations sud-thraciques en Dobroudja, sauf les Besses, dont le déplacement ici a une autre explication⁶) ou archéologiques (l'étude de la céramique). Une conquête lente, parachevée seulement sous Trajan, exclue la pratique des *agri vacui militum usui sepositi*⁷, comme se passent les choses dans les provinces conquises au Ier siècle de n.è. Les troupes — une légion et 25—30 unités auxiliaires auxquels il faut ajouter la flotte mésique — n'ont pas étouffé les *oppida* indigènes, la plupart continuant de survivre comme *civitates* à côté des *canabae* (*vici canabiarum* pour les *auxilia*). À noter que la plupart de ces *oppida* portent des noms gétiques dont plus faciles à reconnaître sont ceux avec la terminaison — *dava* (Sacidava, Sucidava, Capidava). Quant à la dualité *civitas* — *canabae* elle est incontestablement attestée à Troesmis⁸, et la récente tentative d'un jeune anglais, A. Poulter, de la mettre en doute représente une preuve d'ignorance⁹. Ajoutons le fait que ces villes — ainsi que les villes grecques du littoral — sont, sauf Tomis, assez petites (quelques milliers des habitants) pour préjudicier à l'existence des communautés rurales autochtones. Mais la ville — même d'origine indigène — ne nous offre pas la clé de la romanisation. Elle est à chercher dans le milieu rural, pas tant dans les villas, récemment étudiées globalement¹⁰, puisqu'elles sont tout aussi périssables que les villes (leur existence prend fin d'ailleurs déjà au IVe siècle), mais surtout dans les villages. La Dobroudja nous offre un nombre inouï des *vici* (24 jusqu'en 1985, quand on a découvert le 25e un *vicus classicorum* à Independența, dép. de Tulcea¹¹). Dire que ces *vici* ont été une création romaine, ce qui est partiellement vrai, pour les nécessités des militaires du limes cela représente une nouvelle erreur de la part du même chercheur anglais, trop sans expérience pour avoir le droit de formuler déjà des telles opinions¹². En réalité à côté de quelques villages constitués autour d'une propriété rurale (type *vicus Quintionis*, *Celeris*, *Narcis-*

slani, etc.) on voit des *vici* portant des noms gétiques comme Arcidava ou Buteridava, dans le dernier cas pouvant parler d'une communauté rurale autochtone¹³. La situation est connue d'ailleurs en Dobroudja par trois *principes locorum*¹⁴ ainsi que par de communautés rurales, attestées comme telles dans les inscriptions¹⁵. Dans les autres *vici* les indigènes sont à postuler par le simple fait que les *veterani* ou les *cives Romani* sont consistantes parmi ces indigènes dont quelques-uns sont devenus *magistri vicorum*. Malgré cette promotion, équivalente à celle attestée par la *Tabula Banasitana* les autres habitants de ces villages sont probablement restés dans la pire situation des hommes libres — celle des *dedicti* — sans avoir aucune preuve d'un développement de la main d'œuvre servile. Par rapport à la Dacie — ou on a fouillé 57 établissements et 11 nécropoles indigènes¹⁶ — la Dobroudja ne nous offre, pour le moment, qu'une nécropole à Enisala¹⁷ et quelques établissements dont le mieux connu est celui de Fintinele, dép. de Constantza fouillé par moi entre 1973—1983, auquel il faut ajouter un autre de Straja, dép. de Constantza¹⁸. Dans le dernier point on a découvert une hutte dans laquelle on a trouvé à côté de la céramique gétique, des matériaux romains des Ier—IIe siècles. Il s'agit donc d'un village indigène dans lequel pénètrent pour la première fois des éléments de la civilisation romaine. Les deux cultures sont encore juxtaposées, sans pouvoir parler d'une symbiose.

Une seconde étape pourrait être identifiée à Fintinele Sud ou à un premier niveau avec de la céramique gétique, daté par la céramique romaine au IIe siècle de n.è., suit un autre du IIIe siècle ou on ne trouve que de la céramique romaine. Même la céramique d'origine indigène est travaillée maintenant à la tour. Tout cela se passe dans une maison d'un grand village, probablement d'un riche indigène en voie de romanisation.

Dans le nord du même village actuel de Fintinele on a trouvé une autre maison de surface, dont le premier niveau du IIe siècle ne contient que de la céramique romaine, tandis que dans le surlant de IIIe siècle on voit apparaître la céramique indigène. Dans ce cas on peut donc parler d'un *vicus* romain, contaminé plus tard avec des éléments indigènes.

Quand, un jour, on pourrait corroborer mieux les données écrites avec celles archéologiques — indispensables comme on le voit même pour les IIe—IIIe siècles de n.è. pour ne plus parler de la situation ultérieure — ce n'est qu'alors qu'on pourrait analyser en profondeur la manière dont les Gètes ont accepté les éléments de la civilisation romaine et, dans les communautés rurales surtout — dont la vie se laisse surprendre jusqu'à la veille du Moyen-Âge — l'ont su transmettre de génération en génération. Et s'il faut entrevoir une résistance, je la verrais plutôt dans la survivance de cette nouvelle ethnie gético-dacorromaine — pendant l'époque des migrations des peuples, époque de la formation du peuple roumain d'aujourd'hui.

NOTES

1. Y. Thébaut, *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 1, 1978, pp. 64—82.

2. A. Chastagnol, *Revue Archéologique*, 1980, 1, p. 142.

3. Voir le résumé de notre thèse pour le doctorat paru en 1973 (*Viața economică în Dobrogea romană Secolele I—III e.n.*, Bucarest, 1973, pp. 31—36).

4. Idem, *Viața economică*, . . . , Bucarest, 1977, pp. 168—169. (pp. 175—177 du résumé français).

5. Alb. Deman, *Vestigia*, 17, 1973, pp. 68—69.

6. Em. Zah et Al. Suceveanu, *Studii și Cercetări de Istorie veche și Arheologie* (dorénavant SCIVA), 22, 1971, 4, pp. 567—578: ils ont été apportés comme mineurs.

7. Tacite, *Annales*, XIII, 54—55 avec le commentaire d'A. Mócsy, *Studien zu den Militärgrenzen Roms*, Köln-Graz, 1967, pp. 211—214.

8. R. Vulpe, SCIV, 4, 1953, 3—4, pp. 557—559.

9. A. Poulter, *Ancient Bulgaria*, Nottingham, 1983, p. 82.

10. V. H. Baumann, *Ferma romană din Dobrogea*, Tulcea, 1983.

11. Pour les *vici* déjà connus voir TIR, L 35 ; pour le dernier on attendra la publication que je prépare maintenant avec M. M. Zahariade.
 12. A Poulter, *Roman Frontier Studies*, 1979 dans *British Archeological Reports*, Series 71 (1980), pp. 729—744.
 13. Pour Arcidava voir Al. Suceveanu, *Revue Roumaine d'Histoire*, 14, 1975, 1, pp. 111—118 tandis que pour Buteridava Idem, *Peuce*, 2, 1971, pp. 158—166.
 14. CIL, III, 12491 (Ulmetum), 772 (Seimeni) et 7481 (Floriile) ; les deux premiers documents ont été repris par Emilia Doruțiu-Boilă, *Inscrip-*

tiones Scythiae Minaris, V, Bucarest, 1981, nos 77 et respectivement 4.

15. Voir dans la délimitation du territoire de Callatis les deux communautés (pas *vici*) des Sardeis et Asbolodeinoi : Sc. Lambrino, *Hommage à Albert Grenier*, Bruxelles, 1972, pp. 928—939.

16. D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, I, Bucarest, 1980.

17. M. Babeș, *SCIV*, 22, 1971, 1, pp. 19—45.

18. Al. Suceveanu, *SCIVA*, 31, 1980, 4, pp. 559—584 et *Thraco-Dacica*, 2, 1981, pp. 217—220.

RIPA LEGIONIS XI CLAUDIAE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI III ȘI ÎN SECOLUL IV

Mihail ZAHARIADE

După cum este deja bine cunoscut și demonstrat *legio XI Claudia*, cu sediul la *Durostorum* (Siliștra, R. P. Bulgaria), a fost unitatea care a asigurat în mod permanent garnizoana Moesiei Inferior începînd cu primii ani ai secolului II pînă în epoca *Notiției Dignitatum*¹. Sînt de relevat totodată consecințele și importanța deosebită pe plan militar dar, în același timp, economică și socială a prezenței și activității acestei legiuni la Dunărea de jos, în regiunile estice ale Moesiei Inferior.

Constituind o parte dintr-un studiu mai larg, aflat în pregătire, asupra structurii și evoluției organizării militare pe segmentul de *limes* dunărean aflat sub controlul și supravegherea centrului militar de la *Durostorum* și, *ipso facto*, al legiunii XI Claudia, articolul de față abordează problema teritoriului de frontieră al legiunii la sfîrșitul secolului III în secolul IV în lumina informațiilor epigrafice și ale importantului document cu caracter administrativ militar, *Notiția Dignitatum*, secțiunea pentru *Moesia Secunda*, provincie în care a staționat, după reformele administrative ale lui Dioclețian, și unitatea militară de care ne vom ocupa.

Pentru organizarea segmentului de *limes* aflat în subordinea legiunii a XI-a Claudia la sfîrșitul secolului III nu deținem date concrete. Este posibil și chiar probabil că în a doua jumătate a aceluiași secol să se fi menținut, în mare, schema de organizare anterioară, deși este încă dificil de știut care vor fi fost eventualele modificări în funcționarea acesteia în timpul puternicelor atacuri carpo-gotice². În orice caz, începînd cu perioada primei tetrarii, materialul epigrafic³ litic și tegular) descoperit între localitățile *Appiaria* (Riaho-vo, R. P. Bulgaria) și *Durostorum* (Siliștra) precum și unele decrete imperiale din această perioadă sugerează, avînd în vedere, în general, atitudinea conservatoare a lui Dioclețian față de structura armatei⁴, dacă nu o reorganizare propriu-zisă cel puțin o consolidare a situației anterioare pe segmentul de *limes* controlat de legiunea XI-a Claudia.

Conform tipologiei ștampilelor tegulare aparținînd acestei legiuni, relativ recent elaborată⁵, s-a stabilit că tipurile care au fost emise și au circulat într-o perioadă tîrzie (la sfîrșitul secolului III și eventual la începutul secolului IV) au fost: F, cu ștampila LEGXI-CLFTRAM = LEG(ionis) XI CL(audiae) F(iglinae) TRA(ns) M(ariscae) și G cu ștampila: LEGXICLFAND = LEG(ionis) XI CL(audie) F(iglinae) CAND(indianae)⁶. Este de notat că descoperirile de piese aparținînd acestor tipuri s-au făcut în perimetrul sau în imediata vecinătate a unor fortificații din sectorul cuprins între Riaho-vo și Dunăreni⁷. Cartarea acestor descoperiri arată o distribuție a acestor două tipuri conform hărții nr. 1.

Toponimele TRAM = *Tra(ns)m(arisca)* și CAND = *Cand(idiana)* indică faptul că cele două localități devin, după *Durostorum*, principalele garnizoane ale legiunii unde au fost instalate vexilații, probabil de mărime egală. Atelierele ceramice (*Figlinae*) de la *Transmarisca* (Tutrankan) și *Candidiana Malak Preslaveț* (R.P. Bulgaria) au devenit, alături de *Durostorum*⁸, emitentele unei imense cantități de țigle și cărămizi folosite pentru construcții la fortificațiile de pe limes cuprinse între *Appiaria* și *Sacidava*⁹. Exemplarele descoperite la *Durostorum* dovedesc că chiar sediul unității a intrat în aria de export a celor două figline. Pe de altă parte, abrevierea F de pe ștampilele celor două tipuri pare să însemne mai degrabă *F* (*figlina*) decât *F* (*idellis*), cum susțin alte interpretări¹⁰, având în vedere că acest epitet nu mai apare aplicat legiunilor începând cu epoca tetrachiei. Oricum, datele problemei rămân neschimbate deoarece cele două toponime, TRAM și CAND, asociate mențiunii legiunii implică, chiar în condițiile existenței unor mari ateliere producătoare de astfel de material de construcție, prezența unor vexilații de care depindeau figlinele.

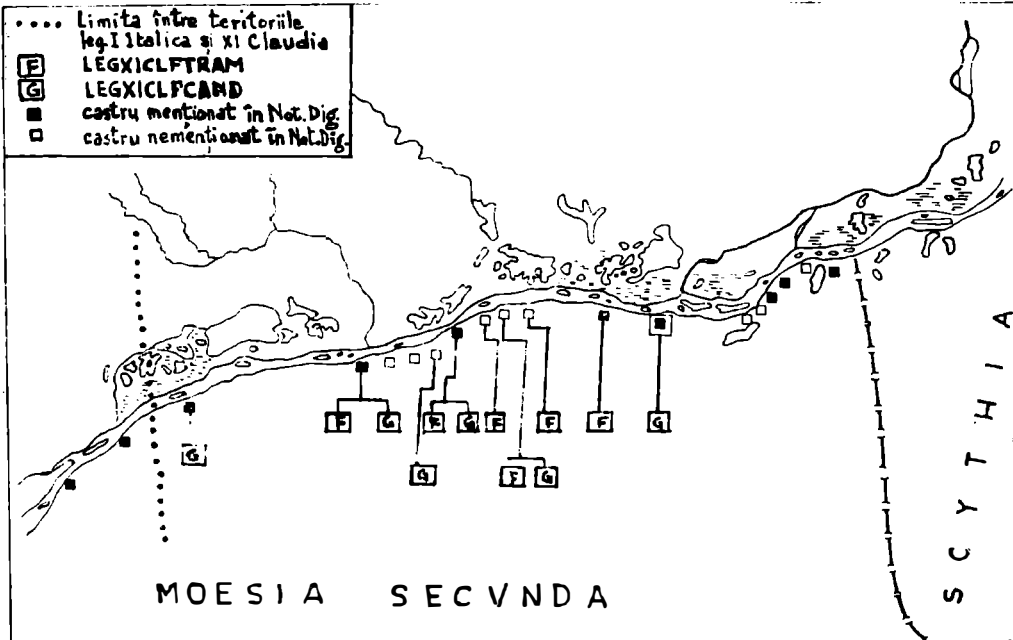
Trei decrete Imperiale indică prezența împăratului Dioclețian în sectorul de limes din preajma centrului *durostorens*. La 17. 10. 294, împăratul se găsea la *Appiaria*¹¹; la 18. 10. la *Transmarisca*,¹² iar la 21. 22. 10. la *Durostorum*¹³. Este sugestiv faptul că, alături de *Sexaginta Prista* (Ruse, R. P. Bulgaria)¹⁴, atât la *Transmarisca*¹⁵ cât și la *Durostorum*¹⁶ au fost descoperite două inscripții onorifice, deci cu caracter oficial, cu text aproape identice, databile între 298—299 și, respectiv, post 297. Cele două monumente epigrafice constituie dovezi importante ale activității de refortificare întreprinse în timpul primei tetrarii a ceea ce în *Notitia Dignitatum* este numit cu un termen tehnic *ripa legionis XI Claudiae*. Indicațiilor epigrafice li se adaugă certitudinile cercetărilor arheologice care au confirmat masive lucrări de reconstrucție la *Transmarisca*¹⁷ și *Durostorum*.¹⁸ Este foarte probabil însă că în toate castra și castella de pe *ripa legionis* au fost întreprinse lucrări de refortificare. Castrului de la *Nigriniana*, refăcut probabil în această perioadă, i se schimbă numele în *Candidiana*,¹⁹ aici fiind instalate o importantă *figlina* și o *vexillatio* a legiunii. La *Appiaria*, o țiglă cu ștampila APPI ar putea indica o întreagă serie emisă deasemenea cu ocazia refaceerii castelului²⁰ și nu este exclus ca exemplarul din tipul G, descoperit aici, să fie, dacă nu dovada prezenței unei vexilații a legiunii, oricum mențiunea acestei localități în cadrul teritoriului supravegheat de legiune și, prin aceasta, beneficiara exportului de material de construcție de la *Candidiana*.

Intensa activitate reconstructivă la *Transmarisca* și *Candidiana* din perioada primei tetrarii face posibilă, după părerea noastră, datarea aproape certă a celor două tipuri de ștampile (G și F) la sfârșitul secolului III și la începutul secolului IV. Este de presupus că schema de organizare pe *ripa legionis XI Claudiae*, conform datelor oferite de sursele epigrafice și arheologice, ar fi putut consta, în principal, din plasarea a două importante vexilații ale unității la *Transmarisca* și *Candidiana*, *Durostorum* rămânând în continuare sediul de bază (harta 2).

O schemă de dislocare diferită este înfățișată de *Notitia Dignitatum pars Orientis* (mal departe *NDO.*)²¹, secțiunea pentru Moesia Secunda, dar faptul s-ar părea că se datorează evoluțiilor politico-militare desfășurate chiar în timpul primei tetrarii precum și în perioada care a urmat.

Retragerile de efective din legiuni în perioada tetrariei, în scopul creării unei forțe mobile cu care să se poată acționa în diferite sectoare de frontieră sau în interior au avut ca urmare descompletarea masivă și a armatelor din provinciile dunărene²².

Totodată, crearea a două forțe armate distincte, armata de frontieră mult sporită în primii ani ai domniei, apoi redusă ca număr prin retragerea de vexilații, precum și *sacer comitatus*²³, armata de interior, operativă, mobilă, în care contingentele dunărene au jucat un rol important, a constituit premiza fundamentală a reformelor militare înfăptuite mai târziu de Constantin²⁴.

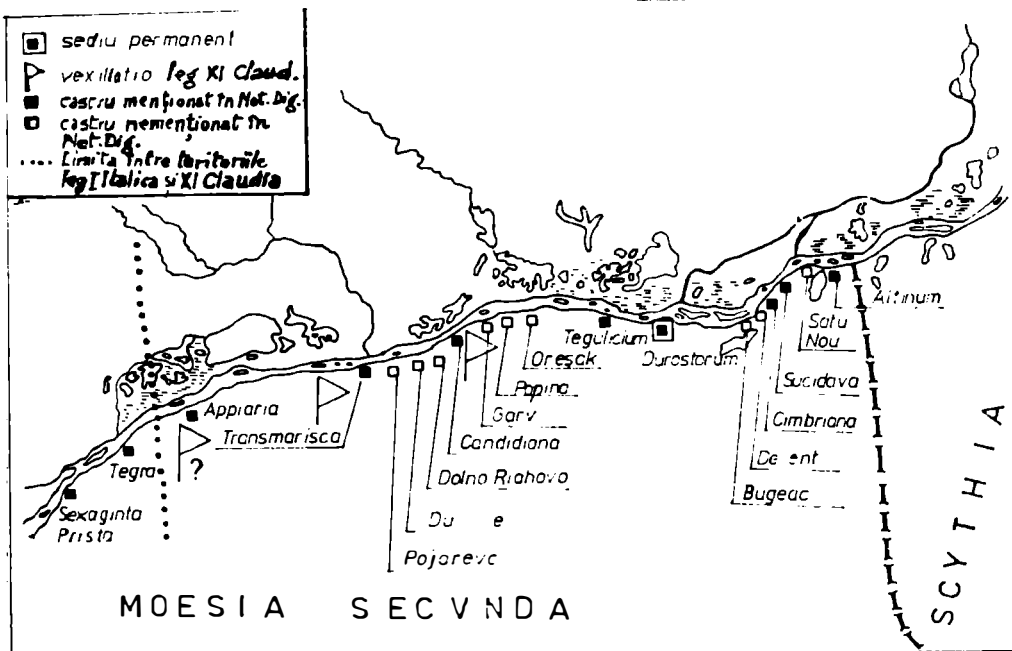

Harta 1. Repartiția descoperirilor tipurilor de ștampile F și G pe segmentul de limes între Apiaria și Durostorum

Ignorăm încă, din lipsă de date, dacă sub cea de a doua tetrarhie au avut loc alte reforme ale armatei de frontieră, dar, după toate aparențele situația pare să fi rămas neschimbată. Părțile orientale ale imperiului, inclusiv regiunile dunărene au intrat începînd cu anul 313, sub administrația lui Licinius iar dioceza Tracia a rămas în continuare sub aceeași comandă și după 316.

Confruntarea decisivă dintre Constantin și Licinius a implicat desigur dislocarea masivă a unor contingente (*legiones, alae, cohortes, vexillationes equitum, numeri*) de pe limesul celor două provincii dunărene Moesia Secunda și Scythia în așa măsură încît, probabil, sectoare întregi vor fi rămas lipsite de trupe. Mai puțin sollicitate în luptele cu Constantin par să fi fost legiunile, așa cum se va vedea mai jos și mai mult unitățile de cavalerie mai mobile și manevriere (*alae, numeri, vexillationes equitum*) precum și micile unități de infanterie (*cohortes*). Oricum, consecințele importanțelor dislocări reies cu destulă claritate dintr-un pasaj din Anonymus Valesii în care se arată că invazia goșilor din anul 324 s-a produs *per neglectos limites*²⁵, adică pe la frontierele dunărene degarnisite de trupe. Pe de altă parte, în timpul ciocnirilor care au avut loc s-au petrecut dispariții, transformări sau amalgamări de unități din armata lui Licinius în așa măsură încît, după încetarea ostilităților, revenirea vechilor efective în garnizoanele dunărene, devenind practic imposibilă, s-a impus necesitatea unei reorganizări militare generale a celor două ducate, ca de altfel pretutindeni acolo unde nevoile o cereau.

Reformele armatei de frontieră înfăptuite de Constantin în provinciile dunărene Moesia Secunda și Scythia s-au putut produce, așadar, după anul 324 cînd învingătorul de la Chrysopolis, a preluat în administrație și provinciile din jumătatea de răsărit a Imperiului.

Harta 2. Dislocarea vexilațiilor legiunii XI Claudia în epoca Tetrarhiei.

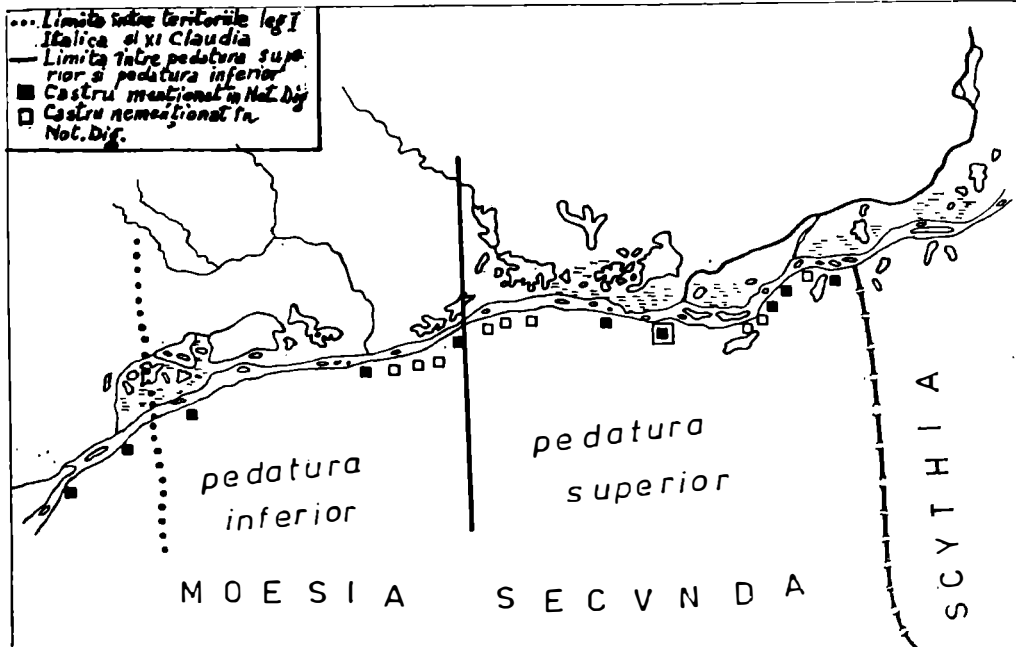
Secțiunile pentru Moesia Segunda și Scythia din NDOr. arată că aici reforma a fost înfăptuită dintr-o dată și unitar pe teritoriul ambelor provincii, tabloul înfățișat fiind de o unitate excepțională, rodul unei singure concepții.

Faptul că reorganizarea constantiniană a legiunilor vizează dislocarea și nu structura sugerează — în opinia noastră — mai slabă angajare a acestor mari unități ripariense în conflictul din 323—324. De altfel, noua repartitie a efectivelor celor patru legiuni de-a lungul Dunării de Jos (I Italica, XI Claudia, II Herculia, I Iovia), arată că, practic, a avut loc o reorganizare, o redistribuire a detașamentelor lor pe limes, ținându-se cont de numărul redus, 3000 de soldați și ofițeri, cum sînt de obicei considerate ²⁶, de care dispuneau acum aceste unități în urma masivelor retrageri de vexalații din epoca Tetrarhiei.

Reorganizarea constantiniană a dislocărilor legiunilor este cea care-și găsește reflecția în ND. Noua schemă organizatorică apare destul de simplă și esența ei a constat în reducerea numărului vexalațiilor legionare de pe limes de la două sau trei, sau chiar mai multe sedii în care își aveau răspîndirile regimentele tetrarhice la numai două sedii între care castrul de bază.

Pentru precizarea celor doi termeni tehnici folosiți de ND, *pedatura superior* și *pedatura inferior*, care apar ca subdiviziuni ale legiunilor ripariense, s-au propus mai multe soluții. O. Seeck a adoptat lectura cu *cohortis quintae pedaturae superioris / inferioris* în timp de Th. Mommsen preferă *cohortium quinque* ²⁷.

Varianta lui O. Seeck ar sugera că pentru castrul secundar, avînd în vedere mărimea redusă a cohortei la perioada Notitei, detașamentul de legiune era de 300 de militari în timp ce în cel de bază se găseau restul de 2700 ceea ce, în fond, nu ar întîmpina nici o difi-

Harta. 3. Limite între PEDATURA SUPERIOR și PEDATURA INFERIOR ale legiunii XI Claudia

cultate. Luind însă ca element de comparație terminologia folosită la legiunile din zona Dunării mijlocii, *pars superior / inferior*, care exprimă inițial divizarea în două părtes a acestor unități²⁸, lectura lui Th. Mommsen ni se pare a fi cea corectă. Asta înseamnă că și în cazul celor două provincii legiunile au fost împărțite în două secțiuni, numite însă cu termeni diferiți, *pedatura superior* și *pedatura inferior*. Acceptând lectura *cohörtium quinque* se poate considera că fiecare *pedatura*, sub, comanda a câte unui *praefectus ripae legionis*, era alcătuită din câte cinci cohorte a câte 300 de militari = 1500. Pe de altă parte, precizările lui Vegetius privind înțelesul de *pedatura*²⁹ face ca aceasta să fi folosit probabil ca termen generic pentru misiunile tactice, administrative și de construcție care reveneau corpurilor legiunilor. Ca regulă generală *pedaturile superior / inferior* trebuie să fi acoperit întreg sectorul de limes cuprinzând fostul teritoriu al legiunii din perioada Tetrarhiei, distincția părind să fie făcută în funcție de poziția mai îndepărtată sau mai apropiată de castrul de reședință. În atribuțiile fiecărei *pedatura* intra, probabil în mod egal, câte o jumătate din *ripa legionis* împreună cu toate activitățile de control întreținere și refacere a fortificațiilor și drumului strategic din sectorul respectiv.

O trăsătură caracteristică a noii scheme defensive constantiniene este că *pedatura superior* staționează întotdeauna în castrul-sediu principal, controlind și sectorul de limes din vecinătatea acestuia în timp ce *pedaturei inferior* îi revenea cel de-al doilea castru-sediu împreună cu teritoriul aferent.

Termenul tehnic pentru desemnarea fostului *territorium* de graniță al legiunii devine în mod oficial, din epoca lui Constantin, *ripa legionis*³⁰ deși el trebuie să fi avut o circulație largă încă din perioada anterioară.

Pentru această etapă nu se cunoaște precis care au fost raporturile de subordonare ale unităților auxiliare de pe limes față de prefecții de legiune sau dacă această relație mai

exista cu adevărat. Rangul înalt deținut de *cunei* ar sugera o oarecare independență a lor față de comandamentul legiunii, în schimb, trupele auxiliare de *milites*, cu garnizoana în preajma sau în interiorul castrilor de legiune, precum și flota, așa cum rezultă clar din indicațiile ND, par să fi fost subordonate legiunilor.

Cea de a doua notată în ordine geografică, spre vest între *legiones riparienses* din Moesia II este *legio XI Claudia*. Pentru această legiune NDOr. 40 dă următoarea dispunere pe limes:

33 *Praefectus legionis Undecimae Claudiaae, Durostoro*

34 *Praefectus ripae legionis Undecimae Claudiaae, cohortium quinque, pedature superioris, Transmariscae*

35 *Praefectus ripae legionis Undecimae Claudiaae, cohortium quinque pedaturae inferioris, Transmariscae*

În felul în care ni s-a transmis textul prezintă o serioasă anomalie. Unitatea apare practic concentrată la *Transmarisca* unde, în acest caz, s-ar fi găsit cele două grupe de câte cinci cohorte în timp ce numai comandamentul s-ar fi aflat la *Durostorum*.

În edițiile critice ale ND acest pasaj a fost comentat parțial în mai multe rânduri. Pancirolus, în ediția din 1608 constată că: *haec cohors superiorem et inferiorem ripam tuebatur. Transmariscae: aut per errorem superiorem et inferiorem duplicata*³¹, subînțelegând înlocuirea *Transmariscae* cu *Durostoro*. Ed. Böcking și O. Seeck înregistrează, oficial, la nr. 35; *cohortis quintae pedature inferioris, Transmariscae* deși asupra acestui punct s-au făcut de fiecare dată observații, ambii susținând posibilitatea unei erori de manuscris în cazul ultimei localități. O. Seeck nota la punctul 35: *in ea statione, quam praefectus totius legiones obtinet, praefectus quoque alterius utrius pedaturae sedem habere*, propunând în nota 5: *scrib. Durostoro*³².

La comentariul și rectificările aduse pasajului se poate adăuga însă o observație importantă. Dacă concentrarea, practică, a întregii legiuni la *Transmarisca* apare din capul locului ca imposibilă și puțin probabilă, din exemplele oferite de ND în alte ducate dunărene, Moesia I, Pannonia II, Valeria, Pannonia I, Noricum, Raetia³³ se poate constata că *pedatura*, sau *pars superior* cum mai este numită în provinciile Dunării mijlocii, fie staționează în sediul de bază, fie repartizată între acesta și alt castru, în timp ce *pars inferior* nu apare niciodată în castrul principal, sediul al legiunii.

Or, pentru pasajul în discuție, greșeala strecurată într-unul din cele șase codexuri care au reprodus *Codex Spirensis*, sau în cele 10 copii directe sau indirecte de pe unul sau altul din Codexuri³⁴ trebuie desigur corectată dar nu la nr. 35, unde o semnalează toți editorii de pînă acum, în principal O. Seeck, ci la nr. 34, unde este de înlocuit *Transmariscae* cu *Durostoro*. Aceasta pentru că așa cum arătam mai sus, conform regulilor de dislocare arătate în ND, *pedatura inferior* nu putea staționa la *Durostorum* iar cea superior la *Transmarisca*, ci invers, cea superioară în castrul de bază, iar cea inferioară în cel secundar. Astfel, credem că la data redactării ND repartitia reală trebuie să fi fost:

33 *Praefectus legionis Undecimae Claudiaae, Durostoro*

34 *Praefectus ripae legionis Undecimae Claudiaae, cohortium quinque pedaturae superioris, Durostoro*

35 *Praefectus ripae legionis Undecimae Claudiaae cohortium quinque pedaturae inferioris, Transmariscae*

Tabloul dislocării legiunii XI Claudia, așa cum este înregistrat în NDOr, reprezintă deci momentul celei mai recente reorganizări petrecute în cadrul teritoriului militar al acestei unități, în vremea lui Constantin (harta nr. 3).

În cadrul sectorului de limes aflat sub controlul legiunii a XI-a Claudia, reforma constantiniană poate fi urmărită ceva mai amănunțit. Au fost păstrate, ca sedii ale pedaturilor castrul de bază de la *Durostorum*, pentru *Pedatura superior* și totodată reședința a prefectului legiunii și *Transmariscae* unde a fost dislocată *pedatura inferior*. Noua schemă de dislocare a implicat deci retragerea vexilației de la *Candidiana*, locul ei fiind preluat de o unitate auxiliară de tip milites. Este foarte probabil că, odată cu această reformă tactic-strategică fiiginele de la *Transmarisca* și *Candidiana* își încetează sau își reduc considerabil activitatea.

NOTE

1. Despre legiune vezi în general : Th. Mommsen, în Eph. Ep., 4, 1879, 1—2 p. 528—529 ; I. Dianu, *Istoria legiunii a XI-a Claudia*, București, 1888 ; B. Filov, *Die Legionen der Provinz Maesia von Augustus bis auf Diokletian*, Klio, Beiträge zur alten Geschichte, passim ; H. van de Veerd, *Etudes historique sur trois legions du bas-Danube*, Louvain, 1907, p. 109—251 ; V. Părvan, în REFIC, ns., 2, 1924, 3, p. 307—340 ; E. Ritterling, în RE, XII, 1925, col. 169 ; H.M.D. Parker, *The Roman legions*, Oxford, 1928, p. 157 și passim ; E. de Ruggiero, în *Dizionario epigrafico di antichità romane*, vol II, Roma, 1961, p. 285—286 ; G. Forni, în E. de Ruggiero, op. cit., vol. IV, fasc. 34—40 (Estratto), s.v. Limes, p. 199—200 ; R. Syme, *Danubian Papers*, București, 1971, p. 91 ; A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977 p. 37—41.
2. Despre o eventuală modificare sau menținere a ariei competenței legiunii a XI-a Claudia în a doua jumătate a secolului III lipsesc orice indicii, doar dacă cunoscuta inscripție fragmentară de la Durostorum (CIL, III, 12 456) care vorbește de luptele lui Aurelian cu carpii, învinși între Carsium și Sucidava (... *Carpos... inter Carsium et Sucidavam delevit*), implicând evident participarea unității durostorene la operații, nu sugerează o extindere spre nord a zonei ei de acțiune într-o perioadă când, probabil, vexilațiile legiunii I Italica începeau să fie (sau erau mai dinainte) retrase.
3. În general-vezi V. Vankov, în Zadruzen Trud, 4, 1905, 4, p. 347—354 ; 5, p. 457—465 ; 6, p. 554—561 ; K. Skorpil, în IRAIK, 10, 1905, p. 443—502 passim
4. cf. A.H.M. Jones, *The Late Roman Empire* (284—602), vol. I, London, 1964 p. 49—61.
5. C. Mușțeanu, M. Zahariade, D. Elefterescu, în SMMIM, 12, 1979, p. 164—185 (în special 169—171) ; 13, 1980, p. 85—105 (în special 98—101)
6. Într-un recent studiu asupra legiunii I Italica în perioada Notitiei Dignitatum, T. Sarnowski, în Germania, 6, 3 1985, 1, p. 119 datează aceste tipuri în vremea lui Constantin fără însă a-și argumenta ipoteza.
7. La Sacidava, în provincia Scythia, C. Scorpion, în Limes 12, p. 52, 7. autorul săpăturilor menționează descoperirea unui exemplar de tipul F care nu poate fi interpretat decât ca export de material de construcție, având în vedere că la această dată localitatea se găsea în altă provincie decât a celei de staționare a legiunii.
8. V. Vankov, în Zadruzen Trud, 1905, p. 354 ; K. Skorpil, în op. cit., p. 446 semnaleză un tip de ștampilă LEGXICLD = *Leg (ionis) XI CI (audiae) F (iglinae) D (urostori)* pe care T. Sarnowski îl datează de asemenea în timpul lui Constantin.
9. Pentru imensa cantitate de cărămizi și țigle descoperite la Turtucaia vezi R. Zmeev, în Arheologia, Sofia, 11, 1969, 4, p. 51 ; V. Velkov, în Archaeologia Polona, 14, 1973, p. 265.
10. D. Decev, în GPNBM, 1937—1939, (1940), nr. 6, c ; V. Velkov, Arheologia, Sofia, 1, 1959, 1—2, p. 28 ; R. Zmeev, op. cit., p. 59 opinează pentru *f(idelis)* iar E. Ritterling în RE, XII, 1925, col. 1700—1701 ; A. Merlin, în AE, 1944, p. 151 ; A. V. Rădulescu, Limes 9, p. 127 pentru *f(iglina)*, întregire pe care am adoptat-o și în studiul nostru C. Mușțeanu, M. Zahariade, D. Elefterescu, în SMMIM, 12, 1979, p. 169—171.
11. Coll., 10,5.
12. C. lust., 6,42.
13. C. lust., 8,41/42, 6 ; 9, 22, 20 ; cf. V. Velkov, în Arheologia, Sofia, 1, 1959, 1—2, p. 29
14. K. Kolendo, în Eirene, 5, 1966, p. 139—154.
15. CIL, III, 6151 ; V. Velkov, în Archaeologia Polona, 14, 1973, p. 263—268
16. I. I. Russu, în AISC, 2, 1933—1935 (1936) p. 210—212 = AE, 1936, 10.
17. R. Zmeev, în Arheologia, Sofia, 11, 1969, 4, p. 45—54 ; V. Velkov, în Archaeologia Polona, 14, 1973, p. 263—268.
18. St. Angelova, în Arheologia, Sofia, 15, 1973, p. 83—93.
19. Pentru cercetări vezi K. Miater, IAI, 17, 1952, p. 251—254 ; S. Gheoghieva, St. Stanev, IAI, 18, 1952, p. 247—254 ; idem, în IAI, 18, 1952, p. 272—273 ; 285—287 ; V. Velkov, în

Arheologia, Sofia, 1, 1959, p. 1—2, p. 29.
 20. W. Tomaschek, în RE, 2, 1896, col 1237, s.v. *Appiaria*; V. Vankov, în op. cit., 4, 1905, 6, p. 554—555; K. Skorpil, op. cit., p. 450—451.
 21. Întreaga discuție a pasajelor din acest document se va purta pe baza ediției lui O. Seeck din anul 1876.
 22. M. Zahariade, în RÉSÉE, 21, 1983, 3, p. 254.
 23. O discuție lărgită la A. H. M. Jones, op. cit., p. 54, 55, 57, 58; W. Seston, în Hl storia, 4, 1955, 2—3, p. 284—296. Un detașament din *sacer comitatus* pare să-l fi însoțit pe Dioclețian în vizita sa de-a lungul Dunării fie să fi luat parte la unele operații militare din vremea lui Galerius, așa cum sugerează o inscripție cu loc de descoperire necunoscut: *Aurelius Petelus optio (in) Augustringum (et) Ces(arum) sacru comitatu* (V. Besevliev, *Epigrafski Prinosi*, Sofia, 1952, p. 51—52, nr. 83).
 24. Importante precizări și discuții privind această problemă la W. Seston, op. cit., pentru a nu aminti, de fapt, decât unul din numeroasele

studii și contribuții la această problemă.
 25. Anonymus Valesii, 5,21.
 26. A. H. M. Jones, op. cit., Appendix.
 27. Th. Mommsen, în Hermes, 24, 1889, p. 212—213 = Ges. Schrift., VI, p. 223.
 28. M. Dusanic, în Arheoloski Vestnik, 29, 1978, p. 343.
 29. Vegetius, III. passim.
 30. În acest sens amintim doar o parte din formulările de pe materialul tegular din Dacia Ripensis: *P(rae) p(ositus) rip (ae) Var(iniae)*; Em. Popescu, IGL, nr. 290 sau *Nu(merionus) p(rae) p(ositus) r(ipae)*; ibidem, nr. 292.
 31. G. Panciroli, *Notitia utraque Dignitatatum cum Orientis tum Occidentis ultra Arcadii Honorique tempora*, Lugdunl, 1608, p. 18.
 32. O. Seeck, ND, p. 91.
 33. Pentru cazul particular al legiunii II Herculla vezi M. Zahariade, în RÉSÉE, 21, 1983, 3, p. 258—259.
 34. I. G. Maler, în Latomus, 28, 1969, 4, p. 960—1039.

ABSTRACTS

The present study, reolds in the light of the epigraphical discoveries and based on the analogies of the problem of the frontier territorial organization of the legion XI Claudia at the end of the 3rd and in the 4th centuries.

Conformingly with the tipology of the brick stamps elaborated in 1979—1980, the types *F(LEGXICLFRAM)* and *G(LEGXICLFCAND)*, both datable in this period, are issue of the existing legionary figlinae in Transmarisca and Candidiana (the former Nigriniana, recently rebaptized). The letter F of the stamps text means F(igliana) and not F(idelis). At the same time these two main fortifications and probably Appiaria, together with Durostorum which continues to be the basic headquarters of the unit, were massively rebuilt, important vexillations of the legion XI Claudia having been placed in these garrisons.

The withdrawal of the legionary subunits during the 2nd Tetrarchy, as well as the amalgama-

tions of troops at the time of the conflicts between Licinius and Constantine stood for the basis at the reforms undertook by the latter after 324 in the Lower Danube regions as well. It took place a redistribution of the legionary subunits and not structural reform of the legion. It seems that the vexillation from Candidiana was withdrawn and its place was taken over by a unit of milites. At Durostorum, which continued to be the basic headquarters (praefectura legionis) was billeted pedatura superior while in Transmarisca was placed pedatura inferior. On the basis of the passage in Not. Dign. concerning the legion XI Claudia and by analogy with the cases occurred in other provinces one could note in this document a wrong development of the pedatura superiors and inferioris in Transmarisca. The right deployment might have been with the praefectura and pedatura superior of the legion at Durostorum and pedatura inferior in Transmarisca only.

DESPRE UNELE PROBLEME DE ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE ALE CÎMPIEI BRĂILEI ÎN SECOLELE I—III E.N.

Valeriu SÎRBU

La început, ne vom referi la vasele carpice descoperite în mormintele sarmatice din zona Brăilei, iar apoi vom discuta cîteva din problemele pe care le ridică descoperirile arheologice din această zonă, respectiv despre relațiile dintre geto-daci, carpi, sarmați și romani, în această perioadă.

BRĂILA

*Cartier Hipodrom*¹. Trei dintre mormintele sarmatice descoperite aici aveau și cîte o cană carpică.

M.1. Cană ($i = 10,1$ cm; dg. = 9 cm; D = 14,4 cm; df. = 6,7 cm), modelată la roată din pastă cenușie, fină, cu angobă cenușie; toarta, prinsă de buză și umăr, are o albiere longitudinală. Ornamentată cu benzi de linii lustruite, verticale, pe gît și pe partea superioară a corpului (pl. 2, fig. 4).

M.2. Cană ($i = 15$ cm; dg. = 8,5 cm; df. = 6 cm; D = 12 cm), modelată la roată din pastă cenușie, fină; decorată cu linii verticale, lustruite, pe gît, și cu linii incizate pe partea inferioară a corpului (pl. 2, fig. 5).

M.3. Cană ($i = 11,8$ cm; dg. = 7,5 cm; D = 12 cm; df. = 6,4 cm), modelată la roată din pastă fină, cenușie; decorată cu o linie orizontală în relief pe gît, cu linii verticale pe gît și pe partea superioară a corpului, iar pe cea inferioară cu linii orizontale incizate (pl. 2, fig. 6).

Toate cînlile sînt tipice pentru cultura carpică² și unele apar, ca importuri, și la mormintele sarmatice din R.S.S. Moldovenească³.

1. Cartier Radu Negru⁴

Căniță ($i = 7,8$ cm; dg. = 5,3 cm; D = 8 cm; df. = 4,5 cm), modelată la roată din pastă fină, cenușie, cu angobă neagră. Este ornamentată cu caneluri late, superficiale pe corp (pl. 1, fig. 1).

2. Chiscani — sat⁵

Căniță ($i = 9,7$ cm; dg. = 6,7 cm; D = 8,6 cm; df. = 5,7 cm), modelată la roată din pastă foarte fină, gălbuie-cărmizie, acoperită cu angobă roșie-cărmizie, cu urme de lustruire; toarta, prinsă de buză și umăr, a fost spartă din antichitate (pl. 2, fig. 2).

3. Cireșu⁶

Pe o poplă, în cursul cercetărilor arheologice, s-au descoperit și două morminte sarmatice, unul din ele (M.1.) avînd ca inventar o căniță carpică. Aceasta ($i = 9,4$ cm; dg. = 6,4 cm; D = 8,5 cm; df. = 4 cm), așezată lingă tîmpla stîngă cu gura spre cap.

Modelată la roată din pastă fină de culoare cenușie; gîtul ornamentat printr-o rețea de linii lustruite verticale, iar umărul și corpul prin caneluri orizontale, superficiale. Este un tip larg răspîndit în ceramica carpică⁷ (pl. 3, fig. 2).

4. Grădiștea⁸

Cu ocazia unor lucrări de hidroameliorare a fost afectată o popină în care s-au mai putut cerceta 20 de morminte, din care 10 erau sarmatice. Trei dintre ele conțineau și vase carpice.

M.4. Căniță carpică (î = 10 cm; dg. = 6,5 cm; df. = 4,6 cm; D = 10 cm) depusă ca ofrandă la talpa piciorului drept. Modelată la roată din pastă fină, cu mică, de culoare cenușie, cu angobă lustruită; decorată cu linii verticale lustruite pe partea superioară a corpului. Tip de căniță bine cunoscut în ceramica carpică⁹ (pl. 3, fig. 5).

M.9. Văsciorul bitronconic (î = 7,5 cm; dg. = 3,4 cm; D = 8 cm; df. = 4,8 cm) era depus ca ofrandă la talpa piciorului stîng. Modelat la roată din pastă semifină, cu mică, de culoare gălbui-cărămizie, cu angobă gălbuie; pe diametrul maxim are o canelură largă, și alte două superficiale pe partea superioară a corpului. Ca formă, este un tip mai deosebit în repertoriul ceramic carpic (pl. 3, fig. 5).

M.17. Conținea ca inventar și două vase carpice: o cană și o căniță.

Cană (î = 18 cm; dg. = 10 cm; df. = 6,7 cm; D = 14 cm) era așezată la tălpile înhumatului. Modelată la roată din pastă fină, cu mică, de culoare cenușie, cu angoba lustruită; ornamentată cu o linie în relief la baza gîtului și cu caneluri superficiale pe partea inferioară a corpului (pl. 3, fig. 3).

Cănița, spartă ritual și recuperată numai parțial, era modelată la roată, din pastă arsă la cenușiu.

5. Lișcoteanca — Moș Filon (M.7)¹⁰

Cană (î = 13 cm; dg. = 6,8 cm; D = 11 cm; df. = 5 cm) modelată la roată din pastă fină, cenușie; decorată prin lustruire cu opt benzi verticale, între care se află cîte o linie în zig-zag (pl. 2, fig. 3).

6. Tichilești¹¹

Căniță (î = 8 cm; dg. = 7 cm; D = 8,5 cm; d.f. = 5,4 cm) modelată la roată din pastă fină, cenușie; decorată cu o linie orizontală în relief și cu linii verticale lustruite pe gît (pl. 3, fig. 1). Piesa este tipică repertoriului carpic¹².

★

Din cele prezentate reiese că în mormintele sarmatice din Cîmpia Brăilei ceramica carpică este prezentă prin 12 piese: 10 vase cenușii și 2 cărămizii-gălbui, toate modelate la roata olarului. În ceea ce privește formele de vase se observă, cu o excepție, preferința pentru un singur tip: cană (căniță), recipient în general preferat de sarmați¹³. Ceramica carpică din mormintele sarmatice se datează în a doua jumătate a sec. II—sec III e.n.¹⁴.

Acolo unde cercetările au permis, s-a observat că vasele erau așezate în două locuri: în jurul capului sau la tălpi. În general (excepție M.17 de la Grădiștea) la fiecare mormînt s-a pus cîte un singur vas carpic. Tot cu excepția lui M.17 de la Grădiștea vasele se puneau întregi. Vasele carpice sînt fie singurele piese ceramice din morminte (Cireșu, Brăila-Radu Negru, Lișcoteanca, Tichilești, Grădiștea — M.17), fie asociate cu vase sarmatice (Brăila — Hipodrom — M.1, Grădiștea — M.9, Chiscani — sat) sau romane (Brăila — Hipodrom, M.2 și M.3)¹⁵.

În Județul Brăila s-au descoperit 69 de morminte de înumașle sarmatice în 17 puncte, pe raza a 12 localități¹⁶. Ceramica carpică este prezentă în 11 morminte, în 7 puncte pe raza a 6 localități. Aceste importuri carpice sînt răspîndite în toată Cîmpia Brăilei. Celalalte piese carpice se reduc la o fibulă (M.7 de la Lișcoteanca) și mărgele de sticlă colorată¹⁷.

În general, numărul mormintelor sarmatice descoperite este redus, de la 1—5, excepție făcînd popinele de la Rîmnicelu — 18, Lișcoteanca — „Moș Filon” — 10, Grădiștea

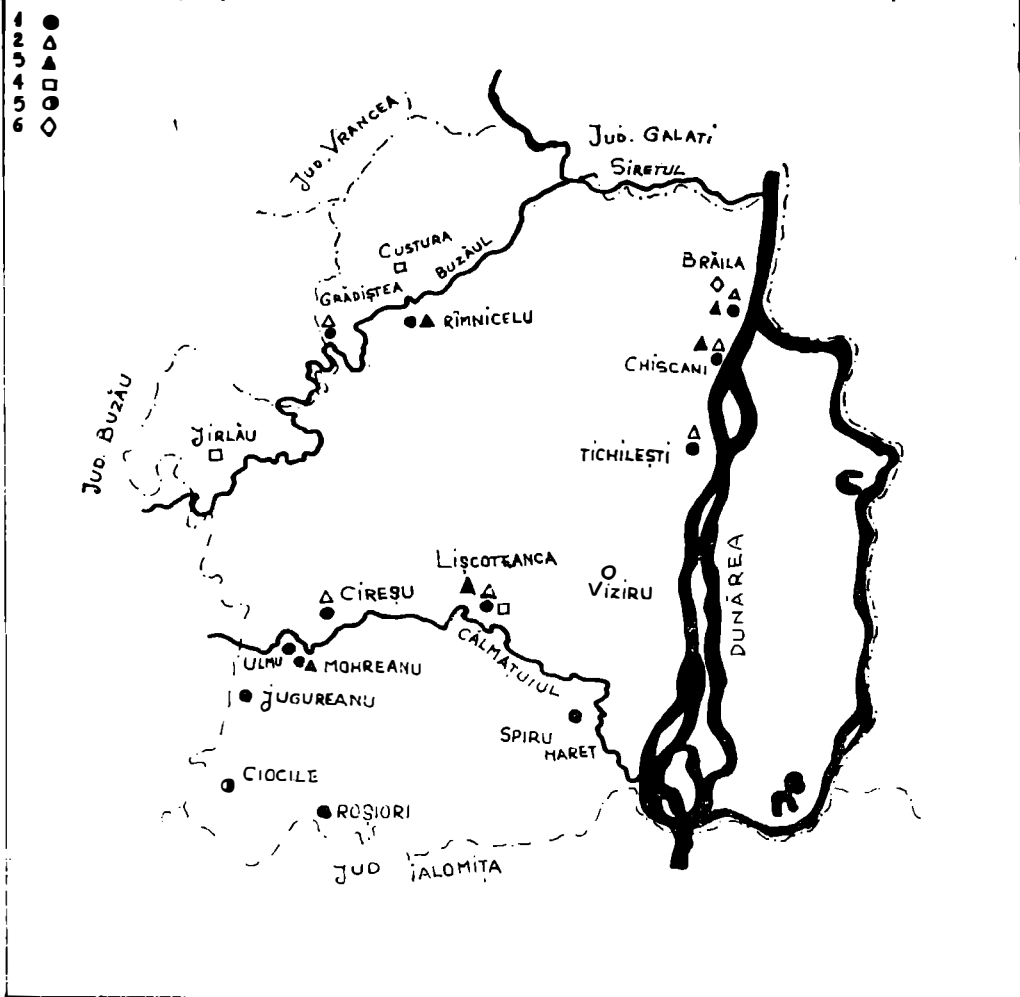
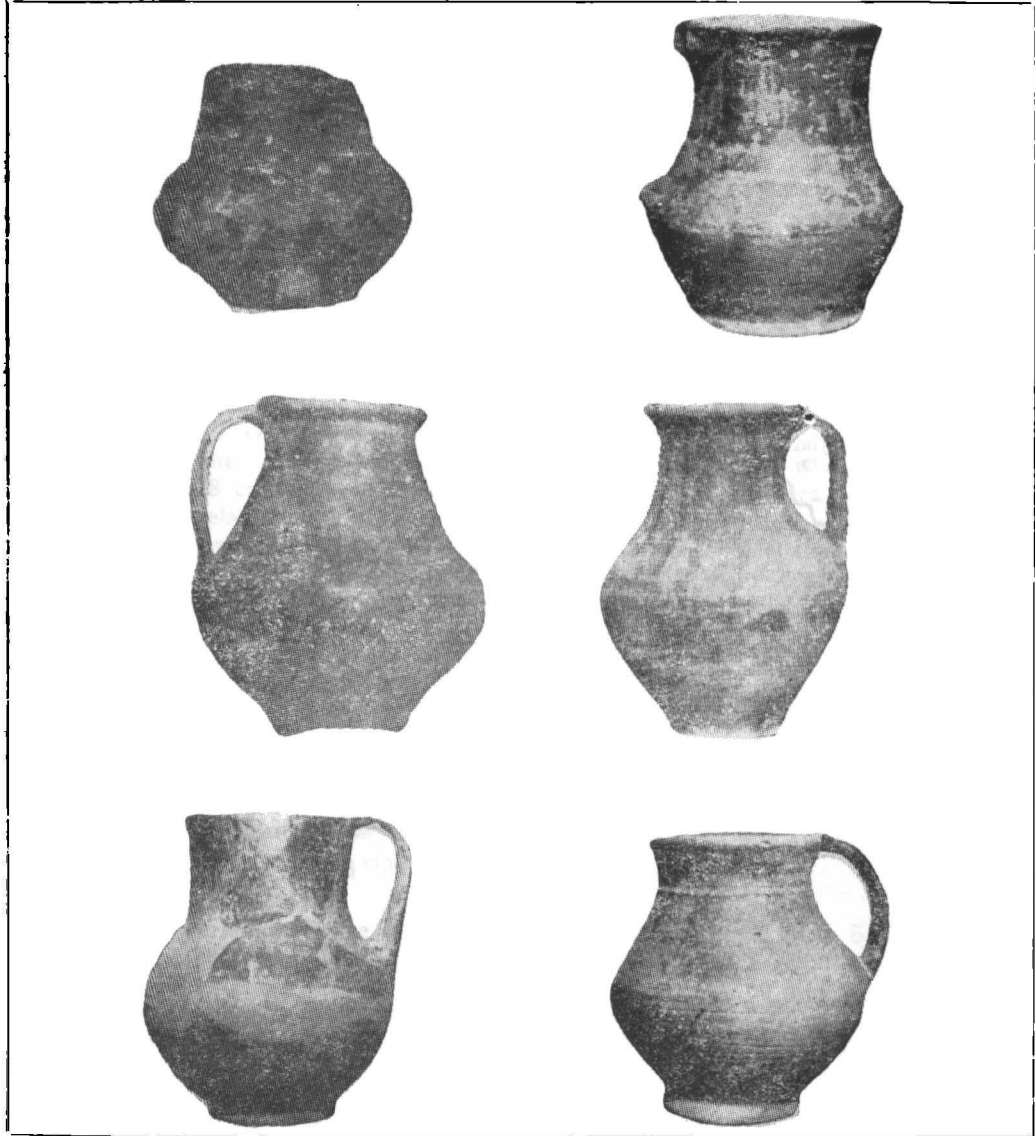

FIG 1. DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DIN SEC. I—III e.n. ÎN CÎMPIA BRĂILEI. 1. MORMINTE SARMATICE; 2. VASE CARPICE ÎN MORMINTE SARMATICE; 3. IMPORTURI ROMANE ÎN MORMINTE SARMATICE; 4. AȘEZĂRI CARPICE; 5. MONEDE ROMANE; 6. PIESE ROMANE.

Fig. 1 Découvertes archéologiques des Ier — IIIe siècles dans la Plaine de Brăila. 1, tombes sarmatiques; 2, vases carpiques dans les tombes sarmatiques; 4, établissements carpiques; 5, monnaies romaines; 6, pièces romaines.

Grădiştea), luînd aspectul unor necropole, mai ales că şi în aceste cazuri unele morminte au putut fi deja distruse. Toate sînt numai morminte individuale. Prezenţa unui mare număr de morminte şi compoziţia lor — bărbaţi, femei, copii — dovedeşte că este vorba de o populaţie relativ numeroasă şi statornicită, deşi nu se cunosc aşezări sarmatice în această zonă, ca de altfel în tot spaţiul de la vest de Prut¹⁹.

Mormintele se găsesc de-a lungul cursurilor de apă existente aici — Dunărea, Buzăul, Călmățuul — și se plasează pe popinele neolitice, pe marginea teraselor și, rar, ca înmor-

FIG. 2. VASE DACO-CARPICE DESCOPERITE ÎN MORMINTE SARMATICE. 1, BRĂILA — RADU NEGRU; 2, CHISCANI; 3, LIȘCOTEANCA; 4—6, BRĂILA — HIPODROM (M1, M2, M3).

Fig. 2. Vases daco carpiques découverts dans des tombes sarmatiques. 1, Brăila-Badu Negru; 2, Chiscani 6, Lișcoteanca; 1—3, Brăila-Hipodrom (M1, M2, M3.)

— 10 morminte¹⁸. Trebuie menționat însă, că acolo unde s-au întreprins săpături arheologice exhaustive, numărul mormintelor este destul de mare (Lișcoteanca, Rîmnicelu, mîntări secundare în tumuli. Unele morminte sînt fără inventar, iar altele conțin plesse sarmatice, carpice și romane: podoabe, arme și ceramică²⁰. Asupra momentului pătrunderii efective a sarmaților la vest de Prut cît și asupra ramurii căreia îi aparțin, s-au

exprimat opinii diferite. Toți cercetătorii sînt de acord că nu există descoperiri sarmatice anterioare secolului I e.n. pe teritoriul României²¹.

Astfel, Gh. Bichir consideră că mormintele sarmatice din zona extracarpatică din sec. II—III e.n. aparțin sarmaților roxolani și că o pătrundere masivă a acestora are loc la sfîrșitul sec. II — începutul sec. III e.n., sub presiunea goșilor²². Alanii sînt prezenți în zona extracarpatică numai în sec. IV—V e.n. deși nu se exclude posibilitatea infiltrării unor mici grupuri și în perioada anterioară, dar nedocumentate încă²³.

În schimb, Gh. Diaconu apreciază că s-a acordat, eronat, un rol prea important roxolanilor la Dunărea de Jos²⁴ și este de părere că alanii pătrund în această zonă după 170—180 e.n. odată cu mișcarea costobocilor²⁵. Consideră că înmormintările sarmatice din Muntenia încetează după mijlocul sec. IV e.n., cînd încep să apară purtătorii culturii Sîntana de Mureș — Cerneahov²⁶.

În orice caz, marea majoritate a mormintelor din Cîmpia Brăilei este considerată de N. Harțuche ca aparținînd roxolanilor, deși cîteva ar putea aparține alanilor²⁷, după caracteristicile indicate de Gh. Diaconu²⁸.

Vasele carpice din mormintele sarmatice din Cîmpia Brăilei constituie un aspect al relațiilor dintre populația autohtonă, carpică, și acești migratori ai stepelor ce au sălășluit în sec. II—III e.n. în această zonă.

După cum menționam, în județul Brăila nu s-a cercetat nici o așezare carpică, dar există, pînă acum, semnalate patru așezări, una la Jirlău, două la Lișcoteanca și una la Custura (com. Racovița)¹⁰. În aceste condiții nu se poate preciza dacă vasele carpice din mormintele sarmatice din zona Brăilei sînt numai importuri din zona Vrancei și Buzăului³⁰ sau dacă unele provin din așezările carpice situate în Cîmpia Brăilei. Avansăm, totuși, ideea că pentru mormintele din sec. II e.n. piesele sînt mai ales importuri, iar începînd cu sec. III e.n. unele ar putea proveni de la carpii stabiliți în zona vestică a Cîmpiei Brăilei³¹.

Cercetarea unor așezări carpice, care va duce la rezolvarea acestor probleme, constituie o sarcină importantă a cercetării din această zonă. Trebuie precizat că, pînă acum, nu s-au descoperit necropole sau morminte izolate de incinerăție.

* * *

În continuare, vom încerca să discutăm cîteva probleme de istorie a Cîmpiei Brăilei în sec. I—III e.n. pe baza descoperirilor arheologice cunoscute, care, cu două excepții, au fost deja publicate³². Trebuie menționat numărul relativ redus al acestor descoperiri și caracterul lor oarecum unilateral³³ însă, oricum s-ar prezenta situația, este necesară cunoașterea ei, cel puțin pentru o direcționare mai judicioasă a viitoarelor cercetări.

Întrucît în alte studii³⁴ a fost tratată, tangențial sau special, această epocă din zona noastră, ne vom mărgini a aduce noi argumente în susținerea sau nuanțarea unor concluzii deja formulate sau a emite noi opinii pe baza interpretării descoperirilor cunoscute.

Istoria Cîmpiei Brăilei în sec. I—III e.n., ca de altfel în tot mileniul I e.n., se desfășoară sub incidența a trei factori, aflați aproape permanent în contact, presiune și întrepătrundere: populația autohtonă, imperiul roman și populațiile migratoare. Această zonă a reprezentat un fel de „pîlnie” de scurgere a numeroaselor populații migratoare din zonele nordice, nord-pontice și asiatice spre imperiul romano-bizantin sau vestul Europei³⁵.

Zona de cîmpie era tocmai aceea cu care aceste populații erau obișnuite și care răspundea nevoilor economiei lor pastorale, de unde se puteau întreprinde și expediții de jaf în imperiul romano-bizantin, o altă trăsătură caracteristică a acestor popoare războinice³⁶.

Imperiul romano-bizantin a avut permanent în vedere această zonă, atît de periculoasă pentru el, de unde putea fi mereu atacat, mai ales pe timpul iernii, cînd Dunărea era înghețată și cînd condițiile de supraviețuire erau mai dificile pentru nomazii stepelor.

Politica imperială, în funcție de raportul de forțe existent, prezintă trei importante trăsături față de această zonă:

- a) transferarea populațiilor existente aici în imperiu;
- b) plățirea unor stipendii acestor populații nomade, atât pentru a nu întreprinde expediții în imperiu, cât și pentru a opri avansarea altor populații spre această zonă;
- c) anexare la Imperiu.

Ca și în restul Cîmpiei Române ³⁷, la începutul erei noastre se constată dispariția comunităților geto-dacice, pe care le cunoaștem, din Cîmpia Brăilei, ca urmare a intervenției puterii romane. Nu putem ști dacă a fost vorba de o transferare a lor în dreapta Dunării, cum menționează izvoarele istorice ³⁸, sau de o retragere a lor spre zonele colinare ale Vrancei și Buzăului, din fața pericolului roman. Concludent este cazul marii așezări getice de la Grădiștea (jud. Brăila) al cărei sfârșit tocmai acum îl constatăm ³⁹.

Ce s-a întâmplat în sec. I — prima jumătate a sec. II e.n. în această zonă nu putem ști deoarece nu avem, cu excepția unei monede de la Traian ⁴⁰, nici un fel de descoperire. Probabil că romanii au încercat să mențină Cîmpia Brăilei, cel puțin zona apropiată de Dunăre, slab populată. Desigur, nu putem exclude penetrația sezonieră a unor mici comunități; un indiciu indirect în acest sens ar putea constitui noua expediție a lui Tiberius Plautius Aelianus din anii 57—67 e.n., dacă ea s-a desfășurat în același spațiu cu cea a lui Aelius Catus, de la începutul erei noastre (anii 6—9) ⁴¹, necesitînd, deci, atât transferarea noii populații așezate aici cât și extinderea „spațiului de siguranță”.

Despre o pătrundere a sarmaților în sec. I î.e.n., în această zonă nu avem nici o dovadă. În cursul cercetărilor arheologice din marea așezare getică de la Grădiștea (sec. II—I î.e.n.) nu s-a descoperit nici o piesă sarmatică și nu s-au sesizat influențe ale acesteia în inventarul autohton ⁴². Deci, ideea unui „imperiu sarmatic” în sec. II—I î.e.n., în această zonă, nu are nici un temei ⁴³. Iar în cursul sec. I e.n. romanii nu puteau permite așezarea sarmaților în această zonă, după dispersarea geto-dacilor, fiind la fel de periculoși pentru ei, fapt confirmat de lipsa unor vestigii sarmatice pînă în sec. II e.n. ⁴⁴.

Marea confruntare daco-romană de la sfîrșitul sec. I — începutul sec. II e.n., a afectat și influențat realitățile istorice din Cîmpia Brăilei, ea fiind inclusă, pentru o scurtă perioadă, în provincia *Moesia Inferior* (106—117 e.n.) ⁴⁵. Construirea fortificațiilor de la Barboși și a probabilului castru de la Filipești (jud. Brăila) ⁴⁶ au întărit puterea de supraveghere romană asupra zonei pe care o tratăm ⁴⁷.

Începînd cu a doua jumătate a sec. II e.n. și în cursul sec. III e.n. se constată prezența unor relativ numeroase morminte sarmatice ce donotă prezența acestei populații, statornicite aici, astfel fiind greu de explicat numărul mare de morminte din unele puncte (Rîmnicelu — 18, Lișcoteanca — 19, în trei puncte, Grădiștea — 10) și compoziția lor (bărbați, femei, copii) ⁴⁸. Datarea lor numai în perioada amintită este întărită de importurile romane ⁴⁹ și cele carpice, anterior prezentate, ce se datează numai din a doua jumătate a sec. II e.n. și în sec. III e.n.

Inventarul sărac al mormintelor sarmatice atestă prezența unei populații cu posibilități economice modeste, iar lipsa unui armament serios (coifuri, armuri, arcuri cu săgeți) sugerează, poate, restricții din partea romanilor, poate și a carpilor, de a dispune de el ⁵⁰.

Din sec. III e.n., mai probabil pe la mijlocul lui, în zonele de contact cu Vrancea și Buzăul, în zonele vestice ale Cîmpiei Brăilei, are loc, probabil, o pătrundere a populației carpice, ilustrată de așezările semnalate la Jirlău, Lișcoteanca și Custura. Dovezi ale contactelor și relațiilor comerciale dintre carpi și sarmați sînt și importurile reciproce de bunuri materiale sau influențele reciproce constatate în viața lor materială și spirituală ⁵¹. În final, putem spune că, în actualul stadiu de cercetare, realitatea istorică din Cîmpia Brăilei în sec. I—III e.n., poate fi doar jalonată, eventualele noi descoperiri, putînd schimba esențial situația.

FIG. 3. VASE DACO-CARPICE DESCOPERITE ÎN MORMINTE SARMATICE. 1. TICHILEȘTI; 2. CIREȘU; 3—5, GRĂDIȘTEA (M4, M9, M17).

Fig. 3. Vases daco-carpiques découverts dans des tombes sarmatiques. 1. Tichilești; 2. Cireșu; 3—5, Grădiștea (M4, M9, M17).

După cum notam anterior, ea nu poate fi înțeleasă decît în contextul raportului de forțe, alternînd cu cele de conviețuire, dintre imperiul roman, populația autohtonă și sarmați. Imperiul roman a făcut tot posibilul de a avea sub control și supraveghere această zonă periculoasă pentru el, atît prin faptul că era o poartă de intrare pentru popoarele migratoare, cît și ca zonă de legătură între Scythia Minor (Dobrogea) și Provincia Dacia.

Persistența populației autohtone, în ciuda unei documentări sumare, poate fi susținută atât prin existența importurilor carpice din mormintele sarmatice și prin așezările carpice depistate, cât și prin unele descoperiri monetare.

Pe baza descoperirilor de pînă acum, pătrunderea carpilor din zonele Vrancei și Buzăului, în cursul sec. III e.n., are loc în zonele de contact ale cîmpiei cu dealurile și pe văile riurilor Buzău și Călmățui. Astfel, Cîmpia Brăilei, în această vreme, trebuie inclusă în aria de răspîndire a culturii carpice, în favoarea căreia pledează atât descoperirile arheologice cât și vecinătatea, și nu în cadrul „culturii” de tip Chilia-Militari din vestul Munteniei pentru care nu dispunem de nici o dovadă arheologică⁶².

NOTE

1. N. Harțuche, F. Anastasiu, *Brăilița*, 1968, p. 57—61, pl. 74/2, 4, 5; idem, *Catalogul selectiv al colecției de arheologie a Muzeului Brăilei*, (în continuare se va cita *Catalogul selectiv*), 1977, nr. 466 și 469), piesele provenind însă din M. 2 și M. 3, nu din M. 1 și M. 2; N. Harțuche, Istros, 1, 1980, p. 202—204, fig. 15/1,2,4.
2. Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 81—82, pl. 122/3, 125/1, 128/5; Idem Dacia, N.S., 21, 1977, pl. 24/50.
3. Idem, *Cultura carpică*, pl. 132.
4. N. Harțuche, op. cit., p. 204, fig. 16/1.
5. N. Harțuche, F. Anastasiu, *Catalogul selectiv*, nr. 496; N. Harțuche, op. cit., p. 241, fig. 14/1.
6. V. Sîrbu, Istros, 1, 1980, p. 27,30, pl. 5/7.
7. Gh. Bichir, op. cit., pl. 31/7, 132/1—4.
8. N. Harțuche, F. Anastasiu, V. Sîrbu, Istros, 2—3, 1982, p. 49—66.
9. Gh. Bichir, op. cit., pl. 132/4, 127/6, 129/3.
10. N. Harțuche, F. Anastasiu, *Catalogul selectiv*, nr. 480; N. Harțuche, op. cit., p. 215—216, fig. 15/3.
11. N. Harțuche, F. Anastasiu, *Catalogul selectiv*, nr. 464; N. Harțuche, op. cit., p. 244 255, fig. 16/2.
12. Gh. Bichir, op. cit., pl. 124/1, 133/2, etc.
13. Idem Dacia, N.S., 21, 1977, pl. 8—10.
14. idem, *Cultura carpică* analogiile citate la nota 12.
15. N. Harțuche, op. cit., passim.
16. N. Harțuche, op. cit., p. 195, plus cele zece morminte de la Grădiștea.
17. Ibidem, p. 245. -
18. Ibidem, p. 208—224.
19. Gh. Bachir, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 167, pl. 1; Gh. Diaconu, SCIVA, 31, 1980, 2, p. 275.
20. N. Harțuche, op. cit., p. 191—253;
21. I. Nestor, în *Istoria României* 1, București, 1960, p. 674; Al. Andronic, SCIV, 14, 1963, 2, p. 347—360; idem, *Carpica*, 11, 1979, p. 165—169. Gh. Bichir, SCIVA, 27, 1976, 2, p. 203—217, este de acord cu pătrunderea unor grupuri de sarmați în Dobrogea chiar din prima jumătate a sec. I e.n. pe baza informațiilor transmise de Ovidiu (*Tristia, Epistolae ex Ponto*), deși nedocumentate arheologic. Piesele sarmatice anterioare sec. II e.n. sînt considerat

importuri în zona extracarpatică, autorul respingînd ferm ideea unui „imperiu sarmatic” la Dunărea de Jos între 121—60 î.e.n. (p. 204—206).

22. Idem, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 193—196.
23. Ibidem, p. 194—195.
24. Gh. Diaconu, op. cit., p. 282.
25. Ibidem, p. 281.
26. Ibidem, p. 283, și nota 49.
27. N. Harțuche, op. cit., p. 246—247.
28. Gh. Diaconu, op. cit., p. 277—281.
29. Gh. Bichir, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 179; la Lișcoteanca cercetările aparțin lui M. Brudiu; așezarea de la Custura a fost identificată de noi.
30. Pentru răspîndirea carpilor în Muntenia și în zona Buzăului: M. Tzony, *Carpica*, 10, 1978, p. 147—158; M. Constantinescu, SCIVA, 29, 1978, 1, p. 123—128; V. Drămbocianu, Mousios, 3, 1981, p. 67, fig. 10; Gh. Bichir, *Thraco-Dacica*, 2, 1981, p. 73—92.
31. Ibidem, p. 75
32. Încă inedite sînt un lot de amfore romane (5—6), din sec. II—III e.n. descoperite în mod fortuit la uzina I.U.G. „Progresul” Brăila și o monedă de bronz de la Galerius (293—311) din localitatea Viziru. Amforele se aflau, așezate la orizontală, într-o groapă; probabil este un depozit.
33. Trebuie notat faptul că mormintele sarmatice, ca și ale altor popoare migratoare, s-au descoperit într-un număr mai ridicat deoarece se găseau fie pe vechi popine, unde au ieșit la iveală cu ocazia cercetării așezărilor neolitice, fie în tumuli, apărînd în urma distrugerii lor de către lucrările de îmbunătățiri funciare.
34. V. Părvan, *Getica*, ed. a II-a, București, 1982, p. 94—95, 103—104; R. Vulpe, *Studia Thracologica*, București, 1976, p. 124—179; Idem, *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966, p. 16; Gh. Bichir, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 167—198; Idem, *Thraco-Dacica*, II 1981, p. 73—92; N. Harțuche, op. cit., p. 191—252.
35. I. Nestor, în *Istoria României*, vol. 1, București, 1960, p. 670—753.
36. Ibidem, p. 672; Strabon, VII, 307.
37. R. Vulpe, op. cit., p. 16; Idem, *Studia Thracologica*, p. 124—149

38. Vezi, îndeosebi, R. Vulpe, lucrările citate de la nota 34 și D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, ed. a II-a, București, 1967, p. 287—328; „În puține cuvinte această politică ar putea fi definită a spațiului de siguranță și la Dunărea de Jos, ni se înfățișează pusă în practică pentru întâia oară în zilele lui Augustus, cînd, după mărturia lui Florus Lentulus, biruitorul dacilor, completînd măsurile de pază luate pe malul drept al fluviului, s-a silit să respingă pe vrășmași departe de malul stîng, astfel încît, zice el, „dacă Dacia n-a fost atunci înfrîntă, cel puțin a fost respinsă și îndepărtată”. (*Ibidem*, p. 306).

39. V. Sirbu, F. Anastasiu, Istros, 1, Brăila, 1980, p. 157—176, idem, Istros, 2—3, 1983, p. 165—189.

40. I. Cîndea, Istros, 1, 1980, p. 375.

41. Vezi nota 38.

42. Vezi nota 39.

43. Vezi, I. Nestor, *Istoria României*, 1, 1960, p. 672—673; Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 282, nota 42; Gh. Bichir, cu bibliografia de la notele 2 și 21.

44. Idem, *Pontica*, 5, 1972, p. 167. De altfel, nu se cunosc morminte sarmatice anterioare sec. I e.n. la vest de Nipru, ceea ce corespunde cu harta lui Agrippa, care situează granița de vest a acestora tot aici; vezi și nota 21.

45. D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 316—321, se opune categoric unei anexări a Munteniei la imperiu de la mijlocul sec. I e.n., pe baza interpretării inscripției tiburitine și a realizărilor arheologice: „nu avem în sudul Brazdei lui Novac nici o urmă arheologică databilă în sec. I e.n. cu care să se poată dovedi așezarea în stînga Dunării a elementului roman, cuceritorilor”.

46. S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei* (sec. II î.e.n. — sec. III e.n.), Iași, 1981, p. 75—127; începutul construirii castellum-ului de aici are loc la începutul sec. II e.n. (sub Traian). La Filipești este menționat un castru roman de pămînt (500 × 340 m), înconjurat cu val și șanț. Valul avea o lățime de 12 m și înălțimea de 0,50 m, iar șanțul, adîncimea de 0,50 m. Gr. Tocilescu, mss. 5137, f. 132—133; P. Polonic, mss. nr. 22/240, vol. 4, caiet 8, f. 14—15 (apud N. Harțuche, *Istros*, 1, 1980, p. 319).

47. Recent, N. Harțuche și O. Bounegru, *Istros*, 2—3, 1983 p. 197—218, au publicat sticlăria romană dată ca fiind de la necropola aferentă locuirii romane de aici. Aproape zece piese sînt datate în sec. I e.n., deci s-ar postula existența unei necropole romane anterioare castrului. Deoarece piesele nu provin din cercetări sistematice, ele fiind date ca descoperite fortuit între 1900 și 1927, opinăm că este, mai mult decît probabil, ca ele să nu provină în totalitate de aici, ci din alte zone (probabil Dobrogea). Altfel, ar trebui acceptată existența unei necropole romane încă din sec. I e.n., deci anterioară fondării castellum-ului de la Barboși, nedocumentată pentru realitățile pe care le cunoaștem despre această zonă (vezi S. Sanie, *op. cit.*, cu toată bibliografia problemei).

48. N. Harțuche, *op. cit.*, p. 191—252.

49. O. Bounegru, *Istros*, 2—3, 1983, p. 235—240.

50. I. Nestor în *Istoria României*, 1, p. 679.

51. Gh. Bichir, cu bibliografia de la notele 2, 15, 21.

52. Idem, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984.

QUELQUES PROBLÈMES D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE CONCERNANT LA PLAINE DE BRĂILA AUX Ier—IIIe SIÈCLES n.è.

(Résumé)

L'auteur présente les importations céramiques daco-carpiques découvertes dans les tombes sarmatiques de la Plaine de Brăila, en tant qu'expression des relations établies entre la population autochtone et ces migrants venus des steppes et qui on habité quelque temps dans cette zone. On précise que ces vases proviennent de la seconde moitié du IIe siècle—le IIIe siècle n.è. et ils confirment, encore une fois, l'inexistence des découvertes sarmatiques antérieures au IIe siècle n.è., dans la Plaine de Brăila.

La présence des pièces romaines témoigne de l'existence des relations commerciales permanentes

de Daco-Carpes et des Sarmates avec l'Empire Romain.

L'histoire de cette zone aux I—IIIe siècles n.è. se développe, comme d'ailleurs pendant tout le Ier millénaire n.è., sous l'incidence de trois facteurs, se trouvant presque en contact, pression et interpénétration: la population autochtone, l'empire romain et les populations migratrices.

En dépit d'une recherche archéologique déficitaire, la présence de la population autochtone peut être soutenue par les importations carpiques des tombes sarmatiques, par les établissements autochtones signalés et aussi par quelques découvertes monétaires.

CONSIDERAȚII ZOOARHEOLOGICE ÎN LEGĂTURĂ CU MENTALITATEA UNOR COMUNITĂȚI UMANE DIN SECOLUL III E.N.

M. St. UDRESCU,
Mihaela Evdochia REBREANU

Materialul osteologic care face obiectul studiului de față provine din două gropi rituale dateate în secolele II—III e.n. și surprinse cu prilejul săpăturilor de salvare din anul 1985 în cuprinsul așezării de la Militari — Cîmpul lui Boja¹.

Pe fundul gropii numărul 12, la aproximativ 70 cm. de nivelul actual și așezat pe o vatră dreptunghiulară, a fost descoperit scheletul fără cap al unui cîine. Oasele scheletului postcranian se aflau în conexiune anatomică și indicau o depunere a corpului pe partea stîngă, pe direcția est-vest, cu capul spre est. Nu există nici un indiciu în legătură cu modalitatea de detașare a capului de trunchi. Operația a fost făcută cu o abilitate remarcabilă, probabil de oameni specializați, neintervenindu-se decît asupra părților moi (mușchi, ligamente, tendoane) pentru că nu s-a constatat nici-un semn de intervenție cu obiecte tăioase pe atlas sau pe axis; aceasta nu exclude însă prezența eventuală a acestor semne pe condilii occipitali ai craniului². Nu există deasemenea nici un indiciu despre felul în care s-a făcut sacrificarea animalului. Lipsa semnelor pe schelet pledează pentru sacrificarea prin intervenția în părțile moi ale corpului animalului. Se cuvine amintit că în zona presupusă a capului animalului s-a identificat un fragment redus de arcadă zigomatică și care ar fi putut proveni de la acelaș exemplar. În această eventualitate se pune problema că lipsa craniului s-ar datora intervenției ulterioare a unor animale, care l-au antrenat împreună cu mandibula în afara complexului printr-o galerie. Cercetarea arheologică atentă nu a sesizat însă nici o astfel de intervenție.

Talia medie calculată pe baza oaselor lungi este de 59,3 cm (coeficient Koudelka) valoare ce poate fi socotită chiar mare pentru această perioadă istorică. Pe un fragment de coastă s-au observat semnele unei fracturi transversale vindecată, consolidată printr-un calus osos deformant.

În groapa numărul 13, situată în imediata apropiere a celeilalte, la adîncimea de 1,20 față de nivelul actual, s-a descoperit scheletul unui cîine depus deasemenea pe partea stîngă, dar pe direcția nord-sud, cu capul spre nord. După gradul de uzură a dentiției este vorba de un animal bătrîn, a cărui talie medie calculată pe baza oaselor lungi era de 52,1 cm. Și la acest exemplar s-a identificat un fragment de coastă cu o fractură perpendiculară pe axul osului, consolidată fără deformare; în plus, vertebrele lombare prezintă numeroase osteofite mărunte marginale pe corpul vertebral.

Săpături arheologice efectuate în anul 1961 în aceeași zonă de către arheologul Gh. Cazimir au pus în evidență printre altele și două gropi rituale cu cîine. Fotografii bine executate permit să se observe modalitatea asemănătoare de depunere a celor două

exemplare: pe partea stângă și cu capul în aceeași direcție, fără a se putea însă preciza orientarea în raport cu punctele cardinale. Cele două gropi erau situate la o distanță foarte mică una de alta (tabelul nr. 1).

TABELUL nr. 1 Unele descoperiri de înhumări rituale de animale în perioada secolului III e.n.

Așezarea	Autorul	Complex	Material primit pentru studiu	Specii identificate	Depunere pe partea dr / st a corpului	Direcția capului	Observații
Militari-Cîmpul lui Boja III-III e.n.	Mioara Turcu	Gr. 12	Da	Canis familiaris			Schelet fără cap
		Gr. 13	Da	Canis familiaris	st.	N	
	Gh. Cazimir	1	Nu	Canis familiaris	st.	—	
		2	Nu	Canis familiaris	st.	—	
Mădărau III e.n.	Gh. Bichir	Gr. B	Nu	Canis familiaris	st.	E	
Udenă III e.n.	Gh. Bichir	Gr.5	Da	Canis familiaris	dr.	V	Păstrat numai craniul
Poșana Dulcești III e.n.	Gh. Bichir	A 1	Nu	Canis familiaris	dr.	NV	
		A 2	Nu	Lepus europaeus	dr.	S-SE	
		A 3	Nu	Canis familiaris	dr.	E	
		A 4	Nu	Canis familiaris	dr.	V	2 exemplare
		A 5	Nu	Lepus europaeus	st.	SV	
		A 6	Nu	Canis familiaris	st.	E	
		A 7	Nu	Canis familiaris	st.	SE	
		A 8	Nu	Lepus europaeus	dr.	S	
		A 9	Nu	Canis familiaris	st.	S	

Compararea dimensiunilor prelevate pe cele două schelete descoperite la Militari-Cîmpul lui Boja cu alte materiale care provin din perioada geto-dacă nu a relevat deosebiri semnificative. Foarte probabil că erau utilizate pentru aceste practici exemplarele care se găseau în mod curent în cadrul așezărilor umane (tabelul nr. 2, 3).

Înhumări rituale de cline singuri sau asociați cu alte specii au mai fost descoperite și în cadrul altor așezări din Muntenia aparținând culturii Militari-Chilia și anume la Măță-

Dimensiunea (în mm) CRANIUL	Militari	Udeni
Lungimea totală a craniului (Prosthion-Akrokranon)	181,5	—
Lungimea condilobazală (Prosthion-Condilion)	171,5	—
Lungimea viscerocraniului (Prosthion-Nasion)	88	—
Lungimea neurocraniului (Nasion-Akrokranon)	99	—
Prosthion-Bordul anterior al orbitei	80	—
Lungimea palatului (Prosthion-Staphylion)	94	100
Lungimea P ¹ —M ²	64	70
Lățimea maximă a condililor occipitali	37,5	—
Lățimea maximă a cutiei craniene (Euryon-Euryon)	57	—
Lățimea zigomatică (Zygion-Zygion)	100	—
Lățimea frontală (Ectorbitale-Ectorbitale)	48	—
Lățimea construcției postorbitale	34	—
MANDIBULA		
Infradentale-Procesul angular	136,5	154,5
Lungimea P ₁ —M ₃	71	81
Lungimea P ₁ —P ₄	38	46
Lungimea M ₁ —M ₃	36	36
Lungimea M ₁	22,5	22
Lățimea M ₁	9	9
Înălțimea ramurii ascendente	53,5	57,5
Înălțimea ramurii orizontale post M ₁	25	25
Grosimea ramurii orizontale la jumătatea lui M ₁	12	11

saru și la Udeni³, deasemenea în mediul carpic la Poiana Dulcești⁴, fără a lipsi însă și de la geto-dacii din Cîmpia Română (Bucureștii Noi).

Fără îndoială ciinele se bucura de o atenție specială din partea locuitorilor așezării de la Militari-Cîmpul lui Boja. Problema care se pune este dacă sîntem în prezența unor sacrificii și inhumări în vederea îndeplinirii unui ritual, sau animalele au murit accidental ori de o boală și au fost inhumate din considerente de ordin igeinic în așezare, în loc să fie aruncate la întîmplare în afara perimetrului ei. Săparea unor gropi special destinate acestui scop, purificarea lor prin foc, depunerea aceleiași specii (cîine), pe aceeași parte a corpului, pledează pentru prima presupunere. De altfel, în mediul carpic la Poiana Dulcești, inhumarea ciinilor și a iepurilor a fost însoțită atît de depunerea unor vase, unele dintre ele sparte intenționat, cît și, în unele cazuri, de banchete funerare.

Probabil că fiecare comunitate avea regulile ei, diferite parțial de la o comunitate la alta. Pentru unii era probabil mai importantă partea dreaptă sau stîngă pe care se depunea corpul animalului (Militari — pe stînga), pentru alții specia (Militari — cîine; Poiana Dulcești — cîine și iepure; Udeni — cîine; Bucureștii Noi — bovideu cu cîine etc.), iar pentru alții probabil ofrandele și poate chiar și banchetul funerar. Nu s-a constatat încă nici-o ordine preslă legată de orientarea în raport cu punctele cardinale. Plasarea acestor gropi rituale în perimetrul așezărilor ar putea indica o legătură cu unele credințe care privesc așezarea însăși (ferirea comunității de primejdii de tot felul, evitarea pagubelor făcute turmelor de către animalele sălbatice etc.⁵). Prin această prizmă, presupunerea că în aceste cazuri este vorba de ritualuri în care ciinele se substituiau altor animale de interes economic nu poate fi luată în considerație și aceasta cu atît mai mult cu cît ciinele este uneori asociat și cu astfel de specii (bovideu la Bucureștii Noi, iepure la Poiana Dulcești etc.).

TABELUL nr. 3: Date metrice ale scheletului postcranian de *Canis familiaris* de la Militari

Dimensiunea (în mm)	Groapa 12		Groapa 13	
<i>Atlas</i>				
Lungimea maximă	40		35	
Lungimea arcului dorsal	20,5		18	
Lăţimea suprafeţei articulare craniale	42,5		37,5	
Lăţimea suprafeţei articulare caudale	35		30	
<i>Axis</i>				
Lungimea corpului vertebral cu apofiza	51		46	
Lungimea arcului dorsal	56		46	
Lăţimea suprafeţei articulare craniale	34,5		30	
<i>Humerus</i>	dr.	st.	dr.	st.
Lungimea maximă	185	185	157	160
Lăţimea proximală	34,5	34,5	29,5	30
Lăţimea minimă a diafizei	13,5	13,5	13	13
Lăţimea distală	38,5	39	33	33
Talia (coeficient Koudelka) în cm	62,3	62,3	52,9	53,9
Talia (coeficient Harcourt) în cm	60,8	60,8	51,2	52,2
<i>Radius</i>				
Lungimea maximă	—	182	160	161,5
Lăţimea proximală	22	22	18	18,5
Lăţimea minimă a diafizei	14	14	13	13
Lăţimea distală	—	29	23,5	24
Talia (Koudelka) în cm	—	58,6	51,5	52,0
Talia (Harcourt) în cm	—	59,8	52,8	53,3
<i>Femur</i>				
Lungimea maximă	195	194,5	176	176
Lăţimea proximală	43	43	39	39
Lăţimea minimă a diafizei	13,5	13,5	13,5	13,5
Lăţimea distală	36,5	36,5	31,5	31
Talia (Koudelka) în cm	58,7	58,5	53,0	53,0
Talia (Harcourt) în cm	59,9	59,8	54,0	14,0
<i>Tibie</i>				
Lungimea maximă	196,5	197	176	—
Lăţimea proximală	39	39	35	35
Lăţimea minimă a diafizei	14	14	13	13
Lăţimea distală	26	25	22	—
Talia (Koudelka) în cm	57,4	57,5	51,4	—
Talia (Harcourt) în cm	58,3	58,5	52,3	—

NOTE

1. Mioara Turcu, M. St. Udrescu, Cercetări arheologice şi zooarheologice la Militari, comunicare la cea de a XX-a Sesiune anuală de Rapoarte, Deva, 21—22 I.I., 1986.

2. De altfel, în groapa rituală dacică de la Bucureştii Noi, în afara scheletului de bovidu tânăr, s-a descoperit şi un craniu de câine. Pe condiţii săi occipitali s-au păstrat semnele intervenţiei cu obiecte tăioase fine, care au putut servi la

detaşarea capului de corpul animalului. M. St. Udrescu, Cercetări zooarheologice la Bucureştii Noi şi Bragadiru, Cercetări Arheologice în Bucureşti, III, 1981, p. 236—239.

3. Gh. Bichir, Geto-dacii din Muntenia în epoca romană, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1984, p. 83.

4. Gh. Bichir, Manifestations de caractères magique et cultuel chez les carpes, Dacia, LXVII, 1973, Bucureşti, p. 243—256.

5. Obiceiuri asemănătoare s-au păstrat până târziu în secolul XIX, fiind surprinse de N. Densușianu în anchetele pe care le-a făcut în diferite zone ale țării. A. Fochl, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*; răspunsuri la chestionarele lui Nicolae Densușianu, ed. Minerva, București, 1976, p. 108—110. Cranii de animale erau folosite: pentru a apăra animalele domestice din curte de fiare, pentru a opri bolile să intre la vitele proprii, pentru

apărarea recoltelor etc. Mai mult, în V. Butură *Enciclopedie de etnobotanică românească*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 162, se menționează că, potrivit unor datini din Banat, atunci când cineva zăcea de lingoare, pe lângă mutătoare (*Bryonia alba* L.), plantă care se așeza sub așternutul bolnavului, se pune la capul lui „... un cap de ciine... pentru ca bolnavul să nu adoarmă de pe lume, să se mențină în simțiri”.

CONSIDÉRATIONS ZOOARCHÉOLOGIQUES SUR LES MENTALITÉS DE QUELQUES COMMUNAUTÉS HUMAINES DU III-e SIÈCLE DE N.È.

(Résumé)

*L'article présente les données fournies par l'examen du matériel osthéologique animal découvert dans deux fosses rituelles de l'établissement de Militari-Cimpul lui Boja (II—III-e siècles de n.è., la culture Militari-Chilia). Les deux fosses contenaient chacune une squelette de chien (*Canis familiaris*).*

L'aménagement de fosses spécialement destinées à l'enterrement de chiens, leur purification par

le feu, tant comme le fait qu'il s'agit d'animaux de la même espèce, couchés sur le même flanc semblent indiquer que les découvertes de Militari ont un caractère rituel. Quelques différences signalés par rapport à d'autres découvertes similaires datant de la même période ou de périodes rapprochées font penser que chaque communauté humaine observait, à l'époque, des règles spécifiques, partiellement différentes d'une cas à l'autre.

Din izvoarele literare rezultă că romanii au adus la miazăzi de Istru, în imperiu, în două reprize, triburi de carpi. Prima colonizare ar fi avut loc în timpul lui Aurelian¹, mai exact în anul 273, iar a doua în timpul lui Diocletian², cam prin anii 295–298.

Nici una dintre fântînile literare nu ne oferă vreun reper direct privitor la zona de la sud de Dunăre unde s-au stabilit carpii.

În atari condiții toți cercetătorii din trecut³ ori din vremurile noastre⁴ care s-au ocupat direct sau tangențial de problema carpilor, atunci când au căutat să circumscrie aria geografică de la sud de Dunăre în care au fost colonizați carpii, au apelat la o informație a lui Ammianus Marcellinus, informație bine cunoscută specialiștilor. Istoricul roman descriind evenimentele legate de cea de-a doua campanie a lui Valens împotriva goșilor, notează că împăratul a fost obligat la un moment dat să-și cantoneze oștile *propre carporum vicum*.

Dar mai bine să dăm glas textului însuși: „*Anno secuto ingredi terras hostiles pari alacritate conatus fluvius Danubii gurgitibus vagatis impeditus mansit immobilis propre carporum vicum stativis castris, ad usque autumnum locatis emensum. Unde quia nihil agi potuit dirimente magnitudine fluentorum Marcianopolim ad hiberna discessit*”⁵. (În anul următor încercînd să intre cu aceeași grabă în ținutul dușmanului a fost împiedicat de umflarea apelor Dunării și a rămas pe loc în apropiere de satul carpilor, dînd poruncă să se măsoare pînă în toamnă o tabără de vară. De acolo neputînd face nimic din cauza mărimii apelor s-a dus în tabăra de iarnă de la Marcianopolis)⁶.

Nu încapе îndoială că acest *vicus carporum* se afla undeva în zona Hirșova (Carsium, în antichitate) de vreme ce în anul 368 trupele romane care urmau să treacă în *barbaricum* în urmărirea goșilor trebuiau să traverseze Dunărea prin vadul de aici; de unde și încheierea că împrejurimile Hirșovei au făcut parte din regiunea de colonizare a carpilor la finele veacului al III-lea e.n.

Ne grăbim să adăugăm că pînă acum cîțiva ani⁷ toți cercetătorii au văzut în *vicus carporum* din pasajul mai înainte citat un nume propriu, în alte vorbe, un toponim legat de așezarea carpilor la sud de Dunăre.

Este foarte probabil ca *vicus carporum* din textul lui Ammianus Marcellinus să fi fost un sat locuit de carpi aduși în Dobrogea către sfîrșitul secolului al III-lea e.n., însă în cazul de față, el nu este un toponim și de aceea nu trebuie tradus prin „satul carpilor”.

Prin sintagma *propre carporum vicum* din textul lui Ammianus Marcellinus trebuie să înțelegem că trupele romane au tăbărit lîngă un *sat al carpilor*, adică în apropiere de un sat locuit de carpi și nu lîngă o localitate numită „Satul Carpilor”.

Admițînd că avem de a face cu un toponim, *ipso facto*, ar trebui să admitem că numărul carpilor „colonizați” în Dobrogea a fost așa de mic încît el a încăput în limitele unei singure localități, numite — în consecință — Satul Carpilor.

Or, știrile literare nu vin în întîmpinarea unei asemenea teze. Ele vorbesc de transferarea în provincia dintre Dunăre și Marea Neagră a „întregului neam al carpilor”. Desigur, așa cum au arătat-o și alți cercetători, nici vorbă nu poate fi de strămutarea la sfîrșitul secolului III e.n.⁸, la sud de Dunăre, a tuturor carpilor, dar numărul celor aduși aici trebuie să fi fost totuși suficient de mare; în consecință, el n-avea cum începe într-un singur vicus, de felul celuiua consemnat în opera lui Ammianus Marcellinus.

Acestea sînt elementele principale care ne îndrituiesc să socotim că *vicus carporum* din textul lui Ammianus Marcellinus este un sat oarecare al carpilor colonizați în Dobrogea, în a doua jumătate a secolului al III-lea e.n.⁹.

Referindu-ne la strămutarea carpilor în regiunile sud-dunărene trebuie să recunoaștem că aceasta nu este certificată — în chipul cel mai limpede — de cercetările arheologice.

După unii specialiști ar exista totuși în Dobrogea anume fragmente susceptibile de a fi puse pe seama carpilor¹⁰, dar numărul acestor fragmente ceramice, adăugăm noi, este atît de restrîns încît el nu se poate înscrie într-un raport direct proporțional cu mulțimea carpilor stabiliți la sud de Dunăre în vremea lui Aurelian și apoi în aceea a lui Diocletian.

În plus, fără să negăm posibilitatea ca unele dintre cioburile respective să aparțină carpilor, noi socotim că datorită nedefinirii totdeauna cu exactitate a caracterelor tipologice și a condițiilor stratigrafice în care au fost găsite, ele nu se pot constitui într-o dovadă peremptorie că triburile de carpi aduse la sud de Istru către sfîrșitul secolului al III-lea au fost așezate în cutare sau cutare loc din fosta Scythia Minor.

Oricum ar fi, numărul documentelor arheologice, în speță, fragmentele ceramice descoperite în Dobrogea și care pot fi puse pe seama carpilor, este extrem de mic. Realitatea în sine nu se datorează nici hazardului și nici modului incomplet al investigațiilor arheologice.

Dept urmare, se ridică în chip necesar întrebarea: „Ce s-a întîmplat cu cultura materială a carpilor așezați la miazăzi de Istru, înspre sfîrșitul secolului al III-lea, e.n.”?

Răspunsul nu poate fi decît unul: cultura materială a carpilor stabiliți în Imperiul roman și-a încheiat existența odată cu trecerea purtătorilor ei în ținuturile sud-dunărene.

Faptul nu trebuie să ne mire cîtă vreme același fenomen s-a petrecut și cu alte populații în migrație care s-au așezat definitiv sau pentru oarecare timp în ținuturile de la miazăzi de Dunăre. Avem în vedere, de pildă, pe goți, pe bastarni și chiar pe slavi, dar numai pe acei slavi care au trecut Dunărea în primele decenii ale veacului al VI-lea¹¹.

Toate aceste neamuri, traversînd fluviul, au renunțat la tradiționala lor cultură materială și unii chiar la cea spirituală, însușindu-și, în schimb, aproape instantaneu cultura și civilizația romană. Motivele trebuie căutate nu numai în superioritatea culturii materiale a romanilor ci și în eventuala politică protecționistă — dacă o putem numi așa — pe care o va fi manifestat-o autoritatea de stat romană vizavi de proprii ei meșteșugari.

NOTE

1. Aurelius Victor Liber de Caesaribus, 39, 43. Vezi, *Fontes Historiae Daco-Romanae* (în continuare *Fontes*), II, București, 1970, p. 24—25; Pentru înfrîngerea carpilor în 272 vezi *Scriptores Historiae Augustae*, F. 171—172. Aurel. 30, 4; Vezi și *Fontes* II, p. 106—107.
2. Vezi Aurelius Victor, loc. cit., Eutropius,

IX, 252; Vezi și *Fontes* II, p. 38—39; Orosius VII, 25, 12; Vezi și *Fontes* II, p. 194—195.

3. De exemplu, V. Pârvan, *Histria*, VII, 10—106. R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 276, 305, 310; *Idem*, în *Din Istoria Dobrogei* II, București, 1968, p. 111, 273. Carl Patsch, *Beiträge zur Volker-*

kunde von Südosteuropa III. Die Völkerbewegung an der Unten Donau in der Zeit von Diokletian bis Heraclius, I Teil. Bis zu Abwanderung der Gothen und Taifalen aus Transdanubien, Wien-Leipzig, 1928, p. 47—49. I. Barnea, DID, II, p. 394, 452; Em. Popescu în Tabula Imperii Romani, L. 35, București, 1969, s.v.

4. De pildă, Gh. Bichir, *La civilisation des Carpes au IIe—IIIe siècles d.n.e., à la lumière des fouilles archéologiques de Poiana Dulcești, de Butnărești et de Pădureni*, în Dacia, N.S., XI, București 1967, p. 223, nota 104; Idem, *Carpii în istoriografia română și străină*, în SCIV, 22, 1971, 2, p. 195, nota 23; Idem, *În legătură cu unele lucrări recent apărute*, în SCIV, 22, 1971 4, p. 667; Maria Comșa, *Elemente „barbare” în zona limes-ului Dunării Inferioare în secolele al III-lea și al IV-lea*, în Pontica, 5, Constanța, 1972, p. 226.

5. Ammianus Marcellinus, XXVII, 5, 5.

6. Fontes, II, p. 125.

7. Pentru prima dată punctul de vedere desvoltat în această contribuție l-am expus succint la sesiunea Muzeului de Arheologie din Constanța în ziua de 20 oct. 1971 pe marginea comunicării Mariei Comșa: *Infiltrații „barbare” în zona limes-ului Dunării Inferioare în secolele al III-lea și al IV-lea și după aceea în diferite discuții la Institutul de Arheologie*.

8. De pildă, Gh. Bichir, *Civilizația carpică*, București, 1973, p. 156—157, 184 și Maria Comșa, op. cit., p. 226, nota 10.

9. Gh. Bichir, op. cit., p. 169, nota 492, referindu-se la *vicus carporum* din operai Ammianus Marcellinus scrie următoarele: „În literatura de specialitate s-a înrădăcinat părerea că este vorba de un singur sat al carpilor *Vicus Carporum* (așa este tradus și în Fontes II, 1970, p. 125). În realitate, textul lui Ammianus Mar-

cellinus — notează imediat mai departe *disinsul nostru coleg* — lasă să se înțeleagă că erau mai multe sate ale carpilor și că lângă unul dintre ele au staționat trupele romane”. În final, după ce reproduce textul lui Ammianus Marcellinus, Gh. Bichir adaugă: „Petre Diaconu ne-a informat că independent de nci el a dat aceeași interpretare textului mai sus citat la sesiunea Muzeului din Constanța din 1972”. În această notă Gh. Bichir comite cel puțin trei greșeli: 1. Nimeni dintre istoricii care și-au aplecat luarea aminte asupra textului lui Am. Marcellinus n-a socotit că prin *vicus carporum* trebuie să se înțeleagă că este vorba despre un singur sat al carpilor. Istoricii în cauză au văzut în *vicus carporum* pur și simplu un toponimic, deci un nume propriu. 2. Textul lui Am. Marcell., nu lasă „să se înțeleagă” că este vorba nici „de mai multe” sau mai puține „sate ale carpilor” și nici că este vorba de un singur sat al carpilor. Nu ! Din fraza învinovățită reiese doar că trupele romane au bivouacat lângă un sat carpic, adică locuit de carpi! 3. Punctul nostru de vedere expus în această notă a fost făcut public nu în 1972 cum ne asigură colegul nostru, ci în 1971 (vezi supra nota 7) dată la care D-sa încă mai susținea că *vicus carporum* este un toponimic (vezi, supra, nota 4) Raliindu-se concluziei noastre Gh. Bichir n-a reținut cu exactitate motivațiile care o justificau, fapt care l-a condus la erorile nr. 1 și 2 semnalate de noi în prezenta notă.

10. Gh. Bichir, op. cit., pp. 164—166, 169 și bibliografia respectivă; Maria Comșa, op. cit., p. 233—234.

11. Petre Diaconu, *Autour de la pénétration des Slaves au sud du Danube*, în Raports du IIIe Congrès International d'Archéologie slave. Bratislava, 7—14 septembrie, 1975 tome 1 Bratislava 1979 p. 165—169.

„DAS DORF DER KARPEN” ODER „EIN DORF DER KARPEN”

(Zusammenfassung)

Ammianus Marcellinus notiert gelegentlich seiner Darstellung des zweiten Kriegszugs Valens gegen die Goten (368), dass der Kaiser an einem Moment gezwungen war, seine Kämpfe propre *carporum* vicum fortzusetzen musste. Dieses *vicus carporum* befand sich neben Hirșova, einer donauländische Stadt aus der Dobrukscha.

Alle Forscher haben *vicus carporum* mit einem Ortsnamen, also mit einem Eigennamen gleichgesetzt. In diesem Zusammenhang behaupten wir, dass *vicus carporum* des Marcellinus nicht mit einem Ortsnamen, sondern mit irgendeinem Dorf aus der Reihe der, in der Dobrukscha in der zweiten Hälfte des III Jrs. umgesiedelten Karpen, gleichgesetzt werden muss.

NECROPOLA DIN SECOLUL AL IV-LEA E.N. DE LA COPUZU

Crișan MUȘTEANU

Necropola pe care o vom prezenta se află în perimetrul satului Copuzu, comuna Balaciu, județul Ialomița. Stațiunea este plasată la sud de sat pe una din pantele teraselor mijlocii a Ialomiței în apropierea actualului cimitir al satului, punctul fiind cunoscut sub numele de „Deluș”.

Cercetările au fost declanșate în urma descoperirii întâmplătoare a unui mormânt de înhumăție în 1971 de către locuitorii satului cu ocazia unor lucrări de amenajare a solului. Prin anii 1960—1965 la capătul de nord al „Delușului” au mai fost descoperite un număr de morminte de înhumăție de către un locuitor al satului, în momentul când acesta își săpa un bordel. Inventarul care era format din vase și resturi osteologice a fost pierdut. Am făcut un sondaj de verificare pe locul indicat, dar nu am descoperit nimic¹.

Pentru dezvoltarea necropolei au fost practicate 13 secțiuni notate SI—S XIII, o suprafață pătrată de 10/10 m cu un profil în cruce (A1—A4), iar pentru urmărirea unor morminte au fost deschise opt casete notate A—H. Fig. 1.

Au fost astfel dezvoltate 27 de morminte, dintre care 22 de înhumăție și 5 de incinerare (în acest calcul am luat în considerație și mormântul descoperit în 1971).

Necropola birituală din secolul al IV-lea a perforat o așezare getică datată în secolul II — începutul secolului I î.e.n. și care este în directă legătură cu dava de la Piscul Crăsanilor, ce se află la circa 1 km vest².

Stratigrafia

În cercetarea arheologică efectuată s-a ajuns în secțiuni la o adâncime de pînă la 3,50 m și s-a putut stabili următoarea stratigrafie între 0,00 m și 0,20 m — 0,80 m un pămînt brun cenușiu; 0,80—2,30 m solul este brun roșcat. În cadrul acestui nivel se disting două faze de la 0,80—1,50 m un strat brun-gălbui și de la 1,50—2,30 m brun-roșcat. La 2,30 m apare solul viu. În stratul brun-roșcat au fost recoltate cioburi și alte obiecte de factură getică, așa încît considerăm că acest strat corespunde locuirii Latene, tot de aici se observă că pornesc gropile cu materiale getice. Din stratul brun-gălbui au fost recoltate materiale ceramice hallstattiene. În ceea ce privește nivelul de secolul IV e.n. presupunem că el își are nivelul de călcare la baza stratului actual al humusului. Adâncimea de săpare a gropilor mormintelor ne indică acest lucru.

Rituri și Ritualuri.

Necropola de la Copuzu este birituală, în cadrul ei existînd atît morminte de înhumăție cît și de incinerare. Proporția este de numai cinci morminte de incinerare, ceea ce reprezintă 18,5% din totalul mormintelor, iar cele de înhumăție în număr de 22 re-

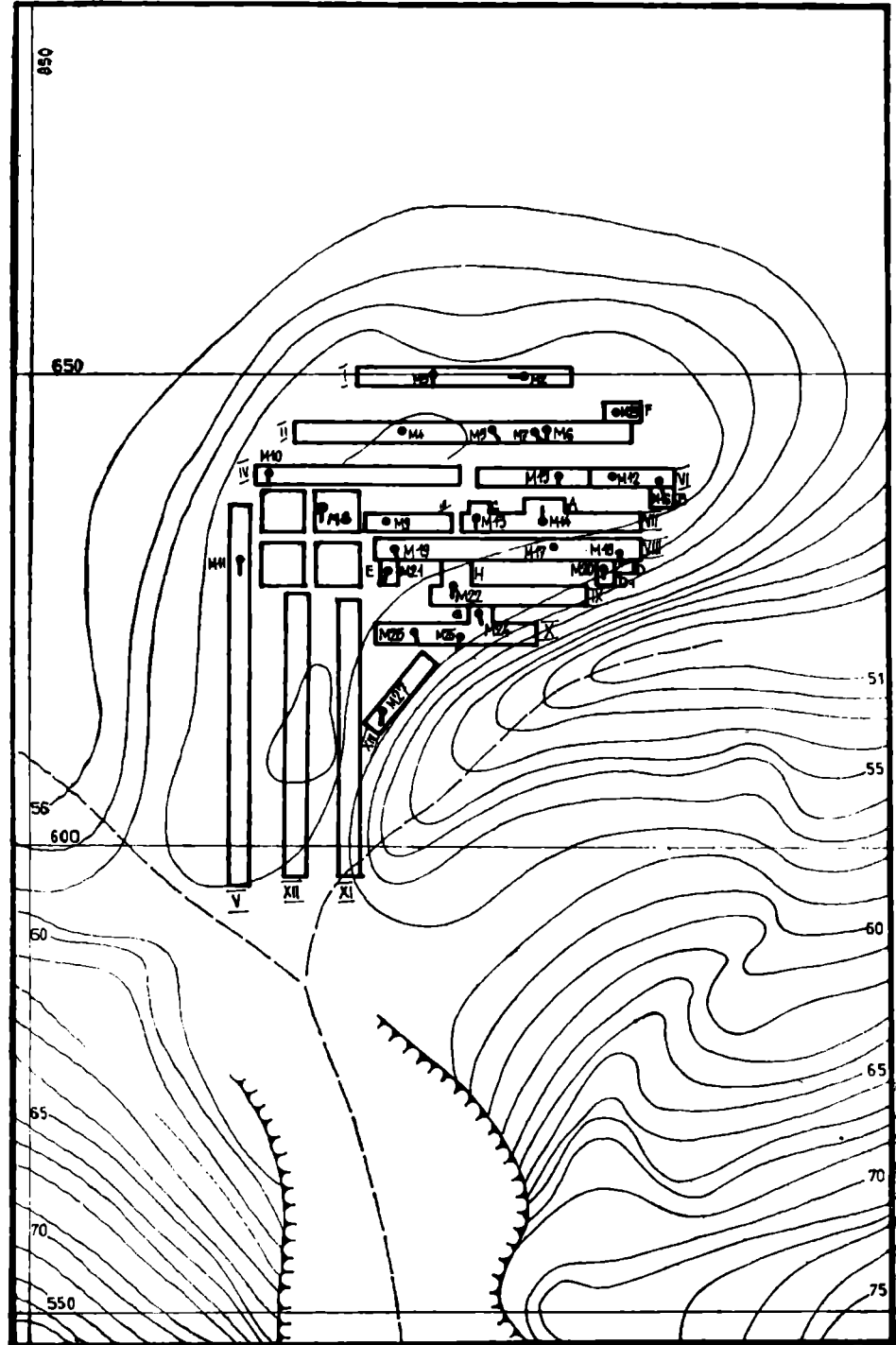

FIG. 1. COPUZĂ. PLANUL GENERAL AL ȘĂPĂTURII

prezintă 81,5% din totalul mormintelor. Proporția dintre Incinerați și Inhumați variază de la necropolă la necropolă, cea de la Copuzu în care Incinerații sînt sub 20% se înscrie în limitele obișnuite pentru Cîmpia Munteniei³.

Din cele cinci morminte de Incinerație, patru sînt de tipul în urnă cu capac (M4, M9, M12, M23) și unul are resturile cînerare depuse într-o groapă simplă fără inventar (M17). Adîncimea la care au fost descoperite variază între -0,40 m M4 și -0,72 m M17. Căzînd în stratul brun-cenușiu, forma gropilor nu a putut fi sesizată dar după cum era așezat inventarul ele par a fi fost circulare. Urnele celor patru morminte erau din următoarele vase M4 oala borcan lucrată cu mîna, M9 și M12 oală din pastă zgrumțuroasă lucrată la roată, M23 bol din pastă de culoare neagră lucrat la roată.

Lipsa oricăror urme de arsură pe fundul sau pe pereții gropilor presupune că arderea morților se făcea pe ruguri speciale, de unde erau aduse resturile cînerare. Locul cremației nu a fost sesizat. Aceste tipuri de morminte se regăsesc și în alte complexe similare din cadrul culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov⁴.

Mormintele de Inhumație sînt orietate în general N—S cu variații NNV—SSE. Un singur mormînt M2 are orientare E—V, iar M14 S—N. Mormintele au în general groapă nu cu mult mai largă decît inhumatul. Groapa este de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, fundul ei este drept sau de cele mai multe ori albiat. Nu au fost sesizate la nici un complex din necropolă amenajări de unul sau două praguri, cum sînt cunoscute în alte cîmitire.

Poziția scheletelor în groapă nu a putut fi precizată pentru mormintele deranjate, pentru restul complexelor scheletele sînt puse pe spate avînd picioarele întinse și alăturate, iar mîinile pe lîngă corp. Există însă și excepții M18 are mîna dreaptă îndoită M20 are piciorul drept îndoit. Fig. 2, 3. Poziția scheletelor se regăsește și în alte necropole din cadrul acestei culturi. Se remarcă deasemenea numărul mare, șapte, al mormintelor deranjate atît cele de copii, cît și cele de oameni maturi (M2, M3, M10, M13, M14, M22, M25)⁵ Fig. 2, 1. Un caz aparte îl reprezintă M6 și M7, situație în care M7 deranjează prin suprapunere parțială pe M6. În două cazuri, M19, mormînt de copii și M21 sînt lipsite de inventar. Există deasemenea și complexe cu un bogat inventar funerar M24, M16 Fig. 2, 4. În cuprinsul necropolei nu a fost descoperită nici o monedă din epocă.

Inventarul funerar. (vezi tabelul 1)

Ceramica.

În cîmitirul de la Copuzu, ca în toate necropolele acestei culturi ceramica este grupa cea mai numeroasă de obiecte. Ea se împarte în mai multe categorii.

1. *Ceramică lucrată cu mîna.* În complexele funerare de la Copuzu au fost recoltate o serie de oale borcan lucrate din pastă de calitate inferioară amestecată cu pietricele și nisip și neornamentate. Cele mai multe sînt oale cu pîntecele bombat, fundul plat și buza ușor evazată înafară, ele sînt extrem de friabile (M1, M11 și M14) Fig. 3, 1. Astfel de piese își găsesc originea în ceramica geto-dacică⁶. Sînt o serie de ulcele prevăzute cu creștături pe buză, de dimensiuni mai mici, care fie au fundul plat mai mare decît gura (M4, M14) Fig. 3, 2 fie invers diametrul bazel este mai mic decît diametrul gurii (M6) Fig. 3,3. Unele dintre ele prezintă urme de ardere secundară. Forma, prezența decorului creștat pe buza vasului, arderea secundară a unora din ele sînt indici ale influenței sarmatice⁷.

În mormintele de la Copuzu nu au fost descoperite cășul. Procentual 12 exemplare dintr-un total de 82 această grupă reprezintă 14,6% față de ceramica lucrată la roată.

2. *Ceramica lucrată la roată.* se subîmparte la rîndul ei în funcție de pastă din care a fost confecționată.

a. *Vase lucrate din pastă zgrumțuroasă (ciment).* Din această categorie au fost recoltate oale de mărime mijlocie. Vasele au gura largă buza îngroșată și evazată spre exterior,

gîtul este scurt, umerii proeminenți și corpul sferoidal. Fundul este plat și are un diametru mic. Culoarea acestor vase este fie roșcat cărămizie (M16), fie predominant cenușie (M5, M6, M8, M27). Fig. 3, 4. Exemplarul din M5 are ca decor pe umăr două șențurli paralele, decor des întîlnit pe acest gen de recipiente⁸. Multe dintre oale păstrează urme de ardere secundară. Vasele din această categorie își găsesc analogii mergînd uneori pînă la identitate cu piese din alte necropole de tip Sîntana de Mureș⁹.

Ceramica zgrumțuroasă își are originea în influența atelierelor provincial romane, ajunsă poate în cadrul culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov prin filiera culturii Chilia¹⁰. Numeric în cadrul necropolei de la Copuzu această categorie nu este nici ea prea numeroasă, 11 piese adică 13,4%.

b. *Vase lucrate din pastă fină cenușie*. Este categoria cea mai numeroasă avînd variate forme: oale, căni, castroane și strachini.

Oalele lucrate din această pastă sînt de două feluri:

— oale cu gura strîmtă, cu buza îngroșată și teșită drept la fața exterioară. Umerii ridicați, corpul bombat, diametrul bazei fiind mai mic decît cel al gurii (M22). Fig. 3, 5. Aceste vase își găsesc analogii în ceramica autohtonă, geto-dacică¹¹.

— oale mari, cu buza rotunjită sau teșită, cu umerii pronunțați și gîtul scurt, cu baza inelară. Ca decor au uneori un prag sau cîte o nervură la baza gîtului. (M5, M6, M24). Fig. 3, 6.

Piesele prezentate sînt comune necropolelor de secolul IV e.n. din Cîmbla Munteniei¹² forme similare pînă la identitate regăsindu-se în cadrul culturii Chilia, avîndu-și originea în formele latenui¹³.

Cănille sînt după formă de mai multe feluri:

— ulcior cu toarta mică avînd gura rotundă, evazată puțin spre exterior, gîtul scurt, corpul sferic și fundul tăiat drept. (M15) Fig. 3, 7.

— căni cu o toartă, cu buza rotunjită sau teșită, gîtul lung, corpul bitronconic, fundul inelar. (M3, M14). Fig. 3, 8.

— căni cu o toartă, buza rotunjită, gîtul lung, corpul ovoidal, uneori fațetat, baza inelară. (M6, M5). Fig. 3, 9.

— cană cu o toartă, buza rotunjită și evazată, gîtul scurt, corpul bitronconic cu diametrul maxim în partea inferioară, inel de susținere. (M8). Fig. 3, 10.

Piesele sînt ornamentate cu nervuri la baza gîtului, fie în apropierea buzel. Cănille acestea își au originea în ceramica autohtonă din secolele precedente¹⁴. Cana din M3 are gîtul și partea superioară a corpului fațetat în benzi neegale. Vasul este o transpunere în lut a unor recipiente de metal. Piese asemănătoare au fost descoperite și în alte necropole ale culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov din Muntenia¹⁵. Cana de la Copuzu deși mai stîngaie lucrată are nu numai partea superioară a corpului fațetată, ci lucru mai rar întîlnit și pe gît. Unii cercetători consideră că asemenea piese par să fie introduse în cadrul acestei culturi printr-o filieră sarmatică¹⁶, oricum ar fi originea lor trebuie totuși căutată în lumea romană.

O transpunere din ceramica provincială romană este ulciorașul din M6 imitînd ca formă unguentarele romane din lut și sticlă¹⁷. Fig. 3, 11.

Această formă se regăsește și în necropolele din Ucraina, fiind probabil o imitație după produse ale atelierelor din orașele nord pontice.

Castroanele sînt foarte numeroase, de diferite dimensiuni, după formă ele putînd fi împărțite în două tipuri:

— castroane cu baza inelară, corpul bitronconic, avînd umerii carenați, decorați uneori cu o nervură în relief. Gura este largă, buza uneori rotunjită și evazată spre exterior, alteori tăiată drept, M5, M16, M24. Fig. 3, 12.

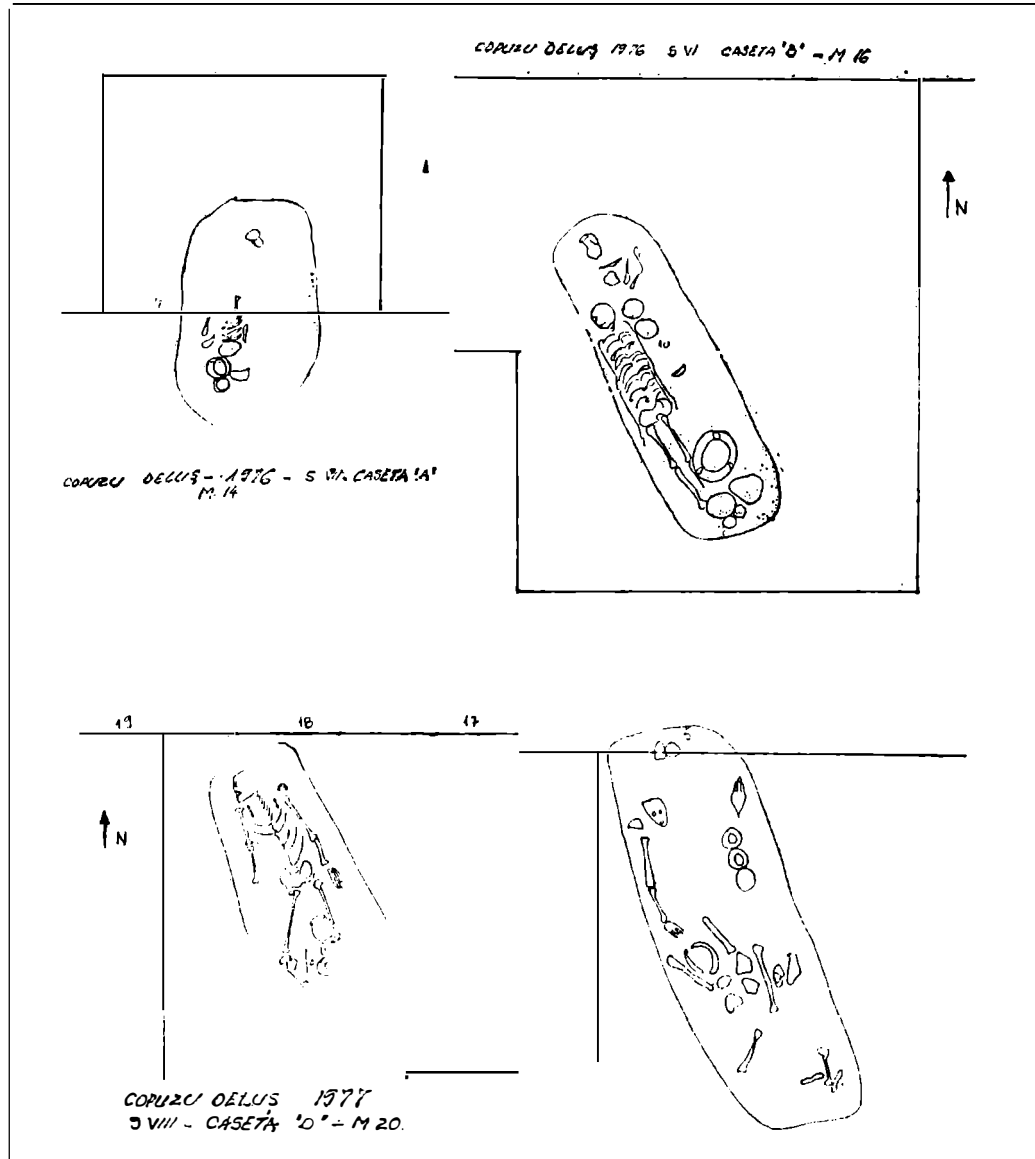

FIG. 2. COPUZU, M14, M16, M20, M24.

— castroane cu fundul inelar, avînd jumătatea superioară a corpului în poziție verticală, prevăzută uneori cu o nervură în relief. Gura este largă, buza rotunjită este răsfrîntă spre înafară. M6, M11, M20. Fig. 3, 13.

Această formă este larg răspîndită în toată aria culturii, originea ei în stadiul actual neputînd fi stabilită, totuși sînt evidente asemănările cu ceramica romană¹⁰.

O categorie aparte o formează castroanele cu trei torți. În necropola de la Copuzu au fost descoperite două exemplare în M11 și în M16. Fig. 4, 1. Baza inelară, corpul bitron-

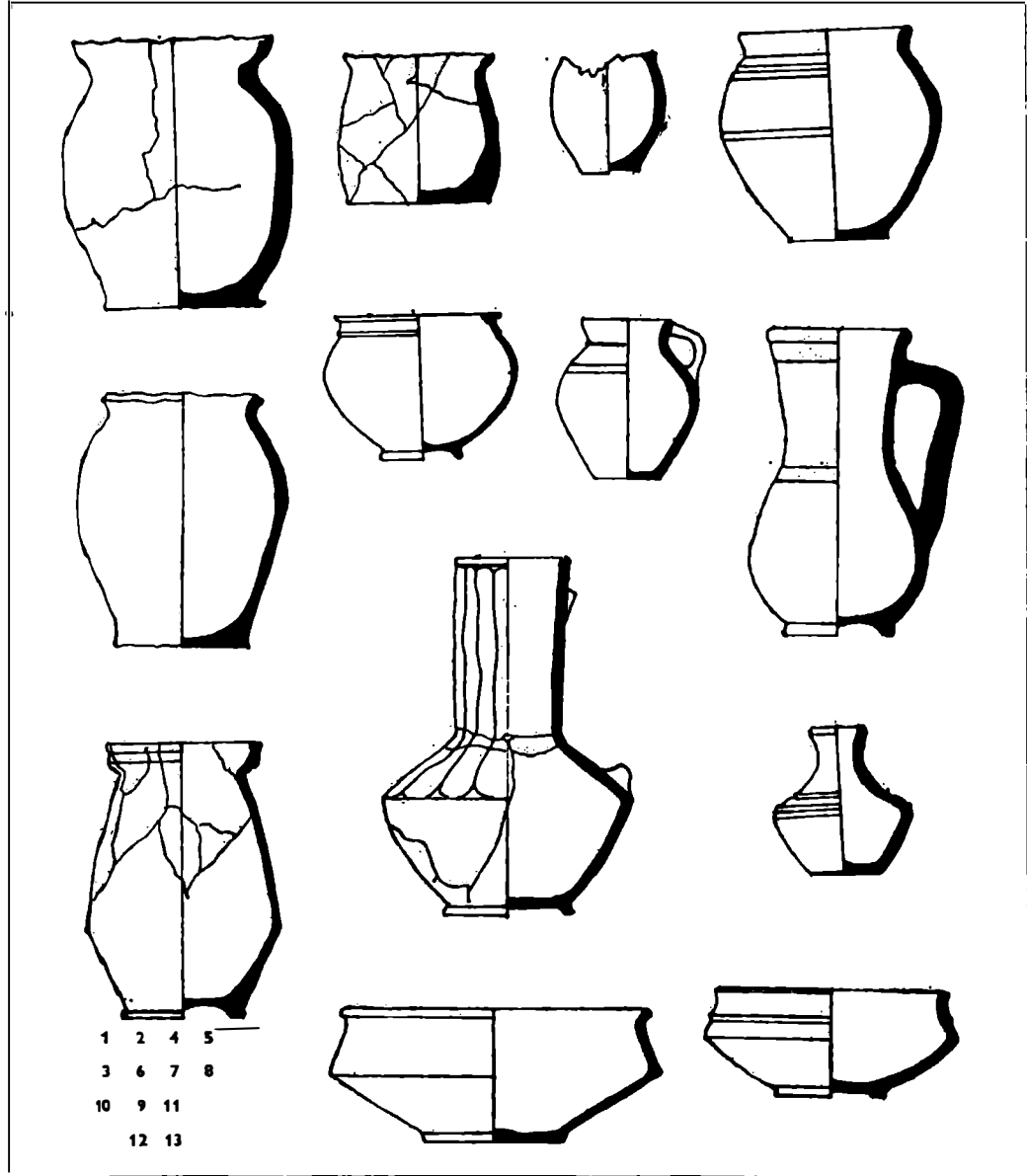

FIG. 3. COPUZU, 1/M11. 2/M4, 3/M6, 4/M5. 5/M22, 6/M24, 7/M15. 8/M14 9/M6, 10/M8, 11/M6, 12/M3, 13/M6.

conic, decorat în jumătatea superioară cu caneluri dispuse oblic, gura largă, iar buza țesită, cele trei apucători se află pe umarul vasului. Este cunoscut faptul că au fost purtate numeroase discuții asupra acestor vase, unii cercetători înclinând să le caute o origine autohtonă⁸⁰.

Străchînile sînt frecvent întîlnite în inventarele mormintelor de la Copuzu. Forma lor indiferent de dimensiuni este în linii generale destul de asemănătoare. Putem totuși distinge trei categorii:

— străchini cu baza inelară, cu corpul tronconic și umerii bine profilați, buza rotunjită și evazată spre exterior. M5, M6, M23, M24. Fig. 4, 2.

— străchini cu baza inelară, corpul în forma unei calote, gura largă, buza îngroșată și rotunjită. M5. Fig. 4, 3.

— străchini având corpul tronconic cu partea superioară verticală, M11, M13. Fig. 4, 4.

Formele de străchini care au fost descoperite la Copuzu apar în mod curent și în celelalte necropole ale culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov²¹. Ne mărginim să remarcăm totuși că cele mai multe dintre ele au mari asemănări în formele ceramicii provinciale romane.

Cupe. În M23 au fost descoperite două cupe, una fragmentară folosită drept capac, din pastă cărămizie de formă semisferică, avînd un decor de linii realizate cu roțiță dințată, sub buza se află o nervură. Fig. 4, 5.

Este de amintit faptul că ceramica neagră a fost descoperită cu precădere în părțile estice, ea nelipsind însă nici în necropolele din Muntenia, prezența acestei categorii fiind pusă pe seama unor influențe nordice²². Prima piesă este fără îndoială o imitație după ceramica neagră,

c. Ceramica de import. Această categorie cuprinde ceramica romană produsă în atelierele din Imperiu. În tot Inventarul necropolei au fost descoperite trei vase romane o amforetă în M22, o amforă în M24 și o străchină în M27. Fig. 4, 6, 7, 8. Toate trei exemplarele sînt specifice ceramicii provinciale din secolul al IV-lea. Existența unor amforete sau amfore în Inventarul unor morminte cerneahoviene a fost semnalată și în alte necropole, străchina de import este o formă mai rar întîlnită în astfel de complexe²³.

Fusalele au fost recoltate din cîteva morminte, două în M5 și cîte una în M3, M12, M20 și M24. Sînt din lut de formă bitronconică în două variante cu fețele laterale concave și cu fețele laterale drepte. Un exemplar din M18 are forma aplatizată. Nici una din piese nu are incizat vreun decor. Fusalele similare cu cele de la Copuzu sînt comune în toate cimitirele de epocă²⁴.

Obiecte de metal

Fibulele atît de bronz (opt exemplare), cît și de argint (patru piese) au fost recoltate în morminte de înhumășie, fie cîte una în M15 și M27, fie perechi în M7, M8, M14, M16 și M22.

După formă ele se împart astfel:

I. Fibule cu piciorul întors pe dedesubt și înfășurat care se subîmpart în următoarele variante:

a. Fibule cu corpul de lungime mijlocie (3,4—4,5 cm) cu arcuire asimetrică în jumătatea superioară, resortul simplu, cu două, trei spirale laterale, tija trecută printr-o perforație a corpului fibulei, piciorul întors și subțiat, înfășurat o dată sau de două ori. (M5) Fig. 4, 9. Acest tip de fibulă considerată de tip gotic a fost încadrată în răstimpul anilor 330—400²⁵.

b. Fibulă cu placă romboidală la picior (M27), este datată în același răstimp²⁵.

c. Fibule cu piciorul și resortul lung, format din mai multe spirale pe fiecare braț (M7, M8, M18, M22). Fibulele se datează spre sfîrșitul secolului al IV-lea pînă la începutul celui următor²⁶.

II. Fibule de argint cu semidisc și piciorul romboidal (M14 și M16). Fig. 4, 10. Acest tip este bine cunoscut în cimitirele de epocă fiind date în general în a doua parte și chiar spre sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul celui următor²⁷.

Catarama. Au fost găsite numai două exemplare în M5 și M14, ele sînt din bronz cu veriga de formă ovală, simple, fără plăcuțe. Catarama similară cu cele prezentate de noi bine cunoscute în cadrul culturii Sîntana de Mureș au fost date în alte complexe în a doua jumătate a veacului al IV-lea²⁸.

Cuțite. Au fost găsite două piese din fier în mormintele de înhumație M3 și M27. Este vorba de lama unor cuțite dreaptă ca formă. Ele sînt de dimensiuni mari cu ceafa dreaptă, măsurînd peste 20 cm lungimea lamei. Exemplarul din M27 după forma lamei îngustează simetric către vîrf, pare să fie un pumnal²⁹.

Cercel. A fost descoperită o singură piesă din sîrmă de argint rotundă în secțiune, cu capetele suprapuse și îndoită unul peste celălalt. Pe sîrmă a fost înseriată o mărgea de sticlă decorată cu ochiuri albe. Un exemplar asemănător a fost surprins și în necropola de la Tîrgușor, datat în veacul al IV-lea, precum și pe teritoriul R.S.S. Ucraina³⁰. Fig. 4, 11.

Obiecte de os

Tuburi de os. Au fost recoltate din două morminte M5 și M6. Tubul este confecționat din oase de pasăre, de formă lunguiață și circulară în secțiune. Astfel de obiecte au fost găsite în toată aria culturii Sîntana de Mureș-Cearneahov, originea lor fiind legată de centrele nord pontice³¹.

Piepșeni au fost găsiți în Inventarul a șase morminte. După formă ei se pot clasifica astfel:

- a. Piepșeni cu mînerul semicircular (M6, M16, M20 și M24) Fig. 4, 12.
- b. Piepșeni cu mîner în formă de clopot (M3) Fig. 4, 13.
- c. Pieptene cu dinții dispuși bilateral (M8). Fig. 4, 14.

Primele două tipuri își găsesc frecvente analogii în necropolele culturii. Prima grupă este datată în general în prima parte a veacului al IV-lea, iar grupa a doua în a doua parte a aceluiași secol³².

Pieptenul cu dinții dispuși bilateral este mult mai rar întîlnit în cadrul culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov el fiind datat într-o etapă mai tîrzie, ultima parte a veacului al IV-lea³³.

Obiceul de a pune piepșeni în morminte pare să fie transmis purtătorilor culturii de către elementele germanice³⁴.

Pahare de sticlă. În Inventarul mormintelor au fost descoperite patru pahare (M16, M22, M24, M27), puternic irizate. Două dintre ele sînt într-o proastă stare de conservare. Forma lor este aproape cilindrică cu baza ușor aplatisată. Decorul diferă de la piesă la piesă, în formă de fagure (M22), avînd patru rînduri de ove pe corp și sub buză o nervură în relief (M24), sau fără ornament (M27). Fig. 4, 15. Cronologic pahare apropiate ca formă se datează în cadrul necropolelor culturii în a doua jumătate a veacului al IV-lea³⁵.

Mărgele au apărut în cea mai mare parte în morminte de înhumație (M3, M5, M6, M7).

În M16 s-a găsit cel mai mare șirag cuprinzînd 67 de mărgele și cel mai mic de 4 mărgele. În M16 s-au descoperit trei șiraguri, în M20 un șirag de 54 de piese. Din mormintele de incinerare nu putem cita decît o mărgea de cornalină în M9 și una de sticlă în M4. Numărul șiragurilor de mărgele descoperite în mormintele de înhumație este destul de mare, ele descoperindu-se în majoritatea cazurilor sub bărbie și în regiunea toracelui. Mărgelele ca formă și materiale sînt variate, majoritatea lor fiind din sticlă de culoare albastră și verde, apoi de os, chihlimbar și coralină. După formă ele se împart în exemplare fațetate de dimensiuni mai mari, sferoidale, discoidale sau tubulare.

Analogii pentru mărgelele descoperite la Copuzu se află în toată aria culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov, pătrunse în cadrul acestei culturi din Imperiu, foarte probabil prin intermediul sarmaților³⁶.

O categorie aparte în cadrul mărgelelor o formează tipul care fie de dimensiuni mari sau mici sînt din sticlă albastru închis, decorate în valuri, sau cu ochiuri de culoare albă (M6 și în M8 unde mărgeaua este înserată la cercel). O piesă asemănătoare a fost descoperită într-un mormint de la Spanțov³⁷.

Datarea necropolei trebuie să fie făcută în a doua jumătate a veacului al IV-lea și spre sfîrșitul acestui secol. Pentru această încadrare cronologică pledează în primul rînd

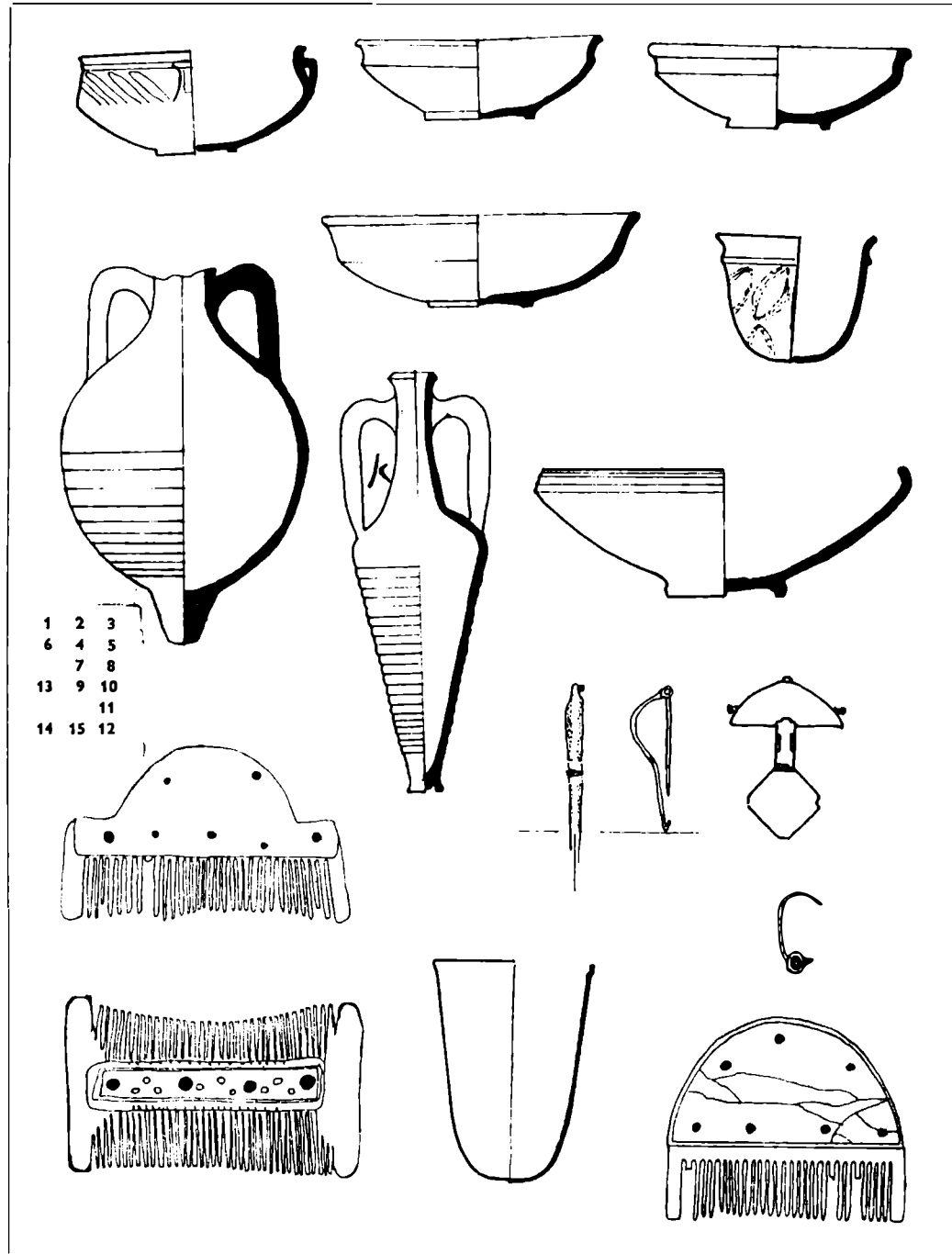

FIG. 4. COPUZU, 1/M11, 2/M6, 3/M5, 4/M11, 5/M23, 6/M22, 7/M24, 8/M27, 9/N5, 10/N14, 11/A 8, 12/N 16, 13/M3, 14/M8, 15/M24.

TABEL 1

INVENTAR	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
Oală din pastă poroasă lucrată cu mîna	1				1						1				1						2					2	
Oală din pastă poroasă cu creștături pe buză				1		1								2													
Oală din pastă zgrumțuroasă	1				2	1		1	1			1				1				1				1			1
Oală pastă cenușie cu gura strîmtă														1		1						1		1			
Oală mare					1	1																		1			
Ulcior															1												
Cană cu corpul bitronconic			1											1													
Cană cu corpul ovoidal					1	1																					
Cană bitronconică cu diametrul maxim în partea inferioară								1																			
Castroane cu umerii carenați						1										1								1			
Castroane cu partea superioară verticală						1					1									1							
Castroane cu trei torți											1					1											
Strachină cu corpul tronconic		1			1	1																	1	1			
Strachină cu corpul calotă					1																						
Strachină cu partea superioară verticală											1		1														
Cupă																							2				
Amforă																								1			
Amforetă		1																				1					
Strachină de tip roman																										1	
Fusalole			1		2							1								1				1			

INVENTAR	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
Fibule I a					1																						
I b																											1
I c							2	2										1			2						
Fibule II														2		2											
Catarama					1									1													
Cuțite			1																								1
Cercei								1																			
Tuburi de os					1	1																					
Pleptene semicircular						1										1				1				1			
Pleptene cu mînerul clopot			1																								
Pleptene bifid								1																			
Pahare sticlă																1					1			1			1
Șirag de mărgelă			1		1	1	2						1	1		3				1	1		1	1			
Mărgelă				1					1																		
Ghloc	1					1										1											

fibulele cu semidisc și piciorul romboidal, pieptenele bifid și paharele de sticlă. Nu putem să nu remarcăm lipsa totală din cadrul inventarului a monedelor.

Atît din punct de vedere al riturilor și ritualelor cît și a inventarului funerar necropola de la Copuzu nu se deosebește de celelalte complexe ale culturii Sîntana de Mureș deja cunoscute în Cîmpia Munteniei.

În cadrul necropolei mormintele de inclinație atît cele în urnă cu capac, cît și cel în groapă simplă fără inventar reprezintă un tip specific populației autohtone cunoscut în literatura de specialitate sub denumirea de tipul Tîrgușor-Gerăseni³⁸. Și în cadrul ceramicii se observă serii de vase de tradiție autohtonă.

Vasele lucrate cu mîna descoperite în unele morminte sînt de aspect sarmatic, marcînd alături de alte elemente, obiceiul de a pune ghloc, o altă componentă etnică a culturii Sîntana de Mureș.

Pe lîngă ceramica de influență romană, vasele din pastă zgumțuroasă, în principal, apar o serie de importuri romane atît ceramice, dar și pahare de sticlă reliefind legăturile stabilite cu imperiul.

Deși necropola de la Copuzu este primul complex al culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov cercetat amănunțit pe cursul inferior al Ialomiței, el nu este unicul complex cunoscut în zonă, cercetările de teren depistînd o serie de puncte fie pe cursul Ialomiței, fie pe malul lacurilor din apropiere³⁹.

Numărul mic al mormintelor ne face să ne gîndim că la Copuzu avec de-a face cu o comunitate mică, a cărei așezare nu a fost încă descoperită, dar care nu a durat prea mult în timp.

NOTE

1. Cercetările organizate au început în anul 1972 cu participarea lui N. Anghelescu și N. Conovici 1973 N. Conovici și C. Mușețeanu 1974 N. Anghelescu 1976 C. Mușețeanu 1977 R. Lungu D. Elefterescu și C. Mușețeanu 1978 C. Mușețeanu 1979 M. Neagu.

Materiile descoperite în necropola se află în colecțiile Muzeului județean Călărași.

2. Așezarea getică va face obiectul unui studiu al lui N. Conovici.

3. B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, 1966, p. 119.

4. Gh. Diaconu, *Tîrgușor, necropola din secolele III—IV e.n.*, București, 1965, p. 36, tipul V, I. Ioniță, *Arh. Mold.*, 4, 1966, p. 222.

5. Ibidem, p. 224; V. Palade, *Materiale și cercetări arheologice*, Tulcea 1980, p. 408.

6. B. Mitrea, C. Preda, *op. cit.*, p. 131 și fig. 234, 2—4 și 253; I. H. Crișan, *Ceramica dacogetică*, București, 1969, p. 162—163, fig. 76, 1—4; V. Palade, *Dacia*, N.S., 24, 1980, p. 230, fig. 3, 4—6.

7. Gh. Bichir, *Dacia*, N.S.,

8. Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 75.

9. idem, *Dacia*, N.S., 13, 1969, pl. 10; M. Nicu, S. Tau, *Materiale și cercetări arheologice*, Tulcea, 1980, fig. 8.

10. Gh. Diaconu, *Dacia*, N.S., 13, 1969, p. 379.

11. I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 188, varianta 2; Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973,

p. 65—68; Gh. Diaconu, *Thraco-Dacica*, București, 1976, p. 309—312, fig. 1/4—16.

12. Gh. Diaconu, *Tîrgușor*, p. 77.

13. I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 188, varianta 3; S. Morintz, *Materiale*, 7, 1958, p. 443, fig. 3, 2, 4—5.

14. Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 81; Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 81—84.

15. B. Mitrea, C. Preda, *op. cit.*, p. 92; S. Dolinescu-Ferche, *SCIV*, 17, 1968, 1, p. 152; Gh. Diaconu *Dacia* N.S. 13 1969, p. 380, fig. 9, 12.

16. Gh. Diaconu, *Tîrgușor*, p. 82; Idem, *Dacia*, N.S., 13, 1969, p. 375, pl. 2/4.

17. P. Alexandrescu, *Histria*, II, XXVII, 7, 8; C. Ising, *Roman Glass from dated finds*, 1957, p. 123, nr. 103—104, a.

18. MIA, 82, 1960, p. 118, pl. III/17.

19. Gh. Diaconu, *Tîrgușor*, p. 79.

20. R. Vulpe, *Izvoarele*, București, 1957, p. 312; Gh. Diaconu, *Dacia*, N.S., 13, 1969, p. 375, nota 13; V. Palade, *op. cit.*, p. 241.

21. Gh. Diaconu, *Tîrgușor*, B. Mitrea, C. Preda, *op. cit.*, p. R. Vupe, *op. cit.*, p. 312; V. Palade, *op. cit.*, p. 237—238 vede în această formă o tradiție autohtonă.

22. V. P. Petrov, MIA, 116, 1964, p. 96, fig. 9, 4—5; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 313; I. Ioniță, *op. cit.*, p. 207, dar și în Muntenia Gh. Diaconu, *Dacia*, N.S., 13, 1969, p. 398, M17 și fig. 5/17.

23. G. B. Fedorov, MIA, 82, 1960, p. 257, fig. 20, 11; M. Iu. Braicevski, MIA, 82, pl. 2,

- 3; B. Mitrea, C. Preda, op. cit., p. 23, fig. 22. 4.
24. Gh. Diaconu, op. cit., p. 379, p. 16, M. Nicu, S. Tau, op. cit., fig. 4.
25. Gh. Diaconu, Dacia, N.S., 15, 1971, p. 251, pl. VIII/7, 9 și p. 251 și 253, pl. VIII, 10—11.
26. *Ibidem*, p. 251, pl. VIII/13; MIA, 187, 1972, p. 84.
27. *Idem*, Dacia, N.S., 17, 1973, p. 263, pl. 3, II/1 grupa 2, varianta 1; K. Horedt, SCIV, 18, 1967, 4, p. 577; M. Comșa, Pontica, 10, 1977, p. 224, nota 31.
29. Gh. Diaconu, *Tîrgșor*, p. 91, C. Bloșu, Arh. Mold, 8, 1975, p. 213; MIA, 187, 1972, p. 71, fig. 16, 30—71.
28. Gh. Diaconu, op. cit., p. 8; C. Bloșu, op. cit., p. 222; E. A. Simionovici, MIA, 82, 1960, p. 249, fig. 7, 6; MIA, 187, 1972, fig. 20, 2—4.
30. Gh. Diaconu, op. cit., p. 90, vezl și MIA, 187, 1972, fig. 18, 1—5.
31. *Ibidem*, p. 102; C. Bloșu, op. cit., p. 222.
32. Gh. Diaconu, op. cit., p. 104; C. Bloșu, op. cit., p. 220; M. Nicu, S. Tau, op. cit., p. 384; V. Petrov, MIA, 116, p. 107, fig. 13; G. F. Nikitina, SA, 1, 1969, p. 159, tip III.
33. B. Mitrea, C. Preda, op. cit., p. 142.
34. I. Ioniță op. cit. p. 236.
35. B. Mitrea, C. Preda, op. cit., p. 143, fig. 20; 94/3? Gh. Diaconu, Dacia, N.S., 13, 1969, p. 379; E. A. Simionovici, MIA, 82, 1960, p. 232, pl. 12; H. Rau, *Archeologisches Korrespondenzblatt*, 4, 1973, p. 443.
36. Gh. Diaconu, *Tîrgșor*, p. 108; *Idem*, Dacia, 13, 1969, p. 399, M. Nicu, S. Tau, op. cit., p. 384, pl. XV.
37. B. Mitrea, C. Preda, op. cit., p. 144, fig. 58/3.
38. Gh. Diaconu, SCIV, 12, 1961, 2, p. 275.
39. N. Conovici, N. Anghelescu, *Repertoriul arheologic al județului Ialomița*, mss.

LA NECROPOLE DU IVème SIÈCLE DE COPUZU

(Résumé)

Le site présenté est situé sur le cours inférieur de l'alamoia, dans le périmètre du village Copuzu, dép. l'alamoia.

On a fouillé 27 tombes, dont cinq d'incinération et 22 d'inhumation. Il y a quatre tombes d'incinération du type urne au couvercle (M4, M9, M12, M23) et une seulement a les restes cinéraires déposés dans une petite fosse sans inventaire (M17). La profondeur où elles ont été découvertes varie entre —0,40 et 0,72 m.

Les tombes d'inhumation sont orientées en general N—S. Exceptions font M2 orientée E—O et M14 S—N. Elles ont la fosse quadrangulaire avec les coins arrondies.

L'inventaire funéraire est tout a fait semblable aux autres complexes de la culture Sintana de Mureș déjà connus dans la plaine de la Valachie. (Voir le tableau no 1). La céramique est la catégorie d'inventaire la mieu représentée par tout une serie de vases de divers types.

Dans la necropole de Copuzu on n'a pas trouvé des monnaies d'époque.

La site date de la seconde moitié et vers la fin du IVème siècle. Cette cronologie est soutenue par l'existence des fibules d'argent au semidisque et pied romboidal, du peigne biphide et par les quatre verres romains.

Bien que la necropole de Copazu soit le premier complex de la Culture Sintana de Mureș fouillé sur le cours inférieur de l'alamoia, il n'est pas unique; les recherches de surfaces ont identifiées toute une série d'autres sites dans la zone.

Le nombre réduit de tombes, indique l'existence a Copuzu d'une petite communauté qui a eu la bas un établissement de coute durée.

CONSIDERAȚII GENERALE ASUPRA AȘEZĂRILOR CU CARACTER URBAN DE LA DUNĂREA DE JOS (sec. X—XI)

Petre DIACONU

Încă din vremea stăpînirii romane tîrzii în Dobrogea — pe atunci Scythia Minor — așezările de caracter urban erau mai numeroase decît în alte provincii de la Dunărea de Jos. Izvoarele literare și descoperirile arheologice sînt cît se poate de elocvente în această privință.

În atari condiții nu-i de mirare că numai dintr-un singur loc — și anume de la Pîrjoala (azi Izvoarele), localitate aflată pe malul drept al Istrului la cca. 20 km în aval de Durostorum — s-au găsit 5000, repetăm, cinci mii de monede, datînd cu deosebire din cel de-al cincilea veac al erei noastre¹. Și tot acolo adică la Pîrjoala — unde se află ruinele cetății Sucidava (a nu se confunda cu Sucidava din Oltenia) — s-au descoperit pînă acum aproximativ 150 de „plumburi comerciale”. Plumburile erau folosite la sigilarea sacilor cu marfă sosită din diferite părți ale Imperiului Roman de răsărit. În unele cazuri, pe fața plană a plumburilor se păstrează numele orașelor din care veneau baloturile de marfă; de pildă, Laodiceea, Ephes, Smyrna, Ypaipa etc.². Desigur ajungînd la Pîrjoala — unde se găsea o stație vamală — sigiliile erau rupte iar sacii desfăcuți. Mărfurile, odată verificate, luau drumul ținuturilor de la nord de bătrînul fluviu⁴.

La Păculul lui Soare s-au descoperit doi denerali de sticlă, adică două ponduri pentru verificat greutatea monedelor de aur bizantine timpurii⁵.

Unul din ponduri are marcat pe el cifra 23. Desigur piesa în cauză se folosea la verificarea solidiilor de aur în greutate de 23 silicve (carate). În treacăt vom aminti că două asemenea monede au fost găsite într-o locuință din sec. VII e.n. de la Udești (Moldova)⁶. Am adus în discuție existența celor doi denerali de sticlă de la Păculul lui Soare, pentru a sublinia odată în plus relațiile de schimb de mărfuri între sudul și nordul Dunării în epoca de sfîrșit a antichității clasice și de început a celei feudale.

Evident, elementele prezentate aici nu sînt în măsură să definească prin ele însele caracterul urban al unora dintre așezările dobrogene în epoca primară a orînduirii feudale, dar acestea ne îndrituiesc să întrezărim începuturile unei vieți orășenești care se vor manifesta din plin în veacurile următoare.

Oricum ar fi, în secolul al VI-lea multe dintre așezările dobrogene purtau atributele unor orașe. Așa se și explică, de altminteri, existența în Scythia Minor — de la începutul secolului al VI-lea — a nu mai puțin de 15 episcopate⁷. Este de prisos să adăugăm că localitățile în care rezidau conducătorii eparhiilor — și aici avem în vedere cetăți ca Tomis, Tropaeum, Noviodunum, Aegisus, Callatis, Constantia etc., erau orașe în adevăratul înțeles al cuvîntului.

Firește, în veacurile imediat următoare, în epoca de ruralizare a vieții social-economice care cuprinsese toată Europa, multe dintre orașele dobrogene și-au încetat existența. Altele au devenit sate. Și, totuși, câteva dintre ele cum a fost Durostorum-Silistra din zilele noastre — și-au păstrat fără întrerupere caracterul de așezare urbană.

Începînd cu a doua jumătate a secolului al X-lea viața orășenească la Dunărea de Jos se reînfrîpă într-atît încît Sviatoslav, în celebra scrisoare către mama sa Olga — scrisoarea datînd de pe la 969 — vorbea de existența a 80 de orașe⁸.

Desigur, cifra este exagerată, dar existența unui număr mare de orașe în Dobrogea acelor vremuri este un fapt pe deplin dovedit de izvoarele literare și confirmat de cercetările arheologice.

Investigațiile întreprinse de colegii bulgari la Silistra și de cercetătorii români la Păcuilui Soare, Capidava, Dinogetia-Garvăn, Noviodunum-Isaccea și în alte câteva locuri de pe malul drept al Istrului, ne determină să susținem că în veacurile X—XI toate aceste localități erau așezări urbane în adevăratul înțeles al cuvîntului. Caracterul lor orășenesc a căpătat un contur și mai precis odată cu reinstaurarea administrației bizantine în regiunea Dunării de Jos, pe la 971 — atunci cînd drujnele kieviano-varege au fost înfrînte de trupele constantinopolitane la Durostorum, adică la Drlstra (Silistra).

Care sînt dovezile literare ale existenței la Dunărea de Jos a acestor orașe?

Skylitzes, cronicar bizantin care a trăit pe la sfîrșitul sec. XI — începutul sec. XII, referîndu-se la evenimentele consumate în Dobrogea deceniilor IV—VII ale secolului al XI-lea, denumesc regiunea respectivă „a orașelor și cetăților de la Dunăre”. Mai mult, însuși guvernatorul provinciei se intitula *arhonte al orașelor și cetăților de la Dunăre*. Dealtfel, se cunoștea și numele unor arhonți. Îi avem în vedere pe Katakalon Kekaumenos⁹, Mihail fiul lui Anastasie¹⁰ și Nicephor Botanietes¹¹.

O dovadă pentru numărul neobișnuit de mare al orașelor din Dobrogea bizantină o găsim în relatarea aceluiași Skylitzes — privitoare la năvălirea pecenegilor în 1036¹². În primăvara aceluiași an pecenegii au traversat de trei ori Dunărea, devastînd tot ceea ce au întîlnit în cale. Cu acest prilej au luat prizonieri și cinci strategii (adică 5 generali) al căror nume a fost consemnat de cronică¹³. Firește, în cazul de față nu-l vorba de strategii-comandanți de regiune, ci strategii — comandanți de orașe și încă de orașe însemnate.

Iată, așa dar, cum putem afla, pe o cale indirectă, că în Dobrogea secolului al XI-lea au existat și orașe mai mari.

Cu siguranță că printre aceste orașe se vor fi numărat și așezările de la Păcuilui Soare (identificată de noi cu falmoasa Vicina)¹⁴, Axolopolis-Cernavoda¹⁵, Capidava, Dinogetia-Garvăn, Noviodunum Isaccea ș.a.

În fapt, cum se prezentau orașele dobrogene din sec. X—XI (Fără excepție, ele erau înconjurate de ziduri puternice de piatră. Evident, de cele mai multe ori, zidurile orașelor dobrogene din sec. X—XI nu sînt altceva decît zidurile vechilor cetăți, bineînțeles, refăcute spre sfîrșitul secolului X. În două-trei cazuri, la Păcuilui Soare¹⁶ și Nufăru¹⁷, de pildă, bizantinii au construit ziduri noi, ridicîndu-le din temelie. În incinta fortificațiilor se găseau locuințele — unele de tip bordel, altele ridicate la suprafața solului¹⁸.

O mare parte a locuitorilor acestor așezări urbane se ocupau cu meșteșugurile. Olăritul este documentat la Păcuilui Soare, la Capidava și Dinogetia-Garvăn. Fierăritul și orfevrăria, prelucrarea osului, a pietrei, a lemnului sînt și ele prezente în așezările urbane din orașele de pe malul drept al Istrului.

O ocupație, bine definită prin cercetările arheologice, este aceea a pescuitului. În mai toate obiectivele arheologice pe de linia Dunării s-au găsit zeci și sute de cîrlige de fier, de toate mărimile, greutăți de piatră sau cărămidă pentru plasa de pescuit, iar la Dinogetia-Garvăn chiar o bucată dintr-un năvod¹⁹ carbonizat în timpul unui incendiu care a mistuit cea mai mare parte a așezării.

La Păcuiul lui Soare²⁰ și Capidava²¹ s-au descoperit câte o Iglîță de os, folosite la împletirea unor astfel de plase. Mulțimea pieselor de pescuit se află într-un raport direct proporțional cu mulțimea și mărimea peștilor vînați. Nu de puțin ori somnii prinși aveau o greutate în jur de 350—400 de kilograme. Unii dintre morunii vînați erau încă și mai mari.

Din scurta prezentare a meșteșugurilor și îndeletnicirilor, făcută imediat mai înainte, n-am vrea să se înțeleagă cum că numai acestea ar putea, prin ele însele, să definească tipul sau mai bine zis caracterul urban al cutărui sau cutărui centru arheologic. Atributul cel mai de seamă al unui oraș îl constituie schimbul de mărfuri. Or, din acest punct de vedere așezările arheologice de pe malul drept al Dunării ocupă un loc aparte.

La Dinogetia și Păcuiul lui Soare s-au găsit obiecte de uz comun sau podoabe venind din cele mai îndepărtate colțuri ale Europei. Alături de sticlăria bizantină produsă în atelierele pontice sau egeene apar fusulele de platră roșie de Ovruci. Împreună cu piesele de harnașament, tipice răsăritului Europei și Asiei Centrale, se găsesc mărgelile ieșite din atelierele nordice.

Într-un cuvînt, așezările dobrogene sînt, în veacurile X—XI e.n., un fel de „placă turnantă” pentru multe din produsele vremii provenind din cele mai diferite și depărtate centre europene²². O intensă viață comercială presupune și o largă circulație monetară. Desigur, aici nu ne referim la monedele de aur de la Dinogetia-Garvăn și nici la cele de argint de la Derwent și Dinogetia-Garvăn, ci la monedele de bronz.

Acestea sînt într-un număr extrem de mare. La Dinogetia-Garvăn s-au găsit pînă-n prezent vreo 1100 de monede de bronz, din sec. X—XI, iar la Păcuiul lui Soare peste 1500 de monede.

O atare circulație monetară nu se poate explica altfel decît admițînd că așezările din Dobrogea acelor vremuri au fost orașe cu o deosebită importanță comercială.

Orașele dobrogene din veacurile X—XI se caracterizează prin următoarele trăsături:

1. Toate sînt situate pe Dunăre. Nici unul dintre ele nu se află pe țărmul mării, ceea ce înseamnă că Pontul încă nu redevenise un „bazin” al comerțului internațional.

2. Toate orașele sînt înclinate cu ziduri de apărare. Cu alte vorbe, orașele dobrogene din veacurile X—XI au avut și o funcție militară. Poate de aceea unele dintre ele erau conduse și în timp de pace de strategii.

3. Fiecare oraș își avea o suburbie, aflată în afara zidurilor. Anumite meșteșuguri, olăritul de pildă, se practicau acolo. În suburbiile circulația monetară era mai slabă decît în interiorul cetății, de unde și concluzia că „piața de desfacere a mărfurilor”, ca să ne exprimăm în termeni moderni, era în centrul așezării.

4. Toate orașele erau și porturi. Cu alte cuvinte, clasică expresie că tirgurile se găseau la încrucișarea de drumuri, trebuie completată în cazul orașelor dobrogene, cu precizarea că aceste drumuri erau de apă.

5. Schimbul comercial prelua asupra producției de mărfuri.

NOTE

1. Vasile Culică, *Moneda măruntă romano-bizantină din secolul al V-lea e.n. și unele replici de plumb de la Izvoarele, jud. Constanța*, în Pontica, 5, 1972, p. 367—400.

2. Idem, *Plumburi comerciale din cetatea romano-bizantină de la Izvoarele (Dobrogea)*. I—II, în Pontica, VIII, 1975, p. 215—262; IV—V, în Pontica IX, 1976, p. 115—133; V. în Pontica, XII, 1979 p. 145—149.

3. Vezi supra, nota 2.

4. Petre Diaconu, *Despre data pătîmrii lui*

Zotikos, Attalos, Kamasis și Filippos, în SCIVA, 24, 1973, 4, p. 639.

5. Idem, *Un pond din epoca romano-bizantină descoperit la Păcuiul lui Soare*, în SCIV, XII, 1961, 2, p. 403—405; Idem, *Un dèneral monétaire trouvé à Păcuiul lui Soare*, în RESEE, XIX, 1981, 3, p. 485—488.

6. Inf. Al. Rădulescu.

7. Emilian Popescu, *Contributions à la géographie historique de la Péninsule Balkanique aux Ve—VIIIe siècles de notre ère*, III, în Association In-

- ternationale d'études du sud-est européens, Sofia 1969, p. 289—290 (extras); Idem, *Contributions à la géographie de la Péninsule Balkanique aux Ve—VIII siècles de notre ère*, în Dacia, N.S., XIII, 1969, p. 403—415.
8. *Povest vremennych let po Lavrentievskoj Letopisy* (ed. D. S. Lihacev) Moscova-Leningrad, 1950, p. 246. Cf. Izvoarele Istoriei Românilor, VIII, Cronica lui Nestor, București, 1935, p. 74, ed. Gh. Popa Lisseanu.
9. Skylitzes-Cedrenus, *Hist. Comp.* II, Bonn, 1839, p. 555.
10. *Ibidem*, p. 582—585.
11. Attaleiates, p. 83.
12. Skylitzes-Cedrenus, p. 514—515.
13. *Ibidem*.
14. Petre Diaconu, Păciul lui Soare-Vicina, în Byzantină, 8, Thessalonique, 1976, p. 409—447.
15. În aceste vremuri la Axiopolis este semnalată existența unei episcopii; vezi J. Darrouzès, *Le Trakté des Transfertes. Edition critique et commentaire*. Revue des Etudes byzantines, 42, Paris, 1984, p. 182/nr. 53; p. 190 datare și p. 207—209 (comentar). Vezi și P. S. Năsturel, *Le Christianisme roumain à l'époque des Invasions barbares. Considerations et faits nouveaux*, în Buletinul Bibliotecii Romane, XI (XV), Freiburg, 1984, p. 233—234. După opinia lui I. Barnea și a altor cercetători un asemenea episcopat va fi înființat, în sec. XI și la Dinogetia. Este foarte probabil, adăugăm noi, ca episcopate să fi fost în sec. XI și în unele orașe dobrogene conduse de strategii (vezi *supra* nota 13).
16. Cetatea de la Păciul lui Soare a fost construită imediat după anul 971. Vezi Petre Diaconu, în Păciul lui Soare, I, București, 1972, p. 23—25.
17. Silvia Baraschi — Neculai Moghior, *Săpăturile de salvare de la Nufăru (1981)*, în Studii și materiale de muzeografie și istorie militară, 16, 1983, p. 135.
18. Petre Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, București, 1970, p. 26—30.
19. Eug. Comșa, în Dinogetia I, București, 1967, p. 52, fig. 32.
20. Inedită.
21. Zaharia Covacev, *Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice din sectorul V al cetății Capidava ȋncampaniile din anii 1975, 1976, 1978 și 1979*, în Pontica, XIII, p. 258, pl. II/3.
22. Anumite aspecte ale comerțului la Dunărea de Jos în sec. IV—XII vezi la Petre Diaconu — Eug. Stănescu, *Le commerce fluvial et maritime dans la région comprise entre le Danube et la Mer Noire aux IVe—XIIe siècles*, în Etudes d'histoire maritime présentées au XIIIe Congrès International par la Commission Internationale d'histoire maritime à l'occasion de son XIIe colloque. Moscou, 16—23 aout, 1970, p. 280—293.

ALLGEMEINE BEMERKUNGEN ÜBER DEN STADT- SIEDLISCHEN CHARAKTER DER DONAULANDISCHEN SIEDLUNGEN AUS DER DOBRUDSCHA (X—XI JH.)

Schon in der spätrömischen Zeit unterscheidet sich die heutige Dobrudscha von den anderen süddonauländischen Gebieten durch die grosse Zahl der städtischen Siedlungen vor allem durch diejenigen von der Donau oder von der Küste der Schwarzen Meeres.

In den VII—X Jahrhunderten, in der Zeit der Ruralisation als viele Städte dieses Schicksal teilen, kann man auch ihren Untergang feststellen. Gleichzeitig mit der Wiederherstellung der byzantinischen Herrschaft an der unteren Donau im Jahre 971, lässt sich eine Steigerung der Zahl und der Entwicklung der vornehmlich auf dem rechten Donauufer gelegenen Städte feststellen.

Diese Städte werden von folgenden Merkmalen gekennzeichnet: 1. Alle sind auf dem Donauufer gelegen. 2. Alle sind befestigt, was eindeutig auf ihre militärische Funktion hinweist. In den meisten Fällen wurden ältere römische Befestigungsanlagen neu restauriert. 3. Jede Stadt besass ein, ausserhalb der Befestigungsmauer gelegenes Stadtviertel. Verschiedene Handwerkstätigkeiten fanden in diesen Stadtvierteln statt (z.B. die Keramikproduktion). Hier lässt sich auch ein schwächerer Münzverkehr feststellen. 5. Alle Städte waren auch Hafen an der Donau. 5. Der Handel überzog die Warenproduktion.

TIPARE PENTRU TURNAT BUMBI ȘI PIESE DE PODOABE DIN EPOCA FEUDALISMULUI DEZVOLTAT DESCOPERITE LA RADOVANU

Maria COMȘA

În fundul Văii Coadelor, la sud-vest de actuala comună Radovanu, jud. Călărași, în punctul numit de localnici „Pe Neguleasă”, Eugen Comșa cu ocazia unei cercetări de suprafață efectuată în luna mai 1960 a descoperit urme de așezări din epoca feudalismului timpuriu și dezvoltat. Cu acest prilej au fost adunate de la suprafața solului diverse fragmente ceramice, bucăți de lipitură arsă, precum și câteva bucățele de zgură de fier.

Resturile de locuire aparținând feudalismului dezvoltat de „Pe Neguleasă” se aflau aproximativ de la mijlocul pantei terasei înalte spre Valea Coadelor, unde mai înainte curgea un pârâș, azi sec.

Pentru cunoașterea complexelor de alci care, ținând cont de ceramică și de zgura de fier, prezentau un deosebit interes în toamna anului 1960 s-a executat un sondaj.

În porțiunea săpată au fost descoperite mai multe complexe arheologice constatându-se în acest punct existența unui nivel de locuire din epoca feudală timpurie (secolul X) și a patru niveluri de locuire din epoca feudalismului dezvoltat, dintre care unul (cel mai nou) reprezentat printr-o casă construită la suprafața solului (casa nr. 1), iar celelalte niveluri mai vechi fiind reprezentate prin bordeie. Cercetările efectuate în anul 1960 în această parte a așezării au fost completate în cursul anului 1968¹.

În urma săpăturilor am constatat că locuința de suprafață respectiv casa nr. 1, care aparține ultimului nivel de locuire de pe Valea Coadelor, a avut-o singură încăpere de formă trapezoidală cu colțurile rotunjite (cu o suprafață de aproape 48 m²). Pereții săi fuseseră construiți din pari și nulele împletite lipite cu lut amestecat cu pleavă și nisip fin. Pe fragmentele de lipitură arsă se păstrează imprimate părți din scheletul lemnos al casei. Baza pereților se sprijinea pe tălpi de lemn. Podeaua casei o forma pământul bătătorit. În spre mijlocul încăperii se afla o vatră deschisă de formă ovală (diametrele sale măsurînd 0,75×0,55 m) albiată pe mijloc (vatra nr. 1). Spre colțul de nord est era o a doua vatră deschisă, tot ovală (diametrele sale fiind de 0,75×0,60 m) cu suprafața aproape orizontală. În apropierea vetrei nr. 2 se afla o groapă cenușar rotundă (avînd diametrul gurii de 0,90 m), care se adîncea față de podea cu 0,40 m. În partea inferioară pereții acestei gropi prezentau o arcuire.

În colțul de nord-vest se afla o altă groapă mai mare, pentru provizii, de formă aproape cilindrică (diametrul gurii sale fiind de 0,90 m), adîncindu-se față de podea cu 0,60 m. De-a lungul peretelui de vest, pe podeaua locuinței de afla cenușe, iar din loc în loc podeaua era slab arsă. Aproximativ pe la mijlocul laturii de vest stratul de cenușe de pe podea atîngea o grosime de 15 cm. În acest loc prin cenușe a fost descoperită o pirostrile. Astfel

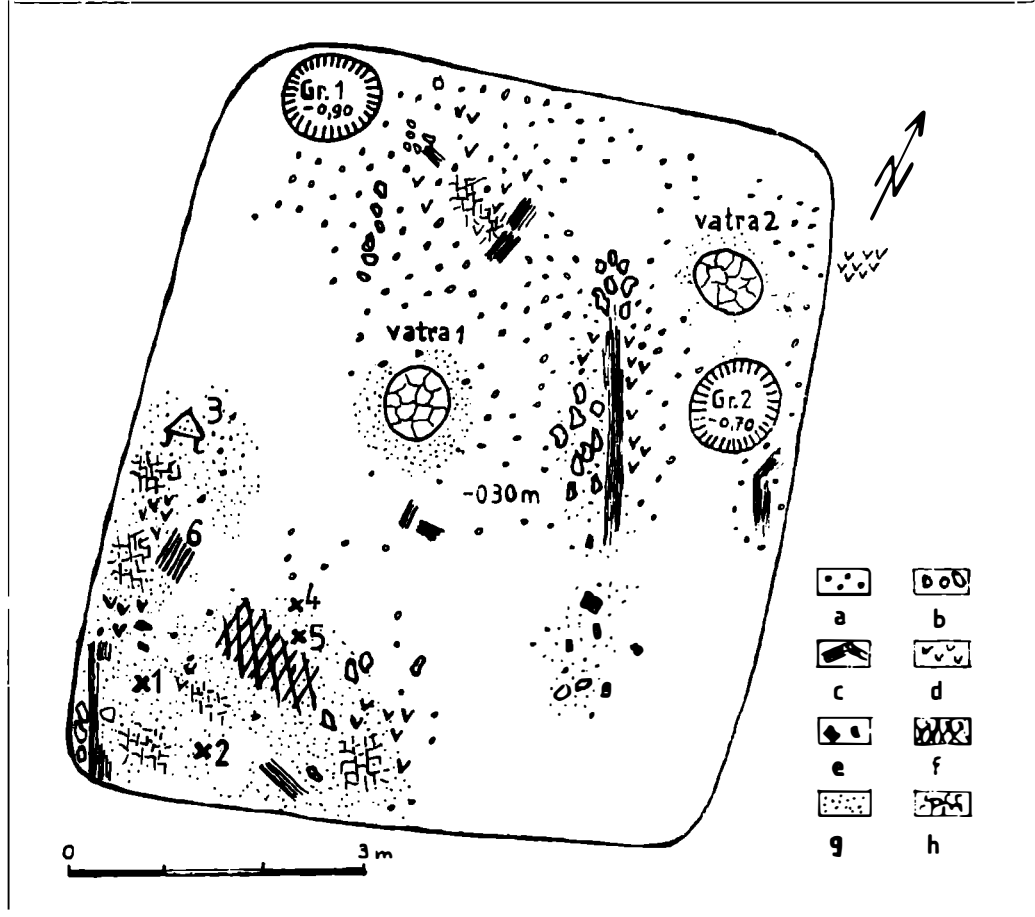

Fig. 1 RADOVANU „PE NEGULEASĂ”. PLANUL CASEI NR. 1 (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XVII EVENTUAL ȘI ÎNCEPUTUL SEC. XVIII) ÎN CARE S-AU DESCOPERIT CELE DOUĂ TIPARE. a = lipitură arsă; b = lipitură arsă (bucăți mai mari cu amprente de pari și de nicle împletite de la scheletul lemnos al casei); c = scinduri și birne carbonizate; d = cărbuni (bucăți mici); e = cărămizi fragmentare; f = fragmente ceramice; g = cenușe; h = pământ (podeaua locuinței) ars; 1 = tiparul nr. 1; 2 = tiparul nr. 2; 3 = plastru; 4 = pipă cu șmalț verde; 5 = pipă nesmalțuită; 6 = cule (de la un plepen de cîneșă?).

Fig. 1 RADOVANU „PE NEGULEASĂ” LE PLAN DE LA MAISON No 1 DANS LAQUELLE ONT ÉTÉ TROUVÉS LES DEUX MOULES POUR COULER DES BOUTONS ET DES PIÈCES DES BIJOUX (2. MOITIE DU XVIIe s. EVENTUELEMENT ET LE COMMENCEMENT DU XVIIIe s.). a. morceaux de terre glaise provenant des parois brûlées; b. fragments en terre glaise brûlés avec des impressions des pieux et des branchages entrelacés du squelette en bois de la maison; c. charbons des plancher et des poutres; d. charbons (petits morceaux); e. briques fragmentaires; f. fragments céramiques g. cendre; h. terre (plancher de la maison) brûlée; 1. Le moule no. 1; 2. Le moule no. 2; 3. Trepiéd en fer pour faire la cuisine ou d'autres activités; 4. Pipe à émail vert; 5. Pipe sans émail; 6. Clous en fer (d'une peigne pour les fils de chenevis).

se poate deduce că pe lângă cele două vetre permanente descrise mai sus, se folosea vremelnic pentru gătit, eventual și pentru alte activități, spațiul din preajma pereților de vest și de sud, unde a apărut multă cenușe (fig. 1).

Din interiorul locuinței au fost scoase diferite obiecte și fragmente ceramice. Ceramica leșită la lveală provine fie din vase, smălțuite, fie nesmălțuite. În cazul ceramicii smălțuite, uneori smalțul a fost aplicat pe angobă, alteori direct pe suprafața vasului.

Ceramica nesmălțuită este reprezentată mai ales prin castroane, străchini și oale cu o toartă. Aceasta poartă adesea decor pictat cu o culoare albă.

Inventarul ceramic se completează cu două lulele smălțuite lucrate din pastă roșietică destul de fină, una cu decor incizat după ardere, iar a doua cu decor în relief.

Ținând cont de pasta și tehnica de lucru a celor două lulele considerăm că ele reprezintă imitații locale după modele turcești, decorul lor însă este original, inspirat din ceramica românească.

Din aceeași casă au mai fost scoase la lumină și obiecte de fier dintre care amintim: două cataramе, cuțite, ploane, balamale, o tindelcă și mai multe cule (lungi de 14 cm), care se aflau toate în același loc și care provin foarte probabil de la un plepten de cinepă.

În chip deosebit merită a fi menționate două tipare pentru turnat bumbi și piele de podoabă. Ele au ieșit la lveală din stratul de cenușe dinspre colțul de sud-vest al încăperii.

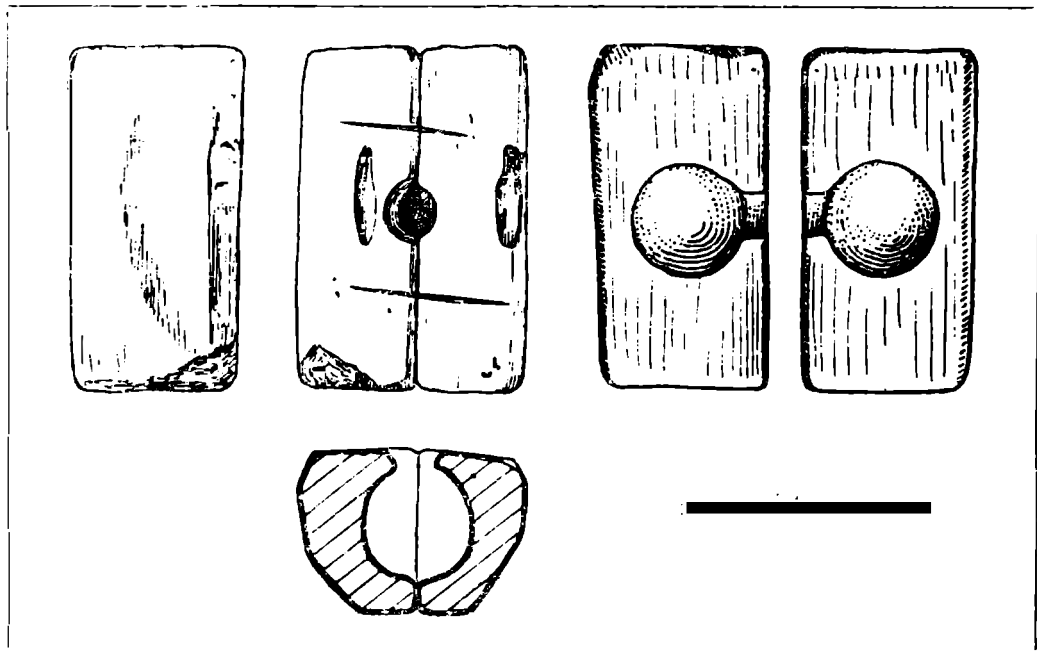
Primul tipar este bivalv, fiind descoperite ambele valve care îl alcătuiau. El este lucrat din gresie fină de culoare cenușie devenită, în urma trecerii prin foc, brună cu pete roșietice și negricloase. Fixarea celor două valve se făcea prin potrivirea a două linii zgîrlite de o parte și de alta a orificiului prin care se turna metal (fig. 2).

Cu acest tipar se putea turna doar un singur bumb sferoidal cu un diametru de 14 mm (fig. 4/1).

Al doilea tipar este lucrat dintr-o gresie foarte fină de culoare cenușie, pe alocuri devenită negricloasă. Acest tipar a fost tot bivalv, dar din el s-a găsit numai o singură valvă. Spre deosebire de primul tipar fixarea valvelor se făcea prin trei nituri, două dispuse de

Fig. 2 RADOVANU „PE NEGULEASĂ” (CASA Nr. 1). Tiparul nr. 1.

Fig. 2 RADOVANU „PE NEGULEASĂ” (Malsan no. 1) Moule no. 1.

o parte și de alta a orificiului prin care se turna metalul, iar al treilea pe latura opusă. De remarcat faptul că toate cele trei nituri se află pe laturile mai scurte.

Pe valva păstrată, era gravat negativul a zece obiecte de diferite tipuri, dispuse pe două rînduri, paralel cu laturile lungi și anume: pe un rînd se află două negative pentru bumbi sferoidali și trei pentru pendentive în formă de rozetă; pe rîndul celălalt sînt cinci pendentive în formă de verigi mici (diametrul 6 mm) (fig. 3 și fig. 4/2). Fața exterioară, mai lată, a acestel jumătăți de tipar a fost folosită și ca platră de ascuțit, iar pe fețele laterale, ca și pe fața lată unde se aflau negativele obiectelor sînt zgîrleturi accentuate sau executate foarte fin cu un instrument cu vîrfu ascuțit.

Fig. 3 RADOVANU „PE NEGULEASĂ” (CASA Nr. 1). Tiparul nr. 2.

Fig. 3 RADOVANU „PE NEGULEASĂ” (Maison na 1). Moule no 2.

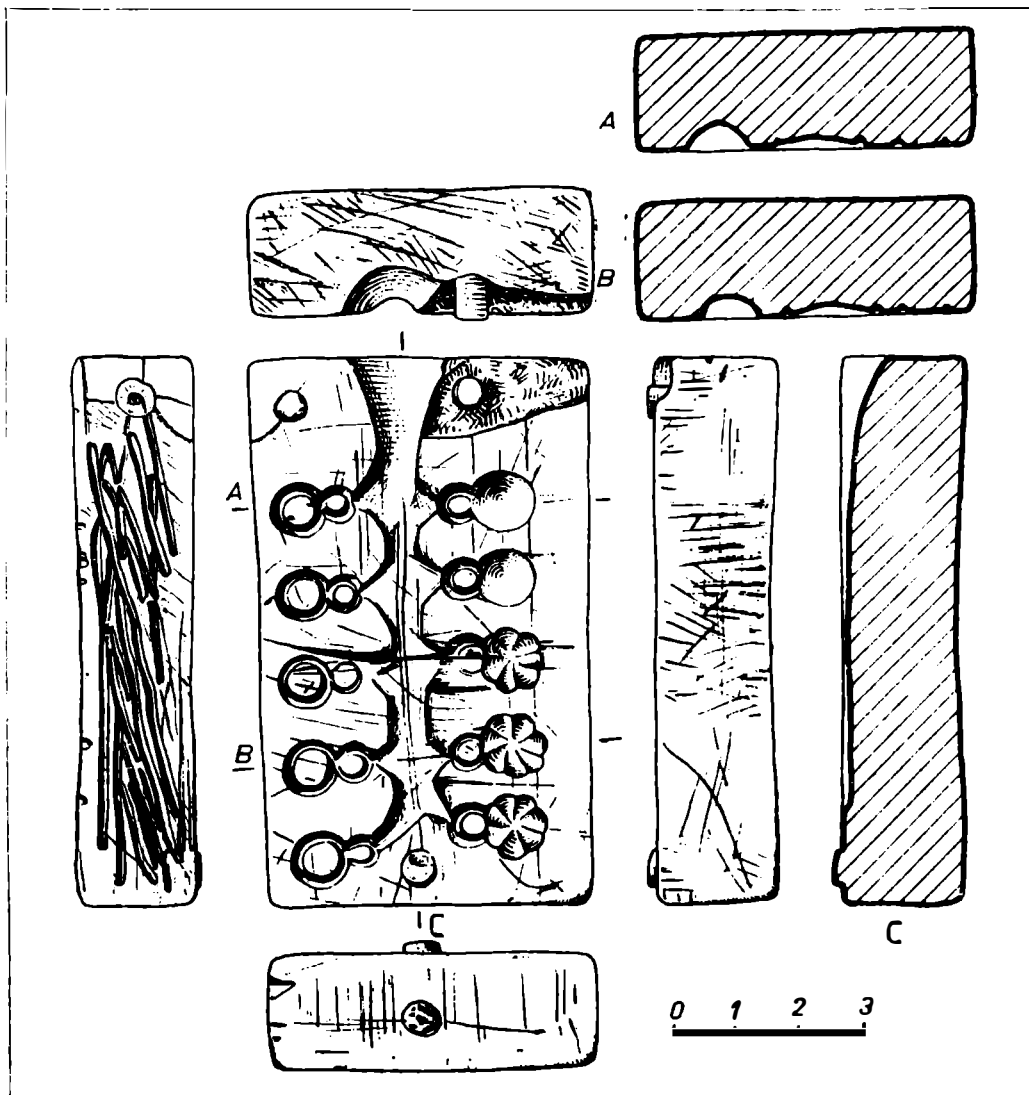

Fig. 4 RADOVANU „PE NEGULEASĂ” Pozitivul obiectelor turnate de meșteșugarul din casa nr. 1. 1. Bumb obținut cu ajutorul tiparului nr. 1; 2. Bumbi și piese de podoabă obținute cu tiparul nr. 2.

Fig. 4 RADOVANU „PE NEGULEASĂ” (Maison no 1). Les positifs des objets coulés par l'artisan de la maison no 1: 1 Bouton obtenu avec le maule no 1; 2. Boutons et pièces des bijoux obtenus avec le moule no 2.

Cele două tipare descoperite în casa nr. 1 dovedesc existența în așezarea de la Radovanu a unui meșteșugar-bijutier sătesc, care confecționa bumbi și piese de podoabă pentru comunitatea de aici, eventual și pentru alte comunități din jur.

În locuința în care s-au găsit cele două tipare nu am descoperit o vatră care să fi servit exclusiv pentru scopuri meșteșugărești.

Meșteșugarul de bumbi și podoabe, fie că avea vatra pe care încălzea metalul spre a-l turna în tipare în afara locuinței, fie că, pentru făurirea podoabelor și a bumbilor el folosea ca materie primă mai mult plumbul, care se topește la un grad de temperatură joasă, folosind în acest scop una din vetrele existente mai probabil vatra nr. 1 dinspre mijlocul locuinței. Vatra nr. 2 din colțul de nord-est a servit pentru scopuri casnice și pentru prepararea hranelor. Nu se poate exclusiv ca el să fi folosit și spațiul unde s-au descoperit tiparele, pe care se află multă cenușe, iar podeaua prezenta arsuri. În general, e posibil ca acest meșteșugar să-și fi dus activitatea în casa în care locuia și nu într-un atelier separat.

Ținând cont de ceramică și de cele două lulele, complexul din care fac parte tiparele poate fi datat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea eventual și la începutul secolului următor.²

Este de remarcat faptul că acest meșteșugar, în ceea ce privește tehnica de lucru păstrează tradiții străvechi, practicate în decursul mileniului I al e.n. și chiar mai înainte.

Existența unui meșteșugar însă, care spre sfârșitul secolului al XVII-lea se ocupa cu făurirea de bumbi și piese de podoabă (fie și dintr-un metal modest) care presupunea un anumit rafinament în execuție, arată că la Radovanu exista o comunitate evoluată din punct de vedere economic, care a depășit faza de sat propriu zis, dobândind anumite trăsături caracteristice orașelor.

NOTE

1. O sumară descriere a descoperirilor de la Radovanu, făcute până în anul 1982 inclusiv (cf. Maria Comșa, *Raport preliminar asupra*

cercetărilor de la Radovanu, prezentat la Sesiunea anuală de rapoarte de la Alba Iulia, martie 1983). Fondurile necesare pentru cercetările efectuate

în punctul „Pe Neguleasă”, unde am descoperit cele două tipare, le-am primit de la Muzeul de Istorie din Oltenița. La săpătură au participat Barbu Ionescu (1960) directorul de atunci al muzeului și George Trohanl (1968). Conform înțelegerii intervenite între noi, ca reprezentant al Institutului de Arheologie și conducerea

Muzeului de Istorie din Oltenița, cele două tipare au intrat în colecția Muzeului de Istorie din Oltenița, făcând parte din patrimoniu.

2. Tiparele de la Radovanu, prezentate mai sus, reprezintă unicate, deocamdată ne mai fiind cunoscute alte asemenea exemplare pe teritoriul țării noastre.

**MOULES POUR COULER DES BOUTONS ET
DES PIÈCES POUR LES BIJOUX, APPARTENANT
À L'ÉPOQUE FÉODALE DÉVELOPPÉE DÉCOUVERTES
À RADOVANU (DÉP. DE CĂLĂRAȘI)**

(Résumée)

Pendant les fouilles des années 1960 et 1968, effectuées au lieu dit „Pe Neguleasă” au fond de la vallée de Coadele, ont été découvertes des traces d'une agglomération du Xe et plusieurs étapes d'habitation du XV—XVII, éventuel du commencement du XVIIIe siècle (fig. 1).

Une attention spéciale on doit accorder à la maison no. 1 (fig. 1) dans la quelle à côté de la céramique et d'autres objets on a trouvé encore deux moules pour couler des boutons et des pièces pour des bijoux (fig. 2—5). Cette maison peut être dotée pendant la 2. moitié du XVIIe s., éventuellement au commencement du XVIIIe s. aussi.

On doit remarquer que l'artisan qui a utilisé ces moules a employé des procédés techniques plus vieux, caractéristiques pour le Ier millénaire de n.è.

L'existence d'un tel artisan à Radovanu prouve que vers la fin du XVIIe s. cette agglomération a dépassé la phase du village proprement dite et elle montre déjà quelques traces caractéristiques pour les villes.

II ISTORIE

CONSIDERAȚIUNI PRIVIND GENEZA ORAȘELOR DUNĂRENE

dr. Panait I. PANAIT

Analizate prin dispunerea lor geografică orașele spațiului românesc dintre Carpați, Dunăre și Marea Neagră se grupează în timpul orînduirii feudale în patru mari zone:

— unele sînt plasate în porțiunea ultimelor monticule subcarpatine precum: Argeș, Cîmpulung, Rîmnicu Vîlcea, Tîrgoviște ș.a.

— o a doua categorie o formează orașele din plină Cîmpie Română, de obicei surprinse în actele scrise mai tîrziu decît cele anterior enunțate. Din această grupă fac parte: Cralova, Roșiori de Vede, București, Buzău, etc.

— o a treia categorie grupează salba de așezări urbane dunărene începînd cu Orșova, Severin, Calafat, Turnu, Giurgiu cu orașele dobrogene și continuînd cu cele din delta fluviului. Practic sînt cele mai multe centre orășenești care s-au format pe teritoriul analizat, numărul depășind cifra 20.

— în fine cea de a patra grupă înglobează orașele-porturi ale Pontului Euxin, primele de fapt care au împlîntat pe pămîntul românesc un atare tip de așezare, menținîndu-l pe parcursul unui mileniu și mai bine.

Prezența acestor orașe sub formă de cetăți-orașe, porturi-orașe, orașe întărite, orașe deschise, atestă gradul de dezvoltare a societății autohtone, atît în ceea ce privește actul de producere a bunurilor materiale și spirituale, cît și vehicularea acestora în arealul etnic sau dîncolo de limitele lui.

Așa cum se constată în lume malurile mărilor sau cursul apelor fluviiale au constituit cadrul geografic cel mai propice apariției și înfloririi orașelor din antichitate și pînă în zilele noastre. În primul rînd aceste orașe devin focare de legătură, contribuind la osmoza îndestructibilă a unui popor din punct de vedere economic, cultural-lingvistic, etnografic.

A fost o perioadă cînd s-a negat existența orașului românesc în secolele de început ale orînduirii feudale și chiar mai tîrziu. Pe la 1542 un emisar venit de peste Carpați în Țările Române raporta că „orașe nu sînt deloc în acele țări și nici o civilizație orășenească, și nici clădiri mai impunătoare . . . Tîrgoviște este singurul oraș mai însemnat, destul de întins și capitala țării”¹. Eroarea călătorului medieval izvoră fie din necunoașterea realității fie din accepțiunea pe care el o dădea noțiunii de oraș. Căci dacă esența este aceeași, formele ei de exprimare diferă de la orașul închis occidental, cu rigorile lui impuse de un mod de viață statuată prin reglementări scrise și altul este orașul sud-est european sau românesc. Insuși Nicolae Iorga avea să plătească tribut acestui fel de a nu distinge realitățile feudale de la Dunăre și Carpați afirmînd, în 1905 că „românii nu aveau tîrguri și orașe”², despre „lipsa de plăcere a poporului român de a trăi într-un oraș închis”³,

pentru a ajunge, un sfert de veac mai târziu, la conceptul de „orașul-sat al românilor”⁴. În excepționala sa operă eruditul savant avea să aducă contribuții de mare însemnătate privind orașul românesc în care și-au oglindit prezența și centrele urbane dunărene. La rîndul lor P. P. Panaitescu⁵, Constantin C. Glurescu⁶, Dinu C. Glurescu⁷, Ștefan Ștefănescu⁸, au arătat că orașul românesc nu numai că este o realitate incontestabilă, dar el a premers și a contribuit ca atare, la geneza statală medievală. Este vorba de începuturi urbane care nu sînt marcate de acte de înființare date de o autoritate statală. Puține sînt centrele urbane românești care își încep existența ca urmare a unui document de înființare. Ele sînt mult mai vechi decît momentul în care sînt atestate scris fie în hrisoavele cancelariilor domnești fie în însemnările unor călători străini, hărți maritime, inscripții lapidare, etc. Cîteva trăsături sînt specifice pentru secolele anunțatoare de relații feudale și prima dintre ele constă în prezența unor aglomerări de sate, în jurul unui nucleu pe care secolele următoare îl vor surprinde, de cele mai multe ori, drept tîrg sau oraș. În sec. VIII—XI atari aglomerări de sate se conturează în hinterlandul vîltoarelor centre Severin, Calafat, Corabia, Giurgiu, Brăila, Galați ș.a.⁹. Același fenomen este specific și altor orașe mai depărtate de Dunăre precum București, Buzău, Pitești, ș.a. confirmînd caracterul general al modului în care o densitate demografică crează germeni ai realităților urbane.

Deși izvoarele de care beneficiem în prezent se mențin încă paupere noi considerăm că pe teritoriul patriei a pulsat permanent o viață orășenească, în pofida mileniului marilor migrații. Din acest punct de vedere Dunărea dobrogeană, în special, oferă dovezi de mare însemnătate. Căci vechile cetăți-orașe de la Durostorum, Capidava, Dinogetia la care se vor adăuga centrul urban-portuar de la Păcuia lui Soare și alte puncte nominalizate numai cîrlăc¹⁰ de mărturiile vremii, cu toate stirbările provocate de valurile populațiilor în mișcare, au continuat să păstreze unele trăsături ale tipului de așezare urbană; producție meșteșugărească, vehiculare de mărfuri, unele dotări edilitare etc. Nu sînt singurele căci actele bizantine studiate cu acuritate de N. Bănescu, Ion Barnea, Petre Diaconu ș.a. vorbesc despre cetăți nord dunărene răscolite în jurul anului 971 contra Bizanțului condus atunci de Ioan Tzimiskes. Cînd geograful arab Sarif al Edrisi va menționa în anul 1154 că Vicina este „un oraș cu mulți locuitori”¹¹ centrul acesta de mare importanță economică era mult mai vechi. Ar fi greșit, după părerea noastră, să limităm zona păstrătoare de tîrguri numai la spațiul dobrogean. Că aici atît moștenirea seculară cît și unele condiții favorizante erau mai puternice nu se poate contesta. Dar fenomenul economico-social care era centrul de producție și de schimb pe care îl numim tîrg sau oraș, era impus de întreaga societate autohtonă. Nu toate aceste centre au avut dată comună de pornire sau cadru șablon de evoluție. Revenind la cele peste 20 de așezări urbane dunărene constatăm că unele dintre ele au premers, ca orașe, actul de constituire a statului feudal. În această situație se încadrează Chilia, cel mai vechi port dunărean¹², Brăila¹³, Severinul¹⁴. Pe bună dreptate cronicarul Radu Popescu leagă procesul de geneză a Țării Românești de același context care a favorizat afirmarea Cîmpulungului, Argeșului, Severinului¹⁵ și adăugăm noi a Brăilei, oraș menționat în scris pe la 1350, el fiind însă mai vechi. La rîndul său Miron Costin aprecia Giurgiu și Brăila drept „amintiri veșnice ale domnilor munteni Basarabii”¹⁷.

Cele mai multe dintre aceste localități au pornit prin a fi mai întîi așezări rurale. Practic de la Severin pînă la Brăila inclusiv, orașele de pe malul stîng al fluviului au fost inițial sate. Situația este relativ similară și pentru teritoriul bulgar de azi. Calitatea lor hotărîtoare a fost oferită de funcția de vaduri de trecere peste Dunăre sau de loc de pornire și sosire a unor produse vehiculate spre Levant pe calea Mării. Din acest punct de vedere se poate aprecia o evidentă ascensivitate a orașelor porturi din segmentul de sfîrșit al fluviului. Avem ca atare orașe dunărene care sînt plasate pe drumul de legătură între Țările Române și prin ele Occident și centrele Peninsulei Balcanice, orașe care au favorizat contactul permanent între colectivitățile românești din județele de baltă și Do-

brokea, precum și orașe-porturi dinăre a căror misiune principală a constat în a fi capete de lansare a unor produse specifice pământului românesc. Este drept că analizând sortimentul acestor mărfuri indiferent că ele trec prin nodul Calafatului, Giurgiului, Brăilei, Galașului sau Chilieii constatăm o convingătoare mărturie asupra producției Țării Românești. Un hrisov emis de Radu cel Mare la 30 aprilie 1502 menționează câteva din categoriile de bunuri supuse vămii de la Calafat: cal, bol, oi, grâu, sare, vin, pește, ș.a.¹⁸. Treceau prin vama calafeteană însă și postavuri din sortimentul vigului¹⁹. La acest început de veac XVI Calafatul era punct de vamă și târg cum confirmă un document dat la București în ziua de 6 iunie 1524²⁰. La celălalt capăt al Dunării românești Antonlo de Podenzolo trecea în registrul său vamal pentru Chilia: grâu, miere, ceară, vin, sare, pește²¹. Pește se încărca și la Brăila, Galați²², ca și din apropierea Feteștilor de mal târziu, de la Piuia Pietrli ș.a. Nu toate aceste puncte vamale au înregistrat simultan trecerea de la stadiul sătesc la cel de târg iar unele au involuat. Dacă în 1385 cel doi peregrini germani Peter Sparanau și Ulrich von Tennstadt, în drumul lor de reîntoarcere de la Ierusalim găsesc vis-à-vis de orașul Șistov un „oraș care se numește Șistov” deci Zimnicea²³ la 1504 în hrisovul său emis de Radu cel Mare pentru mănăstirea Glavacioc se menționează și „satul Zemnicele”²⁴.

Încă din vechime târg și oraș a fost în mod sigur la Turnu Severin unde Iohann Filstich, mal târziu va afirma că ar fi fost chiar primul scaun al Basarabilor²⁵, părere greu de acceptat astăzi în lumina descoperirilor de la Argeș²⁶. Târg a fost după cum am arătat la Calafat, socotit pe nedrept de către Nicolae Iorga „o creație a lui Știrbei Vodă”²⁷ la Giurgiu²⁸, la Orașul de Floci²⁹, Brăila, Galați, Isaccea, Chilia ș.a. În schimb Lichireștii din fața Silistrei, Oltenița, Corabia au rămas mult timp ca simple puncte de vamă. O slabă evoluție a avut Turnu. Lovitura de grație în afirmarea acestor localități a fost dată de prezența otomană la Dunăre. În pofida cantităților imense de mărfuri scoase prin vadurile respective dezvoltarea lor a fost sub pulsul normal unor atari tipuri de așezare. Caracterul prădalnic al expedițiilor militare ale Semilunei a agravat și mai mult situația așezărilor dunărene românești. Unele dintre ele precum Severinul, Cornăești, Piuia Pietrei, ca să ne referim numai la malul stîng se sting încă din evul mediu. Altele se mențin într-o stare de târg. Marile orașe porturi de la Giurgiu, Brăila, Chilia, devenite raiale resimt influențele unui regim politic și militar asupritor. Este una din laturile cele mai evidente ale caracterului negativ pe care Imperiul otoman îl impune sfîrșind prin încetinirea dezvoltării urbane însăși dezvoltarea societății românești. Că lucrurile stau așa o dovedește puternica afirmare a orașelor dunărene după pacea de la Adrianopol din 1829.

În această etapă se încadrează și consolidarea trăsăturilor urbane de la Călărași. Localitatea nu se plasează la punctul final al unui curs de apă ci străjulește unul din drumurile ce conduceau spre capitalele Sublimei Porți. Particularitatea acestui început este dată de un alt aspect și anume de funcția acestui vad de a asigura în permanentă legătură între colectivitățile românești de o parte și de alta a fluviului. Călărașul este opera târgoveților localnici cărora li s-au alăturat repetate loturi de dobrogeni²⁹. Orașul s-a închegat greu din cauza privațiunilor provocate de Eforia spitalelor. Practic nici un alt oraș românesc nu a cunoscut o luptă atît de acerbă pentru emanciparea lui precum Călărașul. Deși condițiile naturale precum și cele demografice erau favorabile, procesul de urbanizare s-a manifestat lent, definitivîndu-se abia către mijlocul sec. al XIX-lea. La 25 februarie 1836 o jalbă către domnitor înaintată de călărășeni cerea drepturi pentru practicarea comerțului „care este belșugul” arătau ei subliniind că acestea au fost date „tuturor celorlalte orașe de pe marginea Dunării și numai târgul nostru Călărași au rămas pînă astăzi în aceeași poziție de mai nainte adică sub proprietate”³⁰. În 1829 cînd s-a făcut propunerea pentru carantinele dunărene Călărașul era trecut în rîndul celor zece carantine alături de Galați, Brăila, Piuia Pietri, Giurgiu, Zimnicea, Islaz³¹. Era chiar printre carantinele de clasa I bucurîndu-se de prezența unui personal superior care deservea vama. Faptul nu a împle-

dăcat opoziția anacronică a Eforiei de a ține în subordine colectivitatea călărășeană. În nici unul din orașele dunărene nu s-a înregistrat un caz similar. Călărașul și-a dobândit libertatea în 1851 prin efortul locuitorilor de aici³².

O evoluție interesantă prezintă și Oltenița, atestată documentar ca așezare rurală la 1515 aprilie 13³³. Documentele vremii surprind în această zonă la Căscloare, în timpul lui Constantin Vodă Brîncoveanu, un șantier naval pentru confecționarea și repararea ambarcațiunilor fluviale³⁴. Oltenița a rămas însă în același stadiu rural pînă la începutul sec. al XIX-lea cînd prin înviorarea comerțului pe Dunăre, schela locală contribuie la închegarea unui nucleu de țîrg. Cînd fostul domnitor Alexandru Dimitrie Ghica hotărîște, la cererea locuitorilor, să cedeze teritoriul necesar constituirii orașului liber, primii care completează numărul meșteșugarilor, chiar pe cel al agricultorilor localnici sînt oamenii satelor învecinate. Astfel la 23 aprilie 1853, data fondării Olteniței ca așezare oraș³⁰, noul centru urban, fost vad de legătură peste Dunăre, era un model tîrziu, al căilor urmate și de alte orașe cu secole în urmă.

Cert este faptul că un rol însemnat în urbanizarea multor așezări dunărene a avut pacea de la Adrianopole din 1829. Din acest punct de vedere N. Iorga avea dreptate țînînd seama de progresele pe care le înregistrează acum Severinul, Calafatul, Turnu Măgurele considerat practic reînființat în 1836, Sulina și Sf. Gheorghe, noua Brăllă și Giurgiu orașe organizate după planuri de sistematizare caracteristice gîndirii aceluiași veac, ș.a. Un reviriment remarcabil se va răsfrînge și asupra orașelor dobrogene după războiul de independență din 1877—1878 cînd alături de mai vechile orașe porturi se anunță altele noi precum Ostrov, Cernavodă, ș.a.

Analizate în ansamblul orașele dunărene reflectă direct însăși istoria românilor. Ele au constituit puncte de permanentă legătură de rezistență împotriva asupririi străine, devenind germeni ai noilor relații care au prefăcut societatea românească, deschizîndu-i calea spre progres și libertate.

NOTE

1. Călători străini despre Țările Române, volum îngrijit de Maria Holban, București, 1968, I, p. 404.

2. N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volks*, Gotha, I, 1905, p. 158.

3. *Ibidem*, p. 197—198.

4. *Idem*, *Recenzile în Revue Historique du Sud-Est Européenne*, VI, 1929, p. 281.

5. P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române*, p. 199.

6. Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, ed. IV, II, p. 443, s.u. *Idem*, *Probleme controversate în istoriografia română*, București, 1977, p. 83.

7. Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV—XV*, București, 1973, p. 254.

8. Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, București, 1970, p. 27.

9. Ștefan Olteanu, *Societatea românească la cumpăna de milenii*, sec. VIII—XI, București, 1983, p. 184.

10. În „Însemnările toparhului grec” scrise în anul 972 sau între 1050—1051 se vorbește de 10 orașe și 500 de așezări la Dunărea de Jos.

11. Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din Istoria Dobrogei*, București, 1971, III, p. 164.

12. Constantin C. Giurescu, *Țîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 200.

13. *Idem*, *Istoricul orașului Brăila*, București, 1968, p. 38.

14. dr. Mișu Davidescu, *Locul și rolul Severinului în cadrul procesului formării statului feudal Țara Românească*, Drobeta, VI, Drobeta Turnu Severin, p. 106, ș.u.

15. Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, București, 1963, ed. Const. Grecescu, p. 4.

16. Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 44—45.

17. Miron Costin, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 223.

18. *DIR*, veac XVI/1, p. 14.

19. *Ibidem*, p. 46.

20. *Ibidem*, p. 180.

21. *Istoria României în date*, București, 1971, p. 76.

22. Constantin C. Giurescu, *Țîrguri*, p. 225.

23. Călători străini, I, p. 19.

24. *DIR*, XVI/1, p. 24.

25. Johann Filstich, *Încercare de istorie românească*, București, 1979, p. 97.

26. Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeș, 1200—1400*, București, 1984.

27. N. Iorga, Sate și mănăstiri din România, ed. II, București, 1916, p. 289.
28. Mihail Guboglu și Mustafa Mehmed, Cronici turcești privind Țările Române, București, 1966, p. 32.
29. Panait I. Panait, Date noi privind dezvoltarea orașului Călărași în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, Călărași, 1985, p. 143—146.
30. Arh. Stat. Buc., Vornicia din Lăuntru, 4482/1836, f. 1.

31. Ibidem, 5A/1829 f. 16—20v.

32. Panait I. Panait, Aspecte privind procesul de urbanizare a localității Călărași (sec. XVIII—XIX), Rev. Muz. Mon. Monumente Istorice și de Artă, an XIV, 1983, 2, p. 77 ș.u.

33. DRH, XVI/1, p. 108.

34. Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, Constantin Vodă Brîncoveanu, București, 1969, p. 90.

35. Dinu Mareș, Oltenița și împrejurimile sale, București, 1980, p. 59.

CONSIDÉRATIONS REGARDANT LES VILLES DANUBIENNES

(Résumé)

L'auteur aborde les problèmes fondamentaux de la genèse des agglomérations urbaines roumaines danubiennes. Les recherches archéologiques, les archives, les notes des voyageurs étrangers etc. attestent l'existence de quelques débuts d'ordre urbain dès lors des VIIIe—Xe siècles, surtout sur la rive droite du fleuve. Le Moyen Âge a favorisé le développement urbain des vieux passages vers les Balkans tout comme des ports du cours inférieur du Danube, les plus importants étant Vicina, Brălla, Kilia. Les plus de 20 bourgs situés dans l'espace roumain au long du Danube n'ont pas connu un développement simultané. Tous ont dû subir les vicissitudes des invasions ottomanes qui ont déterminé, par exemple, à Zimnicea, Piu

Pietrei etc., une involution dont le résultat a été un retour à l'état rural des centres en question.

D'autres bourgs, comme Drobeta-Turnu Severin, Calafat, Turnu etc. ont connu un développement lent qui s'est intensifié à peine à Călărași, un bourg fondé au XVIIIe siècle mais qui a obtenu son autonomie à peine en 1852, à la suite de la lutte incessante des habitants.

En conclusion, la vie des villes danubiennes reflète l'histoire même des Roumains. Celles-ci ont constitué des centres de résistance contre l'oppression étrangère en devenant, en même temps, des sources du développement des nouvelles relations modernes.

BETRACHTUNGEN DIE BETREFFEND

(Zusammenfassung)

Der Verfasser erörtert das Thema der Entstehung der rumänischen liegen Städte die am Ufer der Donau. Die archäologischen Forschungen so wie die Urkundensammlungen und die Aufzeichnungen der fremden Reisenden beweisen eine beginnende Entwicklung einiger Stadtgemeinden schon im Zeitraum der 8.—10. Jahrhunderte, besonders am rechten Ufer des Stromes. Das Mittelalter förderte die Entwicklung der alten Wege zu dem der Balkan sowie Hafen am Endflusslauf der Donau, von denen Vicina, Brălla und Kilia die wichtigsten waren. Nicht alle der mehr als 20 Donaustadtgemeinden des rumänischen Raumes wurden simultan gegründet. Alle haben aber Schäden, infolge der ottomanischen Kriegszüge erleiden müssen, die beispielsweise bei Zimnicea und Piu Pietrei eine Rückentwicklung der entsprechenden Stadtgemeinden zum ländlichen Stadiums verursacht haben.

Andere Stadtgemeinde, so wie Drobeta-Turnu Severin und Călărași, entwickelten sich langsam bis zum Abschluss, des Friedensvertrags von Adrianopol. Im Jahre 1829, Die im erwähnten Friedensvertrag festgesetzte Aufhebung des ottomanischen Handelsmonopols, an dem Unterlauf der Donau, belebte, dank dem Aufschwung des Warenverkehrs, alle betreffenden Hafen. Die selbe Erscheinung ist auch in Călărași, einem im 18 Jahrhundert gegründeten Städtchen, festzustellen, sich nur im Jahre 1852 emanzipieren konnte, infolge der stetigen Kämpfe der Einwohner.

Im allgemeinen widerspiegeln die an der Donau liegenden Städte selbst die Geschichte der Rumänen. Die selben Stadtgemeinden stellten stetige Anziehungspunkte des Widerstandes gegen die fremde Unterdrückung dar und bildeten gleichfalls den Keim der modernen Verhältnisse.

ASPECTE ALE EVOLUȚIEI AȘEZĂRII DE LA COTUL BORCII (CĂLĂRAȘI) ÎN PERIOADA 1541—1821

Petre VLĂDILĂ
Constantin TUDOR

Dacă în alte zone ale țării (cum a fost zona subcarpatică), moștenirea demografică a secolelor XIII—XVI, a determinat de timpuriu apariția unei dese rețele de sate și orașe, zona de câmpie și valea Dunării s-au evidențiat ca drumuri active de legătură, de-a lungul cărora frecvența așezărilor a crescut în secolele XV—XVI¹. Cu toate acestea primele mențiuni documentare apar cu întârziere, datorită vicisitudinilor vremii care au făcut ca multe documente să nu se mai păstreze.

Descoperirile arheologice și mai târziu atestările documentare demonstrează că pe teritoriul de astăzi al municipiului Călărași au existat încă din neolitic și pînă la 1852, două așezări distincte, pe care documentele de mai târziu aveau să le denumească *Crăcenii* (cartierul Măgureni de astăzi) și *Lichireștii*,— așezare amplasată în zona actualului centru civic al municipiului².

Este știut, că secolele XV—XVI, marchează pentru această zonă o însemnată creștere demografică prin popularea cursurilor de apă cu numeroase așezări³. În sprijinul celor afirmate mai sus sînt urmele de așezări feudale cu caracter rural, evidențiate la Trămșan între Borcea veche și Borcea nouă, sud-vestul satului Coslogeni, Cacomeanca și Siliștile de la nordul comunei Alexandru Odobescu⁴. Totodată la Dunăre se dezvoltă trei mari orașe medievale, două pe malul stîng (orașul de Floci și Brăila) și unul pe malul drept (Durostorum). Între aceste cetăți, cărora avea să li se alăture ulterior și tîrgul Cornășel (Mănăstirea de astăzi), se dezvoltă un intens schimb de produse, favorizat și de prezența în zonă a negustorilor brașoveni care coborau cu produsele lor pentru a le vinde în așezările de la Dunăre. Numeroase sînt privilegiile comerciale de care au beneficiat negustorii brașoveni pentru a-și vinde produsele în Țara Românească⁵. Drumul care ducea la Dunăre este amintit încă din secolul al XIV-lea, în cunoscuta diplomă a regelui Ludovic cel Mare al Ungariei din 28 iunie 1358, cînd se acorda brașovenilor dreptul de a merge cu mărfurile lor la Dunăre⁶, de unde se întorceau cu pește. Peștele de la Dunăre (sturionii, crapul, știuca) se exporta atît spre Transilvania cît și la Constantinopol, unde era mult apreciat. Conservarea lui se făcea cu sare și era transportat cu carul. Există chiar un drum al peștelui care pleca de la Dunăre pe valea Mostiștei și se îndrepta spre Brașov⁷.

Documentele vorbesc de marea libertate de care se bucurau, din partea domniei, negustorii ce activau în această parte a Țării Românești. Și este normal să fie așa, deoarece bălțile dintre Borcea și Dunăre, valea Mostiștei și balta Gălățulului nu erau cu nimic mai prejos decît alte zone ale țării. Vitele, grînele și peștele constituiau principalele produse de export spre Brașov. În registrele de vamă ale Brașovului sînt înscrîși negustori și meș-

teșugari călărășeni care au făcut vânzări și cumpărări la Brașov⁸. Mulți dintre negustori în drum spre Silistra, făceau popas și în cele două așezări de la cotul Borcii, despre care avem știri că erau destul de populate. Astfel la 1445, domnitorul Vlad Dracul vine în zona Silistrei pentru a-l ajuta pe cruciașii conduși de Walerand de Warwrin și închiriază de la localnicii de pe malul stîng al Borcii un număr de 40—50 de bărci, care să însoțească corăbiiile cruciașilor⁹. Tot cu această ocazie cronicarul relatează despre gropile de provizii în care se depozitau mari cantități de cereale (grâu, orz, mei), ceea ce indică o creștere a producției agricole, fapt reclamat de comerțul cu grîne întreținut cu sudul Dunării, precum și schimbul cu așezările de dincoace sau de dincolo de Carpați¹⁰.

Pășunile bogate și locurile de iernat din Balta Borcii au atras încă de foarte timpuriu pe oierii transilvăneni. Un vechi cîntec popular spune: „Bătut e, doamne, bătut / Drumul Bărăganului / De talpa ciobanului / Nu-l bătut de car și bol / Ci de picioare de oi / Și de cîini tătălăgloși / Și de ciobani frumoși”, reamintind că în zonă au circulat turmele transhumante ale oierilor din Mărginimea Sibiului, Țara Bîrsel, Făgăraș. Forma amplă a păstoritului transhumant a constituit modalitatea cea mai lesnicioasă pentru apropierea turmelor de schelele și porturile de la Dunăre, pentru comercializarea animalelor (turcii din Silistra erau mari consumatori de carne și grăsimi de oale) și a produselor pastorale¹¹. Documentele arheologice cît și cele scrise aparținînd evului mediu aduc lămuriri în privința practicii acestei îndeletniciri și de localnici. Astfel în documentul din anul 1406, Mircea cel Bătrîn întărește mănăstirilor Nucet toate bălțile de pe Dunăre, de la Săpatul pînă la Gura Ialomiței, amintind: „*Dacă se vor face gloabele la acele bălți sau despăgubire, fie de păstori, fie de orice om*” . . . , sau într-un alt document din 1614, se arată că în urmă cu 140 de ani, adică la 1474, mănăstirea Dealul obținuse de la Radu Volevod „balta Camenița, deci gura Cameniței și apa Săltava cu toate drumurile Săltavei. Încă Săltava în sus pînă la Dunăre și Camenița în sus pînă în Balta Cîmpului și din Dunăre pînă în obrejele(. . .) ca să fie volnici călugării să la zeciuiala din pește și din stupi, ce va fi parte domnească. *Si să la suhat din rimători și din oi*”¹².

După transformarea Brăilei în rala turcească, la 1540, crește importanța economică și politică a Silistrei, devenită acum capitală de sangeac¹³, spre care se îndreptau tot mai multe caravane negustorești pe vestitul „drum al Silistrei”, ceea ce presupune și ridicarea așezărilor din fața Silistrei, locuri bune pentru popas. Documentele vremii vor aminti de-abia la mijlocul secolului al XVI-lea numele acestora. Astfel, într-un hrisov, al domnitorului Radu Paisie din 1 iunie 1541, satul Crăclani este vindut de un oarecare șetrar Borcea, fost pînă la acea dată proprietar al satului¹⁴. Ulterior o parte a satului va fi făcută danie mănăstirilor Vlerăș, la 12 ianuarie 1591, iar o alta va fi cumpărată de boierii Măgureni, de la care satul avea să împrumute mai tîrziu numele¹⁵. Mici porțiuni din satul și moșia Crăcenii vor stăpîni și alte două mănăstiri: Radu Vodă și Căldărușani¹⁷.

Referitor la satul Lichirești, în jurul căruia se va dezvolta ulterior, tîrgul și orașul Călărași, numele său provine, așa cum afirmă Pompei Samaritan, de la hramul primului lăcaș de cult creștin, ridicat aici cu mult înainte de 1600: „Sfîntul Nicolae al Miriei Lichiei”. De aici, de la biserica Lichiei, își vor lua numele localnicii, care se vor numi lichiereșteni, iar așezarea Lichierești¹⁸.

Satul Lichierești a fost proprietatea postelnicului Dragul de la Slătioara, care la sfîșitul secolului al XVI-lea îl stăpînea împreună cu lezerul și bălțile din jur. Este atestat documentar la 25 iulie 1630 cînd domnitorul Radu Leon trimite la Lichierești o comisie formată din șase boieri pentru a soluționa un litigiu privind pe rumânii din satele Crăcenii și Lichierești, litigiu ce data de pe vremea „legăturii” lui Mihai Viteazul¹⁹.

Jumătate din moșie, Dragul postelnic o dăruiește ca zestre fiicei sale Despina, căsătorită cu marele logofăt Vlad Rudeanu, care, la 1636, redeschide procesul cu Ivașcu Vornic de la Crăcenii în privința rumânilor de pe moșie, avînd cîștig de cauză²⁰. Fărîmîțată prin

mici vânzări, moșteniri și dării de zestre, moșia Lichireștilor ajunge la 1679 în proprietatea postelnicului Constantin Preotescu, care prin cumpărări o întregeste. Acesta, la rândul său, vindea, la 13 martie 1631, moșia marelui spătar Mihail Cantacuzino cu șapte mii ughi pentru a-i plăti niște datorii mai vechi: „*Adecă eu Constantin Postelnicu Preotescu dat-am zapîsul meu, să fie de bună credință la mîna dumnealui Mihail Spătaru, cum să se știe, că pentru moșia Lichireștilor, care o am cumpărat eu de la Vălcu Vornicu nemaiputînd-o ține, pentru că luînd și eu bani de la alții scotînd că doar o voi putea plăti la vreme. Acum neputînd plăti o am vîndut dumisale lui Mihail Spătaru. . .*”²¹. Marele spătar Mihail Cantacuzino, aflat majoritatea timpului în anturajul apropiat al domnitorului, care era cunoscut în epocă pentru actele sale de binefacere, dăruiește în jurul anului 1704, moșia și satul Lichirești, mănăstirii Colțea, ctitoria sa, pentru „întrașinerea și chiverniseala spitalului mănăstirii”, realitate consemnată (în lipsa actului de înzestrare), deabia la 1722 și 1723, cînd căpitanul de margine, Afendulea face cercetări la Lichirești asupra dreptului pe care îl are mănăstirea Colțea de a lua dijma și a face leasă de pescuit²².

Studierea cărților de hotărnicie din secolul al XVIII-lea, relevă faptul că o parte din moșia Lichirești era stăpînită de către mănăstirea Căldărușani²³. Cealaltă parte, care era și cea mai mare, era stăpînită de mănăstirea Colțea, ale cărei hotare se întindeau potrivit unei cărți de hotărnicie, datată la 6 august 1764 după cum urmează:

... La capul moșiei de sus, spre cîmp, se lovește cu moșiile lalomiței, apoi apucă de se înjugă cu moșia mănăstirii Căldărușani, în drumul al acului cel vechi în lung și tae Ezerul Lichireștilor în curmăziș și vine pe lîngă capul Ostrovului celui Mare ce este lîngă Silistra. Apoi ia pe malul Dunării și merge pînă ce trece gura apei Borcea și de alcea merge de dă în moșia mănăstirii Radu-Vodă și a brierilor Măgureni și apucă pe baltă și dă pe la Slavul și pe la Sorogul. Și de la Sorogul apucă la deal pe din josul Lichireștilor. Apoi pe drumul cel nou al Slobozlei pre cîmp, pînă iar dă în moșia lalomiței. . .²⁴.

Despre locuitorii așezării de la cotul Borcei și raporturilor lor cu marele proprietar feudal, care era mănăstirea Colțea, știrile sînt sărace. Știm doar că populația era reprezentată de oameni liberi numiți în documente *magleși*, care se ocupau cu agricultura și creșterea animalelor. Acestora li se adăugau *rumîni*, locuitorii prinși alci de „legătura” lui Mihail Vitazul și care aveau îngrădit dreptul de a se muta pe altă moșie, precum și un număr mic de locuitori veniți din sudul Dunării: bulgari și turci. O categorie aparte au reprezentat-o *călărașii ștafetari*, care făceau serviciul de curier, înlesnind transportul corespondenței între București și Constantinopol. Așezați alci în vremea domnitorului Constantin Brîncoveanu, foarte probabil la sfîrșitul secolului al XVII-lea, călărași ștafetari, după terminarea serviciului militar se stabileau în partea locului, cu timpul așezarea începînd a fi cunoscută sub denumirea de „satul călărașilor” sau mai tîrziu, Călărași²⁵.

Cu timpul numele de Călărași îl înlocuiește pe cel de Lichirești, astfel că în documentele oficiale de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, denumirea se va folosi numai pentru a desemna localitatea pe cînd cel de Lichirești era folosit numai la adresarea moșiei spitalului Colțea²⁶.

Cu de a doua așezare cunoscută astăzi a municipiului Călărași, satul Crăcenii acesta își va schimba numele după 1630, fiind cunoscut în acum documente sub denumirea de *Măgureni*, va continua să se dezvolte în strînsă legătură cu Călărașii, al cărui cartier avea să devină în anul 1852, atunci cînd se aplică planul de sistematizare al orașului²⁷.

Din analiza documentelor aparținînd secolelor XV—XVIII, rezultă că ocupațiile de bază ale locuitorilor călărașeni erau agricultura (se cultiva grîu, orz, mei), creșterea animalelor, creșterea albinelor și pescuitul²⁸. Și înainte și după intrarea așezării sub jurisdicția Episcopiei Spitalului Colțea, vechile obligații feudale, stabilite după obiceiul locului, au fost păstrate, aducîndu-i însemnate venituri din cîmp, vii și bălți.

Principalele obligații ale locuitorilor erau în această perioadă: *dijma* din cereale (gălăteritul), dijma de produse animale, numită în documente „vama oilor și porcilor”, zeciuiala peștelui, *claca* ²⁹. Aceasta din urmă consta din 12 zile de lucru pe an „adică trei zile primăvara, trei zile toamna, trei zile vara și trei zile iarna . . .”. În caz că stpînul nu avea nevoie de lucru se înlocuia cu bani „pentru fiecare casă un zlot” ³⁰. Existența sa ca schelă la Dunăre, pe unde se scurgea zahareaua și celelalte produse ale țării către Poarta otomană, făcea ca la aceste obligații să se adauge altele suplimentare: întreținerea drumurilor, podurilor, morilor și cărăușia ³¹.

Mănăstirea Colțea, ca proprietar își rezerva dreptul de a încasa dijma și a vinde în cuprinsul așezării: pîinea, vinul, carnea, rachiul. Din produsul viilor, locuitorii aveau dreptul să vîndă în sat un butoi cu vin pe an.

Dacă la început administratorii mănăstirii Colțea s-au mulțumit să păstreze vechile obligații feudale ale locuitorilor de pe moșia Lichirești, cu timpul raporturile dintre proprietar și locuitori se strică, înregistrîndu-se acte de nesupunere, fapt ce determina ca epitropii mănăstirii să se adreseze domnitorului pentru reglementarea relațiilor pe proprietate. Așa se face că la 1722, din lipsa de brațe de muncă pe moșie, Epitropia Colței solicita în dese rînduri domnitorului Nicolae Mavrocordat să impună la obligații și pe călărașii ștafetari, care beneficiau de un statut fiscal privilegiat. Dînd ascultare cererii Epitropiei Colțea, domnitorul trimite la 22 mai 1722 pe căpitanul Afendulea pentru a impune la plata obligațiilor pe călărașii ștafetari, notîndu-se cu acest prilej „. . . ca să avem a face ajutor sfintei mînăstiri arătură de toamnă cu plugurile noastre, pași 80, cu sămînța dumnealor și de primăvară pași 60. Inșă noi să grăpăm, și această sumă de arătură, să avem a o face în toți anii sfintei mînăstiri . . .” ³². Se obligau și la dijma în produse și „zeciuiala după obicei, pentru pescuit”.

Constatîndu-se că veniturile moșiei Lichirești, prost gospodărită de către unii vameși, nu puteau asigura hrana și „chiverniseala” săracilor din spital, Daniil, mitropolitul Ungro-Vlahiei, dădea, la 13 mai 1724, o carte de blestem împotriva celor care calcă drepturile mănăstirii Colțea la Lichirești și a celor ce nu-și plătesc dările ³³.

Lucrurile nu se liniștesc pentru că în anul 1732, la cererea Epitropiei, domnitorul Constantin Nicolae poruncește căpitanului de la Lichirești, să ajute oamenii mănăstirii la strîngerea dijmii ³⁴. Peste doi ani, se semnalează o nouă intervenție a domnitorului Grigore al II-lea Ghica, care poruncește locuitorilor de pe moșia Lichirești să dea „*dijma și zeciuiala deplin după obicei*” și să presteze clacă cu plugurile primăvara și toamna, încheind cu reproșul că „. . . nici-un folos mînăstirea și spitalele cu bolnavi săraci, de la voi nu are” ³⁵.

Cazurile de nesupunere ce se manifestă în continuare îl obligă pe domnitorul Constantin Mavrocordat ca la 18 iulie 1740 să reîntărească drepturile Epitropiei Colțea asupra moșiei de la Lichirești incluzînd în categoria platnicilor și pe căpitani și slujitori ³⁶. La fel procedează domnitorul Grigore al II-lea Ghica, care la 17 septembrie 1750 poruncește călărașilor ștafetari să se supună și să respecte întocmai hotărîrea din 1722, să facă obișnuitele zile de clacă și să-și plătească dările ³⁷.

Cu toate greutățile pe care le întîmpinase mînăstirea Colțea la strîngerea dărilor, Lichireștii se dovedea prin veniturile ei o moșie tot mai rentabilă. Decăderea economică a celor două orașe de la Dunăre (pînă atunci înfloritoare) Orașul de Floci și Cornățelul, determină Epitropia Colțea să se adreseze în dese rînduri domniei pentru a muta tîrgul de la Stelnica, la Lichirești. Cererea a fost aprobată și hrisovul lui Constantin Nicolae din 9 mai 1732 reprezenta *actul de naștere al tîrgului Lichirești* ³⁸. Conform poruncii domnești aici urma să se organizeze în fiecare an, în perioada 1—9 septembrie, cel mai vestit tîrg de mărfuri și animale din întreaga cîmpie a Bărăganului. Se stabileau cu această ocazie drepturile Epitropiei privind chiria prăvăliilor, vînzarea vinurilor și rachiului și întreg venitul bacului și cîntarului.

Bazele târgului, sub aspect comercial, au fost temeinic fundamentate în vremea lui Constantin Mavrocordat, care la 18 iulie 1740 poruncește vameșilor „să n-aibă nici-un amestec la acel târg, nici la dobitoacele ce se vor vinde, nici la vad, nici la apă, nici la uscat”³⁹. Analiza prețurilor la principalele produse ne relevă un trai ieftin și o abundență de produse. Astfel . . . „brînză de oi 24 bani ocaua; o gîscă 45 de bani; lcre de știucă 60 de bani ocaua; curcanul mare 90 de bani; mîlaiul de porumb 2 bani ocaua; laptele dulce 6 bani ocaua; cega 40 de bani; fasolea 3 bani ocaua; o pereche de cizme 4 taleri și 60 de bani; lemne de crîng un taler carul bine încărcat; 12 bani o vadră de vin”⁴⁰.

Avantajele pe care târgul le aducea locuitorilor, precum și domniei determină pe domnitorul Matei Ghica ca la 18 mai 1753 să dea poruncă negustorilor bucureșteni pentru a merge să-și desfacă mărfurile la târgul de la Călărași, asigurîndu-i de pază bună a drumurilor⁴¹.

Către sfîrșitul secolului al XVIII-lea încep să se facă la Călărași unele îmbunătățiri cu caracter public. Astfel, pentru a preveni răspîndirea bolilor și epidemiilor, domnitorul Mihai Suțu poruncește la 27 noiembrie 1784 să se construiască o carantină la Călărași unde să fie supuși unui sever control toți ce care veneau dinspre Silistra⁴². Totodată pentru găzduirea călătorilor și a negustorilor ce aflau spre Călărași, zece ani mai târziu, domnitorul Alexandru Moruzi, poruncește episcopului mănăstirii Colțea să facă un han, ce se va ridica după anul 1795, pe locul unde se află astăzi sediul Primăriei municipale⁴³.

Vizitînd Călărașul la 21 octombrie 1780 banul Constantin Caragea, arăta în lucrarea sa „Efemeridele” că „satul e locuit de plugari și face mult grîu și orz” și se pescuia mult pește⁴⁴, iar Bauer ni-l prezintă, la 1789, ca reședință de plasă avînd în componență satele: Cunești, Cantzulești, Măgureni, Tonea, Hotar de sus, Hotar de jos, Dichiseni, Șocariciu și Jegălia⁴⁵. Încep să se construiască case mari frumoase, cafenele care dau un aspect comercial târgului.

Dezvoltarea târgului era îngreunată de pretențiile proprietarului moșiei, mănăstirea Colțea, care interzicea locuitorilor de a-și vinde produsele. Orice încercare din partea acestora era urmărită și reclamată domnitorului. La plîngerile repetate ale Episcopiei Colțea, domnitorul Constantin Racoviță răspundea la 3 februarie 1754 cu o poruncă adresată căpitanilor de la Lichirești și Stelnica prin care le interzicea să mai vîndă vin și rachiu pe moșile mănăstirii, întrucît vinul acesteia rămînea nevîndut, fapt ce pricinuieste mare pagubă⁴⁶. Acte de nesupunere se înregistrează și în privința achitării dării de pește. În baltă și pe brațul Borcea practici de acest fel impuneau măsuri severe din partea domnitorului care este nevoit, la 6 martie 1762, să reamintească locuitorilor călărășeni să respecte claca și dijma cuvenite stăpînului moșiei⁴⁷ si dreptul mînaștirii de a lua întreiala peștelui din balta Lichireștilor⁴⁸.

Dar toate aceste măsuri nu au putut opri pescuitul clandestin după cum nu a fost posibilă respectarea monopolului vînzării vinului și a rachiuului sau pășunatul vitelor. În ultimii ani ai secolului al XVIII-lea situația se păstra aceeași, înregistrîndu-se alte cazuri de nesupunere⁴⁹, al căror număr crește la începutul secolului al XIX-lea ca urmare a faptului că după anul 1795, mulți locuitori din Silistra au trecut Dunărea și s-au așezat pe moșia mănăstirii, dovedindu-se deosebit de turbulenți⁵⁰.

Aflat în extremitatea sud-estică a Țării Românești, Călărașul și împrejurimile sale a fost implicat de timpuriu în evenimentele politice determinate de luptele celor trei țări românești pentru apărarea libertății și independenței statale.

Studierea documentelor vremii, relevă faptul că în zbuciumata istorie a Țării Românești, în care întocmirile omenești se făceau și se desfășeau după cum o putere sau alta își împingea oștirile prădalnice pe pămîntul nostru, zona Călărașului a fost în dese rînduri teatru războaielor purtate de domnii Țării Românești pentru apărarea liniei Dunării îm-

potrivă pericolului turcesc. Așezat la hotarul cu Imperiul otoman, teritoriul acesta a fost supus jafurilor turcești, fapt ce a cauzat numeroase necazuri populației locale.

De la sfîrșitul secolului al XVI-lea, odată cu domnia lui Mihai Viteazul, Călărașul intră în mod constant în arena luptelor pentru neatîrnare și de apărare care a însîngerat tot secolul al XVII-lea și a fost teatru de război pentru armate străine în cel următor. Încă de la începutul domniei viteazului vovod, locuitorii călărășeni au fost antrenați în lupta antiotomană, cînd oștirile române au atacat, în iarna anului 1594—1595, cetățile turcești din Dobrogea. *Anonimul Cantacuzinesc*, amintește că în ianuarie 1595, în timp de Preda și Radu Buzescu incendiau Hirșova, banul Mihalcea ardea Dîrstorul (Silistra) trecînd sigur pe la Lichirești, iar trupe de români, maghiari și cazaci conduși de Albert Kiraly cuceresc Cernavoda, Razgrad, Sistov, Rahova etc. Mihai Viteazul venind dinspre Silistra atacă Tur-tucaia trecînd apoi Dunărea înghețată la Oltenița.

După moartea lui Mihai pătrunderile turcești în regiune se înmulțesc și asistăm la numeroase pustiri de sate.

În timpul lui Mihnea al III-lea steagul luptei antiotomane este din nou ridicat. La fel ca și predecesorul său, Mihnea se răscoală împotriva turcilor, tăind capetele celor aflați în orașele și schelele de la Dunăre. Drept represalii, turcii atacă și pradă localitățile dunărene. Răzbumării otomane cade victimă și înfloritorul oraș Cornățel, care a fost pradat și ars pînă la temelie⁵¹.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, au loc războaiele ruso-turce din anii 1768—1774 și cele ruso-austro-turce din anii 1788—1791, parte din ele desfășurîndu-se în zona Călărașului. Astfel, în iulie 1773 Romanov rechiziționa ambarcațiunile localnicilor pentru a-și trece trupele la Silistra, unde deja începuseră atacul împotriva turcilor corpurile de armată ale generalilor Potemkin și Stupicin. Rușii sînt însă înfrinși și se retrag la Călărași în așteptarea artileriei⁵². De asemenea războiul ruso-turc din anii 1806—1812, aducea mari pagube orașului, care timp de șase ani trăiește sub ocupație. Astfel, după ce rușii li bat pe turci în 1806 la Ulmu, izgonindu-i peste Dunăre, Călărașul este ocupat⁵³. Prezența rușilor în localitate determină unele incursiuni și atacuri prin surprindere ale turcilor din Silistra, comandați de Sacarlı Pașa⁵⁴, dar sînt bătuți pierzînd mulți oameni⁵⁵. După intense bombardamente de artilerie, rușii contraatacă în 1811 ocupînd Silistra, și silindu-i să încheie pace⁵⁶.

Neîncetatele suferințe îndurate de călărășeni în aceste vremuri tulburi au contribuit la creșterea urlii lor față de cîmpitorii, la întărirea dorinței de a lupta cu arma în mînă pentru cucerirea libertăților sociale și naționale.

Aceste idealuri își vor vedea împlinirea în cursul veacului al XIX-lea, cînd masele populare călărășene au participat cu entuziasm la toate marile evenimente revoluționare care au dus la crearea României moderne, culminînd cu războiul pentru independență și mai tîrziu cu marea Unire din 1918.

NOTE

1. Panalt I. Panait, *Considerații privind demografia teritoriului Ilfovean în secolele XV—XVI*, în „Ilfov — file de istorie”, Buzarești, 1978, p. 169—172.
2. N. Conovici și Niță Angheliescu, *Repertoriul arheologic al Județului Ialomița*, (mss); C. Tudor, *Călărași — mic îndreptar turistic*, București, 1984 p. 21.
3. Panalt I. Panait, *op. cit.*, p. 172.
4. N. Conovici și Niță Angheliescu, *op. cit.* 5. D.R.H.B., I. doc. 69.
6. Hurmuzaki, *Documente*, XVI, I, p. 1.
7. Constantin Tudor și Petre Vlădila, *Tineretul*

călărășean — tradiții și contemporaneitate, Călărași 1982, p. 26.

8. Radu Manolescu, *Schimbul de mărfuri dintre Țara Românească și Brașov, în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie” (S.M.I.M.) II, 1957, p. 117—204.

9. Samaritan Gh. Pompei, *Istoria orașului Călărași de la origini și pînă în anul 1852*, București, 1931, p. 10; C. Tudor, *op. cit.*, p. 22.

10. Panalt I. Panait, *Contribuții arheologice la cunoașterea satelor în secolul al XV-lea*, în „Mate-

rialele de istorie și muzeografie", București, 1964, p. 222.

11. Răzvan Ciucă, *De la cercetarea unei regiuni culturale la organizarea unei expoziții*, în „Ialomița — studii și comunicări”, Slobozia, 1977, p. 11 și urm.

12. Idem, *Considerații etnologice privind păstratul în estul Cîmpiei Române*; în „Ialomița — studii și comunicări”, Slobozia, 1977, p. 151; H. H. Stahl, *Studii de sociologie istorică*, București, 1972, p. 129.

13. G. Popa-Lisseanu, *Încercare de monografie asupra cetății Drăstorului-Silistra*, București, 1913, p. 162.

14. D.I.R.B., secolul XVI, vol. IV, doc. 427 din 10 noiembrie 1579. Pentru traseul pe care-l urma „drumul Silistrei” vezi Aurora Ilieș „Drumurile și transportul sării în Țara Românească — secolele XV—XIX”, în S.M.I.M., vol. VII, 1974, nota 36.

15. Arh. St. Buc., *Condica m-rii Vierăș*, nr. 479, f. 61, copie slavă.

16. Ibidem, *Documente istorice CLXXXII/2*, orig. slav; Ed. D.I.R.B., sec. XVI, vol. VI, p. 1—2, nr. 1.

17. Ibidem, *fond m-rea Radu-Vodă*, mss 256, f. 468 v-469, copie; *fond m-rea Căldărușani*, XXVII-15 orig; *colecția prof. Ion Ionașcu*, 192 Samarian Gh. Pompei, op. cit., p. 200—201, doc. VIII.

18. Samarian Gh. Pompei, op. cit., p. 14.

19. Arh. St. Buc., *colecția prof. Ion Ionașcu*, doc. 42, orig.; D.R.H.B., XXIII, p. 237; Samarian Gh. Pompei, op. cit., p. 197, doc. II.

20. Arh. St. Buc., *colecția prof. Ion Ionașcu*, doc. 48, orig.

21. Samarian Gh. Pompei, op. cit., doc. VI.

22. Arh. St. Buc., *Documente istorice, CCCLXVII/42*, orig.

23. Ibidem, *fond m-rea Căldărușani*, XXVII-15, orig.

24. Ibidem, *Documente istorice, CCCLXVII/84*; Samarian Gh. Pompei, op. cit., doc. VIII.

25. Samarian Gh. Pompei, op. cit., p. 28.

26. V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 80—81; Hurmuzachi, *Documente*, vol. XIII, p. 93, nr. III; În harta austriacă de la 1791, localitatea apare consemnată sub numele de „Călărași vel Lichirești”.

27. C. Tudor, op. cit., p. 24.

28. Arh. St. Buc., *Documente istorice, CCCLXVII/81* orig. Hrisov domnesc prin care Matei Basarab întărea Despinea Rudeanu dreptul de a lua dijmă în produse de la satul Lichirești „din

plăine, din mălai, din fîn, din stupi, din rimătorii din oi, din baltă, din zece pești un pește și din toate bucatelile care sînt pe moșie”.

29. Ibidem, *colecția prof. Ion Ionașcu*, nr. 97.

30. Ibidem, *Documente istorice, CCCLXVII/81*, orig.

31. Constantin Tudor și Petre Vlădilă, op. cit., p. 32.

32. Arh. St. București, *Documente istorice, CCCLVII/41*, orig.; Samarian Gh. Pompei, op. cit., doc. X.

33. Ibidem, CCCLXVII/43, orig.

34. Ibidem, CCCLXVII/51, orig.; Samarian Gh. Pompei, op. cit., doc. XVIII.

35. Ibidem, CCCLXVII/183, orig.; *Documente privind relațiile agrare (D.R.A.) veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, doc. 159, p. 341.

36. Ibidem, CCCLXVII/62, orig., D.R.A., I, Țara Românească, doc. 204, p. 378.

37. Ibidem, CCCLXVII/72, orig., D.R.A., I, Țara Românească, doc. 339, 499—500.

38. Ibidem, CCCLXVII/50, 60, orig.; Samarian Gh. Pompei, op. cit., doc. XXVI.

39. Ibidem, CCCLXVII/62, orig.; D.R.A., I, Țara Românească, doc. 204, p. 378.

40. V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. IV, p. 230; Samarian Gh. Pompei, op. cit., p. 47.

41. Arh. St. Buc., *Documente istorice, CCCLXVII/76*, orig.

42. V. A. Urechia, op. cit., vol. I, p. 397.

43. Ibidem, vol. VI, p. 313.

44. Hurmuzachi, *Documente*, vol. XIII, p. 93.

45. Samarian Gh. Pompei, op. cit., doc. XXIX.

46. Arh. St. Buc., *Documente istorice, CCCLXVII/78*, orig.

47. Ibidem, CCCLXVII/81, orig.

48. Ibidem, CCCLXVII/82, orig.

49. Panait I. Panait *Lupta satelor pe brațul Borcea împotriva relațiilor feudale*, în „Ialomița — studii și comunicări”, Slobozia, 1977, p. 97—101.

50. Idem, *Date noi privind dezvoltarea orașului Călărași în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Cultură și civilizație la Dunărea de jos”, Călărași, 1985, p. 143—146.

51. C. C. Giurăscu, *Un vechi oraș al Țării Românești — Cornățelul*, București, 1957.

52. Hurmuzachi, *Documente*, vol. XVI, p. 540, doc. nr. MCCXXXV; Ibidem, p. 543, nr. MCCXLV.

53. Ibidem, supliment, I, vol. III, p. 132.

54. Ibidem, supliment, I, vol. II, p. 428.

55. Ibidem, supliment, I, vol. II, doc. 595, p. 445.

56. Ibidem, supliment, I, vol. III, p. 352, 380; Samarian Gh. Pompei, op. cit., p. 53.

ASPECTS REGARDING THE EVOLUTION OF THE SETTLEMENT AT THE BEND OF THE „BORCEA” RIVER (CĂLĂRAȘI) DURING 1541—1821

(Summary)

Based on the corroboration of archaeological and documentary information (much of it unique) the authorities tried to prove that on the territory

of the Călărași of today there existed, beginning with the Neolithic and up to 1852, two distinct settlements.

The names of these settlements are to be found in documents of the time and are known as Crăcenii (today's Măgureni) and Lichisești (the place where the urban centre of Călărași lies today).

After the transformation of Brăila into a Turkish „raid“ in 1540 the economical importance of these settlements increased. The two places were used by merchants as a rest on their way to Silistra. This is why the names of the two settlements were mentioned in the documents of the time (June, 1 1541 — Crăcenii; July, 25 1630 — Lichisești).

The village Lichisești was bought by the Sword-bearer Mihai Cantacuzino on March 13, 1681, man who was known for his good deeds.

Around the year 1704 Mihai Cantacuzino offered the estate and the village Lichisești as a present to the Colțea Monastery, its foundation, for the „upkeeping and the administration of the monastery's hospital.

The placing there of a party of mounted courriers at the end of the 17th century brought about the change of the name Lichisești into Călărași.

The second settlement which is part of the Călărași of today, the village Crăcenii changed its name after 1639 being known in the documents of the time as Măgureni. The village developed in a close connection with Călărași whose district it was to become in 1852.

Analyzing the documents of the 16th century (up to the 18th cent.) the authors present the basic professions of the inhabitants of Călărași, their permanent struggle to free themselves from the jurisdiction of the guardianship of the Colțea Hospital.

A special moment in the life of the village was its appointment as a fair on March 9, 1732, due to the advantages it offered to its inhabitants.

Although situated in the far South-East of Walachia, Călărași actively shared the political events of the century from very early times. These political events referred to the struggle of the Romanian countries to defend the liberty and the independence of their states.

Situated at the border of the Roman Empire this territory had to suffer from many Turkish robberies and the people had to endure many hardships.

ASPEKTE DER ENTWICKLUNG DER ANSIEDLUNG AM BOGEN DES FLUSSES BORCEA (CĂLĂRAȘI) WAHREND DEN JAHREN 1541—1821 BETREFFEND

(Zusammenfassung)

Aufgrund der Zusammenlegung archäologischer und dokumentarischer Informationen (viele von ihnen einmalig in ihrer Bedeutung) haben die Verfasser versucht zu beweisen dass auf dem heutigen Gebiet von Călărași zwei unterschiedliche Siedlungen existiert haben; beginnend mit dem Neolithikum und bis zum Jahre 1852.

Der Name beider Ansiedlungen existiert in den Schriften jener Zeit Die Siedlungen sind als Crăcenii (das heutige Măgureni) und Lichisești (das heutige städtische Zentrum der Stadt Călărași) bekannt.

Nach der Umwandlung Brăilas in ein Türkisches „Raia“ in Jahre 1540 wuchs die ökonomische Bedeutung beider Siedlungen.

Die Siedlungen wurden von Kaufmännern als Raststätte benutzt und lagen an ihrem Weg nach Silistra. Dieses ist einer der Gründe warum der Name beider Siedlungen in den Schriften der Zeit erscheint (Juni 1541; Crăcenii; Juli 1630 Lichisești).

Das Dorf Lichisești wurde von Mihai Cantacuzino gekauft. Dieses geschah am 13. März 1681. M. Cantacuzino ist in der Geschichte des Landes für seine guten Taten bekannt.

Um 1704 bot M. Cantacuzino das Gut und das Dorf Lichisești als Gabe dem Colțea Kloster zur Instandhaltung des Krankenhauses dieses Klosters an.

Die Einsetzung von Staffettenreitern am Ende des 17. Jhs. brachte die Änderung des Namens Lichisești in Călărași mit sich.

Die zweite Ansiedlung, als heutiger Teil von Călărași bekannt änderte ihren Namen nach 1630. Diese Siedlung ist in den Schriften der Zeit als Măgureni bekannt. Măgureni entwickelte sich im engen Zusammenhang mit dem heutigen Călărași, dessen Viertel es jetzt ist.

Ausgehend von Dokumenten des 16., 17. und 18. Jhrs. stellen die Verfasser die hauptsächlichen Beschäftigungen der Bewohner von Călărași dar. Dabei geht es ihnen vor allem um die ständigen Kämpfe der Bevölkerung dieser Stadt (Călărași) um die Befreiung von der Bevormundung des Colțea Krankenhauses.

Ein besonders wichtiges Datum im Leben der Dörfer war ihre Ernennung am 9. März 1732 als bedeutender Marktplatz, hauptsächlich aufgrund der Vorteile die sie der Bevölkerung boten.

Obwohl Călărași im fernen Süd-Osten des Landes liegt, hat es aktiv am politischen Leben Rumäniens teilgenommen. Und dieses von früherer Zeit an. Diese politische Tätigkeit bezieht sich hauptsächlich auf den Kampf der drei Rumänischen Länder zur Verteidigung ihrer Freiheit und Unabhängigkeit.

Sich an der Grenze des Römischen Reiches befindend, war dieses Territorium stets türkischen Eingriffen ausgesetzt. Das Volk selbst musste jeweils schwer darunter leiden.

ELEMENTE SOCIALE ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ DESPRINSE DIN „ÎNSEMNARE A CĂLĂTORIILOR MELE” A LOGOFĂȚULUI DINICU GOLESCU

Răzvan FILIP

Analizând societatea românească de la începutul secolului al XIX-lea așa cum este prezentată de boierul Constantin Golescu în „Însemnare a călătoriilor mele” nu putem să nu ne atașăm părerii că lucrarea în sine este „una din cărțile cele mai persuasive și mișcătoare din câte există”¹.

Persuasivă și chiar tendențioasă scriere, povățuitoare direct dar, mai ales, indirect, subînțeles, iar mișcătoare prin distanța dintre dorința lui Dinicu Golescu pentru o mai bună orânduială a Țării Românești și soluțiile oferite de autor pentru schimbare. Tendențioasă însă prin înțelegerea subiectivă, incompletă și selectivă a realității sociale a timpului și prin distanța de la intenționalitatea subiectivă până la realitatea obiectivă. Și totuși emoționantă prin neputința autorului de a modifica axiologic o comunitate umană cu o devenire Implacabilă care aparține prin rasă și scop peren Occidentului și, prin vicisitudinile istoriei, Orientului.

I. EXPUNERE DE MOTIVE

În chiar expunerea de motive care precede lucrarea propriu-zisă, Dinicu Golescu se întreabă: „dar cum puteam, ochi avînd, să nu văz, văzînd, să nu iau aminte, luînd aminte, să nu asemăn, asemănînd, să nu judec binele și să nu pohtesc a-l face arătat com-patrioților miei?”, deconspirînd astfel cititorului resortul interior care a determinat scrierea lucrării. Persuasiunea conținută în textul lucrării este motivată de compararea realității cu care vine în contact în timpul călătoriei, cu cele știute din Țara Românească, modelul occidental servindu-i pentru a-și impune, pedagogic aproape, punctele de vedere în legătură cu defectele unui sistem altfel sortit stagnării și alienării condiției umane. În afară de încercarea, naivă uneori, de a oferi soluții determinărilor sociale din Valahia, lucrarea este mișcătoare prin încercarea constantă de a milita pentru deșteptarea patriotismului adormit de un veac de fanarism: „de este slobod acelaia ce umblînd prin casele altuia să văză și să se gîndească la a sa, slobod au fost și mie, în toată călătoria ce să coprinde întru această cărticică, să gîndesc nu la casa, ci la patria mea (s.n.), la care cine nu gîndește, nici face pentru dînsa orice bine, poate n-are nici casă, și de are o lasă”³. Și totuși, chiar dacă este ostil regimului fanariot în ansamblul lui, Dinu Golescu dovedește o mare putere de discernămint repartizînd, în măsura în care poate fi obiectiv, și pămîntenilor fără dragoste de patrie sarcinile pentru neorînduiala din Țara Românească.

II. PATRIOTISMUL LOGOFĂTULUI GOLESCU

Prima jumătate a secolului al XIX-lea, perioadă marcată de afirmarea orgoliului național și social al revoluționarilor lui Tudor și de revoluția de la 1848 care a permis cristalizarea opțiunilor de viitor ale națiunii, reprezintă pentru românii construirea temeliei României moderne și a unui nou patriotism, peste granițe, apelat peste secole și întărit de acel prezent. Emulația caracteristică acestei perioade implică conceptualizări sincretice și neclare, neavenite uneori, sentimente și filosofii politice, sociale, în mare măsură contradictorii prin însăși sincretismul care le-a dat naștere. La rîndul lui, Dinicu Golescu nu s-a detașat de acest înoinor conglomerat ideatic clarificînd, ci impunîndu-și să accentueze, după cum era cazul, pe elementele care-l interesau. De aceea în „Însemnare . . .” e dificilă și nici nu are sens încercarea de a disocia cu exactitate latura patriotică de cea socială sau de cea politică într-o aserțiune dată. Logofătul Golescu este în același timp un luminat patriot, un militant social aspirînd cu rațiune dar și naivitate la pacea socială și un politician liberal; pentru el însă, o persoană care asuprește sau înșeală nu poate fi patriot și, invers, un patriot nu poate fi decît acela care acționează atît în interesul său cît și al poporului. Pentru că opțiunea socială pozitivă — în vederile lui Dinu Golescu — semnifică sentimentul dragostei de patrie, apare necesitatea desemnării coordonatelor patriotismului, așa cum îl înțelege autorul „Însemnărilor”.

Întîi de toate, conștiința romanității valahilor, element fundamental al sentimentului patriotic, este afirmată direct: „elinii, prin călătorii la Eghiptet, au tras de acolo luminările științelor, multe din meșteșuguri, și romanilor, strămoșilor noștri (s.n.), înmulțite le-au comunicat”⁴, mîndrie mîhnită de moravurile care sînt pe cale să distrugă această virtute esențială „că în anii cei mai vechi au fost în trupurile moșilor noștri singe romănesc”⁵.

Un alt element al patriotismului este reprezentat de conștiința unității de neam și de limbă a poporului român de pe ambele părți ale Carpaților, neimplicat însă în comentarii concrete, autorul mărginindu-se la simpla constatare a unei realități de fapt: „iar lăcuitorii neaoși rumîni, fără de nici o deosibire, și în vorbă și în port”⁶, aceștia fiind ardelenii întîlniți în inima Transilvaniei. La fel, în trecere prin Turda, semnaleză lapidar că „acolo s-au cîmorît preaslăvitul domn Mihai-vodă Viteazul, în bătaia ce au avut cu Austria”⁷. Asemenea rețineri în explicații ascunde sub o aparentă lipsă de interes, necaracteristică autorului în restul problematicii abordate, raționamente dictate de experiența politică care îi limitează libertatea de opinie date fiind condițiile Internaționale și prioritățile momentului. Unitatea națională și chiar afirmarea ei expresă nu era oportună în acea vreme cînd erau de realizat, mai întîi, desprinderea de puterea suzerană și apoi apropierea independenței, necesitățile obiective pentru dezvoltarea și modernizarea statului român. Și, cu atît mai mult, prezența trupelor rusești în chiar cuprinsul principatelor nu permitea afișarea unor sentimente contrarii intereselor marilor puteri. Cunoșcînd însă intenția lui Dinu Golescu de a scrie o „prescurtare a istoriei patriei, începînd cu 200 de ani înaintea Mintuitorului pînă în zilele noastre”, nu este posibil să fi ignorat țelurile politice ale domnitorului primei uniri a principatelor române iar lipsa unui comentariu pe această temă ne scutește de alte interpretări. De altfel, logofătul nu se poate abține să-și manifeste compasiunea față de necuprinderea în granițele Valahiei și a românilor din Transilvania, implicată în străvezia afirmație că „pe aceștea, (românii din Transilvania, n.n.) văzîndu-i un neaoș român, trebuie să să bucure și să să întristeze”⁸.

III. CLASELE SOCIALE, STRUCTURA ȘI STAREA LOR

„Și căci nu scriu numai pentru îndreptarea noastră (*bolerii de neam*, n.n.), ci și a clîrului bisericesc și a sistemii neguțitorești, cum și a tot neorodului”⁹, se adresează doctoral

și pedagogic Dinicu Golescu cititorului, avansînd în același timp o structură socială personală, oarecum naivă, nu însă foarte departe de realitate, chiar dacă autorul se pretinde „înfrenat de cunoștința micșorării mele în științe și ascultării întru învățături”¹⁰. Fără a face o analiză statistică a preocupării lui Dinu Golescu față de toate cele patru „sisteme” se poate totuși lesne observa o anumită ordinea preferențială în cantitatea de informații oferită despre fiecare dintre acestea. Și chiar dacă provine din diferite motive, simpatia lui D. Golescu se manifestă în aproximativ aceeași ordine. Astfel, „norodul” este categoria cel mai adesea pomenită, dată fiind înțelegerea acordată celor mai năpăstuiți români. Apoi, boierii de neam, grup social din care face parte autorul, ocupă un loc important atît datorită intereselor comune de clasă cît și scopurilor care-i animă. „Sistemele neguțitorestă”, ca și „clirul bisericesc” sînt priviți cu antipatie, primii pentru că furnizează rivali boierimii iar ceilalți pentru că au înșelat așteptările logofătului în sensul moralei al cărei purtători ai trebui să fie. Acestor patru „sisteme” trebuie să adăugăm un alt factor de importanță socială și pe care, deși nu-l cuprinde în structurarea sa, D. Golescu îl analizează și încadrează implicit ca element care poate contribui la bunul mers al societății Valahiei: „otcirmuirea”, domnia pămîntescă, ca instituție reînviată și de speranță, privită cu încredere dar și cu puțin oportunism.

1. Norodul

Sintetizată, starea norodului, în relație cu celelalte clase sociale, este fidel redată de boierul liberal precum că „toți caută numai din spinarea rumîului (să ia) din care pricină le sînt și spinările goale, fără de a face și lui un cît de mic ajutor și bine”¹¹, concluzie care nu se detașează neapărat ca efectul unei iluminări a autorului după călătoria în apus ci, mai repede, ca o confirmare a unei presupunerii izvorîte din experiența logofătului relativ la situația „prostimii” valahe.

Relația cea mai evidentă a „rumîului” este cea cu fiscalitatea, expresia unui sistem care dă naștere corupției cu întregul său cortegiu de „mijloace năpăstuitoare”, numeroase în acea vreme și determinate cu precizie de autor: dijmăritul, oieritul, vinăriciul, ocniile, vorniciile, tutunăritul, trecătoarea vitelor și a zahereli. Expresia imediată a corupției este vinzarea dărilor, calificată de Dinu Golescu drept „foarte rea urmare a stăpînirii”, precum și arbitrarul dus pînă la ultimele consecințe într-o țară în care lipsește „pravila cea dreaptă, legiuită” care ar trebuie să fie „ocrotitorul celui mic și neputincios”¹². „Aceste nedrepte urmări și nemaipomenite peste tot pămîntul i-au adus pe ticăloșii lăcuiitori întru așa stare, încît intrînd cinevaș într-acele locuri, unde să numesc sate, nu va vedea nici biserică, nici casă, nici gard împrejurul casii, nici car, nici bou, nici vacă, nici oaie, nici pasăre, nici pătul cu sămănăturile omului pentru hrana familiei lui, și, în scurt, nimic; ci numai niște odăi în pămînt, ce le zic bordeie, unde intrînd cinevaș, nu are a vedea alt decît o gaură numai în pămînt, încît poate încăpea cu nevasta și cu copiii împrejurul vetri și un coș de nuiete scos afară din fața pămîntului și lipit cu balebă. Și, după sobă, încă o altă gaură, prin care trebuie el să scape fugind cum va simți că au venit cinevaș la ușă-i; căci știe că nu poate fi alt decît un trimis spre împlinire de bani. Și el neavînd să dea, ori o să-l bată, ori o să-l lege și o să-l ducă să-l vînză, pentru un an, și mai mulți, sau la un bolerenaș, sau la un arendaș, sau la oricine să va găsi, ca el să-i slujească acei ani, și banii ce să dau pentru slujba acelor ani, să să ia pentru birul lui”¹³. Emoționanta descriere a neputinței celor săraci de a se apăra împotriva nesiguranței provocată de teroarea fiscalității exacerbate, sugerează că boierul Golescu era în deplină cunoștință de cauză asupra stării incredibile a țăranilor. Iar nu așa cum afirmă mai jos că „pricina este căci domnii și noi boierii (s.n.) nu-l vedem pe aceștea niciodată, ci îl văd numai aceia care merg să-i silulască, să-i pedepsească și să împlinească”¹⁴, vina pentru această stare purtînd-o

funcționarii „care au suferit otrăvire”. Dacă Dinicu Golescu a încercat pe moșia sa unele reforme de natură să îmbunătățească situația țăranilor, crezând că puterea exemplului poate servi acestei cauze, făcând legătura cu alte aserțiuni care dovedesc că, în ciuda liberalismului, rămâne fidel condiției sale de Boier, se poate afirma că a acționat astfel pentru a fi cu conștiința împăcată față de umanismul și iluminismul care-i este caracteristic. Astfel, comparând numărul zilelor de robotă ale iobagului transilvan — 104 pînă la 198 într-un an — cu obligația de clacă în Valahia, logofătul spune că „cu toate acestea sînt mai fericiți (iobagii n.n.) decît românii noștri, care lucrează numai 12 zile pe an”¹⁵, trecînd peste propria lui părere că „norodul unguresc nu este fericit. Sînt îmbrăcați prost, au locuință proaste și făr’ de multă avere”¹⁶.

Chiar dacă afectiv oscilează între emoția provocată de înțelegerea stării grele a țăranilor dublată de siguranța că de prosperitatea acestei clase depinde „buna rînduială” a întregii Valahii și conștiința boierului de neam care era, Dinicu Golescu înclină spre rezolvarea în măsura posibilităților timpului a acestei probleme sociale. Și aceasta mai ales pentru că, dată fiind sărăcia lor și neputința efectivă de a-și plăti dărilor, țăranii sînt constrînși prin mijloace barbare: „au fost cite 10 așternuți pe pămînt, cu ochii în soare, și o birnă mare și grea pusă pe pîntecile lor, ca mușcîndu-i muștele și țințarii, nici să poată a să feri”¹⁷ sau, „alți creștini, tot pentru dare de bani, au fost spînzurați cu capu în jos, și alții iarăș închîși în coșare de vite, unde le-au dat fum, și alte multe asemenea pedepsi”¹⁸.

Abstracție făcînd de fiscalitate, o altă cauză a stării de înapoiere a țăranilor, este educația care intră în vederile autorului accentuată cu orice prilej ca avînd un rol de primă importanță precum că „și copiii noștri, neavînd de la cine să înveță și a să îndrepta, asemenea ca noi vor și urma, de nu și mai rău” căci învederat lucru este că noi am rămas în urma tuturilor neamurilor, în vreme ce, în anii cei vechi, au fost începere de deșteptare prin mulți care au dus la lumină, alții tîlmăcind cărți, cum și grămatica, tipografia, școli, spitaturi”¹⁹. Sînt enumerate aci instituții care, insinuează D. Golescu, tocmai se întemeiau în vremea ultimelor domnii pămîntene pentru a fi lăsate în uitare de regimul fanariot care a deturnat fondurile destinate educației și „au stricat și acele mici școli, dinadins, ca să nu să deștepte norodul”²⁰. Dar, de erodarea sistemului educațional abia infiripat nu sînt răspunzători doar „streinii” ci, cu spirit de discernămint, autorul împarte responsabilitățile: „pentru care aș fi pus condei asupra streinilor, de nu aș ști că aceia au avut ajutoare de la pămînteni”²¹, blamînd astfel pe cei care au pus umărul la năruirea unei temelii de folos pentru norod în primul rînd și pentru țară în al doilea rînd. Excepțională este însă intuiția că împiedicarea accesului țăranilor la educație este un act conștient al celor care dominau societatea, o necesitate a sistemului în ultimă instanță, fără de care orice răsturnare de valori era posibilă și, bineînțeles, neavenită cîrmuitorilor.

2. Boierii de neam și „milionști”

Boierii de neam, din rîndul căroră de drept făcea parte și autorul, fiind grupul conducător al unui sistem care tocmai își modifica valoarea socială a elementelor componente, constituie un mediu aparte în a cărui diacronie autorul pătrunde cu nostalgie dar, în același timp, cu realism. De aceea boierii, care încă își arogau conducerea afacerilor țării și pentru că realizau ascensiunea noilor îmbogățiți, pe care Dinicu Golescu îi numește peiorativ „milionști”, sînt pomeniți aproape întotdeauna în relația bine-rău cu aceștia din urmă. Amintind de „stările boierești, puterea și cinstea ce avea într-acei vechi ani” autorul constată cu amărăciune că „nu găsesc familiile mai bogate, ci mai sărace, și unile de tot prăpădite”, în antiteză cu negustorii la care „acuma boierii sîntem datori”²². Prezentarea în timp și în relație a boierilor de neam și a „neguștorilor” sau „milionștilor” urmărește două planuri care se interferează chiar la începutul secolului al XIX-lea: primii constituie o clasă pasivă, considerînd nașterea un factor important al dreptului de a avea

și a conduce pe cînd noii îmbogățiți, dinamici și întreprinzători, încep să se detașeze și să-și contureze noile coordonate de grup social și, așa cum presimte logofătul Golescu, vor sfîrși prin a uzurpa pozițiile economice și politice ale boierimii autentice. Această deosebire de interese, în care noii veniți nu așteaptă să fie invitați în poziții dominante, este și mai evidentă cînd autorul, realist, descrie situația inițială și cea finală și, deci, modificările survenite în epocă: „iar nu ca pe noi, unde îmi trebuie hîrtie de voi voi să înșir numele acelor trînzăroși și cu picioarele goale, sau streini sau pămînteni, care, făr' de avere de o sută lei, au ajuns, în puțini ani milionști cu palaturi și cu moșii, întocmaite ca familiile ce le agonisesc în vreme de două-trei sute ani”²³.

3. Domniile pămîntene

Pentru Dinicu Golescu, restaurarea puterii în spiritul domniilor lui Mircea, Vlad Tepeș, . . . Matei Basarab, Constantin Brîncoveanu, reprezintă un simbol dar și tentația afirmării clasei din care făcea parte. Simbol pentru că, speranța realizării idealurilor politice ale românilor putea fi mai ușor manevrată, ținînd seama de curajul și clarviziunea înaintașilor, de aceeași sorginte cu logofătul Golescu. Iar tentația afirmării boierilor de neam pentru că, chiar dacă nu toate marile familii boierești erau cuprinse în lista furnizorilor de mădulare domnești, oricare din acestea putea aspira dacă nu la domnie, măcar la dregătorii atît de înalte încît să poată dirija domenii importante ale vieții sociale și politice, deci oricare dintre acestea puteau iniția acțiuni de natură să modifice — pozitiv sau negativ — destinele Valahiei.

Liberalismul dar și realismul boierului de neam Constantin Golescu se manifestă în fiecare imprecizie adresată „otcîrmuitorului” Țării Românești. Însăși „cărticica” lui se adresează, ca posibili cititori, boierului de neam și domnitorului în primul rînd ceea ce înseamnă că autorul considera firesc poziției lui să-i permită să ofere egalilor și superiorului său soluții pentru o orînduială mai dreaptă în Valahia, către care constată că „întu acest veac, cînd stăpînirea s-au încredințat la domn pămîntean, cătră carele cu îndrăzneală (s.n.) toți putem alerga, ca cătră un părinte”, cu un ton imperativ totuși care sugerează domnului soluția pentru menținerea la putere: ascultarea și rezolvarea păsurilor tuturor celor care apelează la dreapta sa judecată. Domnul pămîntean este dator să îndrepte ceea ce au stricat „streinii” folosindu-i pe cei mai luminați membri ai societății și să conducă opera de înnoire morală și spirituală a Țării Românești.

4. Clerul valah

Categoria socială față de care Dinicu Golescu nutrește cea mai profundă repulsie, deși încearcă de fiecare dată să mascheze acest sentiment, o constituie reprezentanții bisericii și, mai ales, clerul monahal. Neavînd alte date la dispoziție în legătură cu opinia autorului față de cler în afară de textul „însemnări . . .” și de documente din epocă, antipatia aproape maladivă a logofătului față de călugări, cunoscut fiind realismul său, nu poate să ne transmită peste timp decît o stare de fapt sesizată ca atare. Lăcomia și desfrîul clerului, în contrast flagrant cu dezideratele puritane ale vieții monahale sînt aspru și cu dispreț inculpate în raport cu menirea firească a acesteia care nu propovăduia că „nu spre a sta călugării răstornați în colțurile odăilor, îmbrăcați în haine scumpe, cu șaluri de mult preț încînși (. . .), în desfrînări și în desfătări petrecînd?”²⁴.

Cunoscînd importanța acordată de Dinicu Golescu educației și faptul că în epocă instrucția era apanajul bisericii, se pare că autorul „Însemnărilor . . .” tocmai din acest motiv, al răului exemplu oferit de educatori, nu poate fi de acord cu atitudinea imorală a călugărilor dispuși să sacrifice statutul lor deosebit și respectul pe altarul pecuniar la care poporul nu avea acces.

În cercetările sale asupra cauzelor care determină sărăcia și neorînduiala din Valahia, logofătul Golescu generalizează experiența negustorilor „pe care nu poci zice că i-au sărăcit altcevaș decît iar luxul și nebuna orînduială, ce curge între noi toți”²⁰, vicii pe care le consideră fundamentale alături de relația dușmănoasă între cele două extreme sociale: domnia și norodul. Acești trei factori de eroziune socială permit desprinderea mai limpede a poziției boierului Golescu față de realitățile vremii. Astfel, dacă se manifestă pentru austeritate și folosirea cu chibzuință a fondurilor publice, atitudine specifică dinamismului noilor clase sociale, autorul „Însemnărilor...” dovedește realism față de domnie în raporturile sale directe cu poporul. Descrîind atitudinea maselor la încoronarea lui „Franțisc al doilea”, logofătul Golescu găsește ocazia să afirme că „pe la noi, la acest fel de paradie, unii înjură, alții scuipă și mulerile blestemă”²⁶, dar nu dintr-o răutate lipsită de sens ci pentru că poporul, la asemenea ocazii nu are nimic de cîștigat. Și iarăși, contrastul implicat în analiza realităților din străinătate permite autorului să consilieze domnia că își poate cîștiga respectul și susținerea poporului prin măsuri concrete de ușurare a situației acestuia așa ca la Viena unde „ce mare și neadormită îngrijire au oțîrmuitorii de prin alte țări spre toată închipuirea fericirilor neamurilor omenеști!”²⁷. O altă condiție a progresului social în opinia lui Dinu Golescu este ordinea publică, deziderat care rămîne de îndeplinit în Valahia, cu un aparat represiv arbitrar, născător de turbulență și dezordine. Și, chiar dacă exagerează atunci cînd vede la Viena că „toți petrec ca niște frați, și mai virtuos, a vedea cinevaș blîndețea celor mari, ce arată către cei mici. Și a acelor de tot proști viețuire iar este vrednică de pildă”²⁷, și chiar dacă pilda vienezilor este doar un pedagogic îndemn către armonie socială, logofătul Golescu, care se pare că l-a citit pe J. J. Rousseau, aderă la ideea egalității de la natură cînd spune că „asemenea și stăpînitorul, pentru căci tot norodul să străduiește, muncind, spre a-i da avere și cîinste, este dator pentru acestea să aibă către turma lui dragoste și îngrijire spre folos, mai virtuos fiindcă turma lui nu este de dobitoace necuvîntătoare, ci cuvîntătoare, și tocmai deopotrivă-i; căci nu va găsi nimeni vreo deosibire între cenușa din trupul împăratului și dintr-a săracului”²⁹. Și dacă Rousseau admite egalitatea în presocial, Golescu revendică aceeași egalitate în complicata și prost organizată societate valahă, apelînd la filozofia populară reprezentată de fatalismul destinelor comun al oalelor și ulcelelor de dincolo de viață.

În acest context, Golescu propune pentru înlăturarea sărăciei provocată de luxul nechibzuit ca „în locu-i să se întemeieze economia, vrednicia și munca pămîntului, cu deschiderea negoțului care îmbogățește toate împărățiile”³⁰, soluție care, avînd în vedere doar factori periferici, nu poate rezolva decît aparent problemele descrise chiar de autor în „Însemnări...”.

Relativ la pacea socială, logofătul nemulțumit de dinamismul și răsturnarea valorilor feudale căci „în puțini ani ajunge cel bogat sărac, și cel slăvit necinstit”, deplîngînd astfel decăderea tot mai evidentă a boierimii, și pentru că „toate urmările ne sînt întemelte în nedreptate, și în orînduială bună”³¹, indică tuturor ca „depărtînd de la noi cele rele fapte, și îmbrățișînd pe cele bune, (a căroră cel dintîi pas este unirea spre obșteșcu folos) (s.n.), (...) să cerem tot chipul de ajutor de la preainălțatul nostru domn, ca de la un părinte”³². Lipsa de realism — în această apreciere —, naivitatea și idilismul chiar al acestei soluții „de sus” pentru construirea unei societăți sănătoase și prospere, conține o bună doză de părtinire pentru interesele clasei pe care o reprezenta pentru că, lăsînd la latitudinea unui domn, chiar bine intenționat, rezolvarea armoniei sociale, se propune de fapt întoarcerea la o nouă formă de stabilitate feudală. În calitatea lor de grup de presiune politică, chiar dacă puterea de influențare scădea treptat din motive evidente, boierii

Își puteau permite să orienteze interesele domniei în direcția dorită de ei așa încât tendențiozitatea logofătului transpare cu claritate.

În esență, Dinicu Golescu se dovedește a fi un analist a cărui opțiune socială și politică liberală îi permite determinarea reală a stării proaste a norodului. În același timp autorul „Însemnărilor . . .” se dovedește a fi mai puțin ager în depistarea cauzelor acestei stări de lucruri, luxul și lipsa unei stricte organizări sociale nefiind decât expresia aparentă a unei structuri în care în nici un caz norodul nu poate fi acuzat de lux și desfrâu. Iar cât privește rezolvarea problemelor sociale și reorganizarea structurilor dorită de Dinicu Golescu, propunerea de a se întemeia pacea socială pe „unirea spre obștescul folos” și pe înlăturarea nedreptăților, acestea sînt de fapt deziderate și nu soluții, așa încît eficacitatea ideilor expuse nu poate funcționa decât în măsura în care necesitatea istorică concordă sau nu cu acestea.

Și totuși, ceea ce trebuie remarcat ca meritoriu este o anume clarviziune a boierului Golescu în descrierea societății românești de la începutul secolului al XIX-lea pe care în fond o întreprinde și aceasta, chiar dacă a rămas prizonierul propriei condiții sociale și analizează doar cu mijloacele bunului simț societatea în care el însuși era încadrat în mod obiectiv. De aceea socotim „Însemnarea . . .” ca o lucrare esențială în sesizarea genezei și dezvoltării structurilor capitaliste ca o devenire firească și proprie societății românești de la limita dintre secolele XVIII și XIX, aceasta fiind de fapt concluzia implicată: burghezia, indiferent de mijloacele folosite, uzurpă treptat pozițiile dominante ale boierimii generînd astfel, încet dar sigur, o nouă societate impregnată de alte valori și de o nouă mentalitate. Cea a Cîștigului cu orice preț.

NOTE

1. Eliade, Pompliu, *La Roumanie au XIX-e siècle*, Librairie Hachette et Cie, Paris, 1914, p. 218.

2. Golescu, Dinicu, *Însemnare a călătorii mele Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826*, Ed. Minerva, București, 1977, p. 10.

3. *Idem*, p. 9.

4. *Idem*, p. 10.

5. *ibidem*.

6. *Idem*, p. 125.

7. *Idem*, p. 19.

8. *Idem*, p. 125.

9. *Idem*, p. 133.

10. *Idem*, p. 10.

11. *Idem*, p. 35.

12. *ibidem*.

13. *Idem*, pp. 76—77.

14. *Idem*, p. 78.

15. *Idem*, pp. 22—23.

16. *Idem*, p. 20.

17. *Idem*, p. 76.

18. *ibidem*.

19. *Idem*, p. 51.

20. *Idem*, pp. 23—24.

21. *Idem*, p. 51.

22. *Idem*, p. 130.

23. *Idem*, pp. 35—36.

24. *Idem*, p. 52.

25. *Idem*, p. 132.

26. *Idem*, p. 31.

27. *Idem*, p. 50.

28. *Idem*, p. 34.

29. *Idem*, p. 50.

30. *Idem*, p. 85.

31. *Idem*, pp. 133—134.

32. *ibidem*.

SUMMARY

The study entitled „SOCIAL ELEMENTS IN WALLACHIA” taken from „NOTES FROM (OF) MY VOYAGE” written by the Chancellor Dinicu Golescu comprises an analysis of the structure of the Romanian society at the beginning of the 19th century.

All the facts are taken from the above mentioned work by Dinicu Golescu.

We have to notice the clear-sightedness of the author when he is defining the social elements that have determined a capitalist evolution much stronger and ampler than it is believed to have

been. Such, Dinicu Golescu mentions as being of common interest rich land — owners, the clergy, merchants and the large mass of people. All these social strata are supposed to have had specific interests which have already been mentioned and dealt with.

Less realistic and proving himself to be a landowner too, the author is not able to find real solutions to the solving of the existing social „evils“ which characterized the Romanian society at the beginning of the 19th century.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Arbeit „Soziale Elemente in Wallachien“ entnommen dem Studium „Aufzeichnungen meiner Reise“ des Logafeten Dinicu Golescu, analysiert die Struktur der rumänischen Gesellschaft zu Beginn des 19. Jh. Alle Daten haben als Ausgangspunkt die Aufzeichnungen Dinicu Golescu's.

Bemerkenswert ist die Weitsichtigkeit des Autors in der bewussten Wiedergabe der sozialen Elemente welche eine kapitalistische Entwicklung umfassend und mit allergrösster Klarheit darzu-

stellen versucht. Dementsprechend hält Dinicu Golescu einige Aspekte von aussergewöhnlicher Wichtigkeit fest: die Bojaren, (die Gutsherren) von Rang, die Kirche, Handelsreisende, das einfache Volk, jede dieser Klassen hatte eigene, spezifische Interessen die bereits aufgezeichnet wurden.

Weniger erfolgreich ist der Autor in seiner Suche nach adekvaten Lösungen „allen Übels der rumänischen Gesellschaft zu Beginn des 19. Jhs.

MIȘCĂRI ȘI FRĂMÎNTĂRI ȚĂRĂNEȘTI ÎN JUDEȚUL IALOMIȚA ÎN ANII 1878—1887

Constantin TUDOR

Istoria modernă a României, inaugurată prin revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, a fost marcată de numeroase evenimente social-agrar în cadrul cărora țărănimea a demonstrat cu prisosință puternicul ei potențial de luptă, ridicându-se de nenumărate ori pentru a cere pământ și o viață mai bună.

Revoluția de la 1848 și-a îndreptat atenția și spre țărănime dar problema agrar-țărănească, problema fundamentală a revoluției burghezo-democratice, nu-și va afla acum soluționarea și nici în etapa imediat următoare, cu toate că o seamă de gînditori și patrioți luminați au cerut cu insistență împroprietărirea țărănimii pe care o considerau a fi singura cale de soluționare a problemei agrare.

Înfăptuită de Cuza cu ajutorul lui Kogălniceanu, reforma agrară de la 1864 aducea țăranilor eliberarea de servituțile feudale și le dădea pământ, potrivit cu numărul vitelor de muncă pe care le aveau. Au fost astfel împroprietăriți un număr de 406.429 clăcași pe o suprafață de 1.654.969 ha. Pentru județul Ialomița datele statistice indică nu număr de 12.288 familii împroprietărite pe o suprafață de 56.260 hectare¹.

Dar, așa cum a fost aplicată, cu multe abuzuri și tărăgănări reforma agrară din 1864 nu a înlăturat bazele puterii economice a moșierimii, ceea ce a făcut ca în agricultura românească formele de producție capitaliste să se împletească cu practici folosite în vechea orînduire. Nici împroprietăririle care s-au mai făcut după 1864, n-au schimbat, în esență, situația țărănimii care de nenumărate ori a încercat să soluționeze problemele ce o preocupau prin intermediul luptei directe, documentele consemnînd un șir nesfîrșit de mișcări țărănești în adoua jumătate a secolului al XIX-lea.

Între județele care au cunoscut mișcări și frămîntări țărănești în această perioadă se află și județul Ialomița, județ eminentement agricol, unde marea masă a locuitorilor o formau țăranii. De altfel, statisticile vremii amintesc că în perioada anilor 1864—1888, județul Ialomița a ocupat un loc de frunte în ceea ce privește numărul și intensitatea conflictelor agricole². Un asemenea conflict a avut loc în anul 1867 în comuna Slujitori, cînd portărelul Tribunalului județean Ialomița trebuia să îndeplinească o sentință privind strîngerea de la locuitori a 1000 clăi de orz și 120 de vaci. Venind în comună ca să ducă la îndeplinire sentința, însoțit de subprefect și de 4 dorobanți, a fost întîmpinat de săteni, care, foarte revoltați i-au bătut pe dorobanți și l-au amenințat pe el și pe subprefect³. Patru ani mai tîrziu, în 1871, în comuna Rosetti-Volnași, unde exista un conflict mai vechi între arendaș și săteni, soldat cu un proces care durase peste 10 ani, și a cărui sentință se pronunțase în favoarea arendașului, portărelul Tribunalului județean Ialomița nu a putut

executa sentința datorită intervenției decise a țăranilor. Hotărâți să-și apere drepturile, la 9 septembrie 1875 pornesc de la Călărași spre capitală pentru a reclama domnitorului nedreptățile ce li se fac⁴.

Nu de puține ori țința nemulțumirilor țărănești au constituit-o primarii unor comune care au favorizat într-un fel sau altul delimitarea incorectă și alte abuzuri ale proprietarilor și arendașilor. Locuitorii comunei Dichiseni, nemulțumiți de delimitarea pământurilor primite conform legii rurale, cer în aprilie 1872 primarului să vadă și el planul întocmit de inginerul hotarnic. La răspunsul ajutorului de primar și al notarului că nu au nici un plan, încurajați de consătenii lor, Ioniță Dumitru și de Florea Năe, locuitorii s-au revoltat „luindu-i de piept și trăgându-l prin cancelarie, și nu s-au putut potoli altfel decât după ce am eliberat un înscris că vom preda planul cerut”⁵.

Noi prilejuri de manifestare a revoltei țăranilor le-au fost oferite de nolle delimitări făcute la cererea proprietarilor și arendașilor după 1867. Cînd în 1875 pe moșia Pietroiu, inginerul Maior Groza făcuse o nouă delimitare în urmă căreia țăranii trebuiau să înapoieze arendașului suprafața de 47 pogoane stăpînite „peste prevederile legii”, aceștia au sărit asupra primarului, inginerului și arendașului, amenințându-i „că-l pierde dacă vor pune în lucru acea decizie”⁶. La fel au procedat și locuitorii comunei Sărățeni amenințându-l pe subprefectul plășii Ialomîța că „sînt dispuși a face omor dacă ar îndrăzni cineva a-i muta din locurile ce li s-au dat odată de doamna Maria Ghica”⁷.

În afara împotrivirilor directe, care trebuie să recunoaștem că au fost relativ puține, cea mai uzitată formă de luptă a țăranimii Ialomîțene în perioada 1854—1877 a fost cea a petițiilor și plîngerilor adresate atît autorităților locale, cît și celor centrale și chiar, domnitorului. Amintim aici doar plîngerea din octombrie 1873 a locuitorilor din Axintele împotriva abuzurilor arendașului local și a sătenilor din Socariciu, care în iunie 1853 reclama împotriva „ilegalei alegeri a primarului”⁸.

De multe ori țăranii învolți cu proprietarii și arendașii refuzau să execute muncile prevăzute în contract, exprimîndu-și în acest fel nemulțumirea față de abuzurile săvîrșite împotriva lor. Așa au făcut în 1867 locuitorii din Ciocănești despre care prefectul județului menționa că „se împotrivesc a îndeplini învolala cu arendașul la lucrarea ogoarelor”¹⁰. La fel s-a întîmplat peste 9 ani, în 1876, la Lupșani, unde arendașul reclama Ministerului de Interne că „locuitorii refuză să respecte tocmelele agricole”¹¹.

Alteori țăranii călcau proprietățile arendașești, cum făceau în octombrie 1857, țăranii din Făcăeni care, după cum reclama proprietarul, împreună cu „alții învecinați mi-au pricinuit cu vitele o însemnată stricăciune locurilor oprite pentru fînețe”¹².

Atunci cînd petițiile și plîngerile lor nu erau rezolvate, țăranii se vedeau nevoiți să întreprindă proces împotriva proprietarilor și arendașilor, ceea ce aducea după sine cheltuieli suplimentare și prelungirea soluționării litigiului. 75 de locuitori plugari din satul Beilic, moșia Jegălia, menționau în cererea lor adresată președintelui Tribunalului Ialomîța în anul 1871: „Noi de la epoca emancipării, de la anul 1864, am plătit numai către fiscu îndatoririle prevăzute de lege, dar beneficiu nici unul din noi nu am avut”, datorită împotrivirii arendașului pe care îl dau în judecată¹³. Dar nici după 7 ani conflictul nu se soluționa.

Asemenea conflicte au agitat lumea satelor neconținut pînă la 1877, cînd, dînd încă o dată dovada înaltului lor patriotism, țăranii Ialomîțeni au lăsat pe planul doi lupta pentru apărarea drepturilor lor, în fața necesității naționale de a lupta și participa prin toate posibilitățile pentru obținerea independenței de stat. Astfel îi vom găsi fie pe frontul din Balcani, fie în rîndul donatorilor și a celor de la care s-au făcut cele mai importante rechiziții pentru susținerea războiului¹⁴.

Dar în timp ce masele largi de țărani luptau pe front sau contribuau în țară la ducerea greului războiului, unii proprietari și arendași nu încetau cu abuzurile sustrăgîndu-se în

același timp și de la rechiziții. La 13 septembrie 1877 un număr de 6 locuitori din comuna Iazu, se adresau cu o reclamație primăriei Slobozia, prin care se plîngea că arendașul Alexiu paște oile pe pămînturile lor. Ba mai mult, la încercarea lor de a goni oile, ciobanii arendașului au opus „rezistență cu bîte”, iar unul dintre ciobani a scos cuțitul sub privirile arendașului și l-a rănit la mînă „pe unul pe nume Constantin Pantelei”¹⁵.

Deși articolul 66 bis, adițional la legea organizării puterii armate, prevedea obligația pentru consiliile comunale de a asigura efectuarea muncilor agricole ale soldaților chemați sub arme, acest lucru nu a fost deloc respectat. Elocventă este în acest sens, telegrama unor foști dorobanți din comuna Socariciu, în care se menționa: „la întoarcerea la vetrele noastre am găsit femeile și copilașii noștri morți de foame, primarii nu ne-au dat ajutoare, neavînd unii nici plugărie în cîmp, iar cei ce aveau se pierde din cauza nedlijmii de către arendași pînă ce nu-i vom plăti angajamentele ce am avut pentru doi ani cît am luptat în resbel. Pămînturile după legea rurală nu sînt plătite, n-avem cu ce, căci parte din vite ni s-au furat de turci, iar ce mai rămăsese le-a secerat moartea, încît astăzi sîntem pradă sărăciei”¹⁶. Dar întrucît doleanțele lor nu au fost satisfăcute de autoritățile locale, dorobanții din Socariciu se vor adresa cu o plîngere direct Ministerului de Război. La 21 martie 1879, plîngerea era înaintată Ministerului de Interne cerîndu-se satisfacerea ei menționîndu-se că suplicanții reclamau că „sîntem constrînși de Primărie și percepătorul comunei a plăti dările pe timpul cîtu a fostu în campanie, cum și pentru plata angajamentului ce am avut cu arendașii pentru muncile agricole pe acel timp”¹⁷.

Și în alte locuri arendașii au comis aceleași abuzuri. Pe 2 martie 1879, foștii dorobanți Niță și Ivanciu Ioniță telegrafiau din Călărași, Ministerului de Interne, cerînd intervenția ministerului spre a fi scutiți de efectuarea obligațiilor către arendași pe perioada cît au fost pe front, conform ordinului M.I. nr. 350 din 13 februarie 1879¹⁷.

Reclamațiile foștilor dorobanți împotriva arendașilor au continuat în întreg anul 1879. Asemenea reclamații au făcut Marin Dobrescu din comuna Axintele și Alexe Dumitru din comuna Slobozia, care în iulie 1879 reclamau că „sîntem constrînși de arendași a plăti cu bani angajamentele ce am avut contractate pentru muncile agricole și pe care nu le-am putut îndeplini din cauza campaniei”¹⁸.

Perioada anilor 1878—1887 a fost marcată de continuarea conflictelor sociale din lumea satelor care aveau la bază tot lipsa de pămînt, și mai ales agravarea condițiilor de viață ale țăranilor.

Împroprietărirea însurățeilor din anii 1878—1879, precum și vînzările unor loturi din moșiile statului, nu au îmbunătățit substanțial situația țăranimii. De aceea, de multe ori sătenii își vor manifesta nemulțumirile, alegînd diverse forme de luptă, de la calea legală a plîngerilor, la părăsirea locurilor de baștină, și culminînd cu forme ale opoziției deschise: nesupunerea la efectuarea învoielilor agricole, încălcările proprietăților moșierești și a domeniilor statului, ridicarea la luptă și atacarea moșierilor, arendașilor și oamenilor acestora.

Calea petiționară, a fost forma de luptă cea mai des folosită de țăranii ialomițeni în primul deceniu al independenței de stat. Sperînd încă în intervenția statului burghez-moșieresc pentru satisfacerea revendicărilor lor, țăranii adresau petiții autorităților locale și centrale, prin care dezvăluiau abuzurile proprietarilor de pămînturi și arendașilor. În februarie 1880, mai mulți moșneni din Cosîmbești se adresau cu o plîngere primarului comunei, prin care îl reclamau pe Nae Maltezeanu proprietar vecin cu moșia lor, care a încălcat de multe ori hotărul, cultivînd pe terenurile lor diferite bucate; de asemenea din pădurea pe care o stăpîneau în devălmășie, Nae Maltezeanu lua de regulă mai multe lemne decît i se cuveneau. În încheierea plîngerii cereau intervenția primarului, amenințînd că altfel se vor vedea nevoiți să răspundă și el provocărilor lui Nae Maltezeanu²⁰.

O situație deosebită, întâlnim în această perioadă pe moșia Slobozia, unde abuzurile arendașului A. Alexiu, susținut de autoritățile locale, vor genera numeroase nemulțumiri. În februarie 1878, G. Vătafu se adresa cu o petiție Primăriei Slobozia prin care arăta că arendașul Alexiu îi pretindea să efectueze 2 zile peste cele prevăzute în contract, zile pe care de fapt reclamantul le efectuase, după cum probează cu martori²¹. Peste 6 luni, în august 1878, alți 13 muncitori agricoli din Slobozia se plîngeau primarului împotriva aceluiași A. Alexiu care nu respecta învoiala inițială și în loc de 5 lei pe ziua muncită, le-a dat doar 2 lei „iar de atunci pînă acum din cauza traiului am suferitu foarte greu”²². Și locuitorii altor localități reclamau împotriva lui Alexiu. Astfel, la 22 februarie 1882, mai mulți țărani din Iazu adresau subprefectului plășii Ialomița o plîngere prin care arătau că arendașul moșiei Slobozia, Anastase Alexiu, nu-și respecta clauzele contractului de învoială semnat cu ei, în sensul că în loc de 3 ani cum se învoiseră inițial le lășaseră pămînturile numai 2 ani, dîndu-le apoi altor țărani care acceptaseră unele condiții impuse de arendaș²³. În fața acestor reclamații, subprefectul se vedea nevoit să ia poziție, și la 27 august 1887 ordona primarului comunei Slobozia să intervină pe lângă arendaș pentru satisfacerea drepturilor țăranilor, care în ultimul timp reclamau că Alexiu le percepe taxe mari cu prilejul vinzării unor produse în cadrul bilciurilor locale²⁴.

De multe ori subprefecții se eschivau în intervențiile lor de teamă să nu-i supere pe arendași. Așa s-a întâmplat și în cazul țăranului Stan Sotir din Măgureni, care adresase la 16 iulie 1880 o plîngere către subprefectul plășii Borcea prin care îl reclama pe arendașul Adrian Haracopol care îl păcălea la măsurătoarea pogoanelor. Pe această petiție subprefectul a pus următoarea rezoluție: „Conform învoielii ce are reclamantul Stan Sotir, primarul comunei Tonea, va satisface reclamația pe cît va putea” (subl. ns.)²⁵.

Văzînd că cererile lor adresate autorităților comunale și județene rămîn de regulă fără rezultat, țăranii ialomițeni se vor adresa direct forurilor administrative de la București. Pe 12 martie 1886, 18 locuitori din satul Vlaiculești adresau o plîngere Ministerului de Interne, prin care arătau necazurile pe care le întâmpinau din partea arendașului, care în mod intenționat le călca pămînturile ce le primiseră prin legea rurală din 1864, cauzîndu-le mari pagube. Cereau intervenția ministrului, deoarece plîngerile lor adresate autorităților județene au rămas fără rezultat.²⁶ La fel procedează și mai mulți locuitori din Ulmu care se adresaseră Ministerului de Interne cu plîngere în vara anului 1887, prin care îl reclamau pe arendașul G. Driva care de multă vreme îi năpăstuiă prin purtări abuzive²⁷.

Multe din cererile adresate de sătenii ialomițeni, autorităților centrale vizau cumpărarea de loturi din moșiile statului. Așa au făcut în primăvara lui 1881 mai mulți locuitori din Sudiți care cereau Administrației statului să li se vîndă pămînt pe vatra satului nou format¹⁸. Acțiunea petiționară a țăranilor pentru pămînt a atins maximum de intensitate în perioada lunilor mai—iunie 1882, cînd însuși Mihail Kogălniceanu depune în ședința Adunării deputaților din 7 mai o petiție semnată de mai mulți țărani, dintre care unii erau foști luptători pe frontul din Balcani²⁹. De altfel, din anii 1882—1883 datează multe cereri de pămînt ale unor locuitori din satele nou create³⁰ (Slobozia Nouă, Amara, Modelu).

Deși, nu am depistat în arhivele locale documente care să consemneze luarea de poziție a țăranilor ialomițeni față de inițiativa lui I. C. Brătianu de a dota coroana cu noi moșii ale statului, considerăm că și aici în Ialomița, unde existau multe moșii ale statului, țăranii și-au exprimat deschis nemulțumirea. De altfel un ziar contemporan, „Răceala” consemna: „Opoziția varsă pucioasă, foc și fum împotriva apanajelor, întărită țăranii împotriva Roșiilor și a Regelui, țăranii sudue și amenință că vor lua ciomegile. De prin sate vin jalbe împotriva apanajelor, sate întregi iscălesc”³¹.

O altă formă de luptă a țăranimii ialomițene, care avea în județ o veche tradiție, dar care în această perioadă a fost mai puțin folosită a fost aceea a *părăsirii de către unii săteni a locurilor de baștină*. Datorită lipsei de pămînt, persecuțiilor și abuzurilor, mulți țărani

s-au îndreptat spre Dobrogea, mai ales după 1878, în speranța că acolo vor primi pământul mult dorit.

Părăsirea satelor de baștină a avut un larg ecou în opinia publică, de aceea autoritățile vor încerca prin diverse măsuri să-i împiedice pe țărani să ajungă în Dobrogea. Motivele care-i determinau să ia calea pribegiei erau cât se poate de bine sintetizate de ziarul „Resboiul” din 25 aprilie 1886³²: „Lucru trebuia să ajungă aici, căci de la 1864 și pînă azi, de cînd au fost împrăștiți sătenii și cînd toată lumea spera că plugaru nostru va deveni și el om, nu s-a făcut absolut nimic pentru a-i îmbunătăți soarta, astfel că el a ajuns mai rău decît înaintea acestei epoci”.

Pentru modul în care priveau arendașii și proprietarii pretențiile țăranilor de a se stabili în Dobrogea, este semnificativă o telegramă a arendașului din Cegani, adresată la 9 aprilie 1879 ministrului de interne³³. Plîngîndu-se împotriva locuitorilor din Cegani care, deși aveau o învoială cu el pe o perioadă de 5 ani, nu voiau să-i mai lucreze pământul și intenționau să se mute în Dobrogea, cerea ministrului să nu le aprobe țăranilor vizele de stabilire în Dobrogea căci: „dacă li s-ar da această voie atunci, să face mare piedici și se strică toate regulile, nu numai atît dar se sparge toate satele fiindcă sînt și alții locuitori din alte sate spre a se strămuta în Dobrogea îndată ce vor vedea că li s-au dat voie la cei de aici”

Nesupunerea țăranimii la muncile agricole pe pămînturile moșierilor și arendașilor, este o altă formă de luptă adoptată de ialomițeni, ca urmare a sistemului de învoieli agricole oneroase și abuzive.

Îndată după războiul de independență autoritățile județene informau Ministerul de Interne, că în județul Ialomița „tocmelile agricole nu se execută la timp”³⁴. Pe 7 august 1878, arendașul moșiei Slobozia, Anastase Alexiu, se adresa cu o plîngere primăriei locale, prin care arăta că locuitorii comunei Slobozia deși au învoială cu el pentru strîngerea paielor, nici unul nu și-a efectuat zilele prevăzute în contract. Cere primarului „să binevoiți a le pune în vedere locuitorilor pentru a veni la facerea zilelor căci contrariu mă voi vedea obligatu a uza de toate drepturile ce mi le acordă legea”³⁵. Dar intervenția primarului pe lîngă țărani a rămas fără urmări ceea ce-l determina pe A. Alexiu să se adreseze la 4 august 1882 direct subprefectului plășii Ialomița, cerînd intervenția acestuia pentru a-i obliga pe locuitorii comunei Slobozia să execute muncile agricole prevăzute în contract întrucît aceștia „se împotrivesc de multă vreme a mi le face”³⁶.

În fața repetatelor cazuri de nesupuneri ale țăranilor, primarii, la insistențele arendașilor, făceau uz de prevederile legii de învoieli agricole și procedau la obligarea țăranilor prin intermediul călărașilor. La 24 iunie 1880, primarul comunei Tonea făcea un raport către subprefectul plășii Borcea prin care cerea să i se pună la dispoziție un călărași cu ajutorul căruia să-i poată sili pe o parte a locuitorilor comunei care refuză să muncească pămînturile arendașului. Pe 27 iunie, călărașul se prezenta în localitate, dar după cum raporta același primar, nu a reușit să-i scoată pe țărani la muncă³⁷.

Arendașii și proprietarii vor ajunge cu plîngerile lor pînă la Ministerul de Interne. Așa făcea în martie 1879, arendașul moșiei Cegani, care reclamă că „locuitorii au mare semeție și împotrivire, din gurile lor nu ies decît vorbele cele mai aspre și chiar și insultătoare, dacă la primărie care le-a pus în vedere să iasă a-mi face pogoanele de arătură, s-au împotrivit, dacă la călărașul trimis de subprefectură pentru acest sfîrșit s-au împotrivit atunci ce a mai rămas treaba, ne-am urît și meseria și chiar țara”³⁷.

O altă formă a luptei de clasă pe care au folosit-o țăranii ialomițeni în această perioadă a fost și aceea a *încalcărilor proprietăților moșierești și a domeniilor statului*. Caracteristică mai mult moșnenilor, la această formă de luptă au recurs de nenumărate ori și celelalte categorii de săteni. Pe 7 aprilie 1879, arendașul moșiei Pietroiu reclamă că o parte a locuitorilor din comună lasă animalele libere să treacă pe pămînturile lui³⁹. Un caz asemănător

s-a petrecut și pe moșia Slobozia în mai 1882, când arendașul A. Alexiu se plîngea către primar, că o parte a locuitorilor din Slobozia i-au călcat pămîntul cu vitele, lăsîndu-le să pășuneze pe izlazul lui. Cînd împreună cu logofătul a intenționat să intervină „a fost imposibilu a le aduce la oboru sărîndu locuitorii cu toții asupra logofătului”⁴⁰.

Asemenea manifestări se întîlneau frecvent în satele ialomițene, fiind generate de multe ori și de purtarea abuzivă a moșierilor și arendașilor. În luna iunie 1884, moșierul din comuna Balaciu de Jos reclama că țărani au dat drumul vitelor pe moșia sa, devastîndu-l astfel semănăturile⁴¹.

Un caz deosebit de încălcare a pămînturilor arendașești l-a reprezentat cel din comuna Ulmu. Aici exista un mai vechi conflict între țărani și arendașul moșiei, G. Driva. Prefectul județului raporta în mai 1887 situația de pe această moșie. Întrucît arendașul nu a dat suficient pămînt unui număr de 5 locuitori, aceștia au fost nevoiți să ia pămînt în folosință și de la altă moșie învecinată. Profitînd de acest fapt, arendașul Driva a refuzat să mai dea voie țăranilor să muncească pămînturile pentru care se învoiseră⁴². În această situație țăranii „cu violență și gravă rezistență s-au pus în moșia mea de mi-au arat chiar locurile mele făcute ogoare pentru mine, și din care astăzi se opun tot cu violență de a-mi da dreptul meu”, după cum se plîngea în mai 1887, arendașul Driva către Ministerul de Interne⁴³.

O situație specială am întîlnit pentru comuna și moșia Cosîmbești, comună de vechi moșneni, care stăpîneau în devălmășie atît pămîntul agricol cît și o pădure și o porțiune de baltă. Vecină cu moșia lor era și moșia lui Nae Matlezeanu. Multe documente⁴⁴ din anii 1880—1883 amintesc despre încălcări reciproce de terenuri între moșneni și Nae Matlezeanu.

Mari nemulțumiri în rîndul țăranilor au fost generate de *nedreapta aplicare a reformei agrare din 1864*, cu toate că de la legiferarea ei trecuseră mulți ani. Un număr de 4 locuitori din comuna Bucu, telegrafia pe 27 mai 1882 ministrului de interne, plîngîndu-se că deși au fost împroprietăriți în anul 1879, primarul comunei i-a scos în mod abuziv de pe aceste locuri pe care le-a dat altor țărani, iar percepătorul tot pe ei îi urmărește pentru plată. Solicită intervenția ministrului pentru a fi repuși în posesia pămînturilor ce li se cuvin⁴⁵. La 13 august 1882 (deci după aproape trei luni) prefectul județean raporta Ministerului de Interne că plîngerea celor 4 locuitori din Bucu ar fi inexactă întrucît ei nu figurează pe tabelele de împroprietăriți din 1879⁴⁶.

O altă telegramă datată 28 septembrie 1882, era primită la Ministerul de Interne din partea mai multor locuitori din Piuș Petrii, prin care se solicita trimiterea unui inginer hotarnic care să delimiteze pămînturile înșurășilor împroprietăriți pe moșia Piuș Petrii deoarece arendașul continuă să folosească pentru el o mare parte a terenurilor destinate înșurășilor⁴⁷.

Mai mulți locuitori din comuna Periești, în numele cărora semna Ion Călin și Petre Dumitru, se adresau cu o plîngere, de data asta Ministerului Agriculturii și Domeniilor, prin care arătau că deși după legea din 1864 lor li s-ar fi convenit o suprafață de 452 pogoane, în momentul de față ei stăpînesc doar 338 pogoane, restul fiind folosite în mod abuziv de proprietarul moșiei, Scarlat Perieșteanu. Solicitau trimiterea la fața locului a unei comisii care să constate realitatea și să dispună a li se da în folosință pămînturile legiuite⁴⁸.

Ca să poată să folosească în continuare suprafețe de pămînt ce se cuveneau de drept țăranilor, mulți moșieri au evitat măsurarea și delimitarea precisă a pămînturilor ce trebuiau date foștilor clăcași. Un asemenea fapt s-a petrecut și-n satul Arțaru, pe moșia lui Cantilli unde pe lingă că s-a dat țăranilor pămînt mai puțin decît prevedea legea, delimitarea făcută era mai mult formală, neexistînd un plan care să rămînă la primărie. Acest lucru a dat posibilitatea arendașului să-i mute pe țărani cînd pe terenurile din coastă cînd pe cele din luncă. Pentru a evita mutarea lor continuă, țăranii au făcut reclamație cerînd o delimitare

precisă și statornică în conformitate cu prevederile legii rurale, dar autoritățile nici peste două decenii nu le-au făcut dreptate⁴⁹.

Ca urmare a frustrării lor de suprafețe de pământ ce li se cuveneau de drept, țărani au intentat numeroase procese împotriva proprietarilor și arendașilor. Amintim aici, numai cazul țăranilor din Ivănești. În 1869, ei au intentat proces contra lui Nae Maltezeanu și Marinache Popescu, proprietarul și respectiv arendașul moșiei Ivănești, pe motiv că primiseră locuri proaste și că arendașul an de an le limita suprafețele făcând noi mușuroaie. Procesul s-a prelungit până în 1907, când de teama izbucnirii unui conflict, prin hotărâre judecătorească se face o nouă delimitare a moșiei, când s-au găsit un număr de 80 pogoane luate de arendaș din loturile sătenilor⁵⁰.

Văzînd că nici în urma plîngerilor și nici a proceselor nu au obținut rezultatele scontate, țăranii se vor ridica la luptă deschisă, atacînd conacele moșierilor și arendașilor și pe oamenii acestora. Deși la nivelul întregii țări în perioada 1877—1887 s-au înregistrat numeroase conflicte soldate cu lupta deschisă împotriva moșierilor și arendașilor,⁵¹ distrugerea fondurilor de arhivă locală nu ne-a permis să depistăm pentru județul Ialomița decît două asemenea cazuri.

După cum am mai menționat, pe moșia Slobozia a existat o continuă stare conflictuală generată de zbuzurile arendașului A. Alexiu. Încă din august 1877 se semnală primul conflict între arendaș și locuitorii comunei Slobozia, cînd găsind oile pe pămînturile lor cer arendașului să și le retragă și în fața refuzului acestuia au atacat pe ciobani, luîndu-le ciomegile și gonind oile⁵². Peste 5 ani, în august 1882, arendașul reclama subprefectului că locuitorii comunei Slobozia „după cum știți în diferite rînduri s-au opus și împotrivit cu ciomegile”, și că încercînd să ducă la obor, mai multe vite ale țăranilor prinse pe pămînturile lui, aceștia s-au împotrivit și „a ieșitu jumătate comuna cu ciomegile”⁵³.

Doi ani mai tîrziu la 12 februarie 1884, primarul comunei Slobozia, Tache Dobrineanu închcia un proces verbal prin care se constată că în noaptea de 10—11 februarie 1884, armanul arendașului Anastase Alexiu a fost devastat de mai mulți locuitori din satul Pribegi care au luat din magazinele arendașului, diferite produse și mai multe pluguri⁵⁴.

Nemaiputînd suporta exploatarea, abuzurile și samavolniciile arendașilor, proprietarilor cît și ale autorităților locale, țărănimea ialomițeană se va ridica hotărîtă la luptă în primăvara anului 1888, dînd semnalul răscoalelor țărănești.

NOTE

1. Constantin Corbu, *Țărănimea din România între 1864 și 1888*, Editura științifică București, 1970, pag. 79.

2. *Ibidem*, pag. 181.

3. *Ibidem*, pag. 144.

4. *Ibidem*, pag. 144—145.

5. Arhivele Statului Călărași, fond Primăria Dichiseni, dosar 7/1878—nepaginat.

6. *Idem*, fond Primăria Pietroiu, dosar 1/1879, fila 14.

7. *Idem*, fond Primăria Sărățeni, dosar 1/1864, fila 19.

8. C. Corbu, *op. cit.*, pag. 118.

9. *Ibidem*, pag. 120.

10. *Ibidem*, pag. 123.

11. *Ibidem*, pag. 126.

12. *Ibidem*, pag. 134.

13. Arhivele Statului București, fond Reforma agrară... Mapa 1122 (dosar 24/1804, fila 4).

14. vezi pe larg, Alex. Vlădăreanu, *Războiul de independență din 1877 și județul Ialomița*, în „Ialomița — studii și comunicări”, Slobozia, 1977, pag. 127—134.

15. Arhivele Statului Ialomița, fond Primăria Slobozia, dosar 81/1788, fila 50.

16. Cf. C. Corbu, *op. cit.*, pag. 187.

17. Arhivele Statului București, fond Ministerul de Interne — Ad-tive, dosar 47/1879, f. 96.

18. *Ibidem*, fila 67.

19. *Ibidem*, dosar 47/1879 — vol. II, fila 92.

20. Arhivele Statului Ialomița, fond Primăria Cosîmbești, dosar 21/1880, fila 38.

21. *Idem*, fond Primăria Slobozia, dosar 85/1878, fila 18.

22. *Idem*, fila 150.

23. *Ibidem*, dosar 94/1882, fila 9—10.

23. *Ibidem*, dosar 112/1887, fila 34.

25. Arhivele Statului Călărași, fond Primăria

- Tonea, dosar 2/1880, fila 72.
26. Arhivele Statului București, fond Ministerul de Interne — Ad-tive dosar 88/1886, fila 7.
27. *Ibidem*, dosar 5/1887, fila 75.
28. *Ibidem*, dosar 45/1881, fila 118.
29. Cf. C. Corbu, *op. cit.*, pag. 197.
30. vezi în acest sens cererile locuitorilor din Amara, cf. Arhivele Statului Ialomița, fond Primăria Slobozia, dosar 98/1883, fila 8—17.
31. Cf. C. Corbu, *op. cit.*, pag. 198.
32. *Ibidem*, pag. 203.
33. Arhivele Statului București, fond Ministerul de Interne — Ad-tive dosar 47/1879, fila 134—137.
34. Cf. C. Corbu, *op. cit.*, pag. 205, raport din luna mai 1878.
35. Arhivele Statului Ialomița, fond Primăria Slobozia, dosar 85/1878, fila 18.
36. *Ibidem*, dosar 94/1882, fila 68.
37. Arhivele Statului Călărași, fond Primăria Tonea, dosar 2/1880, fila 26, 36.
38. Cf. C. Corbu, *op. cit.*, pag. 205.
39. Arhivele Statului Călărași, fond Primăria Pietroiu, dosar 20/1902, fila 108.
40. Arhivele Statului Ialomița, fond Primăria Slobozia, dosar 94/1882, fila 28.
41. Cf. C. Corbu, *op. cit.*, pag. 209.
42. Arhivele Statului București, fond Ministerul de Interne — Ad-tive dosar 5/1887, fila 75.
43. Cf. C. Corbu, *op. cit.*, pag. 209.
44. vezi întreg dosarul 21/1880, la Arhivele Statului Ialomița, fond Primăria Cosimbești.
45. Arhivele Statului București, fond Ministerul de Interne — Ad-tive dosar 43/1882, fila 1.
46. *Ibidem*, fila 4.
47. *Ibidem*, fila 5.
48. Arhivele Statului București, fond Ministerul de Interne — Ad-tive dosar 73/1885, fila 5.
49. N. Adănașloaie și D. Berindei, *Reforma agrară din 1864*, Ed. Acad. R.S.R. București 1967, pag. 292.
50. Arhivele Statului Ialomița, fond Colecții personale, dosar nr. 2, filele 8—12.
51. C. Corbu, *op. cit.*, pag. 214.
52. Arhivele Statului Ialomița, fond Primăria Slobozia, dosar 97/1883, fila 37.
53. *Ibidem*, dosar 81/1877, fila 44.
54. *Ibidem*, dosar 94/1882, fila 41, 60.

BEWEGUNGEN UND UNRUHEN DER BAUERN IM KREIS IALOMITZA WAHREND DEN JAHREN 1878—1887

(Zusammenfassung)

Die einbegriffene Studie analysiert die Gründe der bäuerlichen Unruhen im Kreis Ialomitza im achten und neunten Jahrzehnt des 19. Jh.

Das Fehlen des zu bearbeitenden Bodens, die Ungerechtigkeiten der führenden Autoritäten hatten in diesem Zusammenhang Aufruhren, Bittschriften, Klageschriften zur Folge.

All diese Bewegungen und Unruhen versuchten eine Lösung der landwirtschaftlichen Probleme Rumäniens mit sich zu bringen. Gleichzeitig wurde hiermit der Bauernaufstand von 1888 im Kreise Ialomitza vorbereitet.

Der genannte Aufstand sollte verheerende Formen annehmen.

INSTAURAREA REGIMULUI DE PORT-FRANC LA GALAȚI

S. Gh. IORDACHE

Procesul de modernizare a Țărilor Române din prima jumătate a secolului al XIX-lea, proces ce afectează într-o măsură mai mare sau mai mică toate elementele structurale ale societății, duce în mod firesc la transformarea sistemului instituțional, la dispariția unor instituții sau la apariția altora mai mult sau mai puțin specifice societății capitaliste spre care tinde ansamblul transformărilor. O instituție vamală cu multiple implicații economice ce apare acum este aceea a portului-franc, introdus în anul 1836 mai întâi la Brăila și apoi, în același an, la Galați.

Instaurarea regimului de port franc la Galați are mai multe etape în cadrul cărora se definitivează treptat statutul juridic al portului și se realizează lucrările necesare transpunerii în practică a acestuia.

Anterior anului 1829 portul Galați avea deja unele înlesniri ce contribuiau la ușurarea circulației mărfurilor. Cea mai importantă dintre acestea constă în perceperea vămii la limitele portului. Mutarea vameșilor la locul descărcării, în 1830, provoacă nemulțumirea negustorilor gălățeni care se adresează lui Kisseleff cerându-i să se revină la situația anterioară. Faptul că gălățenii considerau acest privilegiu echivalent cu cel de port franc i-a făcut pe unii cercetători să considere că instituția de care ne ocupăm a funcționat în Galați înainte de 1837¹. O astfel de plasare a autorităților vamale, la limitele stricte ale portului, generează însă o altfel de instituție și anume aceea a „zonelor libere”.

Acțiunea sistematică și perseverentă a gălățenilor pentru introducerea statutului de port franc începe o dată cu anul 1832 când datorită intensificării negoțului, orașului Galați i se deschideau noi perspective. Această perioadă ce se întinde pînă în 1834 este o perioadă de tatonări în care, datorită lipsei de experiență, noțiunea de port franc este neclară atît pentru locuitorii gălățeni din ce în ce mai insistenți, cît și pentru autoritățile centrale. Raportul spătarului Veisa din aprilie 1832 menționează dorința gălățenilor de a li se acorda privilegiul de port-franc în limitele orașului vechi în timp ce Jalba acestora adresată Sfatului Administrativ, în mai același an, solicita laurea de măsuri menită să ducă la dezvoltarea comerțului². În 1833 „Obșteasca Obișnuită Adunare” în modificările aduse punctul al XIV-lea din contractul arendării vămilor include posibilitatea declarării portului Galați ca port franc. Este însă o expresie formală pentru că după cum vom vedea mai jos această preconizată măsură va contribui la întîrzierea instaurării portului franc la Galați în accepțiunea sa definitivă. Imediat după aceea comisia constituită de Adunarea Obștească pentru cercetarea problemelor portului Galați propune extinderea privilegiului la întregul oraș³, dar era tîrziu deoarece vămile fuseseră deja date în arendă.

În 1834 apare tot mai evidentă concurența Brăilei motiv pentru care în jalba lor către Departamentul Treburilor din Lăuntru negustorii gălățeni notau că „Învecinatul nostru port și ținut a Brăilei . . . ce pe toată ziua înflorește în totul, ne-au adus în simțitoare suflare durere, de a ni vedea căzuți, când noi ar fi trebuit să stăm pildă pentru ei”⁴. Din această cauză acțiunile se intensifică, iar autoritățile centrale par hotărâte să treacă la măsuri concrete. Astfel, la 8 mai 1834 Departamentul Treburilor din Lăuntru cere celor două autorități gălățene, pîrcălăbia și eforia, să facă „suret de lucrători i materiale ci-ar trebui la îmbunătățirea drumului și limanului de aici . . .” Această însă se înscrie pe linia îmbunătățirilor tehnice necesare a se face în port și nu vizează în nici un fel transformarea statutului juridico-fiscal al acestuia.

Încercările făcute, indicațiile lui Kisseleff⁵ și, probabil, contactul cu alte porturi france din vremea respectivă, fac, ca la jumătatea anului 1834, factorii sociali și administrativi implicați în procesul de instaurare la Galați a instituției, aici în discuție, să ajungă la o înțelegere clară, realistă și de perspectivă a noțiunii. De aceea toate documentele care vor urma vor fi în esență lor identice. Portul franc pe care îl vizează, are toate caracteristicile și funcțiile specifice adaptate societății românești din vremea respectivă.

O nouă perioadă în procesul de transformare a Galațiului în port franc începe odată cu venirea la domnie a lui Mihail Sturdza și se întinde pînă în vara anului 1836.

După primirea investiturii de la sultan, Sturdza se întoarce în Moldova. Ajuns la Galați la 27 iunie șade în carantina de aici⁶, după care ia un prim contact cu obștea gălățeană care îi aduce la cunoștință doleanțele ei între care și aceea de instaurare a portului franc⁷. Cererile gălățenilor îmbracă în scurt timp forma unei „jalbe” adresate domnitorului la 22 iulie⁸. Ea cuprindea măsurile și mijloacele necesare pentru transformarea orașului Galați în port franc și motivările obștii pentru fiecare punct în parte. Introducerea portului franc era considerată necesară pentru că „prin acest mijloc se vor îndemna multe case neguțătorești și va crește negoțul în Moldova”, iar Galațiul va deveni unul dintre porturile mari ale Europei. Șanțurile și barierele să se construiască astfel încît „nici visteria să se păgubească și nici averile orașenilor să fie supusă pururea rănirilor și tălhărășugurilor”. Alte puncte se refereau la înființarea orașului nou, mutarea carantinei, alegerea membrilor eforiei, pardosirea străzilor din oraș, înființarea unei „expediții regulate”, libertatea tranzitului pentru cerealele Țării Românești și libertatea de export pentru toate produsele Moldovei. „Jaloba” gălățenilor încearcă să demonstreze că instaurarea portului franc nu este un act de interes local, deoarece contribuie la dezvoltarea comerțului și prin aceasta la prosperitatea Moldovei. Unele dintre cererile înserate în cuprinsul său, ca libertatea deplină a exportului și libertatea tranzitului cerealelor venite din sud, vin însă în contradicție cu interesele factorilor nelocali angajați în comerț. Pe de altă parte latura financiară nu-și găsea o rezolvare care să facă posibilă trecerea imediată la acțiune. De aceea Mihail Sturdza și Sfatul Administrativ nu sînt de acord cu toate prevederile și în plus completează lipsurile „jalobei” în funcție de posibilitățile și necesități⁹. Cele două documente formulate în vara anului 1834 de administrația centrală: „Încheierea Sfatului Administrativ din 30 iulie 1834” și „Cartea domnească din 23 august 1834” demonstrează din plin acest lucru. Nu vom analiza aici decît cel de-al doilea document întrucît este mai complet și cu valabilitate juridică.

„Cartea domnească din 23 august 1834” este adresată Pîrcălăbiei de Galați, ea cuprinde motivația domnitorului, măsurile necesare transformării orașului Galați în port franc și îmbunătățirile ce trebuiesc realizate în oraș și în port în perspectiva dezvoltării comerțului¹⁰. Promulgarea sa s-a făcut pentru că „locuitorii acelu oraș, cu insuflețire de cugetări lăuate au intrat cătră noi cu jalobă cerînd oare ce îmbunătățiri privitoare cătră înflorirea negoțului cerșut de priincioasa poziție a locului”¹¹. Domnitorul este de acord cu instaurarea regimului de porto-franco la Galați, dar pentru aceasta trebuiesc luate anumite

măsurile care să facă capabilă o astfel de transformare. Mai întâi se vor construi șanțul, barierele și clădirile vamei. Construcția șanțului se va începe în 1835 cu țigani domnești ce vor lucra „din zilele datornice după Așezămint” și pentru care orașenii vor plăti visteriei „un preț măsurat”. Din banii strinși astfel se vor construi concomitent barierele și clădirile vamei¹². Totodată negustorii gălățeni vor întocmi un proiect de port franc după modelul Odesei, care după ce va fi „potrivit cu rînduielele și legiuirile de aici să se alcătuiască lege”¹³. Alte prevederi se referă la libertatea totală a tranzitului pînă la elaborarea de către aceiași negustorii gălățeni a unui proiect în acest domeniu și transformarea în pășune a moșiei Bădălan, motiv pentru care domnul propune Eforiei Galați să o cumpere¹⁴.

Pentru înlesnirea negoțului și înfrumusețarea orașului Galați în „Cartea domnească . . . se prevăd o serie de lucrări ce se vor face în anii următori. Mai întâi se vor alinia străzile orașului și „se va face . . . pave ca în orașul Eșii” Pentru acestea se va elabora un proiect și se va numi un inginer al orașului care împreună cu eforia și cu „cei mai însemnători neguțători să urmărească lucrările”¹⁵. Pentru înlesnirea transporturilor în port se vor face două drumuri „cu șase . . . unul din adreapta cătă rîpă și altul din aștinga spre poștă”¹⁶. Pentru ușurarea comunicațiilor s-a stabilit înființarea unei „expediții regulate” care să facă legătura mai ales cu Iași, Brăila și Reni¹⁷. Mutarea carantinei din Țiglina mai jos de B Galați se va face în conformitate cu planul întocmit de Ocîrmuire. Prețul estimativ al acestei lucrări era de 250.000 lei din care o parte vor fi eliberați de Visterie „din prisosul capitalului carantinesc” și alta se va constitui din banii „ce ar jărtfi neguțătorii speculanți din Galați”¹⁸. Se pune de asemenea problema navigalizării Siretului și Prutului „spre înlesnirea suirei și pogorîrii pe ele a trebuincioaselor producturi” și cea a desființării vamei pe plute ce se percepea la Vădeni¹⁹. În sfîrșit negustorii gălățeni li se permite să aibă doi delegați la carantină și doi membrii în Tribunalul de comerț, iar pentru supravegherea lucrărilor se va constitui o comisie de patru negustori²⁰.

Concomitent cu cartea domnească analizată mai sus, Mihail Sturdza trimite o altă poruncă „Comisiei orășenești” din Galați pe care o îndeamnă „să îmbrășoșeze cu osîrdie lucrarea ei și să stăruiască cu toată virtutea într-un așa obiect care trage după sine fericirea obștei”²¹. Pentru dezvoltarea comerțului cu lemn în portul Galați se interzice Epitropiei Spitalelor „Sf. Spiridon” să ia „havaet” de la plutele ce se descarcă pe moșia sa din Galați²², iar în 1835 prin convenție vamală încheiată între Moldova și Țara Românească cu începere de la 1 ianuarie 1836²³ se desființează vama de la Vădeni. Tot pe linia dezvoltării comerțului se înscrie obținerea de către Mihail Sturdza a dreptului de liberă circulație a vaselor moldovenești pe Dunăre în 1834 și începînd din 1836 și pe Marea Neagră²⁴.

Cu toate acestea în anul 1835 și la începutul celui următor se constată o scădere a interesului negustorilor gălățeni și chiar a domnitorului pentru concretizarea măsurilor preconizate. După cum s-a văzut din cartea domnească analizată mai sus, marea majoritate a cheltuielilor trebuiau suportate de obștea gălățenilor. După Regulamentul Organic însă veniturile eforiilor orășenești sînt diminuate considerabil datorită desființării vămilor interne. De exemplu la Galați aceste venituri se constituiau din măgerit, „ieratul” rachiului și al vinului, taxa cîntarului, a trăsurilor și birjelor și cea a păcurii. Ele erau considerate de obște ca insuficiente pentru realizarea lucrărilor necesare pentru transformarea orașului Galați în port franc²⁵. Pe de altă parte, lipsa de activitate din port, urmare directă a secetei prelungite dintre anii 1832—1835²⁶ și a crizei economice ce se manifestă în Europa în 1835—1836²⁷, a făcut ca veniturile Eforiei Galați să scadă și mai mult. De aici imposibilitatea realizării lucrărilor de către Eforia Galați, neînțelegerile dintre foarte activul ispravnic Ioan Cuza²⁸ și membrii eforiei care împreună cu presiunile agenților străini vor duce la înlocuirea sa.

Celălalt factor care putea efectua lucrările, statul, se află de la început în imposibilitatea de a le face deoarece cu aproximativ aceleași mijloace trebuie să facă față unor chel-

tuieli mult mai mari generate de procesul novator prin care trece acum societatea românească. Excedentele bugetare din perioada 1834—1837 nu se realizează pe baza creșterii veniturilor, ci prin realizarea unor economii și renunțarea la unei lucrări²⁹ între care, la începutul perioadei, și cele din Galați.

O nouă etapă în procesul de instaurare a regimului de port franc în Galați începe la jumătatea anului 1836, când recolta foarte bogată³⁰ duce la înviorarea comerțului. Din nou se desfășoară o intensă corespondență între administrația locală și cea centrală în timpul căreia ideea portului-franc este permanent completată și perfecționată.

La 29 august 1836 se încheie jurnalul obștii boierilor și negustorilor din Galați care este apoi supus spre aprobare domnului³¹. Față de documentele precedente, jurnalul prezintă unele deosebiri generate de situația oarecum schimbată și de experiența căpătată. Galațul „atragi” — acum — în sinul său însămnătoari casi neguțitorești care caută în tot chipul anumitori comerțuri” iar, străinii . . . au protimisit a să lăsa însuși acele însămnate orașe de frango port și a să statornici în Galați”³². O deosebită grijă acordă gălățenii, de la data aceasta, problemei financiare, căreia domnul încearcă să-i dea o rezolvare mai realistă. De aceea aprobă ca lucrările de pavare și șoseluire să se facă „cu ținutul”, acordă 20.000 lei anual din venitul tutunului și pentru că plutele au fost scutite de vama de la Vădeni dă voie eforiei să trateze cu ele fie să aducă bolovani fie să plătească o taxă³³. Altă problemă inserată în cuprinsul jurnalului este cea legată de concurența tot mai puternică a Brăilei favorizată de taxele vamale mai mici îndeosebi în privința seului. Taxele scăzute „fiind o viderată înlesnire comerțului îndeamnă pe mulți neguțitori a pluti la cele schele . . . fiind în așa apropiere schelele lbrăilei”³⁴. În ceea ce privește seul, domnul însă le răspunde că „exportația acestui product” privește „numai la folosul a câțiva speculanți” pe când vânzarea sa în interior „privește . . . la îndemnare a tuturor tîrgurilor țării”³⁵.

La 14 septembrie Eforia Galați adresează o nouă cerere lui Mihail Sturdza prin care îi solicită să se alipească la veniturile sale 20.000 lei anual din taxa tutunului, taxa de cinci lei pe pluta venită la Galați, cotăritul, harabagialicul și mătălitul³⁶. Ultimele trei venituri contravin însă Regulamentului Organic care desființase „toate dările de acest felu spre fericirea și dipărtarea catahrisurilor de mai înainte”. Scopul desființării lor, spun gălățenii nu a fost atins pentru că „odată cu slobozenia în care se găsesc astăzi s-au dat un prilej răului folos din a să înființa . . . covârșitori abuzuri”³⁷, motiv pentru care domnul considerînd „că scopul regulamentului a fost și este o conteni catahrisurile să vor pune în lucrare aceste venituri după dorința opștiei”³⁸. Este însă un răspuns neoficial, ce nu va fi inclus în hrisovul din 1 octombrie deoarece înființarea unor taxe noi, deci modificarea Regulamentului Organic, nu se putea face decît cu aprobarea Porții și a Rusiei, aprobare puțin probabilă la data respectivă. La fel se întîmplă și cu taxa plutelor care va fi formulată în final, ca o participare benevolă a comercianților de lemn la transformarea portului Galați.

Concomitent cu acțiunile întreprinse de autoritățile gălățene începe executarea lucrărilor. La 14 august se face proba „pavelelor”³⁹ după care se trece la pavarea șoselei ce leagă poșta de port⁴⁰ și la executarea șanțului de incintă.

În aceste condiții la sfîrșitul lui septembrie are loc vizita la Galați a lui Mihail Sturdza și a miniștrilor săi de Interne, finanțe și Justiție⁴¹, vizită ce se prelungește în așteptarea lui Ștefan Vogoride, socrul domnului și capuchehaie la Constantinopol⁴². În timpul „șederii cel prelungite acolo” Mihail Sturdza s-a încredințat de dorința locuitorilor și nevoilor publice, a promulgat hrisovul de port franc, a orientat fondurile necesare și-a supravegheat executarea lucrărilor⁴³. La începutul vizitei are o întrevedere cu agenții străini care îi sugerează să se ocupe în mod serios de Galați, „să reglementeze și să pună în vigoare privilegiile acordate, în principiu, de aproape doi ani acestei piețe, care nu avea decît numele de porto-franco, plus inconvenientele unui sistem de decepție pentru că negustorii, crezîndu-se în drept de a se bizui pe pretinsa scutire a portului, se dedau la operațiuni,

care se găseau apoi lovite de taxe pe care nu contaseră”⁴⁴. Intervenția acestora nu reprezintă însă un factor decisiv deoarece promulgarea rapidă a hrisovului ne face să credem că redactarea lui se făcuse deja, mai înainte, la Iași, pe baza datelor acumulate anterior.

În expunerea de motive Mihail Sturdza arată că hrisovul din 1 octombrie 1936 are la bază, ca și celelalte documente cererea orașenilor „lăcultori gălățeni, pămînteni și de streine protecții din 1834. Împrejurările nu au fost favorabile declarării Galațiului port franc în perioada anterioară pentru că „înaintările nu putea păși decît după măsura desvăluirii negoțului”⁴⁵. Cu toate că lucrările efectuate nu răspundeau dorinței domnești, Mihail Sturdza s-a „îndemnat prin făcătoarele de bine pilde și măsuri a protimisi punerea la cale a orașului, a schelei și a portului Galați”⁴⁶.

La punctul 1 hrisovul declară Galațiul port franc cu începere ce la 1 ianuarie 1837, stabilește limitele sale și angajamentul de publicare a „Regulamentului de porto-franco”⁴⁷.

O deosebită atenție acordă hrisovul fondurilor necesare executării lucrărilor. Se stabilește înființarea unei comisii din patru „mădulare” sub președinția pîrcălabului pentru organizarea și supravegherea lucrărilor. Veniturile comisiei se constituie din taxa de 10 parale la suta de lei, 10 parale la chila de grîu și cîte „5 parale la chila de secară, orzu și mălai” percepută „de la fiecare negustor gălățean”⁴⁸. Veniturile Eforiei Galați se constituie din veniturile anterioare la care se adaugă *20.000 lei anual* din „ieratul tutunului” cu începere din 1837⁴⁹. Cele două drumuri ce duc în port în lungime de 3150 stîinjeni se vor face cu „șinutul” plătindu-se locuitorilor cîte cinci lei de stîinjen⁵⁰. Înfrumusețarea orașului constă în înființarea orașului nou „pe tot dealul spre Vadul Ungurului, în alinierea și pavarea străzilor din vechiul oraș. În orașul nou se vor construi mai întîi instituțiile publice iar proprietarii locurilor se obligă ca în cel mult trei ani să facă „paveaua” și clădirile. Mijloacele pentru pavare se constituie din taxele pe fațadă, cuprinse între doi lei și jumătate, și 10 lei după starea locuitorilor, la care se adaugă taxa pe plute, pentru că „să lasă slobodă voe obștei Galaților a aduna — de la plute — aciea ce s-ar pute învoi în bani, natură ori peatră”⁵¹. În conformitate cu jurnalul din 29 august al eforiei, hrisovul admite construirea unei cazarme cu suma propusă de obște — 175.000 lei — din banii strînși de la orașeni și ajutor de la Visterie⁵². „Pentru înlesnirea corespondențiilor cu deosăbitele locuri” se stabilește înființarea unei „expediții regulate prin care să se poată trimite bani și scrisori, mai ales la Ibrăila și Reni”, ale cărei cheltuieli se vor „acoperi cu plata de pe scrisori”⁵³. Ultimele puncte se referă la anunțarea cu șase luni înainte a mărfurilor prohibite la export și la stabilirea celor cinci iarmaroace pe an din Galați⁵⁴. În încheiere domnul poruncește să se pună în aplicare dispozițiile cuprinse în hrisov „spre întocmai lucrare”⁵⁵.

Hrisovul, în forma sa inițială, va fi completat prin nota explicativă la articolele 4 și 6 din 18 octombrie 1836 și prin ofisul domnesc din 22 noiembrie același an. Prin Regulamentul Organic se acordă Eforiei Galați cîte 10.000 lei anual din poșlina tutunului. În primii trei ani acești bani au fost alocați Eforiei Iași pentru executarea marilor lucrări ce se făceau acolo. Deci Eforia din Iași avea în 1836 o datorie de 30.000 lei față de Eforia de Galați ce se preconizează a se plăti în rate anuale de 10.000 lei, care împreună cu cei 10.000 lei cuveniri de drept Galațiului fac 20.000 lei. Hrisovul însă prevedea ca Eforia Galați să primească *20.000 lei anual*, fără să menționeze modul de constituire a respectivei sume⁵⁶. De aceea se intervine și se specifică ca după trei ani suma de 20.000 lei se va constitui din banii tutunului și din taxa de „ancoraj și ghecit”⁵⁷ ce se cuvenea de drept Eforiei Galați dar care printr-o dispoziție din 1834 fusese alocată pe timp de trei ani pentru mutrea carantinei⁵⁸. Așadar domnul reușește să transfere pe șase ani un venit de peste 10.000 lei al Eforiei Galați în bugetul Visteriei fără a fi nevoie de un act oficial și care în cazul de față presupunea aprobarea puterii protectoare. Articolul 6 din hrisov stabilea perceperea unei taxe de la plutele ce coborau pe Siret ceea ce însemna eludarea prevederilor regulamentare și reintroducerea unei vămi interne. Probabil la intervenția puterii protectoare și sub pre-

siunea consulatelor domnului revine asupra deciziei inițiale și face cunoscut că această dispoziție se aplică numai negustorilor cu domiciliul în Galați care au consimțit de bună voie la aceasta ⁵⁹, formulă sub care vor fi reintroduse și celelalte taxe.

Promulgarea hrisovului de port-franc nu a instituit acest regim în orașul și portul Galați, ea a contribuit însă la accelerarea lucrărilor practice și teoretice, la intrarea acestui proces în faza sa finală. În toamna lui 1836 s-a săpat șanțul și s-a început șoseaua ce trece prin oraș spre port în lungime totală de 3160 stinjeni ⁶⁰, pentru care isprăvnicia a întocmit „analoghie” pe locuitorii ținutului să care cite 100 care de prund iar un număr egal de pâlmași să lucreze cite 10 zile ⁶¹. În orașul nou „s-au orînduit deosebite locuri” s-au „tras drumurile” și s-a stabilit locul școlii. Mutarea carantinei neefectuată din lipsă de mijloace a fost definitiv stabilită ⁶². Din inițiativa pîrcălăbiei s-a hotărît înființarea unui spital pentru tratarea bolnavilor străini și căutarea unui inginer dare să conducă lucrările ⁶³. În luna octombrie negustorii gălățeni împreună cu cei străini și cu consulul Austriei lucrau la întocmirea unui regulament de scutire de taxe despre caz Mihail Sturdza îl asigură pe consulul francez din Galați că va intra în vigoare la 1 martie 1837 ⁶⁴. Aceasta constituie încă o întîrziere în introducerea regimului de port franc care însă nu mai este cauzată de neefectuarea lucrărilor pregătitoare.

Cea mai dificilă problemă care se pune după 1 octombrie 1836 în fața autorităților gălățene este cea a stringerii dărilor noi introduse. Fără a fi trecute în hrisov pe motivul desființării lor exprese de Regulamentul Organic, harabagialicul, cotăritul și mătălitul, cerute de Eforia Galați și, într-un fel, aprobate de domn sînt publicate și percepute cu începere de la 6 octombrie 1836 ⁶⁵. Aceasta provoacă reacția imediată a Consulatului austriac care reclamă Departamentului Dinlăuntru la 30 noiembrie că supușii săi au fost obligați la plata harabagialicului ceea ce este un abuz deoarece după „trataturi”, sudții austrieci sînt scutiți de orice dare după plata vămii ⁶⁶. Departamentul răspunde că domnul „n-au înștiințat altă decît au pridvavlisit” cererea gălățenilor iar rezoluția pusă venea în sensul înlăturării abuzurilor săvîrșite de desființarea acelor dări și nu în sensul reintroducerii lor ⁶⁷. Aceasta era însă răspunsul oficial către Consulatul austriac căci la foarte puțin timp, același departament ordonă Eforiei Galați ca „în liniște și împăcare să urmeze adunarea cerșutului de cătră opștie venit” ⁶⁸. Văzînd că aprobarea oficială a domnului întîrzie Eforia Galați își schimbă tehnica și cere aprobare pentru darea în „otcup” a taxelor de mai sus, lucru care de fapt echivala cu oficializarea lor ⁶⁹. Dar Departamentul Dinlăuntru îi răspunde că „să nu faci de daria în otcup a unor iraturi ce stau spînzurate de la înpăcarea și buna voință” și totodată cere eforiei să-i raporteze „cum prin aceste măsuri să faci împlinirea, alejiverișului și odihna i săguranția obștii” Ceea ce de fapt înseamnă modul în care dările reintroduse contribuie la creșterea veniturilor eforiei ⁷⁰. Cu toate acestea la 5 martie apare publicația Eforiei Galați cu privire la taxele amintite în care se anunță fără a fi cituși de puțin adevărat că ocîrmuirea a legiuit iar aceste taxe și că „fiești care, fie rae, fie sudți, să se supună unei asămîne dări și să plătească harabagialicul după cum urma în trecuta vreme, la 10 lei unul” ⁷¹, ceea ce se și face în perioada următoare. După evaluarea postelnicului Ioan Cuza harabagialicul se ridică la 25.000 lei anual, iar după cea a ispravnicului de Galați, Theodor Bals la 14—15.000 lei anual, Între 7 octombrie și 31 decembrie 1836 se adunaseră 2403 lei sumă relativ mică ce nu răspundea intențiilor pentru care fusese reintrodusă respectiva taxă ⁷². Pe lîngă aceasta, neorînduilele și neînțelegerile dintre eforie și pîrcălăbie, urmate de reclamații reciproce la departament ⁷³ și intervențiile Consulatului austriac determină autoritățile centrale să interzică stringerea acestor dări la începutul anului 1838 ⁷⁴.

Cît privește taxa de înfrumusețare înscrisă în hrisov, prin faptul că implică toți comercianții ce efectuau operațiuni de schimb în Galați, ridică probleme și mai delicate. La sfîrșitul anului 1836 Eforia Galați încearcă să obțină sprijinul consulatelor în perceperea acestei

taxe. Prin intermediul pîrcălăbiei se face cunoscută reprezentanțelor străine prevederea hrisovului în legătură cu participarea negustorilor străini la înfrumusețarea Galațiului. Acestea însă nu-și iau nici o responsabilitate în a-și obliga supușii la plată ⁷⁶. Mai mult decît atît Viceconsulatul englez consideră „că negoțul produsurilor acestui principat este foarte încredut de dări . . . și, diînpotrivă, . . . nădăjduie că ocîrmuirea . . . vîndînd binile și înnoal-tirea nu numai negoțului dar încă și a prințipatului, să micșoreze dările” ⁷⁶.

La începutul anului 1837 Pîrcălăbia se adresează din nou consulatelor arătîndu-le de data aceasta că taxa a fost introdusă la cererea obștii și a negustorilor străini pentru dezvoltarea comerțului și nu în interesul ocîrmuirii. Din nou i se răspunde de către același viceconsulat „că nu poate îndatori pe supușii britanicești la plata acestor dări de vreme ce ele sînt socotește de bună voință neguțătorilor” ⁷⁷. Cu toate acestea, începînd de la sfîrșitul lunii ianuarie, taxa de înfrumusețare va fi percepută atît pentru export cît și pentru import ⁷⁸.

După mai multe luni de întîrziere, la 17 martie 1837, este aprobat „Așezămîntul de antrepo și porto-franco” La 3 aprilie el este înaintat Pîrcălăbiei Galați însoțit de un ofis domnesc prin care Mihail Sturdza îl îndeamnă pe pîrcălăb să le arate boierilor și negustorilor „părințele bune plecări ce domnia mea cu deosebire păstrăm pentru acel orași” și că nu va pregeta „a pune în lucrare tot aceea ce împrejurările ar desveli de trebuință din vreme în vreme pentru întemeierea lui în cea mai înfloritoare fericire” ⁷⁹. Fiind o lege vama, așezămîntul are în mod firesc un conținut mai redus decît documentele anterioare. Orașul Galați și satul Vadul Ungurului sînt declarate „porto-franco” în limitele stabilite prin actele anterioare cu începere de la 1 iunie 1837. Mărfurile intrate în oraș pe apă sau pe uscat nu plătesc vamă decît atunci cînd se exportă sau se importă. „Carvasaraia” își va avea oamenii pe linia „mărginitoare” portului franc iar birourile în oraș. Carantina face parte din portul franc și își exercită atribuțiunile asupra tuturor mărfurilor care „după curățire” nu pot intra în țară decît prin portul franc. Mărfurile în tranzit sînt libere de orice „plată și dări”, chiar dacă ar fi descărcate, „afară de produsurile Valahiei prevăzute prin Regulament și Convenție, precum pogorîrea zaharelor din Țara Românească la schela Galații, introducerea de vite, săurl și sare sînt cu totul oprite”. Se stabilesc de asemenea măsurile tehnice de efectuare a tranzitului și se specifică menținerea taxelor introduse prin legiurile anterioare. Ultimul punct anunță publicare tarifului pentru mărfurile ce pot fi scoase din portul-franc ⁸⁰. Tariful însă va fi înaintat Pîrcălăbiei de Galați după intrarea în vigoare a așezămîntului, la 12 iunie 1837. Prin el se stabilește vama la 3% din valoare și sînt scutite de orice fel de dare unele lucruri de îmbrăcăminte. Abia în 1839 se publică o listă „pentru lucrurile din metalele țării pe care locuitorii le pot scoate din Galați fără plată de vamă” ⁸¹. Această întîrziere publicării tarifului coroborată cu excesul de zel al arendașului vămii, face ca în perioada 1—12 iunie orașul Galați să fie rupt de restul țării din punct de vedere vamal, ceea ce creează numeroase dificultăți în aprovizionare. Din această cauză, la 10 iunie, obștea negustorilor și boierilor gălățeni adresează o jalbă domnului prin care îi cere să intervină pe lîngă arendaș pentru ca produsele fabricate în țară să poată intra și ieși liber iar locuitorii ținuturi să nu plătească vamă pentru produsele cumpărate. Cereau de asemenea, extinderea prevederilor așezămîntului și asupra magaziiilor din oraș. Dacă dorințele acestea nu pot fi satisfăcute, gălățenii îl roagă pe domn să se revină la situația anterioară „spre a rămîne toată obștea liniștită” ⁸². După 12 iunie situația intră însă în normal și nu mai este necesară intervenția domnului.

„Așezămîntul de antrepo și porto-franco” a instituit de fapt și de drept regimul de port franc la Galați, după aproximativ trei ani de la începutul acțiunii. Dorințele factorilor interesați în instaurarea acestui regim nu s-au putut realiza imediat pentru că după cum spune Mihail Sturdza „așa precum într-o din nou organizație nu se pot toate de odată

a se desăvîrși, au trebuit ca și noi să mărginim după vreme, împrejurări și mijloace și să închipuim de odată acele ce pe rînd, dorim în grab a le săvîrși”⁷³.

Cu toate limitele sale inițiale, depășite de altfel în parte prin modificările și completările ulterioare, regimul de port-franc a contribuit efectiv la dezvoltarea comerțului moldovenesc, la dezvoltarea și modernizarea orașului Galați în epoca modernă.

NOTE

1. D. D. Rusu, Gh. Bujoreanu, *Contribuții la cunoașterea înființării regimului de porto-franco la Galați*, Danubius, V, 1971, p. 156.
2. *Ibidem*, p. 156—157.
3. C. Bușe, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de porto-franco (1837—1883)*, Edit. Academiei R. S. România, Buc., 1976, p. 30.
4. Arh. St. Iași, tr. 844, op. 1634, dosar 94, f. 4.
5. C. Bușe, op. cit., p. 31.
6. *Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 409.
7. *Manualul administrativ*... p. 579.
8. *Ibidem*.
9. Arh. St. Iași, tr. 776, op. 868, dosar 251, 1—4.
10. *Manualul administrativ* p. 579—582.
11. *Ibidem*, p. 579.
12. *Ibidem*, p. 579.
13. *Ibidem*, p. 579.
14. *Ibidem*, p. 580.
15. *Ibidem*, p. 580, 582.
16. *Ibidem*, p. 582.
17. *Ibidem*, p. 581.
18. *Ibidem*, p. 580.
19. *Ibidem*, p. 582.
20. *Ibidem*, p. 580, 582.
21. Arh. St. Galați, fond Primăria orașului Galați, dosar 8/1834, f. 1.
22. *Manualul administrativ* p. 582—583.
23. A. Macovei, *Unificarea vamală între Moldova și Țara Românească în Anuarul Institutului „A. D. Xenopol”*, Iași, VIII, 1971, p. 212—214.
24. C. C. Giurescu, *Contribuții la studiul originilor și dezvoltării burgheziei românești pînă la 1848*, Edit. științifică, Buc., 1972, p. 112.
25. Arh. St. Galați, fond Primăria orașului Galați, dosar 9/1934, f. 19.
26. N. Șuțu, *Scurtă privire asupra stării economice a Moldovei*, în N. Șuțu, *Opere economice*, Edit. științifică, Buc., 1957, p. 55.
27. D. D. Rusu, Gh. Bujoreanu, op. cit., pag. 159.
28. Gh. Ghîbănescu, *Cuzeștii (Monografie istorică)*, Buc., 1912, p. 155—160.
29. Th. Aslan, *Finanțele României de la Regulamentul Organic pînă astăzi 1831—1905*, Buc., 1905, p. 11.
30. M. Emerit, *Les paysans Roumains depuis le traite d'Adrianople jusqu'à la liberation des terres (1839—1864)*, Paris, 1937, p. 221.
31. Arh. St. Galați, fond Primăria orașului Galați, dosar 9/1934, f. 15—22.
32. *Ibidem*, f. 20.
33. *Ibidem*, f. 17.
34. *Ibidem*, f. 20.
35. *Ibidem*, f. 20.
36. *Ibidem*, dosar 7/1835, f. 3.
37. *Ibidem*, f. 3.
38. *Ibidem*, f. 5.
39. *Ibidem*, dosar 1/1835—1836, f. 21—22.
40. *Ibidem*, f. 40.
41. *Hurmuzachi*, XVII, p. 649.
42. *Ibidem*, X, p. 479.
43. *Ibidem*, V/I, p. 536.
44. *Ibidem*, XVII, p. 651.
45. *Manualul administrativ*... p. 583—584.
46. *Ibidem*, p. 584.
47. *Ibidem*, p. 584.
48. *Ibidem*, p. 584—586.
49. *Ibidem*, p. 586.
50. *Ibidem*, p. 586—587.
51. *Ibidem*, p. 587—588.
52. *Ibidem*, p. 88, v. și Arh. St. Galați, fond Primăria orașului Galați, dosar 7/1836, f. 1—3.
53. *Manualul administrativ* p. 588.
54. *Ibidem*, p. 588.
55. *Ibidem*, p. 588.
56. *Ibidem*, p. 589, v. și *Hurmuzaki*, V/I, p. 514.
57. *Manualul administrativ*... p. 589.
58. *Hurmuzaki*, V/I, p. 514.
59. *Ibidem*, pl. 515.
60. *Ibidem*, p. 536.
61. Arh. St. Galați, fond Primăria orașului Galați, dosar 1/1835—1836, f. 2.
62. *Hurmuzaki*, V/I, p. 536.
63. Arh. St. Galați, fond Primăria orașului Galați, dosar 1/1836, f. 2—11.
64. *Hurmuzaki*, XVII, p. 651.
65. Arh. St. Galați, fond Primăria orașului Galați, dosar 1/1836, f. 8—9.
66. *Ibidem*, f. 13.
67. *Ibidem*, f. 13.
68. *Ibidem*, f. 19.
69. *Ibidem*, f. 19.
70. *Ibidem*, f. 19.
71. *Ibidem*, f. 19.
72. Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, tr. 1764, o. 2013, dosar 409/1837—1841, f. 1—2.
73. Arh. St. Galați, fond Primăria orașului Galați, dosar 7/1836, f. 14—18, 31—71.
74. *Ibidem*, f. 72.
75. *Ibidem*, dosar 4/1836, f. 4—7.
76. *Ibidem*, f. 7.
77. *Ibidem*, f. 23.
78. *Ibidem*, f. 26, 28, 29.

79. *Manualul administrativ* . . . p. 592.
80. *Ibidem*, p. 592—594.
81. *Ibidem*, p. 605—608.

82. -Arh. St. Iași, tr. 1768, op. 2017, dosar 235, f. 647—653.
83. *Manualul administrativ* p. 583.

SUMMARY

Setting up the Duty-free port regime represented a major event in the history of this town and of the Moldavian trade. Moreover, considering the situation of the port at mile 18 and the possible implications of changing its political and legal statute, the respective event becomes an act of world history.

The importance of the subject made it possible to be dealt with in many special or general papers.

The present study proposes to bring to light the existing information in the funds of the Galatz State Archives; on this basis the author points out the role of the local factors without diminishing the role of the others factors as well among which M. Sturdza and the European powers are most important.

Making a detailed analysis of the political and economical events which acted in the respective epoch on the Moldavian society, the author shows the evolution of the process of establishing the

Duty-free port regime at Galatz and at the same time points out the main contradiction which determined the slowing up of this action, that one between the trade necessities and the financial possibilities of the state.

The lack of the necessary funds for doing the extra works of the Duty-free port and the town transformations contributed to the outrunning of some of the articles of the Organic Regulations which brought about Russia's reaction as a protecting power and of the foreign consultats in Galatz.

Nevertheless, some of the Regulation were in one way or another avoided, through reintroducing some local taxes absolutely necessary under those conditions.

By finally, the way he approached the subject, the author succeeds in setting forth the specific, and particular traits of the process of establishing the Duty-free — port regime in Galatz.

MANIFESTĂRI ALE SOLIDARITĂȚII POPULAȚIEI DIN CALĂRAȘI CU ÎNFĂPTUIREA IDEALULUI UNITĂȚII NAȚIONALE

Stoica LASCU

Spre sfârșitul veacului trecut, dezideratul național al desăvîrșirii unității statale, încurajat și sensibil apropiat prin obținerea Independenței depline a României, la 9 Mai 1877, polarizează hotărîrea de luptă a tuturor straturilor sociale românești; în Transilvania, populația românească își creează propriul partid politic, ce o va conduce în toate marile bătălii pentru Unire; ascensiunea pe scena vieții politice românești a unor noi forțe, în primul rînd a clasei muncitoare, va dinamiza și mai mult procesul inexorabil al desăvîrșirii unității naționale, iar socialiștii se vor situa în fruntea maselor, mobilizîndu-le și încurajîndu-le în atingerea Idealului național. Opinia publică românească își exprima, prin forme și modalități dintre cele mai diverse, voința de a se păși pe calea finală a făuririi României Mari. Într-un discurs rostit în 1914, tînărul om politic, marele patriot N. Titulescu, exprima în termeni patetici simțămîntele de care era animat neamul românesc în întregimea lui „România nu poate fără Ardeal. Ardealul e leagănul care l-a ocrotit copilăria, e școala care l-a făurit neamul, e farmecul care l-a susținut viața. Ardealul e scînteia care aprinde energia, e mutilarea care strigă răzbunare, e sugrumarea care strigă libertate. Ardealul e românismul în restriște, e întărirea care îndepărtează vrăjmașul, e viața care cheamă viața. Ne trebuie Ardealul, nu putem fără el!”¹.

★

Aceleași înălțătoare simțămînte patriotice animau și sufletele populației Bărăganului ialomițean, asemenea tuturor fiilor patriei. Cetățenii călărășeni — din oraș și județ — vor sprijini prin multiple mijloace lupta pentru desăvîrșirea unității naționale, pentru unirea Transilvaniei cu patria-mamă, conștiința națională a lor (mulți dintre ei fiind originari din satele ardeleni) menținîndu-se permanent la cota patriotismului ardent.

Manifestările de solidaritate ale populației din această parte a țării cu lupta și jertfele conaționalilor lor din provinciile asuprite, se circumscriu neobosit și fără întrerupere pe făgașul ce canaliza preocupările de Interes național ale suflării românești de pretutindeni. Astfel, este elocvent, în acest sens, că imediat după înființarea la București, la 24 ianuarie 1891 a Ligii *pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, patrioții ialomițeni creează o filială a acesteia la Călărași, anlași fiind de „Curentul de înfrățire și sprijin (ce) își făcea drum spre Transilvania, unde trăiesc și sufăr mai multe milioane de suflete române”²; este lansată și o listă de subscripție, „adunîndu-se cîteva mii de lei spre a veni în ajutorul fraților noștri asupriți”.

Acest an, 1891, îl putem socoti ca un moment de răscruce în șirul manifestărilor de sprijin și solidaritate ale populației din Călărași cu lupta românilor transilvăneni; începînd

de acum, presa din localitate avea să găzduiască în paginile sale, an de an, numeroase informații și documente ale luptei patroților din Transilvania, să însereze călduroase comentarii din care răzbat sentimentele de îmbărbătare, de încurajare a „luptei fraților noștri care nu au încetat a suferi”. Arătînd Intensificarea persecuțiilor autorităților austro-ungare asupra populației românești, organele de Informare a opiniei publice locale îndeamnă la Intensificarea acțiunilor de ajutorare a fraților asupriți, a „bieșilor români care suferă, se uită cu ochii înmulați în lacrimi la noi”, în condițiile agravării situației lor: „usînd de mijloace barbare, (oficialitățile maghiare), caută a pune stavile puternice desvîltării lor naționale, le închid bisericile, le suprimă școalele, îi asupresc cît mai mult. Comunicațiunea prin reviste și ziare cu România le este riguros Interzisă”³.

O Intensificare a activității călărășenilor de manifestare a solidarității cu lupta justă a fraților ardeleni are loc în anul 1894; la 16 ianuarie este ales un nou Comitet al Ligii culturale — secție care număra, în acel moment, peste 70 de membri, dintre care au fost prezenți la alegerea respectivă un număr de 23, „cea mai mare parte noul înscriși”. Noua conducere a secției locale a Ligii culturale era formată din fruntași binecunoscuți ai vieții publice din Călărași: avocatul A. Stolanescu (viitor prefect și lider al liberalilor ialomițeni), președinte, dr. Demetrescu-Brăila și dr. Degrețeanu, vicepreședinți, G. C. Gheorghiu (comerciant), casier, N. Alexiu (avocat), secretar Al. Bădulescu (profesor, viitor prefect conservator, lider al taklștilor ialomițeni) și I. Previan (institutor), membri⁴.

Noul Comitet va începe desfășurarea unui șir de acțiuni publice ce vizau strîngerea de mijloace bănești în folosul cauzei luptei românilor din regiunile asuprite, paralel cu inserarea în paginile presei din localitate a unor materiale istorice de explicare a ialomițenilor, a evoluției României în secolul al XIX-lea (cu referiri și la cel anterior), evoluție ce a stat sub semnul *Renascerei României*, cum este și intitulat un lung material documentar⁵. Arătînd urmările vicisitudinilor „morale și materiale în care ne aruncase o soartă vitregă și ale cărei lanțuri de durere și umilință au apăsă pe grumajii părinților noștri”, amintitul articol evidențiază însă că „Românii nu erau o gîntă de aceea a cărei vitalitate căzută în paralizie completă nu-l va mai permite a se regenera, ci el purtau un sînge generos și prea nobil în vinele lor, ce nu se putea așa lesne ataca de vicisitate, prin veninul stors din răutatea unor streini de neplăcută memorie!”. În cuprinsul acestui important articol (semnat cu un pseudonim, „Alma”) autorul sesizează evenimentul istoric în procesul renașterii speranțelor naționale, care l-a constituit Răscoala populară din 1784 din Transilvania: „Secolul al 18-lea încă nu-și terminase cariera, cînd românii, sătul de umilință și apăsare deschideau ochii la lumina vieții și aruncau, ca probă, fulgeri de minie și de îngrozire peste capul tiranilor apăsători. Protestarea energică a martirilor de peste munți: Horia, Crișan și Cloșcă este prima jertfă și scînteile depuse pe altarul românismului, și precum tolagul înverzit a lui Aron s-a conservat spre memoria fiilor lui Israil, tot așa și acest prim tolag ce a arătat că românii au sicriu (Sic) cu măriri viitoare, va fi deapănarea amintit românilor spre înflăcărare, și streinilor spre cutremur”.

Seria de manifestări publice ale Ligii culturale din Călărași este inaugurată, în 1894, la 19 martie, cînd se desfășoară în sala Clubului „Unirea” un bal cu tombolă, la care erau invitați toți cetățenii să dea obolul lor patrioticei inițiative a ajutorării românilor transilvăneni: „Avînd în vedere scopul pur cultural și eminent național, îndemnăm pe toți cititorii noștri să contribuie pentru reușita acestui bal”, scria „Luptătorul” la 10 martie 1894. La 19 aprilie are loc un serviciu religios „pentru triumful cauzei românilor de peste Carpați”, urmat de o mare întrunire populară în casele lui D. Iliescu. Între vorbitori s-a aflat studentul ardelean, ce-și urma studiile în București, Eugen Zaslo, care întreprinde în cuvinte înflăcărare un istoric al acțiunii memorandiste; participanții la întrunire adoptă, apoi, o *Moțiune*, în care se spune, între altele: „Protestăm în contra acestor acte barbare (împotriva memorandiștilor — n.n.), nedemne de veacul în care trăim și facem apel la

sentimentele de solidaritate umană ale opiniei publice din lumea întreagă să-și unească glasul el cu al nostru, în favoarea unui popor de trei milioane de oameni, care nu cer altceva decât să l se respecte naționalitatea și a fi stăpîn în propria lui țară". De asemenea, cetățenii călărășeni trimit o telegramă și lui I. Rațlu, fruntașul românilor transilvăneni, implicat în procesul Memorandumului: „Cetățenii județului Ialomița, întrunți în miting de protestare în vederea procesului memorandumului, vă exprimă vouă și colegilor voștri din Comitetul național, sentimentele lor de administrațiune pentru eroismul cu care luptă pentru cauza națională și vă asigură de solidaritatea lor. Sus inimile și înainte cu Dumnezeu căci Dreptatea și iubirea fraților voștri sunt cu voi”⁶; la încheierea manifestării, participanții aleg o delegație de 26 cetățeni, care să participe la mitingul de la București, proiectat la 24 aprilie 1894.

O altă acțiune publică „în beneficiul Ligii” a avut loc la 20 iulie același an; este vorba de „o reprezentație în folosul Ligii culturale, secțiunea Ialomița, dată de simpatici artiști d-nu și d-na I. I. Livescu, d-soara Dora Gănescu, d-nii Cezar Ionescu și N. Soreanu, cari de o săptămînă se află în orașul nostru”⁷. Numărul de spectatori relativ scăzut, prezenți în Grădina Iliescu, unde „Trupa și-a făcut datoria în mod destul de lăudabil”, determină intervenția în presă a „Unui student universitar”, care se arată îngrijorat că nici jumătate din bilete nu fuseseră vîndute: „Ne oblicinusem — scria el — a vedea cu asemenea oca-slune o afluență mai mare de spectatori și mai ales un entuziasm mai pronunțat decît cum a fost de astădată. Acum cînd martorii naționalismului românesc deschid ușile pușcărilor ungurești pentru a-și face nedreapta osîndă, dictată de curtea cu juri din Cluj; acum cînd orice inimă românească se strînge de durere, credem, aveam ilusia că nu se va găsi nimeni care să nu dea obolul său pentru sporirea fondurilor Ligii, cea mai frumoasă și mai patriotică instituțiune ce avem aci în țară, și ale cărei scopuri mari și sfinte nu pot să mai fie puse la îndolală”⁸.

În paginile aceleiași ziar în care era inserată critica de mai sus a atitudinii călărășenilor (scuzabilă, „poate că criza agrară ce bîntuie întreaga țară și mai ales județul Ialomița, emi-namente agricol, este cauza slăbirei entuziasmului măreț de care altădată au fost însufleșiți cetățenii călărășeni în asemenea ocaziuni” sunt publicate numeroase informații — însoțite, în general, de puține comentarii — privind situația românilor din Transilvania, provenind atît din presa românească din Ardeal („Tribuna”), cît și din diverse gazete străine. Astfel, este consemnată votarea moțiunii în Camera italiană ce „exprimă o foarte mare simpatie către popoarele române cari luptă în mod așa de nobil pentru apărarea Independenței și a comunei lor naționalități latine”, după cum, în același număr se dau exemple ale măsurilor vexatorii ale autorităților împotriva populației românești din Transilvania, sau se comentează — cu o condescență ironică vădită — un articol din ziarul „Kolosevár”⁹. Cu alt prilej, este reprodus un articol din „Deutsches Volksblatt”, în care se spune, printre altele: „În lupta grea și arzătoare pe care românii din Ungaria sunt nevoiți să o poarte pentru existența națională, aspru amenințată, bărbații care stau în frunte cad unul după altul, și mereu vin noi luptători în locul lor, împinși fiind de turbata manie de urmărire a adversarilor lor politici să pășească în rîndul cetei de eroi. Credincioși principiilor și gata de jertfă, acești bărbați își dau pradă nimicirii existența individuală pentru a mîntui libertatea lor personală, pentru a apăra libertatea poporului lor”¹⁰. În același număr al „Luptă-tărului” l se aduce la cunoștință populației Ialomițene condamnarea lui V. Braniște, prim-redactor la ziarul „Dreptatea” din Timișoara, la doi ani închisoare, și desfășurarea procesului intentat lui dr. V. Lucaciu; se amintește, de asemenea, faptul că împăratul Franz-Josef a invitat, pentru prima dată, o personalitate de naționalitate română (mitropolitul Miron Românul) la consultări politice.

Sosirea, la 14 decembrie 1895, la București, a lui V. Lucaciu, „marele erou al românismului de peste Carpați” este consemnată pe două coloane de către presa din Călărași,

cu lux de amănunte. Astfel, se precizează că la gară „o mulțime imensă era adunată pentru a saluta sosirea eroului și martirului neamului românesc, reportajul conchizînd: „Impresia generală a fost că, părintele Lucaciu, departe de a fi depus armele în urma suferințelor ce a îndurat este dispotrivă tot atît de dispus a lupta ca altădată”¹¹ Se aduce, de asemenea, la cunoștința locuitorilor din Călărași componența delegației secției locale a Ligii culturale, participantă la Congresul anual național, din 12—13 mai 1895 (delegația era compusă din cunoscutele personalități ialomițene I. Poenaru-Bordea, P. Grădișteanu, C. Leca, C. Maltezeanu și N. Alexiu)¹².

Nu a existat ziar care a apărut la Călărași, aproape, pînă la primul război mondial, din care să lipsească rubrica permanentă *De peste munți*: aici erau știri dintre cele mai diverse, simple notițe sau extrageri din documente, comentarii proprii sau reluări din alte gazete — toate evidențiind amploarea tot mai sporită a luptei pentru drepturi politice a românilor transilvăneni, simpatia de care se bucura ea în rîndul popoarelor europene, a oamenilor și cercurilor progresiste și democratice din numeroase țări. Mijloacele de Informare a opiniei publice ialomițene înregistrau, de asemenea, prompt, cu reală satisfacție și mindrie patriotică succesele obținute de românii din provinciile asuprite pe cîmpul afirmării drepturilor și existenței lor naționale¹³.

În primii ani ai secolului al XX-lea, în paginile presei din Călărași se remarcă o abundență de materiale ce reflectă atitudinea din ce în ce mai hotărîtă a românilor transilvăneni pentru apărarea ființei lor naționale, paralel cu Inserarea, mai ales după 1910, a tot mai multe articole redacționale — sau semnate de figuri cunoscute ale vieții publice locale — ce militau pentru înfăptuirea idealului unității naționale, a unirii Transilvaniei cu patria-mamă.

O atitudine hotărîtă, de fermă condamnare și reprobare, o are opinia publică ialomiteană față de „rușinosul atac, de o brutalitate fără seamăn, îndreptat cu premeditare de majoritatea Camerei maghiare în contra frunțașului român, deputatul Vaida, (care) a avut un trist răsunset în toată lumea civilizată, atrăgînd blamul și Indignarea generală” Sub titlul *Atentatul din Camera ungară*¹⁴, presa din Călărași detaliază condițiile grele în care deputații români sunt siliți a-și desfășura activitatea, el fiind împiedicați — cu forța și contrar chiar regulilor de funcționare a amintitei Instituții — a exprima revendicările politice și naționale juste ale populației românești, cei mai șovini și reacționari dintre deputații maghiari neezitînd să facă uz (în frunte cu președintele Camerei) de mijloace de intimidare extraparlamentare, și chiar „să Insulte în plină ședință națiunea română”. Comentînd acest episod din lupta românilor ardeleni în afirmarea drepturilor lor politice, editorialul gazetei călărășene precizează, cu Indignare îndreptățită, că „Nici într-un parlament din lume nu s-a dat o asemenea dovadă de cinism și brutalitate, care va rămîne în Istoria parlamentarismului”; alte coloane ale ziarului sunt rezervate comentariilor presei din Viena, „toate blamînd parlamentul unguresc”¹⁵.

Începînd cu anul 1908, frecvența știrilor și a comentariilor privitoare la situația românilor din provinciile asuprite, sporește în presa ialomițeană; se constată, totodată o diversificare a mijloacelor prin care locuitorii Călărașului își manifestă sentimentele de solidaritate cu drepturile juste ale românilor ardeleni, iar secțiunea locală a Ligii culturale își va Intensifica activitatea, mai ales după 1910.

Sanționarea de către împăratul habsburgic a noii legi electorale, în 1908, ce favoriza mult populația maghiară, este aspru criticată de ziarile ialomițene, căci „prin această lege naționalitățile nemaghiare din regat rămîn în minoritate și ungerii au un plus de voturi peste naționalități de trei milioane trei sute de mii”. Arătînd anacronismul prevederilor legii electorale, care „este făcută, fără îndoială, ca să deznaționalizeze pe români”, autorul articolului *Noua stare de lucruri din Ungaria*¹⁶ spune răspicat: „Vor izbuti? Eu cred contrariul. Cred că românii vor ști să se acomodeze și cu noua stare de lucruri, continuînd a

se închide în conștiința lor de neam și a rezista tendințelor de maghiarizare". Evidențiind preponderența numerică a românilor ardeleni — chiar după „statistica ungurească din 1900 foarte părtinitoare ungurilor” —, a tendințelor de liberalizare ce se constată în țările civilizate ale Europei, gazeta arată că numai prin lupta populația românească din Transilvania își va putea păstra ființa națională, își va putea afirma drepturile politice: „Dacă românilor le „tăgăduiesc dreptul de a trăi la adăpostul unor așezăminte înțelepte și egalitare pentru toți, românii vor înțelege mai ușor că drepturile nu se cerșesc ci se lău prin luptă și ei vor căuta să lupte prin toate mijloacele posibile”¹⁷.

Și în alte articole era exprimată aceeași credință că numai printr-o luptă hotărâtă, prin acțiuni energice și neîntrerupte vor putea românii transilvăneni să contracareze efectele legii electorale a contelui Andrássy: „Fără justiție, loviți în desvoltarea lor culturală, cu drepturile cetățenești răpite, românii din Transilvania, stăpînindu-și pentru moment revolta, vor trebui să se pregătească în tăcere, dar cu perseverență pentru marea luptă a viitorului”¹⁸. Într-o întinsă și documentată prezentare a situației românilor transilvăneni, avocatul St. Șerbănescu amintește figurile de martiri și eroi ale lui Horia („Nici roata, nici gloanțele, nici execuțiile sumare nu l-au speriat (pe români — n.n.) căci știau că drepturile unul neam cu sînge se cuceresc”) și Avram Iancu („tribunul (care și-a dat viața) pentru drepturile acestui popor atît de greu încercat în dăinuirea lui de două mii de ani în „Dacia Felix”), pentru a ajunge la relevarea sacrificiilor personalităților politice ale transilvănenilor din acel moment, conducători ai luptei naționale (V. Goldiș, deputații Aurel Vlaicu și „energicul și înfocatul Vaida”), a patrioților români, în general: „Acum, cei mai buni fii ai neamului sunt aruncați în umedele temnițe gazetele românești plătesc amenzi enorme, la cel mai mic incident țărani transilvăneni sunt împușcați, iubitorii de neam mor în temnițele de la Seghedin, numai și numai pentru acea cauză mare”¹⁹. Și concluzia acestui articol este relevantă: „Să avem curajul de a rupe cu trecutul umilitor al politicii noastre, căci o politică demnă, hotărâtă, independentă față de Austria va fi mai folositoare și pentru noi și pentru frații noștri din monarhia vecină”. Fruntașul vieții publice ialomițene (făcea parte din conducerea organizației conservator-democrate, fiind și redactorul oficiosului „Dunărea”) îndeamnă, în încheierea articolului său, la intensificarea pregătirilor țării pentru o viitoare confruntare cu Imperiul austro-ungar, căci are convingerea că numai prin luptă poate fi realizat Idealul național al revenirii provinciilor asuprite la patria-mamă: „Să ne pregătim din vreme pentru lovitura ce va fi inevitabilă într-un viitor apropiat, căci nu aparențele, dar realitatea intereselor noastre ne face să credem că cu prețul singelui nostru și al fraților noștri apăsăți de atîtea veacuri, vom reveni în conflict cu Austro-Ungaria. Idealul nostru național nu se poate întregi decît în fauna violenței și nesățioasei noastre „Intime amice”²⁰.

Exprimarea sentimentelor patriotice, dezaprobarea politicii austro-ungare de deznăționalizare în Ardeal și a tendințelor de ruinare economică pe care le încearcă la adresa statelor balcanice, inclusiv a României, își găsesc loc nu doar în articole de presă; cetățenii ialomițeni participă, la 7 decembrie 1908, la o întrunire publică în cadrul căreia numeroșii vorbitori (C. Ciochină, deputatul S. Niculescu, avocații St. Șerbănescu, Alex. Negutz-Demetrescu (viitor prefect), El. Iliescu, Alex. Bădulescu, institutorul N. Topescu) „blamează politica Imperiului vecin față de țara noastră și de românii de dincolo și cer ca să ne întărim înăuntru și să păstrăm legăturile cu frații noștri de pretutindeni”. În *Moțiunea* adoptată, cetățenii ialomițeni declară că se „asociază din toată inima la mișcarea națională care s-a produs în Capitală și în întreaga țară”, arătînd: „Protestăm din toate puterile noastre și în fața lumii civilizate contra actelor barbare, nedemne de veacul în care trăim pe care frații noștri la îndură de veacuri și trimitem fraților noștri de pretutindeni pe lingă salutul nostru frățesc, un cuvînt de mîngîiere și îmbărbătare în lupta sfîntă ce o duc pentru apărarea drepturilor lor”²¹.

Inserarea de articole din presa românească din Ardeal, semnate de cunoscuți și prestigioși fruntași ai cauzel naționale din provincia înrobătită, are darul de a prezenta cititorilor călărășeni situația românilor ardeleni văzută și comentată chiar de către conducătorii lor, căpătînd, astfel, mai mare greutate și semnificație cele relatate; sub titlul *Marea Adunare a românilor din Ungaria* este reprodus un articol din „Tribuna” arădeană, „scris de distinsul luptător de peste munți d. I. Russe Sirlanul”²², unde se face un istoric al Adunării Naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848; același ziar călărășean publică *Un cuvînt către frații mei români*, de dr. Vasile Lucaciu (nu se specifică de unde este reprodus)²³; de asemenea, presa din Călărași publică „un interesant articol semnat de d. Ioan Slavici”, avînd titlul *Drepturile românilor transilvăneni* (reprodus din „Tribuna”)²⁴; o pagină întreagă este rezervată prezentării istoricului ziarului „Tribuna” (Arad), „vigurosul organ românesc de peste munți”²⁵ etc.

Pentru mijloacele de Informare a opiniei publice lalomîțene, întreținerea sentimentului național se constituia ca una dintre îndatoririle lor cele mai-stringente; așa se explică faptul că alături de notele și informațiile scurte, prezentate deseori în paginile lor, se regăsesc și articole întinse, comentarii pertinente ce relevau însemnătatea pentru întregul popor român a luptei fraților din Transilvania pentru păstrarea ființei naționale.

Un astfel de material este publicat sub semnătura lui Procop Dimitrescu, avînd titlul *Chestia maghlarizării fraților de peste Carpați*²⁶ (materialul este inserat pe parcursul a patru numere). Din cuprinsul lui rezultă clar că soluționarea problemei naționale în Transilvania nu depinde nici de „bunul împărat” („Cred chiar, că în prigonirea românilor el găsește un mijloc de a ține mai legați pe unguri de Austria, ungurii singuri, fără sprijinul Austriei, neputînd să reziste unei mișcări revoluționare din partea românilor. O împăcare a românilor cu ungurii poate că ar fi rău privită de cercurile politice din Viena, să nu zic chiar de împărat”), nici de voința „celorlalte popoare civilizate” („rugîndu-le a interveni pentru frații noștri, tot cu nimic ne-am ales, cauza fraților noștri fiind privită de dîsele ca o chestie de ordine interioară a regatului maghlar”), nici chiar „de a ține mereu meetînguri de protestare”²⁷. Soluția reală a izbăvirii românilor transilvăneni de sub dominația străină stă în înșiși voința lor de unire cu România; pentru aceasta, „trebuie să luptăm din toate puterile, prin toate mijloacele și pe toate căile (. . .) vom face tot posibilul de a ne apăra și în contra lor (a opresorilor maghiari — n.n.), adică să ne apărăm neamul de deznăționalizare”. Mai mult, autorul crede că, în principiu, „noi trebuie să luptăm pentru frații noștri în așa mod, ca să nu provocăm nici un conflict și nici desaprobarea marilor popoare civilizate”; atunci însă, cînd marile puteri europene „vor părăsi atitudinea lor împăciuitoare de pînă acum și vor intra în conflict de fapt, nimic nu ne leagă ca să luăm numai decît partea unui anume vecin. La momentul oportun — își exprimă părerea cetățeanul călărășean, anticipînd, de fapt, derularea cursului evenimentelor — împrejurările ne vor arăta ce trebuie să facem”; oricum, se spune în încheierea materialului, pînă la declanșarea unui conflict previzibil, „terenul cel mai favorabil de luptă, în timpul actual, nu ar fi decît acela de principiu, și lupta trebuie să fie dusă de fruntașii noștri intelectuali, grupîndu-se cu toții împrejurul principiului expus mai sus, adică: *Este o nelegiuire siluirea unui popor de a renunța la limba lui maternă, ca și nelegiuirea de a silui pe un popor de a renunța la credința lui religioasă*” (subl. în text)²⁸.

În același ziar, Procop Dimitrescu publică un alt articol în care argumentează faptul că singura țară europeană care ar putea ajuta România, în împlinirea idealului ei național, este Italia toate celelalte Imperii sau nu, opunîndu-se acestui deziderat al unității de stat românești sau cerînd — crede autorul — un preț prea mare: „Cîteva articole simpatice în gazetele franțuzești și englezești nu ne pot folosi în unele împrejurări grele”, cele două țări fiind prea mercantile pentru a ne ajuta dezinteresat. Italia însă, scrie neobositul patriot lalomîțean, este țara care întrunește „cele trei condițiuni (ce) se cer ca să avem sprijinul

neîndoielnice în orice împrejurări al unei alte națiuni: identitatea de rasă, identitatea de interese („și unli și alții avem frați subjugăți acelulași stat și prin urmare interes de a conlucra la ocrotirea lor,.) și relațiuni strînse”²⁹.

Hotărîrea românilor transilvăneni de a nu ceda Injecțiunilor autorităților administrative (de pildă, contele Appony, ministrul cultelor, dăduse o ordonanță prin care preoții erau obligați să predea religia în limba maghiară și în școlile întreținute de români) este, de fiecare dată, înregistrată de opinia publică lalomîțeană cu „multă satisfacție”: „Ceea ce vedem cu deosebită mulțumire este îndrîjirea cu care toți românii la un loc duc lupta, sacrificiile ce fac, și cînd știm că frații noștri sunt învățați cu nevoile și cu luptele și că au trecut altădată și prin împrejurări mai grele, acestea ne fac să sperăm că și în lupta de astăzi nu românii vor pierde”³⁰; încrederea în triumful, în cele din urmă, a cauzei juste a românilor, transilvănenii este concluzia și a unui alt articol: „astăzi, românilor, sunteți ajuși în prețuia triumfului vostru național”³¹. Iar Atunci cînd greutățile se înmulțesc, plediciile puse de autorități în calea dezvoltării și afirmării de sine stătătoare a națiunii române din Transilvania devin mai numeroase, mai grave (în cursul alegerilor generale pentru Parlament, din 1910, presa lalomîțeană nu ezită să blameze persecuțiile autorităților administrative, încurajînd, în continuare, lupta dreaptă a fraților de peste munți: „Dar sîngele românesc vărsat mișelește de dușmanii noștri mai curînd sau mai tîrziu va fi răsbunat (. . .). Deși extrem de dureroase, cît de înălțătoare se arată luptele lor, care n-au altă țintă decît conservarea și ridicarea neamului”³² — scrie într-un articol avocatul Alex. Negruz, fruntaș cunoscut al vieții publice călărășene pînă la primul război mondial.

Anul 1910 se constituie ca un reviriment în manifestările publice din Călărași; acum se reînființează secția locală a Ligii culturale (a cărei activitate nu a mai avut continuitate de la începutul secolului), eveniment ce este onorat cu prezența marelui istoric și luptător pentru împlinirea idealului unității naționale — Nicolae Iorga. Cu acest prilej, savantul inaugurează la 26 septembrie, seria conferințelor desfășurate sub auspiciile Ligii culturale călărășene. Tema dezvoltată s-a concentrat în jurul situației naționale a românilor din provinciile asuprite, din ce în ce mai periclitată de politica antiromânească a autorităților respective, conferențiarul concluzionînd că „Noi nu urmărim (declanșarea de) revoluții peste graniță, dar trebuie — precizează el — să ne pregătim pentru ziua cînd momentul va sosi, ca idealul nostru să se îplinească”³³.

La sfîrșitul întrunirii, cînd „Conferențiarul sfîrșește îndemnînd publicul să înființeze și aici o ligă culturală”, avocatul N. Alexiu (fost primar) „citește lista Comitetului provizoriu al Ligii, care este aclamată de public” — făceau parte din ea N. Alexiu, profesorul F. V. Constantinescu, Dobrescu și Cașolțeanu. dr. Moțaș, comerciantul N. Vișănescu și A. Danil, directorul sucursalei Băncii Naționale din Călărași³⁴, mai tîrziu, secretar și casier al secției este ales maior dr. M. Tului.

Peste mai puțin de două luni, la 10 noiembrie 1910, avocatul Alex. Bădulescu inaugurează seria din acel an a conferințelor de la Ateneul călărășean cu susținerea unei lungi prelegeri despre poetul Oct. Goga: „D-sa a pus în legătură alegerea acestui subiect cu înființarea Ligii culturale secția lalomîța, întrucît Octavian Goga este poetul neamului care cîntă în special suferințele fraților ardeleni”³⁵.

Deși activitatea secției din Călărași a Ligii culturale va fi marcată de dispute politice (se înființează două comitete de conducere, care „au dus o luptă dîră pentru ca să se obție întărirea (aprobarea) centrului pentru un comitet sau altul”³⁶) totuși, sub auspiciile ei vor avea loc mai multe serbări publice cu scopul stringerii fondurilor pentru ajutorarea românilor din provinciile asuprite. Astfel, la 19 iunie 1911, în Parcul comunal are loc o mare serbare populară care a durat de la orele 16 pînă la miezul nopții; au avut loc, cu acest prilej, diverse concursuri de alergări, de gimnastică (executate de elevii Gim-

naziului), organizată o tombolă și o seară dansantă; de menționat că „O importantă parte a fost *alergările de biciclete, prima încercare de acest gen în Călărași* (subl. n.). Cursele au fost interesante. S-au făcut alergări de câte două reprize de câte patru concurenți”; la sfârșitul serbării populare, mai multe figuri cunoscute din localitate au donat importante sume de bani în folosul Ligii³⁷. O altă serbare populară are loc la 3 iunie 1912, organizatorii declarându-se foarte satisfăcuți de rezultatele ei (beneficiul net a fost de 700 lei); „Am putea cu drept cuvânt să declarăm că o serbare mai strălucită prin mulțimea și variația distracțiilor nici n-a mai avut ocazia să vadă publicul în orașul nostru”³⁸.

În afară de manifestări publice, Liga culturală a organizat și baluri — tot în scopul strîngerii de fonduri, lansînd în repetate rînduri apeluri pentru donații și întărirea rîndurilor sale: „Totul e ca să putem înjgheba o Ligă românească puternică în mijlocul județului”³⁹; de amintit și faptul că ea a deschis și o sală proprie de lectură, pe str. Știrbei Vodă, unde erau puse „la dispoziția publicului ziarele din țară și din toate țările / provinciile / românești de la ora 1 p.m. și pînă la ora 9 seara”. Alte manifestări publice ale Ligii culturale aveau loc în mijlocul și cu ajutorul elevilor sau în localurile de școală, unde participa și publicul adult; astfel, s-a desfășurat, de pildă, o serbare populară în clădirea Școlii de băieți din Slobozia, la 24 iunie 1912; succesul serbării a fost asigurat, de astădată, de concursul Societății corale din localitate, a Societății „Șolmul” și a Societății artistice „Freamătul”, ambele din Călărași. Și această serbare populară a fost încununată de succes: Dimineața la ziua albă s-a retras lumea obosită la odihnă. Moralmente serbarea a reușit așa de splendid încît multă lume din Slobozia și împrejurimi și-a exprimat dorința de a se mai repeta asemenea serbare de care n-a mai avut parte orașul”⁴⁰.

În anii 1913—1914, aceste acțiuni cultural-patriotice cu o atît de mare priză la public au fost aproape cu totul sistate la Călărași, presa punînd inactivitatea secției Ligii culturale pe detașarea din localitate a președintelui ei, lt. col. dr. Tullu⁴¹; regretul pentru această nedorită situație de fapt, era exprimat cu atît mai mult cu cît reușita acțiunilor și manifestațiilor populare de pînă atunci, soldate cu strîngerea unor importante fonduri din donații, cotizații și diverse încasări, îndreptăța membrii Comitetului secției la o mai responsabilă atitudine față de misiunea încredințată de cetățenii Ialomișeni atunci cînd i-au ales în fruntea Ligii culturale din Călărași: „Și astfel de la o vreme încoace, președintele al Ligii nu mai există, Comitetul nu dă nici un semn de viață, iar publicul este mirat de inacțiunea condamnată a acelora care au crezut că pot fi membri în Comitet numai pentru onoarea de a fi, fără însă să albească nici o obligațiune”⁴². Fruntași ai vieții publice locale, precum profesorul Ion F. Burlcescu (în anii '20 a fost șeful Ligii-poporul din Județ), aveau să-și arate mîhnirea pentru această inactivitate mai ales după ce a fost ales un nou Comitet, fără a se desemna, însă, președintele —, apreciînd că „este dureros ca într-o capitală de județ toată munca Comitetului să se reducă la strîngerea unui neînsemnat fond și la darea a două sau-trei serbări”. Exprîmînd atitudinea patriotică a locuitorilor călărășeni, amintitul profesor considera că rolul Ligii este mult mai însemnat și că trebuie o activitate mai intensă pentru pregătirea minții și sufletului maselor în direcția aspirațiilor noastre naționale”⁴³.

Agravarea situației internaționale — mai întîi balcanice⁴⁴, apoi general-europene, prin izbucnirea, în vara lui 1914, a primului război mondial — a îngrijorat, asemenea tuturor iubitorilor de pace, și populația județului Ialomița, trezîndu-l, în același timp, speranța că poate acum se va împlini prilejul împlinirii Idealului unității naționale de stat.

Într-un lung-articol intitulat *Războiul european* (Inserat pe o întreagă pagină), gazeta călărășeană „Deșteptarea Ialomiței” întreprinde, pentru lămurirea opiniei publice locale, un documentat excurs asupra substratului rivalităților politice dintre țările beligerante, arătînd că „ar fi o copilărie să ne închipuim că atentatul de la Sarajevo a adus războiul acesta mare (. . .). Interesele care sunt în joc și care sunt adevăratele pricini, sunt mai

mari și mai vechi" — fiind vorba de „rivalitatea, care nu e de azi de ieri, dintre Austria și Rusia, care fiecare caută să se întindă în Peninsula balcanică (. . .); e rivalitatea dintre Germania și Franța (. . .); e rivalitatea dintre Anglia, stăpîna mărilor de astăzi și Germania care vrea să-și facă un imperiu colonial în Asia și Africa(. . .)'. În concertul acesta de interese, extrem de divergente, sesizate atît de clar de presa ialomițeană ar putea fi atrase și alte națiuni, concluzionîndu-se pertinent: „În cazul acesta e foarte cu putință ca și noi să nu mai stăm de o parte și să începem a ne face, în zgomotul bubuiturilor de tun, socotelile cele mari ale neamului" ⁴⁵. În cuprinsul aceluiași număr al amintitului ziar hotărîrea de neutralitate a României este pe larg explicată cetățenilor Călărășului, aprecîndu-se că „țara noastră înțelege pentru moment că nu are nimic mai bun de făcut decît să stea la o parte de marele pîrjol, care a cuprins aproape întreaga Europă, fără însă să permită niciuna din marii noștri vecini ca să facă din pămîntul nostru teatru de luptă" ⁴⁶.

Pentru organele de informare publică a cetățenilor ialomițeni din această perioadă, neutralitatea țării în conflictul armat european nu însemna cîtuși de puțin încetarea manifestărilor, de presă sau publice, favorabile împlinirii dezideratului desăvîrșirii unității naționale ⁴⁷.

Sub titlul *Pînă cînd neutrii ?*, analizîndu-se contextul internațional provocat de război față de rolul României, de atitudine ca trebuia să o urmeze, se precizează că țara noastră nu poate lăsa „ca neamul românesc să fie nimicît în acest război, în care toți cîți pot purta arme sunt trimiși să lupte în primele rînduri și să piară, pe cînd cel de acasă sunt nimicîți de toate urmările grozave ale unui război crud și îndelungat". Punînd întrebarea „Putem noi apoi să lăsăm ca provinciile românești, fără de care țara noastră este expusă în viitor pieirii, să intre în mîini streine?", ziarul călărășean scrie răspicat: „Răspunsul dat de opinia publică e că nu. Urmarea firească ar fi că trebuie să mobilizăm armata și să intrăm (în lupta pentru dezrobirea provinciilor românești — n.n.)" ⁴⁸.

În alte articole era exprimată credința că ceasul „clipei celei mari", a unirii Transilvaniei cu patria-mamă, se apropie tot mai mult: „Și grozav va fi momentul ! Înalte, dar ! Înalte, cu bărbăție și cu încredere în puterea de viață a poporului nostru (. . .). În virful baionetelor a sute de mii de fil al țării, Anul Nou aduce împlinirea idealului național ! Înalte !" ⁴⁹. În cuprinsul acestui îmbărbător articol, autorul exprimă, în patetice și avîntate cuvinte, dorurile și credința unui neam întreg, care simte că asuprirea fraților săi nu mai poate dura mult: „Ardealule ! Ardealul nostru ! Transilvanie ! Numele tău ne deșteaptă, la tot ce-l român, cele mai frumoase amintiri. De cînd ni s-a pus condeiu în mînă și am putut desluși două slove, un singur vis am nutrit: să te putem avea o dată. Am crescut cu dorul de tine. Dacă viața de toate zilele ne-a adus diferite amărăciuni, inerente vieții omenеști, nici una n-a putut fi mai mare ca cea provenită din strigătele de ajutor ale fraților oprimați" ⁵⁰.

În întreținerea sentimentelor patriotice, ale acțiunii de lămurire a opiniei publice ialomițene asupra necesității de acțiune pentru desăvîrșirea unității statale, autorul din care am citat mai sus, St. Matache, se arată unul dintre cel mai neobosiți fruntași călărășeni; într-un alt articol, el conchide că „Părerea tuturor bunilor români, ale căror vederi trec granițele prezentului căutînd să întrevadă zărilor viitorului, este că e timpul ca neamul românesc să se întregească" ⁵¹.

O avîntată chemare la lupta pentru eliberarea Transilvaniei îi dă expresie și pana unui alt învățător ialomițean, St. Cosîmbescu: „Mîine — nu-l departe ziua — barca se va desprinde de țărmul de care a fost prinsă în vremurile de negură. Va merge prin senin către țărmii mai adumbrîți . . . Frica de azi nu este temerea — precizează patriotul călărășean —, nu este lășitatea . . . Este chibzuința, este prevederea cea mai sigură să fie reușita, cît mai puțin dureros sacrificiul suprem . . . Vom porni fără teamă — căci *trebuie să pornim* —, nu e cu putință să stăm locului; ne cheamă glasul datoriei, ne cheamă gemetele fraților

care mor pentru pricina dușmane nouă chiar, ne cheamă glasul istoriei ce de mici ne-a hrănit inima cu sfântul ideal al întregirii neamului și măririi țării (. . .) ⁵².

Această atitudine patriotică o regăsim și în paginile „Gazetei lalomiței”, din anii 1915—1916; articole precum *Drag Ardeal nu mai aștepta nimic de la noi*, semnat de Virgil Mănescu, sau *Unire și patriotism*, ș.a. exprimă voința populației călărășene de unire a Transilvaniei cu patria-mamă ⁵³.

Promovarea idealului unității naționale s-a manifestat nu numai prin această intensă și neîntreruptă campanie de presă — la Călărași, ca și în restul țării —, dar și prin organizarea de întruniri publice; așa a fost, de pildă, cea desfășurată sub egida secției locale a Federației unioniste (înființată la 4 octombrie 1915), care a avut loc la 6 octombrie același an, la care a fost prezent și Oct. Goga ⁵⁴; au vorbit, cu acest prilej, alături de marele poet, avocații călărășeni St. Șerbănescu, P. Toncescu, Alex. Bădărău și profesorul V. N. Stanciu; din păcate, presa locală nu înserează discursul lui Oct. Goga, în schimb este reprodus pe larg cel rostit de învățătorul din comuna Mircea Vodă, Ștefan Matache, avînd supratitlul *Trăiască România Mare !*: „Curcanii de la 77 să-și schimbe porecla în renume și să devie: Șoimi ai Carpaților” — cu aceste cuvinte să încheie însuflețitoarea întrunire publică călărășeană ⁵⁵.

Același învățător publică un alt articol intitulat *Studiu asupra învelișului uscat al țărilor locuite de Români* ⁵⁶, unde concluzionează: „Să dorim dar cu toții întregirea neamului și să dăm, fiecare bun român, tot concursul material și moral pentru înfăptuirea idealului național”.

. . . „Dorința cea mare” și-a văzut împlinirea trei ani mai târziu. În toamna anului 1918, sacrificiile și eroismul armatei române și al poporului român, în decursul celor doi ani de participare la războiul mondial (unde și-au dat viața și mii de fi ai lalomiței), jertjele milioanei de români din provinciile subjugate, aveau să-și găsească o legică și mult așteptată izbăvire. La 1 Decembrie 1918, delegații românilor din întreaga Transilvanie aveau să proclame, în prezența a peste 100.000 de patrioți, „unirea acelor români și tuturor teritoriilor locuite de dînșii (din Austro-Ungaria — n.n.) cu România” — așa cum glăsula istorica *Declarație* de la Alba Iulia.

Se înfăptuise astfel, prin voința maselor, una dintre năzuințele cele mai fierbinți ale națiunii române desăvîrșirea făuririi statului național unitar român. La Călărași, mărețul eveniment avea să fie sărbătorit, cu mare entuziasm popular, la însuflețirea întrunire populară ce-a avut loc la 24 ianuarie 1919; în mijlocul aclamațiilor cetățenilor călărășeni, președintele secției locale a Ligii culturale, profesorul Vasile N. Stanciu, a evidențiat pe larg semnificația unirii Transilvaniei cu țara-mamă, după care participanții au constituit „un imens cortegiu care s-a deplasat în piață unde s-a cîntat și jucat *Hora Unirii*” ⁵⁷.

NOTE

1. Apud M. Mușat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar* Editura științifică și enciclopedică, București, 1983 p. 472
2. „Ialomițeanul”, IV nr. 29, 4 august, 1891 p. 1.
3. Ibid. În 1891—1892, temporar gazeta „Aurora” a fost un fel de oficios al secțiunii din

Călărași a Ligii culturale; în colecția disponibilă la Biblioteca Academiei (începînd cu nr. 55 din 7 noiembrie 1891 — pînă la ultimul număr, respectiv 89 din 5 iulie 1892) am depistat câteva știri relative la tematica acestui articol; astfel, de mai multe ori este inserată rubrica *De peste*

munți, ce reproduce știri din „Tribuna”; la începutul anului 1892 o dată cu mărirea formatului ziarului „săptăminal” se precizează cititorilor că „și de acum înainte (ziarul) nu va face politică militantă, ci se va ocupa mai ales cu popularizarea științelor și cu dezvoltarea ideilor urmărite de Liga Culturală” („Aurora”, II, nr. 66, 26 ianuarie 1892, p. 1); vezi și articolele *Liga Culturală*, de N. Cosăcescu (Ibid., II, nr. 67, 2 februarie 1892, p. 2; *Liga Culturală. Centrul de greutate al politicii Europene și perspectiva elementelor române* de C. Predescu (Ibid., II, nr. 74, 22 martie 1892, p. 1 — nr. 76, 5 aprilie 1892, p. 1).

4. „Luptătorul”, III, nr. 3, 20 ianuarie 1894, p. 2. În ianuarie este inserat un *Apel către cetățenii Ialomiței*, prin care A. Stoianescu președintele secțiunii Ligii îndeamnă populația călărășeană să se înscrie în Liga culturală; el a fost ales președinte în locul lui Gh. I. Perieșanu „din indemnul căruia s-a format în urmă cu trei ani” secția locală a Ligii; înțiatorul se retrage de la conducerea acesteia din pricina unor „împrejurări personale (care) îl silesc să nu se mai ocupe” de activitatea secțiunii călărășene. („Ialomițeanul”, VII nr. 4, 30 ianuarie 1894 p. 2).

5. Este publicat în „Luptătorul” III, nr. 8, 3 martie 1894, pp. 2—3 și în nr. 9, 10 martie 1894 pp. 2—3.

6. „Ialomițeanul”, VII nr. 15, 24 aprilie 1894 p. 1.

7. „Luptătorul”, III nr. 22, 24 iulie 1894 p. 2.

8. Ibid.

9. Ibid., III, nr. 36, 18 decembrie 1894, p. 1.

10. Ibid., III, nr. 37, 25 decembrie 1894, p. 2.

11. „Gazeta Ialomiței”, I, nr. 20, 17 decembrie 1895 p. 2.

12. Ibid., I, nr. 39, 5 mai 1896, p. 3.

13. „Deșteptarea Ialomiței”, I, nr. 25, 18 aprilie 1899 p. 2.

14. Ibid., VIII, nr. 17, 3 iunie 1907, p. 2.

15. Ibid.

16. Ibid., IX, nr. 20, 14 august, 1908, pp. 1—2.

17. Ibid., p. 2.

18. St. Șerbănescu, *Situația românilor din Transilvania și politica noastră*, în „Dunărea”, I, nr. 129, 26 octombrie 1908 p. 2 (articolul are trei părți, fiind publicat și în următoarele două numere).

19. Ibid.

20. Ibid., I, nr. 31, 11 noiembrie 1908, p. 2.

21. „Liberalul”, I, nr. 41, 11 decembrie 1908, p. 1; în numărul precedent ziarul înseamnă și *apelul* „mai multor cetățeni din oraș (care) au hotărât ținerea unei adunări de protestare față de purtarea ungarilor către frații noștri de peste munți”: „Cetățeni, în fața grelelor împrejurări prin care trece țara și neamul românesc amenințați fiind în existența noastră economică și națională noi, cetățenii din județul Ialomița, fără deosebire de culoare

politică, neputând rămâne nepăsători la soarta ce ni se pregătește de dușmanii neamului nostru am hotărât ținerea unei *Adunări Românești* de protestare în ziua de Duminică 7 Decembrie 1908, orele 2 p.m., în Călărași Sala Parcului Comunal la care rugăm pe toți cetățenii din jud. Ialomița a lua parte în număr cât mai mare” (Ibid., nr. 40, 4 decembrie 1908, p. 2).

22. Ibid., I, nr. 36, 6 noiembrie 1908 p. 2.

23. Ibid., I, nr. 37, 13 noiembrie 1908 pp. 1—2.

24. „Deșteptarea Ialomiței”, IX nr. 21, 21 august 1908 p. 1;

25. „Liberalul” II, nr. 70, 3 decembrie 1909, pp. 1—2; vezi și *Adresa medicilor români către medicul congresiști din Buda-Posta*, inserată în „Deșteptarea Ialomiței” X nr. 12 25 iunie 1909 p. 1.

26. P. Dimitrescu *Chestia maghiarizării fraților de peste Carpați*, în „Liberalul”, II, nr. 43, 8 ianuarie 1909 p. 3 și următoarele trei numere.

27. Ibid., II, nr. 44, 15 ianuarie 1909, pp. 1—2.

28. Ibid., II, nr. 46 5 februarie 1909 p. 2.

29. P. Dimitrescu *Să iubim mai mult Roma*, în Ibid., II, nr. 49, 26 februarie 1909, p. 1.

30. Ibid., II, nr. 26, 27 august 1909, p. 1.

45, 5 februarie 1909, p. 1.

30. D. Pavelescu, *Românii și ungerii*, în Ibid., X, nr. 32, 19 noiembrie 1909, p. 3.

32. Alex. Negutz, *Luptele politice ale românilor din Ungaria*, în Ibid., XI, nr. 7, 27 mai 1910, p. 1. Comentind atitudinea hotărâtă a fruntașilor românilor ardeleni, „cari se sfătuiesc asupra atitudinii românilor pentru viitor”, o altă gazetă călărășeană evidențiază: „Este îmbucurător faptul că toți românii s-au conștientizat că tot mai bună politică și mai conformă cu aspirațiunile neamului este aceea făcută de Partidul Național, decât aceea a celor moderați” („Liberalul”, III, nr. 78, 11 februarie 1910, p. 12).

33. „Deșteptarea Ialomiței”, XI, nr. 25, 30 septembrie 1910, p. 3.

34. Ibid.

35. „Liberalul”, III, nr. 98, 18 noiembrie 1910, p. 2; conferința este publicată în extenso în „Dunărea”, II, nr. 19, 16 decembrie 1910, pp. 2—3 — nr. 22, 6 ianuarie 1911, pp. 2—3.

36. „Deșteptarea Ialomiței”, XII, nr. 46, 12 februarie 1912, p. 2; pentru Congresul Ligii culturale, de la Constanța din 13—14 mai 1912, secțiunea din Călărași și-a desemnat ca delegați pe Emil Cașolțeanu, Ion Baboia, I. Petrescu (Ibid., XIII, nr. 5, 13 mai 1912, p. 3).

37. Ibid., XII, nr. 13, 26 iunie 1911, p. 3.

38. Ibid., XIII, nr. 9, 10 iunie 1912, p. 3.

39. Ibid., XIII, nr. 4, 3 mai 1912, p. 2.

40. Ibid., XIII, nr. 11, 2 iulie 1912, p. 3.

41. Ibid., XIV, nr. 15, 10 octombrie 1913, pp. 2—3.

42. Ibid., XIV, nr. 20, 21 noiembrie 1913, p. 2; este blamat, de asemenea, și faptul că secțiunea din Călărași nu și-a desemnat delegații

la un mare miting organizat la București de Liga culturală, trimițându-se doar o telegramă (Ibid.).

43. Ibid., XIV, nr. 37, 27 aprilie 1914, p. 3.
44. Ibid., XIV, nr. 22, 12 decembrie 1913, p. 1; în articolul *Rolul României (în) asigurarea păcii europene*, relevându-se faptul că „Nici o țară balcanică nu trebuie să-și sporească teritoriul în paguba celorlalte, rîvnind la rolul de conducătoare”.

45. Ibid., XIV, nr. 44, 21 august 1914, p. 2.
46. Ibid.

47. „Viitorul lalomiței”, I, nr. 38, 11 decembrie 1914, p. 1; într-un articol semnat de Th. C. Mănescu, intitulat *Politica externă*, se exprimă ideea că prin înfringerea Austro-Ungariei, Idealul național al românilor își va avea mult dorita împlinire; se îndeamnă, totodată, la multă prudență și la o serioasă pregătire militară și politică înainte de a se intra în război, considerându-se că nu au dreptate cei care, în împrejurările actuale au pierdut răbdarea la ideea că războiul european era o bună ocazie de a se anexa Transilvania și Bucovina și că vom pierde această ocazie” (Ibid. I, nr. 30, 2 septembrie 1914, p. 1).

48. „Deșteptarea lalomiței”, XIV, nr. 45, 30 octombrie 1914, p. 1.

49. St. Matache, *Se apropie ceasul*, în „Viitorul lalomiței”, I, nr. 44, 28 decembrie 1914, p. 1.
50. Ibid.

51. Ibid., I, nr. 46, 11 ianuarie 1915, p. 2; același autor inserează și articolul *Liga Italo-Română*, care „are de scop strîngerea legăturilor intelectuale, economice și politice între

cele două țări” (Ibid., I, nr. 43, 21 decembrie 1914, p. 1).

52. St. Cosămbescu, *Războiul nostru*, în Ibid., I, nr. 48, 25 ianuarie 1915 p. 2. interesantă este concluzia avută asupra pe care acest învățător o pune în finalul articolului *Reforma agrară și războiul național*: „Să nu se zidească clădire fără temelie, căci să nu se uite: un război național, nu se va putea face decît pentru națiune și prin națiune !...” („Gazeta lalomiței”, IX, nr. 34, 17 ianuarie 1916 p. 1); în paginile ziarului „Viitorul lalomiței” sunt numeroase știri de pe cîmpurile de bătălie din vestul Europei, demascîndu-se „grozăviile actualului război”, în care „cele mai de seamă neamuri după suprafața pămîntului s-au angajat să joace dansul morții” („Viitorul lalomiței”, I, nr. 30, 2 septembrie 1914, p. 2); vezi și comentariile *Imagini înfiorătoare* („Sîngele nevinovat, vîsat în țărîna drunurilor și a ogoarelor, va deschide ochii urmașilor și-i va povățui ce au de făcut, căci altminteri deasupra au trecut zeci de secole de mizerie socială (...)” (Ibid., I, nr. 34, 7 octombrie 1914, p. 1), și *Soarta Franței dacă învinge Germania. Reflexiuni* (Ibid., I, nr. 36, 21 octombrie 1914, p. 1) ș.a.

53. Apud C. Tudor, Alex. Vlădăreanu, *Județul lalomița. File de istorie*, Slobozia, 1979, pp. 59—60.

54. Ibid., p. 60.

55. „Gazeta lalomiței”, IX, nr. 22, 25 octombrie 1915, p. 3.

56. Ibid., IX, nr. 1, 31 mai 1915, pp. 1—2.

57. C. Tudor, P. Vlădilă, *Tineretul călărășean. Tradiții și contemporaneitate*, Călărași, 1982, p. 60.

OFFENBARUNGEN DER SOLIDARITÄT DER BEVÖLKERUNG VON CĂLĂRAȘI MIT DER VERWIRKLICHUNG DES IDEALS DER NATIONALEN EINHEIT

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Arbeit beabsichtigt aufgrund der Zeitpresse von Călărași („Deșteptarea lalomiței”, „Liberalul”, „Luptătorul”, „Ialomiteanul”, „Aurora”, „Dunărea”, „Viitorul lalomiței”, „Gazeta lalomiței”) die zahlreichen Offenbarungen der Solidarität der Bevölkerung von Călărași mit der Verwirklichung des Ideals der nationalen Einheit zu schildern. Diese Offenbarungen — Versammlungen, Motionsaneignungen, Subskriptionslisten für die Unterstützung der Rumänen von Transylvannien, das Absenden von Ermutigungstelegrammen — haben meistens unter der Ägide der lokalen Abteilung der Kulturellen Legion stattgefunden, die 1891 gegründet wurde. In der Arbeit werden die in der lokalen Presse widerspiegelten

Einstellungen beschrieben, welche die Notwendigkeit der Vereinigung von Transylvannien mit Rumänien klar zum Ausdruck bringen. Mit dem Jahre 1908 steigt sowohl die Frequenz der Nachrichten und Kommentare, das Schicksal der Rumänen aus den unterjochten Provinzen betreffend, als auch die Zahl der öffentlichen Versammlungen für die Solidarität mit dem Kampf der Rumänen von Transylvannien. Die zwei-drei Zeitschriften die in den Jahren 1915—1916 in Călărași erschienen, veröffentlichten viele Artikel, welche den Willen der Kreisbevölkerung für die Vereinigung Transylvanniens mit dem Mutterland bekanntmachten. Bei so einer Versammlung war auch Oct. Goga (am 6. Oktober 1915) anwesend.

ACȚIUNI REVOLUȚIONARE LA DUNĂREA DE JOS LA SFÎRȘITUL ANULUI 1918 ȘI ÎNCEPUTUL ANULUI 1919

Nicolae PETRESCU

Înfăptuirea statului național unitar român, încununare a luptei dusă de veacuri de poporul nostru a determinat importante realizări în viața economică, socială și politică a țării. În cadrul puternicelor prefaceri din întreaga lume la sfârșitul primului război mondial, după cum se apreciază în „Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism”, „au loc și în țara noastră schimbări profunde în dezvoltarea economică și socială, se naște o vie efervescență politică, în centrul căreia un rol tot mai important joacă clasa muncitoare, clasa cea mai avansată a societății”¹. „Adâncirea contradicțiilor social-economice ale regimului burghezo-moșieresc, cauzată de distrugerile războiului, de dezorganizarea activității economice și înrăutățirea situației materiale a maselor largi populare — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea la adunarea festivă organizată cu prilejul aniversării a 45 de ani de la crearea Partidului Comunist Român — determină în anii 1918—1920 o creștere impetuoasă a avântului și combativității revoluționare a maselor muncitoare”².

Perioada anilor 1918—1921 din istoria contemporană a României prin multitudinea problemelor majore a fost abordată tot mai frecvent în istoriografia ultimelor decenii. Multe din aceste lucrări și studii conțin referiri prețioase în legătură cu activitatea revoluționară ce s-a desfășurat la Dunărea de Jos, iar unele îi sînt consacrate direct³.

În valorosul patrimoniu al Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România, printre documentele achiziționate se află și un lot axat pe aspecte economice, sociale și politice din această perioadă și zonă. Documentele respective prezintă o importanță sporită, deoarece sînt legate de activitatea nemijlocită a lui George Mîrzescu. Ministru de Interne între 29 noiembrie 1918 — 27 septembrie 1919, perioadă de puternice frământări revoluționare. G. G. Mîrzescu a fost desemnat în această funcție, fiind considerat după cum consemna Nicolae Iorga un cadru de „extraordinară maturizare politică”, „cel mai . . . plin de autoritate dintre leberalii tineri”⁴.

Efervescența revoluționară care a cuprins masele populare de la Dunărea de Jos a avut multiple cauze de ordin economic, social și politic, mergînd de la sărăcia și mizeria în care se zbăteau oamenii muncii, pînă la neîncrederea în partidele mai vechi sau noi ale burgheziei, cărora organizațiile locale ale Partidului Socialist le opuneau ideile avansate pentru profunde transformări democratice. Flagelul ce l-a constituit primul război mondial pentru întreaga țară a lăsat urme adînci și în această zonă. Distrugerile

provocate de război, jaful sistematic al cotropitorilor, ruperea populației de activitatea productivă ca urmare a încorporărilor, refugierilor și transferării unor întreprinderi din Galați și Brăila, au adus această regiune într-o situație gravă, prezentată în paginile ziarelor prin numeroase relatări cu titluri sumbre. Repercusiuni serioase a cunoscut și agricultura, criza începută înainte de război agravându-se tot mai mult, pagubelor pricinuite de operațiunile militare adăugându-li-se secetele neîntrerupte și din ce în ce mai puternice, lipsa de semințe, de inventar agricol, de vite, gospodăriile neavînd nici animalele necesare la arături. Situația grea din agricultură, corelată cu deficiențele din celelalte sectoare ale economiei s-a manifestat într-o formă acută asupra maselor populare, ca urmare a crizei de aprovizionare cu alimente și mărfuri.

Mizeria și sărăcia au cunoscut o continuă exacerbare, foametea proliferînd în proporții și pe suprafețe endemice, de la Tulcea pînă dincolo de hotarele județului Brăila. Brigada de siguranță din Tulcea raporta zilnic prefectului despre decesele cauzate de foame în diferite localități, precum și soluțiile de precaritate extremă la care recurgeau oamenii în procurarea hranei⁶. În petiția adresată de locuitorii comunei Islaz către președintele Adunării Deputaților era arătată starea de plîns în care a fost adus satul de către război, majoritatea locuitorilor neavînd unde să se adăpostească, aproape toate casele fiind dărmate de inamic. În principalele orașe situația era la fel de îngrijorătoare, Liga Consumatorilor arătînd, deja în august, după strîngerea recoltei că „scumpetea nemaiîntîlnită a tuturor mărfurilor a făcut viața de nesuportat”⁸.

„Populația săracă, se scria în Sfatul Muncii, organul mișcării sindicale din Brăila și Galați în ianuarie 1919 — este foarte înverșunată de cînd speculația foamei a ridicat la 3 lei kg de mălai”⁷ în timp ce — consemna aceeași publicație „Personalul șlepurilor și elevatorilor din serviciul statului n-a primit salariul pe trei luni”⁸. Nemulțumirea generală din rîndul maselor populare a alarmat cercurile conducătoare ale burgheziei avertizate de oficialitățile locale că numeroasele turburări „pot degenera în mișcări periculoase”⁹. Revelatoare pentru această situație este telegrama adresată de ministrul de Interne G. G. Mîrzescu prefectului din județul Rîmnicul Sărat la sfîrșitul anului 1918 prin care îl ordonă: „Executați imediat autorizațiile date pentru cerealele destinate județului Brăila atît pentru hrană, cît și pentru sămînță! Ordinea publică este amenințată în Brăila din cauza dificultăților ce le creați”¹⁰.

Cu toate măsurile încercate de guvern situația economică a maselor populare de la Dunărea de Jos nu s-a îmbunătățit. Trimiterea de făină către Brăila și Galați, desființarea taxelor ce se percepeau pentru trecerea vitelor de pe un țărm pe altul al Dunării sau asigurarea transportului refugiaților prin măsurile luate în decembrie nu și-au atins scopul¹¹. Aprovizionarea a rămas extrem de precară prin rații cu mult sub cota din alte zone și la prețuri exagerate.

Situația era recunoscută și de G. G. Mîrzescu în telegrama de răspuns către prefectul județului Tulcea la 28 martie 1919, în care se arăta că emigrația locuitorilor din cauza lipsei de hrană este o dovadă de legitimă îngrijorare față de care guvernul a hotărît noi măsuri¹². Acestea aveau să fie ori promisiuni vagi sau simple paleative, deoarece un deputat localnic în interpelarea ce o făcea în Adunarea Deputaților în februarie 1920, sublinia condițiile dramatice: „nevoile și privațiunile au urcat mortalitatea printre oamenii în vîrstă și mai ales printre copii la proporții înspăimîntătoare”¹³.

Pe fondul general al nemulțumirilor provocate de situația grea a maselor populare, pe fluxul intensificării acțiunilor revoluționare din întreaga țară, atît la Brăila cît și la Galați, vechi centre ale mișcării muncitorești se constată frecvente și puternice acțiuni circumscrise necesităților de organizare și educare politică a oamenilor muncii, transformări Partidului Socialist în Partid Comunist.

Secțiunile de partid din Galați și Brăila au fost reorganizate până la sfârșitul lunii noiembrie 1918¹⁴. Din prima jumătate a anului următor au fost înființate noi secțiuni la Dunărea de Jos de la Călărași pînă în unele localități îndepărtate din județul Tulcea¹⁵.

Dînd glas solidarității militante, conducerea secțiunii Partidului Socialist și a comisiei locale a sindicatelor din Brăila a adresat un memoriu împotriva reprimării demonstrației muncitorilor din București de la 13 Decembrie 1918, cerînd eliberarea tuturor arestaților, pedepsirea celor vinovați, ridicarea stării de asediu și cenzurii¹⁶.

Consecvență acestei atitudini conducerea organizațiilor revoluționare din Brăila și Galați a protestat de repetate ori contra refuzului autorităților de a satisface cererile din memoriul din 15 decembrie 1918.

La începutul anului 1919, cînd în cadrul Partidului Socialist s-a pus problema transformării sale în Partid Comunist, secțiunea Brăila și aceea din Galați au manifestat multă receptivitate pentru noua orientare. Circulara din ianuarie 1919 a ministrului de interne G. G. Mîrzescu trimisă autorităților din subordine semna la: „în rîndurile muncitorilor și ale socialiștilor se găsesc două curenți bine distincte: curentul minimalist, care are în același timp un caracter de ordine . . . și curentul maximalist, care are un caracter intransigent, revoluționar . . .”¹⁸. Ca și la București, și în alte centre muncitorești la Brăila și la Galați organizațiile locale s-au declarat împotriva concepției reformiste a „socialismului evoluționist” ce prevedea respectarea cu strictețe a legalității burgheze și a cerut aderarea la „Declarația de principii” din decembrie 1919¹⁹. De altfel, în februarie 1919 secțiunile Brăila și Galați au rupt legătura cu conducerea din București proclamîndu-se organizații ale viitorului partid socialist comunist²⁰, iar la 17 martie organizația din Brăila, într-o declarație, făcea apel la toți membrii de partid din țară, să adopte fără nici o rezervă principiile socialist-comuniste revoluționare²¹.

Paralel cu procesul de clarificare ideologică a avut loc o intensă activitate de extindere și consolidare organizatorică. Propaganda revoluționară — se constată în circulara sus menționată — „stînjinită prin măsurile luate după evenimentele petrecute la București la 13 decembrie încearcă a-și relua firul, de astă dată însă mai precizat și mai organizat, pe o rază mai mare de acțiune”²².

Acordînd o însemnătate sporită organizării sindicale secțiunea Partidului Socialist și comisia locală a sindicatelor au contribuit la constituirea unor noi sindicate sau la reorganizarea celor vechi. Printre sindicatele create la începutul anului s-au numărat Sindicatul lucrătorilor în fier și metal și Sindicatul lucrătorilor brutari²³. Totodată s-au pus bazele sindicatului muncitorilor din port²⁴. Spre sfîrșitul anului 1918 se puseseră bazele unor noi sindicate nu numai la Galați și Brăila, dar și la Călărași²⁵.

Succesele obținute de mișcarea muncitorească din Brăila au avut o puternică înrîurire asupra aceleia de la Galați, atît în domeniul organizării sindicale și revoluționare, cît și în al activităților culturale și de cooperare. Importanța colaborării dintre cele două secțiuni ale Partidului Socialist și comisiei locale sindicale era subliniată la o întrunire de la Galați din 17 februarie 1919 de către secretarul organizației locale care accentua necesitatea formării unui bloc puternic, pentru a impune hotărîrile în direcția dezrobirii economice și politice, încălcate de o mînă de paraziți sociali”²⁶. În același sens pleda și „Sfatul Muncii”, organul mișcării socialiste din Brăila și Galați în articolul „Front unic”²⁷.

Un rol important în educarea politică a maselor și recrutarea de noi aderenți în mișcarea revoluționară l-a avut presa. Prin caracterul său combativ, revoluționar „Sfatul Muncii”, organul mișcării sindicale din Brăila și Galați a deținut un rol de frunte între celelalte publicații din zonă, fiind purtătorul de cuvînt al intereselor vitale ale maselor și ducînd o susținută propagandă împotriva socialismului reformist, pentru demascarea demagogiei răspîndite de partidele burgheze atît în mediul urban cît și în cel rural.

Din această cauză publicația a avut mult de suferit ca urmare a măsurilor restrictive impuse de autorități. Astfel, cînd publicația la al optulea număr de apariție și-a schimbat titulatura devenind „Republica Socială”, organ socialist-comunist, Brăila—Galați, și făcea în editorialul său intitulat „Jos masca” un aspru rechizitoriu social-democrației, considerată „cea din urmă nădejde a dominației claselor bogate, chemînd muncitorimea să țină „pururea steagul socialismului comunist revoluționar, ca o călăuză întru înfăptuirea Republicii Sociale a Muncii”²⁸, cercurile conducătoare aveau să fie puternic alertate. Această stare relese din telegrama trimisă de G. G. Mîrzescu la 1 martie 1919 prefectului din județul Brăila: „De abia azi primesc tocmai al optulea număr din „Republica Socială” în care cu regret constat că în plină licență se publică articole îndemnînd la revoluție. Pe căl particulare aflu că acum de curînd titlul ziarului din Sfatul Muncii a fost transformat în titlul provocator de Republica Socială... Vă rog dar să luați îndată în mînă frînele cenzurii și în ce privește Republica Socială, care apare o dată pe săptămînă, să o cenzurați personal, cu deosebită atenție... Tot ce este apel la revoluție, tot ce poate ațîța spiritul maselor populare, trebuie suprimat. Căutați a revoca autorizația comandamentului în ce privește schimbarea titlului și puneți întreg tactul dumneavoastră pentru a face ca ziarul să apară sub vechiul titlu „Sfatul Muncii” într-un spirit de ordine și legalitate”²⁹. Măsurile cerute de ministerul de Interne nu aveau să întîrzie și deși el cerea să fie luate cu abilitate, au mers pînă acolo încît pagina era cenzurată 90% în unele numere ale ziarului³⁰.

Activitatea organizatorică și de propagandă desfășurată în rîndul oamenilor muncii din Brăila și Galați s-a dovedit fructuoasă, inițindu-se acțiuni cu caracter larg revendicativ, și politic. Ele aveau să la mare amploare la sfîrșitul lunii februarie și începutul lunii martie 1919. La 24 februarie 1919 în urma apelului lansat de conducerea organizației revoluționare din localitate, muncitorimea din Brăila a participat la o mare întrunire spre a discuta criza economică ce amenința populația orașului. Atunci s-a ales o delegație de 20 de membri care să înmîneze prefectului un memoriu cu doleanțele muncitorimii brăilene. Delegația a tratat cu autoritățile locale și cu directorul Direcției generale de aprovizionare din Capitală, dar neajungîndu-se la un rezultat concret, comisia locală a sindicatelor socialiste din Brăila a hotărît sistarea lucrului³¹. Din nou ministerului de interne i s-a adus la cunoștință de către prefect situația din Brăila, după ce autoritățile locale încercaseră unele soluții de compromis³². Prin telegrama expediată în acele zile prefectului județului, Brăila, G. G. Mîrzescu arată starea de spirit ce cuprinsese cercurile conducătoare la declanșarea acestei acțiuni revoluționare, precum și măsurile luate pentru curmarea ei. „S-a dat ordin — preciza respectivul document — chiar aseară la regimentul de călărași să rămînă pe loc pînă ce va veni un regiment de infanterie de la Buzău. Acest regiment a primit ordin de plecare aseară și sper ca pînă mîine seară să fie la Brăila. Din telegrama dumneavoastră nu-mi pot explica încă motivul grevel (. . .). E necesar, dar, dacă greva nu încetează pînă mîine seară, să procedați cu energie și să arestați pe Neagu și pe ceilalți provocatori ai grevel făcîndu-le și percheziții . . .”³³. Autoritățile locale au trecut la îmbinarea măsurilor represive cu ducerea de tratative în vederea amăgîrîii muncitorimii brăilene prin satisfacerea parțială a unor revendicări. Iuliu Neagu-Negulescu — căci pe el îl viza ordinul, a fost arestat la întrunirea generală a lucrătorilor de la ateliere și fabrici din 3/16 martie³⁴.

De altfel activitatea bogată a acestui militant de seamă al mișcării muncitorești nu avea cum să treacă neobservată autorităților, el fiind colaborator deja cu 22 de ani în urmă la „Mișcarea Socială” și alte publicații, întemeietor al noilor sindicate, membru în comitetul Partidului Socialist din Brăila, ales la 22 ianuarie 1919, propagandist activ la școala socialistă de cadre, publicist prolific la „Sfatul Muncii” sau în biblioteca „Vremuri Noi”. Nici confiscarea povestirilor „Val vouă . . . !”, pe care o ordonase ministrul de

interne din cauza puternicelor accente sociale ce le conțineau și nici maltratarea sa de către forțele de represiune, nu aveau să-i bazeze cursul revoluționar ascendent ce aveau să-l ducă în comisia de organizare a congresului de făurire a P.C.R., iar în mai 1921 în secretariatul marelui forum.

Autoritățile nu au putut aplana imediat acțiunile revoluționare de la Brăila, neliștea persistând în rindurile cercurilor conducătoare, după cum reiese dintr-o telegramă trimisă de ministrul de Interne prefectului brăilean la 11 martie 1919: „Cu toate că s-au satisfăcut cerințele muncitorilor din Brăila, arăta G. G. Mîrzescu, referindu-se evident la unele de caracter minor, ei continuă greva. Ea are un caracter politic și poate degenera în mișcare comunistă (. . .). După informațiile ce avem s-ar fi trimis agenți la Galați pentru a provoca și acolo mișcarea muncitorească și greva. Urmăriți de aproape pe acești agenți și procedați cu energie arestînd pe toți acești agenți precum și pe capii muncitorimii din Galați care ar determina asemenea greve sau mișcări muncitorești cu caracter revoluționar”³⁵.

Acțiunile revoluționare de la Brăila și Galați desfășurate la începutul anului 1919 și care aveau să fie continuate în perioada următoare s-au adăugat la „numeroase greve, mitinguri și mari manifestații în timpul cărora nu o dată masele au ajuns să stăpînească strada, au demonstrat Intensificarea și caracterul organizat al luptei proletarietului, voința sa de a cuceri, pe cale revoluționară, drepturi și libertăți democratice, de a împrăima dezvoltării sociale o orientare corespunzătoare intereselor celor ce muncesc”³⁶.

NOTE

1. Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înalțare a Românilor spre comunism, Editura Politică, București, 1975, p. 39.
2. Nicolae Ceaușescu, România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste, cuvîntări, articole, iulie 1965 — septembrie 1966, Editura Politică, București, 1968, p. 351.
3. Ion Oprea, Mișcarea muncitorească din porturile României în perioada premergătoare grevei generale, în Studii, 13, 1960; N. G. Munteanu, Organizații muncitorești în orașele dunărene și în porturile românești (1918—1920), în Lucrări științifice, Institutul pedagogic Galați, 2, 1968.
4. Nicolae Iorga, Istoria Românilor, vol. X, București, 1939, p. 421.
5. Relații agrare și mișcări țărănești în România, Editura Politică, București, 1967, p. 381.
6. Criza de aprovizionare din România, București, 1919, p. 16—17.
7. „Sfatul Muncii”, organul mișcării sindicale din Brăila și Galați, an I, nr. 2, Brăila, 13 ianuarie 1919.
8. ibidem, an I, nr. 4, 27 ianuarie 1919.
9. Muzeul de istorie al R.S.R., Inv. nr. 103651
10. Muzeul de istorie al R.S.R. inv. nr. 103653
11. Ibidem
12. Ibidem
13. Arhiva Centrală Istorică, Fond Președinția Consiliului de Miniștri 77, 1920, fila 140.
14. Institutul de studii istorice și social politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Crearea Partidului

- Comunist Român (Mai 1921). Lucrarea apare sub redacția: Ion Popescu-Puțuri și Augustin Deac, Editura Științifică, București, 1971, p. 195.
15. Ibidem, p. 185.
16. Ibidem, p. 215.
17. Ibidem, p. 215.
18. Clara Cușmir-Mihailovici, Florea Dragne, Gheorghe Unc, Mișcarea muncitorească din România. Făurirea Partidului Comunist Român, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Politică, București, 1982, p. 193.
19. „Socialismul” din 8 martie 1919.
20. „Republica Socială” fost „Sfatul Muncii”, organ socialist-comunist, an I, nr. 8, Brăila, 24 februarie 1919.
21. Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921, p. 175.
22. Clara Cușmir-Mihailovici, Florea Dragne, Gheorghe Unc, op. cit., p. 193.
23. „Sfatul Muncii”, an I, nr. 9, 3 martie 1919 și nr. 3, 20 ianuarie 1919
24. „Sfatul Muncii” din 13 și 27 ianuarie 1919.
25. Clara Cușmir-Mihailovici, Florea Dragne, Gheorghe Unc., op. cit. p. 193.
26. „Sfatul Muncii”, an I, nr. 8 din 24 februarie 1919.
27. „Sfatul Muncii”, an I, nr. 7 din 17 februarie 1919.
28. „Republica Socială”, fost „Sfatul Muncii” organ socialist-comunist, an I, nr. 8, Brăila, 24 februarie 1919.
29. Muzeul de Istorie al R.S.R., inv. nr. 103654.

30. „Sfatul Muncii“, an. I, nr. 12, Brăila, 24 martie 1919.
31. „Sfatul Muncii“, an I, nr. 10 din 10 martie 1919.
32. Muzeul de Istorie al R.S.R., inv. nr. 103655

33. Muzeul de Istorie al R.S.R., inv. nr. 103656
34. „Sfatul Muncii“, an I, nr. 10 din 10 martie 1919.
35. Muzeul de Istorie al R.S.R., doc. cit.
36. Nicolae Ceaușescu, op. cit., p. 351.

REVOLUTIONARY ACTIONS AT THE LOWER DANUBE AT THE END OF 1918 AND BEGINNING OF 1919

(Summary)

The creation of the national unitary Romanian state, an outcome of our people's life-long struggle brought about important changes in the economic, social and juridical life. It also increased quite a lot the role of the working class in each and every field of activity. The revolutionary turmoil at the Lower Danube had many causes ranging from poverty and misery to the working people's lack of trust in the bourgeois parties. The local organizations of the Socialist Party struggled against them being urged by advanced ideas regarding deep democratic changes. These revolutionary ideas were upheld by workers movements.

An intense expansion and powerful organizing activity took place within the sections of the Socialist Party in the area of the Lower Danube parallel to the process of ideological clarification. These sections made a great contribution to the increase of the trade — union organization and the creation of other unions as well.

Press played an important role in our people's political education and the enlisting of new supporters of the revolutionary movement. The local newspaper „Sfatul Muncii“ issued in Brăila and Galatzi was the most important among other publications because of its militant nature. Therefore, authorities took restrictive measures.

Organizing activities and propaganda proved fruitful. Claiming and political actions were initiated which became more intense in February and March, 1919.

As several documents emitted by the Minister for Internal Affairs emphasize, the central authorities took some measures in order to hinder the more and more powerful revolutionary actions at the Lower Danube. Yet, people's struggle went on within this ample process which culminated in the creation of the Romanian Communist Party.

CONTRIBUȚII PRIVIND STUDIAREA STRUCTURII PROPRIETĂȚII AGRARĂ ȘI A REGIMULUI DE MUNCĂ ÎN AGRICULTURA JUDEȚULUI IALOMIȚA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Constantin TUDOR

Eliberarea țăranilor din starea de dependență feudală, prin actul emancipării și improprietărilor de la 1864, n-a asigurat și o participare largă a maselor țărănești la posesia pământului. Cu toate că, prin vânzările succesive de terenuri din moșile statului (1878—1879, 1889, 1892, 1895, 1905), țăranii au reușit să-și consolideze micile lor gospodării, în ajunul primului război mondial, moșierimea continua să dețină o pondere considerabil de ridicată în structura proprietății funciare. Astfel, în anul 1913, agricultura României era dominată de 5 000 de moșieri (0,6% din totalul proprietarilor de de pământ) care stăpîneau 4 milioane ha teren agricol¹. Tot în anul 1913, în județul Ialomița existau 103 mari proprietari care aveau moșii de peste 500 ha și care posedau o suprafață ce totaliza 156.438 ha, în timp ce 44.176 familii de țărani cu pământ între 2—25 ha, stăpîneau în comun o suprafață de 247.684 ha². Un simplu calcul ne permite să constatăm, că, în medie, unul din cei 103 mari proprietari stăpîneau o suprafață de 1518 ha, iar un țăran din cei 44.176, avea, în medie, un teren în suprafață de 5,4 ha.

Odată cu aplicarea decretului de expropriere din anul 1918 se produc importante modificări și în structura proprietății agricole. La începutul anului 1919, din cele 241.862 ha cultivate în județ, marii proprietari (între 100—500 ha) au cultivat 59.831 ha, micii agricultori (1—25 ha) au cultivat 95.520 ha, iar obștile satești au cultivat în devălmășie 86.512 ha. Se observă că și în condițiile grele generate de perioada ocupației străine $\frac{1}{4}$ din totalul suprafețelor cultivate aparțineau tot marilor proprietari cu moșii între 100—500 ha³.

Moșierimea va căuta febril o ieșire din situația care se profila (exproprierea), pentru a salva proprietățile și dominația de clasă. Dar, datorită avîntului revoluționar al maselor țărănești, guvernele vremii, printr-un șir de măsuri legislative, începînd cu decretul regal de expropriere din 1918 și culminînd cu reforma agrară din 1921, au fost obligate să înfăptuiască una din cele mai mari reforme în structura proprietății agrare, în raporturile sociale la sate.

Expropriările succesive efectuate între anii 1919—1923, au afectat în județul Ialomița suprafața de 259.000 hectare. Pe cea mai mare parte din această suprafață sînt improprietărite 41.120 familii țărănești. Peste 95% din loturile acordate sînt în suprafață de 5 ha. Suprafața expropriată este mărită cu încă 23.000 ha izlazuri pe lîngă circa 10.000 ha, vîndute administrațiilor comunale imediat după 1907⁴.

La nivelul întregii țări, după reforma agrară de la 1921, aproape 80% din suprafața solului cultivabil a devenit proprietate mică și parcelară, fiind stăpînită de un număr de circa 3 milioane de săteni⁵.

Revenind la situația județului Ialomița, în *Monografia economică a Județului*, găsim referiri importante la evoluția structurii proprietății funciare după aplicarea reformei agrare. Analizînd situația existentă la acea dată (1938), autorul lucrării se vedea nevoit să recunoască faptul că „... loturile primite la împroprietărire s-au fărâmițat prin moșteniri, înzestrări, și vânzări, astfel încît astăzi numai circa 30% din loturile împroprietărite se mai păstrează întregi”⁶.

Mult mai înainte, cu 10 ani în urmă (1928), Camera Agricolă întocmise un tablou care să cuprindă moșile cu o întindere de teren arabil mai mare de 50 ha. Fuseseră recensate, cu acest prilej, un număr de 185 moși, din care 12 aveau între 500—1000 ha iar 7 posedau peste 1000 ha. Dintre cele mai mari amintim pe cele ale lui N. N. Seculeanu de la Mărculești (2000 ha), Ion Cămărășescu de la Dilga (1849 ha) ș.a.⁷

În același an, din totalul suprafeței arabile de 464.129 ha, marii proprietari (cu peste 50 ha) cultivaseră 114.592 ha (decî $\frac{1}{4}$), micii agricultori cultivaseră 347.437 ha, iar restul de 2.100 ha fuseseră exploatate de obștile satești⁸. Observăm că din totalul suprafeței arabile, 25% aparținea marilor proprietari și la acest procent trebuie să mai adăugăm suprafețele ocupate de pășunile naturale, vii, livezi, lăcoviști și păduri. Deci intenția înfăptuitorilor reformei agrare de a da o puternică lovitură marilor proprietăți a avut efect numai în parte.

Fenomenul de rotunjire a marilor proprietăți va continua și mai mult după anul 1929, odată cu aplicarea „legii Mihalache”, votată la 20 august 1929, care a lărgit posibilitățile de înstrăinare a pămîntului, înlesnind diferențierea socială a țărănimii⁹.

Ca urmare a acestei stări de lucru, în anul 1938, structura proprietății agrare din județul Ialomița se prezenta după cum urmează:¹⁰.

- 236 proprietăți posedau peste 100 ha, totalizînd o suprafață de 97.308 ha.
- 127 proprietăți posedau între 50—100 ha, totalizînd o suprafață de 9.978 ha.
- 313 proprietăți posedau între 25—50 ha, totalizînd o suprafață de 10.642 ha.
- 75.124 proprietăți posedau între 1—25 ha, totalizînd o suprafață de 375.627 ha.

Iată deci că marii proprietari (peste 100 ha), care reprezentau, numai 0,3% din numărul gospodăriilor, posedau aproape 20% din suprafața arabilă a județului, în timp ce micii proprietari (1—25 ha) reprezentau 99% din numărul gospodăriilor și stăpîneau numai 76% din suprafața arabilă a județului.

Concluzia firească care se impune este aceea că, dacă într-adevăr în urma înfăptuirii reformei agrare sporește numărul gospodăriilor ce posedau între 1—25 ha, în schimb asistăm și la consolidarea marii proprietăți, mai ales după intrarea în vigoare a legilor de încurajare a agriculturii din anul 1937, care permiteau comasarea moșilor în vederea formării unor mari latifundii (vezi cazul moșiei Cămărășescu cu 2.500 ha în anul 1938).

Se mai impune să mai amintim aici și faptul că după anul 1937 se produc schimbări esențiale și în rîndul proprietății mijlocii (25—50 ha) în sensul sporirii numărului acestora și, în mod firesc, a suprafețelor de pămînt pe care le dețineau. Așa se face că în anul 1941 numărul acestora ajunge la 5.812 și ocupau o suprafață de 87.180 hectare (ceea ce reprezintă 18,6% din suprafața arabilă a județului, față de 19% ale marilor proprietăți și numai 62,4% ale micilor proprietăți). Deci ceea ce preconizau mulți istorici și economiști ai vremii, adică pulverizarea micii proprietăți în defavoarea burgheziei satelor (chiaburimea), se întîmplase¹¹.

Regimul de muncă în agricultură. Conjunctura postbelică caracterizată prin efectele distrugerilor provocate de război, a înfrînit evoluția contradicției dintre resturile feudale și dezvoltarea generală capitalistă a țării, în primul rînd prin aceea că a îngreunat funcționarea sistemului muncii în dijmă, întrucît acest sistem se baza pe inventarul aflat în posesia țăranilor. Ori, este îndeobște știut că datorită politicii spoliatoare practică de autoritățile de ocupație, gospodăria țărănească fusese lipsită, în primul rînd de vitele de muncă, rechiziționate în folosul armatelor germane. De altfel, ziarele vremii recunoșteau că, în urma împrejurărilor create de război, țăranii refuzau să muncească în dijmă, fiind mai avantajos pentru ei să lucreze pămîntul propriu, să facă cărăușie, să transporte lemne¹².

În acest sens este elocventă aprecierea făcută de prefectul județului Ialomița asupra modului în care s-au realizat învoielile agricole pe anul 1919: „În primăvară s-au încheiat contracte agricole mai mult pentru muncă decît pentru arendări de pămînturi, fie în dijmă, fie în bani, fiindcă țăranii nu au avut nevoie de pămînt folosindu-se de cel expropriat”¹³.

Dar pentru pămîntul expropriat și pe care-l foloseau țăranii aceștia erau obligați să plătească fostului proprietar o arendă în bani. De regulă, pentru faptul că cele care luau în primire pămînturile expropriate erau obștile satești, tot ele plăteau și arenda. De fapt nu era altceva decît expresia elocventă a menținerii în agricultură a unor rămășițe feudale. Prețul arendei se plătea diferențiat în funcție de rentabilitatea terenurilor închiriate. Județul Ialomița fusese împărțit în două regiuni agricole. Pentru regiunea I-a se plătea o arendă de 62 lei pentru hectarul de cultură, 90 lei pentru hectarul de fineață superioară, 60 de lei pentru hectarul de teren „bine erbat” și 48 de lei pentru hectarul de teren „erbat în primul an de cultură”¹⁴.

Trebuie însă remarcat că în afara prețului de arendă pentru terenul cultivabil se percepea pe mai departe dijma în produse. Reglementările vremii prevedeau în acest sens că, „dijma cea mai ridicată ce poate lua proprietarul sau arendașul este: pentru grâu una și una, pentru ovăz, orz și celelalte păloase 2 din 5, adică două va lua proprietarul sau arendașul și 3 țăranul. Pentru porumb și fasole una și una, pentru porumb dijma se înțelegea din știuleți căci dacă e din coceni atunci e una din trel”¹⁵.

Cu toate că dijma se mai menținea în acești primi ani postbelici, se înregistrează la țărănime o tendință de a impune transformarea rentei în produse în rentă în bani, în condițiile în care prețul forței de muncă și cel al produselor agricole înregistrase creșteri considerabile¹⁶.

De fapt proprietarii și arendașii se vedeau nevoiți să accepte condițiile cerute de țăranii, întrucît și așa le rămînea o mare parte din moșii nelucrate. Iată, de exemplu, din totalul suprafeței expropriate în județul Ialomița, în anul 1919, de 300.226 hectare, obștile țărănești au arendat și folosit numai 169.441 ha, „restul pînă la suma de 300.226 hectare au rămas necultivate” după cum afirmă o sursă contemporană¹⁷.

Reforma agrară din 1921, prin faptul că a prevăzut despăgubirea proprietarilor pentru loturile expropriate, a oferit moșierilor mijloace materiale pentru achiziționarea de mașini și unelte agricole, lucru evident și în cazul cîtorva moșieri din județul Ialomița (N. N. Seceleanu, Aurel Pană, Ion Cămărășescu, ș.a.) care căutau ca pe această cale să poată obține producții sporite din a căror vînzare să recupereze pierderile cauzate de expropriere¹⁸.

Folosirea pe scară largă a mașinilor și Intensificarea muncilor agricole pe moșiile marilor latifundiarilor, au determinat apariția, pe scară din ce în ce mai largă, a muncii salariate, recrutată, de regulă, din rîndul țăranilor fără de pămînt sau a celor cu pămînt puțin.

În situația județului Ialomița constatăm prezența și a unor muncitori salariați, veniți din zonele submontane sau din Basarabia (vezi cazul moșiei de la Dilga unde mecanicii care conduceau tractoarele erau toți basarabeni)¹⁹.

O situație a muncitorilor angajați din alte județe, în toamna anului 1931, pe moșiile din județul Ialomița, demonstrează larga răspîndire ce o avea aici munca salariată. Astfel, la Frățilești, Aurel Pană avea 395 muncitori agricoli, N. Seceleanu, la ferma Mărculești, 267; moșia Bordușani Mici—Lătenl era cultivată de un arendaș, care folosea 110 muncitori, Ion Cămărășescu avea la muncă pe terenurile sale peste 300 de muncitori agricoli, și exemplele pot continua. De altfel aceeași statistică ne indică faptul că în întreg județul lucrau în jur de 3 000 muncitori agricoli, cel mai mulți din ei proveniți din alte zone și care pe timpul iernii se retrăgeau la locurile lor de baștină²⁰.

Cu toate că împroprietărirea a creat condiții favorabile reducerii învoielilor, contribuind la ridicarea standardului de viață a familiei țărănești, sistemul muncii în dijmă, sub forma celor trei feluri de rentă (în bani, în muncă, în produse) a continuat să persiste, de obicei el fiind folosit de proprietarii mijlocii. De asemenea, documentele vremii atestă că și micii proprietari procedau la arendarea unei părți din terenul lor²¹.

Practica arendării terenurilor o întâlnim în mod deosebit pe moșiile mari și mai ales sub forma dijmii în produse, după cum reiese și dintr-o sursă contemporană: „Proprietățile de peste 50 ha sînt lucrate de obicei în regie, dîndu-se însă în dijmă unele porțiuni, pentru cultura porumbului și a fasolei în scopul atragerii muncitorilor”²².

Referitor la arendarea pămîntului de către țărani Ialomițeni, aceeași sursă menționa: „Țăranii își lucrează de obicei pămînturile lor. Numai 4—5%, din întinderea pămîntului țărănesc este arendat pe un an, și anume pămînturile văduvelor de război, orașenilor și sătenilor care nu au inventar agricol”²³.

Cei care luau pămînturile în dijmă erau sătenii cu pămînt puțin sau fără de pămînt. În anul 1935 în județ se găseau circa 2% din totalul gospodăriilor rurale fără de pămînt (totalul familiilor țărănești se ridica la aproximativ 80.000. Rezultă deci că 1.600 familii nu aveau pămînt, adică în jur de 8 000 locuitori erau complet lipsiți de posibilități de trai), iar alte 20% posedau pămînt sub 5 hectare²⁴.

Statisticile vremii ne permit să stabilim și prețul pe care moșierii și arendașii îi plăteau muncitorilor agricoli sezonieri aduși în județ pentru prășitul și culesul porumbului, precum și pentru recoltatul și treieratul păioaselor. Astfel ziua de muncă cu palmele la toate muncile (semănat, prășit, secerat, treierat, cules, cărat) se plătea, în anul 1938, după cum urmează: 25—35 lei bărbații, 20—25 lei femeile; 15—25 lei copii. Țăranii dijmași plătiți în bani, primeau pentru munca lor prețuri ce nu puteau coborî sub o anumită limită stabilită de Comisiunea județeană de învoieli agricole, instituită în conformitate cu Legea pentru încurajarea agriculturii, din anul 1937²⁵.

În conformitate cu legea amintită, în anul 1938 în întreg județul s-au încheiat următoarele categorii de contracte de învoieli agricole:²⁶ a) pentru arendare de pămînturi în bani; b) pentru arendare de pămînturi în dijmă; c) pentru arendare prin care muncitorii se obligă a lucra cu ziua diferite munci agricole.

În cadrul învoielilor, o mulțime de clauze diferențiau un contract de altul, conferindu-le sarcini mai mult sau mai puțin împovățitoare, după natura acestora. Prin obligațiile pe care le conțineau, aceste învoieli au constituit cea mai grea formă de exploatare a țăranilor în sistemul muncii în dijmă.

Situația țăranilor era agravată, pe de altă parte, de condițiile în care se încheiau contractele de învoieli sau de modul cum proprietarii și arendașii pretindeau îndeplinirea clauzelor. În multe localități ale județului se mai practica încă sistemul învoielilor prin

înțelegeri verbale, cu toate că instrucțiunile organelor de resort interziceau astfel de învoielii²⁷.

În concluzie putem aprecia, însușindu-ne ideea istoricului D. Șandru, că „Persistența resturilor relațiilor de producție semilobăgești în agricultura României (implicit în cea a județului Ialomița — nota noastră) a fost rezultatul unui ansamblu de cauze, între care rolul cel mai important l-a avut modul cum s-a realizat reforma agrară, care n-a lichidat moșierimea ca clasă și care a creat în același timp, numeroase gospodării înzestrate cu suprafețe mici de pământ, neviabile și incapabile de a asigura întreținerea familiei țărănești de pe lotul de împroprietărire”²⁸.

NOTE

1. V. Liveanu, M. Rusenescu, ș. a. *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1907—1921*. Ed. științifică și enciclopedică, București, 1968, p. 18.
2. *Agricultura și repartizarea pământului cultivat în 1913*, București 1914, p. 44—45.
3. Gh. Drăghici. *Administrația județului Ialomița pe anul 1919*. Călărași, 1919, p. 12.
4. C. Tudor și A. Vlădăreanu, *Județul Ialomița — File de istorie*, Slobozia, 1979, p. 69.
5. *Problema agrară*, Ed. Cartea Românească, București, 1946, p. 89.
6. Ioan Mihăilescu, *Monografia economică a județului Ialomița 1933—1938*, f. 9 (în mss. la Arh. St. Călărași).
7. Arh. -St. Ialomița, fond Camera Agricolă Ialomița, Dosar 23/1928, f. 27—31.
8. *Ibidem*, Dosar 18/1928, f. 6—18.
9. D. Șandru, *Reforma agrară din 1921, în România*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1975, p. 264.
10. Ioan Mihăilescu, *op. cit.*, f. 9.
11. C. Tudor și A. Vlădăreanu, *op. cit.*, p. 70.
12. Cf. V. Liveanu și M. Rusenescu, *op. cit.*,

- p. 302.
13. Gh. Drăghici, *op. cit.*, p. 13.
14. *Ibidem*, p. 14.
15. *Ibidem*.
16. D. Sandru, *op. cit.*, p. 285.
17. Gh. Drăghici, *op. cit.*, p. 12.
18. Arh. St. Ialomița, fond Camera Agricolă Ialomița, Dosar 17/1928, f. 36; vezi și D. Sandru, *op. cit.*, p. 286.
19. A. D. Carabella, *Domeniul Dilga*, București 1938, p. 18.
20. Arh. St. Ialomița, fond Camera Agricolă Ialomița, Dosar 42/1931 nepaginat; vezi și D. Sandru, *op. cit.*, p. 286—287.
21. D. Sandru, *op. cit.*, p. 289—290.
22. Ioan Mihăilescu, *op. cit.*, f. 10.
23. *Ibidem*.
24. Arh. St. Ialomița, fond Prefectura județului Ialomița, Dosar 18/1935, f. 5—6.
25. Ioan Mihăilescu, *op. cit.*, f. 23.
26. vezi Arh. St. Ialomița, fond Camera Agricolă Ialomița, Dosar 22/1938.
27. *Ibidem*. Dosar 31/1935, f. 61.
28. D. Sandru, *op. cit.*, p. 299.

CONTRIBUTIONS TO THE (REGARDING THE) STUDYING OF THE STRUCTURE OF AGRICULTURAL PECULIARITIES AND OF THE WORKING CONDIT- IONS IN AGRICULTURE IN THE IALOMITZA DIST- RICT DURING THE INTER-WAR PERIOD

The author presents the evolution of agricultural peculiarities and of the working conditions in agriculture in the Ialomitza District after the takings over between 1919—1923 based on documents which prove that, although we witness these agricultural reforms, the number of collective farms having 1—25 ha has increased.

We also witness the consolidation of the large properties, especially the coming into force of a law encouraging the development of agriculture in 1937. This law allowed the merging of estates to form large landed properties (e.g. the Caina-rașanu Estate with 2,500 ha in 1938).

At the same time basic changes took place regarding the medium properties (20—50 ha), that is, their number increased. In 1941, 5812 — medium properties occupied 87,180 ha, meaning 18.6% of the tillable surface of the district, opposing

the 19% of the large properties and the only 62.4% of the small properties.

As regards the working conditions in agriculture, soon after World War II we pass over to the taking on lease. The money the people had to pay for the land taken on lease depended on the rentability of this land. Except for this money the people had to continue their part of metayage.

During this period we notice the existence of paid workers in the Ialomitza District who came from the region of Bassarabia and from sub-mountainous regions.

The money the landlords and the lease-holders paid to these people who worked in agriculture couldn't be less than the limit established by the Board for Agricultural Problems, that is to say: 25—35 Lei for males, 20—25 Lei for females and 15—25 Lei for children.

**BEITRÄGE ZUM STUDIUM DER STRUKTUR
LANDWIRTSCHAFTLICHER BESONDERHEITEN
UND DER ARBEITSBEDINGUNGEN IN DER LAND-
WIRTSCHAFT IM KREISE IALOMITZA WÄHREND
DER BEIDEN WELTKRIEGE**

Der Autor stellt die landwirtschaftlichen Besonderheiten und die Arbeitsbedingungen in der Landwirtschaft des Kreises Ialomitza nach der Enteignung von 1919—1923 dar. Alle Daten sind zeitgemässen Dokumenten entnommen. Es stellt sich das Problem, dass, trotz landwirtschaftlicher Reform, die Zahl der Genossenschaften, deren bearbeitete Oberfläche zwischen 1—25 Ha betrug, angestiegen war.

Wir bemerken gleichzeitig die Festigung der grossen Eigentümer, hauptsächlich die Beanstandung (Inkraftsetzung) eines Gesetzes, die Entwicklung der Landwirtschaft betreffend. Das Gesetz trat in Kraft im Jahre 1937.

Das erwähnte Gesetz ermöglichte die Zusammenarbeit von Eigentümern, welche grosse Güter bildeten (z.B., das Cîmarășanu Gut mit 2.500 Ha im Jahre 1938).

Gleichzeitig veränderte sich das Statut der mittleren Eigentümer (25—50 Ha), d.h. ihre Zahl wuchs an. Im Jahre 1941 umfassten 5812 mittlere

Eigentümer 87.180 Ha, was soviel wie 18,6% der bearbeitungsmöglichen Oberfläche des Kreises bedeutete, im Gegensatz zu den 19% der grossen Eigentümer und der bloss 62,4% der kleinen Güter.

Was die Arbeitsbedingungen in der Landwirtschaft betrifft, bald nach dem ersten Weltkrieg, stieg man über zum Pachtgut. Das Geld, das die Leute für das Pachtland zahlten, hing meistens von der Wirtschaftlichkeit des jeweiligen Gebietes ab.

Ausser diesen Summen mussten die Menschen ihren Anteil an Zinsen zahlen.

Während der gesamten Zeitspanne bemerken wir das Dasein bezahlter Arbeiter aus dem Gebiete Bessarabiens und aus untergebirglichen Gegenden.

Das Geld, das die Gutseigentümer oder die Pächter den Arbeitern zahlten (auslegten), konnte nicht weniger sein als die Grenzsumme, die vom Komitee für landwirtschaftliche Probleme festgesetzt worden war: 25—35 Lei für Männer, 20—25 Lei für Frauen und 15—25 Lei für Kinder.

ASPECTE DOCUMENTARE PRIVIND EVOLUȚIA CULTIVĂRII PĂMÎNTULUI ÎN JUDEȚUL IALOMIȚA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Petre VLĂDILĂ

Județul Ialomița era așezat în partea de sud-est a Cîmplei Române, învecinându-se cu județele Brăila, Buzău, Ilfov și Constanța, avînd o suprafață de 709.500 ha¹ și fiind udat de apele Dunării și Borcil, în sud-est și ale Ialomiței prin centru. Populația județului era, la 1 septembrie 1918 de 218.900 locuitori. Din punct de vedere administrativ județul avea în componența sa 94 comune cu 101 sate și cătune, dintre care 3 comune urbane (Călărași — reședința județului, Slobozia și Urziceni)². Ca urmare atît a sporului natural, cît mai ales în urma colonizărilor ce au urmat înfăptuirii reformei agrare din 1921, populația județului a înregistrat o creștere continuă ajungînd la 295.500 locuitori, în 1930, și la 352.725 locuitori, în 1939³.

Între limitele amintite mai sus, județul dispunea de un relief de cîmple (Bărăganul de sud sau Bărăganul propriu-zis și jumătatea sudică a Bărăganului central), la care se adăugau zonele de luncă și baltă, corespunzătoare văilor Ialomiței, Dunării și Brațului Borcea.

Clima județului se caracterizează prin mari contraste de temperatură (vara +40°C, iarna -30°C), vînturi aspre, care suflau cu predilecție din direcția nord-est (Crivățul) și precipitații scăzute (anual, în medie, pe teritoriul județului cădeau între 400 și 500 mm de precipitații, cele mai mari valori înregistrîndu-se în cîmp, pe timpul verii, ca urmare a convecției termice).

Solurile, îndeosebi cele cernoziomice, larg răspîndite în județ, asigurau condiții dintre cele mai bune cultivării plantelor agricole, îndeosebi cerealelor⁴.

Deși beneficia de condiții pedoclimatice favorabile, agricultura județului Ialomița nu a înregistrat în această perioadă producții medii la hectar care să depășească 1000 kg, la grîu și 1.200 kg, la porumb. Recoltele totale mari obținute de județ, în comparație cu alte județe ale țării, se datorau suprafețelor relativ mari cultivate, mai ales după aplicarea reformei agrare din 1921.

Făcînd o scurtă retrospectivă a evoluției agriculturii județului la începutul secolului al XX-lea, constatăm că într-adevăr suprafețele cultivate cresc de la an la an, dar că recoltele obținute nu înregistrează același ritm. Iată, spre exemplu, dacă în anul 1909 se cultivau 171.067 ha cu grîu, 116.078 ha cu porumb, 32.413 ha cu orz și 35.531 ha cu ovăz, în ceea ce privește recolta, însuși prefectul județului o aprecia, în expunerea asupra situației județului ca fiind în general slabă⁵. Producția grîului a fost „mediocră” (1.666.684 hl — cu 9,7 hl/ha) iar aceea a porumbului „cu totul inferioară”. Din aceeași expunere rezultă producția la hectar mult mai scăzută la micii proprietari (6,9 hl/ha) față de marii proprietari

11,1hl/ha). Producții mici obțineau tocmai acela care constituiau peste 88% din numărul agricultorilor lalomițeni⁶.

Pînă la declanșarea primului război mondial recolta cerealiară a județului atinge cote mari în anii 1912 și 1913, cînd producția medie la grîu se apropie de 18hl/ha, iar cea de porumb de 20hl/ha⁷.

După instaurarea ocupației germane asupra teritoriului județului lalomița (decembrie 1916), suprafața cultivată scade, ceea ce duce implicit și la micșorarea producției cerealiare a județului. Așa, de exemplu, în toamna lui 1918 și primăvara anului 1919, suprafețele cultivate au fost cu mult inferioare anilor antebelici. Astfel, cu grîu s-au cultivat 80.192 ha, cu porumb 97.325 ha, cu orz 10.000 ha, iar cu mei numai 7.915 ha⁸. Aceeași sursă motivează că situația se datorează „lipsei de brațe și a uneltelor”, iar referitor la recoltă se menționează că „din cauza ploilor abundente a suferit mult grîul care este de o calitate inferioară, slab ca greutate și cu o mulțime de corpuri străine”⁹. Suprafața totală cultivată se ridica la 241.862 ha, repartizate după cum urmează: 59.831 ha marilor agricultori, 95.520 ha, proprietarii mici și obștile satești¹⁰. Conform decretului de expropriere nr. 5916/1918, suprafețele care depășeau 500 ha au fost expropriate și trecute pe seama obștilor satești care le exploatau în comun și plăteau foștilor proprietari o chirie (anuală) pentru loturile care le cultivau.

În acest fel au fost exploatate moștile expropriate pînă la aplicarea definitivă a reformei din 1921. Într-o dare de seamă asupra aplicării legii de reformă agrară în regiunea agricolă Călărași se menționa: „Ideea înființării obștilor de împrumut a fost izvoită din nevoile locale ale sătenilor, care deși trăiau într-o regiune bogată, însă din cauza lipsei de bani nu puteau să se folosească pe deplin de bogățiile ei”¹¹.

Deși acum țărani erau direct interesați în mal buna lucrare a pămîntului, recoltele obținute nu erau cu mult superioare celor anterioare, pe de o parte datorită modului defectuos de folosire a fondului funciar, pe de altă parte datorită capriciilor naturii care le compromiteau de multe ori recoltele. Iată, spre exemplu, în satele aceleași regiuni agricole Călărași se obțineau în vara anului 1920, recolte medii la hectar care variau între 2—7 hl/ha — la grîu, 3—7 hl/ha — la secară, 6—8 ha/ha la mei și între 2—5 hl/ha — la fasole.

Explicația acestor recolte o găsim într-o altă sursă contemporană¹². Conform acesteia, „lucrarea pămîntului se face în tot județul în mod insuficient. Arăturile de toamnă se fac, cu excepția celor pentru grîul de toamnă, numai pe o parte mică a moșiilor iar pentru exploatațiunile țărănești constituie o excepție. În multe părți țărani seamănă grîul chiar îndată după culesul porumbului fără ca pămîntul să fi fost atins de plug sau de altă unealtă. După semănat se trece cu grapa și cu aceasta s-a terminat lucrarea pămîntului. Semănăturile sînt apoi lăsate pînă la secerat în grija naturii”.

După aplicarea reformei agrare din 1921 constatăm intrarea în circuitul agricol a unor noi suprafețe, cultivate îndeosebi cu cereale. Datele statistice indică pentru perioada 1924—1928, creșterea apreciabilă a suprafețelor ocupate de cereale, cum reiese de altfel și din tabelul de mai jos:¹³.

— în ha. —

Anul cultura	Grîu	Porumb	Secară	Orz	Ovăz	Mei
1924	87.575	155.633	13.556	74.523	74.592	20.401
1925	89.060	152.514	11.296	58.174	59.697	33.777
1926	107.165	148.376	13.540	56.196	53.981	35.945
1927	74.830	178.937	10.425	68.150	44.875	26.417
1928	73.450	207.266	15.583	56.746	48.163	19.969

Deși, așa după cum se poate constata, suprafețele cultivate au fost destul de mari, iar în cazul porumbului acestea au crescut cu peste 50.000 ha, recoltele medii la ha continuau să se mențină încă mici cu consecințele directe asupra nivelului de trai al gospodăriilor țărănești, care, după aplicarea reformei agrare, dețineau imensa majoritate a gospodăriilor agricole ialomițene. Dar iată care au fost mediile la principalele culturi în aceeași perioadă:¹⁴.

— în kg —

Anul cultura	Grâu	Orz	Porumb
1924	830	1.100	1.820
1925	796	1.050	1.515
1926	846	1.007	1.615
1927	1.028	986	768
1928	641	1.069	310

Constatăm producțiile mici la hectar, în special la grâu (doar o singură dată a depășit 1000 kg/ha) și cea de-a dreptul catastrofală, la porumb, înregistrată în anul 1928. Aceste pierderi de recoltă erau amplificate prin condițiile de comercializare, în situația în care structura suprafețelor cultivate din agricultura județului era orientată aproape exclusiv spre cultura cerealiară, acestea revenindu-i peste 4/5 din suprafața arabilă.

Și în această perioadă s-a practicat așa numitul sistem de cultivare „cereal absolut” care, conform aprecierilor unor specialiști¹⁵ era, fără îndoială, cea mai rudimentară formă a sistemului cereal, având urmări din cele mai negative: „dezvoltarea bolilor și dăunătorilor, aglomerarea lucrărilor agricole de vîrf, îmburuienierea terenului, epuizarea puterii productive a solului”.

Datele statistice ale vremii indică că în ceea ce privește producția la hectar a principalelor plante agricole România concura cu Grecia, Portugalia și Spania pentru ultimul loc printre toate țările europene¹⁶.

Anii creizelor economice au cauzat multe necazuri țăranilor care contractaseră mari împrumuturi în anii premergători, necesare acoperirii ratelor anuale datorate statului în schimbul pămîntului primit. Scăderea mult mai accentuată a prețurilor cerealelor în raport cu celelalte produse agricole exportate, a lovit în primul rînd gospodăriile țărănești, deoarece cerealele constituiau principalele lor produse pentru vînzare. Cu toate acestea suprafețele cultivate cu cereale au fost menținute cu mici fluctuații la nivelul perioadei anterioare (66.645 ha cu grâu și 182.642 ha cu porumb în anul 1933). De asemenea, producțiile medii la hectar au cunoscut pe mai departe, oscilații mari, înregistrînd, la grâu spre exemplu, valori ce variază între 583 kg/ha, în anul 1929 și 1268 kg/ha, în anul 1931¹⁷.

Concluzionînd, putem aprecia că, extinzîndu-se asupra tuturor ramurilor agriculturii, criza a avut ca efect, în primul rînd, reducerea suprafețelor cultivate și scăderea rapidă a prețurilor produselor agricole atît pe piața internă cît și externă (în anul 1933, față de 1929, prețurile produselor agricole au scăzut cu 55,1%¹⁸).

Criza a fost urmată de o etapă pronunțat distinctă, cuprinsă între anii 1934—1938, în care viața economică românească a cunoscut o dezvoltare continuă, atingînd în anul 1938 cel mai înalt nivel înregistrat de economia burghezo-moșierească.

Prin măsurile luate de guvernul liberal s-a urmărit și îmbunătățirea situației din agricultură, prelungindu-se termenul pentru plata datorităților agricole pînă la 1 iunie 1934, timp în care a fost elaborată și votată, la 7 aprilie 1934, Legea lichidării datoriti-

lor agricole (Legea conversiunii datorilor agricole). Coroborate cu alte măsuri luate de guvern (vezi, spre exemplu împrumutul contractat de Ministerul Agriculturii și Domeniilor la Casa de depuneri, în valoare de 50 milioane lei, pentru cumpărarea de semințe selecționate care să fie puse la dispoziția agricultorilor; de asemenea, numai în anul 1937 au fost alocate 498 milioane lei acordate ca prime de export pentru cereale), toate acestea au favorizat dezvoltarea agriculturii țării, concretizată în creșterea suprafețelor cultivate, modernizarea parcului de mașini agricole și, în consecință, creșterea producției agricole.

În condițiile județului Ialomița constatăm, în ceea ce privește evoluția suprafețelor cultivate, o creștere sensibilă a terenurilor destinate grâului și porumbului, paralel cu micșorarea de aproape 3 ori a suprafețelor cultivate cu mei în favoarea plantelor leguminoase, uleioase și a sfeclei de zahăr. Dar lată care a fost evoluția suprafețelor principalelor plante cultivate în județ în perioada 1934—1938¹⁹:

— în ha —

Anul cultura	Grâu	Secară	Orz	Ovăz	Mei	Porumb	Leguminoase	Uleioase
1934	58925	19487	104893	24434	15650	193500	25250	4647
1935	66544	23415	90421	19054	14467	197110	27711	12711
1936	59051	24809	93421	18901	14892	202408	29872	4602
1937	69164	24471	83047	21089	15577	201902	28998	5377
1938	92583	26328	64364	21594	11487	195076	23954	14039

Și în ceea ce privește producțiile medii obținute la hectar pentru principalele culturi se înregistrează creșteri însemnate îndeosebi la grâu (de aproape 3 ori în perioada 1934—1938). În schimb producția de porumb a fost mult inferioară chiar anilor crizei economice. Dacă mai adăugăm și faptul că porumbul era cultivat îndeosebi de țăranii cu gospodării mici și mijlocii, avem o imagine mai aproape de realitate a faptului că progresul agriculturii Ialomițene s-a răsfrint în primul rând asupra creșterii producțiilor marilor agricultori (care posedau, de multe ori, peste 500 ha), în timp ce țăranii continuau să se confrunte cu multe greutăți. (Iată un exemplu edificator în acest sens: o familie țărănească alcătuită din 5 membri și care posedă un teren agricol compus din 5 ha îl cultivase cu porumb — 3,5 ha și cu grâu 1,5 ha de pe care obținuse, în anul 1938, 1875 kg grâu și numai 2630 kg porumb²⁰. Și acest lucru, în condițiile în care, conform unei monografii contemporane, locuitorii de la sate consumau, în medie, câte 240 kg porumb de persoană. Un simplu calcul ne ajută să constatăm că familia mai sus menționată consuma pentru nevoile de hrană mai mult de jumătate din producția de porumb, în condițiile în care disponibilul de cereale reprezenta singura sursă de venituri a țăranului).

În schimb, pe marile domenii recoltele erau cu mult superioare celor înregistrate în gospodăriile țărănești. Într-un studiu făcut asupra domeniului Dîlga, A. D. Carabella menționa: Domeniul Dîlga cu 2.500 hectare are un pământ încă destul de bogat în azot, potasă și calciu (fosfor mai puțin), foarte bun pentru a putea fi forțat să dea producții mari de grâu și de porumb²¹. Într-adevăr, o altă sursă contemporană reliefează că, în această perioadă, valoarea producției (venitul brut) a fost la proprietățile mari cu circa 25% mai mare, iar la proprietățile mici, cu circa 15% mai mici decât valorile medii²².

De altfel, marii agricultori din Ialomița obțineau, cu prilejul concursului grului, organizat la Călărași, pe 5 septembrie 1938, premii importante (până la 10.000 lei pentru premiul I, conferit marilor agricultori Aurelian Pană și Ion Cămărășescu) pentru producțiile mari obținute în vara aceluiași an²⁴.

În ultimii doi ani al perioadei Interbelice, suprafețele principalelor culturi s-au menținut în limitele anterioare iar producțiile medii nu le-au depășit pe cele ale anului 1938²⁵.

NOTE

1. Ion Mihăilescu, *Monografia economică a județului Ialomița 1933—1938*, f. 1. în mss. la Arhivele Statului Călărași.
2. Gh. Drăghici, *Administrația județului Ialomița pe anul 1919*, Călărași, 1919, p. 6—7.
3. Arhivele Statului Ialomița, fond Camera Agricolă Ialomița, Dosar 33/1939, f. 1.
4. Pentru probleme fizico-geografice, vezi, C. Stan și O. Bogdan, *Județul Ialomița*, Ed. Acad. R.S.R. București, 1971, p. 13—69.
5. A. Stoienescu, *Expunerea situației Jud. Ialomița*, Călărași 1909.
6. *Agricultorii și reprezentarea pământului cultivat în 1913*, Buc., p. 19.
7. C. Tudor și A. Vlădăreanu, *Județul Ialomița — File de istorie*, Slobozia 1979, p. 56—57.
8. Gh. Drăghici, *op. cit.*, p. 11.
9. *Ibidem*.
10. *Ibidem*, p. 12.
11. Arhivele Statului Ialomița, fond Camera Agricolă Ialomița, dosar 12/1919, f. 1.
12. *Ibidem*, Dosar 32/1921, f. 8—12.
13. *Ibidem*, Dosar 33/1939, f. 10.
14. *Ibidem*, f. 13.
15. O. Parpală, *Aspecte din agricultura României 1920—1939*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1966, p. 120.
16. *Problema agrară*, Ed. Cartea Românească, București, 1946, p. 57.
17. Arhivele Statului Ialomița, fond Camera Agricolă Ialomița, Dosar 33/1939, f. 13.
18. Emilia și Gavrilă Sonea, *Viața economică și politică a României 1933—1938*, Ed. științifică și enciclopedică Buc., 1978, p. 12—13.
19. Arhivele Statului Ialomița, Fond Camera Agricolă Ialomița, Dosar 33/1939.
20. *Ibidem*, f. 13—14.
21. Ioan Mihăilescu, *op. cit.*, f. 24.
22. A. D. Carabella, *Domeniul Dîlga*, București, 1938, p. 8.
23. Ioan Mihăilescu, *op. cit.*, f. 20.
24. „Timpul” nr. 483 din 7 septembrie 1938.
25. Ion Munteanu, *Monografia județului Ialomița Călărași 1943*, f. 28, în mss. la Arhivele Statului Călărași.

DOCUMENTARY ASPECTS REGARDING THE EVOLUTION OF THE CULTIVATION OF LAND DURING THE INTER-WAR PERIOD

Although it took up great weight (it weighed much) in Romania's agriculture the Ialomitza District did not register a medium production which would surpass 1000 kg of wheat and 1200 kg of maize.

Based on record information the author finds three distinct phases in the development of agriculture in this district:

1. After the instauration of the German occupation of the Ialomitza District (DECEMBER 1916) the cultivated surface diminished, a fact which brought about the decrease of cereal production. On the one hand this was due to the lack of people to work in agriculture and on the other hand to the oddities of nature which had already compromised the crops many times.

2. After the application of the agricultural reform of 1921 new areas came to be used: these areas were growing especially cereals—the maize production was raised to over 50.000 ha.

But during this period too, the crops obtained were rather small due to the use of the so-called „absolute cereal”—the most rudimentary of forms of the cereal system having negative consequences;

3. The years that followed the economical crisis were also characterized by remarkable changes as far as agriculture was concerned; the surface as well as the crops registered an important growth. Special stress was laid on the cultivation of vegetables.

lor agricole (Legea conversiunii datorilor agricole). Coroborate cu alte măsuri luate de guvern (vezi, spre exemplu împrumutul contractat de Ministerul Agriculturii și Domeniilor la Casa de depuneri, în valoare de 50 milioane lei, pentru cumpărarea de semințe selecționate care să fie puse la dispoziția agricultorilor; de asemenea, numai în anul 1937 au fost alocate 498 milioane lei acordate ca prime de export pentru cereale), toate acestea au favorizat dezvoltarea agriculturii țării, concretizată în creșterea suprafețelor cultivate, modernizarea parcului de mașini agricole și, în consecință, creșterea producției agricole.

În condițiile județului Ialomița constatăm, în ceea ce privește evoluția suprafețelor cultivate, o creștere sensibilă a terenurilor destinate grâului și porumbului, paralel cu micșorarea de aproape 3 ori a suprafețelor cultivate cu mei în favoarea plantelor leguminoase, uleioase și a sfeclei de zahăr. Dar lată care a fost evoluția suprafețelor principalelor plante cultivate în județ în perioada 1934–1938¹⁹:

— în ha —

Anul cultura	Grâu	Secară	Orz	Ovăz	Mei	Porumb	Leguminoase	Uleioase
1934	58925	19487	104893	24434	15650	193500	25250	4647
1935	66544	23415	90421	19054	14467	197110	27711	12711
1936	59051	24809	93421	18901	14892	202408	29872	4602
1937	69164	24471	83047	21089	15577	201902	28998	5377
1938	92583	26328	64364	21594	11487	195076	23954	14039

Și în ceea ce privește producțiile medii obținute la hectar pentru principalele culturi se înregistrează creșteri însemnate îndeosebi la grâu (de aproape 3 ori în perioada 1934–1938). În schimb producția de porumb a fost mult inferioară chiar anilor crizei economice. Dacă mai adăugăm și faptul că porumbul era cultivat îndeosebi de țăranii cu gospodării mici și mijlocii, avem o imagine mai aproape de realitate a faptului că progresul agriculturii ialomitene s-a răsfrint în primul rând asupra creșterii producțiilor marilor agricultori (care posedau, de multe ori, peste 500 ha), în timp ce țăranii continuau să se confrunte cu multe greutăți. (Iată un exemplu edificator în acest sens: o familie țărănească alcătuită din 5 membri și care posedă un teren agricol compus din 5 ha îl cultivase cu porumb — 3,5 ha și cu grâu 1,5 ha de pe care obținuse, în anul 1938, 1875 kg grâu și numai 2630 kg porumb²⁰. Și acest lucru, în condițiile în care, conform unei monografii contemporane, locuitorii de la sate consumau, în medie, câte 240 kg porumb de persoană. Un simplu calcul ne ajută să constatăm că familia mai sus menționată consuma pentru nevoile de hrană mai mult de jumătate din producția de porumb, în condițiile în care disponibilul de cereale reprezenta singura sursă de venituri a țăranului).

În schimb, pe marile domenii recoltele erau cu mult superioare celor înregistrate în gospodăriile țărănești. Într-un studiu făcut asupra domeniului Dîlga, A. D. Carabella menționa: Domeniul Dîlga cu 2.500 hectare are un pământ încă destul de bogat în azot, potasă și calciu (fosfor mai puțin), foarte bun pentru a putea fi forțat să dea producții mijlocii cât de mari de grâu și de porumb²². Într-adevăr, o altă sursă contemporană reliefează că, în această perioadă, valoarea producției (venitul brut) a fost la proprietățile mari cu circa 25% mai mare, iar la proprietățile mici, cu circa 15% mai mici decât valorile medii²³.

De altfel, marii agricultori din lalomița obțineau, cu prilejul concursului grului, organizat la Călărași, pe 5 septembrie 1938, premii importante (până la 10.000 lei pentru premiul I, conferit marilor agricultori Aurelian Pană și Ion Cămărășescu) pentru producțiile mari obținute în vara aceluiași an²⁴.

În ultimii doi ani al perioadei interbelice, suprafețele principalelor culturi s-au menținut în limitele anterioare iar producțiile medii nu le-au depășit pe cele ale anului 1938²⁵.

NOTE

1. Ion Mihăilescu, *Monografia economică a județului Ialomița 1933—1938*, f. 1. în mss. la Arhivele Statului Călărași.

2. Gh. Drăghici, *Administrația județului Ialomița pe anul 1919*, Călărași, 1919, p. 6—7.

3. Arhivele Statului Ialomița, fond Camera Agricolă Ialomița, Dosar 33/1939, f. 1.

4. Pentru probleme fizico-geografice, vezi, C. Stan și O. Bogdan, *Județul Ialomița*, Ed. Acad. R.S.R. București, 1971, p. 13—69.

5. A. Stoienescu, *Expunerea situației jud. Ialomița*, Călărași 1909.

6. *Agricultorii și reprezentarea pământului cultivat în 1913*, Buc., p. 19.

7. C. Tudor și A. Vlădăreanu, *Județul Ialomița — File de istorie*, Slobozia 1979, p. 56—57.

8. Gh. Drăghici, *op. cit.*, p. 11.

9. *Ibidem*.

10. *Ibidem*, p. 12

11. Arhivele Statului Ialomița, fond Camera Agricolă Ialomița, dosar 12/1919, f. 1.

12. *Ibidem*, Dosar 32/1921, f. 8—12.

13. *Ibidem*, Dosar 33/1939, f. 10.

14. *Ibidem*, f. 13.

15. O. Parpală, *Aspecte din agricultura României 1920—1939*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1966, p. 120.

16. *Problema agrară*, Ed. Cartea Românească, București, 1946, p. 57.

17. Arhivele Statului Ialomița, fond Camera Agricolă Ialomița, Dosar 33/1939, f. 13.

18. Emilia și Gavrilă Sonea, *Vlața economică și politică a României 1933—1938*, Ed. științifică și enciclopedică Buc., 1978, p. 12—13.

19. Arhivele Statului Ialomița, Fond Camera Agricolă Ialomița, Dosar 33/1939.

20. *Ibidem*, f. 13—14.

21. Ioan Mihăilescu, *op. cit.*, f. 24.

22. A. D. Carabella, *Domeniul Dîlga*, București, 1938, p. 8.

23. Ioan Mihăilescu, *op. cit.*, f. 20.

24. „*Timpul*” nr. 483 din 7 septembrie 1938.

25. Ion Munteanu, *Monografia județului Ialomița Călărași 1943*, f. 28, în mss. la Arhivele Statului Călărași.

DOCUMENTARY ASPECTS REGARDING THE EVOLUTION OF THE CULTIVATION OF LAND DURING THE INTER-WAR PERIOD

Although it took up great weight (it weighed much) in Romania's agriculture the Ialomitza District did not register a medium production which would surpass 1000 kg of wheat and 1200 kg of maize.

Based on record information the author finds three distinct phases in the development of agriculture in this district:

1. After the instauration of the German occupation of the Ialomitza District (DECEMBER 1916) the cultivated surface diminished, a fact which brought about the decrease of cereal production. On the one hand this was due to the lack of people to work in agriculture and on the other hand to the oddities of nature which had already compromised the crops many times.

2. After the application of the agricultural reform of 1921 new areas came to be used: these areas were growing especially cereals—the maize production was raised to over 50.000 ha.

But during this period too, the crops obtained were rather small due to the use of the so-called „absolute cereal”—the most rudimentary of forms of the cereal system having negative consequences;

3. The years that followed the economical crisis were also characterized by remarkable changes as far as agriculture was concerned; the surface as well as the crops registered an important growth. Special stress was laid on the cultivation of vegetables.

Obwohl dem Kreis Ialomitza eine grosse Bedeutung in der Entwicklung des Landes beigemessen wurde konnte die eben genannte Gegend (Ortschaft) trotzdem keine Mittelproduktion aufzeichnen die mehr als 1000 Kg Weizen und 12000 Kg Mais aufzähle.

Ausgehend von festgelegten Aufzeichnungen unterscheidet der Autor drei unterschiedliche Etappen in der Entwicklung der Landwirtschaft des Kreises Ialomitza:

1. Nach der deutschen Besetzung des Kreises Ialomitza (Dezember 1916) verringerte sich die bebaute Oberfläche. Diese Verringerung brachte einen Abfall der Getreideproduktion mit sich. Einerseits wurde diese Verringerung dem Fehlen an Arbeitskraft zugeschrieben, andererseits verursachten die klimatischen Bedingungen grosse

Schwierigkeiten indem sie die Ernten mehrere Male zugrunde richteten.

2. nach der Anwendung der Agrarreform von 1921 wurden neue Oberflächen benutzt — auf diesem Gebiete wurde hauptsächlich derjenige Boden kultiviert der produktiv war und die Maisproduktion steigerte sich auf mehr als 50.000 Ha. Trotzdem waren die Ernten die während dieser Zeitspanne eingeholt wurden ziemlich klein und dieses wegen der sogenannten „absoluten Getreideproduktion“ — die primitivste aller Formen mit absolut negativen Einflüssen.

3. Die Jahre die der ökonomischen Krise folgten waren gleichzeitig durch schwerwiegende Veränderungen die Landwirtschaft betreffend charakterisiert; die bearbeitete Oberfläche sowie die erhaltenen Ernten wurden immer grösser. Grosse Bedeutung wurde der Produktion von Gemüse beigemessen.

PUBLICAȚII ALE CADRELOR DIDACTICE DIN PERIOADA INTERBELICĂ — „ȘCOALA IALOMIȚEI”

Constantin TUDOR

Deși în perioada ocupației germane (1916—1918) județul Ialomița avusese mult de suferit datorită jafului sistematic practicat de autoritățile de ocupație, în anii imediat următori revirimentul economico-social, impulsivat de realizarea statului național unitar român, s-a făcut simțit și în Bărăganul Ialomițean. Industria, dacă atelierele și fabricuțele concentrate în orașul reședință de județ Călărași, puteau forma cu adevărat o Industrie, dar mai ales agricultura cunoscuse acum o dezvoltare susținută, ritmurile înregistrate fiind, cu excepția perioadei crizei economice din 1929—1933, cele mai mari cunoscute de județul Ialomița în întreaga sa istorie de pînă la împlinirea revoluției de eliberare socială și națională antifascistă și antilperialistă din august 1944¹.

În acest context se înscrie și învățămîntul Ialomițean care se diversifică și își îmbunătățește atât baza materială cît și conținutul. Apar noi școli în localitățile înființate în urma aplicării reformei agrare din 1921, iar corpul didactic Ialomițean, al cărui număr este sporit de promoțiile școlii normale de învățători de la Călărași, dovedește că poate face față necesităților și cu toate lipsurile și piedicile asigură elevilor din școlile primare, gimnaziale și liceale o pregătire temeinică².

Răspînditori ai luminii culturii nu numai prin Intermediul orelor de la catedră ci și prin Intermediul cuvîntului tipărit, învățătorii și profesorii Ialomițeni s-au înscris și în domeniul publicisticii cu realizări remarcabile.

La începutul anului 1927, din inițiativa unui grup de intelectuali, din care făcea parte: I. Lupu, Gh. Vlădescu, D. N. Popescu — redactor șef, Gh. Dinulescu, Gh. Nucă, N. Popescu și R. Silvestru, apărea, la Călărași, revista „Școala Ialomiței”, care, pentru o perioadă de 8 ani, a fost purtătorul de cuvînt al învățătorilor Ialomițeni³.

Subintitulată „Organ al Asociației învățătorilor din Ialomița”, revista își propunea să militeze pentru ridicarea culturală a satului Ialomițean, această nobilă acțiune revenind în principal învățătorului, care trebuia să fie temeinic pregătit profesional și să aibă un larg orizont cultural. De altfel, în primul număr al revistei, în cadrul articolului inaugural intitulat „Rostul nostru”, revizorul școlar județean Ilie Lupu remarcă: „E fapt chiar îndrăzneț ca să scoți în vremea de azi o gazetă . . . Pe speranța în sprijinul întregii dascălmi Ialomițene, ne-am bizuit cînd am luat hotărîrea să scoatem acest ziar . . . Pe nevoia ce o credem de toți simțită, de-a avea un mijloc de legătură între noi . . . Și care ar fi rostul acestui ziar? Să ne cunoaștem, să schimbăm păreri, să ne împrumutăm ideile, să ne îmbogățim cunoștințele; să desăvîrșim mijloacele de luptă, în greaua sarcină ce avem; să ne strîngem rîndurile pentru ușurarea nevoilor noastre ca oameni, ca să putem duce greul vieții”⁴.

Cu alt prilej⁵, redactorul șef al revistei, D. N. Popescu, evidențiază că prin articolele și celelalte însemnări din paginile sale revista va aduce „încurajare pentru unii, stimulent pentru alții; cîștig neprețuit pentru școală și Patrie”.

Structura revistei, deosebit de eterogenă, cuprinde articole de specialitate în care se prezintă și se dezbate probleme legate de bunul mers al școlii, de popularizarea metodelor

și procedeele pedagogice avansate, precum și articole ce vizează activitatea extrașcolară a cadrelor didactice. Nu lipsesc nici luările de poziție față de principalele momente politice ale timpului. De asemenea, în paginile revistei și-au găsit locul și creațiile literare ale membrilor corpului didactic Ialomițean. Sumarul revistei era completat de rubricile „Știri — Fapte”, în care erau prezentate noutățile pedagogice, informații ce priveau activitatea didactică, cât și unele cărți și manuale școlare ce se recomandau a fi folosite în munca cu elevii.

Dintre articolele de specialitate, amintim pe cel semnat de Gh. Dinulescu⁶, în care se propune introducerea foilor pentru observarea individualității școlarilor. Pornind de la constatarea că încă din prima zi de școală învățătorul observă că fiecare din elevii săi se deosebește prin ceva aparte, deci că fiecare apare ca o individualitate, autorul recomandă învățătorilor să efectueze observații periodice și pe baza acestora să urmărească evoluția individualității elevilor, pentru a-i putea cunoaște mai bine și, în consecință, să se aplice diferențiat metodele pedagogice.

Dobre Ștefănescu, membru al Societății Române de Geografie abordează, într-un alt articol⁷, problematica importanței studierii geografiei în clasele cursului primar și, apreciind că geografia „dezvoltă facultatea intuitivă, deșteaptă atențiunea, întărește memoria, ascute judecata, înăvuieste vorbirea școlarului cu cuvinte noi, nobilează sentimentul estetic și lămurește iubirea de patrie”, recomandă învățătorilor să acorde o atenție deosebită acestui obiect de învățămînt care trebuie înțeles de elevi ca o știință atrăgătoare și nu o povestire seacă.

Învățătorul Ștefan Păun, unul dintre cei mai laborioși colaboratori ai revistei, împărțind din experiența sa referitoare la munca cu cartea pentru copii⁸, insistă asupra necesității de a obișnui pe elevi să citească cărți potrivite vârstei lor. Constatînd că, după terminarea celor 4 clase primare, fostul elev nu mai citește deloc, mulți dintre ei devenind semianalfabeți, cere colegilor săi să trezească și să dezvolte gustul pentru citit prin intermediul șezătorilor culturale locale.

Pornind de la același deziderat al dezvoltării gustului pentru citit, atît al elevilor cît și al sîntenilor, învățătorul Istrate N. Ene⁹ arată cît de importante sînt bibliotecile școlare, „în mijlocul unui sat, lipsit cu totul de altă lumină și căldură sufletească”.

Sînt scoase în evidență și necazurile întîmpinate de învățămîntul Ialomițean, mai ales în ceea ce privește baza sa materială. Așa de exemplu, în articolul „Spre școala adevărată”¹⁰, D. N. Popescu, referindu-se la starea localurilor de școală observa: „Un local sterp, pe dinafară fără împrejmuire, fără fir de plantație cu geamurile sparte, cu dușumelele roase, fără bibliotecă, este un local trist, fără nici un pic de atracție pentru sufletul tînr și dornic de frumos; este o cazarmă, unde se distruge orice avînt, orice năzuință spre bine”.

De asemenea sînt criticate și metodele înapoiate folosite încă de unii învățători și profesori. În articolul „Bătaia în școala primară”¹¹, învățătorul D. P. Păunescu din comuna Chioara pornind de la constatarea că, „dacă și aici unde se strîng tinerele vîlstare cu sufletele deschise și încrezătoare, se întrebuintează bătaia”, trage o concluzie cu importante consecințe asupra evoluției viitoare a elevilor: „... apoi ce vor face ei cînd vor fi mari? Desigur vor bate la rîndu-le; copiii, nevasta, animalele, așa cum au pățit ei cînd erau mici”. În consecință, pe bună dreptate, autorul concluzionează: „Incontestabil, bătaia este un obicei barbar și cel mai primitiv mijloc de a face pe copil să învețe carte”.

Remarcăm în mod deosebit pozițiile progresiste pe care s-a aflat revista în ceea ce privește abordarea problematicii complexe a învățămîntului românesc. Amintim aici doar intervenția învățătoarei Oprina Tănase, care, făcînd un comentariu asupra cărții *Copiii lui Octombrie*, de Alexandru Sahia¹² și reliefînd neajunsurile școlii românești în comparație cu cele ale școlii sovietice, conchidea în final: „Nu sînt comunistă... dar admîr în U.R.S.S. dragostea de care este înconjurată școala și generația tînră”.

Un loc aparte în paginile revistei l-au ocupat și articolele care au avut în atenție modul de organizare, activitatea și eficiența cercurilor culturale, concepute ca „un mijloc de perfecționare al învățătorilor și de răspîndirea culturii la sate”¹³. Astfel, învățătorul I. M. Ionescu din Satnoleni scotea în evidență pasiunea învățătorilor, care, „trecînd peste orice sacrificii materiale, avînd salariile neprimite cu lunile, se duc din sat în sat, o dată pe lună în zi de sărbătoare care zi le-ar fi destinată pentru odihnă, căutînd totuși să-și împlinească datoria”¹⁴.

Ne apare cu atît mai lăudabilă activitatea depusă de dascălii lalomițeni cu cît guvernul le provoca șicane și greutăți de tot felul. În articolul său intitulat „O situație care îngrijorează”¹⁵, învățătorul M. M. Constantinescu din Independența remarcă, printre altele: „După multe tărăgăneli, parte din învățătorii fără posturi au fost numiți la 1 noiembrie 1935, în posturile vacante... Dar soarta li-l tot împotriva. Bucuria lor a fost de scurtă durată, căci printr-o decizie Ministerul Instrucțiunii a suspendat posturile în care fuseseră numiți”.

Am încercat doar să semnalăm cîteva articole care au abordat probleme legate de viața școlii lalomițene și de nevoile ei, din cele peste 350 inserate în paginile revistei și semnate de învățători și profesori, ca și de alte categorii de intelectuali. Dar, așa cum am mai menționat, revista a găzduit în coloanele sale și *articole de larg interes cultural*.

Aniversări istorice scumpe poporului român ca Independența și Unirea, și-au găsit bine meritate spații în paginile revistei. Articolul de fond dedicat aniversării semicentenarului Independenței¹⁶ saluta ziua cuceririi Independenței pe care o considera „... zi de mare și negrăită sărbătoare ! Ea încheie veacurile de băjenie, de obidă, de viață chinuită și amară”. Unirea Moldovei și Țara Românească, care „... poartă la bază o admirabilă luptă de idei pentru trezirea conștiinței naționale” este apreciată ca fiind „... prima rază de lumină, caldă și întremătoare” în procesul făuririi statului național unitar român¹⁷.

Nicolae Popescu Valdomir, profesor la liceul „Știrbei Vodă” din Călărași, într-o serie de 4 articole¹⁸, convins fiind de necesitatea elaborării monografiilor locale, cere confrăților săi să scrie istoria satelor unde locuiesc și profesează, oferind acestora un îndrumar metodic referitor la capitolele ce trebuiesc tratate în monografia.

Stanciu Stoian și mai apoi Lazăr Belcin, susțin, în paginile revistei, ideea înființării unor muzee locale și chiar a unui muzeu județean¹⁹, care să fie un „așezămînt în care să se scoată în evidență, comoara trecutului pe care se sprijină ființa neamului acesta”

În paginile „Școlii lalomiței”, cunoscutul culegător de folclor lalomițean, Gheorghe I. Neagu, publică un serial intitulat „Folclor din lalomița”, sub al cărui generic sînt făcute cunoscute publicului larg obiceiuri și tradiții din diferite sate ale județului, adunate prin bunăvoința învățătorilor și elevilor²⁰. Aceluiași neobosit cercetător i se datorează și studiul „Din lirica lalomiței. Doina de înstrăinare”²¹, considerat de noi a fi o adevărată incursiune în doina lalomițeană, prilej pentru a pune în valoare adevăratul tezaur pe care îl reprezintă folclorul din Bărăganul lalomițean.

„Școala lalomiței” a fost în același timp și gazda mărinimoasă a *încercărilor literare* ale învățătorilor și profesorilor locali, multe dintre ele adevărate reușite ale genului. Amintim piesele de teatru semnate de D. D. Cucută, învățător din satul Săveni („Vreau să fiu primar”²² și „Vreau să mă'n sor”) comedii spumoase în care sînt ridiculizate aspectele negative din viața satelor, prilej pentru autor de a critica și racle ale sistemului politic burghez. Remarcăm și pastelurile semnate de George I. Breazu²⁴, învățător din Ulmu, dintre care se detașează cel intitulat „Dimineața” și pe care îl reproducem în continuare: „Solia dimineții, fără veste, / Din tolba-i cu săgețile de aur / A împoșcat a crîngurilor creste / Și a trezit din somnu-i lung un graur. / Cu lacrimile de rouă prinse-n gene, / Privesc nedumerite răsure: — / Cum se deșteaptă viața în poeme / Și freamîtul de glasuri

în pădure. / Din arcul luminos al aurore, / Pornească spre slăvi învăpălate sulii, — / Păuni truși, cu pene tricolore / Duc vestea dimineții peste ulii”.

Nici proza nu lipsește din sumarul revistei. Astfel Ilie Lupu semnează bucata de lectură intitulată „La Moș-Ajun”²⁵, Al. Nistor publică „Note de călătorie. Atena”²⁶, iar D. C. Vasilescu scoate în evidență, în schița sa intitulată „Revelion 1932”²⁷ sărăcia în care trăiau învățătorii satelor.

Revista a arătat de asemenea pericolul pe care îl reprezentau pentru societatea românească grupările politice cu caracter fascist. Redactorul șef. D. N. Popescu, publica, în decembrie 1933 un editorial intitulat „Să ne reculegem”²⁸, în care dezaproba fapta legionarilor care, în noaptea de 29 decembrie 1933 îl asasinaseră pe primul ministru I. Gh. Duca menționând că „... învățătorimea română, cuminte și conștientă, reprobă cu indignare fapta și detestă sistemul politic, sprijinit pe forța brutală”.

Nu vrem să încheiem această succintă prezentare a revistei „Școala lalomiței”, căreia poate i s-ar cuveni o monografie, fără să amintim că în paginile ei semnează personalități de prim rang ale timpului, precum: C. Rădulescu Motru, Stanciu Stolan, Apostol Culea, poetul Octav Sargeșu ș.a., că învățătorilor de la sate li se aduceau la cunoștință informații cu caracter edificator de la Asociația Învățătorilor lalomițeni și Banca Populară „Învățătorul lalomițean” și că, în general, toate problemele profesionale și culturale ce priveau viața școlară a lalomiței și-au găsit în paginile revistei o competență abordare.

NOTE

1. Vezi C. Tudor, A. Vlădăreanu, *Județul lalomița — File de istorie*, Slobozia, 1979.

2. Vezi C. Tudor, *Istoria învățământului din județul lalomița vol. II (1918—1978)* —, Slobozia, 1979.

3. Din investigațiile noastre a rezultat că revista a avut următoarea apariție. În anul 1927, au apărut 8 numere, pe lunile ianuarie—august. Urmează apoi o perioadă de întrerupere pînă în anul 1932, cînd își reia apariția normală, cu 10 numere pe an (nu apărea în lunile de vacanță—iulie și august). Surprinde însă faptul că numerele din anul 1932 au ca an de apariție anul III. Este foarte probabil, cum de altfel se menționa și în nr. 1/1932, ca s-a mai fi apărut câteva numere răzlețe dar care din păcate, nu s-au păstrat. Ultimile numere ale revistei sînt cele din mai—lunie 1937 (nr. 5—6), ceea ce ne face să credem că odată cu sfîrșitul anului școlar 1936/1937, revista și-a încetat apariția.

4. „Școala lalomiței”, nr. 1—2/1927, p. 1
5. Editorialul „Prin vremuri grele „în” Școala lalomiței” nr. 1/1932, p. 2—4.

6. „Școala lalomiței” nr. 2—3/1932, p. 19—22.

7. *Ibidem*, nr. 1—2/1933, p. 24—27.

8. *Ibidem*, nr. 3—4/1934, p. 14—17.

9. *Ibidem*, nr. 1—2/1935, p. 56—58.

10. *Ibidem*, nr. 3/1927, p. 3—4.

11. *Ibidem*, nr. 4/1927, p. 5—6.

12. *Ibidem*, nr. 5—6/1936, p. 57—60.

13. *Ibidem*, nr. 3/1927, p. 6.

14. *Ibidem*, nr. 4—5/1932, p. 14.

15. *Ibidem*, nr. 1—2/1936, p. 44—45.

16. *Ibidem*, nr. 5/1927, p. 1—2.

17. *Ibidem*, nr. 1/1932, f. 1.

18. Vezi „Școala lalomiței” pe anul 1932.

19. Vezi primul articol în „Școala lalomiței” nr. 4—5/1932, p. 10—22 și al doilea în nr. 9—10/1935, p. 4—5.

20. Vezi „Școala lalomiței” pe anul 1935.

21. „Școala lalomiței” nr. 7—8/1935, p. 48—55.

22. *Ibidem*, nr. 5—6/1935, p. 49—68.

23. *Ibidem*, nr. 3—4/1937, p. 29—42.

24. *Ibidem*, nr. 7—8/1935, p. 46—47.

25. *Ibidem*, nr. 1—2/1927, p. 7—8.

26. *Ibidem*, nr. 1—2/1935, p. 46—50.

27. *Ibidem*, nr. 1/1932, p. 27—30.

28. *Ibidem*, nr. 10/1933, pl. 1—2.

PUBLIKATIONEN DER LEHRKRÄFTE ZWISCHEN DEN BEIDEN WELTKRIEGEN „DIE SCHULE VON IALOMITZA”

Die Lehrer und Professoren im Kreis Ialomitza haben in großem Maße zur Entwicklung der Publizistik beigetragen.

Zu Beginn des Jahres 1927 erschien in Călărași die Zeitschrift „Die Schule von Ialomitza”. Bis 1935 war diese Zeitschrift der Wortträger der Lehrkräfte von Ialomitza.

Der Zweck der Zeitschrift war der kulturelle Fortschritt der Dörfer von Ialomitza.

Dementsprechend erschienen in den Spalten der Zeitschrift Artikel die von der Entwicklung der Schule sprachen. Gleichzeitig wurden hier mit die neuesten pädagogischen Methoden zu Wort gebracht.

Die außerschulische Aktivität der Lehrkräfte wurde ebenfalls in Betracht gezogen.

Die Lehrkräfte im Kreis Ialomitza benutzten diese Zeitschrift um ihre literarischen Versuche zu verbreiten.

AVÂNTUL — REVISTA LICEULUI ȘTIRBEI-VODĂ CĂLĂRAȘI

Încercare monografică

Nicolae SCĂUNAȘ

În peisajul publicistic românesc revista școlară ocupă un loc deosebit. Ce este o revistă școlară?

Iată răspunsul lui Mihail Dragomirescu — critic literar, călărășean ca obârșie, la începutul secolului: „Revistele școlare sînt . . . ferestrele de sus pe unde pot intra în sufletul omului razele soarelui . . . Este afirmarea unui Idealism precoc. Și trebuie lăsat să se dezvolte în voie. Învățămîntul are un scop practic: mobilarea minții. Dexteritățile au tot un scop practic: întărirea corpului. Dar nici cu minte mobilată, nici cu sănătatea neatinsă nu poți ajunge departe: n-ai aripi. Aripile ți le dă idealismul . . . Și revista școlară e semn că viața Ideală ființează”

Tradiția revistelor școlare este prezentă și ea în acest colț de țară, revista „Avântul” a Liceului Știrbei Vodă polarizînd în jurul ei, în cei peste șase ani de activitate, un număr destul de mare de colaboratori — 30 elevi și 17 profesori — din care s-au afirmat o serie de personalități. În paginile revistei au apărut semnăturile elevului Jean Marinescu din clasa a 8-a (viitorul poet Ion Calovia) și ale elevului Ștefan Bănulescu din clasa a 5-a, romanțierul de astăzi. Mai semnează și studentul Marcel Roșculeț, matematicianul călărășean de valoare națională. Dintre profesori amintim pe compozitorul Nicolae Bucliu, istoricul Dumitru Alilincăi-Almaș, autorul de manuale Rigobert Pauly și criticul și istoricul literar Petre V. Haneș, fost profesor al liceului.

Ținînd seama de climatul intelectual întreținut de revistă în rîndul elevilor și chiar al cetățenilor orașului, în perioada respectivă, considerăm că merită să încercăm o sumară analiză a acestei publicații.

Scurt istoric al liceului

La 23 iunie 1881 se pune piatra fundamentală a clădirii în care vor crește nenumărate generații. La festivitate va participa Ministrul Instrucțiunii V. Alexandrescu-Urechia. Clădirea, realizată după planurile arhitectului Retter și construită sub supravegherea inginerului Petre Radovici va fi gata la 16 august 1892. Aici vor fi găzduite școlile primare de băieți nr. 1 și 2. La 20 septembrie 1884 ia ființă gimnaziul care la 16 februarie 1894 va primi numele de „Știrbei Vodă” nume ce va fi preluat de liceul înființat în 1915.

Pe plan publicistic, în istoria liceului se menționează fozia literară efemeră „Barbu Știrbei”, apărută în anul școlar 1929—1930, publicație realizată de Societatea culturală „Barbu Știrbei”.

Primul număr al revistei apare la 15 noiembrie 1938 sub îngrijirea unui comitet format din profesori și elevi, având ca redactor responsabil pe profesorul de matematică Alexandru Z. Ionescu, directorul liceului care semnează și editorialul „Mărturisiri”, un adevărat program al revistei.

„Revista de față la naștere din frământarea sufletească a câtorva tineri, care cred în puterea scrisului, în biruința finală a Ideii, a spiritului ce stă ascuns în adâncul ființei lor și care vor să-și dea puterea lor de afirmare și creație . . . Sîntem fiii unuia din județele cele mai bogate. Bogății materiale din belșug. Dar cîte izvoare spirituale nu se ascund în județul nostru și pe care le ignorăm ! Ne vom integra . . . în marea luptă a ofensivei culturale . . .” În articolul imediat următor, intitulat „Gînduri pentru o revistă nouă” a juristului și publicistului Lazăr. S. Belcin, fost elev al liceului care prezintă o încercare de tinerețe de a scoate o revistă a elevilor și-l îndeamnă pe cei ce scot „Avântul” : „Nu știu care va fi năzuința revistei ce apare . . . O vreau însă modestă și caldă ca și cugetele tinere ce se avîntă, entuziasmate spre înalt, spre frumos. Aș visa, ca și acum douăzeci de ani, o foale prietenoasă, discretă, mărturisitoare de năzuinți și doruri tinerești. Să se adune aci talentele în mugur din care să se citească, de pe acum, scriitorul sau omul de știință de mîine”.

Iar profesorul de franceză Rigobert Pauly, în frumoasa limbă a lui Voltaire (în care, de-a lungul anilor va mai publica diverse contribuții) îndeamnă în articolul „Un cuvînt de îmbărbătare” : „Entuziasmul ce vă animă dragi elevi din elaborarea primului număr al acestui buletin care este moralmente proprietatea voastră, să nu vă părăsească ! Să nu descurajați !”.

Creația literară. Poezia

Poezia este, orice s-a spune, caracteristică tinereții. Statistic, revista conține 44 (cifra se referă la numerele consultate) creații poetice originale.

Se disting prin calitatea lucrărilor publicate și cantitate elevii Jean Marinescu, Claudiu Pruncu, Cristescu Gheorghe, Aurel Șerbănescu. Dintre elevii poeți doar Jean Marinescu va continua activitatea literară devenind poetul Ion Calovia.

Tînărul Ștefan Bănulescu, romancierul de astăzi, va debuta în paginile revistei cu poezia „La mormîntul unui erou”.

Tematica poeziei este variată. Poezia postsimbolistă stă alături de poezia dedicată naturii, poezia sentimentală e alături de poezia patriotică. Să exemplificăm :

„Vezi, astăzi am cîntat prea mult . . .
Fîlzia simt că mă îneacă,
Dar trece . . . Știu că n-o să treacă . . . .
Si poate mîine voi fi lut”.

Jean Marinescu, clasa a VIII-a (I, 1)

Cînd toamna s-aniină
Pe veștede ramuri
Și-n geamuri
Suspînă.
Trec păsări grăbite
Spre țărnițe cu soare
Etern înflorite.

Aurel Șerbănescu, clasa a VIII-a (V, 1—2)

Dintre poeziile patriotice am ales două :

„Ne cheamă Ardealul
 .....
 Cu groaza torturii ne cheamă eroii :
 Priviți-l pe Andrei Mureșan,
 Priviți-l pe Iancu, priviți-l pe Cloșca
 Pe Horia și pe Crișan.
 Pe roata udată de propriul lor sînge,
 Se svîrcole, cheamă poporul
 La arme, Români. Săriți pe dușmani
 Cu coasa, securea, toporul.
 .....
 Luînd ca unealtă minciuna,
 Dușmanii răpit-au Ardealul din nou
 Crezînd că-i al lor totdeauna
 Dar noi așteptăm ca ceasul să sune
 Si-n lureș porni-vom deodată.
 Lua-vom Ardealul cu toți torturați
 Si nu-l vom mai da niciodată”.

Mărăclinaru Ion, clasă a IV-a (VI, 1—2)

„Plînge țara ...
 Sus la munte plînge ciocîrlia
 Si femeile icnesc în șoaptă ;
 Jos în vale, strînge-n pumni, flăcăul
 Tot amarul inimii ... și-așteaptă ...
 .....
 Plînge tot norodul sus la munte
 Plînge toată obștea jos, în vale ;
 Si așteaptă marea sărbătoare
 A-mplinirii visurilor sale.

Al. D. Mihai, clasa a VII-a (VI, 1—2)

Versurile au apărut la 1 aprilie 1944. Și nu erau o păcăleală. Era glasul tinerei generații ce simțea un vînt nou, de libertate. Și aceasta într-o perioadă în care, în cluda propagandei războinice, barbarul act al Dictatului de la Viena continua să nu fie uitat. Însă ideea de condamnare a acestui act e prezentă și în alte materiale publicate.

Proza

Proza este slab reprezentată. În afară de un fragment din „Viața lui Miron Costin” de Dumitru Almaș, profesor de istorie al liceului, nu putem remarca valoarea niciunei scrieri în proză, majoritatea lucrărilor fiind amintiri sau evocări al anilor copilăriei.

Alte lucrări în proză

Interesante și totodată cu valoare documentară sînt notele de călătorie din excursiile organizate de liceu precum și medaliale dedicate unor profesori — Tiberiu Chiril (I, 1, V, 1—2), Gh. V. Constantinescu (VI, 1—2), Petre V. Haneș (II, 1—2) și Ion Radu Chircă (IV, 3—4).

O încercare de proză poetică semnează elevul Const. Mina I. Cristescu din clasa a VIII-a avînd titlul „Transilvaniei” în numărul dedicat zilei de 1 Decembrie (I, 2—3): „Ai crezut în tine și ai învins !

Lanțurile au căzut și cerul s-a luminat. Negurile s-au risipit repede, soarele cald și-a luminat fața și fîntîna cu apă vie și-a dat puteri noi. Te-ai întors la mama ta, care a plîns

de dorul tău, fiică mîndră și frumoasă atunci cînd te-am deslipit cu durere și te-au luat de la ea. Mama ta te-a primit, te-a mîngîiat și te-a îmbrăcat în haina frumuseții celei veșnice". Materialul a apărut în numărul din decembrie 1938.

Critica și Istoria literară.

Materialulele de critică și Istorie literară semnate atît de profesori cît și de elevi sînt mai numeroase și mai consistente.

Astfel, în patru numere consecutive, profesorul Aurel Dinulescu se ocupa de „Cultura Românească în secolul al XVII-lea și „Unitatea Națională”, în trei numere de „Cerna; poet al umanității” dar și de probleme ce le rezolvă într-un singur material „Daniil Scavinski”, „Idila la Eminescu și Coșbuc” ș.a.

Criticul și Istoricul literar Petre V. Haneș, fost profesor al liceului, cel ce a stabilit paternitatea „Cîntării Româneli” atribuind-o lui Alecu Russo, este prezent în paginile revistei cu lucrările: „Ovid Densusianu — Istoric literar”, „Cum învăța Titu Maiorescu” (fragment din volumul „Tinerețe”) ș.a.

Mal semnează articole profesorii A. Luca („Ideea morții în Literatura Germană” — I, 2—3) și Ștefan Mircescu („Semnificația lui Ovid Densusianu în Cultura Română” — IV, 1—2).

Printre cele mai interesante materiale semnate de elevi se numără „Cultura în Ardeal” (I, 2—3) de Tiberiu Petrescu, „Treii soli al Transilvaniei” (IV, 1—2) de Vlase Ilie și „Ideile critice la Titu Maiorescu” (VI, 1—2) de Nicu Nicolescu.

Folclorul.

Folclorul este foarte slab reprezentat. Doar o pagină cu ghicitori (II, 3—4) destul de anemică valoric și o creație folclorică dubioasă „Biserica de la Costești” (I, 8—9). Profesorul Al. Z. Ionescu semnează articolul „Datinile strămoșești” (I, 2—3) iar elevul Dobre M. Octavian articolul „Moș Ajunul” în același număr.

Traducerile.

Traducerile sînt aproape inexistente dacă nu amintim o scurtă traducere din Horațiu a elevului Jean Marinescu (II, 1—2) și fragmentul, mai consistent, din „Balada exilului” de Guldo Cavallanti, tradus de elevul Mihai D. Alexe (V, 1—2).

Clasicii literaturii române.

În paginile revistei descoperim și poeziile lui Panait Cerna — „După un veac” (IV, 1—2) și „Așteptare” de Octavian Goga (I, 2—3).

Articole în limbi străine.

De fapt e vorba doar de limba franceză. Autorul este profesorul de limbă franceză Rigobert Pauly care semnează patru articole (trei titluri, din care unul în două numere) despre Corneille sau despre bogățiile paleontologice din regiunea natală, Arlege — Franța.

Istoria.

Istoria este prezentă în paginile revistei prin studiile semnate de profesorul Dumitru Allincăi-Almaș — „Unitatea pămîntului românesc ca factor al Unității Statului” (I, 2—3), „Biografiile romanțate și istoria” (II, 3—4), „Odissea și dragostea de Țară” (II, 5—6); profesorul I. Ștefănescu — „Întîii Decembrie și Istoria Românilor” (I, 2—3); profesorul Petre V. Haneș — „Consulul englez Thomas Thowton despre Români în anul 1807” (I, 2—3).

Elevii semnează și ei articole ca: „Unirea — 24 Ianuarie 1859” de A. N. Dolcescu (I, 4—5), „Ziua Unirii” de Vlase Ilie (I, 4—5) ș.a. De menționat articolul „Muzeul Istoric județean” în care profesorul Al. Z. Ionescu face un patetic apel pentru înființarea unui muzeu (IV, 1—2): „Facem un călduros apel către toți intelectuali... și în special către preoți și învățători pentru a colecta și trimite pe adresa liceului „Știrbel Vodă” Călărași, cu mențiunea pentru muzeul Istoric, toate obiectele cu caracter is-

lori... Aceste obiecte formează o comoară scumpă pentru noi și putem reconstitui, cel puțin în parte, vlața ce-au trăit-o strămoșii noștri, odinioară, pe aici, cu toată vitregia timpurilor au rămas legați de pământul lor”.

Știința.

Materiale diverse, originale sau adaptări, de nivel mediu sau popularizator sînt cuprinse în această diviziune a publicației.

Sînt publicate medalioane de mari personalități — Ampère (I, 8—9; II, 1—2), Magellan (III, 1—2) sau profesorul Piccard (I, 6—7).

S-au publicat de asemeni articole de biologie: „La Fontaine observator al animalelor” (II, 3—4), fizică: „Razele cosmice” (III, 1—2), chimie: „Diamantul negru” (I, 6—7), geografie: „Regiunea Ialomiței de jos” (IV, 3—4; V, 1—2) sau etnografie: „Totemismul” (I, 4—5).

Matematicianul Marcel N. Roșculeț (absolvent al liceului, student la vremea respectivă) semnează două materiale de filozofia științei: „Matematica privită ca știință” (I, 2—3) și „Determinismul cultural” (I, 4—5).

Ilustrațiile.

Publicația este bogat ilustrată cu reproduceri de artă și fotografii. Reproduserile de artă prezintă o serie de lucrări ale unor artiști plastici călărășeni ca: Zaharia Simion — Balcic (I, 2—3), (IV, 1—2), Turcoalcă (I, 2—3), Țigancă (I, 8—9), Aurel Nicolescu — Fîntînă pe Bărăgan (I, 2—3), Malul Borcei (II, 1—2; V, 1—2) precum și a unor maeștri români ca Nicolae Grigorescu (Țărăncuță cu oile, Carul cu boi) sau străini — Murillo.

Sculptura e reprezentată prin reproducerea lucrării lui Dumitru Bîrlad — „Grenadierul Mușat” (I, 8—9; IV, 3—4) erou călărășan.

Fotografiile, în mare lor majoritate, au caracter documentar, ele prezentînd portrete de profesori — Gh. V. Constantinescu (I, 4—5), Tiberiu Chiril (I, 4—5; V, 1—2), Petre V. Haneș (II, 1—2), clădirea liceului (I, 2—3) și a Internatului (IV, 1—2) precum și aspecte din diverse excursii întreprinse de elevii liceului (I, 6—7; II, 1—2, 3—4).

Nu lipsesc fotografiile cu subiect divers, desene neșemnate, diferite vignete.

Alte informații.

Sub acest titlu se publică o serie de știri deosebit de interesante pentru cercetătorul vieții culturale interbelice călărășene.

Astfel aflăm că profesorul de chimie Gh. I. Domnica, fost cadru didactic al liceului, a brevetat un procedeu de producerea cauciucului artificial; Marcel Roșculeț a cîștigat în 1937 și 1938 premiul I al revistei „Numerus” și medalia „Traian Lalescu”; profesorul W. Schiwitz a publicat la Göttingen un proiect de aparat pentru demonstrarea legilor lui Kirchoff; activitatea Societății Culturale „Știrbei Vodă” e foarte bogată, ea desfășurîndu-se în două secții — științifică și literară.

Tipografiile.

Revista „Avântul” s-a tipărit în cei peste șase ani de activitate doar la două tipografii: Tipografia noastră și Tipografia Ioniță Cristescu, ambele din Călărași.

Înceiere.

Tradiția publicațiilor școlare călărășene a fost continuată de liceul, astăzi centenar, prin publicarea revistei ocazionale „Gînduri noi” în 1956, cu ocazia împlinirii a 75 de ani de activitate a școlii. Cu această ocazie își face debutul scriitorul Strătescu V. Ion.

Între 1978—1982 apare revista „Epsilon”, revistă literar-științifică.

de dorul tău, fiică mîndră și frumoasă atunci cînd te-am deslipit cu durere și te-au luat de la ea. Mama ta te-a primit, te-a mîngîiat și te-a îmbrăcat în haina frumuseții celei veșnice". Materialul a apărut în numărul din decembrie 1938.

Critica și Istoria literară.

Materialurile de critică și istorie literară semnate atît de profesori cît și de elevi sînt mai numeroase și mai consistente.

Astfel, în patru numere consecutive, profesorul Aurel Dinulescu se ocupa de „Cultura Românească în secolul al XVII-lea și „Unitatea Națională”, în trei numere de „Cerna; poet al umanității” dar și de probleme ce le rezolvă într-un singur material „Danil Scavinski”, „Idila la Eminescu și Coșbuc” ș.a.

Criticul și istoricul literar Petre V. Haneș, fost profesor al liceului, cel ce a stabilit paternitatea „Cîntării României” atribuind-o lui Alecu Russo, este prezent în paginile revistei cu lucrările: „Ovid Densușianu — Istoric literar”, „Cum învăța Titu Maiorescu” (fragment din volumul „Ținerețe”) ș.a.

Mal semnează articole profesorii A. Luca („Ideea morții în Literatura Germană” — I, 2—3) și Ștefan Mircescu („Semnificația lui Ovid Densușianu în Cultura Română” — IV, 1—2).

Printre cele mai interesante materiale semnate de elevi se numără „Cultura în Ardeal” (I, 2—3) de Tiberiu Petrescu, „Trei soli al Transilvaniei” (IV, 1—2) de Vlase Ilie și „Ideile critice la Titu Maiorescu” (VI, 1—2) de Nicu Nicolescu.

Folclorul.

Folclorul este foarte slab reprezentat. Doar o pagină cu ghicitori (II, 3—4) destul de anemică valoric și o creație folclorică dubioasă „Biserica de la Costești” (I, 8—9). Profesorul Al. Z. Ionescu semnează articolul „Datinile strămoșești” (I, 2—3) iar elevul Dobre M. Octavian articolul „Moș Ajunul” în același număr.

Traducerile.

Traducerile sînt aproape inexistente dacă nu amintim o scurtă traducere din Horașu la elevul Jean Marinescu (II, 1—2) și fragmentul, mai consistent, din „Balada exilului” de Guldo Cavallanti, tradus de elevul Mihai D. Alexe (V, 1—2).

Clasicii literaturii române.

În paginile revistei descoperim și poeziile lui Panait Cerna — „După un veac” (IV, 1—2) și „Așteptare” de Octavian Goga (I, 2—3).

Articole în limbi străine.

De fapt e vorba doar de limba franceză. Autorul este profesorul de limbă franceză Rigobert Pauly care semnează patru articole (trei titluri, din care unul în două numere) despre Corneille sau despre bozăriile paleontologice din regiunea natală, Arlege — Franța.

Istoria.

Istoria este prezentă în paginile revistei prin studiile semnate de profesorul Dumitru Allincăi-Almaș — „Unitatea pămîntului românesc ca factor al Unității Statului” (I, 2—3), „Biografiile romanțate și istoria” (II, 3—4), „Odissea și dragostea de Țară” (II, 5—6); profesorul I. Ștefănescu — „Întîi Decembrie și istoria Românilor” (I, 2—3); profesorul Petre V. Haneș — „Consulul englez Thomas Thowton despre Români în anul 1807” (I, 2—3).

Elevii semnează și ei articole ca: „Unirea — 24 Ianuarie 1859” de A. N. Dolcescu (I, 4—5), „Ziua Unirii” de Vlase Ilie (I, 4—5) ș.a. De menționat articolul „Muzeul istoric județean” în care profesorul Al. Z. Ionescu face un patetic apel pentru înființarea unui muzeu (IV, 1—2): „Facem un călduros apel către toți intelectuali... și în special către preoți și învățători pentru a colecta și trimite pe adresa liceului „Știrbel Vodă” Călărași, cu mențiunea pentru muzeul Istoric, toate obiectele cu caracter is-

...ori... Aceste obiecte formează o comoară scumpă pentru noi și putem reconstitui, cel puțin în parte, viața ce-au trăit-o strămoșii noștri, odinioară, pe aici, cu toată vitregia timpurilor au rămas legați de pământul lor".

Știința.

Materiale diverse, originale sau adaptări, de nivel mediu sau popularizator sînt cuprinse în această diviziune a publicației.

Sînt publicate medalioane de mari personalități — Ampère (I, 8—9; II, 1—2), Magellan (III, 1—2) sau profesorul Piccard (I, 6—7).

S-au publicat de asemeni articole de biologie: „La Fontaine observator al animalelor” (II, 3—4), fizică: „Razele cosmice” (III, 1—2), chimie: „Diamantul negru” (I, 6—7), geografie: „Regiunea lalomîței de jos” (IV, 3—4; V, 1—2) sau etnografie: „Totemismul” (I, 4—5).

Matematicianul Marcel N. Roșculeț (absolvent al liceului, student la vremea respectivă) semnează două materiale de filozofia științei: „Matematica privită ca știință” (I; 2—3) și „Determinismul cultural” (I, 4—5).

Ilustrațiile.

Publicația este bogat ilustrată cu reproduceri de artă și fotografii. Reproduserile de artă prezintă o serie de lucrări ale unor artiști plastici călărășeni ca: Zaharia Simion — Balcic (I, 2—3), (IV, 1—2), Turcoalcă (I, 2—3), Țigancă (I, 8—9), Aurel Nicolescu — Fîntîna pe Bărăgan (I, 2—3), Malul Borcei (II, 1—2; V, 1—2) precum și a unor maeștri români ca Nicolae Grigorescu (Țărăncuță cu oile, Carul cu boi) sau străini — Murillo.

Sculptura e reprezentată prin reproducerea lucrării lui Dumitru Bîrlad — „Grenadierul Mușat” (I, 8—9; IV, 3—4) erou călărășan.

Fotografiile, în mare lor majoritate, au caracter documentar, ele prezentînd portrete de profesori — Gh. V. Constantinescu (I, 4—5), Tiberiu Chiril (I, 4—5; V, 1—2), Petre V. Haneș (II, 1—2), clădirea liceului (I, 2—3) și a Internatului (IV, 1—2) precum și aspecte din diverse excursii întreprinse de elevii liceului (I, 6—7; II, 1—2, 3—4).

Nu lipsesc fotografiile cu subiect divers, desene neșemnate, diferite vignete.

Alte informații.

Sub acest titlu se publică o serie de știri deosebit de interesante pentru cercetătorul vieții culturale interbelice călărășene.

Astfel aflăm că profesorul de chimie Gh. I. Domnica, fost cadru didactic al liceului, a brevetat un procedeu de producerea cauciucului artificial; Marcel Roșculeț a cîștigat în 1937 și 1938 premiul I al revistei „Numerus” și medalia „Trăian Lalescu”; profesorul W. Schiwitz a publicat la Göttingen un proiect de aparat pentru demonstrarea legilor lui Kirchoff; activitatea Societății Culturale „Știrbei Vodă” e foarte bogată, ea desfășurîndu-se în două secții — științifică și literară.

Tipografiile.

Revista „Avântul” s-a tipărit în cei peste șase ani de activitate doar la două tipografii: Tipografia noastră și Tipografia Ioniță Cristescu, ambele din Călărași.

Incheiere.

Tradiția publicațiilor școlare călărășene a fost continuată de liceul, astăzi centenar, prin publicarea revistei ocazionale „Gînduri noi” în 1956, cu ocazia împlinirii a 75 de ani de activitate a școlii. Cu această ocazie își face debutul scriitorul Strătescu V. Ion.

Între 1978—1982 apare revista „Epsilon”, revistă literar-științifică.

Vom încheia menționind că tradiția publicistică a tineretului călărășean datează din 1882, când Nicolae Alexiu din Călărași și Mihail Dragomirescu publicau în Revista societății „Tinerimea română”. Mihail Dragomirescu mai publică și în revistele „Studentul român” (Liceul Sf. Sava București) precum și în publicațiile Liceului M. Eminescu (aici va publica poetul George Dan — recenzii și poetul Ion Aurel Manolescu încă elev, când l-a apărut primul volum de versuri).

Alți călărășeni, profesorul Petre V. Haneș și profesorul V. V. Haneș au sprijinit reviste școlare bucureștene iar Alexandru Sahia sub numele Al. Minăstireanu debutează cu „Sculptorul Boambă” într-o altă revistă școlară, a Liceului Militar Mihai Viteazul din Tîrgu Mureș, în februarie 1926.

„AVÎNTUL”¹ DIE ZEITSCHRIFT DES LYZEUMS „STIRBEL VODĂ” CĂLĂRAȘI

Chronologischer Versuch

(Zusammenfassung)

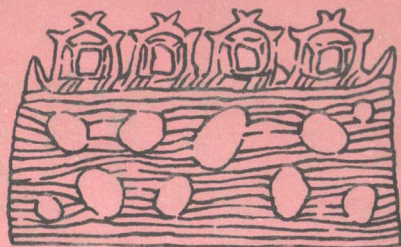
Der Autor analysiert kurz und zusammenfassend die Zeitschrift des Lyzeums „Stirbel Vodă” aus Călărași. Die Zeitschrift erschien zwischen 1938—1944.

Professoren sowie Schüler haben an dieser Zeitschrift zusammengearbeitet. Die Zeitschrift hat hauptsächlich Gedichte gedruckt. Einer der

meistbekannten. Autoren der durch diese Zeitschrift mit seinen Gedichten Erkennung gefunden hat ist Ștefan Bănuțescu.

Die Zeitschrift ist auch durch seine literaturgeschichtliche Zuwendung bekannt. So sind Namen wie: Aurel Bănuțescu, Petre Haneș, Dumitru Almaș von au aussergewöhnlicher Bedeutung.

muzeul judetean calarasi

